NASJONAL DIGITAL LÆRINGSARENA

Samfunnsfag

Fagstoff til eksamen

Innhold på ndla.no er nå tilgjengelig i PDF- eller ePub-format som hjelpemidler til eksamen. Disse filene kan lagres på egen datamaskin og leses i digitalt format, eller de kan skrives ut og tas med til eksamen. Dette er automatisk genererte filer som ikke er manuelt bearbeidet.

Dette dokumentet er en tekstutgave av det digitale læreverket for faget slik det forelå på ndla.no april 2015. For å se det komplette læreverket, slik det er sammensatt av ulike medietyper og interaktive elementer, gå til http://ndla.no.

Ved eksamen vil man ikke ha adgang til Internett, og dermed vil i hovedsak kun tekst og bilder være tilgjengelig. Animasjoner, simuleringer, lydfiler og video er interaktive ressurser som krever tilkobling til nett.

Sentralt gitt skriftlig eksamen i Kunnskapsløftet følger to hovedmodeller for hjelpemidler. I modell 1 er alle hjelpemidler tillatt. Unntak er Internett og andre verktøy som tillater kommunikasjon. For norsk og fremmedspråkene er heller ikke oversettelsesprogrammer tillatt.

Modell 2 er en todelt eksamen. Der er det i del 1 tillatt med skrivesaker, passer, linjal og vinkelmåler. I del 2 er alle hjelpemidler tillatt med unntak av Internett eller andre verktøy som tillater kommunikasjon.

Disse fagene følger modell 2 for hjelpemiddelbruk uten forberedelsesdel; matematikk i grunnskolen, matematikk i grunnskoleopplæringen for voksne, matematikk, fysikk, kjemi og biologi i videregående opplæring.

Innholdsfortegnelse

Innholdsfortegnelse **2**

Norge og EU **13**

Om læringsressursen Norge og EU 13

NDLAs samarbeidspartnere Norge og EU 14

Nyttige lenker - EU-kunnskap 16

Hva er EU? 17

En europeisk supermakt: Bakgrunnen for EU 17

Hva er EU? 20

EUs oppbygning 23

Gruppeoppgave: EU for dummies 27

EU som omdiskutert fredsprisvinner 28

Drøftingsoppgave: Nobels fredspris til EU 30

Norges forhold til EU 32

Norge: Utenfor og innenfor EU 32

Annerledeslandet – Norge og EU 35

Norge i Brussel 39

Hva er EØS-avtalen? 41

Er Norge hemmelig medlem av EU? 44

I EUs indre marked: om landbruk og fiskeri 45

EØS-midlene 49

Hva er Schengen-samarbeidet? 52

Ungdom i Europa 54

Norge, Europa og verden 54

Erasmus+ 56

Frisørlærling i Spania 58

Aktiv Ungdom 60

NHO Ung og Europatimen 62

Ungdomsledigheten i Europa 64

Ungdomsledigheten i Europa / fagstoff 64

Fra Bryne til Brussel 68

Oppgave: Happy Voting? 70

Happy Voting? / oppgave 70

Oppgave: Arbeidsledighet og radikalisering av unge 71

Fra andre fag 72

Miljømerking - Svanemerket og Blomsten 72

Datalagringsdirektivet 74

Transport og logistikk vg2 75
Internasjonal godstransport I 75
Fellesskapstillatelse og CEMT-tillatelse, Transport og logistikk vg2 77
Tollpapirer 79
Bruksanvisning, advarselmerking og sikkerhetssetninger 81
Medie- og informasjonskunnskap 82
Mediepolitikk i EU 82
Alkoholreklame på fjernsyn 86

Aktualiteter 88
Jezidi 88
Jezidi / fagstoff 88
Oppgaver til filmen Jezidi 90
Oppgaver til filmen Jezidi / oppgave 90
Velkommen til et nytt skoleår! 92
Barnekonvensjonen fyller 25 år 94
Barnekonvensjonen fyller 25 år / aktualitet 96
Grunnlovsjubileet 1814-2014: Ressurser på NDLA 97
Statens skrekkelige historie 100
Små stikk - store trusler 104
Enig og tro til Dovre faller 107
Enig og tro til Dovre faller / aktualitet 108
Tidslinje: Demokratiet i Norge (1814-2014) 109
Tidslinje: 1814 110
Årskavalkade 2013 111
Skriv om ytringsfrihet! 115
NDLA gratulerer vinnerne av Fritt Ord-konkurransen 2014 / aktualitet 118
Menneskerettighetsdagen, 10. desember 119
Menneskerettighetsdagen 10. desember / aktualitet 120
Å leve med hiv 121
OD 2013: Voldsfrie skoler 124
OD 2013: Voldsfrie skoler / aktualitet 124
Historisk blåblå regjering 125
Nobels fredspris til OPCW 128

Utforskeren 131
Utforskeren - innledning 131
Intervju om Utforskeren 133
Om samfunnsfaglig metode 134

Samfunnsfaglige tenkemåter 134
Samfunnsforskning 136
Med samfunnet under lupen 139
Spørreundersøkelser 142
Diskusjonsoppgave: spørreundersøkelser 144
Oppgave: Medier og informasjonskilder 145
Veiledninger 146
Gode søk 146
Gode søk / fagstoff 146
Kildekritikk 147
Kildekritikk / fagstoff 147
Undervisningsopplegg 148
Jeg vil delta - hvor er debatten? 148
Norge sett utenfra 150
Forskningsprosjekt: Kjenner vi våre rettigheter? 152
Forskningsprosjekt: Informere eller underholde? 154

Individ, samfunn og kultur 155
Individ, samfunn og kultur - innledning 155
Sosialisering og roller 157
Om Sosialisering 157
Hva er et samfunn? 158
Sosialisering 161
Sosialiseringsarenaer 164
Samfunnskontrakten: Å bli voksen 167
Sosiale roller – eller meg selv? 169
Identitet 172
Kultur og status 174
Normer og etikk 177
Normsendere 179
Sosiale avvik 182
Oppgave: Hva er et samfunn? 184
Oppgave: Hva er sosialisering? 185
Oppgave: Hva er sosiale roller? 186
Oppgave: Meg, meg og atter meg 187
Oppgaver: Status og identitet 188
Oppgave: Normsendere 189
Oppgave: Hva er sosiale avvik? 190

Kultur, kjønnsroller og samliv 191
Introduksjon: Kultur, kjønnsroller og samliv 191
Begrepet kultur 192
Kulturbegrepet 195
Kjønnsroller 196
Samboer eller eneboer 200
Samboerskap 203
Ekteskap 207
Familieliv – litt om lover og praksis 210
Ekteskapsloven i Norge 212
Oppgave: Kultur 214
Kulturprosjekt: Kulturwiki eller kulturavis 215
Oppgave: Kriminalitet, en kjønnsforskjell? 217
Oppgave: Sammen eller alene? 218
Gruppeoppgave: Familie og samliv 219
Religiøs, etnisk og kulturell variasjon 220
Introduksjon: Religiøs, etnisk og kulturell variasjon 220
Samfunn og kultur under påvirkning 221
Kulturell variasjon 225
Møter mellom kulturer - kollisjon eller dialog 227
Et fellesskap av forskjeller 230
Religion og kultur 232
Det flerkulturelle samfunn – hva er det? 234
Flerkulturelt samfunn - smeltedigel eller salatbolle? 236
Intervju med Fatima Jalloul 239
Intervju med Rahman Ahktar Chaurdry 242
Forholder seg til flere samfunnskontrakter 245
Urfolk og minoriteter 247
Urfolk 249
Samene – et urfolk i nord 252
Samefolkets dag 6. februar 255
9. august – Internasjonal dag for verdens urbefo 256
Erklæring om rettighetene til verdens urfolk 257
Oppgaver: Et fellesskap av forskjeller 259
Diskusjonsoppgave: Kulturkonflikter 260
Oppgaver: Minoriteter og fordommer 261
Oppgave: Religion 262
Oppgave: Frihet 263

Fordommer, rasisme og diskriminering 264
Introduksjon: Fordommer og fremmedfrykt 264
Fordommer og fremmedfrykt 265
Hva er diskriminering? 268
Rasisme? 270
Hverdagsrasisme 271
Oppgaver til "Frykt for det ukjente" 273
Oppgave om minoriteter, kultur og fordommer 274
Oppgave: Tabu med Abu 275
Tabu med Abu / oppgave 275
Oppgave: Rasisme 276
Kriminalitet og overgrep 277
Introduksjon: Kriminalitet og overgrep 277
Kriminalitet i Norge 278
Hvorfor kriminalitet? 282
Hvordan reagerer samfunnet på lovbrudd? 284
Forebygging av kriminalitet 287
Lovbrudd og tvister 291
Likhet for loven? 293
Oppgave: Reaksjoner på lovbrudd 294
Oppgave: Kriminalitet - omfang og straff 295
Oppgave: Ansvarsfraskrivelse? 296
Forbruk og rettigheter 297
Introduksjon: Forbruk og rettigheter 297
Etisk kjøp og salg 298
Smarte forbrukere vet å klage 300
Nordmenn klager for lite 302
Personlig økonomi 305
Introduksjon: Personlig økonomi 305
Inntekt og lønnsberegning 306
Selvangivelse og skatt 309
Ditt eget budsjett 311
Studielån og stipend 313
Oppgave: Hvor blir det av pengene mine? 315
Oppgave: Hvor høy er den effektive renten? 316
Oppsummering: Individ og samfunn 317
Oppsummering: Kultur 318

Arbeids- og næringsliv **319**
Arbeids- og næringsliv - innledning 319
Arbeid og arbeidsmiljø 321
Introduksjon: Arbeid og arbeidsmijø 321
Verdien av arbeid 322
Arbeid 324
Arbeidsmiljøloven 327
Debatten om sykefraværet 329
Hva ønsker jeg helst å bli? 332
Næringsstrukturen i Norge 335
Oppgave: Arbeid og arbeidsmiljø 338
Gruppeoppgave: Yrkesvalg 339
Likestilling i arbeidslivet 340
Introduksjon: Likestilling i arbeidslivet 340
Likestilling i arbeidslivet 341
Et kjønnsdelt arbeidsmarked? 344
Oppgave: Kjønnsdelte yrker? 346
Fagorganisering og lønnsforhandlinger 347
Introduksjon: Fagorganisering og lønnsforhandlinger 347
Fagorganisering 348
Hovedavtalen i arbeidslivet 350
Kollektive tarifforhandlinger 352
Streik 354
Lokale forhandlinger 357
Ungdom i deltidsjobb 358
Lønn 361
Dagens arbeidsmarked 362
Gruppeoppgave: Krav og rettigheter for unge arbeidstakere 365
Oppgaver: Organisasjoner i arbeidslivet 366
Arbeidsledighet 367
Introduksjon: Arbeidsledighet 367
Arbeidsmarkedet og arbeidsledighet 368
Hvorfor arbeidsledighet? 372
Kan arbeidsledighet unngås? 374
Oppgave: Kan arbeidsledighet unngås? 377
Oppgave: Hvorfor arbeidsledighet? 378
Bedrift 379
Introduksjon: Bedrift 379

Marte planlegger egen bedrift 380
Spør rådgiveren 381
Bedrift: Å lage budsjett 383
Innholdet i en forretningsplan 385
Oppgave: Jeg, en gründer? 387
Oppsummering: Arbeids- og næringsliv 388

Politikk og demokrati 389

Politikk og demokrati - innledning 389
Styringsform og styringsorganer 391
Introduksjon: Styringsform og styringsorganer 391
Regjeringen 392
Stortinget 395
Sametinget – Sámediggi 398
Sametinget og den samiske offentligheten 401
De regionale og lokale styringsorganene 406
Oppgave: Året 2030 – valget er ditt 410
Oppgave: Statistikk over stortingsrepresentanter 411
Oppgave: Sametinget – Sámediggi 412
Oppgave: Din fylkeskommune 413
Gruppeoppgave: Styringsform og styringsorganer 414
Politiske partier og valg 415
Introduksjon: Politiske partier og valg 415
Hva står de politiske partiene for? 416
Partienes oppgaver 422
Stemmeretten 423
Valgdeltakelsen 425
Valgordningen 427
Kommunestyre- og fylkestingsvalg 429
Velgere på vandring 431
Hvorfor skal jeg stemme? 433
Hvilket parti skal jeg stemme på? 436
Hvordan stemmer jeg? 438
Stemmerett for 16-åringer? 440
Stemmerett for 16-åringer? / fagstoff 440
Gruppeoppgave: Politiske partier - presentasjon 442
Oppgaver til Riksforsamlinga: om valgordningen 443
Oppgave: Partiprogrammene 445

Oppgave: Politiske syn på fordeling av goder 446
Oppgave: Holdninger til stemmerett for 16-åringer 447
Valg 2013 448
Valgstoff på NDLA 448
Borgerlig brakseier 450
Valgdeltakelse ved stortingsvalg 455
Den viktige sperregrensa 457
Aktuelt: Jakten på det rette parti 461
Tips til unge velgere 464
Sametingsvalget 2013 467
Skolevalget 469
Oppgaver 474
Oppgaver: Stortingsvalget 2013 474
Quiz: Hva vet du om valg og stemmerett 476
Oppgave: Den viktige sperregrensa 478
Oppgave: Jakten på det rette partiet 479
Spilleregler i debatten 480
Oppgave: Skolevalget 2013 481
Lag en appell 482
Hva sier valgprogrammene oss? 483
Sammenlign politiske partier 484
Politisk makt og påvirkning 485
Introduksjon: Politisk makt og påvirkning 485
Rettigheter og plikter i et demokrati 486
Politisk innflytelse 489
Hvordan varierer makt og innflytelse med etnisitet og sosioøkonomiske forhold? 491
Aksjonskanalen 494
Mediekanalen 495
Medienes samfunnsrolle 496
Den fjerde statsmakt 498
Internett som demokratisk forum 499
Organisasjonskanalen 500
Ytringsfrihet under ansvar 502
Oppgaver til Riksforsamlinga: om folkeaksjoner 504
Oppgave: Sosiale grupper og makt 505
Oppgave: Følg en debatt 506
Oppgave: Skoledemokratiet 507
Oppgave: Medievanene i klassen 510

Oppgave: Internett som ny kanal 511
Demokrati, rettsstat og menneskerettigheter 512
Introduksjon: Demokrati, rettsstat og menneskerettigheter 512
Demokrati og menneskerettigheter 513
Demokratiets utfordringer og dilemmaer 516
Sammenhenger mellom styreform, rettsstat og menn 520
Oppgave: Flertallsdiktatur og menneskerettigheter 523
Drøftingsoppgaver: Demokratiets utfordringer 524
Fordypningsoppgave: Styreform, rettsstat og ... 525
Velferdsstaten 526
Introduksjon: Velferdsstaten 526
Velferd 527
Hva er velferdsstaten? 529
Velferdssamfunn, skatt og fattigdom 532
Undervisningsopplegg: Velferdsstatens utfordringer 535
Oppgave: Velferdssamfunn, skatt og fattigdom 537
Oppgave: Tilbudene fra NAV 538
Norsk økonomisk politikk 539
Introduksjon: Norsk økonomisk politikk 539
Det norske økonomiske systemet 540
Norsk økonomisk politikk 542
Økonomiske partnere 546
Norge i verdensøkonomien 550
Oppgaver til Statsbudsjettet for 2013 552
Økonomi, levestandard og bærekraftig utvikling 554
Levestandard, livskvalitet og bærekraftig utvikling 554
Levestandard og livsstandard, eller det gode liv 560
Spleiselaget som lønner seg 563
Endring av levestandarden i Norge 566
Levekår i dagens Norge 570
Barns levekår 573
Hva er bærekraftig utvikling? 577
Bærekraftig utvikling 581
Vekstområder 583
Miljøproblemer - en tilstandsrapport 585
Fattigdom og bærekraftig utvikling 588
Oppgave: Din levestandard 592
Oppgave: Livskvalitet 593

Oppgave: Menneskelige utviklingstrender 594
Oppsummering: Politikk og demokrati 595

Internasjonale forhold 597

Internasjonale forhold - innledning 597
Makt 599
Introduksjon: Makt 599
Hva er makt? 600
Maktaktører 603
Makt 604
Tror ikke på en verdensregjering 605
Midøsten 2013: På vei mot hva? 607
Retten og makta 613
Globalisering 615
Introduksjon: Globalisering 615
Globalisering 616
Begrepet globalisering 618
Positive følger av globaliseringen 620
Negative følger av globaliseringen 622
Fattigdom 625
Hva er fattigdom? 625
Rike og fattige land 627
Hvorfor fattigdom? 630
Fattigdom i Norge 633
Konflikter 636
Introduksjon: Konflikter 636
Hva er terrorisme? 637
Rettferdige opprør eller terror? 639
Hva er menneskerettigheter? 641
FN, menneskerettigheter og rettferdighet 643
FN - en verdensorganisasjon for fred 645
Ulike typer fredsoperasjoner 649
Langsiktige strategier for å oppnå fred 651
Konflikthåndtering: tiltak på kort sikt 653
Oppgave: Lokale, regionale og globale konflikter 656
Gruppeoppgave: Internasjonale konflikter 657
Oppgave: Hva er terrorisme og grunner til det? 658
Oppgave: Drøft terrorisme 659

Oppgave: Konflikthåndtering på kort sikt 660
Oppsummering: Internasjonale forhold 661

Prosjekt Hvor har du det fra? 663

Kampanjen for journalistikken 663
Ytringsfrihet og trykkefrihet 665
Ytringsfrihet i dag 667
Ytringsfrihet i dag / oppgave 668
Vær Varsom-plakaten 670
Grav i PFU-basen 671
Ran på bensinstasjonen 673
Kildekritikk 674
Hvor har du det fra? / oppgave 674
Er kildene troverdige? 676
Sosiale medier 680

Norge og EU

Om læringsressursen Norge og EU

Forfatter: Inga Berntsen Rudi
Om læringsressursen Norge og EU (128528)

De siste årene har man blitt oppmerksom på at unge har for dårlig kunnskap når det gjelder EU, og ikke minst Norges forhold til EU. NDLA har sammen Senter for internasjonalisering av utdanning (SIU) fått i oppdrag å utarbeide en læringsressurs for å heve kunnskapsnivået blant skoleungdom.

NDLA samarbeider med SIU og Utenriksdepartementet (UD) for å formidle kunnskap om EU og Norges forhold til EU gjennom bl.a. EØS-avtalen og Schengen-avtalen. Vår oppgave er å tilby fagstoff, aktualiteter, oppgaver og bilder som er pedagogisk og faglig tilrettelagt for undervisning i videregående skole.

Under denne læringsressursen vil du finne følgende:

Fakta om EU

Fakta om Norges avtaler med EU, EØS-avtalen og Schengen-avtalen.

Fagstoff som tar for seg ulike problemstillinger ved forhold innad i EU og i samarbeidet med Norge.

Om ungdom i Europa.

Oppgaver av forskjellige art: oppsummeringsoppgaver, oppgaver til teksten og drøftingsoppgaver.

Vårt arbeid med denne læringsressursen er støttet økonomisk av Utenriksdepartementet.

NDLAs samarbeidspartnere Norge og EU

Forfatter: Inga Berntsen Rudi
NDLAs samarbeidspartnere for prosjektet (128912)

I vårt oppdrag med å formidle kunnskap om Norge og EU har vi en rekke eksterne samarbeidspartnere. Noen av disse har bidratt med innhold, noen har gode nettsider vi forteller om og lenker til, og andre er en del av prosjektet og formidler stoff på sine egne sider.

Hovedsamarbeidspartnere

Senter for internasjonalisering av utdanning (SIU) er hovedsamarbeidspartner i formidlingen av kunnskap om Norge og EU. De vil sette søkelyset på hvilke muligheter EU og EØS-samarbeidet gir norske utdanningsinstitusjoner og norsk ungdom. Dette innebærer blant annet økte muligheter for internasjonalt samarbeid mellom klasser, mobilitet og utveksling for elever og lærere samt større samarbeidsprosjekt mellom skoler.

Det er Utenriksdepartementet som har gitt NDLA og SIU dette oppdraget, og støtter prosjektet med økonomiske midler. Utenriksdepartmentet legger ut all informasjon om Norges samarbeid med EU på Europaportalen

Andre samarbeidspartnere

NHO har egen side for ungdom som heter NHO Ung og Europatimen. De har informasjon om internasjonalisering og europapolitikk på sine sider, og hva slags muligheter det er for ungdom både når det gjelder skole og arbeid i Europa. NHO Ung tilbyr Europatimen, et gratis undervisningsopplegg for skoleklasser som ønsker å lære mer om EU-samarbeidet og dets konsekvenser for Europa og Norge.

EUs delegasjon til Norge: EU har en egen delegasjon til Norge med EU-ambassadør Helen Campbell i spissen. EU-delegasjonen har egne nettsider, med bred informasjon om forholdet mellom EU og Norge.

Aktiv Ungdom har ansvaret for EUs støtteordninger til ungdomsprosjekter. Aktiv Ungdom hører under Erasmus+ og gir støtte til blant annet frivillig arbeid, ungdomspolitiske møter og ungdomsutveksling.

Følgende partnere har også deltatt på møter og bidratt med innspill til prosessen og innholdet:

- Kunnskapsdepartementet
- Utdanningsdirektoratet
- Utdanningsforbundet
- LO

- Østlandssamarbeidet
- NRK skole
- Hvor hender det?, NUPI
- KS
- Elevorganisasjonen

Nyttige lenker - EU-kunnskap

Forfatter: Inga Berntsen Rudi
Nyttige lenker – EU-kunnskap (131636)

Her har vi samlet en del nyttige lenker som gir informasjon om EU og Norges forhold til EU.

Sider rettet mot ungdom

Den europeiske ungdomsportalen

Aktiv Ungdom

SIU.no

Ungdom mot EU

Europeisk Ungdom

NHO Ung: Europatimen

Fra EU

EU – hovedside

Den europeiske unions delegasjon til Norge

EUs temasider

Youth Guarantee - Youth Employment

Norske sider med EU-stoff

Europaportalen

Den norske EU-delegasjonen

Europabevegelsen

Nei til EU

Hva er EU?

En europeisk supermakt: Bakgrunnen for EU

Forfatter: Einar Gjærevold, Inga Berntsen Rudi
En europeisk supermakt: Bakgrunnen for EU (10996)

Utpint etter flere tiår med krig og kriser tørstet Europa etter en varig fred. Løsningen ble den største internasjonale allianse verden har sett.

Tanken om et forent Europa var en drøm for filosofer og idealister i mange år. Den franske forfatteren Victor Hugo (1802–1885) forestilte seg for eksempel et «Europas forente stater», som bygde på fred og humanistiske idealer.

Etter andre verdenskrig (1939–1945) var Europa trøtt og utarmet av lidelser. Tyskland og Frankrike hadde alene gjennomlevd tre store kriger i løpet av 150 år. Byer var brent, fabrikker sprengt, infrastruktur knust og millioner av mennesker hadde mistet livet. Kontinentet hadde opplevd tallrike kriger og kriser før, men aldri i en slik skala. Et enormt gjenreisningsarbeid sto for døra. Hvordan kunne Europa unngå at landene gikk til krig mot hverandre igjen? Svaret, mente noen, lå i et mer organisert samarbeid mellom statene, et forpliktende samarbeid som skapte solidaritet.

Det første skrittet

Det var den franske utenriksministeren, Robert Schuman, som i 1950 foreslo et produksjonsfelleskap mellom Tyskland, Frankrike og andre europeiske land.

Den tyske forbundskansleren Konrad Adenauer (t.h) signerer Romatraktaten 25. mars 1957. Til venstre sitter representant for det franske utenriksdepartementet, Maurice Faure.

Det ble Frankrikes utenriksminister Robert Schuman (1886–1963) som tok initiativet til å realisere Victor Hugos og filosofenes gamle drøm. Schuman hadde vokst opp i Tyskland og hadde vært soldat under første verdenskrig (1914–1918). Han hadde kjent på kroppen hva krig var, og forsto at en varig fred bare kunne oppnås ved at de to stormaktene og erkefiendene Tyskland og Frankrike forsonte seg og begynte å samarbeide.

Den 9. mai er Europadagen, en dag for markering av starten på dagens EU. Dagen er årsdagen for Robert Schumans tale om kull- og stålfellesskap i Europa.

9. mai 1950 holdt Robert Schuman en historisk tale. Der foreslo han at Tyskland, Frankrike og andre europeiske land skulle samle all sin produksjon av kull og stål i en felles organisasjon. Kull og stål var de viktigste råvarene for krigsindustrien. Å få kontroll med disse ressursene var første skritt mot fred og et europeisk fellesskap.

– Produksjonsfellesskapet vil bety at enhver krig mellom Tyskland og Frankrike ikke bare er utenkelig, men også umulig, uttalte Schuman.

Schumans tale regnes som det første skritt i retning av den europeiske unionen (EU) vi kjenner i dag. Datoen 9. mai blir derfor feiret som EUs «fødselsdag». Den kalles Europadagen og er fridag i alle unionens medlemsland.

Allerede ett år senere, i 1951, gikk industrilederne i Frankrike, Vest-Tyskland, Italia, Belgia, Nederland og Luxembourg sammen om å etablere Det europeiske kull- og stålfellesskapet (EKSF), også kalt Kull- og stålunionen. Traktaten om dette fellesskapet ble signert i Paris 18. april 1951 (Paristraktaten). Fra nå av var produksjonen av disse råvarene underlagt en felles myndighet, og de seks landene utgjorde et felles marked for kull og stål. EKSF kom til å eksistere helt fram til 23. juli 2002. På det tidspunktet hadde fellesskapet utspilt sin rolle.

Fellesskapet utvides

Våren 1957 utvidet de seks medlemslandene samarbeidet. 25. mars ble to nye traktater undertegnet i Roma, og to nye fellesskap så dagens lys: Det europeiske økonomiske fellesskapet og Det europeiske atomenergifellesskapet.

Det europeiske atomenergifellesskapet (EURATOM) skulle være et samarbeid om atomteknologi på tvers av landegrensene. Det europeiske økonomiske fellesskapet (European Economic Community eller EEC) skulle være et felles marked for varer og tjenester. I Norge ble navnet forkortet til Fellesmarkedet eller bare EF.

Vedtaket om å opprette EF er en milepæl i europeisk historie. En liknende handelsallianse var tidligere ukjent i det lappeteppet av små og stridbare stater som til sammen utgjorde Europa.
Et fellesmarked er en form for internasjonal økonomisk integrasjon. Det vil si at statene slår deler av sine nasjonale økonomier sammen og gjør avtale om å samarbeide for å løse økonomiske utfordringer. Det fins fire former for økonomisk integrasjon: frihandelsområde, tollunion, fellesmarked og økonomisk union.

Romatraktaten regnes som EFs grunnlov. Traktaten bestemte at medlemslandene skulle fjerne alle hindringer for handelen seg imellom. Videre forpliktet de seg til å opprette et felles arbeids- og kapitalmarked, og til å føre en felles handels-, landbruks- og fiskeripolitikk overfor utenforstående stater.

Samarbeidet utviklet seg, og de seks medlemslandene ble gradvis knyttet tettere sammen. Et eget byråkrati for å styre samarbeidet vokste fram, blant annet EF-kommisjonen (1958), Ministerrådet (1967) og Det europeiske råd (1974). I 1968 ble fellesskapet ytterligere styrket. Da opphevet landene toll på all handel seg imellom.

Flere land så etter hvert nytten av å delta i EF. Den første utvidelsen av medlemsmassen fant sted 1. januar 1973. Da meldte Storbritannia, Irland og Danmark seg inn i sammenslutningen. Utover i 1980- og 1990-årene fulgte så et «ras» av innmeldelser.

Hva er EU?

Forfatter: Ole Steinar Tøtlandsmo, Inga Berntsen Rudi
Hva er EU? (7947)

EU er i stadig utvikling. Det som opprinnelig var et økonomisk prosjekt, er nå en politisk union med blant annet felles utenrikspolitikk og justispolitikk. Det startet med noen få vesteuropeiske land, men har nå utviklet seg til 28 medlemsland over hele Europa.

Om vi går tilbake til det opprinnelige hovedmålet, nemlig å sikre freden i Vest-Europa, konstaterer vi at prosjektet har vært vellykket. Det har etter inngåelsen av Romatraktaten ikke vært krig mellom medlemslandene, og i 2012 fikk EU Nobels fredspris. NDLA laget den gangen en aktualitet på fredsprisutdelingen: EU som omdiskutert fredsprisvinner

EUs medlemsland

Opprinnelig etablerte seks europeiske stater dette samarbeidet: Frankrike, Vest-Tyskland, Italia, Belgia, Nederland og Luxemburg. Organisasjonen har blitt utvidet med nye medlemsstater i flere omganger. Fra 1. juli 2013 består EU av 28 medlemsland:

Belgia, Bulgaria, Danmark, Estland, Finland, Frankrike, Hellas, Irland, Italia, Kypros, Latvia, Litauen, Luxembourg, Malta, Nederland, Polen, Portugal, Romania, Slovakia, Slovenia, Spania, Storbritannia, Sverige, Tsjekkia, Tyskland, Ungarn, Østerrike og Kroatia.

Flere land har også status som kandidatland. Det gjelder Island, Montenegro, Serbia, Makedonia og Tyrkia.

Noen av EUs mål

Det indre marked

I 1993 ble Romatraktatens mål om et indre market realisert. EU ble da et område for det vi kaller de de fire friheter.

Noen av flaggene ved Europaparlamentet i Strasbourg.

Daværende handelsminister Bjørn Tore Godal undertegner EØS-avtalen i Portugal, mai 1992.

EU-blomsten er det europeiske miljømerket.

Euro-symbolet utenfor den europeiske sentralbanken i Frankfurt.

De fire friheter

Fri bevegelse av

- varer
- tjenester
- kapital
- personer

Det indre markedet førte til at mange barrierer mellom landene ble avviklet. Her er noen eksempler:

- Det blir utarbeidet felles EU-standarder for produkter.
- Avgiftssystemene harmoniseres.

Arbeidet med å sikre og utvikle det indre marked er på ingen måte ferdig, det er en kontinuerlig prosess.

Fri konkurranse

Fri konkurranse: Alle økonomiske aktører i EU skal ha samme spilleregler. Dette er viktig for å sikre fri flyt av varer og tjenester. EU lager felles standarder innen de fleste markedsområder og fører en stadig kamp mot medlemsland som prøver å innføre eller opprettholde egne nasjonale standarder. Slike nasjonale særtiltak kan nemlig oppfattes som proteksjonismeProteksjonisme er et handelspolitisk virkemiddel som er ment å beskytte innenlandsk produksjon mot konkurranse fra utlandet. fordi de kan beskytte eller favorisere det enkelte medlemslands industri og arbeidskraft. Dette er konkurransevridende og utfordrer ideen om like konkurransevilkår i det indre marked.

Statssubsidier skal også begrenses. Bedrifter og næringer som mottar subsidierSubsidier er overføringer til næringsvirksomhet. Slike subsidier eller overføringer kan bli gitt åpent over offentlige budsjetter, men kan også gis mer skjult ved at bedrifter får billige lån, lavere pris på strøm, eller annet. fra egen nasjonalstat, får en konkurransefordel i forhold til bedrifter som ikke mottar slik støtte. EU har imidlertid ikke maktet å avvikle subsidiene til jordbruket.

For å unngå monopoldannelser er det strenge regler for prissamarbeid. Slikt samarbeid er vanligvis konkurransevridende. Det kan nemlig føre til at noen får en så dominerende posisjon i markedet at de kan diktere priser og betingelser.

Utjevning

EU bruker store summer på å utjevne forskjellen mellom fattige og rike regioner i Europa. Støtte gis til de fattigste landene blant annet for å utvikle infrastruktur eller næring. Norge bidrar til dette arbeidet gjennom EØS-midlene som skal redusere sosiale og økonomiske forskjeller. EØS-midlene går til 16 land i Sentral- og Sør-Europa.

Sikre miljøet

EU har blitt en av pådriverne i miljøpolitikken. Unionen har innført et system for handel med utslippskvoter. Videre har EU lagt fram ambisiøse mål for å bekjempe klimaendringene. Her blir det lagt vekt på å begrense temperaturstigningen og på miljøvennlig energiproduksjon.

Den økonomiske og monetære unionen

EU har etablert den økonomiske og monetære unionen – ØMU, og har en felles valuta, euro. 18 av medlemslandene i ØMU har erstattet sine nasjonale valutaer med euro. Noen av de resterende landene har avvist å være med i euro-samarbeidet, andre får ikke være med. For å bli med i euro-sonen må landene oppfylle visse kriterier for inflasjonInflasjon er fall i pengeverdien. Når prisene stiger, blir pengene mindre verdt fordi man trenger stadig mer penger for å kjøpe den samme tjenesten eller varen. Det motsatte av inflasjon er deflasjon., rentenivå, statsgjeld og budsjettunderskudd.

Felles EU-grunnlov

Arbeidet med en felles EU-grunnlov ble først til en traktat (en bindende avtale mellom to eller flere stater) undertegnet i Roma i 2004. Den skulle fungere som en konstitusjon (grunnlov) for den europeiske union. Men da medlemsland som Frankrike og Nederland sa nei til traktaten etter folkeavstemninger, ble prosessen stanset.

I stedet ble Lisboa-traktaten skrevet og undertegnet i 2007 av de da 27 medlemslandenes stats- og regjeringssjefer. Denne traktaten endret de tidligere traktatene som opprettet EF og EU.

Lisboa-traktaten beskriver blant annet EUs institusjoner og hvordan de virker, og hva de skal jobbe med. Nytt i Lisboa-traktaten er at man innførte en fast "utenriksminister", formelt kalt Unionens høye representant for utenriks- og sikkerhetspolitikk. Traktaten gir også mulighet for medlemslandene til å stå utenfor justis- og politisamarbeidet.

Interaktiv oppgave

Oppgavesett om EU / h5p_content
http://ndla.no/nb/node/138433

EUs oppbygning

Forfatter: Einar Gjærevold, Inga Berntsen Rudi
EUs oppbygning (11047)

EUs hovedkvarter ligger i Brussel i Belgia. I tillegg er deler av EU-byråkratiet lagt til Strasbourg i Frankrike og til Luxembourg. EU er i seg selv en av verdens største og viktigste institusjoner. Men i tillegg består unionen av fem indre institusjoner, som all virksomhet kretser rundt.

Det europeiske råd

Det europeiske råd er EUs øverste politiske organ. Det består av stats- og regjeringssjefene fra alle EU-landene, foruten presidentene i Europakommisjonen og Europaparlamentet. Rådet møtes fire ganger i året for å drøfte overordnede politiske spørsmål og EUs utvikling (EU-toppmøtene). Toppmøtene holdes vanligvis i Brussel. Fra 1. desember 2014 er Polens tidligere statsminister Donald Tusk president for rådet. Han er valgt av EUs stats- og regjeringssjefer.

EUs regjeringssjefer under møte i Det europeiske råd, mars 2014

Rådet for den europeiske union

Dette rådet blir også kalt Ministerrådet eller ganske enkelt Rådet. Rådet består av ett regjeringsmedlem fra hvert medlemsland, enten utenriksministeren eller en fagstatsråd.

Rådet har følgende oppgaver:

- Vedta EU-lover
- Samordne den overgripende økonomiske politikken til medlemslandene
- Signere avtaler mellom EU og andre land
- Godta EUs årlige budsjett
- Utvikle EUs utenriks- og sikkerhetspolitikk
- Samordne samarbeidet mellom domstoler og politistyrker i medlemslandene

Europaparlamentet i Strasbourg

EU-domstolen

EUs domstol ble opprettet allerede i 1952 i Luxembourg. Domstolen består av en dommer fra hvert EU-land og ni generaladvokater. Den har til oppgave å sørge for at EUs lover tolkes og anvendes likedan i alle EU-landene. Domstolen er EUs øverste instans og kan dømme enkelpersoner, bedrifter og land.

Rådet kan møtes flere ganger i uka for å treffe beslutninger og vedta lover. Sammensetningen av Rådet varierer etter hvilke saker som skal drøftes på møtene. Hvis rådet diskuterer miljøspørsmål, deltar medlemslandenes miljøvernministre. Rådet er EUs lovgivende organ sammen med Europaparlamentet. Den eneste som møter fast, er EUs "utenriksminister", EUs høyrepresentant for utenriks- og sikkerhetssaker. Catherine Ashton var den første som hadde denne stillingen som ble opprettet med Lisboa-traktaten av 2009. 1. november tiltrådte Federica Mogherini, tidligere utenriksminister i Italia, denne stillingen.

Nyvalgt utenriksansvarlig i EU, Federica Mogherini, sammen med påtroppende og avtroppende president for Det europeiske råd: Donald Tusk (t.v.) og Herman Van Rompuy.

Jean-Claude Juncker er president for Europakommisjonen.

Rådet har 352 stemmer, fordelt etter landenes størrelse. De største landene har 29 stemmer, de minste har tre. Kvalifisert flertall består av minst 260 stemmer. Det er en komplisert beslutningsprosess, som du kan lese mer om her: Stemmeregler for Rådet for den europeiske union

Møtene holdes i Brussel og i Luxembourg, og formannskapet går på rundgang mellom medlemslandene hvert halvår. Høsten 2014 er det Italia som har formannskapet, men fra 1. januar 2015 er det Latvia som overtar denne oppgaven.

Europakommisjonen

Kommisjonen er EUs «regjering». Den leder byråkratiet i EU og er dermed unionens saksforberedende og utøvende organ. Kommisjonen forvalter og gjennomfører EUs politikk og kontrollerer at medlemslandene etterlever de vedtakene som Rådet fatter. Kommisjonen utarbeider også nye lovforslag og gjør grundige forundersøkelser før den sender et utkast til Rådet og Europaparlamentet.

Europakommisjonens hovedkvarter, Berlaymontbygningen i Brussel

Kommisjonen består av en kommissær (utsending) fra hvert medlemsland, i alt 28. Disse får ansvaret for hver sin sektor av EUs virksomhet: økonomi, landbruk, miljø osv. Kommisjonen er delt inn i 26 avdelinger, som kalles generaldirektorater (for eksempel for miljø) og tjenester (for eksempel Juridisk tjeneste). Kommisjonen har en funksjonstid på fem år og må godkjennes av Europaparlamentet. Det vanlige har vært at presidenten for kommisjonen velges av Det europeiske råd. Fra og med valget til Europaparlamentet i mai 2014 har partiene valgt sine kandidater til presidentstillingen. Når velgerne stemmer, vil resultatet ha betydning for valget av president. President er tidligere statsminister i Luxembourg, Jean-Claude Juncker. Han ble valgt på bakgrunn av resultatet av EU-valget i mai 2014. Juncker tok over som kommisjonens president i november 2014. Kommisjonens hovedkvarter ligger i Brussel.

Europaparlamentet

Europaparlamentet er EUs eneste overnasjonale institusjon der medlemmene blir valgt direkte av folket i det enkelte land. Valg til Europaparlamentet holdes hvert femte år. Det siste valget ble avholdt i mai 2014.

Parlamentet har tre hovedoppgaver:

- Å vedta lover i samarbeid med Rådet. Ved viktige politiske og konstitusjonelle beslutninger kreves det samtykke fra Parlamentet.
- Å overvåke arbeidet i EU-institusjonene. Kommisjonen rapporterer jevnlig til Parlamentet, som kan avsette den ved mistillit.

Parlamentet overvåker også Rådets arbeid, det kan undersøke klager fra innbyggerne og opprette granskningskommisjoner, og parlamentarikerne kan komme med innspill til EU-toppmøtene.

- Å vedta det årlige EU-budsjettet sammen med Ministerrådet. Budsjettet kan ikke tre i kraft før Parlamentets president har underskrevet det.

I dag teller parlamentet 751 representanter fra alle de 28 medlemslandene. Medlemmene sitter ikke sammen i nasjonale delegasjoner, men i politiske grupper og fagkomiteer.

Forberedelsene til plenumsmøtene foregår i Brussel, men når hele Parlamentet skal møtes i plenum, foregår det hovedsakelig i Strasbourg.

Beslutningsprosedyrer i EU

Hver enkelt av de grunnleggende traktatene bestemmer hvordan beslutninger skal tas i forskjellige saker. Alle nye lover skal bygge på det eksisterende avtaleverket. En grunnleggende forutsetning for lovgivningen innen EU er at alle medlemsland har rett til å være med og bestemme. Alle land skal bli hørt før en lov kan bli vedtatt.

Parlamentet har lovgivende makt på linje med Rådet. Kommisjonen sender forslaget sitt til begge institusjoner, som så behandler forslaget. Hvis Parlamentet og Rådet ikke blir enige etter to behandlinger av forslaget, blir det opprettet et forliksutvalg som består av et likt antall representanter fra Rådet og Parlamentet, i tillegg til representanter fra Kommisjonen. Når utvalget har kommet fram til enighet, sendes den godkjente teksten til Parlamentet og Rådet for en tredje behandling, før den eventuelt vedtas.

Interaktiv oppgave

Oppgavesett om EUs oppbygning / h5p_content
http://ndla.no/nb/node/138479

Gruppeoppgave: EU for dummies

Forfatter: Elisabeth Kristoffersen
EU for dummies (57014)

Dette er en gruppeoppgave om EU. Dere får cirka tre timer til disposisjon. Pass på å gå gjennom alle fagtekstene som ligger relatert, når dere skal jobbe med oppgaven.

EU er en overnasjonal organisasjon som alle kjenner til. Men kjenner dere til hva EU arbeider med, hvilken makt EU har, hvordan EU er organisert, og EUs historie? Og enda mer: Hvorfor er ikke Norge medlem av EU?

Lag en plakat, en power-point-presentasjon eller et blogginnlegg der dere presenterer "EU for dummies".

EU som omdiskutert fredsprisvinner

Forfatter: Sigrid Haaland-Dahl, NTB
EU som omdiskutert fredsprisvinner (109386)

Nobelkomiteens leder Thorbjørn Jagland leser kommiteens begrunnelse / video
http://ndla.no/nb/node/109389

Fred og forsoning

– EU har bidratt til at Europa har endret seg fra å være et krigens kontinent til å bli et fredens kontinent, sa Nobelkomiteens leder Thorbjørn Jagland, da Nobels fredspris ble kunngjort i år.

Han viste til den historiske utviklingen fra forholdet mellom Tyskland og Frankrike like etter den andre verdenskrig, til utvidelsene av EU gjennom årene. På spørsmål om fredsprisutdelingen til EU kunne bidra til å skape mer fred og forsoning i Europa, sa Jagland at Nobelkomiteen ikke alene kan løse Europas problemer, heller ikke den økonomiske krisen.

– Men jeg minner om hva som kan gå tapt hvis dette samarbeidet faller sammen, uttalte Jagland.

Skapte diskusjon

EU-president Herman Van Rompuy var beæret og takknemlig over å bli tildelt Nobels fredspris.

– Det er en anerkjennelse av det politiske grunnlaget EU er bygget på, sa Van Rompuy etter tildelingen.

Nobelkomiteen kan sies å gå tilbake til selve kjernen i EU-samarbeidet, nemlig spredningen av fred og velstand i Europa, ved å gi prisen til unionsprosjektet. Likevel måtte Jagland tåle knallhard kritikk for tildelingen.

Kritikk for tidspunktet

Flere mener at tidspunktet for prisen ikke er riktig.
– Jeg stiller meg undrende til at EU er fredsprismottaker akkurat i 2012. Det er fordi EU er en institusjon som er inne i en dyp krise, først og fremst en økonomisk krise. Vi vet at økonomiske kriser har et stort konfliktpotensial, og vi har sett det gjennom voldelige protester i mange land den siste tiden, sier Prio-direktør Kristian Berg Harpviken til NTB.

– EU er i dag mer konfliktskapende enn konfliktdempende, sier generalsekretær i Den norske Atlanterhavskomité Kate Hansen Bundt.

NDLAktuelt

EN FREDSBYGGER: At det europeiske samarbeidet i EU har fått Nobels fredspris, både overrasker, begeistrer og setter sinnene i kok. Noen forskere håper tildelingen kan styrke EUs rolle som fredsbygger.

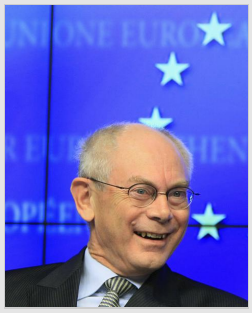

BEÆRET OG TAKKNEMLIG: Herman Van Rompuy har vært EUs president siden 2009. Han ønsker å ha med seg regjeringssjefer fra alle de 27 medlemslandene når nobelprisen skal deles ut i Oslo 10. desember.

SINTE STUDENTER: Mens Thorbjørn Jagland kunngjorde at EU hedres med Nobels fredspris, marsjerte greske studenter gjennom gatene i Aten i protest mot nedskjæringer. Mange grekere mener EU bidrar til problemene de opplever, og da kan det være vanskelig å forstå at Unionen blir feiret med en gjev pris.

Andre verdige kandidater

Den svenske professoren Peter Wallensteen mener i likhet med en rekke andre eksperter på fred og konflikter at Nobelkomiteen hadde langt verdigere kandidater å velge mellom.

– EU består av tjenestemenn som er høyt betalt for å få til samarbeid. Til sammenligning finnes det frivillige organisasjoner som jobber mot vold og korrupsjon, og som ofrer mye mer, sier Wallensteen.

Les mer om: **Nobels fredspris - Den norske Nobelkomite**

EUROKRISEN: Nobelkomiteen mener EU har bidratt til fred både øst og vest i Europa, men ifølge fredsforskere har Unionen vært lite aktiv når det gjelder å løse konkrete konflikter de siste årene, både i og utenfor EU. Det påpekes også at EU først og fremst har brukt krefter på den økonomiske integrasjonen.

Drøftingsoppgave: Nobels fredspris til EU

Forfatter: Inga Berntsen Rudi
Nobels fredspris til EU (109795)

Nobels fredspris for 2012 tildeles EU. Tildelingen er svært omdiskutert, både internasjonalt og her i Norge. Du kan finne svar på en del av spørsmålene i de aktuelle sakene som det er lenka til her, men noe må du kanskje finne svar på andre steder.

Oppgave 1

- Hva er Nobelkomiteens begrunnelse for å gi EU fredsprisen?
- Hva er argumentet for å gi EU fredsprisen akkurat i disse tider med store uroligheter i flere av EU-landene?

Oppgave 2

- Finn argumenter for å gi fredsprisen til EU.
- Finn argumenter som går i mot å gi fredsprisen til EU.
- Synes du EU har fortjent fredsprisen?

Oppgave 3

I Norge henger reaksjonene på fredsprisutdelingen stort sett sammen med om man er for eller imot norsk medlemskap i EU. Utenriksminister Espen Barth Eide og direktøren på Nobelinstituttet, Geir Lundestad, er av de som har uttalt at dette er særnorsk og at prisen ikke handler om Norge og EU, men om EU som et fredsprosjekt. Senterpartiet har sagt at de vil boikotte utdelingen fordi de ikke ser EU som en god fredssak. Senterpartiet er også motstandere av norsk medlemskap.

- Drøft i klassen hvorvidt nordmenn er sneversynte når det gjelder EU.

Quiz

Quiz: Fredsprisen / flashnode
http://ndla.no/nb/node/109898

Norges forhold til EU

Norge: Utenfor og innenfor EU

Forfatter: Inga Berntsen Rudi
Norge: utenfor og innenfor EU (128814)

Norge er ikke medlem av EU, men gjennom avtaler som EØS-avtalen og Schengen-avtalen og andre avtaler direkte med EU og EU-landene er Norge tett integrert med EU. I 2012 kom utredningen NOU 2012: 2 skrevet av Sejersted-utvalget, som i tittelen sier noe om Norges forhold til EU: "Utenfor og innenfor. Norges avtaler med EU".

Norge er ikke formelt medlem av EU. Samtidig er Norge tilknyttet store deler av EU-samarbeidet og har overtatt mye av EUs regelverk. Sett fra Brussel er Norge det tredjelandet som har knyttet seg sterkest til EU.

Mange tenker kanskje dette er rart tatt i betraktning at motstanden mot EU fortsatt er ganske stor i den norske befolkningen. Politisk er det også stor uenighet angående et norsk medlemskap. Samtidig er det liten oppmerksomhet og liten uenighet i Stortinget når det gjelder innføring av EU-lover i Norge.

Det er likevel noen unntak. Dette gjelder blant annet Datalagringsdirektivet (DLD) og Vikarbyrådirektivet som det har vært en del debatt rundt. I oppgaven EU-direktiver det har vært debatt om skal du finne ut mer om debatten rundt disse direktivene og hva de handler om.

Tenk over:

Har du hørt om noen spesielle områder hvor vi har EU-regelverk i Norge?

Tar du fagopplæring, er det kanskje noen EU-regler du må følge i det yrket du har valgt. Se om du klarer å finne ut hva en eller flere av disse reglene går ut på.

Norges avtaler med EU

Det samlede avtaleverket med EU gjelder både utenrikspolitikk og innenrikspolitikk. Disse avtalene ivaretar ikke bare forhold til selve EU som organisasjon, men også til de 28 EU-statene og de to andre EFTA/EØS-statene, Island og Liechtenstein.

Flagg ved Europaparlamentet i Strasbourg.

Den viktigste avtalen Norge har med EU, er EØS-avtalen, det europeiske økonomiske samarbeidsområdet. EØS-avtalen ble vedtatt i 1992 og trådte i kraft i 1994. "EØS-avtalen er den største og mest sammensatte folkerettslige avtalen Norge noen gang har inngått, og gjennom snart tjue år har den vist seg å ha betydning på de fleste samfunnsområder i Norge – direkte og indirekte, synlig og mindre synlig."

NOU 2012:2 Utenfor og innenfor / biblio
http://ndla.no/nb/node/128862

Selv om EØS-avtalen er den største og viktigste avtalen Norge har med EU, er det en rekke andre avtaler som regulerer Norges forhold til EU. Av disse er Schengen-avtalen den mest betydningsfulle og mest kjente. Men til sammen har Norge 74 store og små avtaler med EU innenfor en lang rekke politiske områder.

Det finnes blant annet avtaler om politisamarbeid, om deltakelse i EUs sivile og militære krisehåndteringsoperasjoner, om programsamarbeid om forskning, utdanning og regionalt samarbeid og avtaler innenfor fiskeri- og landbrukssektoren. (*NOU 2012: 2, punkt 3.1*)

Påvirkning i Norge

En ting er påvirkningen disse avtalene har på samarbeidsområder med EU-landene, en annen ting er at avtalene med EU også påvirker interne forhold i Norge.

"Avtalene har betydning på de fleste samfunnsområder - økonomi, næringsliv, arbeidsliv, velferd, helse, distriktspolitikk, energi, miljø, klima, samferdsel, forskning, utdanning, mat, landbruk, fisk, alkohol, likestilling, forbrukervern, sivil beredskap, grensekontroll, innvandring, politisamarbeid, sikkerhets- og forsvarspolitikk, og mye annet." (*NOU 212: 2, punkt 1.1*)

Oppgaver

Oppgavesett Norges avtaler med EU / h5p_content
http://ndla.no/nb/node/137953

Deler av teksten er hentet fra NOU 2012: 2, men er bearbeidet og tilrettelagt av NDLA.
Der det er direkte sitater, er det markert med en fotnote eller referanse i parentes.

Annerledeslandet – Norge og EU

Forfatter: Einar Gjærevold
Annerledeslandet – Norge og EU (11055)

Helt siden førhistorisk tid har Norge hatt svært gode forbindelser, både politisk og økonomisk, til landene lenger sør i Europa. Likevel valgte vi å stå utenfor den europeiske unionen. Selv om nesten samtlige europeiske land i dag er medlemmer i EU, har Norge opprettholdt sitt standpunkt.

I stedet har norske myndigheter klart å forhandle fram egne, såkalte bilaterale, handelsavtaler og ordninger med EU. Dessuten var Norge med på å grunnlegge EFTA, Det europeiske frihandelsforbundet, som et alternativ til EU (EF). Men i årenes løp har de fleste av de ti landene som deltok i EFTA, trukket seg og gått inn i EU. I 2009 består derfor EFTA bare av Norge, Sveits, Island og Liechtenstein.

Søkte om medlemskap fire ganger

Den europeiske integrasjonsprosessen har vært et hett tema i norsk utenrikspolitikk siden andre verdenskrig. EU-debattene har vært preget av en balansegang mellom hensynet til økonomiske handelsinteresser og ønsket om å bevare nasjonal suverenitet (selvråderett) og handlefrihet. Men Norge har slett ikke sittet på gjerdet og diskutert mens det ene landet etter det andre meldte seg inn i unionen. Norge har søkt om medlemskap i EF/EU fire ganger.

- **1962:**

Norge søker om EF-medlemskap etter at Danmark og Storbritannia gjorde det samme året før. For å kunne bli medlem må Grunnlovens § 93 endres slik at Stortinget kan overføre norsk suverenitet til en internasjonal sammenslutning. Spørsmålet om medlemskap skaper et sterkt engasjement i befolkningen. De første folkemøtene og demonstrasjonstogene med EF-tilhengere og EF-motstandere blir arrangert. Etter en heftig debatt vedtar Stortinget å endre Grunnloven og søker om medlemskap. Frankrikes president Charles de Gaulle nedlegger imidlertid veto mot å utvide EF. Alle søkerlandene blir avvist.

- **1967:**

Norge søker igjen om medlemskap, sammen med Danmark, Irland og Storbritannia. Men Frankrike nekter fortsatt å slippe flere land inn i fellesskapet. Denne gang uteblir debatten nesten helt i Norge. Den var en «stille bris» sammenliknet med fem år før.

- **1970:**

Charles de Gaulle går av som president i Frankrike i 1969, og EU åpner dørene for nye medlemmer. Storbritannia, Irland, Danmark og Norge søker og forhandler med EU om medlemskapsbetingelsene. Saken skaper den bitreste politiske strid i Norge etter andre verdenskrig. Folkebevegelsen mot norsk medlemskap i Fellesmarkedet blir stiftet i 1970, og Ja til EF-aksjonen i 1972. Partiet Venstre deler seg på midten, og mange EF-motstandere går sammen i alliansen Sosialistisk Valgforbund, som i 1975 blir til Sosialistisk Venstreparti (SV).

En rådgivende folkeavstemning blir avholdt 25. september 1972. 53,5 prosent stemmer imot medlemskap, 46,5 prosent stemmer for. Resultatet fører til at Arbeiderparti-regjeringen og statsminister Trygve Bratteli må gå av.

- **1992**

Europa er i endring etter at den gamle østblokken ikke lenger eksisterer. Samtidig planlegger EU å innføre et indre marked. Norge ønsker adgang til dette markedet og søker om EU-medlemskap sammen med Sverige, Finland og Østerrike. Søknaden fører til at den harde debatten fra 1970–1972 blusser opp igjen, og vi får EU-kampen. Alle søkerlandene gjennomfører folkeavstemninger. Sverige, Finland og Østerrike går inn i unionen. I Norge blir den rådgivende folkeavstemningen avholdt 28. november 1994. 52,2 prosent stemmer imot medlemskap, 47,8 prosent stemmer for.

Hvorfor vil ikke Norge være med i EU?

EF-/EU-spørsmålet splittet befolkningen. Særlig i 1972 skapte debatten bitterhet og uvennskap i mange familier, og mellom venner og naboer. På begge sider utviklet det seg sterkt negative oppfatninger av motparten og motpartens motiver.

Tilhengerne av EU skapte i 1994 et uttrykk som siden har gått inn i språket vårt: «Annerledeslandet». Betegnelsen var ment som en kritisk kommentar til dem som ville holde Norge utenfor unionen, men ble etter hvert et honnørord for motstanderne.

Hva dreide EF-/EU-saken seg om for folk flest? Hvordan begrunnet velgerne standpunktet sitt i 1972 og 1994? Bildet er sammensatt. Debatten avslørte et dypt motsetningsforhold mellom by og land. Befolkningen i distriktene var generelt imot EU-medlemskap, mens byfolket var for. Særlig i 1972 ble EF-kampen sett på som en strid mellom sentrum og periferi i det norske samfunnet.

Samfunnsforskeren Johan Galtung tenkte seg allerede i 1964 en sentrum–periferi-modell, og den viste seg å stemme i stor grad. Ifølge modellen består «sentrum» av sentrale beslutningstakere omkranset av grupper med større og større avstand til beslutningene, og dermed med mindre politisk innflytelse. Eller sagt på en enklere måte: «Sentrum» er velstående, middelaldrende menn med høy utdanning som enten er funksjonærer eller selvstendige, og som bor i Oslo-området. «Periferien», eller motpolen, er en kvinne med lav utdanning, som arbeider i primærnæringene, har lav inntekt og er bosatt i Distrikts-Norge.

En intervjuundersøkelse foretatt av Folkeavstemningsundersøkelsen i 1994 ga denne oversikten over de vanligste argumentene for og imot EU-medlemskap:

Argumenter for medlemskap:

- Samarbeid er viktig, medlemskap gir medinnflytelse i Europa
- Sikkerhetspolitikk, viktig at Europa står samlet
- Medlemskap gir adgang til EUs marked
- Norge blir isolert utenfor EU
- Større økonomisk vekst
- Bedre miljø- og ressursforvaltning
- EU sikrer freden
- Norge tilhører det kulturelle fellesskapet i Europa
- Økt sysselsetting, kan jobbe hvor som helst i Europa
- Billigere mat og alkohol
- Flere utdanningsmuligheter
- Velferdsstaten sikres

Argumenter imot medlemskap:

- Norge taper selvråderett, lokaldemokratiet svekkes
- Høyere arbeidsledighet
- Jordbruksnæringen blir utkonkurrert
- Norsk kultur kan miste sin egenart
- Mot kapitalisme
- Norge taper råderetten over fiskeressursene
- Spredt bosetting bør bevares
- Mindre grensekontroll fører til mer kriminalitet og innvandring
- Velferdsstaten svekkes, det vil bli større sosiale problemer
- Dårligere kontroll med kvaliteten på mat og legemidler
- Norge er et lite land og får i realiteten liten innflytelse i EU

Kort oppsummert kan vi si at flertallet i Norge fryktet å miste råderetten over naturressursene og mulighetene til å bestemme i eget hus. EU ble sett på som et multinasjonalt konsern, der et lite land som Norge ville ha svært liten mulighet til å påvirke beslutningene.

Oppgaver

Norge i Brussel

Forfatter: Inga Berntsen Rudi
Norge i Brussel (129492)

Norge er ikke medlem av EU, men visste du at Norge har mange utsendte medarbeidere fra de norske departementene til Brussel? Norges delegasjon til Den europeiske union representerer norske myndigheter overfor EU og skal sørge for både god informasjon om hva som skjer i EU og sørge for at norske interesser blir hørt.

EU-delegasjonen er en norsk utenriksstasjon (på linje med f.eks ambassader) og er spesiell fordi det der finnes utsendinger fra nesten alle de norske departementene.

Delegasjonen utgjør Norges største utenriksstasjon med hele 55 medarbeidere. 35 av disse er diplomater. En tredjedel er utsendinger fra Utenriksdepartementet, mens de andre kommer fra de andre departementene.

Staben ved EU-delegasjonen, høsten 2013

Oppgaver

EU-delegasjonens oppgave er å representere regjeringen overfor EU på alle EU-relaterte områder som berører Norge. Delegasjonen skal blant annet:

- Følge utviklingen i EU på områder som er spesielt viktige for Norge. De analyserer den politiske utviklingen og informerer departementene hjemme.
- De skal fremme norske bidrag, synspunkter og innspill overfor EUs institusjoner. De jobber også opp mot EFTA-sekretariatet og EFTA-landenes overvåkingsorgan, ESA.
- Delegasjonen skal hjelpe til med å finne ut hvordan Norge kan handle innenfor de forskjellige samarbeidsavtalene vi har med EU.
- Jobbe for økt kunnskap og kompetanse om EU- og EØS-spørsmål i Norge, og overfor dem som besøker EU-delegasjonen eller tar kontakt på en annen måte. Mange norske elever besøker EU-delegasjonen på studietur til Brussel, og får informasjon om delegasjonens arbeid.

Å følge utviklingen i EU på områder som er aktuelle for EØS-avtalen, som det indre markedet, og Schengen-samarbeidet, er særlig viktig for Norge.

Kilde: Om delegasjonen, Europaportalen.

Andre norske aktører i Brussel

Det er mange norske representanter i Brussel, og organisasjoner og selskaper har egne kontor der. Med den store norske tilstedeværelsen i Brussel, ser vi at mange aktører ser at det er nødvendig av å være i nærheten av der beslutninger fattes. Beslutninger som har betydninger for norske bedrifter og interesser.

Av de norske aktørene som har kontorer i Brussel er LO og NHO. Det samme har Bellona og Flyktningehjelpen. Av norske selskaper er blant annet SAS, Statnett, Statoil og Hydro tilstede i den belgiske hovedstaden. I tillegg har regionene sine Europakontor, som Trøndelags Europakontor, Vest-Norges Europakontor og NorthNorway European Office. Mediehusene har selvsagt også sine korrespondenter her.

Fullstendig oversikt får du her: Norske aktører i Brussel

Hva er EØS-avtalen?

Forfatter: Inga Berntsen Rudi
Hva er EØS-avtalen? (128895)

EØS-avtalen er den viktigste avtalen for Norges forhold til EU. Det er en avtale som omfatter 31 land, og er en tilknytningsavtale til en eksisterende organisasjon. Gjennom EØS-avtalen knyttes EFTA-landene nærmere til deler av EU-samarbeidet.

EØS-avtalen er en mulitlateral avtale som omfatter 31 land: 28 EU-land og tre EFTA-land. Alle disse landene er EØS-stater. Det nyeste EU-landet, Kroatia, ble formelt en del av EØS så sent som 12. april 2014.

Formålet med avtalen er å knytte EFTA-landene til deler av EU-samarbeidet. Dette gjelder i første rekke EUs indre marked.

Multilateral vs. bilateral

En bilateral avtale er en avtale mellom to parter, for eksempel mellom to land.

En mulitlateral avtale er en avtale mellom flere parter. FN er et multilateralt forum. EØS-avtalen er en multilateral avtale som involverer både land og institusjoner.

EFTA vs. EØS

EFTA (European Free Trade Area) ble opprettet i 1960 og består i dag av Island, Norge, Sveits og Liechtenstein.

EØS-avtalen er en avtale mellom EFTA-landene og EU. Sveits står utenfor EØS-samarbeidet, men har egne avtaler med EU.

EUs indre marked

Basert på prinsippet om de fire friheter som gjelder

fri bevegelse av:

- varer
- tjenester
- kapital
- personer

EØS-avtalen beskriver hvordan samarbeidet mellom EØS-landene og EU skal foregå. Avtalen inneholder vedlegg med regelverk på ulike områder innen det indre markedet. Disse oppdateres etter hvert som nytt og relevant EU-regelverk kommer til.

I tillegg til de fire friheter gir avtalen en mulighet til å delta i EUs programmer på en rekke områder, blant annet forskning og utdanning, næringsliv, forbrukerområder og kultur: EU-programmer Norge deltar i.

Når det gjelder utdanningsprogrammene, er det SIU (Senter for internasjonalisering av utdanning) som organiserer dette i Norge. Det viktigste programmet er nye Erasmus+, EUs program for utdanning, opplæring, ungdom og idrett for perioden 2014–2020.

Bakgrunn for EØS-avtalen

Fra 1973 hadde EFTA-landene en frihandelsavtale med det som da het EF. Dette var bilaterale avtaler mellom EF og hvert enkelt EFTA-land og dekket bare deler av handelen mellom dem. For Norges del gjaldt dette først og fremst tollfrihet på industrivarer.

I 1987 trådte den såkalte *Enhetsakten* i kraft i EF, som da besto av tolv land. Det ble grunnlaget for det indre markedet. Gjennomføringen av det indre markedet innebar at EFTA-landene risikerte å møte handelshindringer – hindringer som ble avviklet internt mellom medlemslandene i EF. Norge og EFTA mente dette ville føre til at egne bedrifters konkurransekraft ble svekket i forhold til den konkurrentene i EF hadde. Dette var en viktig foranledning for avtalen om Det europeiske økonomiske samarbeidsområdet, EØS-avtalen. *(EU/EØS-håndboken, Utenriksdepartementet, 2012, s. 15*)

EØS-avtalen ble undertegnet 2. mai 1992 mellom det som da var sju EFTA-land og tolv EF-land. I 1994 ble det avholdt folkeavstemning om EU-medlemsskap i Østerrike, Sverige, Finland og Norge. Kun Norge sa nei, de tre andre landene gikk ut av EFTA og ble medlemmer av EU fra 1. januar 1995.

I ettertid har flere og flere land blitt medlemmer av EU, særlig etter utvidelsen med de østeuropeiske landene.

Rettigheter og plikter

Hovedintensjonen med EØS-avtalen er at norske bedrifter og borgere har samme tilgang til det indre markedet som bedrifter og borgere i EU-landene. Dette gjelder handel med varer, investeringer, bank og forsikring, kjøp og salg av tjenester og rett til å ta arbeid, studere og bo i andre land i området.

EUs regelverk blir fortløpende tatt inn i EØS-avtalen slik at de gjelder for alle landene som har skrevet under avtalen.

EFTA-landene som er med i EØS-avtalen, har ikke mulighet til å delta i beslutningsprosessen i EU, men landene kan komme med innspill i den forberedende fasen når Kommisjonen utarbeider forslag til nye rettsakter, som er lover som ligger under hovedreglene i EU-traktaten.

Norge er gjennom EØS-avtalen forpliktet til å la et eget overvåkingsorgan, ESA, og en egen EFTA-domstol overvåke at norske myndigheter og virksomheter overholder avtalen.

Kilder:

NOU 2012:2 Utenfor og innenfor. Norges avtaler med EU

EØS-håndboken, Utenriksdepartementet (2012)

Er Norge hemmelig medlem av EU?

Forfatter: Einar Gjærevold
Er Norge hemmelig medlem av EU? (134109)

Etter folkeavstemningen i 1994 ble EØS-avtalen svært viktig for Norge. Den fungerer som et alternativ til EU-medlemskap, og sørger for at norsk næringsliv fortsatt har adgang til det europeiske markedet.

Som en oppfølging av medlemskapsavtalen i EØS inngikk Norge i 1994 en avtale med Island om å opprette en domstol, EFTA-domstolen, og et overvåkingsorgan, ESA. Disse organene skal overvåke at konkurransereglene mellom EU og EFTA-landene blir overholdt.

En slik ordning innebar at Norge måtte overføre suverenitet både til EFTA-domstolen og til ESA. Norge må altså akseptere at en overnasjonal myndighet kontrollerer at vi håndhever EUs konkurranseregler riktig. Det ble dermed nødvendig å endre Grunnlovens § 93 om suverenitet, slik man ønsket allerede i 1961. En slik endring ble vedtatt av det norske Stortinget i 1992.

Norge har fortsatt en suveren rolle i forholdet til EU. Det betyr at EU i prinsippet ikke kan bestemme hvilke lover og regler som skal gjelde i Norge. Gjennom EØS-avtalen vil imidlertid EUs regler, på de områdene som avtalen dekker, også bli en del av det norske lovverket.

Nye regler og lover fra EU må alltid behandles av Stortingets EØS-komité før de kan innføres i Norge. Hvis EØS-komiteen ikke er enstemmig enig i de nye reglene, går Norge imot. Det får i så fall konsekvenser for resten av EFTA. Det er nemlig et krav at alle EFTA-land som deltar i EØS-samarbeidet, skal være enige før en ny lov eller regel kan innføres i forbundet. Dette prinsippet kalles reservasjonsretten.

Dersom EØS-komiteen ikke godtar et EU-vedtak, kan EU velge å ta hele det aktuelle området ut av avtalen. Frykten for at det skal skje, og dermed føre til uoverskuelige virkninger, har gjort at Norge ennå ikke har gjort bruk av reservasjonsretten i avtalen. Det har ført til at både tilhengere og motstandere av norsk EU-medlemskap kritiserer EØS-avtalen. Tilhengerne mener at vi tilpasser oss EU uten å ha den innflytelsen på EUs beslutninger som et medlemskap ville ha gitt oss. Kritikerne hevder at EØS-avtalen i praksis har overført suverenitet til EU, og at Norge er for lydig.

I EUs indre marked: om landbruk og fiskeri

Forfatter: Lars Heltne, Hege Røyert, NTB scanpix
I EUs indre marked (137050)

Vidar Helgesen ble Norges første europaminister i 2013. Hans oppgave blir å koordinere Norges interesser på blant annet landbruk- og fiskeriområdet.

Landbruk et og fiskerinæringen er to av de viktigste bærebjelkene i Norges. Men de markerer to ytterpunkter i vårt forhold til Europa.

Selv om to folkeavstemninger har bidratt til å holde Norge foreløpig ut av EU, har vi likevel fått tilgang til unionens indre marked gjennom vår deltakelsen i EØS-avtalen.

Siden EØS-avtalen ikke er inkludert i EUs felles marked for landbruk og fiskerivarer (CAP- og CFP-avtalene), står Norge fritt til stå utføre sin egen politikk på disse områdene.

Skjermer egen landbruksindustri

Norge, EU-landene og de fleste andre utviklede land har systemer for å regulere markedet for landbruksvarer. For å skjerme norske landbruksprodukter innførte den forrige regjeringen prosenttoll på enkelte grupper ost, samt storfekjøtt og lammekjøtt.

EU reagerte kraftig på den nye tollen, som brakte med seg avgiftsøkninger for de europeiske matvareprodusentene. Norge ble beskyldt for proteksjonisme og for brudd med EØS-avtalens intensjon om mer frihandel med disse produktene.

Videoressurser

Landbruksnæringens holdninger til EU / video
http://ndla.no/nb/node/137106

Landbruksnæringens holdninger til EU

Fiskerinæringens holdninger til EU / video
http://ndla.no/nb/node/137109

Fiskerinæringens holdninger til EU

CAP

Common Agricultural Policy (CAP) er EUs felles jordbrukspolitikk.

CAP ble etablert på 1950-tallet for å øke produktiviteten i landbruket, sikre tilbud av landbruksprodukter til fornuftige priser, samt heve levestandarden for bøndene.

Ostetollen består. Den nye regjeringen ønsker å reversere tollendringene, men de har ikke flertall for sitt syn.

Utenfor, men ikke upåvirket

Selv om Norges politikk står utenfor både CAP og CFP, blir Norges landbruks- og fiskeripolitikk påvirket på en rekke områder. EØS-avtalens utvidelse om matsikkerhet og veterinære forhold sikrer også at Norge blir oppfattet som en seriøs aktør som imøtegår krav om hygiene, merking av produkter og andre tekniske krav. EØS-avtalen har også satt standarder på blant annet jordbruksmaskiner.

Når det gjelder fri flyt av varer, er europaminister Vidar Helgesen spent på hva resultatet av de kommende forhandlingene om en frihandelsavtale mellom EU og USA blir. Avtalen Transatlantic Trade and Investment Partnership (TTIP) kan bli ferdigforhandlet i løpet av 2014.

- Så lenge vi står utenfor EU, kan avtalen gi norske varer en mye vanskeligere konkurransesituasjon, sier han.

Subsidiene i CAP garanterer produsenter en minimumspris for produktene.

Avtalen har blant annet fått kritikk for at subsidier til EU-bønder gjør det vanskelig for produsenter i utviklingsland å komme inn på markedet.

I 2013 utgjorde CAP 43 prosent av EUs totale budsjett.

Sesongarbeidere fra Øst-Europa plukker jordbær på gård i Nord-Trøndelag.

Fisk med innflytelse

Mens Norge altså har forsøkt å skjerme sitt eget landbruk, var fiskeeksporten en av hovedårsakene til at norske myndigheter på slutten av 1980-tallet ønsket tilgang til EUs indre marked.

Torben Foss, som er leder for sjømatsenteret i rådgivnings og revisjonsfirmaet PwC, skrev lagde i 2011 en analyse av Norges samarbeid med EU på fiskeriområdet i forbindelse med Europautredningen.

Han mener at en egen norsk Europaminister ikke leses som annet enn et signal til EU om at dette feltet igjen står sentralt i regjeringens arbeid. Men han understreker at striden om norsk fiskerinærings forhold til Europa strekker seg langt tilbake i tid.

Verdifull arbeidskraft

Av de «fire frihetene» i EUs indre marked, fri bevegelse av varer, tjenester, kapital, og arbeidskraft, mener Helgesen at sistnevnte har spesielt stor betydning for Norge.

Stem nei!

Striden om norsk fiskerinærings forhold til Europa strekker seg langt tilbake i tid. I 1972 trålet denne fiskeskøyta norskekysten for å spre materiell om hvorfor Norge bør si nei til EF.

– Fisk har hatt mye å si for de to EU-avstemningene våre. I 1972 gikk fiskeriminister Knut Hoem av da han mente at forhandlingsresultatet med EF ikke inneholdt garantier om at norske fiskere hadde enerett til fiske innenfor fiskerigrensen på 12 nautiske mil. Hans avgang førte nok til at en god del gikk fra et ja til et nei-standpunkt, sier Foss.

Han mener en lignende skepsis til å gi fra seg den formelle eneretten til alt fiske innenfor den økonomiske sonen på 200 nautiske mil også preget avstemningen i 1994.

Selv om øvrige avtaler gjennom eksempelvis Verdens handelsorganisasjon og EFTA kommer Norge til gode i Europa, mener Foss at EØS-avtalens betydning for Norge, spesielt på fiskeriområdet, er helt vesentlig.

Uenighet for fiskerisektoren

– EØS-avtalen ga ikke norske fiskeprodukt den frie-markedsadgangen som var det opprinnelige målet. I torskesektoren fikk en imidlertid en god løsning ved at praktisk talt alle tollsatser forsvant. Det har betydd mye for å gjøre livet lettere for de få filetfabrikkene vi fremdeles har igjen i Norge, sier Helgesen.

Uløste spørsmål

20 år etter at EØS-avtalen trådte i kraft er det fortsatt utfordringer som må løses. Det hersker uenighet om i hvor stor grad de fire frihetene i EØS-avtalen egentlig gjelder for fiskerisektoren.

De spørsmålene er det dagens ungdom som må løse. Foss mener det er viktig for nye generasjoner å ta stilling til EU-relasjonen.

– Snart vil et flertall av velgerne ikke ha deltatt i folkeavstemningen i 1994. Slik EØS-avtalen har utviklet seg, har vi måtte akseptere at EU-institusjonene – uten vår formelle deltakelse – tar standpunkt til hvordan vi på mange områder skal leve livene våre i Norge. Hver generasjon må avveie om dette er et riktig valg.

Oppgaver

Oppgavesett om Norge i EUs indre marked / h5p_content
http://ndla.no/nb/node/138415

EØS-midlene

Forfatter: Inga Berntsen Rudi
EØS-midlene (129491)

De fleste vet at Norge gir bistandsmidler, økonomisk støtte, til utviklingsland. Men visste du at Norge gjennom EØS er med på å redusere sosiale og økonomiske forskjeller i Europa? EØS-midlene går til 16 mottakerland i Sentral- og Øst-Europa.

EØS-midlene deles ut av EØS-landene Norge, Island og Liechtenstein, og utgjør ca 1,8 millarder euro over en fireårsperiode. Norges andel utgjør 97 % av denne summen.

Den økonomiske støtten fordeles på 150 programmer innenfor områder som klima og miljø, kulturarv- og kulturutveksling, forskning og utdanning og justis- og politisamarbeid.

EØS-midlene skal bidra til å fremme demokratiske verdier, rettsstat og toleranse i Europa. Norge har siden EØS-avtalen trådte i kraft i 1994 bidratt til sosial og økonomisk utjevning i de mindre velstående landene i EU og EØS.

Hva er EØS-midlene? / biblio
http://ndla.no/nb/node/130815

Eksempelet Polen

Land som mottar EØS-midler

Følgende land mottar EØS-midler: Estland, Latvia, Litauen, Polen, Ungarn, Tsjekkia, Slovakia, Slovenia, Kroatia, Bulgaria, Romania, Hellas, Kypros, Malta, Spania og Portugal.

NB! Utenriksdepartementet meldte 9.5.2014 at Norge stanser utbetalinger av EØS-midler til Ungarn pga brudd på avtalen om hvordan den økonomiske støtten blir behandlet.

Stipendprogrammene i EØS-midlene

Norske utdanningsinstitusjoner kan starte partnerskap med andre europeiske utdanningsinstitusjoner gjennom stipendprogrammene i EØS-midlene.

Les mer på SIU sine sider: EØS-midlene: stipendprogrammene

I Elblag i Polen står det plaketter flere steder som informerer om EØS-midlene som finansierer moderniseringen i byen. I kriseåret 2009 var Polen det eneste landet i Europa med positiv økonomisk vekst.

Polen er det største mottakerlandet av EØS-midlene. I perioden 2009-2014 får Polen 578 milioner euro i støtte. Støtten til Polen går blant annet til økt forskningssamarbeid mellom Norge og Polen, bedre tilgang til helsetjenester og utjevning av helseforskjeller, energieffektivisering for å redusere utslipp av klimagasser i industrien og reformer innen justissektoren.

Ved å følge lenken Hvem mottar EØS-midler? kan du klikke på landene for å finne ut hva EØS-midlene brukes på i hvert land.

EØS-midlene og utdanningsinstitusjoner

Utdanning og forskning er blant satsingsområdene for EØS-midlene. Blant annet betaler de tre EFTA-landene inn 33 millioner euro hvert år til et fond som skoler i noen utvalgte land kan søke penger fra. Landene som kan søke er Bulgaria, Estland, Latvia, Litauen, Polen, Romania, Slovakia, Slovenia, Spania, Tsjekkia og Ungarn. Pengene de får skal brukes til samarbeid med en annen skole i ett av EFTA-landene. På den måten bidrar midlene også til kulturutveksling.

Forhandlinger om nye EØS-midler

Siste fireårsperiode for EØS-midlene gikk ut den 30. april i år (2014), men prosjektene, og dermed utbetalinger, vil foregå til 2016. I slutten av januar startet det formelle forhandlinger med EU og EØS/EFTA-landene. Statssekretær i Utenriksdepartementet, Ingvild Næss Stub, uttalte ved starten av forhandlingene at Norge er innstilt på å fortsette ordningen, men at flere faktorer må vurderes. Blant annet har de fleste mottakerlandene hatt en positiv utvikling, og EUs egne bidrag til disse landene går nå ned.

Forhandlinger med EU om nye EØS-midler / biblio
http://ndla.no/nb/node/130893

NB! Denne saken vil bli oppdatert når vi vet mer om resultatet av forhandlingene.

Hva er Schengen-samarbeidet?

Forfatter: Inga Berntsen Rudi
Hva er Schengen-samarbeidet? (129488)

Har du alltid pass med deg når du reiser utenlands? Det er i mange land ikke nødvendig å ha passet klart når du reiser inn i et europeisk land. På grunn av at Norge er en del av Schengen-samarbeidet sammen med EU-landene, har vi passfrihet innenfor dette samarbeidet.

Scengen-samarbeidet er EU-landenes samarbeid om justisspørsmål. Dette gjelder blant annet politisamarbeid, forebygging av kriminalitet og visum- og grensesamarbeid. Av EFTA-landene er Norge og Island tilknyttet Schengen-samarbeidet gjennom en egen avtale. For de fleste av oss er dette samarbeidet synlig i passfriheten innenfor samarbeidet.

Justisspørsmål i EU

EUs samarbeid på justisområdet har etter hvert blitt utviklet mer og mer. I dag omfatter dette samarbeidet områder som visum- og grensesamarbeid, asyl- og flyktningespørsmål, politisamarbeid og forebygging av kriminaliatet. I de senere årene har også områder som menneskerettigheter, terrorisme og indre sikkerhet blitt en del av EUS justispolitikk.

Når det gjelder EU-landenes trygghet er det også viktig for EU å jobbe for stabilitet og velferd i områder og land som grenser opp mot EU.

Hvilke land er med?

Schengen-samarbeidet omfatter alle EU-land, bortsett fra Storbritannia, Irland, Kypros, Bulgaria og Romania. I tillegg til Norge og Island, er også Sveits og Liechtenstein tilknyttet samarbeidet.

Hva går Schengen-avtalen ut på?

På samme måte som EØS-avtalen, er også Schengen-avtalen en såkalt rammeavtale. Avtalen er dynamisk. Det betyr at den hele tiden vil endres gjennom nye lover, kalt rettsakter. Disse blir også gjeldende for tilknytningsavtalen som Island og Norge har med de andre Schengen-landene.

Hovedinnholdet i Schengen-samarbeidet er:

- felles regler om passering av indre grenser
- felles regler for kontroll av ytre grenser (ytre grenser er grenser mot land som ikke er med i Schengen)
- felles regler for politisamarbeid og utlevering av lovbrytere
- et felles informasjonssystem for politi- og påtalemyndigheter
- felles visumregler
- felles regler om retur av ulovlige innvandrere
- felles regler om personvern som skal følges av politi- og påtalemyndigheter
- felles regler om skytevåpen og ammunisjon

(Kilde: NOU 2012:2, punkt 5.2. Hovedtrekk ved Schengen-avtalen)

Norge og justissamarbeid

Norge, representert ved statssekretær i Justisdepartementet, Øystein Meland, undertegner en samarbeidsavtale med Schengen-landene i 1996.

I Norden har vi hatt passfrihet i mange tiår. Da de nordiske EU-landene Danmark, Sverige og Finland ønsket å bli med i Schengen på midten av 90-tallet, ville det true den eksisterende passfriheten i Norden. Dette gjorde at Norge og Island også ønsket å bli med i Schengen-samarbeidet.

Regjeringen understreker at Norge er opptatt av og ser utfordringer på de samme områdene som EU, blant annet når det gjelder kriminalitet over grensene, ulovlig innvandring og hvordan man forholder seg til flyktningestrømmene. Norge har flere avtaler og ordninger med EU når det gjelder samarbeid om justissaker, men Schengen-samarbeidet sees som den viktigste av disse avtalene.

Etter flere runder med forhandlinger signerte Norge en samarbeidsavtale med Schengen-landene i 1996, noe som skapte stor debatt i Norge. Du skal jobbe mer med å finne ut av debatten i oppgaven Holdninger til Schengen-avtalen.

Siden 2001 har Norge og Island deltatt fullt ut i Schengen-samarbeidet.

Ungdom i Europa

Norge, Europa og verden

Forfatter: Carl Endre Espeland, Senter for internasjonalisering av utdanning (SIU)
Norge, Europa og verden (131116)

Visste du at verdens største land er Utlandet? Men utlandet er mer enn et sted vi drar til på ferie. Og Syden? Visste du at hvert år drar mange elever og lærlinger til Spania for å gå på skole eller være i lære?

Elever og lærlinger til utlandet

Sju tusen andre elever og lærlinger reiser til andre steder i utlandet; Frankrike, Tyskland, USA og så videre. Og der går de på skole eller er i lære i en bedrift. Hvorfor? Fordi det er spennende? Ja. Fordi de kan? Jo, det også. Men først og fremst fordi de lærer ting de ikke lærer hjemme. Ting som blir stadig viktigere å kunne etter hvert som verden blir mer globalisert.

Globalisering

Med ordet «globalisering» mener vi alt det som gjør at tid og avstand stadig betyr mindre for oss. Det betyr for eksempel at nesten hvem som helst kan kjøpe noen ganske billige flybilletter, pakke sekken, og dra som ryggsekkturist rundt om i hele verden. Og når man er der ute i verden, så kan man alltids snakke med, og se, dem hjemme. Det er like lett å snakke med naboen som med noen på andre siden av verden. Og det kan gjøres like billig også. Det som gjør dette mulig, er den nye teknologien og de nye transportmidlene som frakter varer og mennesker over lange avstander på kort tid. Det er også det som gjør at noen på Sunnmøre eller i Telemark kan miste jobben fordi det er noen andre i Kina eller i India som kan gjøre jobben kjappere og billigere, eller at de rett og slett er flinkere.

Denne utviklingen, globaliseringen, gjør det derfor stadig viktigere med ny kunnskap og bedre ferdigheter. I dagens og framtidas arbeidsliv vil verdiskapingen være avhengig av at folk har kunnskap om fremmedspråk, interkulturell forståelse og internasjonal utdannings- og arbeidserfaring Det er også viktig å være vant til å samhandle med organisasjoner og fagmiljø fra flere forskjellige land.

Internasjonalisering

Les mer

Interaktiv video: EU-forsker om Norge, EØS og Schengen / h5p_content
http://ndla.no/nb/node/137448

Senter for internasjonalisering av utdanning (SIU)

Aktiv Ungdom

For å møte disse utfordringene inngår de ulike nasjonalstatene avtaler om samarbeid og handel. Dette kaller vi internasjonalisering – altså at nasjonalstatene lager avtaler som regulerer forholdet mellom dem, «inter-». Norge inngår i mange slike internasjonale avtaler. En av de viktigste av disse avtalene er avtalen vi har med den Europeiske Unionen (EU), nemlig EØS-avtalen (avtalen om Europeisk Økonomisk Samarbeid). Ettersom det er en avtale med EU, er det en avtale med alle de 28 landene i Europa som er medlem av EU, og som er de landene vi vanligvis handler mest med.

I praksis betyr dette blant annet at nordmenn kan reise hvor som helst i EU og søke jobb eller gå på skole, at norske bedrifter kan selge og kjøpe varer i Europa uten større skatter og avgifter enn det andre må betale, at skoler kan søke om penger til å samarbeide med andre europeiske skoler og sende skoleklasser på besøk, og at elever, lærlinger og studenter kan få støtte til å gå på skole eller få praksis i en bedrift i et europeisk land. Dette er en del av det som kalles de fire friheter i EU. Så spør man seg gjerne: Trenger vi dette, eller er det bare fordi det er kjekt å reise til utlandet?

Om Erasmus+ på SIU.no

Erasmus+

Forfatter: Carl Endre Espeland, Julie Irene Bjørk, Senter for internasjonalisering av utdanning (SIU)
Erasmus+ (138818)

Erasmus+ er EUs program for utdanning, opplæring, ungdom og idrett for perioden 2014–2020. Vi kan langt på vei si at dette er EUs utdanningspolitikk. Norge deltar i programmet på lik linje med EUs medlemsland, noe som innebærer at norske elever, lærlinger og lærere kan benytte seg av mulighetene i programmet.

Internasjonalisering

Erasmus+ byr på mange og varierte muligheter for internasjonalisering gjennom hele utdanningsløpet. For eksempel gir programmet norske lærlinger, skoleelever og lærere mulighet til å samarbeide med andre skoler, eller ha praksis i bedrifter i Europa. Studenter kan også få støtte til å ta deler av utdanningen sin ved universiteter i andre europeiske land. Her kan du lese mer om Erasmus+ for de ulike utdanningsnivåene: Studer i utlandet

Enormt budsjett

EU satser stort på ungdom og utdanning. Utdanningsprogrammet har et budsjett på 14,7 milliarder euro. Dette tilsvarer om lag 117 milliarder kroner. Til sammenligning er hele det norske statsbudsjettet på litt over 1000 milliarder kroner.

Mesteparten av disse pengene vil gå til studenter samt elever og lærlinger på fag- og yrkesopplæring, for at disse skal kunne reise ut i Europa og studere eller få relevant praksis og arbeidserfaring. I tillegg går det mye penger til skoler og lærere for at de skal kunne samarbeide om å forbedre undervisningen.

Gjennom Erasmus+ vil mer enn fire millioner personer motta støtte til utdanning, opplæring, praksis eller frivillig arbeid i utlandet. EU har som målsetting at antall personer som årlig får støtte gjennom programmet, skal dobles innen 2020.

Hvorfor satser EU på ungdom og utdanning?

Etter finanskrisen i 2008 har EU-landene hatt rekordhøy arbeidsledighet. Særlig unge under 25 år er rammet, og i enkelte land, som Spania og Hellas, er mer enn 30 % i denne aldersgruppen arbeidsledige. Erasmus+ er utformet med mål om å bekjempe denne arbeidsledigheten.

Europakommisjonen rapporterer at nærmere seks millioner unge i EUs medlemsland er uten arbeid. Samtidig er over to millioner stillinger ubesatte. Dette vitner om et betydelig gap mellom utdanning og opplæring og hvilke ferdigheter som etterspørres i arbeidsmarkedet.

Erasmus+ er utformet med mål om å bekjempe den høye ungdomsledigheten i Europa.

Erasmus+ skal bidra til at flere unge, gjennom studier og opplæring i andre land, opparbeider seg den kompetansen det faktisk er behov for. Dette skal gjøre dem mer attraktive på arbeidsmarkedet i deres eget hjemland, men skal også bidra til arbeidsmobilitet mellom de europeiske landene.

Hvorfor satser EU på fag- og yrkesopplæring?

EU satser spesielt mye på fag- og yrkesopplæring. Det vil si at en stor andel av pengene går til elever og lærlinger på fag- og yrkesopplæring som vil dra ut i Europa for å få praksis i en bedrift der. På denne måten får man en mulighet til å lære seg ting som folk her hjemme i Norge kanskje ikke er så gode på, som for eksempel å mure med klinker eller drifte og vedlikeholde vindmøller. Andre eksempler kan være å lære å lage og servere mat på noen av verdens beste restauranter, få erfaring med andre måter å jobbe med barn eller eldre på, eller kanskje få mekke på biler der bilene lages.

Det å ha praksis fra utlandet kan også gjøre deg mer attraktiv på arbeidsmarkedet, fordi det viser at du er initiativrik og selvstendig. Grunnen til denne store satsingen er at det er altfor få fagarbeidere i Europa. Og uten gode fagarbeidere kan mye gå galt, noe som illustreres godt i denne tyske filmen som spør "Hva ville livet vært uten håndverk?".

Av samme grunn arrangeres det også skolekonkurranser, norgesmesterskap, europamesterskap og verdensmesterskap i yrkesfag.

Lærlinger i utlandet:

Sør-Trøndelags lærlinger i utlandet

Lærlinger fra Hedmark og Oppland blogger

Worldskills

Jobber for edelt metall i yrkes-EM

Fra Bø til Brasil

Worldskills Norway

Nasjonale kontorer i Norge

I Norge er Senter for internasjonalisering av utdanning nasjonalt kontor for utdannings- og sportsfeltet i Erasmus+, mens Barne-, ungdoms- og familiedirektoratet er nasjonalt kontor for ungdomsdelen av det nye programmet, Aktiv Ungdom. Utfyllende informasjon om Erasmus+ og mulighetene for å reise utenlands er tilgjengelig på nettsidene til de nasjonale kontorene, samt på Europakommisjonens nettsider.

SIU er nasjonalt kontor for utdannings- og sportsfeltet i Erasmus.

SIU.no

Aktiv Ungdom

Europakommisjonen: Erasmus+

Frisørlærling i Spania

Forfatter: Kjersti Blehr Lånkan, NTB
Frisørlærling i Spania (140114)

Kelly Olkkonen (20) vil oppfordre alle til å dra på utveksling i utlandet. Selv er hun storfornøyd med lærlingpraksisen i Spania gjennom Erasmus+.

– Det er en opplevelse man tar med seg resten av livet, sier Kelly Olkkonen (20) om de tre månedene hun var på utveksling gjennom Erasmus+.

I byen Jerez de la Frontera fikk hun først en måned med spansk språkkurs, deretter jobbet hun to måneder i en frisørsalong.

– Klipping gjorde jeg ikke så mye, det var veldig mye vasking av hår og sette i farge og føne. Kundene ville som oftest ha sin frisør til å klippe. Likevel synes hun at hun lærte mye, både faguttrykk, teknikker, språk og kultur, men først og fremst personlig.

– Jeg kommer aldri til å glemme folkene jeg møtte, og stedene jeg dro til, sier Kelly Olkkonen. Fortsatt har hun nær kontakt med folk hun møtte på utveksling.

– Jeg har lært mye om samarbeid, blitt mer utadvendt og åpen for nye mennesker og opplevelser, sier hun.

I Spania vasket Kelly Olkkonen hår, satte farge og fønte. Hun klippet ikke noe særlig, men syntes likevel hun lærte mye på andre måter.

Erasmus+ for lærlinger

- Erasmus+ samler EUs tidligere utvekslingsprogrammer innenfor utdanning, ungdom og idrett til ett integrert program.
- Utdanningsinstitusjoner, opplæringskontor og bedrifter kan søke om støtte slik at elever og lærlinger kan ta deler av utdanningen i utlandet.
- Elever kan følge undervisningen ved en

Nå jobber hun som lærling ved «På håret» ved Bærums Verk.

Det største programmet

Erasmus+ er det desidert største utvekslingsprogrammet for norsk grunnopplæring. For elever og lærlinger ved fag- og yrkesopplæringen er det også en av få muligheter til å ta offentlig støttet praksis i utlandet. Opplegget er ikke fastlagt på forhånd, men avtales innenfor rammeverket til Erasmus+.

– Oppholdet planlegges av dem som har ansvar for opplæringen av lærlingen i Norge og partneren i utlandet. Utgangspunktet er norske læreplaner, forteller Siv Andersen, avdelingsdirektør ved Senter for internasjonalisering av utdanning, som jobber med Erasmus+ på nasjonalt nivå.

Lærlinger kan, som andre elever, velge mellom alle de 28 EU-landene, de tre EØS-landene samt Makedonia og Tyrkia. Oppholdet kan vare mellom 2 uker og 12 måneder, men gjennomsnitt er 3–4 måneder. Lærlinger som deltar, får tilskudd til reise, kost og losji.

– Størrelsen avhenger av lengden på reisen, hvilket land man skal oppholde seg i, og hvor lenge oppholdet varer. Dersom lærlingen har spesielle behov, er det mulig å få dekket ekstra utgifter, informerer Andersen.

Ikke alle får dra

Guillaume Jagle er internasjonal koordinator i Oslo og Akershus fylkeskommune og godkjente Olkkonens søknad. Årlig er det 50 ledige plasser.

– Mellom 35 og 50 prosent av søkerne får dra, forteller han.

Lærlingene blir vurdert ut fra hvor motiverte og interesserte de er i faget og i å dra, og om de synes å være selvstendige nok til å dra ut alene.

– Noen ganger ønsker dessuten ikke den norske bedriften de jobber i, at de drar, eller det er for mange søkere i forhold til plasser, sier Jagle.

Hans erfaring er at lærlingene blir mer selvsikre og selvstendige etter et slikt opphold.

– De får også mange refleksjoner rundt hvordan faget og arbeidsvilkårene er i utlandet, sier han.

Språket er imidlertid ofte en utfordring.

– Det kan begrense hva man lærer faglig. Det kan også være en utfordring å integrere fag i undervisningen i Norge, fordi de kan være ganske ulike.

Språklige utfordringer

Språket er også det eneste Olkkonen setter fingeren på av utfordringer.

– Språkkurset gikk veldig fort. De første gangene gjettet jeg på at det var ja og nei-spørsmål, så jeg bare nikket og smilte. Det var ikke alltid det de spurte om.

Det hjalp at hun, og de to nordmennene hun bodde sammen med, tilbrakte tid med lokalbefolkningen. Arbeidsdagen varte fra ni til to, deretter var det siesta til omtrent seks, før de møtte venner. Reising ble det også tid til. Hun vil sterkt oppfordre andre lærlinger til å søke.

– Hvis du er litt lei av hverdagen her, er det virkelig noe man burde søke på. Det kan virke litt skummelt, men det er virkelig gøy.

godkjent yrkesfagsskole og/eller ha praksis i bedrift/opplæringsorganisasjon, mens lærlinger kan utplasseres i en relevant bedrift.
- Neste søknadsfrist for Erasmus+ er 4. mars 2015.

– Jeg har lært mye om samarbeid, blitt mer utadvendt og åpen for nye mennesker og opplevelser, sier hun.

Tips til lærlinger som vil ut

- Vær åpen og ha vilje til å lære.
- Vær engasjert fra første dag.
- Finn ut hva du personlig vil oppnå med oppholdet.

Kilde: Guillame Jagle, internasjonal koordinator i Oslo og Akershus fylkeskommune

Video

Videointervju: Lærling i utlandet / video
http://ndla.no/nb/node/139819

Aktiv Ungdom

Forfatter: Inga Berntsen Rudi
Aktiv Ungdom (132782)

Aktiv Ungdom: logo

Aktiv Ungdom er en del av Erasmus+ og har ansvar for EUs støtteordning for ungdomsprosjekter. Også norsk ungdom kan søke støtte gjennom Erasmus+.

Støtteordning

Aktiv Ungdom er en portal for EUs støtteordning for ungdomsprosjekter. Aktiv Ungdom er en del av Erasmus+ som er EUs program for utdanning, opplæring, ungdom og idrett. Den delen av Erasmus+ som Aktiv Ungdom har ansvar for støtter prosjekter med ungdom og de som jobber med ungdom. Det kan f.eks. være frivillig arbeid, ungdomsutveksling, hopsitering, ungdomspolitikk m.m. Aktiv Ungdom tilbyr også kurs for ungdomsarbeidere.

Mål for ungdomsfeltet

Noen av målene for ungdomsfeltet under Erasmus+ er å styrke ungdoms deltakelse i demokatiet, at de skal bli aktive medborgere og styrke samarbeidet mellom ungdomsfeltet og arbeidsmarkedet. At ungdom skal føle inkludering og solidaritet er også viktig.

Frivillig arbeid

Hvis man ønsker å jobbe som frivillig i utlandet, kan man melde seg til såkalt voluntørtjeneste. Alle ungdommer mellom 17 og 30 år har mulighet til å være med i voluntørtjenesten. Du jobber for en ideell eller offentlig organisasjon i et annet land. Det er mange forskjellige prosjekter i Europa, og du kan jobbe med barn, eldre, helse, miljø og kunst, for å nevne noe.

Les: Voluntørene forteller

Ungdomspolitiske møter

Gjennom ungdomspolitiske møter er målet å skape en arena for debatt og dialog. Møtene skal legge til rette for at ungdom skal kunne uttrykke sine meninger og komme med konkrete bidrag i politiske debatter.

Samarbeid i programmet

Norske organisasjoner som søker støtte fra Erasmus+ kan samarbeid med alle EU-landene, EØS-landene og partnerland i naboregioner. Naboregioner kan være Sørøst-Europa (land som Albania, Bosnia, Kosovo) og Øst-Europa og Kaukasus (Armenia, Georgia, Moldova, Russland).

Også land i Midtøsten og Nord-Afrika er med som partnerland i naboregioner. Dette gjelder følgende land: Algerie, Egypt, Israel, Jordan, Libanon, Marokko, Palestina, Syria og Tunisia.

Les mer på Aktiv Ungdom: Hvilke land er med i programmet?

Oppgaver

Oppgavesett om Aktiv ungdom / h5p_content
http://ndla.no/nb/node/138154

NHO Ung og Europatimen

Forfatter: Inga Berntsen Rudi
NHO Ung og Europatimen (129453)

NHO Ung

Fra besøkssenteret til NHO Ung

NHO Ung er en av våre samarbeidspartnere på prosjektet om formidling om Norge og EU til unge. NHO Ung har egne nettsider hvor du blant annet kan finne informasjon om utdanning, jobb og samfunn relevant for ungdom i videregående skole. De har blant annet en rekke filmer.

Eksempler på filmer

Filmer om yrkesfag på videregående

Filmer om samfunn og politikk

Europatimen

Et av NHO Ungs tilbud er Europatimen. Europatimen er et gratis undervisningsopplegg for skoleklasser som ønsker å lære mer om EU-samarbeidet og dets konsekvenser for Europa og Norge.

Fra undervisning under Europatimen

Timen er dialogbasert, og gjennom bruk av filmer og diskusjon blir elevene utfordret til å tenke selv og finne fram til løsninger knyttet til aktuelle overnasjonale problemstillinger, slik som for eksempel klimaproblemene.

Europatimen varer i 60 minutter og tilbys per i dag i NHOs lokaler i Oslo og på videregående skoler i Akershus, Buskerud, Vestfold, Østfold, Hordaland og Trøndelag.

Hvis din klasse ønsker et slikt opplegg, kan du finne mer informasjon på Prøv Europatimen.

Ungdomsledigheten i Europa

Forfatter: Inga Berntsen Rudi
Ungdomsledigheten i Europa (132105)

Arbeidsledigheten blant unge under 25 år har vært skyhøy i enkelte EU-land de siste åra. Hvilke land gjelder dette? Hva er årsakene? Hva gjør EU for å bedre situasjonen?

Statistikk og land

I flere land innenfor EU er arbeidsledigheten svært høy. Ved utgangen av 2013 var arbeidsledigheten i de 28 EU-landene i snitt på 10,8%. Noen av disse landene har lav arbeidsledighet, som f.eks. Tyskland, Luxembourg og Østerrike som har mellom 5 og 6% arbeidsledighet. Andre land har derimot svært høy arbeidsledighet. Spania hadde i desember 2013 hele 25,9 % arbeidsledighet og i Hellas er 27,5% av de arbeidsføre ledige. I tillegg er det en hel del land som ligger på mellom 12% og 18% arbeidsledige. Til sammenlikning har Norge en arbeidsledighet på 3,6%.

Harmonised unemployment rate by sex / biblio
http://ndla.no/nb/node/132539

Ungdomsledigheten

I Hellas er arbeidsledigheten spesielt høy. Halvparten av befolkningen under 25 år er uten arbeid og ikke under utdanning.

Ung kvinne på vei ut av arbeidsformidlingskontor i Hellas

The Youth Guarantee, ungdomsgarantien, skal få unge under 25 år ut i arbeid eller i videre utdanning eller lære for å sikre at disse vil ha arbeid ikke bare nå, men også senere i livet.

Ungdomsledigheten i Europa / fagstoff

http://ndla.no/nb/node/132105

I juli 2013 ble det holdt en stor demonstrasjon i Berlin mot ungdomsledigheten i EU.

I de landene hvor arbeidsledigheten er høy, er den ofte høyest blant unge og nyutdannede mennesker mellom 19 og 25 år. De landene med høyest ungdomsledighet er de landene som ellers også har høy arbeidsledighet. Den nyeste statistikken til Eurostat har tall fram til 2012. De viser at i Hellas og Spania er over halvparten av alle unge i landet arbeidsledige med henholdsvis 55,3% og 52,5 ungdomsledighet. Andre land med svært høy ungdomsledighet er Kroatia, Italia, Kypros, Portugal, Slovakia og Irland, alle med over 30% ungdomsledighet.

Youth unemployment rate by sex, age and country of birth / biblio
http://ndla.no/nb/node/132535

I 2013 var ca 5,5, millioner unge under 25 år uten jobb.

Bakgrunn

Ungdomsledigheten vil alltid være noe høyere enn ledighetstallene for befolkningen for øvrig. Dette fordi det å være nyutdannet og med liten arbeidserfaring kan gjøre det vanskelig å komme inn på arbeidsmarkedet de første årene. På grunn av dette blir også ungdom mer sårbare i nedgangstider og under økonomiske kriser.

Ungdomsledigheten i Europa: Fra vondt til verre / biblio
http://ndla.no/nb/node/132453

Finanskrisa som startet i 2008 påvirket ungdomsledigheten direkte. Arbeidsledigheten generelt sett økte med mange prosent. Og ungdomsledigheten økte til omtrent det dobbelte av den generelle ledigheten i EU-landene. Det tilsvarte ca 20 % i gjennomsnitt.

Mange av EU-landene, og spesielt i Euro-sonen (de landene som har innført Euro som valuta) fikk en gjeldskrise i etterkant av finanskrisa. Med dette fortsatte økningen i ungdomsledigheten. De siste tallene viser ingen forbedring, tvert i mot.

En tapt generasjon?

Mange har startet å kalle dagens unge mellom 15 og 30 år for en tapt eller fortapt generasjon. I det ligger det at de vi slite med å komme seg på fote og få etablert seg i lang tid fremover. Noen mener dette ikke er tilfelle, da de mener ungdommene ikke er fortapte. De vet hva de vil, men de trenger hjelp til å få jobb og en god fremtid.

Likevel, situasjonen er ganske dyster. Aldri i EUs historie har så få unge hatt en jobb. I 2013 var det 14 millioner unge under 29 år i EU-landene som hverken hadde jobb eller var under utdanning. Flere og flere unge bor fortsatt hjemme hos foreldrene til de er over 30 år. I stedet for å bruke slutten av 20-årene på å komme seg i jobb og etablere seg må de ha hjelp av foreldrene til å klare seg. Det har til nå vært spesielt mange menn som bor hjemme, men tallene for kvinner er også på vei oppover.

Slik lever Europas unge "fortapte generasjon" / biblio
http://ndla.no/nb/node/132548

Radikalisering?

De siste årene har vi sett en radikalisering av ungdom i flere europeiske land. Dette gjelder blant annet økt bruk av vold og flere opptøyer pga frustrasjon. Frustrasjonen hos unge gjør også at de får lavere tillit til det politiske systemet. Vi ser også økt motstand mot innvandring og flere ekstreme grupper. Blant annet er det eksempler på ungdom fra vestlige land som har blitt radikalisert og har reist utenlands for å delta i krig.

Mange har pekt på at ungdomsledigheten har bidratt til denne radikaliseringen, og hvis man ikke får ungdom i arbeid og får de til å delta, vil man få større og større problemer. Statsminister Erna Solberg er en av de som har uttrykt denne frykten, noe som blant annet ble tatt opp med forbundskansler Angela Merkel i Tyskland.

Tiltak

EU har satt seg flere mål for vekst og sysselsetting fram mot 2020. Blant hovedmålene i Europa 2020 er "Ungdom på vei". Her skal man jobbe for å gjøre utdanningssystemene mer effektive og gjøre det lettere for unge mennesker å komme inn på arbeidsmarkedet. Målet er at frafallet fra skolen skal ned fra 15 til 10 prosent. Minst 40 prosent av de mellom 30 og 34 år skal ha fullført høyere utdanning.

Alt om Europa 2020 / biblio
http://ndla.no/nb/node/132718

Den 11. april 2014 publiserte Eurostat statistikk som viser at man er i ferd med å nå målene. Ved utgangen av 2013 var det 12 prosent frafall fra skole, mens andelen unge som har fullført høyere utdanning har økt til fra 24 prosent i 2002 til 37 prosent i 2013.

Europe 2020 education indicators in the EU28 in 2013 / biblio
http://ndla.no/nb/node/132721

The Youth Guarantee, ungdomsgarantien, er EUs nye plan for å få bukt med den store ungdomsledigheten. Garantien sier at alle unge under 25 år, enten de er registrert hos et jobbformidlingssenter eller ikke, skal få et kvalitativt konkret tilbud om jobb innen 4 måneder etter at de har fullført utdanning eller registrert seg som arbeidsledig.

Oppgaver

Oppgavesett om ungdom i Europa / h5p_content
http://ndla.no/nb/node/138434

Fra Bryne til Brussel

Forfatter: Anders Aalbu
Fra Bryne til Brussel (132414)

Ved Bryne videregående skole har de funnet ut at det er grenser for hvor mye de kan lære om europeisk politikk i klasserommet hjemme på Jæren. Derfor drar de til Brussel i stedet.

Og på plass i EU-hovedstaden lar ikke utfordringene vente på seg. en av elvene, Joanna Kuriata Kinga, har fått en tøff nøtt å knekke. Hun er blitt talskvinner for det liberale partiet i Europaparlamentet og skal nå overbevise resten av parlamentet om at et nytt direktiv om vann og solidaritet bør godkjennes.

- Det er vanskelig, innrømmer hun.

Ansvaret tynger, og det er hele tiden store mengder informasjon hun må forholde seg til, for ikke å glemme presset fra lobbyistene.

Heldigvis - kanskje - er dette bare et rollespill. Sammen med de andre elevene deltar Joanna i Parlamentarium, en del av Europaparlamentets besøkssenter der man kan få føle på kroppen hvordan det er å være politiker. Det hele er norskutviklet av Stavanger-firmaet Mediafarm. Ved hjelp av interaktivitet og multimedia får elevene innsikt i den politiske prosessen. Nora Strand synes det hele var veldig realistisk.

- Jeg følte presset underveis, og på denne måten får jeg økt forståelse for den jobben politikerne gjør. Alt tar utrolig mye tid, innser Nora.

Også Joanna synes dette er en ålreit måte å lære på. Hun er overbevist om at hun sitter igjen med mye mer enn hun ville gjort med kun ordinær klasseromsundervisning.

- Når vi lærer i praksis så lærer vi mye mer. Vi danner oss minner og husker ting på en helt annen måte.

Besøk på Norway House

Parlamentarium er et besøkssenter ved Europaparlamentet i Brussel.

Elevene fra Bryne videregående skole besøkte den norske EU-delegasjonen på Norway House.

Rollespillet på Parlamentarium ble også mer realistisk fordi elevene dagen i forveien var på omvisning i det virkelige Europaparlamentet. Dermed visste de hvordan salen der parlamentsmedlemmene sitter ser ut. Samme dag var elevene på besøk på Norway House - bygningen der Norges delegasjon til EU holder til. På EU-delegasjonen fikk elevene en innføring i NOrges forhold til EU, samt arbeidet ved delegasjonen, av informasjonsråd Lars-Erik Hauge.

Samtidig har ikke alt handlet om EU og EU-institusjonene. Første stoppested var Waterloo i utkanten av Brussel der elevene besøkte minnesmerkene fra Napoleons tapte slag i 1815. Turen har også gitt innsikt i militære forhld av langt mer moderne kaliber. Elevene har nemlig besøkt NATOs militære kommando SHAPE (Supreme Headquarters Allied Powrs Europe) utenfor byen Mons.

Sterke inntrykk i konsentrasjonsleir

Etter noen dager i Belgia tok elevene toget til Frankrike. Der besøkte de den tidligere konsentrasjonsleiren Natzweiler-Struthof som ligger om lag 50 kilometer sørvest for Strasbourg. Flere nordmenn satt fanget der under andre verdenskrig, blant dem Trygve Bratteli som senere ble Norges statsminister.

- Litt av formålet med et slikt besøk er at elevene skal få inntrykk som gjør at de får litt perspektiv på ulike ting.

Det sier Jørn Folkestad, som sammen med lærerkollega Kjersti Fjermestad har tatt elevene med seg på tur for å lære mer om europeisk politikk. Han forteller at de har en ambisjon om å øke elevenes interesse for EU-spørsmål.

- Dette er jo en annen måte å lære på enn i klasserommet. Vi ønsker også å gi elevene en opplevelse som er noe annerledes enn det de er vant med, forklarer Folkestad.

Dokumenterer turen med en film

I Strasbourg var elevene også innom Europarådet. Det var et besøk der menneskerettighetsspørsmål sto sentral. I tillegg lært de mer om sikkerhetssituasjonen i Europa, utfordringer knyttet til romfolk, samt at den pågående situasjonen i Ukraina naturlig nok ble et tema.

Gjennom hele turen har en av elevene, John Hobberstad Auerstad, filmet mye. Det blir mye råmateriale som han sammen med Nora Strand skal redigere til en kort film som dokumenterer turen. Nora forteller at det hun først og fremst kommer til å sitte igjen med er at europeisk politikk er myhe jobb.

- Det er veldig omfattende, men også spennende og variert.

Til tross for en økt forståelse for politikernes jobb ønsker hverken Nora eller de fleste andre elevene en karriere som politikere selv. Den eneste som ikke er helt fremmed for tanken er Joanna.

Og for ordens skyld: Hun klarte å overbevise de andre elvene om at direktivet om vann og solidaritet burde godkjennes i Europaparlamentet.

Oppgave: Happy Voting?

Forfatter: Inga Berntsen Rudi
Happy Voting? (132986)

Flere organisasjoner innenfor EU-landene har gått sammen om å lage en kampanje som heter Happy Voting. Her skal du vurdere hva som kan få ungdommer til å stemme ved store valg som Europaparlamentsvalget.

1. Drøft følgende:
a) Hvordan kan ungdom føle at de blir hørt? Tror du det er annerledes ved f.eks. valg til lokale nasjonalforsamlinger (som Stortinget) enn ved større valg som valg som til Europaparlamentet?
b) Er det andre måter å delta i et demokrati enn kun ved valg?

2. Se videoen nedenfor. Syns du det er en artig video? Diskuter i klassen om slike framstøt vil påvirke ungdom til å bruke stemmeretten sin.

Happy Voting? / oppgave

http://ndla.no/nb/node/132986

3. Hvilke andre måter kan man bruke for å nå ungdom og få de til bruke stemmeretten sin? Skriv ned dine forslag først før dere diskuterer i grupper eller hele klassen samlet.

Oppgave: Arbeidsledighet og radikalisering av unge

Forfatter: Inga Berntsen Rudi
Arbeidsledighet og radikalisering av unge (132757)

Det har blitt hevdet at den høye ungdomsledigheten fører til en radikalisering av unge i Europa.

1. Les - Får vi ikke bukt med ungdomsledighet, fortsetter radikalisering av unge og drøft hvorvidt ungdomsledigheten påvirker radikaliseringen av unge i Europa.

2. Les Slik vil regjeringen jobbe mot radikalisering blant ungdom. Hva tror du er viktige tiltak for å begrense radikalisering og voldelig ekstremisme? Skriv opp noen punkter for deg selv først før dere diskuterer i klassen.

Fra andre fag

Miljømerking - Svanemerket og Blomsten

Miljømerking - Svanemerket og Blomsten (60383)

Det fins i dag to merker som forteller at en bedrift ønsker å holde en høy miljøstandard. Det er Svanemerket i Norden eller Blomsten innen EU. Stadig flere hotellkjeder ønsker å markere sin vilje til planmessig miljøinnsats ved å søke om å få miljømerke sine hoteller med Svanen. Stiftelsen Miljømerking er den som står ansvarlig for å innvilge søknadene. All kontakt med Stiftelsen, inkludert søknadsprosessen, behandles konfidensielt. Du risikerer altså ikke noe dersom det viser seg at produktet ikke klarer kravene.

For at et hotell skal få bruke Svanen, må det dokumentere at debruker mindre vann, færre miljøskadelige kjemikalier og færre engangsprodukter. Hotellene må også vise at de håndterer avfallet sitt på en forsvarlig måte. Framfor alt skal et svanemerket hotell gjennomføre klimatiltak i praksis ved energieffektiv oppvarming og ventilasjon. All kontakt med Stiftelsen, inkludert søknadsprosessen, behandles konfidensielt. Du risikerer altså ikke noe dersom det viser seg at produktet ikke klarer kravene.

Bruk og kast samfunn

Det europeiske miljømerket

Lenker

Svanemerket

EU-blomsten

Hva skiller Svanen og Blomsten fra andre merkeordninger?

Kravene for å oppnå svanemerking skjerpes kontinuerlig. Hoteller må stille nye og strengere krav til sine egne leverandører. For eksempel må alle som vasker sengetøy og håndklær ha den samme Svanen, mens de som leverer rengjøringsmidler må tilby hotellene praktiske doseringsystemer.

Miljøbevisste gjester som vil vite at de kan sove i sengetøy uten skadelige kjemikalier og vite at det står lokalmat på menyen, finner garantien for dette i Svanen på døra.

I dag står miljøspørsmålene høyt på mange bedrifters agenda. Og flere har gjort den erfaringen at miljøbevissthet kan gi enda bedre lønnsomhet som resultat.

Datalagringsdirektivet

Forfatter: Arne Jansen, NKI Forlaget, Amendor AS
Datalagringsdirektivet (101600)

Datalagringsdirektivet trådte i kraft den 1. juli 2012 og påbyr tele- og internettleverandører å lagre alle trafikkdata.

Datalagringsdirektivet (DLD) er et EU-direktiv som påbyr alle tele- og internettleverandører i Norge å lagre trafikkdata, lokaliseringsdata og abonnementsdata i 6 måneder for alle som bruker telefon, mobiltelefon, e-post og Internett.

Stort serverrom
Fotograf: Corbis

Det vil si opplysninger om hvem som kommuniserer med hvem, når kommunikasjonen fant sted, hvor de kommuniserende befant seg, og hvilken kommunikasjonsform som ble benyttet.

Hensikten er at politiet skal ha tilgang til disse opplysningene ved etterforskning og straffeforfølging av alvorlig kriminalitet.

Lenke: Datalagringsdirektivet

Transport og logistikk vg2

Internasjonal godstransport I

Forfatter: Per Haukeberg, NKI Forlaget, Amendor AS
Internasjonal godstransport I (118413)

Her skal vi definere noen begreper i forbindelse med internasjonal godstransport, og si en del om ulike prosedyrer ved denne transporten.

EU og EØS

Noe av ideen med EU er at det skal være fri flyt av varer. Varer som produseres i én EU-stat, skal fritt kunne omsettes i en annen EU-stat. Norge er som kjent ikke medlem i EU, men vi har avtaler med EU blant annet gjennom EØS (europeisk økonomisk samarbeid). Varer som kommer inn i Norge, belegges med for eksempel toll og avgifter som merverdiavgift. Det er viktig at myndighetene har en oversikt over hvilke varer som importeres (se nedenfor), og hvilke varer som eksporteres (se nedenfor), slik at riktig vare blir riktig behandlet avgiftsmessig. Tollsatsene for alle varer finnes i tolltariffen.

Eksport og import

Eksport er når varer blir produsert i Norge med forbruk i et annet land. *Import* er det når varer blir produsert utenfor Norge, men forbrukt i Norge. Klikk på import og du vil få mer utfyllende opplysninger.

Transittering

Transitt er det når varene bare blir transportert gjennom en annen stat.

Når vi for eksempel fisker fisk og pakker fisken i kasser som sendes til Tyskland, eksporterer vi fisk til Tyskland. Sendes fisken til Tyskland via Sverige og Danmark, sier vi at fisken blir transittert gjennom disse landene.

Transittering av gods angår bare vegtransport – det er lite aktuelt for andre transportmidler. Transittering betyr å bruke andre lands territorium til bare transport. Vi «låner» veinettet.

EU-flagg.

Fotograf: Jørgen Schytte

Frakt av fisk.

Fotograf: Helge Sunde

Speditøren oppgir hvilke grenser som skal passeres.

Fotograf: Per Annar Holm

Dokumentene vi benytter ved transitt, er de samme som ved utførsel. Enhetsblanketten er nå også et transitteringsdokument. Enhetsblanketten kan ha opp til tre funksjoner: utførsel, transittering og innførsel. Da kaller vi det for full bruk. Delt bruk er det når dokumentet brukes bare til én funksjon.

Speditøren som fyller ut dokumentet for transittering, angir hvilke grenser som skal passeres. Normalt er det ikke noe problem å endre grenseovergangene underveis.

Når man starter en transport som skal gå på TIR-carnet, skjer dette på et norsk tollsted.
Fotograf: Åshild Breian

ATA-carnet

Dette er et dokument som benyttes når varer skal inn i et land og bli der bare en kort tid før de går ut igjen i samme tilstand. Det vil si at ingen ting er forbrukt. Eksempel på dette er varer som stilles ut på messer i utlandet, transportert ved hjelp av et ATA-carnet. Det som er viktig, er at varene blir bekreftet ført ut av landet før fristen går ut.

TIR-carnet

Skal vi sende eller motta varer med lastebil til eller fra land utenfor EU, bruker vi et TIR-carnet ved transitteringen. Dette er et passeringshefte der grensepasseringene blir bekreftet ved at talonger rives ut av heftet. Når man starter en transport som skal gå på TIR-carnet, skjer det ved et norsk tollsted. Vi sier at carnet åpnes eller startes ved at tollvesenet på avsenderstedet fyller ut første side. Bilen blir plombert slik at ingen skal kunne komme inn til lasten uten å etterlate seg tydelige spor.

For hver grense som passeres, rives av en lapp for utpassering fra et land og innpassering i det neste. Ved ankomst til bestemmelsesstedet skal det lokale tollvesenet fjerne plomberingen og kontrollere lasten. Vi kan kjøpe TIR-carnet fra blant annet Norges Lastebileierforbund.

Noen prosedyrer og bestemmelser

NSAB 2000 (Nordisk speditørforbunds alminnelige bestemmelser) er en overenskomst mellom speditørenes interesseorganisasjon og transportbrukerne i de nordiske landene og regulerer forholdet mellom dem.

Noen varer kan det være knyttet restriksjoner til. Det kan være produkter som av en eller annen grunn er uønsket, eller det kan være land vi ikke ønsker å handle med. Da kan det være nødvendig å søke om import- eller eksporttillatelse.

Leveringsbetingelsene er viktig for å vite hvem som har ansvaret for godset, og hvem som skal betale. Disse benevnes INCOTERMS 2010, og er en kode som er internasjonalt kjent blant transportørene. Klikk på lenken for å finne kodene og hva de betyr. Leveringsbetingelsene står angitt på fraktbrev som følger varen.

Fellesskapstillatelse og CEMT-tillatelse, Transport og logistikk vg2

Forfatter: Gunnar Ottesen, NKI Forlaget, Amendor AS
Fellesskapstillatelse og CEMT-tillatelse (110097)

På samme måte som gyldig sertifikat og yrkessjåførbevis er nødvendig for føreren, er gyldig fellesskapstillatelse nødvendig for transportvirksomheter som driver yrkestransport i EU-/EØS-området.

Fellesskapstillatelse

Alle som driver yrkestransport med gods innen EØS-området, må, i henhold til handelsavtalen (EØS-avtalen) som Norge har inngått med EU, ha *fellesskapstillatelse*. Kopi av fellesskapstillatelsen skal ligge i kjøretøyet under transport. Handelsavtalen gir norske transportører rett til

- transport mellom Norge og et land innenfor EU-/EØS-området
- transport av gods i transitt gjennom et EU-/EØS-land
- midlertidig kabotasje (transport av gods i et annet EU-/EØS-land)

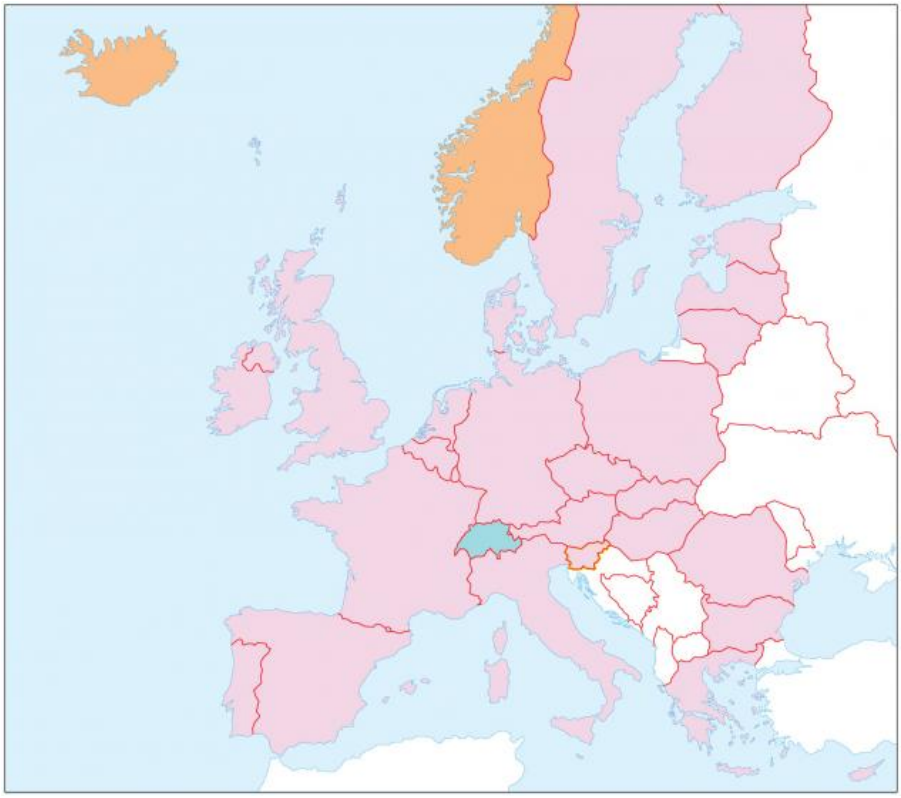

EU-/EØS-/EFTA-området.

Opphavsmann: Bjørn Nordheim

I tabellen nedenfor kan du se hvilke land som inngår i EU-, EØS- og EFTA-området:

Farge	Handelsunion	Handelsavtaler	Land

Rødt	EU		Belgia, Frankrike, Tyskland, Italia, Luxemburg, Nederland, Danmark, Irland, Storbritannia, Hellas, Portugal, Spania, Østerrike, Finland, Sverige, Kypros, Tsjekkia, Estland, Ungarn, Latvia, Litauen, Malta, Polen, Slovakia, Slovenia, Bulgaria, Romania
Gult		EØS	Norge, Island og Liechtenstein
Turkis		EFTA	Sveits

CEMT-tillatelse

En fellesskapstillatelse er ikke alltid tilstrekkelig. Om du skal kjøre til og fra et land utenom EU-/EØS-/EFTA-området, må du ha en CEMT-tillatelse fra et land som er medlem av den europeiske transportministerkonferansen, eller ITF, som dette internasjonale samarbeidsorganet heter nå. CEMT-tillatelser får du fra Statens vegvesen ved behov.

Eksempel

Om en norsk sjåfør skal kjøre fra Kirkenes til Russland, må sjåføren ha med seg en CEMT-tillatelse. Grunnen er at Russland ikke er medlem av EU, samtidig som både Norge og Russland er medlemmer av ITF. Du finner en oversikt over landene som er medlem av ITF her.

Tollpapirer

Forfatter: Gunnar Ottesen, NKI Forlaget, Amendor AS
Tollpapirer (110118)

Her lærer du hvilke papirer du må vise tollmyndighetene ved grensepassering.

Toll

Fotograf: Tom-Egil Jensen

Tollpapirer

Transitteringskonvensjonen fastsetter regler for vareflyten mellom nasjoner innenfor EU-/EØS-området.

Varer som har sin fulle opprinnelse i EU-/EØS-området, skal deklareres etter en tollprosedyre som Tollvesenet kaller T2. For slike varer gjelder full tollfrihet mellom nasjonene. For varer som ikke har sin opprinnelse i EU-/EØS-området, skal prosedyren T1 brukes. For slike varer skal det betales toll.

Ved avgang fra et avgangstollsted i et eksportland tildeler tollmyndighetene sendingene et transitteringsnummer. Dette nummeret skal vises fram ved hver grensepassering. Ankomsttollstedet i importlandet melder tilbake til avgangstollstedet i eksportlandet når transitteringen (overføringen av varer fra eksport- til importlandet) er fullført. Meldingene skjer elektronisk gjennom TET/NCTS, det vil si via Tollvesenets elektroniske transitteringssystem.

TC 10 GRENSEPASSERINGSATTEST

Transportmidlets identitet:.....

TRANSITTERINGSDEKLARASJON		PLANLAGT TRANSITTERINGS-TOLLSTED (OG LAND):
Type (T1, T2 eller T2F) og nummer	Avgangstollsted	TIL BRUK FOR MYNDIGHETENE
		Transitteringsdato: .... Underskrift (stempel)

Grensepasseringsattest

Opphavsmann: Tollvesenet

Avgangstollstedet kan utstede en grensepasseringsattest som styrer transportmiddelet via bestemte grensepasseringer gjennom flere transittland (gjennomkjøringsland) fram til ankomsttollstedet. I så fall skal grensepasseringsattesten forevises ved hver grensepassering. I tillegg kan den som tolldeklarerer, angi planlagte grensepasseringssteder i rubrikk 51 i enhetsblanketten.

Ved eksport og import mellom EU-/EØS-området og land utenfor EU-EØS-området gjelder andre tollpapirer enn enhetsblanketten. Hvilke papirer som gjelder, framgår av bilaterale handelsavtaler mellom landene som er involvert.

Ved transport utenom EU-/EØS-området er TIR-konvensjonen et alternativ. Denne tollkonvensjonen er framforhandlet av FN. Du kan lese mer om TIR-konvensjonen på IRUs hjemmesider. I stedet for å fylle ut en enhetsblankett fyller partene ut et TIR-carnet. Dokumentet får de ved henvendelse til Norges Lastebileier-forbund.

Bruksanvisning, advarselmerking og sikkerhetssetninger

Forfatter: Gunnar Ottesen, NKI Forlaget, Amendor AS
Bruksanvisning, advarselsmerking, sikkerhetssetninger (105370)

Her lærer du om hvilke spesielle merkekrav som gjelder for produkter som har et skadepotensial.

EU har fastsatt krav for produksjon av produktgrupper som kan være farlige i bruk. Norge er nødt til å følge de samme kravene. Kravene er fastsatt i ulike typegodkjenningsstandarder. En bedrift som produserer pc-er, må produsere disse i samsvar med EUs typegodkjenningsstandard for pc-er.

Eksempler på produktgrupper der EU har fastsatt krav som bedriftene må oppfylle, er

- leketøy
- elektriske lavspenningsprodukter
- førstehjelpsutstyr
- personlig verneutstyr

Kommer du på flere?

Alle slike produkter skal være utstyrt med CE-merking. I tillegg skal det følge med en samsvarserklæring. Samsvarserklæringen er et dokument som inneholder informasjon om hvilken typegodkjenningsstandard produktet oppfyller.

Hva betyr CE-merking?
CE-merking (CE = Communauté Européenne) er det synlige bevis på at et produkt oppfyller sikkerhetskravene som er fastsatt i ett eller flere av ny metode-direktivene. Dette betyr at CE-merking er myndighetspålagt. Produktet skal ikke være til skade for menneskers sikkerhet og helse eller for miljøet.

CE-merking

Opphavsmann: NKI Forlaget

Alle vareprodusenter og vareformidlere har produktansvar. Dette betyr at de har ansvar for at et produkt er sikkert i bruk og ikke medfører helsefare. Om noen skulle bli skadd eller pådra seg helseskade ved normal bruk av et produkt, kan den skadde saksøke produsenten eller selgeren og kreve erstatning for påført skade.

Produsentene lager derfor bruksanvisninger som forteller hvordan produkter skal brukes. I
tillegg gir de informasjon som advarer mot feil bruk (faremerking), og sikkerhetsmerking med
informasjon om tiltak ved skade.

Medie- og informasjonskunnskap

Mediepolitikk i EU

Forfatter: Ragna Marie Tørdal
Mediepolitikk i EU (119698)

Huskelappen

EUs mediepolitikk har til hensikt

- **å styrke det europeiske fellesskapet**
- **å ta vare på den europeiske kulturarven**
- **å fremme europeisk økonomi**
- **å være et alternativ til amerikansk medieindustri**
- **å verne innbyggerne mot overgrep**

EUs mediepolitikk omfatter:

- **støtteordninger**
- **direktiver**
- **standardisering**

Ressurser

EUs mediepolitikk styrer medievirksomheten både i medlemslandene (blå farge) og i de EFTA-landene som omfattes av EØS-avtalen (grønn farge).

Mediepolitikk i EU

Hva er EU?

AMT-direktivet

Hva er AMT-direktivet?

I Norge har mange vært skeptiske til at AMT-direktivet åpner for produktplassering og reklame for alkohol på TV.

Alkoholreklame på fjernsyn / video
http://ndla.no/nb/node/93482

Produktplassering i film / video
http://ndla.no/nb/node/93483

Som et viktig tiltak for å verne barn og unge mot overgrep på nettet foreslår EU å gi mediekunnskap en større plass i skolen!

Quiz: nettvett / flashnode
http://ndla.no/nb/node/115466

Kulturvern og konkurranseevne

Den europeiske unionen (EU) er en sammenslutning av europeiske stater som har som hovedmål å sikre fri flyt av varer, tjenester, personer og kapital på tvers av landegrensene i Europa. EU mottok i 2012 Nobels fredspris for sitt arbeid for å sikre freden og øke samarbeidet mellom europeiske stater.

EU har over tid utviklet en felles mediepolitikk for medlemslandene. Denne er nedfelt i et omfattende regelverk som regulerer produksjon og distribusjon på medieområdet. Hensikten er dels å styrke det europeiske fellesskapet og sikre den europeiske kulturarven, men også å sette europeiske mediebedrifter i stand til å ta opp konkurransen med den amerikanske medieindustrien.

EUs medieprogram

EU har et eget medieprogram som gir finansiell støtte til medieproduksjoner. Målet for EUs medieprogram er å styrke de europeiske film-, fjernsyns- og spillbransjene, samt å medvirke til et sterkere felles europeisk marked for audiovisuelle tjenester. Slik forsøker EU å demme opp mot den stadig sterkere amerikanske dominansen på det audiovisuelle området. Norge deltar også i dette samarbeidet, selv om vi ikke er medlem av EU.

EUs audiovisuelle medietjenestedirektiv

Det første fjernsynsdirektivet i EU ble utformet i 1989. Et direktiv er en bestemmelse som gjelder for alle medlemslandene. Det såkalte *AMT-direktivet* ble utvidet og revidert seinest i 2007, og omfatter nå også *on-demand-tjenester* (betalingstjenester).

Medlemslandene kan i noen sammenhenger vedta strengere regler enn det direktivet tilsier.

Ifølge direktivet skal en virksomhet som tilbyr medietjenester, være underlagt reglene i det landet tilbyderen er etablert. Direktivet reserverer om lag halvparten av sendetiden på fjernsyn til europeiske produksjoner.

Det innføres tiltak som skal beskytte barn mot overgrep og hindre publisering av diskriminerende innhold.

På grunn av EØS-avtalen mellom Norge og EU får direktivet også innvirkning på mediepolitikken i vårt land. I Norge har direktivet vært omstridt, blant annet fordi det åpner for produktplassering i visse typer fjernsynsprogrammer, og tillater reklame for alkohol.

Ønsker standardisering

For brukerne er det irriterende når ulike produsenter utvikler tekniske standarder som gjør at innhold fryses fast til bestemte produkter. EU jobber blant annet for å få til faste tekniske standarder for IT og HD-TV.

Mer kontroversielt er forslaget om at nasjonale tilsynsorganer for pressevirksomhet skal legges inn under EUs kontrollorgan. Mange hevder at et slikt kontrollregime er i strid med prinsippet om en fri og uavhengig presse.

Overvåker mediegigantene

IT- og mediegiganter som Microsoft, Apple og Google har etter hvert fått en verdensomspennende maktposisjon. EU har flere ganger stilt seg kritisk til de retningslinjene som brukere av maskinvare og datatjenester må forholde seg til. Blant annet kritiserer EU Google for å oppbevare opplysninger om folks søkepreferanser for lenge, og for kommersiell utnytting av persondata. EU-kritikerne på sin side peker på at EUs eget datalagringsdirektiv åpner for å loggføre all data- og teletrafikk i inntil seks måneder.

Apple sensurerer i dag innhold som publiseres på nett. For eksempel fjernes bilder av personer uten klær, det være seg nyfødte babyer eller toppløse solbadere. Den danske kulturministeren har bedt EU ta affære mot det han mener er brudd på ytringsfriheten og kunstneres mulighet til digital distribusjon av kontroversielle kunstverk.

EU har også stilt seg kritisk til at Microsoft og Apple tilsynelatende bevisst undergraver posisjonene til andre leverandører av datatjenester og digitalt innhold.

Alkoholreklame på fjernsyn

Forfatter: Ragna Marie Tørdal
Alkoholreklame på fjernsyn (86218)

Alkoholreklame på fjernsyn / video
http://ndla.no/nb/node/93482

EUs TV-direktiv

I disse dager går debatten høyt om Norge skal rette seg etter EUs TV-direktiv som tillater alkoholreklame på fjernsyn. Norge har hatt forbud mot alkoholreklame siden 1975.

Norge er ikke medlem i EU. Da EØS-avtalen med EU om fri flyt av varer og tjenester ble inngått på 90-tallet, fikk vi lov til å reservere oss mot alkoholreklame i media. Men nå er disse reglene endret, og EU krever at Norge tillater reklame for øl, vin og brennevin på lik linje med andre EU-land.

KRF krever veto

KRF krever at regjeringen bruker vetoretten for å forhindre at direktivet blir gjeldene også i vårt land. Men uansett vil det være mulig å reklamere for alkohol for TV-selskaper som sender fra utlandet, slik for eksempel TV3 gjør. Den britiske regjeringen ønsker ikke å hindre britiske TV-selskaper i å reklamere for denne typen varer.

Mediepolitisk nøtt

Norge kan fortsatt nekte TV-selskaper som sender fra Norge, å reklamere for alkohol. Men for politikerne er det vanskelig å forskjellsbehandle TV-selskaper som konkurrer om de samme reklamekronene.

Huskelappen

Siden 1975 har det vært ulovlig å reklamere for alkohol på norsk fjernsyn. EUs TV-direktiv tillater reklame for alkohol.

Ølreklame fra 30-tallet. Før 1975 var det lov å reklamere for alkoholholdige drikkevarer.

Hvis Norge må bøye seg for dette, vil hele forbudet mot alkoholreklame forsvinne, sier Petter Nome som er direktør for Bryggeri- og drikkevareforeningen.

Hva mener du?

Er det riktig å tillate alkoholreklame i TV3, men nekte konkurrenten TV2 å gjøre det samme?

Er det skadelig med reklame for alkohol på fjernsyn?

Skriv gjerne hva du mener i kommentarfeltet, og begrunn hvorfor du mener det du gjør.

Aktualiteter

Jezidi

Forfatter: Tina Andersson Jensen, Norsk filminstitutt
Jezidi (137113)

Jezidi / fagstoff

http://ndla.no/nb/node/137113

Dokumentarfilmen Jezidi

Dokumentarfilmen *Jezidi* handler om den sjeldne minoriteten jezidier. I 2008 reiste filmregissør Anja Breien til områdene hvor jezidiene befinner seg, og laget et personlig og storslått visuelt portrett av dem.

Filmen gir godt innblikk i kulturen og trosretningen til jezidiene, samtidig som den skaper en forståelse for en gammel førkristen naturreligion og et levesett som vår moderne tid ikke lenger har kunnskap om. I tillegg blir vi kjent med en jezidifamilie som bor på Lier utenfor Drammen.

Hvem er jezidiene?

Jezidiene lever etter strenge leveregler. Dette betyr blant annet at de ikke kan blande seg med andre folkeslag. De misjonerer heller ikke.

Jezidiene tilhører en av de eldste, førkristne naturreligionene på jorda. Jezidismen blander blant annet elementer fra jødedom, kristendom og islamsk mystisisme – sufismen. I filmen får vi vite at jezidienes helligdag er onsdag. På denne dagen tenner de 366 lys – ett lys for hver av årets dager i henhold til den babylonske kalenderen. De anser engelen Melek Tawus, påfuglengelen, for å være den ypperste blant engler og Guds representant her på jorden. Flere kristne og muslimske grupper sidestiller Melek med djevelen og kaller derfor jezidiene for djeveldyrkere.

Les mer om Anja Breiens dokumentarfilm på Rushprint.no:

Anja Breiens Jezidi, Rushprint.no

Filmdetaljer:

Sjanger: Dokumentar

År: 2009

Spilletid: 53 min

Regi/manus: Anja Breien

Jezidienes situasjonen i Irak 2014

Alle jezidier er kurdere. De lever i Nord-Irak, Tyrkia, Syria, Georgia, Iran og Europa. Mange av områdene er preget av krigskonflikter, og jezidiene er og har vært, som kurdisk og religiøs minoritet, utsatt for harde forfølgelser.

Fra august 2014 har jezidiene på ny vært under hardt angrep. Denne gangen fra den islamistiske gruppen IS («Den islamske staten») i Irak. Voldshandlingene som IS utøver mot jezidiene, er svært grove, og mange kvinner, barn og eldre har blitt drept.

Les mer om IS på Wikipedia:

IS, den islamske staten (wikipedia)

Les mer om jezidiene på Wikipedia:

Jezidiene (wikipedia)

Oppgaver til filmen Jezidi

Forfatter: Ragna Marie Tørdal
Oppgaver til filmen Jezidi (137177)

Oppgaver til filmen Jezidi / oppgave

http://ndla.no/nb/node/137177

NDLAktuelt

Dette er saken

Den kurdiske minoritetsgruppen jezidiene har flere ganger blitt angrepet av ekstreme islamister, seinest i august 2014.

Voldshandlingene som IS nå utøver mot jezidiene, er svært grove.

Mange kvinner, barn og eldre har blitt drept eller lever på flukt.

Oppgave 1

Se de 10 første minuttene av Anja Breiens dokumentarfilm fra 2008 om den religiøse minoritetsgruppen jezidiene. Se gjerne resten av filmen seinere.

a. Hvor mange jezidier finnes det i verden i dag?
b. Hvilke land bor de fleste i?
c. Hva heter jezidienes hellige by?
d. Hvilken urgammel kultus er denne religionen sprunget ut av?
e. Hvor mange guder tilber de?
f. Hvilken kalender bruker jezidiene?
g. Hvilke fire elementer er de opptatt av?
h. Hvilket himmellege er hellig for jezidiene?
i. Hvordan ble himmelen skap, ifølge de religiøse mytene?
j. Hvilken engel ble skapt først?
k. Hvilken myndighet har denne engelen?
l. Hvordan oppsto, ifølge mytene, den hellige kilden?
m. Hvorfor er høytidene viktige for denne religiøse minoriteten?
n. Hvilken mystisk retning er de påvirket av?
o. Hvilken dag holder jezidiene hellig?
p. Hvilken folkegruppe tilhører jezidiene?

Oppgave 2

Studer medieoppslag i norske nettaviser om IS-styrkenes angrep på jezidiene.

a. Hvilken informasjon gir norske medier om bakgrunnen for hvorfor IS angriper nettopp denne religiøse minoriteten?
b. Synes du journalistene har god nok kunnskap om dem?
c. På hvilken måte skiller fortellerstrukturen i dokumentarfilmen til Anja Breien seg fra fortellerstrukturen i en tilsvarende nyhetsreportasje på fjernsyn?

Velkommen til et nytt skoleår!

Forfatter: Trine Merethe Paulsen, Hege Røyert
Velkommen til et nytt skoleår! (134860)

Velkommen til NDLA / video
http://ndla.no/nb/node/134979

Det er på tide å børste bort sanden mellom tærene, spisse blyantene og lade datamaskinene. Et nytt skoleår med nye muligheter og gode opplevelser står for døra!

Vi oppfordrer deg til å satse på at nettopp dette skoleåret skal bli et år hvor du skal lære mest mulig. Det er viktig at du setter høye krav til deg selv. Det fortjener du!

Vi i NDLA skal gjøre vårt beste for å inspirere og motivere deg, ved å gi deg varierte og spennende læringsressurser.

Forbedret design

Dersom du er helt ny på NDLA bør du bruke tre minutter på introduksjonvideoen over. Kjenner du oss fra før, vil du oppdage at vi har gjort noen små endringer i sommer. På forsiden finner du nå knapper med lenker til mange NDLA-ressurser i tillegg til alle fagene. Vi har også rydda litt i navigasjonsverktøyene.

Fullverdige fag på NDLA

I løpet våren ble flere fag ferdigstilt:

- Matematikkfagene 1P, 1T, 2P, S1, R1, S2 og S2 på ndla.no dekker nå fullstendig læreplanene i de ulike fagene.
- Fem programområder på Vg1 og Vg2 i utdanningsprogrammet service og samferdsel er også ferdig.
- Engelskfagene har fått påfyll og oppdateringer.
- Biologi 1 har masse nytt innhold og er fiks ferdig!

NDLA setter i høst i gang arbeid med mange nye fag. Mer informasjon om dette kommer utover høsten.

NDLAktuelt

Vi vil fortsette å gi dere aktuelt fagstoff med oppgaver, og forsøker å lage aktualitetsstoff som flere fag kan ha nytte av. Aktualitetene inneholder ofte også videoer og grafikk og er alltid knyttet til kompetansemål. Her finner du NDLAktuelt.

Nytt stoff kommer på lufta hver fredag - hele skoleåret. Følg oss på Facebook og Twitter, eller abonner på nyhetsbrev for å få med deg hva som skjer i dine fag.

NDLAktuelt

Dette er saken:

- Skoleåret 2014–2015 er i gang!
- Velkommen til ndla.no

NDLA gir deg ti tips for smart læring!

NDLA i andre kanaler

- YouTube
- Twitter og Facebook
- Nyhetsbrev

Kontakt oss!

Har du spørsmål eller savner du noe? Da vil vi gjerne høre fra deg. Benytt deg av kontaktskjemaet som du finner på alle våre nettsider.

Barnekonvensjonen fyller 25 år

Forfatter: Hege Røyert, Lars Heltne, NTB
Barnekonvensjonen fyller 25 år (136811)

Lek og fritid: Alle barn har rett til hvile, fritid og lek, og til å delta i kunst og kulturliv.

Selv om Norge trekkes fram som et foregangsland i barn og unges rettigheter, er det fortsatt utfordringer som må løses fram til neste jubileum for barnekonvensjonen.

– Barn og unges rettigheter kommer ikke som en selvfølge, sier barneombud Anne Lindboe. Barnekonvensjonen, som beskytter barn og unge under 18 år, er den FN-konvensjonen som har bredest tilslutning blant alle medlemslandene.

Barneombud Lindboe beskriver den som en «grunnlov» i sitt arbeid.

– Konvensjonen gir barn og unge klare rettigheter, og er ikke frivillig å følge for land som har godkjent den. Med sine tre «p-er», protection, provision, participation (beskyttelse, tjenestetilgang, deltakelse), har den sørget for at barn over hele verden har fått det mye bedre de siste 25 årene, sier Lindboe, som trekker fram artikkel 12 som spesielt viktig. Denne omhandler retten til å bli hørt, og forplikter statene å la barn komme til orde.

– Daglige brudd

Barnekonvensjonen er i dag en del av norsk lovverk. Det betyr ikke at den bestandig blir overholdt.

– Det foregår daglige brudd på barns rettigheter i Norge. Eksempelvis er ventetiden for avhør av barn ved tilfeller av vold og seksuelle overgrep altfor lang. Videre hender det at barn soner sammen med vokse i fengsel, noe som ikke er lov. I tillegg har vi sett at barn i asylmottak ikke har de samme rettighetene som norske barn, forteller barneombudet.

NDLAktuelt

Dette er saken:

- FNs barnekonvensjon fyller 25 år.

Barneombudet: Anne Lindboe er talsperson for barn og unge i Norge. Hun ble valgt til barneombud i 2012 og skal ha jobben i seks år.

Fakta

- FNs barnekonvensjon inneholder 42 punkter som sier hvilke rettigheter alle barn har.
- Vedtatt: 20.11.1989
- Ratifisert av Norge: 08.01.1991

Ressurser

Barnekonvensjonen

Barneombudet

Kulturelle forskjeller

Det kan være utfordrende når 193 forskjellige land skal forholde seg til barnekonvensjonen. I Norge, der over 53.000 unge opp til 22 år mottok tiltak fra barnevernet i 2012, ligger terskelen for å gripe inn i en familie med omsorgssvikt lavere enn andre land som mener det bare er ekstreme tilfeller som kan tillate staten å blande seg i familielivet.

I nyere tid har også temaet om omskjæring, som er vanlig praksis i religiøse og kulturelle sammenhenger mange steder, blitt diskutert opp imot konvensjonen.

– Omskjæring er et eksempel på at barnekonvensjonen ikke gir et tydelig svar på alle spørsmål. Jeg har ingenting imot omskjæring, men det er et merke på kroppen som ikke kan reverseres. Derfor mener jeg at det bør være en aldersgrense som kan sikre at gutter får bestemme selv om de vil omskjæres, sier Lindboe.

Rett til å klage, men ikke i Norge

Millioner av barn verden over opplever brudd på deres rett til utdanning, helsetjenester og beskyttelse mot vold. FN har derfor innført en valgfri tilleggsprotokoll som gir barn rett til å klage menneskerettsbrudd inn for FNs barnekomité. Denne klageinstansen har ikke Norge innført, til tross for at flertallet på Stortinget er for.

– Barn og unge har liten tilgang til rettssystemet, så denne muligheten burde de få. Jeg synes det er synd at Norge ikke har signert denne protokollen. Jeg håper barn blir hørt i enda større grad ved neste jubileum, sier Lindboe.

Stol på magefølelsen

Unge under myndighetsalder har flere plasser å henvende seg, også når vanlige barnevernsinstanser er stengt. Årlig ringer om lag 10.000 nordmenn Alarmtelefonen for barn og unge for råd og veiledning om bekymringsfulle situasjoner.

Rett til utdanning

Alle barn har rett til utdanning. I Norge har alle rett på ti års grunnskole og tre års videregående opplæring. Slik er det ikke i alle land. Ifølge UNESCO står til sammen 57 millioner barn og 70 millioner ungdommer i dag uten noe skoletilbud.

Rett til beskyttelse

Alle barn har rett til beskyttelse. I 2012 ble 1.569 barn her i landet tvangsplassert i beredskapshjem av barnevernet. Vold, overgrep og mishandling av små barn er blant sakene som øker mest.

Barnekonvensjonen fyller 25 år / aktualitet

http://ndla.no/nb/node/136811

– Emnene endrer seg noe i takt med årstid og hva mediene er opptatt av. Ferier er tid for samværskonflikter, psykisk helse og rus, men vi får også telefoner som omhandler vold av ymse karakter, omsorgssvikt og konflikter mellom foreldre og barn, sier Sonja Elisabeth Askland, som jobber med å betjene telefonen.

Hun mener det er viktig at barn og unge har noen å ringe til etter skoletid eller når andre er utilgjengelige.

Selv om telefonen også mottar samtaler fra bekymrede foreldre, besteforeldre og venner, mener Askland at bekymrede barn og unge er blitt stadig flinkere til å ringe på egne vegne.

– Jeg tror vi har fått fram holdningen om at det er bedre å si ifra én gang for mye enn for lite. Til de som er i tvil om de vil ringe: Stol på magefølelsen. De aller beste samtalene vi har, er de tilfellene der det viser seg at det ikke var grunn til bekymring likevel, sier Askland.

I likhet med barneombudet tror hun likevel at mye kan forbedres. Fortsatt er det mange flere som må bli hørt.

– Om nye 25 år håper jeg barn og unge er hovedpersoner i egne liv i mye større grad enn i dag.

Rett til å bli hørt

Alle barn har rett til å si sin mening og bli hørt. Blir du utsatt for mishandling, vold eller overgrep? Du kan ringe Alarmtelefonen på 116 111. Det er en gratis nødtelefon for barn og ungdom.

Grunnlovsjubileet 1814-2014: Ressurser på NDLA

Forfatter: Trine Merethe Paulsen
Grunnlovsjubileet 1814–2014: Ressurser på NDLA (131210)

Samfunnsfag, norsk, kommunikasjon og kultur og medie- og informasjonskunnskap har ressurser knyttet til grunnlovsjubileet.

FAGSTOFF

Norsk: Om 1814, grunnloven og fedrelandssangene

Kommunikasjon og kultur: Hva er norsk kultur?

Kommunikasjon og kultur: Norge som nasjon

Tema: Grunnlovsjubileet

Statens skrekkelige historie

OPPGAVER

Norsk: Om Grunnloven – og de som lagde den

Medie- og informasjonskunnskap: Endringer i Grunnloven

AKTUALITETER

Demokrati og deltagelse

Tidslinje over hendelsene i 1814

EKSTERNE LENKER

Grunnloven – Nasjonalbiblioteket

Samfunnsfag: Grunnloven

Grunnloven § 100

Kommunikasjon og kultur: Grunnlovsjubileet

Grunnlovsjubileet 1814–2014 – visuell profil

Grunnloven

Spillet om Norge

LYDSPOR

Grunnlova 1 av Are Kalvø / audio
http://ndla.no/nb/node/46359

Grunnlova 2 av Are Kalvø / audio
http://ndla.no/nb/node/46360

Grunnlova 3 av Are kalvø / audio
http://ndla.no/nb/node/46361

Grunnlova 4 av Are Kalvø / audio
http://ndla.no/nb/node/46362

Grunnlova 5 av Are Kalvø / audio
http://ndla.no/nb/node/46363

Grunnlova 11 av Are Kalvø / audio
http://ndla.no/nb/node/46358

Hvor demokratisk var Grunnloven / audio
http://ndla.no/nb/node/46364

Statens skrekkelige historie

Forfatter: Hege Røyert, Axel Sandberg, NTB
Statens skrekkelige historie (133723)

Det tyske skipet Donau legger ut fra kai i Oslo høsten 1942 med 532 jøder om bord. Norge opphevet jødeparagrafen i 1851, men Quisling innførte den igjen i 1942 for å gi nazistenes rasehat legitimitet.

Grunnlovens 200-årsjubileum i 2014 gjorde at vi feiret oss selv ekstra mye det året. Det festtalene ikke sa så mye om, er at staten Norge i denne perioden har stått bak overgrep, menneskerettighetsbrudd og fortielser som nesten ikke er til å tro.

Da Grunnloven ble ført i pennen på Eidsvoll i 1814 av Norges største tenkere og øverste elite, ble jødenes rolle i det framtidige Norge heftig debattert. Helt i strid med tendensen i retning av jødisk borgerrett, men samtidig inspirert av de politiske strømningene og jødefeidene i Europa, nektet Norge i Grunnlovens paragraf 2 jødene adgang til riket.

Det var de tyngste intellektuelle av eidsvollsmennene, Nikolai Wergeland, Georg Sverdrup og Christian Magnus Falsen, som argumenterte sterkest for jødeparagrafen. Alle var sterkt inspirert av datidens store opplysningstenkere som Voltaire og Kant.

– En forutsetning for å være en fri borger er å være et selvstendig tenkende individ, var tanken. Jødene, ble det hevdet, var underlagt Moses' lover og plasserte dermed sine religionslover høyere enn lovene som ellers gjaldt i samfunnet. Det var altså ikke rene raseteorier, men en politisk forankret frykt for at jødene umulig kunne integreres i det opplysningstiden så som idealsamfunn, som lå bak, forklarer Håkon Harket.

NDLAktuelt

Dette er saken:

I 2014, da vi feiret 200-årsjubileum for Grunnloven, rettet to bokutgivelser et kritisk søkelys mot vår egen stat.

NTB intervjuet forfatterne av *Skammens historie* og *Paragrafen*.

Skammens historie handler om norske overgrep og menneskerettsbrudd og er skrevet av Sigmund Aas og Thomas Vestgården.

Boka *Paragrafen* handler om prosessene og diskusjonene bak jødeparagrafen og er skrevet av Håkon Harket.

Ville fjerne «underlegne» gener

Fra midten av 1800-tallet ble raseteoriene stadig mer utbredt i Europa, og i Norge ble spesielt romanifolket utpekt som et genetisk degenerert folk. Sterilisering ble foreslått som en metode for å hindre at dette «underlegne» folkeslaget formerte seg og forringet kvaliteten til den norske befolkningen.

Lille julaften 1955 kom folk fra Oslo Barnevernsnemd assistert av politiet og førte med makt bort de seks barna til Franz og Marie Josef Czardas.

Så sent som i 1934 ble en lov vedtatt som ga overlegene anledning til å sterilisere folk. Akkurat hvor mange tatere som ble sterilisert mot sin vilje, er uklart og omdiskutert, men det er ingen tvil om at presset var stort for å få sterilisert så mange som mulig.

– Man forsøkte altså å sterilisere nok kvinner til at folkegruppen døde ut. Norge bedrev en form for folkemord, mener forfatter Sigmund Aas.

Sterilisering etter denne loven forekom utrolig nok helt fram til 1977, og ble benyttet ikke bare mot tatere, men også mot andre personer – de fleste mindreårige.

Overgrep mot taterne

Myndighetene i Norge tok gjennom 1900-tallet mellom 1.500 og 2.000 romanibarn fra deres foreldre og plasserte dem i barnehjem, skolehjem, hos norske familier, eller de måtte følge sine foreldre til Svanviken arbeidsleir. Det å ta barna var ett av flere norske tiltak med samme mål: at taterne skulle forsvinne som eget folk.

Lobotomi i verdensklasse

Få land har brukt lobotomi så mye som Norge. Mellom 2.500 og 3.000 personer måtte gjennom det kirurgiske hjerneinngrepet fra 1941 til utpå 1970-tallet. De fleste var psykiatriske pasienter, men legene lobotomerte også psykisk utviklingshemmede barn. Den yngste var bare 11 år gammel.

Legene så lobotomien som et enormt psykiatrisk gjennombrudd fordi inngrepet helt klart kunne påvirke atferden til pasienten. Kirurgene skar bort en del av hjernevevet med skalpell, og inngrepet var uopprettelig.

Høl i hue på Gaustad

På Gaustad sykehus brukte man lobotomi ikke bare av hensyn til pasientens beste, men også for å få ro på avdelingen eller som disiplineringstiltak hvis noen for eksempel hadde forsøkt å rømme.

Resultatene av disse operasjoner var ofte dårlige, og i mange tilfeller førte de til at pasientene døde. Hver fjerde pasient som ble lobotomert ved Gaustad sykehus fra 1941 til 1947, døde etter hjerneoperasjonen. Likevel økte behandlingsmetoden i omfang både ved Gaustad og andre sykehus. Den siste operasjonen ble foretatt i 1974.

Uønsket samekultur

Statens behandling av den samiske befolkningen i Norge er et annet mørkt kapittel i vår historie. Helt fra midten av 1800-tallet innførte myndighetene særlover som skulle gjøre samene mer norske.

I1851 opprettet Stortinget en egen budsjettpost, det såkalte Finnefondet, som skulle fremme norskundervisning og opplysning blant samene. Etter hvert fikk samebarna forbud mot å snakke morsmålet sitt på skolen. Det beste for samene var å vaske av seg all samisk kultur og språk og bli så norske som mulig, mente man.

Samiske barn lærer norsk på internatskole i 1950.

Fornorskning av samene

Som et ledd i fornorskningen av den samiske befolkningen lærte barna også å opptre underdanig.

Samene hadde aldri noen egen påvirkning på fornorskningen, som myndighetene realiserte gjennom enveiskommunikasjon og tvang. I moderne tid har den norske staten offisielt anerkjent at fornorskningen mot samene var brutal, og at prosessen har gjort stor skade på språket og kulturen til den gamle samiske urbefolkningen.

Menneskerettighetsbrudd i dagens Norge?

Menneskerettighetene i Norge er ikke et avsluttet kapittel, men noe som vi alltid må ha et kritisk søkelys på. At framtiden vil dømme sider ved dagens norske samfunn som menneskerettsstridige, er sannsynlig.

Human ruspolitikk?

I Norge dør rundt 260 mennesker som følge av overdose av narkotika hvert år. Slik har det vært i ti år, og Norge er et av de land i Europa som har størst registrert narkotikadødelighet. Kanskje det er på tide med en mer human ruspolitikk?

– Et eksempel på dette er situasjonen for rusmisbrukere, som i dag blir ansett som et kriminalpolitisk problem og ikke et helseproblem. Stoltenberg-utvalget foreslo i 2010 en langt mer human og helsebasert narkotikapolitikk, men politikerne valgte å overse fagekspertene. I Sverige er man for eksempel langt flinkere til å følge opp de som har vært inne til akuttavrusning med raskt tilbud om behandlingsplass, sier Aas.

Små stikk - store trusler

Forfatter: Grethe Brandsø, NTB, Hege Røyert
Små stikk – store trusler (132310)

DØDELIG: Den vektorbårne infeksjonssykdommen malaria forårsaker årlig mer enn 600.000 dødsfall globalt – de fleste som rammes er barn under fem år.

Vektorbåren smitte

Insekter og andre dyr som bærer på smittsomme sykdommer, er i ferd med å få bedre levevilkår mange steder i verden.

– Den globale gjennomsnittstemperaturen har allerede økt, og vi regner med at den vil stige ytterligere de neste femti til hundre årene, sier Kristin Aunan, forsker hos CICERO – Senter for klimaforskning.

– Klimaendringene gjør at insekter som mygg og flått får større utbredelse og lengre sesong. Samtidig øker sjansen for at hittil fremmede arter kan overleve, forteller Aunan.

Insekter og andre dyr kan føre med seg både flere og nye mikroorganismer som gjør mennesker syke. Dette kaller vi vektorbåren smitte.

Flått og flue

Med vektorbåren smitte mener vi altså sykdomssmitte som blir overført indirekte via en bærer (en biologisk vektor), som ikke nødvendigvis er syk selv.

– En vektor kan for eksempel være en mygg som fører med seg malariasmitte, en flue som bærer en parasittsykdom, eller en flaggermus som overfører rabies, forklarer Preben Ottesen, direktør ved avdelingen for skadedyrkontroll hos Folkehelseinstituttet.

Dette er saken:

NDLAktuelt

Vi markerer FNs helsedag hvert år den 7. april.

I 2014 er temaet for helsedagen vektorbåren smitte.

Vektorbåren smitte er sykdomssmitte som overføres via en smittebærer, for eksempel en mygg.

Nettside og fakta

- Les mer om Verdens helsedag 2014 (engelsk nettside).
- Fakta om vektorbårne sykdommer.

VEKTOR: Norsk flått og asiatisk tigermygg.

Her til lands er vi best kjent med flåtten som vektor. Flått kan for eksempel bære og overføre sykdommen borreliose, som skyldes en bakterie, og skogflåttencefalitt, en type hjernebetennelse som skyldes et virus.

– I Norge ser vi allerede at flått finnes flere steder i landet enn tidligere, og mot slutten av århundret kommer det antakelig til å finnes flått i mesteparten av landet, unntatt i fjellet, sier Ottesen.
Klimaendringene vil også gi oss nye sykdomsbærere å hanskes med.

– I Italia og Frankrike finnes allerede asiatisk tigermygg, som kan smitte mennesker med febersykdommer som dengue. Sandfluer som bærer parasittsykdommen leishmaniasis, finnes også i disse landene. Og rabiesbærende flaggermus forekommer så langt nord som i Danmark, opplyser Ottesen.

– Flere av disse smittebærerne er på vei videre nordover, og den nyinnvandrede asiatiske tigermyggen vil selv med dagens klima bli vanlig i vestlige deler av Europa. Norge er i dag for kaldt for denne myggen, men vi vil nok se den her også på et tidspunkt, sier han.

Smittebærere

Mange vektorbårne sykdommer smitter via mygg. Her til lands flåtten den best kjente vektoren.

Myggen som vert for malariaparasitten / video
http://ndla.no/nb/node/99173

Parasitt

Leishmaniasis er en parasittsykdom som blant annet gir feber, diaré, anemi og sårdannelser i huden. Vektoren er sandfluer.

Les mer om sneglefeber på NDLA naturfag.

Helsefarlig vann

Både malaria- og denguefebermygg yngler i små stillestående dammer. Ved å fjerne dammene kan man redusere myggbestanden.

Behandling og forebygging

Ifølge Verdens helseorganisasjon (WHO) er 17 prosent av alle verdens infeksjonssykdommer vektorbårne, og disse forårsaker over en million dødsfall årlig på verdensbasis. Og med klimaendringene vil antallet mennesker i risikosonene øke.

– Det finnes dessverre ikke så mange effektive medisiner mot mange av disse sykdommene, men man kan vaksinere seg mot flere av dem. Antibiotika fungerer for eksempel mot bakteriesykdommer som borreliose, men mot virus har vi stort sett bare lindrende preparater, forteller Preben Ottesen.

Flere vektorbårne sykdommer kan man imidlertid forebygge ved å beskytte seg mot de aktuelle smittebærerne.

– Bruk myggnett og insektspray for å hindre myggstikk og fluebitt, og dekk til kroppen om du for eksempel går tur i flått-terreng, oppfordrer Ottesen.

Enig og tro til Dovre faller

Forfatter: Jan-Morten Bjørnbakk, NTB, Hege Røyert
Enig og tro til Dovre faller (131056)

– Grunnlovsjubileet er 200-årsmarkeringen av den politiske prosessen som ledet fram til det moderne demokratiske Norge.

Det er denne tradisjonen som har brakt oss fra 1814 til et velfungerende moderne demokrati, sier stortingspresident og leder for hovedkomiteen for 200-årsjubileet Olemic Thommessen.

Den norske Grunnloven er i dag en av verdens eldste konstitusjoner i verden som fremdeles er i bruk. Da den ble utformet, var den progressiv, moderne og forut for sin tid.

– Vi feirer ikke Grunnloven som et dokument som handler om en statisk oppfatning av demokratiet vårt. Tvert imot skal grunnlovsjubileet være et avspark for videre debatter og videre arbeid med demokratispørsmål, sier stortingspresidenten.

Revolusjon

Den offisielle åpningen av jubileet skjer ved den nyrestaurerte Eidsvollsbygningen 16 februar. Det var her de 21 utsendingene til stormannsmøtet (notabelmøtet) overtalte den danske tronfølgeren, Christian Frederik, til å innkalle til riksforsamling for å gi Norge en ny konstitusjon.

I praksis bestemte de seg for å lage en revolusjon. Det er en fantastisk beslutning hvor de viste en utrolig gjennomslagskraft og gjennomføringsevne. Jubileet starter her og går gjennom en rekke merkedager fram til 4. november, da de endelige formuleringene av Grunnloven ble vedtatt.

Seierherrene

Se presentasjon av eidsvollsmennene.

Vi feirer
GRUNNLOVSJUBILEET
1814-2014

Dette er saken:

- NDLA feirer Grunnloven!
- 17. mai 2014 er det 200 år siden Grunnloven ble vedtatt av riksforsamlingen på Eidsvoll.
- Gå til denne siden og finn relevante ressurser i flere fag: Grunnlovsjubileet 1814–2014: Ressurser på NDLA
- Du finner også mye stoff om Grunnlovsjubileet 1814–2014 på minstemme.no.

Eidsvollsbygningen er Norges kanskje mest symboltunge og kjente historiske bygning. Her møttes 112 nordmenn i seks uker i 1814 for å legge grunnlaget for det nye Norge.

Enig og tro til Dovre faller / aktualitet

http://ndla.no/nb/node/131056

GRUNNLOVSJUBILEET
1814-2014

Stortinget har det overordnede ansvaret for Grunnlovens 200-årsjubileum. Hovedkomiteen ledes av stortingspresident Olemic Thommesse

Grunnlovsjubileet har tre overordnede mål :

- Bygge mer kunnskap om Grunnloven og dens betydning.
- Skape økt deltakelse og engasjement i demokratiske prosesser.
- Være en bred og inkluderende folkefest i hele landet.

Jubileumskalender

I løpet av jubileumsåret vil det foregå både offisielle og lokale arrangementer over hele landet. Se hva som foregår der du bor!

Tidslinje: Demokratiet i Norge (1814-2014)

Forfatter:
Tidslinje: Demokratiet i Norge (1814-2014) (123162)

Ekspander alle Kollaps alle
Nyeste først Eldste først
{{year}}

Tidslinje: 1814

Forfatter:
Tidslinje: 1814 (129410)

Ekspander alle Kollaps alle
Nyeste først Eldste først
{{year}}

Årskavalkade 2013

Forfatter: Inga Berntsen Rudi
Årskavalkade 2013 (130215)

Nyhetsåret 2013 / video
http://ndla.no/nb/node/130160

Nyhetsåret 2013 var preget av valgkampen og stortingsvalget her hjemme, mens borgerkrigen i Syria dominerte ute i verden. Men det var selvsagt mange flere hendelser både innenriks og utenriks også i 2013. Se filmen og se om du husker hvilke hendelser bildene er tatt fra. Etterpå kan du ta quizen.

Quiz årskavalkade 2013

1. I januar blir gassanlegget In Amenas angrepet av terrorister. Hvor ligger In Amenas?
a) Mali b) Algerie c) Libya

2. 38 mennesker ble drept, deriblant 5 nordmenn. Hvilket selskap var de 5 ansatt i?
a) Statoil b) Hydro c) Exxon Mobil

3. En av de store sakene i årets valgkamp var debatten om oljeboring i Lofoten, Vesterålen og Senja. I løpet av vinteren ble det klart hvilken holdning de daværende regjeringspartiene hadde til oljeboring. To av regjeringspartiene var imot oljeboring, mens det tredje partiet var for en såkalt konsekvensutredning. Hvilket ville ha konsekvensutredning?
a) Senterpartiet b) Sosialistisk Venstreparti c) Arbeiderpartiet

4. I november 2012 ble Barack Obama gjenvalgt som president, og han blir formelt innsatt som president i januar 2013. Hvor mange perioder kan en amerikansk president sitte før en ny president må velges?
a) To b) Tre c) Fire

5. En annen av de store sakene i valgkampåret 2013 var situasjonen for asylbarna, spesielt de som har tilbrakt store deler av oppveksten i Norge og vært her lenge. Noen barn har vi også blitt bedre kjent med gjennom sakene deres. Hva gikk avtalen mellom den nye regjeringen og samarbeidspartnerne Krf og Venstre ut på?
a) Amnesti for barn fra land uten returavtale med noen begrensninger
b) Amnesti for alle barn som har vært her i mer enn tre år
c) Gjennomgang av gamle saker for barn som har vært her i mer enn fem år

6. I mars får den katolske kirken nytt overhode når det blir valgt ny pave. Den nye paven er den første fra Latin-Amerika. Hvilket pavenavn velger han?
a) Pave Benedict b) Pave Paulus c) Pave Frans

7. Vinteren og våren 2013 blir homofiles rettigheter sterkt debattert i flere land, blant annet i Frankrike. Store demonstrasjoner for, men også mot, ekteskap mellom homofile og lesbiske blir holdt i Paris. Hva ble vedtatt av det franske parlamentet til slutt?
a) Noen nye rettigheter for homofile, men ikke lov om ekteskap
b) Ny lov for likekjønnet ekteskap
c) Nei til likekjønnet ekteskap

8. En tidligere statsminister i Italia taper valget i parlamentet og blir senere dømt til fengsel for skattesvindel og for sex med en mindreårig prostituert. Hva heter mannen?
a) Silvio Monti b) Silvio Berlusconi c) Mario Monti

9. Margareth Thatcher dør 8. april. Som statsminister var Thatcher både elsket og hatet. Når var hun statsminister i Storbritannia?
a) 1979–1990 b) 1975–1990 c) 1980–1993

10. Under et maraton i april eksploderer to bomber som dreper 3 og skader over 200 mennesker. Hvilket maraton?
a) New York b) London c) Boston

11. I april holder Justin Bieber konsert i Telenor Arena til stor oppmerksomhet og hysteri. Hva kalles fansen til Bieber?
a) Biebers b) Beliebers c) Bleibers

12. På våren raser en stor fabrikkbygning sammen i Bangladesh. 1200 mennesker dør. Hva slags fabrikk var det?
a) Tekstilfabrikk b) Skofabrikk c) Keramikkfabrikk

13. SAS sliter økonomisk og må selge ut sitt eierskap i hva?
a) Flymatleverandøren b) Bonusprogrammet c) Widerøe

14. Gerd Kristiansen blir i mai valgt til ny leder av en av de store arbeidslivsorganisasjonene. Hvilken?
a) LO b) NHO c) Unio

15. To omkommer da en bro under oppføring kollapser. Hvor?
a) Stavanger b) Tromsø c) Trondheim

16. I mai rystes forsteder i Stockholm av store uroligheter. Hva var bakgrunnen for urolighetene?
a) Politiskyting b) Rasisme i forstedene c) Høy arbeidsledighet

17. Øygard-saken er ofte i media i løpet av 2013. Til slutt blir Øygard nektet anke i Høyesterett og dømt til 2 år og 3 måneders fengsel for overgrep mot en jente under 16 år. Hvem er Rune Øygard?
a) Tidligere ordfører i Otta b) Tidligere ordfører i Vågå c) Tidligere ordfører i Lom

18. Edvard Munch har vært diskutert og feiret på mange måter i 2013. Hvorfor?
a) 150 år siden han ble født b) 150 år siden han døde c) 150 år siden «Skrik» ble malt

19. Edward Snowden flykter fra USA etter å ha lekket store mengder hemmelige papirer. Han søker asyl i en rekke land, blant annet i Norge. Hvor får han opphold til slutt?
a) Frankrike b) Storbritannia c) Russland

20. Prinsesse Madeleine av Sverige gifter seg i juni. Med hvem?
a) Chris O'Neill b) Chris Brown c)William O'Neill

21. 1. juli får EU et nytt medlemsland. Hvilket land?
a) Polen b) Kroatia c) Slovakia

22. I Syria raser borgerkrigen videre med mange opprørsgrupper. I løpet av året blir sivile bombet, og det blir også brukt kjemiske våpen. Hvem er president i landet?
a) Mohammed Morsi b) Al-Bashar c) Bashar al-Assad

23. Norges lengste landtunnel, Gudvangtunnelen, blir evakuert på grunn av brann i en trailer. Hvor ligger Gudvangtunnelen?
a) Sogn og Fjordane b)Hordaland c) Møre og Romsdal

24. I august blir Norges lengste hengebro åpnet av daværende kommunalminister Liv Signe Navarsete. Hva heter broen?
a) Sotrabrua b) Askøybrua c) Hardangerbrua

25. 18. august dør den folkekjære komikeren og skuespilleren Rolv Wesenlund. Hva var han best kjent for?
a) Jeppe på Berget b) Olsenbanden c) Fleksnes

26. To nordmenn har sittet i fengsel i Kongo i flere år dømt for å ha drept sjåføren sin. I august døde Tjostolv Moland, mens Joshua French fortsatt sitter fengslet. Hva var den siste nyheten om French i desember 2013?
a) Han vil bli løslatt. b) Han er siktet for å ha drept Moland. c) Han vil bli sendt til Norge for å sone i fengsel her.

27. Den amerikanske soldaten Bradley Manning blir dømt til 35 års fengsel. Hvorfor?
a) For å ha deltatt i ulovlig tortur av fanger b) For å ha hacket seg inn i sikkerhetssystemer
c) For å ha lekket hemmelige dokumenter til nettstedet Wikileaks

28. I september blir det avholdt stortingsvalg her hjemme. De borgerlige partiene får flertall og starter sonderinger om samarbeid. Men hvilket parti ble størst i valget?
a) Høyre b) Fremskrittspartiet c) Arbeiderpartiet

29. Erna Solberg er Norges nye statsminister. Men hvem er finansminister?
a) Kristin Halvorsen b) Siv Jensen c) Ine Marie Eriksen Søreide

30. Norges nye landbruksminister, Sylvi Listhaug, får mye oppmerksomhet i løpet av høsten. Hvorfor?
a) Hun er odelsjente. b) Hun har jobbet for Bonde- og småbrukarlaget. c) Hun har jobbet i et PR-firma med matvarebransjen som kunder.

31. I oktober blir et kjøpesenter i Kenya angrepet av terrorister. Terroraksjonen pågår i flere dager, og over 60 mennesker blir drept disse dagene. I hvilken by ligger kjøpesenteret?
a) Nairobi b) Mombasa c)Kisumu

32. Høsten 2013 blir medias søkelys igjen rettet mot romfolket, denne gangen i Hellas hvor en blond fireåring blir funnet. Politiet tror hun er kidnappet fra vestlige foreldre. Hva var sannheten?
a) Jenta var kidnappet fra Sverige. b) Jenta var parets egen datter.
c) Jenta var datter av andre romforeldre fra Bulgaria som hadde gitt henne bort.

33. Pakistanske Malala Yousafzai (16 år) viser styrke og klokskap når hun taler til blant annet FN og EU om jenters rett til utdanning. Hun ble tildelt flere priser i 2013, men en pris hun ikke fikk, ble det debatt om. Hvilken pris var det?
a) Sakharov-prisen b) Nobels fredspris c) Studentenes fredspris

34. Magnus Carlsen får stor oppmerksomhet når han vinner VM-kampen i sjakk mot den regjerende verdensmesteren fra India. Hva het motstanderen til Carlsen?
a) Vishy Anand b) Anand Vishy c) Vishy Andan

35. Miley Cyrus har også fått sin del av oppmerksomheten i 2013. Hvordan ble hun først kjent?
a) Som sanger på Mickey Mouse-show b) Som barnestjernen Hannah Montana på Disney Channel c) Som skuespiller i barnefilmen Herbie full tank

36. 10. desember mottok organisasjonen OPCW Nobels fredspris. Hva jobber OPCW for?
a) Forbud mot kjemiske våpen b) Forbud mot atomvåpen c) Forbud mot landminer

37. I desember dør Sør-Afrikas tidligere president Nelson Mandela. Mandela satt mange år i fengsel under apartheidregimet. Når ble han løslatt?
a) I 1989 b) I 1990 c) I 1991

Fasit: Quiz årskavalkade 2013 *(Ikke se før du har prøvd!)*

Skriv om ytringsfrihet!

Forfatter: Trine Merethe Paulsen
NDLA gratulerer vinnerne av Fritt Ord-konkurransen 2014 (128141)

Vinnerne er kåret

De tre vinnerne av Fritt Ord-konkurransen for elever i videregående skole ble offentliggjort under et arrangement tirsdag 22. april 2014 hos Fritt Ord. Prisene ble delt ut av Harald Rosenløw Eeg, og det ble holdt innlegg om ungdom og ytringsfrihet av Harald Rosenløw Eeg, Sigrun Slapgard og Henrik G. Bastiansen.

- Førstepremien gikk til Åshild Slåen, Nord-Gudbrandsdal vidaregåande skole avdeling Otta, for prosjektet *Ungdom som passive aktivistar.*
- Andrepremien gikk til Anja Selmer, Stavanger katedralskole, for prosjektet *Maleri*.
- Tredjepremien gikk til Nancy Herz, Vardafjell videregående skole, Haugesund, for prosjektet *Fritt ord, frie mennesker.*

Førstepremien er et stipend på kr 20 000, andrepremien kr 15 000 og tredjepremien kr 10 000. I tillegg består prisen av en reise til Strasbourg, der alle prisvinnerne får besøke EU-parlamentet, Europarådet og Menneskerettighetsdomstolen.

Om Slåens oppgave sier juryen følgende:

Dette er et personlig essay med språklig snert og original innfallsvinkel. Og det er det eneste bidrag i årets konkurranse der innsenderen tematiserer sin egen – og ungdommens - passivitet i dag. Slåen gjør dette manglende engasjementet til hovedtemaet i sitt essay. Teksten har en tydelig kritisk tone og det er ikke onde makter i andre land hun kritiserer, men altså vanlige norske ungdommer! «Eg har det rett og slett for bra», skriver hun og nesten misunner dem som har det verre – for de har jo noe å kjempe for. Det er meget tankevekkende at det er slik hun setter ord på sin generasjons erfaringer – særlig når den samme generasjonen har større ytringsmuligheter enn noensinne. Skribenten kritiserer den passiviteten som synes å prege ungdom i det norske velferdssamfunnet, med et meningsløst konsum og der samfunnsengasjement blir til "likes" på Facebook. Slik tar essayet for seg ytringenes vilkår i internettets tidsalder og særlig "inflasjonsparadokset"; det at økt ytringsfrihet kan føre til lavere engasjement. Teknologien har gjort det lettere å ytre seg, men samtidig mindre forpliktende. Den selvkritiske tonen er konstruktiv og ender med en appell om å tenke seg om og engasjere seg mer. Essayet kretser altså dypest sett rundt spørsmål om hvordan den nye teknologien påvirker ytringsfrihetens vilkår i vår tid. Dermed oppfyller det Fritt Ord-konkurransens formål om å si «noe essensielt om bruken av det frie ord.» Denne tematikken er svært aktuell og relevant i dag. Teksten er dessuten svært velskrevet og bruker blant annet ironi som virkemiddel. Juryen er imponert og har besluttet at dette arbeidet skal tildeles førstepris i Fritt Ord-konkurransen 2014. Juryen gratulerer!

Her kan du lese Åshild Slåens vinneressay: Ungdom som passive aktivistar

Anja Selmer fikk andrepremie for sitt *Maleri*.

Skriv om ytringsfrihet!

Stiftelsen Fritt Ord arrangerer hvert år en skrivekonkurranse for ungdom. Årets tema er ytringsfrihet 1814–2014. Har du lyst til å skrive?

Fritt Ord-konkurransen / video
http://ndla.no/nb/node/129739

Skrive? Som i en stil?

Her er valgmulighetene mange! Utgangspunktet er at du skal lage en fagtekst. Du kan levere en ren artikkel eller et mer personlig essay, men du kan også lage medieproduksjoner der du bruker bilder, lyd eller film til å presentere budskapet ditt. Kanskje du liker å jobbe med digitale produksjoner? Da kan du for eksempel lage en nettside. Les mer om alle mulighetene på konkurransesiden til Fritt Ord:

Tema ytringsfrihet

FRITT ORD

Institusjonen Fritt Ords fremste formål er å verne om og styrke ytringsfriheten og dens vilkår i Norge, særlig ved å stimulere den levende debatt og den uredde bruk av det frie ord.

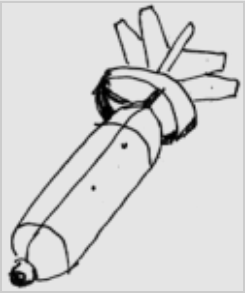

I 2013 har vi feiret at det er 100 år siden Norge innførte allmenn stemmerett. I 2014 skal vi feire at Grunnloven er 200 år. Vi har utviklet et demokrati som er verdt å feire, og ytringsfrihet er sentralt i vårt demokrati. Mener du at det er verdifullt? Hva er egentlig en ytring? Hvordan kan en ytring se ut? Benytter alle seg av ytringsfriheten? Kan ytringsfrihet misbrukes? Bør den noen ganger begrenses? Hvilke kår har ytringsfriheten i ulike grupper? I ulike land og kulturer? I ulike historiske perioder og under ulike regimer?

Det er mange temaer å gripe fatt i. Du kan finne bakgrunnsstoff flere steder. På NDLA har disse fagene relevant stoff:

Norsk

På norskfagsidene finner du tips om selve skriveprosessen. Du kan også lese om kjennetegn på ulike sjangere og ulike teksttyper, som artikkel og essay. Les også råd for god kildebruk, som er viktig i en fagtekst.

Samfunnsfag

På samfunnsfagsidene kan du lese om valg, politikk og demokrati, om ytringsfrihet nasjonalt og internasjonalt og om individets handlingsfrihet i ulike samfunn. Se blant annet disse sidene:

- Ytringsfrihet under ansvar
- Samfunnskontrakten: Rettigheter og plikter i et demokrati
- Sammenhenger mellom styreform, rettsstat og menneskerettigheter

Medie- og informasjonskunnskap (MIK)

Siri Gloppen leder Raftopriskomiteen og har skrevet artikkelen "Ytringsfrihet – en menneskerett" for medie- og informasjonskunnskap. Faget har rikelig med stoff om medier og mediepolitikk og om betydningen av frie medier i et demokrati. Under verkstedfanen til MIK finner du informasjon om hvordan man jobber med bilde-, lyd- og filmproduksjoner. (Se: Ytringsfrihet 1814-2014.)

Kommunikasjon og kultur

På fagsidene til kommunikasjon og kultur blir ytringer satt i kulturelle kontekster, og vi ser på hvordan dette henger sammen med faktorer som religion, kjønn og klesdrakter. Men først: Hva er egentlig en ytring, og hva skiller ytringen fra en tekst? (Se Hva er forskjellen på en ytring og en tekst?)

Anbefalte artikler:

- Hvordan klesdrakter kan gi uttrykk for sterke meninger: Klær og kommunikasjon – klær som meningsytringer og mote
- Hvordan ytringsfrihetens grenser presses: Det nasjonale og det globale

Under fanen Relatert innhold finner du lenker til mer aktuelt lesestoff du kan bruke. *Denne saken vil bli oppdatert.*

Bli med i Fritt Ord-konkurransen! Enten du deltar med tekst eller medieproduksjon, er det viktig å få fram noe essensielt om bruken av det frie ord. Med årets tema "Ytringsfrihet 1814–2014" er vi spesielt på utkikk etter bidrag som viser forbindelser mellom fortid og nåtid.

Premier

1) 20 000 kroner

2) 15 000 kroner

3) 10 000 kroner

I forbindelse med stemmerettsjubileet 2013 og grunnlovsjubileet 2014 har Kunnskapsdepartementet etablert nettportalen minstemme.no. Her du kan finne mer relevant bakgrunnsstoff om ytringsfrihet.

Om du vil, kan du skrive på engelsk: Write About the Right to Freedom of Speech

Hør Lars Vaular fortelle om ytringsfrihetens helter

NDLA gratulerer vinnerne av Fritt Ord-konkurransen 2014 / aktualitet

http://ndla.no/nb/node/128141

Menneskerettighetsdagen, 10. desember

Forfatter: Inga Berntsen Rudi
Menneskerettighetsdagen 10. desember (129516)

Hvert år den 10. desember markeres FNs menneskerettighetsdag. Den har vært markert siden 1950 og skal rette søkelyset mot menneskerettighetsproblemer verden over.

Hva er menneskerettigheter?

Menneskerettigheter er grunnleggende rettigheter alle har, uavhengig av kjønn, alder, religion eller nasjonalitet.

Menneskerettighetene er nedfelt i FNs menneskerettighetserklæring som ble vedtatt den 10. desember 1948. Artikkel 1 i erklæringen sier at alle mennesker er født frie og med samme menneskeverd og menneskerettigheter.

I Artikkel 2 kan vi lese at enhver har krav på alle rettighetene som er nevnt i erklæringen, uten forskjell av noen art, for eksempel på grunn av rase, hudfarge, kjønn, språk, religion, politisk eller annen oppfatning, nasjonal eller sosial opprinnelse, eiendom, fødsel eller annet forhold.

Alle punktene i menneskerettighetserklæringen er viktige. De slår blant annet fast at alle har rett til liv og frihet, at ingen må holdes i slaveri eller utsettes for tortur, at alle har rett til å få sin sak rettferdig og offentlig behandlet av en uavhengig domstol, rett til å bevege seg fritt, rett til å søke og ta imot asyl, rett til statsborgerskap, rett til tanke- og religionsfrihet, rett til arbeid og fritt valg av yrke, rett til utdanning og gratis elementær opplæring og rett til en levestandard som er tilstrekkelig når det gjelder helse, mat, klær og bolig.

Les mer:

Fra samfunnsfag

Demokrati og menneskerettigheter

Sammenhenger mellom styreform, rettsstat og menneskerettigheter

Fra medie- og informasjonskunnskap

Ytringsfrihet – en menneskerett

Mediehverdag i Iran

Fra helse- og oppvekstfag

Å være menneske

Samtykke og tvang

Fra reiseliv vg2

Etiske retningslinjer

Fra engelsk

The UN Declaration of Human Rights

Fra FN

FN.no: Temaside om menneskerettigheter

Human Rights Day, 10 December

Rett til undervisning står skrevet i menneskerettighetserklæringen.

Les mer her: Hva er menneskerettigheter?

Menneskerettighetsdagen

Menneskerettighetsdagen markeres på den samme datoen som menneskerettighetserklæringen ble vedtatt. Den har vært offisiell FN-dag og har vært markert siden 1950.

I 2013 markeres det at det er 20 år siden det ble opprettet en egen avdeling i FN med en egen høykommisær for menneskerettigheter. Opprettelsen av dette mandatet skapte et nytt fokus på kampen for menneskerettigheter.

Menneskerettighetsdagen 10. desember / aktualitet

http://ndla.no/nb/node/129516

Å leve med hiv

Forfatter: NTB, Hege Røyert
Å leve med hiv (109252)

Videointervju: Louis Gay / video
http://ndla.no/nb/node/109556

Verdens aidsdag 1. desember

Den første desember er Verdens aidsdag. På denne dagen setter vi søkelyset på de store problemene som hiv og aids fører med seg, og vi viser solidaritet med dem som er rammet og med deres pårørende. **Les mer.**

Besøk siden #zerodiscrimination

Henki Hauge ga hiv et ansikt

Henki Hauge Karlsen var den første som offentlig sto fram som hivpositiv i Norge. Han kjempet en lang og slitsom kamp for å få tilbake jobben han ble oppsagt fra fordi han hadde hiv. I september 1988 vant han i Høyesterett. **Les saken her.**

Oppgave 1

Skriv et essay

NDLAktuelt

HIV-positive Henki Hauge Karlsen: I denne episoden av Tidsvitnet fra radioprogrammet Ekko, møter du Arve Juritzen, som var en av Henkis venner. (14:51 min)

RØD SLØYFE: Den røde sløyfen, som ble skapt av hivpositive i USA, har blitt et symbol på kampen mot hiv og aids.

Visste du at
FN kritiserer Norge for å kriminalisere hivpositive, og ber norske myndigheter å fjerne den såkalte hiv-paragrafen i straffeloven.

MER KUNNSKAP:
Kronprinsesse Mette-Marit mener kunnskap er det viktigste middelet til å motarbeide fordommer mot hivpositive. – Jeg tror alle, også helsevesenet, trenger mer kunnskap om hiv og aids, sier kronprinsessen.

Se video om Louis Gay som er hivpositiv og les om Henki Hauge.
Hvordan det er å leve med i hiv i Norge i 2012 sammenlignet med 1988?

Stikkord: behandling, medisiner, skam, stigma, kunnskap...

Oppgave 2

Diskuter!

Skeiv Ungdom er en frivillig organisasjon som blant annet jobber for bedre fysisk og psykisk helse blant unge homofile og transpersoner. De er bekymret for at antall hivpositive i landet øker. Diskuter Skeiv Ungdoms krav til norske myndigheter:

- at kunnskap om hiv blir en del av seksualundervisningen i skolen.
- at ungdom må inkluderes i det hivforebyggende arbeidet, både nasjonalt og lokalt.
- at Norge fjerner §§ 237 og 238 i den nye straffeloven (tidl. § 155), som kriminaliserer hivpositives seksualliv.
- at Norge skal være en aktiv forkjemper for å fjerne kriminalisering og reiserestriksjoner internasjonalt.

Fakta om hiv og aids

- Omkring 34 millioner mennesker lever med hivsmitte verden over.
- De siste 30 årene har over 25 millioner mennesker dødd av sykdommen.
- Hiv-viruset bryter ned immunforsvaret i kroppen, og gjør den utsatt for andre sykdommer. Aids er et avansert stadium av infeksjonen.
- Det er ikke funnet noen måte å kurere smitten på, heller ikke noen vaksine.
- Såkalte antiretrovirale medisiner kan holde hiv-viruset i sjakk.

Kilder: WHO, aids2012.org, Store Norske Leksikon.

OD 2013: Voldsfrie skoler

Forfatter: Inga Berntsen Rudi
OD 2013: Voldsfrie skoler (128063)

Operasjon Dagsverk 2013 går av stabelen den 31. oktober. Prosjektet som skoleelever skal samle inn penger til, er Redd Barnas prosjekt "Voldsfrie skoler" i Guatemala, Honduras og Mexico.

Voldsfrie skoler

Hovedmålet for OD-organisasjonen er at det som blir utnevnt som årets prosjekt, skal støtte utdanning for barn og unge andre steder i verden.

Pengene som samles inn på OD-dagen, går til Redd Barna og skal sørge for at 15 000 ungdommer i landene Guatemala, Honduras og Mexico får en god og trygg utdanning. Dette er land hvor vold og kriminalitet preger hverdagen.

Hva går OD-pengene til?

OD 2013 skal sørge for å gi ungdommer en trygg skolehverdag og en god utdanning. Dette skal gjøres gjennom flere tiltak, blant annet:

- oppstart av 70 voldsfrie skoler
- gi lærere og elever opplæring i konfliktløsning uten vold
- gi arbeidende ungdommer muligheten til å kombinere jobb og utdanning
- samle ungdommer fra prosjektlandene til årlige seminarer for å diskutere og finne løsninger
- samarbeide med de lokale myndighetene for å skape langsiktig endring

Resten av listen kan du lese på OD sine hjemmesider

"Hvem bryr seg?"

Elever har gjort en innsats gjennom Operasjon Dagsverk i nesten 50 år. I denne filmen møter du ungdommer fra Brasil, Nepal og Nicaragua som forteller om hvordan OD-prosjektene har endret deres liv.

OD-leder Embla Husby Jørgensen sammen med ungdom fra landene i årets OD-prosjekt: "Voldsfrie skoler".

Oppgaver fra ODs undervisningsportal:

Samfunnsfag

Norsk

Engelsk

NDLA oppfordrer alle skoler til å delta på OD 2013.

OD 2013: Voldsfrie skoler / aktualitet

http://ndla.no/nb/node/128063

Historisk blåblå regjering

Forfatter: Inga Berntsen Rudi
Historisk blåblå regjering (128071)

Den 16. oktober fikk Norge en ny regjering. Regjeringen er en mindretallsregjering bestående av partiene Høyre og Fremskrittspartiet. Erna Solberg er nå vår nye statsminister.

Sonderinger og forhandlinger

Etter stortingsvalget 9. september startet såkalte sonderinger mellom de borgerlige partiene som fikk flertallet ved valget. De fire partiene var Høyre, Fremskrittspartiet (FrP), Venstre og Kristelig Folkeparti (KrF), og de jobbet for å bli enige slik at alle de fire partiene kunne gå inn i regjering sammen.

Etter to uker med sonderinger trakk Venstre og KrF seg ut av videre regjeringsforhandlinger. Likevel ble det på en pressekonferanse lagt fram en samarbeidsavtale mellom Venstre og KrF på den ene siden og de sannsynlige regjeringspartnerne Høyre og FrP på den andre siden.

Regjeringserklæring

Pressekonferanse med Erna Solberg og Siv Jensen om regjeringserklæringen, 7. oktober 2013.

Høyre og FrP fortsatte med regjeringsforhandlinger fram til mandag 7. oktober, da de la fram sin regjeringserklæring på Sundvolden Hotel. I erklæringen lanserte de åtte hovedprosjekter for den nye regjeringen. Blant de åtte finner vi for eksempel et lærerløft for å gjøre læreryrket mer attraktivt, en helsereform med fritt behandlingsvalg, en stor kommunereform med flere kommunesammenslåinger og økt innsats på sikkerhet og beredskap.

Det er første gang FrP er med i en regjering, og konstellasjonen blir gjerne kalt den blåblå regjeringen.

Etter at statsbudsjettet ble lagt fram av den sittende regjeringen den 14. oktober, gikk Stoltenberg-regjeringen av ved at Jens Stoltenberg søkte avskjed hos Kongen i statsråd.

Endringer

Etter to uker med sonderinger signerte de borgerlige partilederne en samarbeidsavtale, før Høyre og FrP gikk videre med regjeringsforhandlinger.

Her er avtalen mellom de borgerlige partiene

Her er regjeringens hovedprosjekter

Ny statsminister overtar nøklene til SMK, Statsministerens kontor.

Torbjørn Røe Isaksen overtar som kunnskapsminister etter Kristin Halvorsen.

Den nye regjeringen har gjort noen endringer i departementsstrukturen og redusert antallet statsråder.

- Fornyingsdepartementet blir lagt ned. De fleste oppgavene derfra blir overført til Kommunaldepartementet, som får store ansvarsområder og blir hetende Kommunal- og moderniseringsdepartementet.
- I Stoltenberg-regjeringen var det en egen utviklingsminister i Utenriksdepartementet, men i den nye regjeringen er det bare én statsråd i UD.
- Fiskeridepartementet blir lagt ned, og fiskeriministeren blir nå en del av Næringsdepartementet. Noen av oppgavene fra Fiskeridepartementet blir overført til Samferdselsdepartementet.
- Miljøverndepartementet skifter fra 1. januar 2014 navn til Klima- og miljøverndepartementet.
- Statsråden ved Statsministerens kontor får ansvaret for samordning av arbeidet med EØS-saker og forholdet til EU.

Ine Marie Eriksen Søreide overtar som forsvarsminister etter Anne-Grete Strøm-Erichsen.

Den nye regjeringen tiltrådte onsdag 16. oktober og ble mottatt som tradisjonen er, av presse og publikum utenfor Slottet.

Den nye regjeringen består av følgende statsråder:

Statsminister Erna Solberg (H)

Statsråd ved Statsministerens kontor Vidar Helgesen (H)

Utenriksminister Børge Brende (H)

Finansminister Siv Jensen (FrP)

Forsvarsminister Ine Marie Eriksen Søreide (H)

Justis- og beredskapsminister Anders Anundsen (FrP)

Kommunal- og moderniseringsminister Jan Tore Sanner (H)

Kultur- og kirkeminister Thorhild Widvey (H)

Helse- og omsorgsminister Bent Høie (H)

Arbeids- og sosialminister Robert Eriksson (FrP)

Landbruks- og matminister Sylvi Listhaug (FrP)

Barne-, likestillings- og inkluderingsminister Solveig Horne (FrP)

Kunnskapsminister Torbjørn Røe Isaksen (H)

Olje- og energiminister Tord Lien (FrP)

Klima- og miljøvernminister Tine Sundhoft (H)

Næringsminister Monica Mæland (H)

Fiskeriminister Elisabeth Aspaker (H)

Samferdselsminister Ketil Solvik-Olsen (FrP)

Nobels fredspris til OPCW

Forfatter: Inga Berntsen Rudi
Nobels fredspris til OPCW (128233)

Hva er kjemiske våpen?

Kjemiske våpen er gasser som kan tas i bruk som stridsmidler i en konflikt. Kjemiske våpen har størst effekt hvis de brukes sammen med såkalte konvensjonelle våpen som raketter eller bomber.

Kjemiske våpen virker oftest på nervesystemet, noe som medfører kramper og undertrykker kroppens evne til å puste. Som oftest vil man dø av et angrep med kjemiske våpen. Hvis man overlever, er hjerneskader svært sannsynlig.

Dette gjør kjemiske våpen / biblio
http://ndla.no/nb/node/128242

Pressekonferanse med generalsekretær i OPCW Ahmet Uzumcu etter offentliggjøringen av Nobels fredspris for 2013.

Nobelkomiteens leder, Thorbjørn Jagland, offentliggjør vinneren av Nobels fredspris for 2013.

OPCW: Organisation for the Prohibition of Chemical Weapons, Organisasjonen for forbud mot kjemiske våpen blir tildelt Nobels fredspris for 2013. Utdelingen finner sted i Oslo den 10. desember.

Hva er OPCW?

Fredag 11. oktober ble årets vinner av Nobels fredspris annonsert i Oslo. Nobelkomiteen har bestemt at Organisasjonen for forbud mot kjemiske våpen (OPCW) får fredsprisen i år.

Organisasjonen er basert på den internasjonale konvensjonen som forbyr produksjon, lagring og bruk av kjemiske våpen. Denne konvensjonen trådte i kraft fra 1997. OPCW er et resultat av internasjonalt samarbeid, og 189 land er med i dette samarbeidet.

OPCW jobber for at konvensjonen blir iverksatt gjennom blant annet inspeksjoner og ødeleggelse av kjemiske våpen. Alle land som er medlemmer i organisasjonen, plikter å åpne for inspeksjoner innad i landet. Etter at konvensjonen trådte i kraft, ble det satt en tidsfrist for medlemmer for å ødelegge sine kjemiske våpen. Denne fristen var 12. april 2012, men noen land, inkludert Russland og USA, hadde ikke ødelagt alle sine kjemiske våpen innen fristen.

Syria

Bruk av kjemiske våpen har blitt aktualisert på grunn av borgerkrigen i Syria hvor man mener det er bevist at kjemiske våpen er brukt. OPCW jobber i Syria og har sett hvilken skade disse våpnene gjør. Nobelkomiteen argumenterer med at bruken av kjemiske våpen i Syria den siste tiden understreker behovet for å avskaffe slike våpen.

Les Nobelkomiteens kunngjøring.

Reaksjoner

Det kommer alltid sterke reaksjoner på hvem som får Nobels fredspris, men i år har de sterkeste uttalelsene uteblitt. Det tyder kanskje på at årets prisvinner ikke er like kontroversiell som flere av de siste årenes vinnere, som EU og Barack Obama.

De fleste reaksjonene så langt tyder på at dette er et trygt valg. Nedrustning står sentralt i Alfred Nobels testamente, og OPCW jobber for nedrustning av kjemiske våpen.

Noen mener likevel at valget ikke er riktig i henhold til Nobels testamente. Les kritikk mot Nobelkomiteens valg her: Gi fredsprisen tilbake til Nobel!

Og her er et svar på kritikken fra aktører i fredsbevegelsen: En verdig prisvinner.

Andre negative reaksjonene som har kommet, har stort sett handlet om skuffelse over at den 16 år gamle pakistanske jenta Malala Yousafzai ikke fikk prisen. Malala ble kjent verden over da hun ble skutt av Taliban for å blogge om jenters rett til utdanning. Det siste året har hun fortsatt sin kamp og blant annet holdt tale i FN og møtt president Barack Obama. Mange mener likevel at hun er for ung, og at det kan være en byrde for henne å bli tildelt prisen allerede nå.

Utforskeren

Utforskeren - innledning

Forfatter: Inga Berntsen Rudi
Utforskeren – innledning (123944)

Utforskeren er et nytt hovedområde i samfunnsfag med virkning fra skoleåret 2013/2014. Utforskeren griper inn i de andre hovedområdene i faget, og det er meningen at man skal arbeide med kompetansemålene under dette hovedområdet sammen med kompetansemål fra andre hovedområder. Utforskeren handler om samfunnsfaglige problemstillinger, å se ting fra forskjellige synsvinkler og å drøfte samfunnsfag med riktig bruk av begreper. Det blir spesielt lagt vekt på variert kildebruk, kildekritikk og riktige kildehenvisninger. I læreplanen står det at "*[å] stimulere til kritisk vurdering av etablert og ny samfunnsfagleg kunnskap ved å bruke kjelder og kjeldekritikk er sentralt*"

Læreplan i samfunnsfag / biblio
http://ndla.no/nb/node/123945

.

Kompetansemålene under hovedområdet Utforskeren

Mål for opplæringa er at eleven skal kunne

- formulere ei aktuell samfunnsfagleg problemstilling og skrive ein drøftande tekst ved å bruke fagomgrep, variert kjeldetilfang og kjeldetilvisingar
- utforske aktuelle lokale, nasjonale eller globale problem og drøfte ulike løysingsforslag munnleg og skrifleg med presis bruk av fagomgrep
- bruke varierte digitale søkjestrategiar for å finne og samanlikne informasjon som beskriv problemstillingar frå ulike synsvinklar, og vurdere formålet og relevansen til kjeldene
- bruke samanfallande og motstridande informasjon frå statistikk til å drøfte ei samfunnsfagleg problemstilling
- drøfte samfunnsfaglege tema i digitale diskusjonsfora og vurdere eigne forståingar i lys av andre sine innlegg

Intervju om Utforskeren

Forfatter: Inga Berntsen Rudi
Intervju med Jan Erik Auen om Utforskeren (120814)

Utforskeren er nytt tema i samfunnsfag fra skolestart 2013. Samfunnsfaglærer Jan Erik Auen fra Kongsberg videregående skole forteller om hva dette vil si for undervisning og evaluering i samfunnsfag.

Intervju med Jan Erik Auen / video
http://ndla.no/nb/node/120816

Om samfunnsfaglig metode

Samfunnsfaglige tenkemåter

Forfatter: Leonhard Vårdal
Samfunnsfaglige tenkemåter (124037)

Nesten alle mennesker har meninger om og holdninger til ulike samfunnsproblemer og samfunnsforhold.

Meninger om samfunnsforhold er ikke det samme som kunnskap om samfunnsforhold. Meninger er subjektive oppfatninger. Samfunnsforskere skaffer seg kunnskap om samfunnsforhold gjennom systematiske studier og ved systematisk bruk av vitenskapelige arbeidsmetoder. Det er et ideal at samfunnsforskningen skal være objektiv og sannferdig.

«Det ligger et fjell i det indre av Newfoundland, det heter Halfway Mountain. Det rager opp i et nokså plant skogland og synes derfor kanskje høyere enn det er. Jeg har vært rundt det på jakttur, og da la jeg merke til hvordan et slikt fjell er blitt noe annet hver gang en har beveget seg bare et lite stykke. Du kan få tusen beskrivelser av Halfway Mountain, og alle er like riktige. Jeg kjenner en sterk trang til å si deg dette nu, at fjellet er stort, og det er mangesidet, men den som lå i lenker på jorden så bare Halfway Mountain fra det stedet der han lå.»
(**Fra: *En flyktning krysser sitt spor* av Aksel Sandemose**)

Meninger og kunnskap om samfunnet

Hver eneste dag og i nesten alle sosiale sammenhenger, enten det er på fjernsynet, ved kafébordet, på skolen, på arbeidsplassen eller i hjemmet, blir samfunnsforhold og samfunnsproblemer diskutert og debattert. Nesten alle mennesker har meninger om og holdninger til ulike samfunnsproblemer og samfunnsforhold. Eksempler på slike diskusjonstemaer kan være alt fra krigs- og konfliktsituasjoner i andre land til skattespørsmål eller innvandringsproblematikk i Norge eller skolenedleggelser og mangel på fritidstilbud for ungdom i lokalsamfunnet.

Noen av dem som diskuterer disse spørsmålene, har åpenbart større kunnskap enn andre, men det er ikke nødvendigvis slik at kunnskapen styrer engasjementet og overbevisningen. Meninger om og holdninger til samfunnsspørsmål og samfunnsforhold er ofte ikke basert på kunnskap om temaene, men like gjerne på forutinntatthet eller på ideologiske oppfatninger om hvordan forholdene er eller bør være.

Samfunnsforskere skaffer seg kunnskap om samfunnet gjennom systematisk bruk av vitenskapelige arbeidsmetoder når de studerer samfunnsforhold. De prøver bevisst, og så langt det er mulig, å være objektive i arbeidet og ikke la seg påvirke av sine egne oppfatninger og holdninger. Samfunnsvitenskapelige forskningsarbeider blir publisert i offentlige utredninger eller i interne rapporter i forskningsmiljøene.

Det er bare i sjeldne tilfeller at den kunnskapen samfunnsforskerne har om samfunnet, når direkte ut til «folk på gata». Norske innbyggere får det meste av sin kunnskap om samfunnsforholdene gjennom skole, massemedia, diskusjon på arbeidsplassen eller i hjemmet. Og da har kunnskapen og informasjonen fra samfunnsforskerne blitt tolket og forklart gjennom flere ulike «filtre», og oppfatninger kan ha blitt lagt til og trukket fra. Noen samfunnsforhold, spesielt lokale forhold, blir kanskje aldri systematisk studert av en samfunnsforsker. Oppfatninger om disse forholdene blir derfor ofte dannet gjennom innbyggernes egne observasjoner av forhold og fenomener – altså observasjoner som nesten aldri er systematiske og objektive.

Dette gjør at eksakt kunnskap om samfunnsforhold er vanskelig å oppnå. Kanskje er det ofte slik som når jegeren går rundt Halfway Mountain: Fjellet forandret seg litt for hver gang han har gått et stykke. Og dersom man aldri forsøker å se et samfunnsspørsmål eller samfunnsforhold fra flere sider, da blir det som om man ligger lenket til jorden – man ser fjellet fra bare én side.

Samfunnsforskning

Forfatter: Trude Løvskar, Senter for nye medier, Høgskolen i Bergen
Samfunnsforskning (16105)

Det finnes bestemte framgangsmåter som alle forskere skal følge. Grunnen til at vi har slike regler, er at det skal være enkelt for andre å etterprøve eller bygge videre på den kunnskapen man har vært med på å bygge opp. Kunnskap er menneskehetens felleseie, ingen har monopol på kunnskap. Den skal deles – også på tvers av landegrenser.

En forsker har en problemstilling som hun vil belyse ved en eller flere undersøkelser. Og hun vil alltid starte med å ta rede på hva andre har funnet ut og ment om det samme tidligere. Som seg hør og bør, vil hun vise til dette når hun selv bygger videre på andres kunnskap. Det gjør hun i teksten i rapporten sin, og det gjør hun i kildelisten til slutt.

En samfunnsforsker går fram slik:

1. Utformer en **problemstilling**: Hva lurer jeg på?
2. **Leser** hva andre har skrevet om dette.
3. Utleder **forskningsspørsmål** av problemstillingen: Hvilke spørsmål vil jeg ha svar på for å kunne belyse problemstillingen? Hva skal undersøkes?
4. Velger **forskningsmetode:** Hvordan skal jeg få svar på spørsmålene mine?
5. Planlegger og gjennomfører **datainnsamling**.
6. **Analyserer** og trekker **konklusjon**: Hva viser dataene jeg fant? Hva kan være forklaringen på det jeg har funnet?
7. Lager en **rapport** om funn og konklusjoner.
8. Lager **litteraturliste** (bakerst i rapporten): Denne skal inneholde oversikt over alle bøker, artikler og nettsteder o.l. som forskeren viser til i sin rapport. Dette er **kildene** som forskeren har brukt.
9. Skriver artikler og gir intervjuer i media om funn og konklusjoner. (**Forskningsformidling**)

Eksempel:

1. Utformer problemstilling: Hva slags digital kompetanse har ungdommer i Norge?
2. Leser teorier om digital kompetanse, finner fram til en definisjon, leser om undersøkelser som er gjort på dette feltet i Norge og i andre land.
3. Utleder forskningsspørsmål til egen undersøkelse: Hvilke dataprogrammer bruker ungdommer i Norge? Hvilke nettsteder bruker de?
4. Velger metode: Spørreundersøkelse skriftlig via e-post + personlige intervju.
5. Planlegger og gjennomfører undersøkelsene
6. Analyserer det som kommer fram i undersøkelsene (data), setter opp diagrammer og statistikker. Trekker konklusjoner ut av dette: Hva er svar på forskningsspørsmålene og hvordan belyser de problemstillingen? Hva fant jeg ut?
7. Lager en rapport om funn og konklusjoner.
8. Lager litteraturliste (bakerst i rapporten): Denne skal inneholde oversikt over alle bøker, artikler og nettsteder o.l. som forskeren viser til i sin rapport.
9. Skriver artikler i medietidsskrift, forskningstidsskrift og i tidsskrift om ”IKT og læring”. Lager en dokumentar sammen med nrk om ungdommers bruk av dataspill.

Ulike forskningsmetoder

Å forske på mennesker og samfunn er en ganske annen jobb enn å forske på naturfenomener og fysiske lover. Mennesker handler ikke alltid verken logisk eller fornuftig. Ikke er de konsekvente heller; en dag føler de for å gjøre det ene og en annen dag det andre.

Forskere i naturvitenskap bruker metoder der de måler, teller, veier og eksperimenterer. Forskere i samfunnsvitenskap teller også. De teller forekomster av ulike fenomener, og de teller hvordan disse faller sammen. For eksempel kan de telle trafikkskader, de kan telle hvor mange som bruker bilbelte, og de kan vise at hyppig bruk av bilbelte sammenfaller med færre trafikkskader.

Samfunnsforskere jobber også med å måle. Ett eksempel er meningsmålinger. De kan spørre et stort antall mennesker om deres følelser for fotballsporten, og de kan måle denne interessen på en skala fra ”hater fotball” til ”elsker fotball”.

Men telling og måling er ikke nok for samfunnsvitenskapen. Når vi skal få kunnskap om det samfunnet vi lever i, må vi ta andre metoder i bruk i tillegg. Vi må gå dypt inn i fenomener og prøve å forstå dem. Hvis vi for eksempel skal forstå hvilken betydning karnevalet har for innbyggerne i Rio de Janeiro, må vi reise dit, oppleve det og snakke med folk. Og hvis vi vil vise hvordan snik-rasisme brer seg i enkelte medier, må vi studere medietekstene og analysere dem – vi må se på ordbruk og bildebruk, og avsløre hva som egentlig formidles.

I samfunnsvitenskap deler vi forskningsmetodene inn i to hovedkategorier: kvantitative metoder og kvalitative metoder. **Kvanitative metoder** er de som innebærer telling og måling – de brukes når forskeren ønsker å ”gå i bredden”. **Kvalitative metoder** er de som innebærer å studere enkeltfenomener for å forstå betydningen av dem – de brukes når forskeren har behov for å ”gå i dybden”.

Generalisering mulig?

Når kjemikerne har funnet ut at heliumgass har mindre tetthet enn luft, vet vi at en ballong vil lette når vi fyller den med helium. Hver gang. Vi kan generalisere og si at ”når man fyller en ballong med helium, vil den lette”. Så greit er det ikke å generalisere omkring funn vi gjør i samfunnsforskning. Vi kan undersøke en gruppe norske ungdommer og finne ut at alle har konto på Facebook. Ut fra dette kan vi ikke fastslå at ”norske ungdommer har bruker Facebook”. Dersom du undersøker en annen gruppe ungdommer, kan du nemlig risikere å finne helt andre resultater.

Hva kreves? Må en samfunnsforsker undersøke absolutt alle ungdommer i Norge for å kunne si noe generelt om norske ungdommers bruk av Facebook? Kan vi finne en mindre gruppe ungdommer som representerer alle norske ungdommer?

Det finnes regler for hvordan vi setter sammen representative utvalg av ungdommer, eldre, kristne, muslimer…eller andre grupper som vi ønsker å studere. La oss fortsette å bruke eksemplet ovenfor: Vi skal sette sammen et representativt utvalg ungdommer og undersøke deres bruk av Facebook, for å kunne si noe generelt om norske ungdommers bruk av dette nettforumet. Utvalget må være stort, helst flere tusen. Og disse må gjenspeile forskjeller i befolkningen: Halvparten må være jenter. Noen må være fra byen og andre fra bygder og småsteder. Noen må være fra Østlandet, noen fra NordNorge osv. Noen må være etnisk norske mens en viss prosent må være fra innvandrermiljøer. Noen må være fra familier med høy inntekt, noen med lav inntekt. Noen må være flinke på skolen, andre ikke…

Vi kan holde på i det uendelige med å finne egenskaper som skal til for å gjøre utvalget representativt, og ett sted må vi stoppe. Det er ikke mulig å ta alle hensyn. Det gjelder at forskeren klarer å finne fram til de viktigste.

Hva om forskeren bommer? Hva om utvalget likevel blir skeivt? Da blir jo resultatet også galt…
Ja, det kan skje. Og det skjer stadig vekk. Når vi leser om forskningsresultater og generaliseringer, må vi alltid være kritiske.

Årsak – virkning

En annen utfordring for samfunnsvitenskapene er å påvise årsaker. Hvis vi spiller biljard, vet vi at om vi skyver en kule, begynner den å trille. Skyvingen er årsak til trillingen. Hvis skoleelever som ofte bruker online-spill er gode i engelsk, kan vi da si at si at det er spillene som er årsak til at elevene er så gode i engelsk? Kan det ikke like gjerne være omvendt – at gode engelskferdigheter er årsak til hyppig bruk av online-spill? Her har vi det gamle spørsmålet om hva som kommer først – høna eller egget.

Det eneste en samfunnsforsker kan si noe om, er om det er sammenfall mellom bruk av online-spill og gode engelskferdigheter. Dette lar seg påvise, hvis forskeren på korrekt måte har samlet inn data om dette. Skal det sies noe om årsak, blir dette en del av den tolkningen som forskeren går når hun analyserer funnene sine.

Hva om forskeren bommer? Hva om tolkningen blir feil? Ja, dette skjer også. Det er ikke til å unngå. Dette er enda en av grunnene til at samfunnsforskning er komplisert, og at det ofte må mange ulike forskningsprosjekter til før vi kan si noe med sikkerhet.

Svar på det vi spurte om

Skal vi undersøke et fenomen, setter vi opp en problemstilling. La oss si denne: ”Er norske kvinner gode mødre?” Hvordan skal vi finne svar på dette? Hva innebærer det å være god mor? Noen vil si at et kjennetegn ved en god mor, er at hun sørger for at barnet får gå i barnehage. Hvis vi legger dette til grunn, kan vi stille forskningsspørsmålet ”Hvor mange norske barn går i barnehage?” Undersøker vi statstikker fra Statstisk Sentralbyrå, finner vi fort ut at de aller fleste barn her i landet går i barnehage. Ut fra dette kan vi trekke den slutningen at norske kvinner er gode mødre, svaret på spørsmålet vårt er ja.

Men hva om kjennetegnet på en god mor slett ikke er at hun sender barnet i barnehage? Hva om det forholder seg motsatt, slik noen vil mene: Hva om den beste moren er den som er hjemmearbeidende og oppdrar sine barn selv? I så fall har vi fått helt feil svar på det spørsmålet vi stilte. I så fall er riktig svar nei.

Dette er et svært forenklet eksempel, men det illustrerer et problem i all forskning: Finner vi svar på det vi spør om, eller finner vi svar på noe helt annet?

Med samfunnet under lupen

Forfatter: Siri Marte Kværnes, NTB, Hege Røyert
Med samfunnet under lupen (120433)

NDLAktuelt

Dette er saken:

- «Utforskeren» blir nytt hovedområde i samfunnsfag.
- NTB har intervjuet to forskere på NOVA om samfunnsforskning.

Les også:En studie blir til

FORSKER PÅ UNGDOM: Åse Strandbu og Viggo Vestel jobber som samfunnsforskere på NOVA.

BOKUTGIVELSE: Vestel har tidligere studert politisk engasjement blant minoritetsungdom, noe som resulterte i boka Kritiske hendelser – Nye stemmer (2012).

HIPHOP: Vestels tidligere studier viste blant annet at hiphop har blitt en kanal for refleksjon om politikk og identitet.

UNGDOMSMILJØ: Ungdomsklubber i Østkant-Oslo har tidvis fått mye negativ oppmerksomhet for miljøene de er en del av. Bildet er langt mer nyansert, mener Vestel.

RESULTATENE: En lang og velfylt reol med rapporter og bøker pryder den første korridoren du møter innenfor instituttdørene. – Alt sammen er produsert her på huset, forteller forsker og sosiolog Åse Strandbu.

Flere fagfelt

Barn og ungdom, migrasjon, bolig, familie, aldring, helse, arbeidsliv, valg og demokrati. Temaene som opptar landets samfunnsforskere, er like varierte som samfunnet selv. På NOVA, et av landets største samfunnsfaglige forskningsinstitutter, finner du i tillegg til sosiologer også sosialantropologer, statsvitere og psykologer blant forskerne.

– En samfunnsforsker skal prøve å forstå og gi en tolkning av samfunnet, sier forsker og sosiolog Åse Strandbu.

– Vi ønsker å forstå folks liv og hvorfor folk oppfører seg som de gjør, fortsetter sosialantropolog og forskerkollega Viggo Vestel.

Vestel og Strandbu jobber begge med ungdomsforskning og skal nå i gang med en studie om politiske holdninger blant unge.

Fortrolighet

– Som ungdomsforsker kan det være krevende å få innpass, men de fleste synes det er interessant når vi først kommer i gang. Vi snakker jo om temaer som ungdommer er opptatt av, sier Strandbu.

Og for forskerne er det en viktig balansegang hvor "kule" de skal være. Påtatt kulhet for å gli inn i et miljø blir fort gjennomskuet, forteller de. Og for at forskningen skal bli god, er det nødvendig å få tillit.

– Det er viktig at ungdommene også forteller om de gale tingene de har gjort. Vi anonymiserer informantene slik at ingen skal få trøbbel som følge av forskningen, sier Vestel.

Han har arbeidet mye med ungdomsklubber på østkanten i Oslo, som tidvis har blitt kritisert for å gi grobunn for både kriminalitet og rusbruk. I møtet med ungdommer bruker han gjerne sin egen musikkinteresse som en inngangsport til å få gode intervjuer.

– Når noen snakker om forholdet de har til en artist, kan dette si mye om livene deres og hva som er viktig for dem, forteller han.

Sammensatte svar

Når forskerne har en problemstilling de skal utforske, bruker de mye tid på å lese seg opp på teorier og relevant forskning. Og ikke overraskende avdekker en tur til Vestels kontor mye lesestoff. På kontoret har han også fått plass til en liten seng.

– Jeg liker å ligge mens jeg leser, forklarer han smilende.

Både kvantitative metoder som spørreundersøkelser og kvalitative metoder som dybdeintervjuer benyttes på veien mot et forskningsresultat. Men selv om en problemstilling kan være forholdsvis enkel, kan svarene som forskerne får, være sammensatte.

– Noen ganger er poenget nettopp å vise at det ikke er så enkle svar som man tror. Andre ganger bruker du mye tid på noe som viser at "det var som vi trodde". Det er også et resultat, sier Strandbu.

Resultatene blir publisert som rapporter, artikler og noen ganger bøker. Forskningen legger også ofte grunnlaget for politiske avgjørelser.

Da Vestel tok for seg ungdomsklubbene gjennom flere studier på 1990- og 2000-tallet, bidro funnene til å nyansere det negative bildet av klubbene. Blant annet viste det seg at klubbledere var personer som ungdommene betrodde seg til og gjerne spurte om råd hvis ting var vanskelig hjemme eller i vennegjengen.

– I slike tilfeller håper vi som forskere at forskningen går "inn". At man for eksempel forstår hvor viktig ungdomsklubbene er, sier han.

Spørreundersøkelser

Forfatter: Leonhard Vårdal
Spørreundersøkelser (124553)

Spørreundersøkelser den mest brukte metoden for å samle inn data om individer i samfunnsvitenskapene, og vi møter daglig eksempler på slike undersøkelser i massemedia. Andre navn på spørreundersøkelser er intervju-undersøkelser, surveyer eller meningsmålinger.

Representativt utvalg

Spørreundersøkelser blir brukt for å få innblikk befolkningens holdninger, oppfatninger og handlinger. Det beste ville selvsagt være å spørre hele befolkningen, men det er så ressurskrevende at det ikke blir gjort. I stedet trekker man et tilfeldig utvalg mennesker som skal representere innbyggerne, og så spør man dem. Det kaller vi et representativt utvalg.

Når man skal trekke et utvalg fra en populasjon, må alle innenfor det området som skal undersøkes ha like stor sannsynlighet for å bli trukket i utvalget. Dette er et punkt det svært ofte blir syndet mot, særlig når det gjelder såkalte «innringingsprogrammer» i TV eller radio. Ofte opplever vi at publikum blir oppfordret til å ringe inn og gi uttrykk for sin mening i en sak, og så blir det presentert som «det norske folks oppfatning». Uansett hvor mange som ringer inn, så vil det ikke være korrekt. For det første er det bare de som ser eller hører på programmet som kan ringe inn. Deretter er det stor sannsynlighet for at de som ringer inn har et stort engasjement i saken, mens de ikke er så engasjert lar være å ringe. Slike utvalg er altså ikke representative.

Anonymitet og utforming av spørsmål

Det er en forutsetning at alle som svarer på spørsmål ikke skal kunne identifiseres. Det er forskningsmessig uetisk å lage spørsmål eller rutiner for behandling av spørreskjemaene som gjør at noen kan identifiseres.

For å sikre anonymitet er det ikke nok at navn eller andre identifikasjonsmuligheter ikke blir skrevet på svaret. Det skal heller ikke samles inn opplysninger som kan føre til at svareren (respondenten) kan identifiseres. Derfor skal man være varsom med å spørre detaljert om sosial status og geografisk plassering. Dersom noen har svart «prest» på yrke, og det er mulig å finne ut hvor vedkommende bor, så er det brudd på kravet om anonymitet.

Det er også strenge regler for hva man kan spørre om i en spørreundersøkelse. Man kan for eksempel spørre om en medlem av et kirkesamfunn, men man kan ikke spørre om hvor ofte man ber. Man kan også spørre om en for eller mot narkotika, men ikke om en bruker narkotika. Dersom slike spørsmål skal stilles, skal det innhentes spesiell tillatelse både fra Datatilsynet og fra respondentene.

Diskusjonsoppgave: spørreundersøkelser

Forfatter: Leonhard Vårdal
Diskusjonsoppgave: Spørreundersøkelser (124555)

Denne oppgaven er knyttet til fagstoff om spørreundersøkelser. Her skal dere blant annet diskutere krav til anonymitet og hvorvidt spørreundersøkelser er representative.

1. Diskuter i klassen: Dersom dere skal gjennomføre en spørreundersøkelse på skolen, hvordan må en slik undersøkelse gjennomføres for å sikre elevenes anonymitet?

2. Hvilke typer spørsmål kan man ikke bruke i en elevundersøkelse på skolen?

3. Finn eksempler på bruk av spørreundersøkelser i media. Diskuter i hvilken grad disse undersøkelsene oppfyller kravet om representativitet.

4 . Ta utgangspunkt i en spørreundersøkelse – for eksempel et «Partibarometer» i massemedia. Finn ut hvordan undersøkelsen er gjennomført, og om utvalget er representativt.

Oppgave: Medier og informasjonskilder

Forfatter: Leonhard Vårdal
Medier og informasjonskilder (124430)

Denne oppgaven handler om hvordan medier og informasjonskilder kan påvirke ens holdninger og meninger.

1. Ta en opptelling i klassen. Hvilke medier og informasjonskilder bruker elevene for å skaffe seg informasjon om samfunnsforhold og samfunnsspørsmål.

2. Systematiser informasjonen. Bruker elevene ulike kilder til for eksempel internasjonale spørsmål og konflikter, og lokale og nasjonale spørsmål. Hvilke medier og informasjonskilder er mest brukt, og hvilke er minst brukt?

3. Beskriv de ulike kildene og mediene. Er det objektive kilder, eller har de oppfatninger og ideologiske holdninger som kan påvirke informasjonen som blir gitt?

4. Diskuter i klassen om innbyggernes bruk at medier påvirker holdningene og meningene deres?

Veiledninger

Gode søk

Forfatter: Phillip Kaspersen, Jone Nikolai Nyborg
Gode søk (103020)

Internett er et glimrende sted å jakte på informasjon. Men hvordan kan vi foreta gode søk? I denne videoen får du noen tips til hvordan du kan forbedre dine søk:

3 gode søkestrategier:

- Bruk få og presise søkeord
- Det enkle er ofte det beste
- Hvordan ville du selv ha skrevet det?

Gode søk / fagstoff

http://ndla.no/nb/node/103020

På neste side kan du øve deg litt på disse tre søkestrategiene.
Øv deg på gode søkestrategier

Kildekritikk

Forfatter: Jone Nikolai Nyborg, Phillip Kaspersen
Kildekritikk (103001)

I jakten på informasjon er vi nødt til å være kritisk. I denne videoen får du noen enkle råd om hvordan du kan kvalitetssikre informasjon:

Kildekritikk / fagstoff

http://ndla.no/nb/node/103001

En annen måte å vurdere informasjon på er ved å bruke TONE:

Kildebruk / video
http://ndla.no/nb/node/66608

Gode råd i jakten på informasjon:

- Finn ut hvem som er avsender.
- Hvorfor er nettsiden etablert?
- Bruk alltid mer enn én kilde!

Bruk gjerne nøkkelordet TONE i vurderingen av det du finner:

- Troverdighet
- Objektivitet
- Nøyaktighet
- Egnethet

Oppgave 1:
Har du blitt forsøkt lurt på internett? Klarte du å avsløre bløffen? Hvordan kan man unngå å bli lurt? Del dine opplevelser og tanker med sidemannen.

Oppgave 2:
Luftkvaliteten i de største norske byene kan være lav på vinterstid. Kan økningen i antall dieselbiler ha noe av skylden?
Hva slags søkeord vil du bruke for å finne informasjon om dette? Hvilke treff mener du er relevante og troverdige kilder?

Oppgaven kan løses individuelt eller i grupper.

Undervisningsopplegg

Jeg vil delta - hvor er debatten?

Forfatter: Trude Løvskar, Senter for nye medier, Høgskolen i Bergen
Jeg vil delta - hvor er debatten? (125331)

Politiske debatter foregår overalt. Men noen ønsker å ta det lenger enn til middagsbordet eller klasserommet. Hvis du er en av dem som vil bruke ytringsfriheten din til å diskutere med "alle der ute", har du en rekke kanaler å velge mellom.

Politisk debatt handler om å finne gode løsninger på store og små utfordringer i samfunnet. Har du ideer og meninger, så kom med dem. Hvilken kanal som er den rette for deg, vil avhenge litt av hva du har på hjertet, og om du ønsker selskap med likesinnede eller vil opptre alene.

Politikk er å finne gode løsninger. Debatten er en viktig del av prosessen. Der kan alle delta.

Ekstreme meninger trenger å bli motsagt offentlig

Finne likesinnede

Hvis du er opptatt av miljøsaker, kan det være en ide å melde seg inn i en miljøvernorganisasjon – som Naturvernforbundet, Bellona, Green Peace eller Framtiden i våre hender. Hvis det er menneskerettigheter du tenker mest på, kan Amnesty International være et fint miljø for deg.

Det finnes organisasjoner for svært mange viktige saker. I slike interessefellesskap er det naturlig nok mest enighet, men her er folk opptatt av å drive opplysningsarbeid utad. De som har vært med på aksjoner – stått på stand, for eksempel – vet at det oppstår mange gode diskusjoner med forbipasserende. Organisasjonene deltar dessuten ofte i vanlig samfunnsdebatt.

Du kan også melde seg inn i et politisk parti. Du trenger ikke være enig i alt som står i partiprogrammet. Dette vil alltid være i endring, og det er interessant å få være med på de debattene som går forut for nye punkter i partiprogrammene. På nettstedene til de politiske partiene finner du lenker til diskusjonsfora som de har. Du trenger ikke være medlem for å delta der.

Nett eller papir

Før nettets tid var leserinnlegg i papiraviser den beste kanalen for vanlige folk som ville være med på å diskutere samfunnsspørsmål i media. Denne kanalen finnes fremdeles, men det er atskillig lettere å komme til orde på nettet. Her kan du bruke sosiale medier, kommentere artikler i nettaviser, drive din egen blogg, kommentere på andres blogger, for å nevne noen muligheter. Utfordringen på nettet vil alltid være at selv om det er enkelt å komme til orde, er det vanskelig å bli hørt. Din stemme er en av svært mange.

Din stemme viktig

Likevel er din stemme viktig. Og du gjør en verdifull jobb dersom du for eksempel velger å bruke tid på å komme med motforestillinger i mer eller mindre "ensporede miljøer". Da 22.juli-saken ble etterforsket, kom det fram at det finnes nettsteder der ekstremisme får vokse seg stor og sterk fordi ingen orker å gå inn med motargumenter. "Tankegangen til Anders Behring Breivik, Fjordman og deres meningsfeller er så ekstrem at man gidder ikke en gang motsi dem." Dette var svar som journalistene fikk da de spurte hvorfor ingen med "vett i skallen" hadde gått inn i meningsutvekslingene deres og kastet lys over hvor de ekstreme ideene fører hen.

I tiden etter terrorsaken kom flere ekstreme nettsider i medienes søkelys. Flere politikere sto fram og ba folk med interesse for menneskerettigheter og menneskeverd om å gå inn i debattene der. Slik kunne de være med på å veie opp og demme opp for framvekst av rasisme, nynazisme og fascisme.

Facebook og twitter

Sosiale medier som Facebook og Twitter er gode kanaler for debatt. Går du lei av å snakke politikk med vennene dine der, kan du oppsøke diskusjonsgrupper. Her kan du også komme tett på dem som har makt – politikere, ledere i næringsliv og organisasjoner – og gi disse tips og ideer. Mange av "de store" velger å bruke en del av sin tid på å snakke med vanlige folk i sosiale medier.

Gjennom jungeltelegrafen i de sosiale mediene kan du også finne debatter som foregår utenom nettet, ansikt til ansikt. Det kan være folkemøter om bestemte saker – som byggingen av kulturhus eller ny skole i bygda der du bor, eller planer for plassering av bussholdeplasser eller monstermaster.

Egne innspill

Noen velger å blogge om saker som opptar dem. Dette er også innlegg i samfunnsdebatten. Videotjenester som YouTube og Vimeo er mulige kanaler for politiske meninger. Du kan snakke inn i et webkamera, eller du kan lage en liten dokumentarfilm som viser det du vil ha fram. Problemet med blogger og videoer på nettet er at de lett drukner i mengden. En nettside eller posting er som en gul klistrelapp på en oppslagstavle på størrelse med den kinesiske muren. Ingen finner din lapp, med mindre de får hjelp.

Du kan bruke sosiale medier til å gjøre nettstedet ditt kjent for folk i dine egne vennekretser, og det vil skaffe deg mange lesere. Det er vanskeligere å nå ut til en større krets. Et tips kan være å jobbe for at lokalavisen skal linke opp til deg, og etter hvert andre større aktører på nettet. Søkemotorene prioriterer høyt de nettsidene som "store og viktige" nettsteder peker til, det er disse som kommer opp først i lister med søkeresultater.

Norge sett utenfra

Forfatter: Trude Løvskar
Norge sett utenfra (16248)

Gjennom skoletiden leser du tusenvis av sider om fremmede kulturer, og du ser en lang rekke filmer: ”Slik lever de i Kenya” eller ”Trålfiske i Peru”. Dersom vår egen kultur skulle presenteres på tilsvarende måte – hvordan ville det sett ut? Hva ville vært fremhevet? Hva ville vært omtalt som usivilisert og rart?

I dette lille forskningsprosjektet kan du studere hva tilreisende til Norge oppfatter som spesielt og annerledes med vår kultur. Du får kunnskap om forskjeller mellom kulturer, samtidig som du får muligheten til å leve deg inn i hvordan det er for utlendinger å møte Norge.

Vil du samtidig formidle et ”skråblikk” på vår egen kultur, kan du lage en presentasjon av Norge – slik vi vanligvis lager presentasjoner av andre lands kulturer.

Problemstilling:

Hvordan oppfattes Norge og nordmenn av folk fra andre land?

Dette er et lite forskningsprosjekt som kan gjennomføres av en eller flere elever.
Nedenfor finner du tips om hvordan.

- **Om samfunnsforskning** - Skal du drive samfunnsforskning, må du vite litt om spillereglene på dette feltet. I fagartikkelen "Samfunnsforskning" kan du lese om hvordan slik forskning foregår når det gjøres profesjonelt. Ditt prosjekt skal være en mini-utgave av dette. Finn artikkelen under "Fagstoff" i lenkesamlingen. Denne artikkelen bør du lese før du går i gang med dette prosjektet.
- **Slik går du fram** - Vi har skrevet en liten "bruksanvisning" til dette forskningsprosjektet. Vi anbefaler sterkt at du bruker denne. Du finner det under "Veiledning" i lenkesamlingen.
- **Fagartikler** - All forskning starter med å sette seg inn i det fagfeltet man skal forske innenfor. Vi har skrevet to fagartikler som gir deg det du trenger. Hvis du har tid, anbefaler vi deg at du leser mer enn dette. Du kan følge linkene vi har foreslått og du kan finne fagstoff om emnet på egen hånd. De to artiklene som vi altså har anbefalt som et "minimum", finner du i lenkesamlingen under overskriften "Fagstoff". De heter "**Kroppsspråk i ulike kulturer**" og "**Norge mangler puben**".
- **Samarbeid** - Hvis dere er flere som samarbeider om dette forskningsprosjektet, vil dere kanskje ha nytte av å gjøre det via nettet. Vi har utarbeidet noen tips til verktøy dere kan bruke, og som passer fint som tillegg til den læringsplattformen som skolen bruker. Du finner disse tipsene under overskriften "Veiledning" i lenkesamlingen.
- **Kilder du kan stole på** - Hvis forskningen din skal gi holdbare resultater, må du bruke gode og sannferdige kilder. De artiklene du leser, må være skrevet av folk som vet hva de snakker om. Stoffet som du finner her på ndla sitt nettsted er kvalitetskontrollert. Det kan du trygt bruke. Hjelp til å velge gode kilder ellers finner du i artikkelen "**Pålitelige kilder**". Du finner den under "Veiledning" i lenkesamlingen.
- **Fortelle om det du fant** - Når du har fullført forskningen din, skal den presenteres. Tips om hvordan det kan gjøres, finner du i artikkelen "**Presentere et prosjekt**". Se lenkesamlingen under "Veiledning".

Forskningsprosjekt: Kjenner vi våre rettigheter?

Forfatter: Siv Birgitta Systad, Senter for nye medier, Høgskolen i Bergen
Kjenner vi våre rettigheter? (17360)

RESSURSER

Tips:

- Slik går du fram - Kjenner vi våre rettigheter? / veiledning http://ndla.no/nb/node/17384
- Forskningsspørsmål
- Lage en forskningsrapport
- Presentere et prosjekt
- Hvordan kan flere samarbeide om prosjektet?

Artikler

- Hva er fagorganisering?
- Ungdom i deltidsjobb
- Arbeidstaker eller arbeidsselger?
- Stå sammen
- Pålitelige kilder / veiledning http://ndla.no/nb/node/24885
- Samfunnsforskning

Skoleelever har vanligvis ikke rukket å få mye erfaring fra arbeidslivet. Mange tenker på arbeidslivet som en arena de skal delta på når de har tatt utdanning. Men har du sommerjobb eller ettermiddagsjobb, er du allerede der.

Alle som deltar i arbeidslivet, har retter og plikter som de må sette seg inn i. Det finnes lover og avtaleverk som regulerer hva en arbeidsgiver kan kreve av deg, og hva du kan kreve av en arbeidsgiver. De fleste av disse reglene gjelder selv om du ikke er fagutdannet eller fulltidsarbeidende.

Gjennom dette lille forskningsprosjektet kan du sette deg inn i hvilke rettigheter arbeidstakere har, og hvorfor folk velger å bli medlem av en fagorganisasjon. LOs sommerpatrulje gjør ofte den erfaringen at unge arbeidstakere ikke setter seg inn i hvilke regler som gjelder. Her kan du gjøre dine egne undersøkelser blant ungdom – kanskje vil dine funn vise noe annet?

Problemstilling: Vet ungdommer hvilke rettigheter de har som arbeidstakere?

Forskningsprosjekt: Informere eller underholde?

Forfatter: Trude Løvskar, Senter for nye medier, Høgskolen i Bergen
Informere eller underholde? (17429)

Mediene har en viktig rolle å fylle i demokratiet vårt. Gjør de jobben sin eller er de mest opptatt av å tjene penger på å selge underholdning?

Demokrati betyr folkestyre. Deltakelse i demokratiet betyr først og fremst at vi **diskuterer** åpent og offentlig hvordan ting skal gjøres, og vi **stemmer** folk inn i posisjoner der avgjørelser skal tas på våre vegne.

Offentlige diskusjoner foregår i stor grad i media. Her kan alle delta, uansett alder. Stemmegiving foregår ved politiske valg, som stortingsvalg og kommunevalg. Her kan du delta når du har fylt atten.

For at vi skal kunne delta i demokratiet, trenger vi informasjon om de sakene som vi skal ta stilling til. Og vi trenger at noen undersøker om personer med politisk makt gjør jobben sin. Her har mediene en viktig rolle.

RESSURSER

Tips:

- Slik går du fram - Informere eller underholde?
- Forskningsspørsmål
- Lage en forskningsrapport
- Presentere et prosjekt
- Hvordan kan flere samarbeide om prosjektet?

Artikler:

- Medienes samfunnsrolle
- Den fjerde statsmakt
- Er nyttig stoff godt stoff?
- ”Vi morer oss til døde”
- Pålitelige kilder / veiledning http://ndla.no/nb/node/24885
- Samfunnsforskning

Problemstilling:

Gir mediene oss den informasjonen vi trenger for å delta i demokratiet?

Individ, samfunn og kultur

Individ, samfunn og kultur - innledning

Forfatter: Inga Berntsen Rudi, Elisabeth Kristoffersen, Gro-Anita Mortensen
Individ, samfunn og kultur – innledning (55163)

Teaser Individ og samfunn / video
http://ndla.no/nb/node/122189

Hvem er jeg?

Dette er et sentralt spørsmål når du skal jobbe med hovedområdet individ, samfunn og kultur. Spørsmålet kan være både lett og vanskelig å svare på. Oppfølgingsspørsmål kan være: Hvordan har jeg blitt til den jeg er i dag? Hva gjør meg unik og dermed forskjellig fra andre? Hva gjør meg lik andre? Vi blir alle påvirket og formet til å bli den vi er – til å finne vår identitet. Denne prosessen er det vi kaller sosialisering. Identiteten vår er også basert på kulturen vår, og vi skal se på hvordan kultur påvirker oss selv og samfunnet rundt oss. Kultur varierer fra sted til sted og endrer seg over tid. Etnisitet og religion er noe som påvirker kultur, og kultur påvirker igjen områder som kjønnsroller og familieliv.

Sosialisering er det første temaet vi skal ta for oss under dette hovedområdet. Vi skiller mellom primærsosialisering, som er det vi lærer og tar med oss videre fra familien, og sekundærsosialisering, som er det vi for eksempel lærer i skolen, gjennom venner og fritidssysler.

Normer og regler former oss som individer. De fleste opplever det som uproblematisk å følge disse, men noen bryter dem. Dette fører i verste fall til kriminalitet. Du skal jobbe med å finne informasjon om omfanget av kriminalitet og overgrep og om hvordan samfunnet straffer dem som utfører disse handlingene.

Andre viktige spørsmål er hvordan kjønnsroller og familie- og samlivsformer endrer seg over tid og fra sted til sted. Akkurat som disse endrer seg, endrer også kulturen seg.

Kultur er dermed det andre store temaet innenfor dette hovedområdet. Kultur er et ord som blir brukt i svært mange sammenhenger. Mange bruker det når de snakker om kunstuttrykk som film, teater og billedkunst, mens andre bruker kultur om sport, musikk i alle former eller i forbindelse med mat. I vår sammenheng forstår vi kultur som de skikkene, verdiene og væremåtene som blir overført fra en generasjon til neste.

Har du tenkt over hvilken kultur du tilhører? Du som individ påvirkes av samfunnet du lever i, og av kulturen i det samfunnet. Kultur vil alltid ha noe å si for hva du blir påvirket av, og hvordan du lever livet ditt. Som nevnt endrer kulturen seg, og sier du at du tilhører norsk kultur, vil det sannsynligvis ha en annen betydning for deg enn for foreldrene dine. I tillegg vil det også være forskjeller mellom de ulike landsdelene og regionene i Norge.

I vårt flerkulturelle samfunn har vi flere minoriteter. Minoriteter er grupper som er i mindretall. Vi kan dele minoritetsgruppene inn i tre kategorier: urfolk, nasjonale minoriteter og innvandrere. Samene er den eneste urfolksgruppa i Norge, og vi vil her se spesielt på samene og samisk kultur.

Kulturell, religiøs og etnisk variasjon skaper mange muligheter i samfunnet, men også utfordringer. Vi skal se på begge disse sidene. Når det gjelder utfordringer, vil du støte på sentrale begreper som fordommer, diskriminering og rasisme.

Under dette hovedområdet hører også temaene forbruk og rettigheter og personlig økonomi med. Du skal kunne noe om forbrukerens etiske ansvar, og du skal lære å sette opp ditt personlige budsjett og se på hva som påvirker dette budsjettet.

Når du arbeider med dette, skal du ha i bakhodet de kompetansemålene som læreplanen har satt. Kompetansemålene er retningslinjer for deg slik at du vet hva du skal konsentrere deg om i arbeidet. Vi gjengir dem her:

Elevane skal

- definere sentrale omgrep knytte til sosialisering og bruke dei til å undersøkje og diskutere trekk ved sosialiseringa av ungdom i Noreg
- gjere greie for rettane ein har som forbrukar, og diskutere forbrukarens etiske ansvar
- rekne ut inntekter, setje opp budsjett for eit hushald og vurdere korleis livssituasjon, sparing og låneopptak påverkar personleg økonomi
- analysere omfanget av ulike former for kriminalitet og overgrep og drøfte korleis slike handlingar kan førebyggjast, og korleis rettsstaten fungerer
- definere omgrepet kultur og gje døme på korleis kultur, kjønnsroller og familie- og samlivsformer varierer frå stad til stad og endrar seg over tid
- beskrive trekk ved samisk kultur i dag og reflektere over kva det vil seie å vere urfolk
- diskutere korleis religiøs, etnisk og kulturell variasjon skaper moglegheiter og utfordringar
- drøfte årsaker til at fordommar, rasisme og diskriminering oppstår og kva tiltak som kan motverke dette

Sosialisering og roller

Om Sosialisering

Forfatter: Gro-Anita Mortensen
Om Sosialisering (56051)

Denne jenta kommer til å sosialiseres på mange arenaer i livet sitt.

Gjennom sosialisering lærer menneskene å fungere i et samfunn og får kjennskap til de regler og verdier som det forventes at man skal følge. Sosialisering er dermed den prosessen som gjør at vi tar til oss dette, fra vi blir født til vi dør. Vi skal se nærmere på denne prosessen.

Hva er et samfunn?

Forfatter: Erik Sølvberg, Fagbokforlaget, Inga Berntsen Rudi, Gro-Anita Mortensen
Hva er et samfunn? (3550)

Hva er et samfunn? Et fellesskap? Moderne samfunn, et organisasjonssamfunn eller et verdenssamfunn?

Hva er et samfunn?

Et samfunn oppstår når mennesker finner sammen og danner et fellesskap. Dette fellesskapet omfatter et avgrenset område, for eksempel landområdet Norge eller den skolen du går på. Derfor kan vi snakke om det norske samfunnet eller samfunnet på Haugen videregående skole. Et tredje karakteristisk trekk ved fellesskapet som utgjør et samfunn, er at det har en viss varighet. Det er ikke en gruppe mennesker som møtes for en kort tid for å oppleve noe sammen eller løse en bestemt kortvarig oppgave. Et kinopublikum eller et konsertpublikum er altså ikke et samfunn. Det norske samfunnet varer og varer, dag ut og dag inn, selv om medlemmene skiftes ut. Slik er det som kjent også med skolesamfunnene.

Sosiale medier blir også kalt nettsamfunn. Svært mange nordmenn har en Facebook-profil. Har du?

Vårt samfunn kalles ofte for kunnskapssamfunnet. Høyere utdanning er viktig i dette samfunnet.

I Norge er så godt som hver eneste voksne innbygger medlem av en eller flere organisasjoner. Røde Kors er et eksempel på en organisasjon med mange medlemmer og frivillige.

Menneskene på Karl Johans gate er alle medlemmer av samfunnet.
Fotograf: Håkon Mosvold Larsen

Ordet samfunn brukes også i andre betydninger enn den definisjonen vi gav. Vi snakker for eksempel om industrisamfunn, moderne samfunn, organisasjonssamfunn, by- og bygdesamfunn. Alle disse eksemplene gjelder menneskelige fellesskap, og i tillegg sier de noe om hva som er typisk for dem: I industrisamfunnet er industrien den viktigste næringen. Det vil blant annet si at vi i denne typen samfunn finner byer med mange fabrikker der en driver med masseproduksjon av varer. I industrisamfunnet er det flere arbeidere enn bønder, og maskiner er de viktigste produksjonsmidlene.

Moderne samfunn

Med uttrykket moderne samfunn mente vi lenge det samme som industrisamfunn. Og den samfunnstypen som i Europa var den vanlige før det moderne samfunnet eller industrisamfunnet, kaller vi tradisjonelle samfunn eller jordbrukssamfunn. Men i dag vil vi nok si at vi har beveget oss fra industrisamfunnet og til det vi gjerne kaller kunnskapssamfunnet. Den danske professoren Lars Qvortrup har i boken Det lærende samfund beskrevet samfunnet vårt som hyperkomplekst og basert på kunnskap. Det avgjørende for oss som mennesker er å håndtere denne kompleksiteten, det gjør vi kun gjennom læring og kunnskap. For oss som lever i dette samfunnet, betyr det at vi må være i en evig læringsprosess. Da er det kanskje ikke rart at utdanning og utdanningssamfunnet er viktig i livene våre.

Det lærende samfund - hyperkompleksitet og viden / biblio
http://ndla.no/nb/node/63530

Begrepet organisasjonssamfunn forteller oss at vi har å gjøre med et fellesskap med mange organisasjoner. Ofte sier vi at Norge er et gjennomorganisert samfunn. Det vil si at så godt som hver eneste voksne innbygger er medlem av én eller flere organisasjoner. Eksempler på slike organisasjoner er fagforeninger, idrettslag og religiøse foreninger. Også begrepene bysamfunn og bygdesamfunn sier noe om hva som karakteriserer to fellesskap: I byene bor for eksempelmenneskene tettere innpå hverandre, ofte uten å kjenne hverandre. I bygdesamfunnene kjenner alle hverandre, selv om avstanden mellom innbyggerne kan være ganske stor.

Verdenssamfunn

Hva så med begrepet verdenssamfunn, som brukes mye både i dagligtale og i massemediene? Oppfyller det de kravene vi stilte? Vel, det handler om et avgrenset område – jordkloden, og det er ingen kortsiktig og tilfeldig sammensatt gruppe. Men er det riktig å si at menneskene på jordkloden utgjør et fellesskap? Svaret er selvsagt avhengig av hvordan vi definerer begrepet fellesskap. Vi kan si at det er en gruppe mennesker, og da er det riktig å snakke om et verdenssamfunn. Vi kan også definere begrepet fellesskap ved å si at det er en gruppe mennesker som opplever at de har så mye felles at de må samarbeide og være solidariske med hverandre. Stiller vi et slikt krav, er det neppe riktig å snakke om verden som ett samfunn. Vi kan også prøve oss med en tredje definisjon og si at selv om medlemmene av denne gruppa – alle menneskene på jorda – ikke opplever at de er med i et stort fellesskap, så er vi likevel blitt så avhengige av hverandre at vi alle er i samme båt. Da har vi virkelig mye felles! Trolig er det mange som bruker ordet verdenssamfunn nettopp for å understreke at vi alle tilhører én verden, med én skjebne. Da har vi allerede sagt noe om hvorfor menneskene danner samfunn.

Sosialisering

Forfatter: Gro-Anita Mortensen
Sosialisering (53027)

Vi blir født inn i et samfunn. På den ene siden kommer vi til en familie bestående av nære relasjoner. På den andre siden blir de fleste av oss født på en institusjon, et sykehus. Vi kommer inn i offentlige registre og arkiver, og etter dette blir vi fulgt tett opp av offentlige institusjoner. Denne sammenhengen gir rammene rundt den innlæringsprosessen som vi må gjennomgå for å bli et sosialt vesen og samfunnsmedlem.

Gjennom sosialisering lærer menneskene å fungere i et samfunn og får kjennskap til de regler og verdier som det forventes at man skal følge. Sosialisering er dermed den prosessen som gjør at vi tar til oss dette, fra vi blir født til vi dør.

Barn møtes med forventninger til hvordan de skal oppføre seg. Disse forventningene gjentar seg, og slik lærer barnet hvilke regler eller normer som gjelder. Hovedmålet med sosialiseringen er at de enkelte menneskene skal kunne skille mellom godt og ondt, og rett og galt.

Lover er formelle normer.

Venner i barnehagen er normsendere.

&

Sosialisering foregår hele livet. Man sosialiseres, og man sosialiserer andre.

Normer og normsendere

Normer er regler som forteller hvordan man skal oppføre seg og handle i en gitt situasjon. Normer kan være formelle eller uformelle. Lover er formaliserte eller formelle normer. De uformelle normene er uskrevne regler for skikk og bruk, som hvordan man skal oppføre seg i ulike situasjoner. Det kan være forventninger om at du skal håndhilse når du kommer inn til et jobbintervju, eller at det er uhøflig å svare på telefonsamtaler mens intervjuet pågår.

For å forsterke innlæringen av normer følges de opp av reaksjoner eller sanksjoner. Sanksjonene kan både være positive og negative. Ønsket adferd belønnes, men uønsket adferd straffes. Når en person har gjort normene til sine egne og følger dem, sier man at normene er internalisert.

Å se på TV eller spille dataspill er uformell sosialisering.

Alle man møter, er normsendere. I første omgang er det foreldre, søsken og nær familie. Også venner og lekekamerater er normsendere. Dette kalles primærsosialisering. Barn har også normsendere utenfor de nære relasjonene. I barnehagen møter de voksne som er tydelige rollemodeller, og som har en klar oppgave i forhold til mer formell sosialisering. Det kalles sekundærsosialisering og blir fulgt opp av andre formelle utdanningsinstitusjoner, som skolen. Barn møter uformell sosialisering når de ser på TV eller spiller dataspill.

Normforvirring

De signalene andre mennesker sender ut, kan for et individ oppleves som forvirrende og i mange tilfeller også motstridende. Det kalles normforvirring. Denne normforvirringen er en naturlig del av sosialiseringsprosessen, og noe vi må lære oss å forholde oss til. En vanlig konflikt er at venner ønsker at du skal spille internettspill eller bli med på kino, mens foreldrene ber deg skru av PC-en for å gjøre husarbeid og lekser.

Selv om informasjonen om narkotika er entydig, fordi det er forbudt gjennom norsk lov, kan enkeltpersoner bli utfordret også på disse normene. I noen miljøer er det akseptert å bruke narkotika, og de skadelige sidene av bruken bagatelliseres. I slike situasjoner kan internaliserte normer hjelpe oss til å føle oss trygge fordi vi har tatt stilling til spørsmålet på forhånd. Det bidrar til at mange føler at de vet hva som er riktige valg, og de føler seg trygge når de blir utfordret.

Motstridende signaler fra normsendere, som følges opp av sanksjoner som enten er vilkårlige, eller som føles urettferdige, skaper utrygghet. I verste fall kan utydelige normer og uregelmessig belønning medføre psykiske lidelser fordi de gjør personen utrygg og usikker.

Sosialt avvik – kulturell endring og lovbrudd

Noen velger også å bryte med samfunnets normer ved enten å ta avstand fra dem og gjøre opprør eller å bryte fullstendig. Slik oppførsel blir ofte betegnet som sosialt avvik. På den ene siden kan denne typen adferd bidra til viktige samfunnsmessige nyvinninger. Sosiale avvik kan blant annet legge grunnlag for nye politiske bevegelser eller bidra til aksept av subkulturer. Det er positivt for samfunnet. På den andre siden kan sosiale avvik være negativt fordi personer velger å begå regelbrudd og i verste fall alvorlig kriminalitet og lovbrudd. De tydeligste normene i samfunnet er fastsatt i lovverket, og de forsvares formelt av domstolssystemet.

Når er man ferdig sosialisert?

Sosialisering foregår gjennom hele livet. Man sosialiseres, og man sosialiserer andre. Den foregår formelt i samfunnet gjennom at rettsvesenet opprettholder lover og regler. Den foregår gjennom at institusjoner som skole, barnehager og universiteter har en formell rolle i opplæringen. Og sosialisering foregår inne i oss ved at samfunnets normer og regler enten internaliseres, eller ved at vi bryter med dem. Målet er å skape mennesker som både kan tilpasse seg samfunnets krav og behov, og samtidig være selvstendige. Normer og verdier og lover bidrar til sosial kontroll med samfunnets medlemmer, samtidig med at grunnleggende verdier føres videre.

Sosialiseringsarenaer

Forfatter: Erik Sølvberg, Elisabeth Kristoffersen, Gro-Anita Mortensen, Fagbokforlaget
Sosialiseringsarenaer (54126)

Et resultat av sosialiseringen er at vi som individer utvikler vår identitet. Vi må lære å tilpasse oss samfunnets krav gjennom oppdragelsen, men vi skal også utvikles som selvstendig individ med grenser mot andre. Sosialisering handler både om tilpasning og selvstendiggjøring som menneske.

Når vi lever sammen med andre mennesker, blir vi påvirket av dem. Det er ikke mulig å si hvem som påvirker oss mest, siden det er avhengig av om vi snakker om barndom eller ungdom, skole eller arbeidsliv. La oss se litt nærmere på hvem som påvirker oss.

Noen normsendere

Gjennom omgang med andre mennesker generelt, og i situasjoner der vi blir oppdratt, spesielt, påvirkes vi av andre. Å påvirke vil blant annet si å gi signaler om hvilke normer som anses som gjeldende. Derfor kaller vi dem som påvirker, eller prøver å påvirke, normsendere.

De viktigste normsenderne presenteres nedenfor:

Familien

Familien er de første normsenderne vi møter og arenaen for primærsosialisering.

Familien skal lære barna grunnleggende normer og verdier – at det er stygt å stjele, lyve og slå, og at det er viktig både å samarbeide med andre og kunne stå på egne bein og hevde sine meninger og synspunkter. I hjemmet får barna opplæring i grunnleggende normer og verdier. Språkinnlæring, å lære et morsmål, er en del av denne prosessen. Dette er primærsosialisering. Den foregår i nære relasjoner og er en personlig sosialisering.

Barnehage, skole og arbeidsliv

På skolen får elevene kunnskap og trening i ferdigheter. Det kalles formell sosialisering.

YouTube er et eksempel på en interaktiv nettjeneste. Web 2.0 kan i ytterste grad være med å påvirke brukernes identitet, eller være med å forme dem.

Religion bidrar til å forsterke de tradisjonelle normene og verdiene, spesielt ved seremonier knyttet til viktige faser i livet.

I barnehagen og skolen får barna forsterket mange av de normene og verdiene som de har møtt i familien. En forskjell kan være at barna i barnehagen i større grad må lære seg å ta hensyn til andre. De må dessuten så smått lære å hevde seg overfor andre som krever like mye oppmerksomhet. Denne konkurransen virker inn på utviklingen av identiteten til de unge.

Det som skiller sekundærsosialiseringen fra primærsosialiseringen, er at barnet skal trenes i spesifikke ferdigheter. I skolen får elevene kunnskap og trening i ferdigheter. Det kalles formell sosialisering. Elever tilbringer veldig mye av tiden sin i skolen, og derfor blir lærere og medelever viktige i denne prosessen. Formell sosialisering foregår også i arbeidslivet, der man må kvalifisere seg for ulike typer jobber og oppgaver. I tillegg kreves det gode sosiale ferdigheter for å passe inn og løse ulike arbeidsoppgaver. I de fleste jobber stilles det krav både til kommunikasjonsferdigheter og evne til å samarbeide, ved siden av at man må tilpasse seg arbeidsgiverens normer og regler.

Venner og fritidsaktiviteter

Venner og kamerater er viktige sendere av uformelle normer og verdier. De fleste er godt tilpasset samfunnets normer og er positive bidrag i sosialiseringen. Noen går sammen om å starte band, andre liker friluftsliv eller dataspill. I enkelte tilfeller kan verdiene i en vennegjeng gå på tvers av de formelle og offisielt godtatte normene. Ja, i noen miljøer er det slik at du faktisk må bryte offisielle normer for å bli godtatt. Andre igjen dyrker aktiviteter som er uakseptable ellers i samfunnet, det være seg tagging eller lovbrudd og kriminell aktivitet.

Men de fleste fritidsaktiviteter, som korsang, fotball, musikk, dans eller deltagelse i organisasjoner, er i tråd med andre grunnleggende verdier i samfunnet, der mennesker utvikler seg og sine ferdigheter. Her møtes personer som har felles interesser eller ferdigheter. Men man kan stille spørsmål ved om denne typen fritidsaktiviteter blir så sterkt styrt av voksne, at de faktisk blir en del av den formelle sosialiseringen.

Andre sosialiseringsarenaer

Massemedier

Massemediene er aviser, bøker, fjernsyn, tegneseriehefter, radio, video og film, for ikke å snakke om Internett. Disse massemediene påvirker uten tvil utviklingen av identiteten til dem som bruker dem. En grunn er at de i høy grad formidler normer og verdier. Når de på sportssidene hyller seierherrene, sier de at det er viktig å vinne og bli en ener i samfunnet. Når de forteller om det gode liv for rike kjendiser, sier de at lykken er penger. Vi finner imidlertid også fortellinger om varme mennesker som ofrer nærmest alt for sine medmennesker. Det er svært vanskelig å si noe sikkert om hvordan massemediene bidrar til å utvikle identiteten hos brukerne.

Web 2.0 er betegnelsen på nye nettjenester som kjennetegnes av at de er interaktive, altså der nettbrukeren selv er med på å drive tjenesten ved å delta, bidra og interagere med andre brukere av tjenesten. Facebook, Nettby, YouTube og Wikipedia er eksempler på web 2.0-tjenester. Web 2.0 er i ytterste grad et massemedium som kan påvirke brukernes identitet, eller være med å forme dem. Grensene for hva som er tillatt å skrive om seg selv og andre, og hva man viser av seg selv og forteller om seg selv, oppfattes som ulikt av ulike brukere. Dette kan fortelle oss både at brukerne har forskjellige verdier og normer for hva de vil dele med ukjente, men også at mediene kan presse deltagerne bevisst eller ubevisst i ulike retninger.

Religion

Religion bidrar til å forsterke de tradisjonelle normene og verdiene. I mange samfunn er normer og verdier knyttet til religion viktige fellesverdier. Bibelen, Koranen, Talmud og andre skrifter blir dermed også lærebøker i etikk og moral. Trossamfunnet bidrar til identitetsutviklingen på mange måter, ikke minst ved at det står for seremonier knyttet til viktige faser i livet. Markering av fødsel, overgangen fra barn til voksen, ekteskap og død er ofte knyttet til religion. Videre er det mange mennesker som søker sammen i religiøse foreninger og opplever fellesskap med andre.

Sosialiseringsprosesser i endring

Sosialiseringen av barn i Norge har endret seg veldig de siste 100 årene. Økte krav til skolegang, et nytt og kunnskapsbasert arbeidsmarked og mange nye påvirkningskanaler har endret rammen rundt sosialisering av ungdom i Norge i dag.

1. Familien som sosialiseringsaktør

For 100 år siden ble barn i større grad enn i dag sosialisert i hjemmet. De var ikke i barnehage, og mye av den formelle ferdighetstreningen foregikk innenfor rammen av hjemmet. I dag går de fleste barn i barnehage, og vi har obligatorisk skolegang. Det blir mindre tid til personlig sosialisering i nære relasjoner.

2. Sekularisering av normer og verdier

Norge er et sekulært samfunn, det vil si at det er liten eller ingen sammenheng mellom lover og styresmakter på den ene siden, og religiøse påbud og ledere på den andre. Selv om religiøs etikk og moral står sterkt i samfunnet, er det mye som tyder på at det norske samfunnet blir sekularisert. Den religiøse påvirkningen blir stadig mindre. På den ene siden overtar staten oppgaver som tidligere har blitt utført av religiøse institusjoner, og på den andre står den private dimensjonen, som medfører at religion betyr mindre for individet. I praksis betyr det at religiøse normer og verdier ikke styrer folks adferd så mye som tidligere eller i andre samfunn.

Verdiene som preger sosialiseringen, er altså ikke religiøst bestemt i like stor grad som før. Verdier som demokrati, objektivitet (fra vitenskapen) og menneskerettigheter står sterkt i Norge. Samtidig vet vi at noen av de grunnleggende verdiene i samfunnet også er sentrale i ulike religioner. Noen læresetninger er så innebygd i språket at det er vanskelig å vite hvor de kommer fra:

- Du skal ikke slå i hjel!
- Du skal ikke lyve!

3. Formalisering av sosialiseringen og livslang læring

Barnehage, skoler og organiserte fritidsaktiviteter tar stadig mer tid i livene våre og bidrar til at mye av sosialiseringen er formell. Dette er tendenser som blir forsterket gjennom tanken om livslang læring. Arbeidstakere skal fortsette å ta utdanning innenfor mange ferdighetsområder også etter at de har kommet i arbeid gjennom videreutdanning. Det forventes en man skal inngå i en livslang læringsprosess.

Samfunnskontrakten: Å bli voksen

Forfatter: Trude Løvskar, Senter for nye medier, Høgskolen i Bergen
Samfunnskontrakten: Å bli voksen (84112)

Video samfunnskontrakten: Å bli voksen / video
http://ndla.no/nb/node/86019

"Er du voksen?" Noen ganger er det bussjåføren som spør, andre ganger er det din mor. Og et positivt svar kan få store konsekvenser. Dobbelt så dyr bussbillett. Fire ganger så mye husarbeid? Likevel gleder de fleste ungdommer seg til å bli atten.

Teorien om samfunnskontrakten beskriver forholdet mellom individet og staten som en tenkt avtale/kontrakt som forplikter begge parter.

Teorien om samfunnskontrakten brukes i mange ulike sammenhenger dere forskere vil forklare hva som skjer i forholdet mellom enkeltindividene i et samfunn og det fellesskapet som de er en del av.

I alle samfunn er det slik at individene har rettigheter og plikter. Barn har mange rettigheter og få plikter, og det er jo rimelig. Men når barnet blir ungdom, og etter hvert en voksen, endrer rollen seg. Mange kulturer har overgangsritualer som markerer dette rolleskiftet. Men slik er det ikke hos oss, hos oss er skillet glidende. Faktisk kan det være ganske forvirrende å prøve å finne ut av når samfunnet regner en som voksen.

Når du er 15 kan du melde deg ut av det kirkesamfunnet dine foreldre har meldt deg inn i, og du kan få fullt medlemskap i et politisk parti. Du kan fengsles hvis du bryter loven. Når du er 16 er du over den seksuelle lavalder. Men først når du er 18 kan du gifte deg uten dine foreldres samtykke, for da er du myndig og har ansvar for ditt eget liv. Når du er myndig kan du ikke lenger kreve å bli forsørget av foreldrene dine. Du kan stemme ved valg, inngå kontrakter og kjøpe tobakk, øl og vin. Men vil du handle sterkere drikke, må du vente til du er 20.

I løpet av ungdomstida og etter hvert som du regnes som voksen, får du flere rettigheter. Men det er også flere plikter å forholde seg til som voksen.
Fotograf: Corbis

– Mange ungdommer har det travelt med å bli voksne. De vil gjerne ha de rettighetene som loven gir dem, men ikke alle er beredt til å ta de forpliktelsene som følger med, sier Jarle Rasmussen, som er forfatter og skriver filosofibøker for ungdom.

– I overgangsfasen mellom barn og voksen lever mange et dobbeltliv. De velger selv i hvilke situasjoner de er voksne og når de er barn. På den måten beholder de barnas privilegier samtidig som de gjør krav på de voksnes fordeler. Slik forlenges puberteten langt opp i tjueårene, mener Rasmussen. – Og det er ikke bare de unge selv som stokker om på rollene slik det måtte passe. Foreldre dobbeltkommuniserer ofte til ungdommene sine. I det ene øyeblikket får poden beskjed om å ta ansvar, i det neste må han finne seg i at mor eller far kommer trampende inn i privatlivet hans.

– "Samfunnskontrakten" er klar på hvilke rettigheter og hvilke plikter man har som voksen i samfunnet. Dette er nedfelt i lover og annet regelverk. Men det finnes ingen tilsvarende lover for det som foregår i hjemmene, og der kan det se ut til at mange tenåringer ønsker en annen type "kontrakt". De vil gjerne ut av barnerollen og respekteres som voksne. De forlager at de ikke lenger skal behandles som barn. Men når det blir spørsmål om plikter i huset, er innstillingen en helt annen.

– En god test når man vil finne ut hvem som er voksne i en husholdning, er å sjekke hvem som bærer ut søppel, vasker doen, skifter lyspære ved ytterdøren og hvem som erstatter den tomme dorullen med en ny, sier Rasmussen. Han har jobbet i videregående skole i mange år, og hans inntrykk er at svært mange norske tenåringer har urimelig fordelaktige "hjemmekontrakter". Han tror ikke dette er noe tenåringer tjener på i det lange løp.

– De fleste ungdommer tar det ansvaret som ventes av dem. Dersom unge mennesker får voksenansvar både i samfunnet og på hjemmearenaen, da vokser de på det. Slik er det med mennesker; vi spiller de rollene vi får tildelt.

Sosiale roller – eller meg selv?

Forfatter: Gro-Anita Mortensen
Sosiale roller – eller meg selv? (53029)

Når vi snakker om roller, låner vi et begrep fra teaterverdenen. Skuespillerne inntar en rolle og får en posisjon i gruppe. På samme måte kan sosiale roller defineres som forventet adferd eller oppførsel blant enkeltindividene i en gruppe.

Som individ inngår vi i mange grupper som har ulike forventninger til oss og ulike normer. På skolen har vi en rolle, mens vi har en annen når vi er hjemme eller på fotballaget. Forventningene endres avhengig av hvilken rolle vi opptrer i. Hver rolle har altså et sett av forventninger knyttet til den.

Eksempler på ulike roller man kan ha, er:

- sønn (din rolle i familien)
- skoleelev (din rolle på skolen)
- leder av elevrådet (din rolle i organisasjonslivet)
- fiolinist (din rolle i orkesteret)
- kioskarbeider (din rolle i arbeidslivet)
- mann (din kjønnsrolle)
- 17 år (din aldersmessige rolle)
- vegetarianer (din rolle som forbruker)

Og så videre ...

Far og sønn har forskjellige roller – både når sønnen er liten og når han vokser opp.
Fotograf: Sara Johannessen

Hvis du spiller et instrument, har du en rolle som musikkutøver. I tillegg har du kanskje en rolle som en del av et større orkester eller band.
Fotograf: Kyrre Lien

Den jobben du har, sier noe om din rolle i yrkeslivet. Tror du at man har forskjellig rolle avhengig av stilling og yrke?
Fotograf: Marte Vike Arnesen

Vi har alle forskjellige roller. Rollen som elev og som kompis har gjerne forskjellig innhold.
Fotograf: Bjørn Sigurdsøn

Uformelle og formelle roller

Rollen som sønn er mer uklart definert enn rollen som leder av elevrådet. Som sønn har du en uformell rolle. Selv om foreldre noen ganger mener de vet hvordan rollen skal kles, finnes det ingen skrevne regler eller retningslinjer for hvordan man skal være en sønn. Man kommer ikke bort fra at man også i rollen som sønn har noen forventninger knyttet til seg, men man har også rettigheter.

Når man derimot velges eller ansettes til å ha en bestemt rolle i en gruppe, får man en formell rolle. Rollen som leder av elevrådet, defineres med en tittel. Når du ansettes, får du både en tittel og ofte en stillingsbeskrivelse. Noen stillinger har formelle ansvarsområder, og man får tildelt en myndighet i forbindelse med rollen. Et eksempel på det er da Mette-Marit giftet seg med kronprins Haakon. Da fikk hun tildelt rollen som kronprinsesse og det ansvaret som følger med det. Man forventer at mennesker oppfører seg i forhold til den rollen de har. Man forventer at en sjef oppfører seg annerledes enn en assistent, en kronprinsesse annerledes enn en kokk.

Rollekonflikt

På samme måte som at man kan oppleve normforvirring, opplever man som menneske rollekonflikt. Vi kan oppleve situasjoner der vi må leve opp til forventninger knyttet til to motstridende roller. Av en skoleelev blir det forventet at man skal sette av tid til lekser og møte forberedt på skolen. Som fiolinist blir det forventet at man setter av tid til å øve. I praksis kan disse rollene derfor komme i konflikt.

Det finnes også mer alvorlige rollekonflikter. En politiker kan være inhabil i enkelte saker, fordi de kommer i konflikt med personens rolle som bedriftseier eller hytteeier. I de tilfellene rollekonfliktene blir så tydelige, blir det et spørsmål om habilitet og hvorvidt personen må frasi seg rettighet til å delta i for eksempel den politiske beslutningsprosessen.

Sosial status

Sosial status er ofte knyttet til roller. Noen roller belønnes med høye lønninger, stor frihet med hensyn til arbeidstid, og makt og innflytelse. Man kan også søke sosial status på andre arenaer enn jobb. Valg av venner, fritidsaktiviteter, utdanning og arbeid er med på forme hvordan man opplever seg selv, og hvordan andreopplever en.

Rolle – eller meg?

Hvis roller er forventninger og normer knyttet til deg som individ, hvem er du da? Er du en annen enn det de rollene du har, skulle tilsi?

Sosiale roller (uformelle og formelle roller) / biblio
http://ndla.no/nb/node/53083

Identitet

Forfatter: Jan Erik Auen
Identitet (1682)

Å etablere en egen identitet er viktig. Kjønn, alder og kulturelle forhold spiller inn i vår identitetsfortåelse. Gjennom ungdomskulturen skapes ofte nye utrykk gjennom klær, holdninger og politiske standpunkt som grupper identifiserer seg med.

Hvem er du?

Du er et unikt individ med en rekke personlige egenskaper. Selv om vi likner på hverandre som mennesker, med ører, klær og skjeve tenner, føler vi oss som individer, forskjellig fra alle andre. Men hva er det som former oss og gjør oss til den vi er? Er det de genene vi arver fra foreldrene og familien vår, eller er det forholdene vi vokser opp under, som hjemsted, familie, venner og skole? Det er summen av arv og miljø som sammen danner din identitet.

Hva former din identitet?

Vi er alle utstyrt med et sett gener som danner grunnlaget for vårt utseende, og kan spille en rolle i utvikling av personlige egenskaper. Men vi har alle en egen "livshistorie", som gjør oss til den vi er i dag, og framtiden kan alltid formes av de mulighetene vi får, og de valgene vi gjør selv.

"Det er større forskjell innen det enkelte kjønn enn kjønnene i mellom."

Ivy Compton-Burnett

Mange tenåringer synes det er vanskelig å finne sin identitet.
Opphavsmann: ooOJasonOoo

Tenk over: Hvem er jeg?

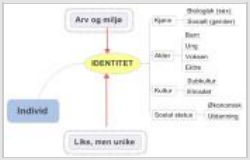

Identitet
Opphavsmann: Jan Erik Auen

Det første identitetsmerke er kjønn. Foreldre fremhever ofte kjønnsforskjeller ved hjelp av klær.
Fotograf: Sara Johannessen

Det første identitetsmerket som iøynefallende tilfaller oss som individ, er kjønn. Foreldre framhever kjønnsforskjellene ved hjelp av klær som gjør det tydelig om det er snakk om en jente- eller guttebaby, for eksempel gjennom å velge rosa til jenter og blått til gutter. De fleste små barn er veldig bevisste sin egen kjønnstilhørighet.

I engelsk språkbruk skiller man mellom biologisk kjønn (sex) og sosialt kjønn (gender). Begrepet sosialt kjønn framhever kjønn som en sosial konstruksjon. Mens biologien deler kjønn i hankjønn og hunkjønn, avhenger sosialt kjønn av hva samfunnet til enhver tid tillegger maskuline og feminine egenskaper. Sosialt kjønn er slik sett kulturskapt og definert innenfor det samfunnet man lever i.

Et annet forhold som kan påvirke din identitet, er din egen alder. Et barn former sin identitet fram mot ungdomstiden. Gjennom tenårene frigjøres barnet fra sine foreldre og får mer ansvar. Samfunnets forventning til den aldersgruppa du befinner deg i, spiller nok en rolle, siden man ofte identifiserer seg med individer på samme alder. Likevel, du står alene med å ta de valgene som påvirker din egen identitetsforståelse.

Vi former vår egen identitet gjennom å velge hvem vi skal være venner med, hvilke aktiviteter vi ønsker eller ikke ønsker å holde på med, gjennom utdanning og etter hvert jobb. Vi opplever oss selv som selvstendige og unike mennesker som har mulighet til å forme oss selv, til å etablere en egen identitet, gjennom klesvalg, frisyre, handlinger og holdninger.

Kultur og status

Forfatter: Jan Erik Auen
Kultur og status (3858)

Alle ønsker seg en viss status i livet. Noen ønsker seg en jobb som gir trygg økonomi og anerkjennelse, andre oppnår status fordi de er kunnskapsrike og får respekt av den grunn. Gjennom ungdomstiden kan det være andre grunner til at man oppnår status, enn det er i den voksne verden.

Kultur og verdier

Din identitet formes blant annet av den kulturen du lever i. I et land som Norge finnes flere verdier som representerer kjerneverdier i landet på godt og vondt. En av våre mest sentrale verdier er at vi er et demokrati. En annen at vi er et rettssamfunn, som har stort fokus på individets rettigheter og på universelle menneskerettigheter. Dette er verdier vi kan dele eller ta avstand fra, men uansett er de med på å forme de mulighetene vi som mennesker i Norge har. Verdiene er dypt forankret i den norske kulturen og ligger innebygd i viktige samfunnsinstitusjoner, som skolesystemet, rettsvesenet og ikke minst i det politiske systemet som styrer landet vårt.

I tenårene spiller ungdomskulturen en stor rolle. Er du med i et band, er det med på å gi deg impulser og forme deg som menneske.
Fotograf: Heidi Voss-Nilsen

Internett og sosiale medier gjør at folk knytter kontakter på en annen måte enn tidligere.
Opphavsmann: Matt Hamm

For mange er en god jobb det samme som status. Skal man lykkes i arbeidslivet, må man samhandle godt med kolleger og utføre arbeidsoppgavene sine på en god måte.
Fotograf: Kjetil Alsvik

Din identitet og dine verdier påvirkes av kulturen du lever i. At Norge er et demokrati, er med på å forme de mulighetene du har.
Fotograf: Gorm Kallestad

I tenårene

Gjennom tenårene spiller ungdomskulturen en større rolle, eller andre subkulturer innenfor musikk, spill, sportsaktiviteter og annet. Fotballag, tennisklubben eller bandet du er med i, bidrar til å gi deg impulser og forme deg som menneske. Samhandlingen i slike aktiviteter formidler verdier, holdninger og meninger som deltakerne må akseptere for å delta, og som de må gjøre til sine egne. Begynner du å spille fotball, må du kunne reglene, og kan du dem ikke, får du raskt lære dem. Bryter du reglene, får du rødt kort og får ikke lenger delta i spillet. Du må ta straffen for det du har gjort, før du igjen får anledning til å delta. Betydningene som ligger i reglene fra spill og sport brukes også i andre sammenhenger. Skal du søke arbeid, kan du bli spurt om du er en god lagspiller, og om du kan samarbeide med andre.

Internett bidrar til å knytte subkulturer sammen. I dag opplever mange unge at de har mer til felles med mennesker i andre land enn med sin nærmeste nabo. Internett gjør at man raskt når ut i verden og kan etablere relasjoner til andre mennesker med de samme interessene som en selv.

I arbeidslivet

Når man er i arbeidslivet, er det flere verdier man må forholde seg til, enten man vil eller ikke. Verdiene kan for eksempel gå på hvilken kvalitet arbeidet du utfører, skal ha, og være målestokk for om du er en dyktig håndverker eller kvalifisert lærer. Verdiene kan være knyttet til din evne til å utføre din del av arbeidet, til at du gjør den jobben du er satt til, og til at du ikke lurer deg unna oppgaver du ikke liker. Skal man lykkes i arbeidslivet, må man samhandle godt med kollegaer og gjøre arbeidsoppgavene man er satt til, på en tilfredsstillende måte.

Status

Status er viktig for mange mennesker. Vi søker status gjennom venner, fritidsaktiviteter, utdanning og arbeid. Mange unge, som voksne, ønsker en viss status som individ. Din sosiale status kan avhenge av økonomiske muligheter, men lykke kan ikke kjøpes for penger. Den kulturelle kapitalen utgjør en sentral rolle i utdanningssystemet. Skal man lykkes i samfunnet, er det viktig at man får virkeliggjort sine drømmer og havner på riktig hylle i livet, enten det gjelder utdanning, arbeid og fritid.

Normer og etikk

Forfatter: Jan Erik Auen
Normer og etikk (5534)

Normene fungerer som regler vi bør forsøke å leve etter, og knyttes til positive eller negative sanksjoner. Normer inngår i samfunnets etikk og danner grunnlaget for hvilke verdier fellesskapet bygger på.

Normer

Er det fritt fram for deg å gjøre som du vil i samfunnet? Du har kanskje selv opplevd at andre rister på hodet over ting du sier eller har gjort, eller klapper deg inn når du lykkes med noe. Et samfunn bygger på en del verdier og har visse normer som skal rettlede oss i sosialiseringsprosessen.

Å håndhilse når man møter noen i jobbsammenheng eller for første gang, er ansett som god folkeskikk og er en av våre uformelle normer.
Fotograf: Heiko Junge

En som stjeler fra kassa på jobb bryter både formelle og uformelle normer, og vil møte negative sanksjoner i form av straff.
Fotograf: Sara Johannessen

Også på Internett fins det uformelle og formelle normer som du må forholde deg til, f.eks. på sosiale medier som Facebook.
Fotograf: Henning Carr Ekroll

Storsamfunnet trekker opp de formelle normene gjennom lovverket. Men det finnes også mer uformelle normer, som kan defineres under skikk og bruk og god folkeskikk, eller som viser seg ved at samfunnet reagerer på uakseptabel adferd.
Normene fungerer som regler vi bør forsøke å leve etter, og knyttes til positive eller negative sanksjoner. Du har sikkert selv opplevd å få belønning for ting du har gjort som har blitt oppfattet som positivt, eller har fått skjenn for ting som oppfattes negativt fra omgivelsene. Når de fleste av oss bestreber oss på å innlemme samfunnets normer i vårt eget verdigrunnlag og retter oss etter dem, oppstår det vi kaller sosial kontroll.

Etikk

Normer inngår i samfunnets etikk og danner grunnlaget for hvilke verdier fellesskapet bygger på. Opp gjennom historien har det blitt utviklet ulike etiske retningslinjer.

Mange bygger sitt verdigrunnlag på regeletikk, der ideen om at "ærlighet varer lengst" er gjennomgående. Andre igjen hengir seg mer til det vi kaller sinnelagsetikk, der det er hensikten bak våre handlinger og ord som er viktigst. Flere handlinger bryter kanskje med de ovennevnte etiske retningslinjene og definerer formålet med handlingene som viktigst, der "målet helliger midlet".

Tenk over hvordan du selv argumenter ut fra de etiske retningslinjene i ulike verdispørsmål. Trolig vil din etiske argumentasjon variere mellom ulike saker du må forholde deg til.

Normsendere

Forfatter: Erik Sølvberg, Fagbokforlaget
Normsendere (3541)

Å påvirke vil blant annet si å sende normer. Derfor kaller vi dem som prøver å påvirke eller påvirker, normsendere.

De viktigste normsenderne er:

Familie

Familien skal lære barna grunnleggende normer og verdier – at det er stygt å stjele, lyve og slå, og at det er viktig både å samarbeide med andre og kunne stå på egne bein og hevde sine meninger og synspunkter. Her kan barna lære om de evige spørsmålene – hvorfor en er født, og hva som er meningen med livet. I familien skjer sosialiseringen ved at barna har direkte kontakt med dem som påvirker dem. Derfor snakker vi om personlig sosialisering.

Opplæring

Kolleger og ledere du møter i arbeidslivet, er også normsendere.
Fotograf: Carl Martin Nordby

Massemedier er normsendere og påvirker oss i ulik grad.
Fotograf: Arash A. Nejad

Noen av de mest grunnleggende normene og verdiene vi har, er kristne normer.
Fotograf: Gorm Kallestad

På skolen får barn og unge forsterket de normene de har med seg fra familien.
Fotograf: Lise Åserud

I barnehagen og skolen får barna forsterket mange av de normene og verdiene som de har møtt i familien. En forskjell kan være at barna i barnehagen i større grad må lære seg å ta hensyn til andre. Dessuten må de så smått lære å hevde seg overfor andre som krever like mye oppmerksomhet. I skolen blir nok konkurransen sterkere, ikke minst mot slutten av det tiårige løpet. De unges oppfatning av seg selv – om en er vellykket eller ikke – er nok i mange miljøer avhengig av hvordan de makter å hevde seg i denne konkurransen. Med andre ord: Denne konkurransen virker inn på utviklingen av identiteten til de unge.

Venner

Venner og kamerater er viktige sendere av uformelle normer og verdier. Noen av dem kan nok gå på tvers av de formelle og offisielt godtatte. Ja, i noen miljøer er det slik at du faktisk må bryte de offisielle normene for å bli godtatt. Er slike miljø viktige for deg, kan du nok utvikle en identitet som kriminell. Så kan vi lure på hvorfor kameratene eller gjengen betyr så mye at en utvikler seg i en slik retning? En grunn er at de fleste av oss ønsker å være medlem av en gruppe – vi orker ikke å stå alene. Kanskje er det spesielt viktig for oss å tilhøre en gruppe når vi er unge, når vi føler oss usikre fordi vi er i ferd med å ta spranget fra barn til voksen? I slike perioder trenger vi folk som forstår oss, og som stiller opp for oss. Og hvem er de? Jo, det er de som er på samme alder som oss selv, tror vi i alle fall.

Arbeidsliv

I arbeidslivet forsterkes mange av de normene og verdiene vi har tilegnet oss i oppveksten: Mange har nok fått med seg at det ikke er dumt å kunne bruke albuene, men vi skjønner også ganske raskt at vi må samarbeide og ta hensyn til andre. Den som utvikler en identitet som innebærer «først meg selv, så meg selv, for jeg er best og enestående», har dårlige utsikter på arbeidsmarkedet.

Media

Massemediene er aviser, bøker, fjernsyn, tegneseriehefter, radio, video og film. For ikke å snakke om Internett! Uten tvil påvirker disse massemediene utviklingen av identiteten til dem som bruker dem. Én grunn er at de i høy grad formidler normer og verdier. Når de på sportssidene hyller seierherrene, sier de at det er viktig å vinne og bli en ener i samfunnet. Når de forteller om det gode liv for rike kjendiser, sier de at lykken er penger. Men vi finner også fortellinger om varme mennesker som ofrer nærmest alt for sine medmennesker. Det er svært vanskelig å si noe sikkert om hvordan massemediene bidrar til å utvikle identiteten hos brukerne. En grunn er selvsagt at vi som nevnt blir påvirket fra mange hold, ikke bare fra massemediene. En annen grunn er at massemediene er så mangt – det er stor forskjell på en bok og et fjernsynsprogram. Dessuten er vi som brukere nokså ulike, og vi lar oss påvirke ulikt. Voldsfilmer virker nok annerledes på en redd tiåring enn på en satt sekstiåring!

Religion

Kirken bidrar til å forsterke de tradisjonelle normene og verdiene. Noen av de mest grunnleggende normene og verdiene i samfunnet er jo nettopp kristne normer og verdier, slik vi finner dem i Bibelen, og slik et flertall i kirken tolker dem. Det vil si at kirken ikke viser vei når det gjelder å åpne for annerledes og kanskje nye måter å leve på. En del mennesker med homofil legning eller identitet opplever denne holdningen som vanskelig. Kirken bidrar til identitetsutviklingen på mange måter, ikke minst ved at mange av oss møter kirken i viktige faser i livet, som ved dåp, konfirmasjon, bryllup, nattverd og begravelse. Videre er det mange mennesker som søker sammen i religiøse foreninger og opplever fellesskap med andre.

Sosiale avvik

Forfatter: Jan Erik Auen, Gro-Anita Mortensen
Sosiale avvik (5097)

Hva er sosiale avvik? Som oftest regnes dette som noe negativt, men i flere sammenhenger er det sosiale avvikere som driver samfunnet fremover til et annet og kanskje bedre samfunn?

Samfunnets sosiale kontroll bidrar til at de fleste retter seg etter normene. Men er normene evigvarende og uforanderlige? Nei, hver generasjon former samfunnet på sin måte og ut fra sitt eget etiske ståsted. Betyr det at fortidens normer bør kastes over bord for å gi rom for nye mennesker og en ny tid? Neppe! Men frihet til å forme samfunnet er viktig for nye generasjoner og gjør tilværelsen mer dynamisk og interessant.

Hippieopprøret fra slutten av 60-tallet kom på kant med rådende oppfatninger i datidens samfunn.
Fotograf: Rolf M. Aagaard

Tagging er en uttrykksform som kan være brudd på både uformelle og formelle normer.
Fotograf: Joacim Lund

Fyllekjøring er lovbrudd og skal sanksjoneres av rettsapparatet.
Fotograf: Gorm Kallestad

Det vil alltid være noen som er i opprør mot samfunnet. Men opprør kan også bidra til endring og et dynamisk samfunn.
Fotograf: Sara Johannessen

Selv om den sosiale kontrollen i et samfunn er sterk, vil det alltid finnes mennesker som bryter med samfunnets normer. Enere er også avvikere, til en viss grad. Vår norske kultur preges av likhetstanken, og derfor vil mange mennesker som lykkes i livet, bli sett på som avvikere av fellesskapet. Enkelte bryter samfunnets lover og normer bevisst, fordi man ut fra sin egen etiske overbevisning ikke godtar storsamfunnets regler.

Samfunnets verdier utfordres av ungdomsopprør, som hippieopprøret fra slutten av 60-tallet og miljøbevegelsen i dag. De kommer ofte på kant med rådene oppfatninger i samfunnet, men bidrar med sitt engasjement til endring av samfunnet i en annen retning. Samfunnet bør være dynamisk, ikke statisk.

Men ikke alle lykkes med å tilpasse seg samfunnets normer og faller utenfor. Noen kjenner ikke normene, mens andre igjen er av ulike grunner ikke er i stand til å følge dem. Mindre brudd på uformelle normer kan medføre utstøtelse fra sosiale grupper eller avvisning. Brudd på de formelle normene er kriminalitet og fører oss over i samfunnets rettsapparatet, som er samfunnets formelle sanksjonsmulighet. Dermed blir de fleste innhentet av samfunnets normer over tid.

Oppgave: Hva er et samfunn?

Forfatter: Erik Sølvberg, Fagbokforlaget
Hva er et samfunn? (7602)

Oppgaver knyttet til "Hva er et samfunn?". Les artikkelen før du svarer på spørsmålene.

1. Hva er et samfunn?
2. Hva er et industrisamfunn?
3. Hvorfor er det feil å si at et kinopublikum er et samfunn?
4. Hvordan kan vi si at vi alle tilhører én verden?
5. Diskuter om det er riktig å snakke om et "verdenssamfunn" i våre dager.

Oppgave: Hva er sosialisering?

Forfatter: Arve Hepsø, Nils Naastad, Gro-Anita Mortensen
Hva er sosialisering? (9750)

Les den relaterte artikkelen og svar på spørsmålene nedenfor.

Oppgave 1

Hva er sosialisering?

Oppgave 2

Gi eksempler på forskjellige sosialiseringsprosesser.

Oppgave 3

a) Hvordan har du forandret deg det siste året?

b) Hva tror du er årsakene til forandringen?

Oppgave: Hva er sosiale roller?

Forfatter: Gro-Anita Mortensen
Hva er sosiale roller? (53089)

Les artikkelen "Sosiale roller - eller meg selv", som du finner i lenkesamlingen.

Oppgavene nedenfor er knyttet til begreper om roller og om hvordan du ser deg selv og dine roller.

1. Forklar begreper om roller
a) Hva er en uformell rolle, og hva kjennetegner den?
b) Hva er en formell rolle, og hva kjennetegner den?
c) Hva er en rollekonflikt? Gi eksempler på en rollekonflikt du selv har opplevd.

2. Forventninger og rettigheter knyttet til roller
Hvilke forventninger er knyttet til deg, og hvilke rettigheter har du som sønn/datter? Finn minst tre eksempler på forventninger og rettigheter.

3. Rolle – eller meg?
Drøft argumenter for og imot at du er en annen enn det rollene dine skulle tilsi.

Oppgave: Meg, meg og atter meg

Forfatter: Elisabeth Kristoffersen
Meg, meg og atter meg (53440)

Oppgavene her handler rett og slett om deg selv. Du skal presentere deg selv på to forskjellige måter.

Les følgende sider som bakgrunn for oppgaven:
Sosialisering

Hva er et samfunn?

Endringer i sosialisering – fra eventyr til digitale læremidler

Oppgave 1:
Du skal nå skrive en ordentlig, sammenhengende presentasjon av deg selv. Du skal forsøke å svare på følgende i presentasjonen din. Bruk begrepene som er utheva, i teksten du skriver.

- Hvem er jeg?
- Hvem har påvirka meg?
- Hvem påvirker meg?
- Hvilke **verdier** har jeg?
- Hvilke **ferdigheter** har jeg?
- Hvordan tilegner jeg meg ferdigheter?
- Har jeg lært ferdighetene mine fra noen?
- Hva kan jeg?
- Hva er mine interesser?
- Hvor har jeg fått disse interessene fra?
- Hvem **påvirker** mine interesser?
- Hvilke **mål** har jeg i livet?
- Hvilke **normer** har jeg?
- Hvilke **positive sanksjoner** får jeg?
- Hvilke **negative sanksjoner** kan jeg komme til å få?
- Hvilke **etiske retningslinjer** har jeg?

Legg oppgaven i en leksemappe eller lignende, slik at læreren kan lese teksten din, og slik at du har den selv til ettertid.

Oppgave 2: Bloggoppgave
Les Hvem vil du være på nettet?

Nå skal du forsøke å lage en presentasjon av deg selv som du skal legge ut på bloggen din. Tenk nøye gjennom hva du vil ha med, og hva du ikke vil ha med i bloggen. Snakk gjerne med medelever, lærer, foreldre, søsken og venner om hvordan du ønsker å framstille deg selv. Hvilken oppfatning ønsker du at leseren skal ha av deg? Hvilke egenskaper ønsker du å framheve, og hvilke ønsker du ikke å ha fokus på? Ta stilling til om du vil ha med hele navnet ditt i bloggen eller ikke. Ta også stilling til bilder du eventuelt legger ut, navn på andre, osv. Lag en litt spennende overskrift på blogginnlegget som sier noe om hvem du er.

Legg presentasjonen av deg selv ut på bloggen. Les noen av de andre i klassen sin presentasjon av seg selv. Kommenter gjerne innleggene.

Oppgaver: Status og identitet

Forfatter: Nils Naastad, Arve Hepsø, Gro-Anita Mortensen
Status og identitet (9755)

Les det relaterte fagstoffet om status og identitet før du jobber med oppgavene nedenfor. Noen av spørsmålene må du bruke dine egne erfaringer for å svare på.

Oppgave 1

a) Hva gir status i ditt ungdomsmiljø?
b) Gi eksempler på hva som gir status i andre miljøer.

Oppgave 2

Hvorfor er det viktig å ha status?

Oppgave 3

På hvilke måter oppfører du deg annerledes i forskjellige situasjoner, som for eksempel i familieselskap, hjemme, på skolen, i vennegjengen eller på fotballkamp?

Oppgave 4

Hva er forskjellen på rolle og identitet?

Oppgave: Normsendere

Forfatter: Erik Sølvberg, Fagbokforlaget
Normsendere (7606)

Oppgaver til normsendere

1. Hva mener vi med «identitet»?
2. Nevn de viktigste normsenderne.
3. Hva er personlig sosialisering?
4. Gi eksempler på uformelle normer i skolesamfunnet som er i strid med dem som er offisielt godtatt.
5. Hvilke verdier ligger til grunn for normene i dette utsagnet: «Det er viktig å få gode karakterer på skolen, men du skal ikke vise at du arbeider hardt for å oppnå dem!» Kjenner du deg igjen?
6. Hvorfor betyr kameratene så mye?
7. Finn eksempler på verdier som blir formidlet gjennom reklame i fjernsyn og presse.
8. Ta for dere noen aviser og finn eksempler på at de formidler meninger og selv gir uttrykk for meninger.
9. Hvilke av normsenderne som er nevnt i teksten, har fått økt betydning de siste årene, og hvilke har fått mindre å si? Begrunn svaret ditt. Diskuter om dette er en heldig utvikling.

Oppgave: Hva er sosiale avvik?

Forfatter: Inga Berntsen Rudi
Hva er sosiale avvik? (49079)

Les artikkelen om sosiale avvik og svar på spørsmålene nedenfor.

1. Hva er sosiale avvik?

2. Gi eksempler på hvordan avvik kan være
a) positivt
b) negativt

3. a) Hva kan brudd på uformelle normer føre til?
b) og hva med brudd på de formelle normene?

Kultur, kjønnsroller og samliv

Introduksjon: Kultur, kjønnsroller og samliv

Forfatter: Gro-Anita Mortensen, Inga Berntsen Rudi
Om Kultur, kjønnsroller og samliv (56078)

Pappa lager mat

Fotograf: Sara Johannessen

Her skal vi se nærmere på begrepet kultur, og hvordan kultur endrer seg over tid og fra sted til sted. Slik kultur endrer seg, endrer også kjønnsroller og samlivsformer seg.

I løpet av de siste 30 årene har det skjedd store endringer både når det gjelder hvordan vi i praksis lever sammen, og lovgivningen rundt. Vi vil se på lovverket og på noen utviklingstrekk.

Ifølge norsk lov er diskriminering blant annet på bakgrunn av kjønn ikke tillatt. Men det betyr ikke at det ikke lenger er forskjellige forventninger til jenter og gutter. Vi skal se litt på hvordan kjønnsroller og kjønnsforskjeller skapes.

Begrepet kultur

Forfatter: Inga Berntsen Rudi
Begrepet kultur (2460)

Hva tenker du på når du hører ordet kultur? Tenker du på teater og opera, fotball og rockemusikk? Kanskje tenker du på museer eller bibliotek? Eller tenker du på norsk kultur som det vi har av felles verdier og holdninger, og at Norge har blitt et flerkulturelt samfunn?

Et kjapt søk på Google, med kun ordet "kultur" i søkefeltet, viser at vi på de første sidene kun finner treff på kultursidene til forskjellige nettaviser og liknende. Det vil si at våre første treff handler om musikk, litteratur, teater og museer og liknende.

Det er ikke treffene vi får på søket vårt vi skal fokusere på i dette temaet. I samfunnsfag i skolen er undertemaet kultur et tema om holdninger, verdier og identitet, om minoriteter og fremmedkultur. Musikk, dans og film er derimot kulturuttrykk basert på den kulturen vi har.

Musikk er kulturuttrykk basert på den kulturen vi har eller føler tilhørighet til.
Fotograf: Trond Solberg

Kultur endrer seg over tid og fra sted til sted. Ungdomskulturen på 50- og 60-tallet er forskjellige fra dagens ungdomskultur.

Norge har blitt et flerkulturelt samfunn med mange kulturer som lever side om side.
Fotograf: Lise Åserud

Ritualer som dåp, konfirmasjon og bryllup er en del av kulturen vår. Alle kulturer har slike overgangsritualer som markerer at et menneske har fått en ny sosial status.
Fotograf: Stian Lysberg Solum

Definisjon

Hvordan skal vi så definere kultur? Kultur handler om alt som er skapt av mennesker, og inkluderer alle sider av livet. Kulturen din sier noe om hvem du er, hvor du kommer fra, og hva du tror på. Du blir født inn i et miljø som påvirker hvilke holdninger du får med deg i oppveksten. Når du begynner å studere eller får deg jobb, kan du møte et nytt miljø som påvirker deg videre. I tillegg vil den kulturen du er en del av, ha noe å si for hvordan du går kledd, eller hvordan du snakker.

Den norske samfunnsforskeren Arne Martin Klausen har gitt denne definisjonen: "Kultur er ideer, verdier, regler og normer som et menneske overtar fra den foregående generasjonen, og som man forsøker å bringe videre - ofte noe forandret - til neste generasjon."

I samfunnet. Samfunnslære for videregående skole. / biblio
http://ndla.no/nb/node/2459

En del av kulturen vår er normer og regler - for eksempel at det er galt å stjele og å drepe. En annen del er ritualer som dåp, konfirmasjon, bryllup og begravelser. Disse ritualene har tradisjonelt vært religiøse, og religion har ofte en sterk tilknytning til kultur. Men i Norge har vi også 17. mai-feiringen som et ritual de fleste av oss deltar i. Enten ritualer er religiøse eller ikke, gjør de at vi føler samhørighet med hverandre.

Kultur endrer seg

Kultur endrer seg over tid. Hva vi ser som typisk norsk i dag, er ikke det samme som for 100 år siden. På samme måte kan vi si at ungdomskulturen på 1960-tallet og i dag er forskjellige.

Kultur endrer seg også fra sted til sted. Det er lett å se at det er forskjell på for eksempel den norske kulturen og den sør-afrikanske, eller på den franske og den japanske. Men også innenfor det vi kaller vestlig kultur er det store forskjeller. Mange sier gjerne at Norge er "amerikanisert". Llkevel er det store forskjeller på norsk og amerikansk kultur. Vi trenger ikke dra til en annen verdensdel heller, selv innad i Skandinavia er det forskjeller som gjør at vi kan misforstå hverandre.

Et flerkulturelt samfunn

Hvis vi bruker Norge som utgangspunkt, vil vi finne en del felles holdninger og verdier som ses på som norske. Men det å definere noe som norsk har kanskje blitt vanskeligere med årene, ettersom den norske kulturen i dag også består av mange minoritetsgrupper. Norge har blitt det vi kan kalle et flerkulturelt samfunn. Det er mange kulturer med store variasjoner som skal leve sammen i Norge og akseptere hverandres forskjeller. I tillegg, med den økende globaliseringen, blir vi lettere og i større grad påvirket av strømninger andre steder.

Identitet

Samtidig som vi i større grad er en en del av en større verden, blir også verdiene nært oss viktigere. Hvordan identifiserer du deg? Som norsk eller ut ifra hvor i landet du kommer fra? Mange vil definere seg som østfolding, nordlending, bergenser eller trønder i stedet for norsk. Andre igjen vil definere seg selv som norsk-pakistaner eller norsk-iraner, og noen som kommer fra Sverige, har kanskje blitt "svorske".

Hvordan vi velger å definere oss selv, er basert på hvordan vi ønsker å presentere oss selv overfor andre, og hvordan vi vil at andre skal oppfatte oss. Kanskje er det ikke viktig for deg hvor i landet du er vokst opp i det hele tatt, men heller hvilket fotballag du heier på, hva slags musikk du hører på, eller hva slags klær du liker å gå i. Alt dette sier også noe om hva slags kultur du tilhører.

Kulturbegrepet

Forfatter: Inga Berntsen Rudi
Introduksjon: Kulturbegrepet (56374)

17. mai-feiringen er et kulturelt ritual.

Fotograf: Paul Kleiven

Kultur er et begrep som favner bredt og har mange forskjellige betydninger. Her skal vi hjelpe deg med å definere kulturbegrepet slik vi bruker det i samfunnsfag. Vi gir eksempler på hva kultur innebærer, og ser på kulturell variasjon i tid og sted.

Kjønnsroller

Forfatter: Gro-Anita Mortensen
Kjønnsroller (53409)

Det første spørsmålet som blir stilt når et barn kommer til verden, er gjerne: "Ble det gutt eller jente?" Og når svaret kommer, blir barnet gitt en kjønnsrolle. Det blir kategorisert inn i medisinske og statlige arkiver og i sosiale grupper som kvinne eller mann.

Jente eller gutt?

Kjønn er et så viktig kriterium i samfunnet at barn uten kjønnsidentitet ikke passer inn. Hvert år fødes det 10–12 barn som det er vanskelig å bestemme kjønnet på. De blir kalt intersexbarn. De fleste av dem blir gjort til jenter.

Født med ubestemmelig kjønn / biblio
http://ndla.no/nb/node/53410

Mennesker har alltid blitt delt inn i to samfunnsgrupper: kvinner og menn. For å forstå hva kjønn er, og hvordan vi tenker om kjønnsforskjeller, kan det være nyttig å skille mellom biologisk og sosialt kjønn. Etterpå skal vi se på hvordan kjønnsroller skapes og varierer i ulike samfunn, kulturer og over tid.

Er det sosialisering som skaper kjønnsforskjeller? Er det naturlig at gutter heller vil leke med biler og båter, eller er det fordi foreldrene gir guttene den type leker?
Fotograf: Einar Gjærevold

Biologisk og sosialt kjønn

Arbeidsmarkedet i Norge er kjønnsdelt. Kvinner jobber i større grad enn menn i offentlig sektor. Sykepleier er et typisk kvinneyrke.
Fotograf: Gorm Kallestad

Det er store forskjeller i hvilke utdanningsprogram jenter og gutter velger. Byggfag er et utdanningsprogram med overvekt av gutter.
Fotograf: Jon Petter Evensen

Med biologisk kjønn mener vi hva som rent kroppslig skiller kvinner og menn. Med større kjennskap til anatomi og hormoner har også de biologiske definisjonene endret seg og blitt tolket ulikt. Legevitenskapen har søkt å forstå og gruppere oss, også som kjønn. Men hva som regnes som medisinsk normalt, og hvilke barn som er blitt oppfattet som intersexbarn, har derimot endret seg over tid.

De samfunnsmessige fortolkningene av forskjellene mellom kvinner og menn kaller man ofte sosialt kjønn. Dette begrepet er hentet fra sosiologien, der man undersøker hvordan forestillinger om kjønn skapes og gjenskapes i samfunnet. Da ser man på hvilke forestillinger som finnes om hva som gjør kvinner og menn forskjellige.

I Norge tar vi det for gitt at jenter har like muligheter som gutter, men i mange land er det ikke slik. Utdanning av jenter er viktig for å forebygge fattigdom og barnedødelighet.

Er det sosialisering som skaper kjønnsforskjeller? Er det naturlig at jenter heller vil leke med dukker, eller er det foreldrene som påvirker barnet til å velge leker ut ifra deres forventninger til det? Harald Eia har i tv-programmet Hjernevask satt fokus på om det er arv (biologi) eller miljø (sosiale forhold) som former oss. Det er viktig å vite at disse to kjønnsdefinisjonene henger sammen. Men for samfunnet er det kanskje enda viktigere å se på hvordan forestillinger om kjønnsforskjeller og kjønnsroller gir seg uttrykk i samfunnet og endres over tid.

Kjønnsroller

Samlet kan man si at kjønnsroller er forventninger til hvordan mennesker skal oppføre seg og se ut på bakgrunn av hvilket kjønn de har. Vi forholder oss til og formes av kjønnsrollene og forventningene til oss.

Gutter kles ofte i blått og jenter i rosa, men forventningene til gutter og jenter har endret seg enormt de siste tiårene i Norge og den vestlige verden. Kvinner har fått en mye friere rolle og er langt mer likestilte enn før. Likevel påvirker kjønnsroller menneskers liv, både i Norge og kanskje enda mer andre steder i verden.

Kjønnsroller skapes og gjenskapes

For å forstå hvordan kjønnsroller former oss, er det interessant å se på hvordan de skapes og gjenskapes. Obligatorisk skolegang for jenter og gutter har endret kjønnsrollene i Norge. Her i landet forventes det at jenter, på samme måte som gutter, skal ta utdanning og delta i arbeidslivet. Slik er det ikke nødvendigvis i alle samfunn eller kulturer. Et utdanningstilbud til jenter er et virkemiddel til å forebygge fattigdom og barnedødelighet fordi det gir kvinner større selvbestemmelse og påvirkningsmulighet i samfunnet, og anses derfor som veldig viktig. For å bedre kvinners mulighet til utdanning gikk for eksempel pengene fra Operasjon Dagsverk i 2008 til utdanning for unge jenter i Bangladesh.

Utdanning for unge jenter i Bangladesh. Operasjon Dagsverk 2008. / biblio
http://ndla.no/nb/node/53412

I 2008 var det like mange jenter og gutter som tok videregående utdanning i Norge. Det er derimot betydelige forskjeller i hvilke utdanningsprogram de velger. Jenter tar helsefag og design- og håndverk, mens gutter langt oftere tar bygg- eller elektrofag.

Elever i Vg1 i videregående opplæring, etter kjønn og utdanningsprogram. 1. oktober 2008. / biblio
http://ndla.no/nb/node/53413

Kanskje henger dette sammen med at det er et kjønnsdelt arbeidsmarked i Norge der kvinner i større grad enn menn jobber i offentlig sektor, og menn i privat sektor. Statistisk har menn høyere lønnsgjennomsnitt enn kvinner. En ingeniør kan tjene opptil 100 000 kr mer i året enn en sykepleier, selv om de har like lang utdanning. Kvinners lønn utgjør 84 % av menns lønn i Norge i dag.

Heltidsansatte 2008. Gjennomsnittlig månedslønn etter kjønn og utdanning. / biblio
http://ndla.no/nb/node/53414

Likestilling – kjønnsroller i endring

Likestilling i arbeidslivet handler om å motarbeide at menn fortsetter å tjene mer enn kvinner. Kvinne- og mannsyrker må få samme status, og dette må også gi seg uttrykk lønnsmessig.

Ser man på utdanningsvalg og lønnsstatistikk, kan man si at kvinner velger seg yrker med lavere lønn enn menn. Så selv om vi opplever Norge som et likestilt land der kvinner og menn har like muligheter og samme lover, ser vi at kjønn fortsatt har stor betydning for de valgene vi tar i livene våre.

Tre av fem studenter ved universitet og høyskoler er kvinner, men kvinner jobber fortsatt i større grad i deltidsjobber, de tar en større del av husarbeidet og tjener mindre enn menn.

SSB Tema: Likestilling / biblio
http://ndla.no/nb/node/53416

At flere kvinner enn menn tar høyere utdanning, vil derimot gi seg utslag på arbeidsmarkedet over tid. Kvinner har i løpet av de siste 30 årene i stadig større grad inntatt yrker vi tidligere oppfattet som "mannsyrker", som leger, piloter og ingeniører. Det vil nok fortsette.

Forventningene til menn og menns kjønnsrolle er også endret. Menn er ikke lenger hovedforsørgere, og de tar på en annen måte enn før et større ansvar for barn og hjem. Nordiske menn er de i Europa som gjør mest i hjemmet.

Nordiske menn gjør mest hjemme / biblio
http://ndla.no/nb/node/53417

Dette sier også noe om at mannsrollene endres og fornyes i samfunnet, og at de varierer mellom ulike samfunn og til ulike tider.

Kjønnsroller – mer enn to roller?

Kjønnsroller varierer altså mellom ulike kulturer, og de endres over tid. Forventningene til kjønnene endres. Man kan lett tro at det kun finnes to kjønnsroller, én for menn og én for kvinner. Slik er det ikke hvis vi ser nøye etter. Det finnes en rekke kjønnsroller i et samfunn. Hvilken kultur eller religion man tilhører, har betydning for din måte å være mann eller kvinne på.

Etnisitet, utdanning, alder, økonomi og seksuell orientering er eksempler på faktorer som påvirker hvordan mennesker forventes å være kvinner og menn. Det forventes at menn som er rike og har høy utdanning, skal oppføre seg på en annen måte enn menn som har lav inntekt og utdanning, og menn i Afghanistan er menn på en annen måte enn menn i Norge.

Nøkkeltall fra SSB Tema - Likestilling

- 2 av 5 studenter ved universitet og høyskoler er menn.
- 2 av 3 kvinner er sysselsatte.
- 2 av 5 sysselsatte kvinner jobber deltid.
- 7 av 10 ledere er menn.
- 40,1 prosent av styrerepresentantene i allmennaksjeselskaper er kvinner (styreledere, nestledere, styremedlemmer).
- 87,2 prosent av barn i alderen 1-5 år gikk i barnehage i 2008.
- 3 av 5 stortingsrepresentanter er menn.

Samboer eller eneboer

Forfatter: Hans Nissen, Gro-Anita Mortensen
Samboer eller eneboer (2499)

I Norge ved begynnelsen av 2000-tallet levde hver tredje eller fjerde kvinne i aldersgruppen 20–29 år i samboerforhold og ikke i ekteskap. Tidligere godtok ikke kirken at man bodde sammen uten å være gift. Mellom 1842 og 1972 var det forbudt ved lov å leve i samboerskap. Men det er ikke bare samlivsformene som har endret seg, men også om vi velger å leve sammen eller alene.

Kjernefamilien defineres som en familie som består av mor, far og ugifte hjemmeværende barn. Mange forbinder kjernefamilien med det normale. Men det er ofte ikke så enkelt. Flere foreldre velger å skille lag, og barna bor hos bare en av foreldrene om gangen. Foreldrene blir aleneforsørgere og lever i en familie som består av en forelder og ett eller flere barn. 6 % av husholdningene består av en voksen og ett eller flere barn (SSB 2001).

Kronprinsfamilien er eksempel på en såkalt stefamilie, da kronprinsessen har en sønn fra før hun møtte kronprinsen.

Blant de 62 % av befolkningen over 20 år som lever i parforhold, finner vi også registrerte partnere.

Flere og flere lever alene. 38 % av alle husholdninger består av kun én person.

Kjernefamilien sett gjennom barneøyne. Mor, far og barn.

Stefamilie eller utvidet familie

Såkalte stefamilier er det når en kvinne og en mann lever sammen med barna fra sine tidligere forhold ("mine, dine og våre barn").

Det har blitt lettere å skille seg og å flytte sammen med en ny partner. Menneskene i dag har en mye større grad av økonomisk og individuell frihet enn folk hadde tidligere. Noen velger å inkludere alle i sin definisjon av familien og kaller den en utvidet familie.

Også tidligere levde man sammen med nye ektefeller og stebarn. Men dette hadde en annen bakgrunn en den vi ser i dag. Døden kunne splitte opp familier, og for å sikre barna og ikke minst gårdens fortsatte produksjon måtte familiestrukturen igjen komme inn i faste rammer, med en kvinne og en mann og barn.

Eneboer

Familiestrukturene har gjennomgått en dramatisk utvikling de siste tiårene. Mens de fleste tidligere var tilsluttet en familie på en eller annen måte, ser vi at stadig flere velger å leve alene. SSBs folke- og boligtelling i 2001 viste at så mange som 38 % av alle husholdningene besto av kun én person. Går vi tilbake til 1801, ser vi at det kun var 2,6 % som levde i enehusholdninger.

Vi finner flest aleneboere i de store byene og i utkantstrøk. Færrest aleneboere er det i kommunene rundt de store byene.

Samboere eller ektefolk

I 2001 levde 62 % av befolkningen som var over 20 år, i parforhold. Dette var par som var gift, registrerte partnere eller samboere, og som bodde i samme bolig. SSBs folke- og boligtelling viste at det var store regionale forskjeller. Størst andel av gifte par fant man i kystfylkene fra Vestfold til og med Hordaland og i enkelte kommuner i Nordfjord og på Sunnmøre.

De landsdelene som viste den største andelen av samboere, var Oslo og fylkene fra Trøndelag og nordover. I Finnmark var hele 26 % samboere. Kommunen med høyest antall samboere var Gamvik i Finnmark med 33 %, lavest var Kvitsøy i Rogaland med 6 %.

Trolig var det reelle tallet på samboere enda høyere, da statistikken var basert på hvor innbyggerne var registrert i folkeregisteret. Dette vil si at ugifte studenter som var registrert bosatt hos sine foreldre, men som bodde på studiestedet, ikke ble fanget opp av statistikken. Selv om de var samboere på studiestedet, ble de registrert som en del av foreldrenes hushold.

Hva er det normale?

I dag er det vanskelig å snakke om en normal samlivsform. Stadig flere skiller seg og gifter seg på nytt, flere inngår samboerskap, og flere lever alene.

I et samfunn med sterk grad av individualisering, økonomisk frihet og likestilling mellom kjønnene er det lettere å bryte ut av et tradisjonelt samlivsmønster enn tidligere. Den økonomiske friheten som begge kjønnene har, gjør det lettere å velge sin egen vei.

I gode og vonde dagar. Familieliv i Noreg frå reformasjonen til vår tid. / biblio
http://ndla.no/nb/node/2495

Folke- og boligtellingen 2001 / biblio
http://ndla.no/nb/node/2497

Samboerskap

Forfatter: Pia Strand, Ragnhild Tønnessen
Samboerskap (9503)

Samboerskap er en samlivsform som stadig blir mer populær. Mange er samboere en periode før de inngår ekteskap, men mange velger også å være samboere i stedet for å gifte seg. Reglene om samboerskap er ikke like omfattende som for ekteskap. Samboere bør derfor selv avgjøre omfanget av samlivets økonomiske og juridiske konsekvenser.

Definisjon

Samboerskap kaller vi det når to personer bor sammen i et ekteskapsliknende forhold uten å være gift. Dette er en vid definisjon som omfatter alt fra par som har delt et helt liv sammen og har felles barn, til par som deler hybel mens de går på videregående skole. Samboerskap kan ha ulik status i forskjellige lover. Det innebærer at et samboerpar for eksempel kan bli betraktet som ektepar i noen sammenhenger, men ikke i andre.

Følger

Fordi de forskjellige lovene behandler samboerskap forskjellig, er følgene av et samboerskap avhengig av hva slags samboerskap det er snakk om. Et moment som kan spille inn, er for eksempel om paret har felles barn.

Et samboerskap kan ha betydning for parets økonomiske og juridiske forhold til andre, for eksempel myndighetene. Samboere likestilles med ektefeller i en del lovgivning rundt borettslag og husleie, og noen trygde- og forsikringsytelser. Samboere gis også fordeler på linje med ektefeller i beregning av arveavgift. Flere av disse reglene stiller krav til at samboerne har barn, eller at de har bodd sammen i en lengre tidsperiode, for eksempel to år.

Et ekteskap er en avtale som forplikter ektefellene overfor hverandre. Inngåelse av samboerskap innebærer ikke en slik avtale. Det er derfor relativt få regler som regulerer det økonomiske og juridiske forholdet mellom samboere. Men samboerne kan selv inngå avtale om hvem som eier hva av verdier. En slik avtale kan klargjøre eierforholdene ved et samlivsbrudd, og den har også betydning dersom en av samboerne får økonomiske problemer. Men dersom en avtale om at begge eier leiligheten skal være gyldig overfor andre enn samboerne, må den i visse tilfeller også tinglyses.

Et eksempel:

Anne og Lars blir samboere da Lars flytter inn i Annes nykjøpte leilighet. Anne betaler på huslånet hver måned, og Lars betaler for mat og faste utgifter. Minst to ganger i året reiser de også på eksotiske ferier for å utvide Annes samling av sjeldne skorpioner. Disse reisene betaler Lars for.

Det er klart at det at Lars har betalt andre faste utgifter, har åpnet for at Anne har kunnet betale ned på huslånet, og bidratt til at Anne har kunnet bygge seg opp en stor samling sjeldne skorpioner. Men huslånet er betalt med Annes lønn.

Når forholdet går i vasken etter fire år, er det uklart om Lars har opparbeidet seg en andel i leiligheten, og eventuelt hvor stor andel. Dersom de ikke blir enige, må Lars bevise hvor stort hans bidrag har vært til den felles økonomien. I tillegg løper Lars en risiko for at han må betale omkostningene ved en rettsak dersom han skulle tape. (advokatenhjelperdeg.no)

Samboere bør også vurdere om de har behov for å skrive testamente. Det ble innført en ny lov 1. juli 2009 som ga noen samboere automatisk arverett, men den er svært begrenset. Den gjelder bare samboere som har felles barn, og arven kan heller ikke overstige 4G (knapt 300 000 kr). Men også for samboere uten felles barn ble det noen endringer. Før var det slik at dersom den avdøde samboeren hadde barn fra tidligere forhold, hadde barna alene krav på arven. Etter de nye reglene kan gjenlevende samboer arve inntil 4G dersom avdøde har bestemt det i testamente og de har vært samboere i minst fem år. Loven gir også gjenlevende samboer rett til å sitte i uskifte dersom bestemte vilkår er oppfylt.

Vi kan også tenke oss at Lars og Anne kommer over kneika. De fortsetter samlivet i 25 nye år, helt til Anne blir stukket av en skorpion og dør. Lars og Anne har valgt å ikke få barn, men har delt hele sitt voksne liv med hverandre. Anne og Lars var sikre på at de måtte ha arverett etter hverandre nå som de hadde bodd sammen så lenge, og har ikke skrevet testamente. Lars har dermed ingen rett til Annes verdier, og Annes griske bror, som er hennes nærmeste arving, krever arven sin utlevert. Lars må selge leiligheten og får bare beholde den verdien han kan bevise at han har betalt for.

Situasjonen ville blitt en helt annen om Lars og Anne var gift. Lars hadde da hatt muligheten til å sitte i uskiftet bo. Han hadde dessuten hatt arverett etter Anne. Fordi Anne heller ikke har noen barn, ville Lars arvet halvparten av Annes formue og et beløp tilsvarende 6G. (ca 440 000 kr.)

Det er altså opp til samboerne selv å lage avtaler om hvordan de økonomiske og juridiske forpliktelsene skal fordeles, og hvordan de felles verdiene skal fordeles ved samlivsbrudd eller den ene samboerens død.

Husstandsfellesskapsloven (lovdata) stiller opp noen regler som åpner for at en samboer kan få fordeler på bekostning av den andre eller den andres arvinger ved samlivsbrudd eller den ene samboerens død. Den viktigste av disse reglene er at en samboer kan ha rett til å overta bolig og eiendom de eier sammen. Dette er ikke en rett til boligens verdi, men til å kjøpe ut den andre samboeren eller arvingen. Disse reglene gjelder bare samboere som har bodd sammen i to år eller mer, eller har barn sammen.

Opphør

I motsetning til for ekteskap, er det ingen spesielle regler som må følges for at samboerskap skal oppløses.

Generelt

Det pågår stadig en politisk debatt om hvorvidt samboerskap skal likestilles med ekteskap på flere områder. Ett eksempel er i hvor stor grad samboere skal få automatisk arverett etter hverandre. Argumentet for at samboere skal ha slik arverett, er at mange samboerskap er veldig like ekteskap. Mange er ikke bevisst på at samboerskap ikke har de samme følgene som ekteskap og skriver ikke testamente, noe som fører til urimelige resultater i mange tilfeller. Hovedargumentet mot at samboere skal ha automatisk arverett, er at det er mer naturlig at man uttrykkelig gir en slik arverett gjennom ekteskap eller testamente, enn at den for eksempel inntrer på et visst tidspunkt i samlivet, uten at samboerne er nødt til å ta et bevisst valg om hvordan de ønsker å fordele arv.

Samliv har også andre økonomiske og juridiske følger, uavhengig av om man er gift eller samboere. Spesielt det å få barn har store følger for foreldre, både i forhold til arbeidssituasjon, økonomi og juridisk ansvar.

Underveis i et samliv fordeler samboerne eller ektefellene ansvar for hus og hjem, barn og barneoppdragelse og andre arbeidsoppgaver seg imellom. Det kan for eksempel være at man velger at den ene skal arbeide og ha lønnsinntekt, mens den andre tar en lengre utdanning, eller at den ene tar ut hele foreldrepermisjonen og kanskje arbeider deltid når barna er små. Disse valgene vil kunne ha stor økonomisk betydning både under ekteskapet eller samboerskapet og etterpå, i tilfelle samlivsbrudd eller ved en av partenes død. Ofte blir ikke konsekvensene vurdert før disse valgene tas.

For eksempel:

Nina og Ove blir samboere ett år etter at de møtte hverandre ved studiestart på universitetet. De har begge tatt forberedende fag, og Nina studerer fransk, mens Ove begynner på medisinstudiet. Nina blir gravid før hun har gjort ferdig bachelorgraden i fransk. Nina og Ove gleder seg til å bli foreldre, selv om det økonomisk blir litt vanskelig. Etter at lille Mie blir født, tar Nina permisjon, mens Ove prioriterer å bli ferdig med studiet. Etter et års tid tar Nina en deltidsjobb som resepsjonist i stedet for å gå tilbake til studiene. De trenger pengene for Ove er fremdeles bare student. Nina vil dessuten være så mye sammen med Mie som mulig.

Når Ove er ferdig utdannet lege, får han tilbud om en spennende jobb på et forskningsprosjekt på et sykehus i Nepal, og Nina og Mie blir hjemme. Samboerskapet havarerer ikke lenge etterpå. Da har Nina og Ove vært samboere i seks år.

I løpet av de seks årene har Ove fått en god utdannelse og utsikter til stabil og lønnsom jobb. Nina sitter igjen med eneansvaret for et lite barn, ingen fullført utdanning etter videregående, og kun noe arbeidserfaring fra resepsjonistjobben. Paret har klart seg på en liten inntekt og studielån, og har heller ikke spart seg opp noen verdier som Nina kan ha krav på. De har heller ikke vært gift, så Nina har ikke krav på bidrag fra Ove.

Fordelingen av disse arbeidsoppgavene går ofte av seg selv, og man tar gjerne ikke et bevisst valg. Det er ofte slik at kvinner velger å være hjemme med barn, også når barna blir større, og dette får store utslag på utsikter til lønnsinntekter og senere også pensjon.

Ekteskap

Forfatter: Pia Strand
Ekteskap (9487)

Det kan være mange grunner til at par ønsker å gifte seg. Tradisjon eller religion kan være en årsak, men mange gifter seg også av mer praktiske grunner, som at det kan innebære skattelette, eller fordi det sikrer den ene parten arv ved den andres død. Uansett hva som er årsaken til at man velger å gifte seg, har et ekteskap økonomiske og juridiske konsekvenser. Ekteskapet er en avtale som forplikter ektefellene overfor hverandre, men det får også konsekvenser.

Ekteskapsinngåelse

Ekteskapsloven

Ekteskapsloven / biblio
http://ndla.no/nb/node/9473

stiller opp vilkår som må være oppfylt for at man skal kunne inngå ekteskap. Dette er blant annet krav til myndighetsalder og bestemmelser om at man ikke kan gifte seg med nære slektninger. Det er folkeregisteret som utsteder en attest som bekrefter at vilkårene for å inngå ekteskap foreligger.

Det er visse krav som må være oppfylt for at man skal kunne inngå ekteskap.
Fotograf: Stian Lysberg Solum

Juridiske følger

Utgangspunktet er at ekteskapet ikke begrenser en ektefelles rett til å selge, gi bort eller ellers gjøre hva de vil med eiendelene sine. Men det er flere unntak fra dette utgangspunktet. For hva den ene ektefellen gjør med sine eiendeler og sin økonomi, kan ha store følger for den andre.

Selv om huset eies av den ene ektefellen, kan ikke han eller hun selge huset ektefellene bor i.
Fotograf: Erik Berglund

En del ekteskap fungerer ikke, men man kan ikke skilles på dagen. Man må være separert i et år først.

Når en av ektefellene dør, har den gjenlevende rett på minstearv.
Fotograf: Sara Johannessen

Den ene ektefellen kan ikke selge eller pantsette huset ektefellene bor i, selv om han eier huset alene. Fordi det antas at den ene ektefellens økonomi har stor betydning for den andres, har ektefeller også rett til å få opplysninger om hverandres selvangivelser, bankkontoer og lignende når de henvender seg til banker og offentlige etater. Ektefellene har en gjensidig underholdsplikt, som også betyr at begge ektefellene kan bli ansvarlig for å betale for eksempel strømregningen, selv om abonnementet står i den ene ektefellens navn.

Opphør

Ekteskap opphører enten ved skilsmisse, eller ved at en av ektefellene dør. I begge tilfeller er det mange lovregler om hvordan de økonomiske verdiene i ekteskapet skal fordeles. Noen av rettighetene ektefellene har etter loven, er absolutte, mens på andre områder kan ektefellene selv lage avtaler eller testamente som bestemmer hvordan verdiene skal fordeles.

Skilsmisse

I dag trenger man ikke oppgi noen årsak til skilsmissen, det er nok at den ene ektefellen ikke ønsker å fortsette ekteskapet. Skilsmisse kan likevel ikke gjennomføres på dagen, man må først være separert i minst ett år. Dersom ektefellene har barn under 16 år, må de også ha vært gjennom megling.

En ektefelle kan likevel kreve skilsmisse uten foregående separasjon dersom hun har vært utsatt for tvangsekteskap, eller vold eller trusler om vold i ekteskapet.

Ved skilsmisse deles i utgangspunktet ektefellenes formue likt mellom dem, men det er mange viktige unntak fra denne regelen. Det en ektefelle eier før ekteskapet, eller arv eller gave hun har mottatt i løpet av ekteskapet, kan hun kreve å holde utenfor denne delingen.

Ektefellene kan avtale at de i tilfelle skilsmisse beholder bestemte eiendeler eller alt de eier fra før, eller alt de tjener eller får i løpet av ekteskapet. Dette kalles avtale om særeie. For at en slik avtale skal være gyldig, må den inngås på en bestemt måte, blant annet må den være skriftlig og undertegnes med vitner til stede. Ektefellene kan også avtale at særeieavtalen faller bort dersom de får felles barn, eller dersom de er gift i et visst antall år.

Dette er regler om hvordan verdiene skal fordeles. I tillegg er det flere regler om hvordan de faktiske eiendelene skal fordeles. Dette er viktige spørsmål.

Et eksempel:

Peder og Marte kjøpte Martes barndomshjem av hennes foreldre da de giftet seg. De eier halvparten av huset hver. De får to barn før ekteskapet havarerer og Marte vil skilles. De er enige om at Peder skal ha barna boende hos seg, og Peder mener da at det er best at de får bo i huset de har vokst opp i. Men Marte ønsker å beholde barndomshjemmet sitt. Hvem har rett til å kjøpe den andres halvpart av huset?

Det er ikke noe eksakt svar på det spørsmålet, det avgjøres konkret i hvert enkelt tilfelle. Den som skal ha barna boende hos seg, stiller oftest sterkt. Men Peder kan også få bruksrett til eiendommen, en rett til å leie huset av Marte, for eksempel fram til barna er myndige. (Les mer om dette i brosjyrene som er nevnt under.)

Den felles underholdsplikten ektefellene hadde i ekteskapet, opphører ved skilsmisse. Men i noen tilfeller kan den ene ektefellen være nødt til å betale bidrag til den andre etter skilsmissen.

Ektefellebidrag / biblio
http://ndla.no/nb/node/9493

Dødsfall og arv

I utgangspunktet kan alle skrive testamente og selv bestemme hvordan eiendelene skal fordeles når man dør. Men det er mange viktige begrensinger i denne retten, spesielt dersom man er gift.

En ektefelle har rett på minstearv etter arvelateren (den avdøde ektefellen som etterlater seg arv). Denne er i dag 421563 kr, eller 281024 kr dersom ektefellene har barn. (6 eller 4 ganger grunnbeløpet i folketrygden, forkortet G. G justeres en gang i året, og er per april 2009 på 70256 kr.)

Grunnbeløpet (G) i folketrygden / biblio
http://ndla.no/nb/node/9495

Dette kan ikke arvelater testamentere bort. Dersom arvelateren har barn, er beløpet han kan testamentere bort enda mindre. Barna har krav på en stor del av arven.

Et testamente som begrenser ektefellens arverett til denne minstearven, er ikke gyldig med mindre ektefellen har fått beskjed om at et slikt testamente eksisterer, før arvelateren dør. Det er også andre strenge krav til testamentet for at det skal være gyldig.

Juridisk rådgivning for kvinner / biblio
http://ndla.no/nb/node/9498

Når det ikke er skrevet testament, eller testamentet er ugyldig, har ektefellen krav på en fjerdedel av arven.

Dersom den ene ektefellen dør, kan den andre ha rett til å sitte i uskiftet bo. Dette betyr at arven ikke fordeles mellom arvingene med en gang, men utsettes så lenge den gjenlevende ektefellen ønsker det, eller til hun dør. På denne måten kan gjenlevende ektefelle for eksempel fortsette å bo i huset ektefellene eide sammen uten å være nødt til å kjøpe ut arvingene. Retten til å sitte i uskifte forutsetter at den avdøde ektefellen ikke har barn som ikke er ektefellenes felles barn, for eksempel fra tidligere ekteskap. Disse barna har rett til å få arven sin med en gang. Gjenlevende ektefelle kan heller ikke sitte i uskifte med verdier som er testamentert bort, eller som arvelateren hadde i særeie.

Familieliv – litt om lover og praksis

Forfatter: Gro-Anita Mortensen
Familieliv – litt om lover og praksis (5524)

I dag som til alle tider velger mennesker å leve sine liv i famlier. Hvem disse familiene består av, varierer, nå som før. Noen familier har barn, andre ikke. Andre familier igjen består av én voksen med ett eller flere barn, mens andre består av et voksent par med barn.

Et velkjent mønster i familielivet er kjernefamilien med mor, far og barn. Dette har vært den rådende samlivsformen. Men det virker som om det er flere ulike samlivsformer nå enn tidligere.

Nå som før opplever barn at foreldrene etablerer flere samliv etter hverandre. I gamle dager ble barnefamilier oppløst tidlig på grunn av dødsfall i familien. Kvinner døde oftere når de fødte barn, og det var en viktig årsak til at mange barn ikke vokste opp med begge foreldrene. Nå er det skilsmissene som er den vanligste grunnen til oppløste familier.

Ekteskapsloven

Det finnes lover som skal sikre barn best mulig oppvekstvilkår. Ekteskapsloven er en slik lov. Et samliv mellom to mennesker reguleres av ekteskapsloven dersom de er gift. I praksis gjelder da en felles økonomi og felles ansvar for eventuelle barn. Gifte foreldre får delt foreldrerett når barnet blir født. Foreldreansvar er en juridisk avklaring av hvem av foreldrene som kan treffe ulike typer beslutninger på vegne av barnet, blant annet valg av skole, navn, søknad om pass og flytting til utlandet. Hvis partene har felles barn og bryter samlivet, kreves det i tillegg at foreldre møter til megling hos familievernkontoret og blir enige om foreldreansvaret.

Foreldre som ikke er gift

Det er litt annerledes når foreldrene ikke er gift. Da finnes det ikke tilsvarende lover som regulerer familielivet. Etter loven blir moren oppført med foreldreansvaret når foreldrene ikke er gift eller samboere.

Barnelova: Lov 8. april 1981 nr. 7 om barn og foreldre (barnelova) / biblio
http://ndla.no/nb/node/9649

Med barnet i fokus, Begrepsbruken i barneloven / biblio

Ekteskapsloven gir gifte foreldre felles ansvar for barna.
Fotograf: Katrine Nordli

Hvis foreldrene ikke er gift blir mor automatisk oppført med foreldransvar. Foreldrene må skrive under på et skjema for å bekrefte felles foreldreansvar.
Fotograf: Tore Meek

Det er fortsatt slik at ved samlivsbrudd så er det oftest mor som får den daglige omsorgen, men fedrene har kommet mer og mer på banen de siste åra.
Opphavsmann: Ketil Lyngvær

http://ndla.no/nb/node/9647

Dersom mor og far er enige, kan far tilskrives delt foreldreansvar etter fødselen. Noen sykehus deler ut skjema der foreldrene kan skrive under på delt foreldreansvar allerede når barnet blir født. Det stilles ikke krav om megling mellom foreldrene ved samlivsbrudd.

Samlivsbrudd

Stadig flere barn opplever samlivsbrudd og får erfaringer fra å leve med en av foreldrene. Selv om det i de senere årene har blitt mer vanlig med delt foreldreansvar, viser statistikken at de fleste foreldrene ikke deler ansvaret og samværet likt etter skilsmisse. Fra 1996 til 2002 har det blitt mindre vanlig at mor har foreldreansvaret alene, fra 67 til 53 prosent. Og det et også store variasjoner i hvem som har daglig omsorg for barna.

Det var en dobbelt så stor andel i 2002 som i 1996 som oppga at de hadde delt bosted for barnet. Andelen som bodde hos mor, var fortsatt svært mye høyere i 2002. I 2002 var det altså flere barn som pendlet mellom de to husholdene når foreldreansvaret var felles, enn i 1996. Fedrene er kommet mer på banen, og det er en sterk sammenheng mellom foreldreansvar og fordeling av omsorg. Det er neppe endringer i samlivsstatus ved barnets fødsel som kan forklare økningen i delt bosted. Derimot kan nok styrkede juridiske foreldrerettigheter for samboerfedre og styrking av fedres praktiske omsorgserfaring med helt små barn gjennom permisjonsordninger være viktige bidrag i forklaringen. Også oppmerksomheten og debatten rundt fedres svake stilling og fordeling av barn kan bidra til å forklare.

Far er blitt viktigere, men mor er fortsatt viktigst / biblio
http://ndla.no/nb/node/9629

Selv om foreldre i stadig større grad fordeler omsorgen likt etter et samlivsbrudd, har mødre fortsatt den daglige omsorgen i over 80 % av tilfellene. Mange barn bor sammen med mor.

Far er blitt viktigere, men mor er fortsatt viktigst / biblio
http://ndla.no/nb/node/9629

Ekteskapsloven i Norge

Forfatter: Inga Berntsen Rudi
Ekteskapsloven i Norge (1401)

11. juni 2008 ble det fattet et historisk vedtak i Stortinget, da flertallet av representantene i Odelstinget stemte for ny ekteskapslov. Vedtaket ble basert på forslaget til felles ekteskapslov som ble lagt fram av regjeringen i mars samme år, hvor heterofile og homofile blir likestilt. Norge ble dermed det sjette landet i verden som innførte kjønnsnøytral ekteskapslov.

Felles ekteskapslov

Den felles ekteskapsloven gir homofile samme rett som heterofile til å inngå ekteskap. Kirken har rett til å vie homofile, men ikke plikt. Lovendringene i 2008 innebar også endringer i barneloven, adopsjonsloven og bioteknologiloven. Homofile ektepar skal bli vurdert på linje med heterofile i adopsjonssaker, og det er mulig å stebarnsadoptere hverandres barn og fungere som fosterforeldre. Loven sikrer at barn av homofile får juridiske foreldre fra starten av livet ved at lesbiske par får rett til assistert befruktning.

Den 11. juni 2008 ble loven vedtatt av Odelstinget.

Lovendringene i 2008 sikret at lesbiske par har rett til assistert befruktning.
Fotograf: Berit Roald

Loven sikrer at barn av homofile får juridiske foreldre fra starten av livet.
Fotograf: Lise Åserud

Referat fra Møte i Odelstinget onsdag 11. juni 2008 / biblio
http://ndla.no/nb/node/1440

Etter en rekordlang debatt i Stortinget som varte hele dagen, stemte 84 representanter for lovforslaget, mens 41 stemte mot. De fleste partiene var for loven, mens Kristelig Folkeparti og Fremskrittspartiet var imot. Den nye ekteskapsloven ble iverksatt fra 1. januar 2009, og den gamle partnerskapsloven ble ugyldig. Alle som tidligere har inngått partnerskap, kan om de ønsker det, få partnerskapet registrert som ekteskap uten å gifte seg på nytt.

Fra 2008 kan homofile gifte seg på lik linje med heterofile.

Debatt

Helt siden saken om nøytral ekteskapslovgivning første gang ble tatt opp i Stortinget i 2004, har dette vært en sak som har vekket sterke følelser. Prosessen rundt lovforslaget, som ble sendt ut på høring i mai 2007, har vært gjenstand for mye opphetet debatt – en debatt som til tross for vedtaket har fortsatt.

Motstand

Den største motstanden kom fra troende fra ulike kirkesamfunn. En gruppe motstandere skaffet blant annet 50 000 underskrifter mot lovforslaget, og det ble også holdt demonstrasjon mot loven utenfor Stortinget under debatten. Mange hevdet at debatten har medført at folk som er imot kjønnsnøytral ekteskapslov ikke blir respektert lenger. De som er imot, mener at loven setter ekteskapet som institusjon på spill, og at man tar fra barna muligheten til å bli kjent med sin far. Noen bruker andre uttrykk og sier at far blir redusert til en sædcelle. Flere argumenterer med biologi og understreker at det skal en mann og en kvinne til for å lage barn.

Men også i kirken er det forskjellige holdninger. Tidligere biskop og stortingsrepresentant for Høyre, Per Lønning, erklærte utenfor Stortinget at han meldte seg ut av Høyre i protest mot at partiet er for loven. I Hamar bispedømme derimot, ble det avholdt gudstjeneste i regi av organisasjonen Skeiv Ungdom. Biskopen i Hamar, Solveig Fiske, var til stede under gudstjenesten.

Støtte

Forkjemperne for loven mener det er viktig at staten ikke skiller mellom a- og b-mennesker, og at utvidede rettigheter for noen ikke betyr at man tar rettigheter fra andre. Den rødgrønne regjeringen viste med loven at de ønsket å aktivt motarbeide diskriminering av homofile, og de mente at man med dette styrket ekteskapet som institusjon, ikke svekket det.

Et annet formål med loven, og et viktig argument for dem som støtter den, er at man med dette kan sikre barns rettigheter. Faktum er at barn som lever sammen med homofile foreldre, bare hadde en forelder i juridisk forstand. Mange understreker også at når lesbiske kan få assistert befruktning i Norge, har barna rett til å vite hvem far er, når de er 18 år. Fram til i dag har mange lesbiske reist til Danmark for dette, og der er ofte sæddonoren ukjent.

Loven ble endelig vedtatt av Lagtinget den 17. juni 2008.

Pressemelding 14.03.2008, Barne og Likestillingsdepartementet: / biblio
http://ndla.no/nb/node/1437

Oppgave: Kultur

Forfatter: Inga Berntsen Rudi
Kultur (7078)

Les tekstene "Begrepet kultur" og "Kulturell variasjon" og svar på spørsmålene nedenfor.

1. Hvordan kan vi si at vi blir påvirket av kulturen i oppveksten? Gi minst to eksempler og forklar eksemplene dine.

2. Hvordan endrer kultur seg?

3. Nevn to eksempler på hvordan kultur kan påvirke klesstil og språk.

4. Gro Harlem Brundtland uttalte at "Det er typisk norsk å være god".
a) Drøft hvorvidt det finnes noe som vi kan kalle typisk norsk i dag.
b) Hva tror du Brundtland mente med dette utsagnet? Drøft hvorvidt dette fortsatt er gyldig i dag.

Kulturprosjekt: Kulturwiki eller kulturavis

Forfatter: Elisabeth Kristoffersen
Kulturprosjekt: kulturwiki, kulturavis eller veggavis (55957)

Dette skal være et klasseprosjekt. Det vil si at de enkelte elevenes produkt blir del av et felles produkt. Dette produktet kan være en wiki eller en avis eller veggavis. Produktet vil utvides etter hvert som elevene arbeider med det, men det vil være ukentlige delmål slik at prosjektet ikke blir uoversiktlig. Dersom dere ikke ønsker å lage en wiki eller avis, kan elevene deles inn i grupper som presenterer hva de kommer fram til, muntlig mot slutten av perioden.

Tips for wiki

1) Læreren bør opprette wikien og være administrator for den. Elevene blir medlemmer i wikien og kan dermed skrive og redigere tekstene i den.
2) Første side i wikien bør fungere som en forside som dere lager sider ut fra. Denne forsiden bør ha en kort presentasjon av prosjektet.
3) Læreren bør opprette de fleste sidene på forhånd slik at det ikke blir uendelig mange sider og dermed vanskelig å finne fram i wikien.

4) Man må ikke være spesielt datakyndig for å arbeide med wiki, for det er ganske selvinstruerende. Dersom det er første gang dere prøver å lage en wikiside, bør dere senke ambisjonsnivået og akseptere at produktet kanskje ikke blir seende veldig proft ut. Dere kan også velge å bare gjøre noen av delene nedenfor slik at wikien ikke blir så omfattende. Fordelene med en wiki er at alle kan redigere innholdet, og at dere har en meny som viser innholdet i hele wikien. Slik kan wiki bli en god måte å organisere fagstoff på. Les mer om Wiki på Wikipedia og Wikispaces

Vurdering

Det er ikke alltid så enkelt å vurdere store prosjekt med flere deltagere. Noen bidrar mer enn andre, og det er noen bidrag som er mer synlige enn andre. En måte å løse dette på er at elevene skriver navn på de sidene de lager, enten det er i wikien eller i avisa. Men i en wiki kan det være flere forfattere, og det anbefales da at de elevene som endrer eller tilfører fagstoff, skriver sitt navn som medforfattere. Omskriving og redigering er også en del av prosessen og bra for prosjektet, og de som er med på å gjøre tekstene bedre, skal likeens stå oppført som medforfattere. Dette kan kontrolleres av lærer.

Ved prosjektets slutt kan lærer vurdere de enkelte sidene elevene har laget. Det anbefales også at det blir gjort en sluttvurdering etter at prosjektet er ferdig, som en individuell prøve der fagstoffet til prøven også er henta fra klasseprosjektet.

Arbeidsplan

Del 1: Kultur

Elevene tar utgangspunkt i de nasjonalitetene som finnes i klassen. Dersom det ikke er flere nasjonaliteter representert i klassen, kan man dele klassen i grupper som velger hver sin nasjonalitet som er representert i det flerkulturelle Norge.
Elevene lager en side i wikien eller avisa som presenterer kulturen til nasjonalitetene, også den norske. Hva er typisk for disse kulturene? La gjerne elevene intervjue hverandre eller foreldre og slektninger, be dem ta med bilder som dere kan publisere i wikien eller vise i avisa, osv.

Del 2: Nasjonale minoriteter – samer og romanifolket

Elevene utvider wikien eller avisa med fagstoff om de to nasjonale minoritetene samer og romanifolket. Etter at elevene har lest om eller på annen måte fått kunnskap om dem, blir klassen delt i mindre grupper som hver tar for seg et av følgende emner og lager en side i wikien eller avisa om emnet sitt:
samisk kultur, samisk språk, samenes historie, samenes religion, samenes stilling i dag; romanifolkets kultur, romanifolkets språk, romanifolkets historie, romanifolkets religion, romanifolkets stilling i dag.

Del 3: Fordommer og fremmedfrykt

Hvilke fordommer har vi mot de ulike nasjonalitetene som er presentert i wikien? Elevene undersøker i nettaviser og på andre nettforum og finner ut om hvordan "deres" nasjonalitet blir presentert og omhandla i ulike medier. Hvilke fordommer kommer til syne, og hvorfor tror elevene at disse fordommene har oppstått? Elevene legger til det de finner ut, på wiki-siden eller som en ny side i avisa.

Del 4: Religion

Hvilke religioner er det de ulike minoritetsgruppene har? Hva er det som kjennetegner disse religionene? Hva er religion, og hva er kultur? Elevene finner mer ut om religionen til "sin" nasjonalitet og presenterer religionen med utgangspunkt i hvilke praktiske og synlige konsekvenser tilhørighet til denne religionen har. Elevene legger til det de finner ut, på wiki-siden eller som en ny side i avisa.

Ferdigstillelse

Elevene må gå gjennom sidene de har laget, og kvalitetssikre dem.

Sjekkliste

- Er alle kildene med?
- Er alle forfatterne ført opp?
- Er det enkelt å lese tekstene og finne fram i dem?
- Gå gjennom sideutformingen. Er det relevans mellom bilde, tekst og bildetekst?
- Er bildene som er tatt med, lovlige? Det vil si: Har dere bare brukt bilder som er CC-registrert, eller er opphavspersonen spurt om tillatelse til å bruke dem?
- Dersom dere har laget wiki: Har dere ført opp stikkord og laget interne lenker til aktuelle sider i wikien?

Oppgave: Kriminalitet, en kjønnsforskjell?

Forfatter: Gro-Anita Mortensen
Kriminalitet, en kjønnsforskjell? (9627)

De fleste som blir dømt for kriminelle handlinger i Norge, er menn. Hvorfor er det slik?

Les mer i artiklene "Gjerningsmannen sjelden kvinne" og "Vold: Kvinner og menn like utsatt" fra SSB og "Feminisme på svensk" fra Morgenbladet. Du finner dem i lenkesamlingen.

1. Lag tre påstander som sier noe om forholdet mellom kriminalitet og kjønn.

2. Drøft hvorfor det er slik.

Oppgave: Sammen eller alene?

Forfatter: Inga Berntsen Rudi
Sammen eller alene? (49309)

Les artiklene som ligger relatert på høyremenyen før du svarer på spørsmålene nedenfor.

1. Hva tenker vi oftest på når vi hører ordet "kjernefamilie"?

2. Hva er forskjellen på bakgrunnen for å leve som en "utvidet familie" før og nå?

3. Hvor mange prosent av den norske befolkningen bor alene?

4. a) Hvor mange familier med barn var det i Norge per 1. januar 2008?
b) Hvor stor prosent av alle par med barn under 18 var gift?

5. Hvor mange barn er enebarn ifølge statistikken?

6. a) Hvilken type familieform er det i din familie?
b) Hvor mange forskjelllige familieformer er det i klassen din? Hvilke familieformer er det?

Gruppeoppgave: Familie og samliv

Forfatter: Elisabeth Kristoffersen
Gruppeoppgave: Familie og samliv (53436)

Under finner du tre oppgaver. Først skal du gjøre en individuell oppgave. Svarene på den tar du så med deg for å diskutere i gruppe. Til slutt skal du skrive et blogginnlegg.

Individuell oppgave

Svar på følgende spørsmål:
a) Hvem bor du sammen med?
b) Hvem vil du si er din familie?
c) Skiller din familie seg fra dine foreldres familie? Hvordan?
d) Hva er utfordringene til din familie?

Gruppeoppgave

Velg en på gruppa som tar notater.

Diskuter på gruppa:
a) Hvordan vil dere definere en familie?
b) Hva er en kjernefamilie?
c) Hva er forskjellen mellom et par som er samboere, og et par som er gifte?
d) Studer statistikken i lenka nedenfor. Hva forteller den om hvordan folk i Norge bor?
Statistikkbanken – familier, etter familietype
NB! Velg region "Hele landet", marker alle familietypene ved å holde inne Control-tasten, trykk med venstre musetast på alle, trykk på "Vis tabell".
e) Hvem kan gifte seg i Norge?
f) Hva er fordelene med å organisere seg i familier?

Bloggoppgave

Skriv et blogginnlegg som oppfølger til innlegget om deg selv. Tittelen skal være: Fordelene og ulempene ved å bo i en familie ...

Religiøs, etnisk og kulturell variasjon

Introduksjon: Religiøs, etnisk og kulturell variasjon

Forfatter: Inga Berntsen Rudi
Introduksjon: Religiøs, etnisk og kulturell variasjon (56394)

Fra bønn under den muslimske høytiden Id. Bildet er fra Central Jamaat-e Ahl-e Sunnat moskeen i Oslo.
Fotograf: Heiko Junge

Kulturen er hele tiden under påvirkning. Noe av det som påvirker kultur sterkest, er etnisk variasjon og religion.

Etnisitet er en forestilling om kulturell og kollektiv identitet. I Norge har vi mange forskjellige etniske grupper. Den største gruppen er etnisk norske, men vi har også forskjellige innvandrergrupper, en urfolksgruppe, samene, og fem nasjonale minoriteter – rom (sigøynere), romanifolk (tatere), jøder, kvener og skogfinner.

Felles religion er gjerne et tegn på etnisk gruppe, men ikke nødvendigvis. I Norge hadde vi fram til 2012 statskirke, men det betyr ikke at alle etnisk norske regner seg som kristne. Uavhengig av religiøsitet er religion en viktig del av de fleste kulturer. Her i landet er det bl.a. religion som styrer når vi har fri, for eksempel til jul og påske.

Vi skal her se nærmere på hvordan religiøs, etnisk og kulturell variasjon påvirker samfunnet.

Samfunn og kultur under påvirkning

Forfatter: Arve Hepsø, Gro-Anita Mortensen, Inga Berntsen Rudi
Samfunn og kultur under påvirkning (63920)

Kulturen er under stadig påvirkning – det har den alltid vært, og det vil den alltid være. Nye innslag i kulturen kommer av kontakt med andre kulturer. Disse nye innslagene kan komme av at folk har vært ute og reist og tar med seg nye impulser, eller ved at innvandring bringer med seg nye kulturinnslag.

Et eksempel er pizza. Pizzaen er fortsatt en relativt ny matrett i Norge. Da den ble vanlig i de fleste hjem på 1980-tallet, endret den ungdomskulturen i Norge. Ikke bare var den et symbol på endrede matvaner, den endret også samværsformen ved at ungdommer samlet seg på pizzakvelder, og den påvirket hele kulturen med innslag av pizzarestauranter i en tid da nordmenn spiser mer ute enn noen gang.

Noen ganger tar en spesiell kultur opp i seg elementer fra andre kulturer, andre ganger blir de eksisterende sidene ved kulturen stående til tross for ytre påvirkninger. Etnisk variasjon og religion er noe av det som påvirker samfunn og kultur sterkest. Vi skal derfor se nærmere på de begrepene.

I andre land

Storbritannia og Frankrike er to land hvor millioner av innbyggere har sin opprinnelse i tidligere kolonier. Dette gjør at det er mange forskjellige etniske grupper i landene. I Storbritannia er det f.eks. mange innbyggere med indisk bakgrunn. Dette er både folk som er født i India, men også britiskfødte med to indiske foreldre. Den store gruppen med indere har påvirket britisk matkultur sterkt, og indiske restauranter er veldig populære.

USA er ofte referert til som en kulturell smeltedigel. Bortsett fra urbefolkningsgrupper (indianere) har alle i USA sin opprinnelse fra andre steder i verden. Alle de forskjellige etniske gruppene setter sitt preg på det amerikanske samfunnet og kulturen.

Etnisitet, religion og konflikter

Etniske og religiøse variasjoner kan også gi grobunn for konflikter. Blant annet var krigene i det tidligere Jugoslavia på 1990-tallet preget av etniske motsetninger.

Indisk mat på Grønland, Oslo

Fotograf: Joronn Sagen Engen

Etnisk variasjon

Etnisitet

Etnisitet er et relativt nytt og komplekst begrep. Først etter 1960-tallet ble begrepet brukt mer og mer utstrakt, og det har til dels erstattet ordet «rase». Vi kan si at etnisitet er en folkegruppe definert sosialt/kulturelt. Bjørn Bjerkli kaller dette «sosial organisering av kulturelle forskjeller».

Etnisitet og identitet - begrepsavklaring. Powerpoint / biblio
http://ndla.no/nb/node/64014

Etnisitet er knyttet til en forestilling om kulturell og kollektiv identitet. En gruppes felles identitet kan skyldes felles kulturelle, språklige, historiske, religiøse eller politiske kriterier – gjerne en kombinasjon av flere av disse.

Etnisk variasjon og kultur

Selv om en gruppe ofte har et kulturelt fellesskap, for eksempel nordmenn, betyr det ikke at etnisk variasjon eller etniske forskjeller er det samme som kulturelle forskjeller. Som etnisk norsk kan jeg ha forskjellige verdier og kultur enn andre som også er etnisk norske. Som etnisk norsk kan jeg ta opp i meg svensk, amerikansk eller indisk kultur, men jeg vil aldri bli etnisk svensk eller etnisk indisk.

I Norge har vi mange forskjellige etniske grupper. Den største gruppen er etnisk norske, men vi har også forskjellige innvandrergrupper, for eksempel svensker, somaliere, chilenere og vietnamesere. Her i landet har vi også en urfolksgruppe, samene, og fem nasjonale minoriteter – rom (sigøynere), romanifolk (tatere), jøder, kvener og skogfinner.

Hvordan har etnisk variasjon påvirket kulturen i Norge?

Statsborgerseremoni, Oslo rådhus

Fotograf: Lise Åserud

Vi lever ikke lenger i et «blendahvitt» samfunn. Gatebildet har endret seg betraktelig de siste tiårene, spesielt i de store byene. Det er et mangfold av folk med forskjellig utseende, og de aller fleste snakker i dag norsk. Språk er en del av kulturen og identiteten vår, og i dagens Norge er det mange med en annen etnisk bakgrunn som er født og oppvokst i Norge, og som dermed snakker den dialekten andre gjør på det stedet de er vokst opp. I dag er det ikke unaturlig å høre en gutt med foreldre fra Bosnia snakke trøndersk eller ei jente med vietnamesiske foreldre snakke bergensk.

Et av de mest synlige eksemplene på kulturpåvirkning er såkalte «innvandrerbutikker», nye produkter i dagligvarebutikkene og et større mangfold i typer restauranter. Det er i dag lettere å få tak i matvarer fra andre land og verdenshjørner enn det var for 20 år siden, og en av grunnene til dette er innvandringen til Norge, og at butikkene må tilby det kundene etterspør.

I skolen kommer også etniske variasjoner til syne. En ting er at elevene bruker forskjellige typer klær og ser forskjellige ut. Men mange hører også til forskjellige religioner. Religion er sterkt knyttet til etnisitet og er en del av kulturen for mange. I Norge er våre helligdager og fridager bestemt ut fra kristendommen, med fri blant annet i jula og påsken. Elever som feirer andre høytider, får fri fra skolen i tilknytning til disse, blant annet under den muslimske høytiden id.

Skolen har også tilpasset seg faglig sett. Tidligere hadde man faget kristendom i grunnskolen, mens i dag har faget skiftet navn og innhold for å dekke flere grupper og elever. Faget heter i dag religion, livssyn og etikk. I læreplanen heter det at «kjennskap til ulike religioner og livssyn, etikk og filosofi er en viktig forutsetning livstolkning, etisk bevissthet og forståelse på tvers av tros- og livssynsgrenser». Det tas altså hensyn til alle trosretninger og livssyn, og faget skal samle alle elever.

Religion

Etnisitet og religion hører sterkt sammen for mange. Felles religion er gjerne et tegn på en etnisk gruppe, men er ikke et nødvendig krav. I Norge hadde vi statskirke frem til 13. juni 2012. Det betyr ikke at alle etnisk norske betegner seg som kristne. Etnisk norske som tilhører en annen religion, endrer ikke etnisitet selv om de bytter trossamfunn.

Religion alene er også en viktig del av kultur. At religion er en viktig del av kultur, også i mer sekulariserte land som Norge, er lett å se ved bare å kaste et blikk på enkelte elementer ved kulturen, som høytidsdager, matvaner, seremonier og overgangsriter, kunst og lovverk. Religion er også viktig for kulturen fordi den er en så stor del av historien til mange land og folkeslag.

Bønn under id

Fotograf: Heiko Junge

Det norske samfunnet kan oppfattes som sekulært, eller lite religiøst. Kirkene er stort sett ikke fulle andre dager en julaften og ved konfirmasjoner. I samfunnsfag har religion en bredere betydning. Vi undersøker hvordan religionen inngår i samfunnet og kulturen på flere måter enn å måle antall kristne, muslimer eller jøder. Vi ser på religion som et sett av verdier eller normer som gir seg ulike uttrykk. På den ene siden har vi religiøse høytidsdager der vi som elever eller arbeidstakere får fri eller høyere lønn for å arbeide. På den andre siden kan religiøse verdier komme til uttrykk i personlige valg, men også i formelle normer som lovgivning.

Etnisk variasjon og religion

Vi har sett at kulturen påvirkes av mange faktorer – her har vi fokusert på etnisk variasjon og religion. Noen ganger henger etnisitet og religion sammen når vi ser på kulturforskjeller, mens andre ganger kan disse ha forskjellig påvirkning. Personer med forskjellig etnisitet kan for eksempel ha samme religion. Kulturen og samfunnet vil alltid ta opp i seg nye innslag. Dette kan skape debatt, men også en positiv utvikling hvor vi lærer å sette pris på nye impulser som mat, språk, kulturuttrykk som musikk, film og kunst og variasjoner i tradisjoner.

Kulturell variasjon

Forfatter: Leonhard Vårdal
Kulturell variasjon (2447)

I europeisk målestokk har Norge ingen storbyer: Oslo er en middelstor by, og Bergen, Stavanger og Trondheim er småbyer. Likevel har motsetningen mellom *bykultur* og *bygdekultur* vært stor i Norge.

Noe av forklaringen kan være at landet har en spredt bosetning. Dårlige kommunikasjoner gjorde kontakten mellom folk, mellom landsdeler og mellom by og land vanskelig. Dermed har det oppstått motsetninger og kulturelle variasjoner.

Det er store forskjeller mellom kystsamfunnene i Norge. Dette bildet er fra Akkarfjord i Finnmark, ei bygd uten veiforbindelser.
Fotograf: Terje Mortensen

Den lille byen Risør i Aust-Agder er kjent for sine mange turister og småbåthavner.
Fotograf: Bård Løken

Fra Østlandet til Vestlandet

På Østlandet er det langt mer vanlig med åkerbruk enn på Vestlandet. Her fra Råde i Østfold.
Fotograf: Jon Hauge

Reiser vi rundt i Norge, ser vi at det er store forskjeller mellom de ulike delene av landet. Forskjellene viser seg i naturen, i næringslivet og i arkitektur og boformer. Reiser vi fra Østlandet over Hardangervidda til Vestlandet, er det ikke vanskelig å se de ytre forskjellene. Vi reiser fra flate jordbruksbygder med store gårder til et fjellandskap med trange og dype fjorder, der gårdene er små i forhold til østlandsgårdene. Stanser vi opp og besøker gårdene, vil vi også se at gårdsdriften er forskjellig. På østlandsgårdene er det langt vanligere med åkerdrift enn på vestlandsgårdene, der husdyrhold er mest vanlig.

Holdninger og verdier

Dette er forskjeller som har sin bakgrunn i naturforholdene. Men det fins også forskjeller som ikke er så lette å legge merke til. Innbyggerne på Vestlandet har på mange måter andre holdninger og verdier enn de som bor på Østlandet. Det kommer til syne blant annet ved at kristne lekmannsbevegelser, avholdsbevegelse og målsak tradisjonelt har stått sterkere på Vestlandet enn på Østlandet. Det har for eksempel vært en langt mer restriktiv holdning til alkoholomsetning i kommunene i Vest-Norge enn i østlandskommunene.

Motkulturer

Hvorfor står så slike bevegelser sterkere på Vestlandet enn på Østlandet? Samfunnsforskerne har forklart det med at folk på Vestlandet har hatt en sterk skepsis til verdier og holdninger som kommer fra de store byene. Dermed har avholds-, lekmanns- og nynorskbevegelsen blitt motkulturer som skulle "verne" bygdene på Vestlandet mot bykulturene og deres holdninger og verdier.

Forskjell i bedriftskultur?

Det blir også hevdet at det er store forskjeller mellom øst og vest i Norge innenfor næringslivet. Samfunnsforskere som har studert bedrifter, sier at det gjerne er mindre "avstand" mellom ledelsen og arbeiderne i en bedrift på Vestlandet enn i en bedrift på Østlandet. På Vestlandet har det vært tradisjon for at arbeidere og ledelse både har arbeidet og bodd nært sammen, mens de sosiale og kulturelle forskjellene mellom samfunnsklassene har vært større på Østlandet. Dette kan være noe av forklaringen på at det har vært langt større konflikter i arbeidslivet på Østlandet enn på Vestlandet.

Fra sør til nord

Reiser vi fra kyststrøkene på Sørlandet til Lofoten, legger vi også merke til store forskjeller, selv om menneskene begge steder lever i nær kontakt med havet. Fisket har vært viktig for livsgrunnlaget i begge områdene. Men i Lofoten har fisket vært hovednæring for innbyggerne, mens det stort sett har vært en tilleggsnæring på Sørlandet. Der har tilknytningen til havet vært preget av store rederier som har drevet en stor handelsflåte.

Internasjonal kontakt

Gjennom denne handelsflåten har sørlendingene hatt stor kontaktflate med utlandet. I Lofoten har den internasjonale kontakten derimot vært liten, selv om det meste av fisken som er blitt fisket der, er blitt spist av folk ute i Europa. Fiskere og handelsmenn i Lofoten har stort sett hatt kontakt med fiskeoppkjøpere i Bergen. Dermed har lofotfisket vært med på å skape en internasjonal kontaktflate for bergenserne, og Bergen er kanskje den mest "europeiske" byen i Norge.

Kultur og levemåte i ulike deler av landet har med andre ord oppstått i et samspill mellom naturforhold, historisk utvikling, isolasjon og ulike former for kontakt med andre.

Møter mellom kulturer - kollisjon eller dialog

Forfatter: Leonhard Vårdal
Møter mellom kulturer – kollisjon eller dialog (63106)

Møter mellom kulturer kan være dramatiske og gi store konsekvenser, som den danske avisen Jyllandspostens publisering av tegninger av profeten Muhammed, eller de kan ta en mer stillferdig form, som sosialantropologen Anh Nga Longva sitt møte med Norge og nordmenn da hun som ung og nygift flyttet hit på begynnelsen av 1970-tallet.

Hva er årsaken til at møter mellom kulturer blir så dramatiske? Hvorfor er vi så skeptiske til mennesker som oppfører seg annerledes enn det vi er vant til?

Kulturelle møter

De fleste som er gamle nok til å huske 11. september 2001, kan fortelle nøyaktig hvor de var kl. 15:00 den dagen. Årsaken er selvsagt den dramatiske hendelsen i USA da flere fly ble kapret og krasjet i noen av de viktigste symbolbyggene i landet. To fly ble krasjet mot World Trade Center, symbolet på den amerikanske kapitalismen, og ett fly ble krasjet mot Pentagon, selve den amerikanske forsvarsmakten.

Og alt skjedde direkte på TV, over hele verden.

Rett etter disse dramatiske begivenhetene var det ingen som kunne forklare hvorfor noe slikt kunne skje. Det at flere fly hadde blitt kapret samtidig, tydet på at det var mer enn noen gale menneskers handlinger som lå bak. Og snart hadde man svaret: Det var den islamske organisasjonen Al Qaida som stod bak. Det som skjedde, ble raskt karakterisert som terrorhandlinger, og de ble forklart med at islamistiske, fundamentalistiske grupper reagerte på at vestlige, kulturelle verdier ble presset på landene i den islamske verden.

Begivenhetene 11. september 2001 fikk store konsekvenser for hele verdenssamfunnet. USA fikk med seg de fleste vestlige statene i en omfattende krig mot Al Qaida og islamsk fundamentalisme. Irak og Afghanistan ble invadert av soldater fra vestlige land, også fra Norge. Resultatet var at det som ble forklart som en kulturell konflikt mellom religiøse og kulturelle verdier, først førte til terrorhandlinger i USA, og deretter til krigshandlinger i flere land.

En karikaturtegning av profeten Muhammed med en bombe i turbanen som ble publisert i den danske avisen Jyllands-Posten 30. september 2005, førte til nye konflikter mellom den islamske verden og de vestlige landene, og til en debatt om religiøse verdier og ytringsfrihet. I løpet av noen måneder etter ble tegningen, sammen med flere andre, publisert i flere norske aviser. De norske avisene hevdet at ytringsfriheten var viktigere enn en religions vern mot blasfemi.

Reaksjonene i den muslimske del av verden var til dels voldsomme. Det norske flagget ble brent, militante palestinske grupper truet med å drepe nordmenn og både den danske og den norske ambassaden i Syria ble stormet og brent av rasende, protesterende muslimer. I en demonstrasjon der 10 000 mennesker deltok, ble det danske konsulatet i Libanon satt i brann.

Det er ulike synspunkter om hvorvidt disse ekstreme utslagene i debatten er direkte forårsaket av publiseringen, eller om de er utslag av mer generelle antivestlige holdninger. Flere, både i Midtøsten og i vestlige land, har uttalt at denne saken har bidratt til å forsterke fiendebildene mellom «den kristne del av verden» og «den muslimske del av verden».

Reaksjonene har ikke vist seg bare i den muslimske delen av verden. I de fleste landene i Europa har en i løpet av de første årene av 2000-tallet opplevd at partier som er fiendtlige til innvandring og islam har vokst fram, mellom annet ved valget i Sverige høsten 2010. I flere land har det blitt innført forbud mot bruk av islamske, religiøse symboler, som for eksempel hijab og burka.

Kulturell forandring

Men hva er problemet? Er det slik at ulike kulturer ikke kan leve sammen? Er det slik at kulturer og kulturelle verdier ikke kan forandre seg? Tvert imot, sier sosialantropologen Arne Martin Klausen. Kulturer har alltid endret seg, og endring skjer i møte mellom kulturer. "Kultur er ideer, verdier, regler og normer som et menneske overtar fra den foregående generasjonen, og som man forsøker å bringe videre – ofte noe forandret – til neste generasjon."[1]

Den norske og europeiske kulturen har utviklet og endret seg gjennom kontakt med andre mennesker. Og europeisk og vestlig kultur har spredd seg til resten av verden. Vi har lært nye skikker og nye ideer i møte med andre mennesker opp gjennom historien. Men de kulturelle verdiene er dypt forankret hos menneskene, og verdier og holdninger som utfordrer oss på disse områdene, kan være vanskelige å akseptere.

Så sent som i første halvdel av 1900-tallet var det færre som reiste, og kontakten med andre mennesker og folkeslag var mindre, og konfliktene i møtene var ikke så synlige, selv om vi også da opplevde kulturelle kollisjoner. Men de var av mindre omfang, de forekom sjeldnere, og de fikk mindre konsekvenser for vår kultur. I dag møter vi de kulturelle konfliktene oftere, det er flere som opplever dem, og de får større plass i media. Dermed føler mange at kulturen vår blir satt under sterkere press enn før.

Kollisjon eller dialog?

Hvorfor blir de kulturelle møtene oftere opplevd som kollisjon enn som dialog? En forklaring kan være at kulturelle konflikter oftest er det vi kaller verdikonflikter. For mange er troen på en religion knyttet til rett eller galt. Enten tror man, eller så tror man ikke. Enten tror man på islam, eller så tror man på kristendommen. Verdikonflikter er altså konflikter om hva som er rett, og hva som er galt, ikke hvor mye rett vi har. For mange er ytringsfriheten et eksempel på en grunnleggende verdi. Enten har man ytringsfrihet, eller så har man ikke det. Enkelte hevder så at dette synspunktet ikke er helt rett, da enkelte ytringer faktisk er forbudt.

Media liker konflikter bedre enn dialog. Det er ikke like spennende å lage en artikkel med forklaring av hvordan hijab fungerer kulturelt, som det er å lage en artikkel der fokuset er på uenighet, konflikt og forbud. Men dialog kan fungere. I vintermånedene 2006 kom det til en dialog mellom pressefolk og en rekke representanter for islamske trossamfunn der de diskuterte publiseringen av Muhammed-tegningene. Måten publiseringen skjedde på, ble beklaget, og Mohammed Hamdan, lederen av Islamsk Råd Norge, ba alle muslimer akseptere beklagelsen og legge striden bak seg.

Dersom vi velger å fokusere på verdikonflikten, rett eller galt, og avgjøre konflikten med lovforbud mot det som vi oppfatter som galt, er vi kanskje på villspor i samfunnet vårt. Dersom vi velger kulturell dialog, og lærer av hverandre, da har vi kanskje en sjanse til å være med og endre kulturen vår i en positiv retning.

1. Citekey 63574 not found •

Et fellesskap av forskjeller

Forfatter: Siri Marte Kværnes, NTB
Et fellesskap av forskjeller (127609)

Ungdomskultur

Har minoritetsungdom felles møteplasser og miljø? Og hvordan finner de eventuelt sammen? Det har sosialantropolog Viggo Vestel ved Norsk institutt for forskning om oppvekst, velferd og aldring (NOVA) prøvd å finne ut noe om.

– I perioder var det mye skriverier om gjenger og negative ting i områder der det bor mange innvandrere. Men jeg ble overrasket over hvor bra venner folk var. Venner og kjærester fant hverandre på tvers av etnisitet, sier Vestel.

Forskeren forteller at hiphop er en sterk brobygger innenfor musikkens verden. For eksempel er sjangeren en viktig kanal for politisk engasjement blant minoriteter – selv om det er verdt å sette spørsmålstegn ved en del av verdiene hiphopen fremmer. Også i sporten spiller bakgrunn og språk en underordnet rolle.

Norsk, men ...

En voksende del av innvandrerbefolkningen er både født og oppvokst i Norge.

– De som er født i Norge, føler seg stort sett norske. Men flere kvier seg likevel for å kalle seg det. Minoritetsungdom kan oppleve at de ikke oppfyller ideen om hva det er å være norsk, sier Mette Andersson, professor i sosiologi ved Universitetet i Bergen (UiB). Ungdom takler utfordringene på veldig forskjellige måter, forteller Andersson. Noen går i opposisjon, andre bryr seg ikke. Noen kan føle at de er mindre verdt.

– Ungdommer jeg har snakket med, har klart uttalt at de synes det er viktig med et felles miljø. Å forstå andres familietradisjoner og kjenne hvordan det er å være norsk med en annen bakgrunn, det er et sterkt erfaringsgrunnlag, sier Andersson.

Til ettertanke

Sportsarenaer og musikkscener er blant stedene der det dannes gode fellesskap på tvers av kulturer. Hvorfor er det slik?

– Det er vanskelig og opprørende å føle seg fremmed. Og det er viktig å komme inn i et fellesskap der man kan møte venner og få bekreftelse, sier Vestel.

"De som er født i Norge, føler seg stort sett norske. Men flere kvier seg likevel for å kalle seg det. Minoritetsungdom kan oppleve at de ikke oppfyller ideen om hva det er å være norsk, sier Mette Andersson, professor i sosiologi ved Universitetet i Bergen (UiB)."

Dårlig rykte

Innvandringsgrupper eller bydeler med mange innvandrere kan fort bli uglesett hvis det skjer noen negativt, forteller Viggo Vestel.

– Det kan være hendelser som slagsmål, tyverier eller hærverk. Og et dårlig rykte kan være veldig problematisk for andre som bor der. Noen spiller på tøffingstempelet, men ungdommer kan også føle at de må forklare og forsvare seg når de møter folk med ideer om hvordan området deres er, sier han.

Selv om det alltid vil finnes konflikter og dårligere miljøer, er det andre ting ved ungdomsmiljøene Vestel har bitt seg mer merke i.
– Det har slått meg hvor masse ressurser som finnes innen sport, hiphop og dans i for eksempel Groruddalen. Dette glemmes ofte, sier han.

Før og nå

Etter perioden med arbeidsinnvandring fra blant annet Pakistan på 1960- og 1970-tallet, har innvandringen til Norge vært dominert av flyktninger og asylsøkere. I dag utgjør innvandrere rundt 14 prosent av den totale befolkningen, ifølge Statistisk sentralbyrå.

Forskerne mener dagens innvandrere møter et ganske annet Norge enn de som flyttet til landet noen tiår tilbake.

– Nå bor det flere med en annen bakgrunn her, og det har nok blitt lettere å bli godtatt som norsk. Innvandrere er ikke lenger like "eksotiske", selv om mottakelsen nok varierer med hvor du bor og hvordan du ser ut, sier Andersson.

– Og på den andre siden har den europeiske innvandringsdebatten hardnet til. Også den norske debatten har blitt røffere, fortsetter hun.

Vestel tror innvandrere kan møte mer motbør hvis samfunnet oppfatter gruppen som dominerende.

– Men det er naturlig at man vil flytte dit man kjenner andre. Faren er at det blir veldig lukkede miljøer, men mitt inntrykk er at det er lite av det blant de unge, sier Vestel.

Religion og kultur

Forfatter: Arve Hepsø
Religion og kultur (9747)

Religion er en viktig del av kulturen vår. Dette ser vi fort når vi begynner å studere høytidsdager, matvaner, kunst og lovverk, for å nevne noe.

Ungdommer snakker av og til om å være ”reliøs”. Da ser det ut til å bety at noen har et mer spesielt forhold til kristendommen eller en annen religion. Hvis de ikke er ”reliøse”, er det lett å tenke at religion ikke betyr så mye for dem.

Undersøker vi litt nærmere, vil vi finne at religion er en viktig del av kulturen. Det er vanskelig å finne et folkeslag som ikke har en eller annen form for tro eller noe utenfor seg selv som de forholder seg til gjennom livet. Ikke alle mennesker i samme samfunn vil nødvendigvis være troende, men vil likevel bruke de religiøse tankene som rettesnor for livet.

Tanker om rett og galt kommer ofte fra religionen. For eksempel har kristendommen de ti bud, og islam har sharia.

I Norge er hele lovverket bygget på kristen tradisjon helt fra 1000-tallet. Her er det kristendommens oppfatning av hva som er rett og galt, som påvirker utformingen av lovene. Blant annet er det en grunntanke at alle mennesker er like mye verd.

Høytider og ukedager er ofte bestemt av religionen i landet. Dermed styrer den når folk har fritid og fester.

En viktig del av fest er mat og drikke. I mange religioner er det forbud mot å spise en del mat, men i forbindelse med religiøse høytider er det festmåltider. Dette er ført videre når vi skal feire noe. Når nordmenn setter seg til å spise på julaften, er det et festmåltid i en lang kristen tradisjon til minne om Jesu fødsel. I norrøn tid var det en midtvintersfest med mye mat og drikke til ære for de norrøne gudene.

Religiøse tanker har gjennom alle tider inspirert kunstnere. Mange kjente malerier, skulpturer, litteratur og byggverk er skapt av mennesker som ønsker å si noe om sin religiøse overbevisning.

Seremonier er viktig for mange mennesker. Det kan også kalles riter. De fleste religioner har det vi kaller overgangsriter. Det vil si at de har riter ved fødsel, overgang til voksen, familiestifting og ved død. Også mennesker som ikke tror på noe utenom seg selv eller noe overnaturlig, har slike markeringer. De bruker gjerne de samme ritene, men legger noe annet i innholdet.

Alt det som er nevnt ovenfor, viser at religionen utgjør en stor del av kulturen i et land. Som oftest betyr dette positive opplevelser for folk, men vi har også eksempler på at religionen kan stoppe utfoldelsen av liv og glede, og det er mange eksempler på at religionen blir brukt til å skaffe seg makt over andre. Det kan skje ved at statsledere påberoper seg guddommelig utnevnelse i sin maktposisjon, som for eksempel de gamle eneveldige kongene i Norden som påberopte seg at deres posisjon var gitt fra Gud, eller som vi ser i Iran, der statslederen styrer etter tolkninger av islamske lover. Mer lokalt kan det være at religiøse ledere utnytter sine lederposisjoner til å skaffe seg makt over andre mennesker og bestemmer både hva de skal tenke, og hva de skal gjøre.

Det flerkulturelle samfunn – hva er det?

Forfatter: Hans Nissen
Det flerkulturelle samfunn – hva er det? (7591)

Uttrykket ”det flerkulturelle samfunn” høres flott og politisk korrekt ut. Men er det egentlig så mange som vet hva det betyr? Er det når grupper fra ulike nasjonaliteter, religioner og kulturer lever sammen og suger det positive ut av de ulike kulturene, slik at vi får en felles overbyggende fargerik kultur? Så enkelt er det dessverre ikke.

Anders Slaatsveen forsøker å forklare uttrykket i boka *Gode formål – gale følger? Kritisk lys på norsk innvandringspolitikk*:

Hvis uttrykket skal brukes og ha mening ut over fraseplanet, kan det ikke bety at ulike "kulturer" lever ved siden av hverandre, lukket og atskilt. I et reelt flerkulturelt samfunn må fundamentet være at storsamfunnets verdier, regler og strukturer respekteres av alle. Samtidig må de ulike nasjonale/etniske, religiøse og kulturelle miljøene ha en størst mulig åpenhet til hverandre, og retten til å påvirke og til å bli påvirket må gjelde alle.

Hvem hindrer integreringen? / biblio
http://ndla.no/nb/node/7593

Det er her snakk om noen overbyggende verdier som vi alle må forholde oss til for at vi skal føle oss likeverdige. Dette gjelder ikke minst likestilling mellom kjønnene og det å selv kunne velge ektefelle eller samboer.

Lukkede samfunn

Dessverre er virkeligheten den at mange innvandrergrupper lever i en ofte uønsket isolasjon fra samfunnet rundt. Nettopp denne isolasjonen blir av enkelte sett på som et middel for å opprettholde ens egen kultur. Maktmennesker i både innvandrermiljøene og storsamfunnet er med på å forsterke dette.

Enten–eller

Kan man være både norsk og for eksempel pakistansk eller tyrkisk? Idealet for en vellykket integrering er ikke om man er *enten* nordmann *eller* for eksempel pakistaner, men at man er *både* nordmann *og* pakistaner. I det "norske" samfunnet rår en forventning om at alle skal bli norske. Mange forstår integrering som at innvandrerne gir avkall på sin egen kultur og tar til seg den norske. Tanken om at også etniske nordmenn må forandre seg for å oppnå en helhetlig integrering, er fremmed for de fleste.

Ulike kulturer, lik status

En fullstendig integrering innebærer at ulike kulturer skal få lik status og makt i samfunnet. Alle kulturer i Norge må ha like rettigheter til å være aktive og utvikle seg. Integrering handler altså ikke om at vi skal bli like! Dette er et svært vanskelig emne, for det vil alltid være slik at flertallet definerer hva likheten skal handle om.

Jeg startet denne artikkelen med å sette spørsmåltegn ved uttrykket "det flerkulturelle samfunn". Noe svar har jeg ikke, men jeg har skissert opp hva det kan inneholde.

1100 år innvandring / biblio
http://ndla.no/nb/node/7592

Flerkulturelt samfunn - smeltedigel eller salatbolle?

Forfatter: Leonhard Vårdal
Flerkulturelt samfunn – smeltedigel eller salatbolle? (81481)

Det har etter hvert blitt vanskelig å diskutere det norske samfunnet, eller for den saks skyld ethvert samfunn, uten å bruke ordet «flerkulturelt». Årsaken til det er at vi i siste halvdel av det 20. århundre og de første årene av 2000-tallet har opplevd omfattende migrasjon og globalisering.

Men hva betyr egentlig flerkulturell? I sin mest uskyldige form betyr det bare at det eksisterer flere ulike kulturer ved siden av hverandre i et samfunn. Slik sett finnes det ikke et eneste lite samfunn som ikke er flerkulturelt. Ethvert lite lokalsamfunn vil bestå av «ungdomskultur», «voksenkultur», «idrettskultur» eller «religionskultur». Selv i et lite samfunn finnes det flere ulike grupper som på en eller annen måte definerer seg som forskjellig fra de andre. Kultur blir da «de ideene, holdningene og handlingene som er felles for en gruppe, og som medlemmene i gruppen identifiserer seg med».

I USA beholdt hver enkelt innvandrergruppe sin identitet. Slik som irsk-amerikanerne som feirer St Patrick's Day med parader i mange byer, spesielt på Østkysten. Her fra Albany, NY.
Fotograf: Sebastien B

Innvandrerne i Norge har i stor grad beholdt sine kulturelle kjennetegn. De fleste har likevel blitt en del av det norske samfunnet og deltar i blant annet 17. mai-feiringen.
Fotograf: Heiko Junge

Etter en debatt om å tillate bruk av religiøse hodeplagg i politiet i Norge, ble det vedtatt å ikke endre på reglene som forbyr dette. I Sverige derimot er det tillatt med religiøse hodeplagg sammen med uniformen, slik denne kvinnen har.
Fotograf: Fredrik Sandberg

Når vi snakker om et flerkulturelt samfunn, er det oftest de synlige forskjellene i befolkningen vi snakker om, selv om flerkultur kan være så mye.
Fotograf: Sara Johannessen

Det er nok likevel ikke slik vi oppfatter begrepet «flerkulturelt» i dag. Når vi snakker om flerkulturelle trekk i det norske samfunnet, tenker vi på at vi har flere ulike innvandrergrupper som vi tydelig kan se er kulturelt forskjellig fra det mange oppfatter som «norsk kultur». Når de kulturelle kjennetegnene faller sammen med etniske forskjeller, kan det hele framstå som en ukjennelig og uforståelig mosaikk, og det vi ikke forstår, kan vi være skeptiske til.

Smeltedigelen eller salatbollen

Det amerikanske samfunnet vokste fram som et resultat av en stor utvandringsbølge, i hovedsak fra Europa, fra 1700-tallet og fram til første halvdel av 1900-tallet, da det ble innført restriksjoner på innvandringen. De som da kom til USA i denne perioden, kom som irer, spanjoler, polakker, svensker eller nordmenn, men de ble snart omtalt som amerikanere. USA ble sett på som en gigantisk «smeltedigel», der alle de forskjellige innvandrergruppene ble ristet og smeltet sammen og framstod som en ny legering – amerikanere.

På samme måten som med legeringer i metallenes verden, så fikk «amerikaneren» sine spesielle kjennetegn og egenskaper. Men disse egenskapene hadde oppstått fordi hver enkelt gruppe hadde tatt med seg sine egenskaper og overført dem til det nye – det som ble omtalt som amerikansk kultur.

Dette bildet av utviklingen av det amerikanske samfunnet har blitt utfordret og kritisert av flere. Det er, og var, faktisk ikke slik at de forskjellige folkegruppene ble smeltet sammen til en ny gruppe. Hver enkelt folkegruppe beholdt sin identitet, og de framstod som norsk-amerikanere, polsk-amerikanere eller irsk-amerikanere. Det var snarere slik at det amerikanske samfunnet hadde form som en salatbolle. Alle ingrediensene som blir blandet i en slik bolle, kan lett identifiseres, men til sammen utgjør de (forhåpentligvis) en smakfull rett.

Det flerkulturelle Norge – den norske salatbollen

På begynnelsen av 1970-tallet kom det mange innvandrere til Norge, og blant dem var det mange fra Pakistan. I 1975 ble det så innført innvandringsstopp, og i 1991 ble dette erstattet av en ny utlendingslov og -forskrift, for øvrig samme lov og forskrift som vi har i dag.

I hele perioden fra 1970-tallet og fram til i dag har vi hatt innvandring. I hovedsak har innvandringen vært delt i arbeidsinnvandring, asylsøkere som har fått flyktingstatus, flyktninger og familiegjenforening. Arbeidsinnvandringen har stort sett kommet fra Norden, USA, Vest-Europa og senere fra EU-landene i Øst-Europa. Asyl- og flyktningstrømmen har i hovedsak kommet fra land utenfor EU og resten av Vesten. Mange av innvandrerne bosatte seg i Norge, og nå har vi etter hvert fått mange personer som i statistikken blir omtalt som innvandrerbefolkningen, og som består av førstegenerasjons og andregenerasjons innvandrere.

Innvandrerbefolkningen i Norge har bakgrunn fra mer enn 200 land. Alle disse kulturene påvirker hverandre og fører til økt mangfold. Dette forsterkes også av at nordmenn reiser mer enn før og tar arbeid eller utdanning utenfor Norges grenser. Dette påvirker hva vi spiser, hvordan vi kler oss, hvordan vi omgås andre mennesker, vårt forhold til religioner og hvilke verdier vi synes er viktige.

Innvandrergruppene i Norge har i stor grad beholdt sine kulturelle kjennetegn, som feiring av spesielle ritualer og merkedager, og de fleste har beholdt religionen sin. Men samtidig har de fleste også blitt en del av det norske samfunnet, og de deltar i våre kulturelle feiringer, som feiring av 17. mai, og de deler mange av våre kulturelle uttrykk. På mange måter har vi fått vår norske variant av salatbollen: I en salatbolle som før bestod av noen få grønnsaker som gulrøtter, kålrot og salatblad, har vi nå i tillegg fått nye ingredienser, som tomater, agurk, auberginer, paprika og ost. Blandingen er blitt spennende, og velsmakende for noen, mens andre er mer skeptiske. Innholdet i salatbollen er blitt det norske samfunnet, nytt og mangfoldig, men vi kan lett identifisere de ulike ingrediensene.

Kulturkonflikter

Møter mellom ulike kulturer er likevel ikke konfliktfrie, verken i Norge eller i USA. Det er når kulturelle uttrykksformer blir brukt på områder der noen føler at de ikke hører hjemme, at konfliktene oppstår. Et eksempel på dette kan være reaksjonen en eldre kvinne hadde etter at hun møtte en norsk-pakistansk kvinne i norsk bunad på 17. mai. Hun syntes det var greit at kvinnen brukte en norsk bunad. Egentlig var hun også litt glad og stolt over det. Men hun kunne på ingen måte akseptere at hun brukte hijab til bunaden. Det var et utslag av motstanden som oppstod da en del unge muslimske kvinner ville bruke hijab til politiuniformen. Det vakte sterke reaksjoner hos mange.

I «salatbollen» vil slike konflikter oppstå oftere etter hvert som ingrediensene blir flere. Salatbollen kan være symbolet på tanken om *integrering* av innvandrere, mens det motsatte bildet, smeltedigelen, er bildet på *assimilering*.

Intervju med Fatima Jalloul

Forfatter: Siri Marte Kværnes, NTB
Intervju med Fatima Jalloul (127619)

Fakta

Navn: Fatima Jalloul
Alder: 19
Født: Libanon

Fatima flyttet til Norge sammen med familien da hun var fire år gammel. Siden den gang har hun bodd i drabantbyen Bjørndal i Oslo. Hun går i tredje klasse på Bjørholt videregående skole.

Fatima Jalloul (19)

Fatima Jalloul svinger seg inn til intervjuavtalen vår før dagens første skoletime. Det er 15 år siden hun og familien flyttet fra Libanon til Oslo, og nå går hun siste året på videregående. Fatima vurderer å dra til utlandet for å studere videre en gang, men det er i Norge hun planlegger jobb- og familieframtida.

– Faren min kom hit da det var borgerkrig i Libanon. Han dro tilbake da krigen hadde roet seg ned, men bestemte seg for å ta med familien hit fordi det var tryggere. Det skjønner jeg godt! sier Fatima.

Fra falafel til tikka masala

På Fatimas skole finnes det elever med bakgrunn fra mange forskjellige land. Og det merkes, forteller hun:
– Det er så sykt morsomt! Når det er friminutt blomstrer all slags kultur blant elevene i kantina, som selger alt fra falafel til tikka masala. Det er jo ikke norsk. Og det er morsomt å høre historie fra andres oppvekst. Du lærer mye nytt hele tiden.

– Hva er det som kjennetegner den libanesiske kulturen?
– Jeg mener Libanon har en ganske åpen og moderne kultur. Men den er nok ikke like særegen som i en del andre land. Mye har fadet ut, blant annet på grunn av mange franske kolonier. Men matkulturen og folkedansen er bevart, forteller Fatima.
I Libanon bor det omkring 55 prosent muslimer og 45 prosent kristne.

– De ulike høytidene preger litt av kulturen, men bortsett fra det er det meste likt. Libanon er så lite, og religion går på kryss og tvers i samfunnet. Naboen hadde et juletre på verandaen, mens vi hengte opp halvmåner og sånn, smiler hun.

Gir blaffen i fordommer

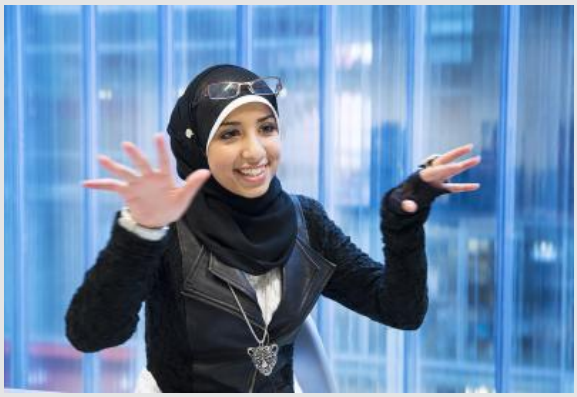

– Hva synes du er de største fordelene med å ha et multikulturelt samfunn?
– Det hadde vært tørt, kjipt og kjedelig uten mange kulturer. Og det ligger mye erfaring i det også. Jeg ser ting annerledes enn en pakistaner eller somalier, og jeg synes det er viktig å forstå hva folk tenker ut fra sin kultur, normer og regler. Dette er jo et obs-obs-område, der man ofte skal være litt forsiktig.

– Og hva er de største utfordringene?
– Noen ganger kan det kanskje bli litt mange inntrykk – dansing her og trekkspill der. Og det kan være vanskelig å forstå hverandre av og til. Men bortsett fra det ser jeg egentlig bare fordeler, sier Fatima.

Nittenåringen forteller at fordommer og stygge blikk er noe hun møter ganske ofte. Noen fordommer er sterkere enn andre, men det skal man bare gi blaffen i, mener hun.
– En del unge har også forventninger til andre innenfor sin egen kultur eller religion. Jeg skal liksom ikke bruke sminke, og jeg skal ha kjempelange klær. Når jeg ikke følger reglene, blir det «shame on you». I begynnelsen brydde jeg meg, men nå har jeg lært meg å heve meg over det, sier Fatima.

Viktig med sosialisering

Da Fatima mot foreldrenes vilje begynte med hijab i femte klasse, fikk hun mye «tyn» fra medelevene.
– Jeg fikk kommentarer som «hvorfor har du på deg den?» og «den er stygg!». Og noen dro den av meg. Jeg hadde lyst på hijab fordi mamma gikk med det. Hun var min rollemodell. Men når jeg nå ser tilbake på den veggen av motstand jeg møtte, skjønner jeg hva foreldrene mine mente. Det gikk ikke så mye inn på meg, men det kunne det ha gjort hos andre.

Fatima er opptatt av at det er viktig å sosialisere ungdommer som kommer til Norge. Hun har gjennom oppveksten ofte sett at de som kommer litt senere, blir stengt ute – også av ungdommer med samme bakgrunn.

– Jeg er veldig sosial og vet hvor viktig det er å omgås andre. Det er da du utvikler deg som person og vokser mentalt. Blir du ekskludert, blir du alene og kanskje litt redd for samfunnet. Da blir det også vanskelig å finne seg en jobb og tilpasse seg den. Så det har alvorlige konsekvenser, slår Fatima fast.

Intervju med Rahman Ahktar Chaurdry

Forfatter: Siri Marte Kværnes, NTB
Intervju med Rahman Akhtar Chaudhry (127735)

FAKTA

Navn: Rahman Akhtar Chaudhry
Alder: 16
Født: Norge

Rahman er født og oppvokst i Norge. Moren og faren hans kom til Norge fra Pakistan tidlig på 1980-tallet. Rahman har vokst opp i Groruddalen i Oslo - først på Ammerud, deretter på Furuset. Han går i første klasse ved Oslo katedralskole.

Rahman Akhtar Chaudhry (16)

Den høstdagen vi møter Rahman Akhtar Chaudhry, er han på planleggingsmøte i Operasjon Dagsverk. Sekstenåringen fra Groruddalen er travel, men får tid til et lite intervju.

Mange idealer

I Norge bor det mennesker fra rundt 220 forskjellige land og regioner, ifølge Statistisk sentralbyrå. Og mangfold er bra. Et samfunn blir mye mer spennende når innbyggerne har ulik bakgrunn, synes Rahman:
– Jeg synes det er fantastisk og veldig kult at så mange ulike tradisjoner og verdier blandes. Du får så mange idealer! Mennesker som bor 300 meter nedi gata, kan ha et helt annet levesett enn deg, og vi kan lære så mye av hverandre.

– Det hadde blitt kjedelig uten disse kulturkrasjene, som jeg synes er skikkelig morsomme. Og hvis avstanden er så stor at det kan føre til stigmatisering, jobber man i Norge for å gjøre noe med det, fortsetter Rahman.

Han er én av mange ungdommer med foreldre som har innvandret til Norge, men som selv har bodd i Norge hele livet.

– Foreldrene mine er født og oppvokst i Pakistan. De kom til Norge som unge, ambisiøse mennesker og syntes det var så bra her at de bosatte seg. Men jeg er født og oppvokst i Oslo, sier Rahman.

Familiebånd

– Familien står veldig sterkt i den pakistanske kulturen, og dette er noe som går igjen. Du må alltid stille opp for familien. Man tenker mye som en gruppe, forteller Rahman.

Selv om 16-åringen er en stor fan av positive kulturkrasj, ser han også at krasjene byr på noen utfordringer. Den norske kulturen er ofte mer liberal enn den pakistanske, mener han.

– Kanskje har man for eksempel oftere innetid som pakistansk ungdom. Det kan være litt vanskelig: «Hvordan skal jeg forklare at jeg ikke kan være med på dette?» Min familie har gitt meg mye personlig frihet, men også jeg har kjent på det av og til, sier Rahman.

Rahmans pappa er politiker, og Rahman er også politisk aktiv selv.
– Jeg føler meg hjemme i den pakistanske kulturen, men behersker ikke morsmålet godt nok til å engasjere meg politisk i Pakistan. Men det er uansett det norske samfunnet jeg ønsker å engasjere meg i, og som jeg tror jeg kan forandre til det bedre, sier han.

– Still spørsmål!

«Nysgjerrighet» velger Rahman å kalle det når han møter mennesker med spørsmål som kan virke fordomsfulle og ellers lite gjennomtenkt

– Rasisme er uakseptabelt, men nysgjerrighet bør oppfordres til. Man lærer ikke hvis man ikke stiller spørsmål som er litt dumme av og til, sier han.

Det er ikke bruk av skjellsord basert på rase som er det virkelige rasismeproblemet, mener han. Problemene ligger heller i fordommene «dypt der nede» og kan bare fjernes med kommunikasjon. Derfor oppfordrer han folk til å stille spørsmål om klesstil og oppførsel så vel som tro.

– Jeg er muslim, og muslimer blir ikke alltid oppfattet slik de ønsker. Det er det bare muslimer som kan gjøre noe med. Vi må la mennesker stille spørsmål for å finne ut mer og ikke bare la dem tro på fordommer. Så still spørsmål! Mange!

Forholder seg til flere samfunnskontrakter

Forfatter: Trude Løvskar, Senter for nye medier, Høgskolen i Bergen
Samfunnskontrakten: Forholder seg til flere samfunnskonktrakter (84199)

Video samfunnskontrakten: Forholder seg til flere samfunnskontrakter / video
http://ndla.no/nb/node/86043

Ulike kulturer har ulike måter å organisere samfunnene sine på og ulike samfunnskontrakter. Den norske samfunnskontrakten krever at vi skal være aktive i samfunnslivet og ta stilling i politiske spørsmål. – Mennesker med multikulturell bakgrunn synes ikke så godt i dette landskapet. Men det betyr ikke at de ikke gjør sin samfunnsplikt. Mange finner andre kanaler for engasjementet sitt og de forholder seg til flere samfunnskontrakter på samme tid, sier sosiologiprofessor Mette Andersson. Hun har intervjuet etterkommere etter innvandrere som engasjerer seg i antirasistisk arbeid.

Teorien om samfunnskontrakten beskriver forholdet mellom individet og staten som en tenkt avtale/kontrakt som forplikter begge parter.

Teorien om samfunnskontrakten brukes i mange ulike sammenhenger der forskere vil forklare hva som skjer i forholdet mellom enkeltindividene i et samfunn og det fellesskapet som de er en del av.

– Nordmenn med flerkulturell bakgrunn glimrer ofte med sitt fravær i interesseorganisasjoner og politiske partier. Vi ser dem heller ikke så ofte på nyhetene med samfunnsengasjement. Det betyr ikke at de gir blaffen i å bruke ytringsfriheten. Vår forskning viser at mange er politisk aktive.

– Tradisjonelt betyr samfunnsengasjement her i landet at man deltar på dugnadsaksjoner eller i organisasjoner eller pressgrupper – som for eksempel miljøorganisasjoner eller politiske partier. Og de mest taleføre tar del i den offentlige samfunnsdebatten i media. Ungdommene vi snakket med, jobber ofte utenfor organisasjoner. Eller de er aktive i organisasjoner som er knyttet til det trossamfunnet de tilhører. Muslimer er for eksempel ofte aktive i ungdomsgrupper i moské. Mange av dem bruker også musikk og sosiale medier som kanaler for samfunnsengasjement, slik ungdommer i hele verden gjør.

Den somaliske forfatteren og samfunnsdebattanten Amal Aden er en av de med flerkulturell bakgrunn som er synlig i den norske offentligheten.
Fotograf: Håkon Mosvold Larsen

Som et eksempel nevner Andersson den flerkulturelle norske rapgruppen Karpe Diem. De skriver tekster om ting som opptar dem, og her handler det både om både rasisme, religionsfrihet, filosofi og ungdommers liv generelt.

– Etterkommere etter innvandrere har vokst opp i Norge, og de fleste ser på seg selv som norske, sier Andersson. – Men i mange situasjoner unngår en del å kalle seg norske fordi de opplever at etnisk norske ser på dem som fremmede. De blir sett på som "annerledes" nordmenn, og må hele tiden tenke over hvem de er. Det er derfor ikke tilfeldig at mange flerkulturelle ungdommer jobber mot ulike former for diskriminering og forskjellsbehandling.

Andersson peker også på at det politiske engasjementet ikke stopper ved Norges grenser. Mange ungdommer med røtter i den arabiske verden er aktive i politiske markeringer mot hijabforbud både i Norge og i andre land, mot Israels håndtering av konflikten i Palestina og mot USAs rolle i Irak.

– Etterkommerne har lojalitetsbånd til andre land og kulturer, men er samtidig norske. Vår forskning viser at det ikke er noen motsetning mellom det å være godt integrert i Norge og det å ha lojalitet til andre kulturer. Anvender vi teorien om samfunnskontrakten her, kan vi si at disse ungdommene forholder seg til andre samfunnskontrakter i tillegg til den norske.

Urfolk og minoriteter

Forfatter: Jan-Arve Overland
Urfolk og minoriteter (8201)

I det norske samfunnet er det flere ulike meninger om politiske spørsmål. Kanskje er du imot at det skal bores etter olje utenfor Lofoten og Vesterålen, eller du er for at det skal bygges en ny ungdomsklubb der du bor. Men du kan ikke få gjennomslag for din egen vilje i alle saker. Vi har et politisk system i Norge hvor flertallet avgjør. Et flertall i Stortinget velger en regjering, og et flertall av folket stemte nei til norsk medlemskap i EU i 1994. Demokratiet, eller folkestyret, er blitt til et flertallsstyre. Men det pålegger flertallet et stort ansvar slik at mindretallets interesser også blir tatt hensyn til.

Likebehandling

Likebehandling av alle borgerne i Norge er et viktig prinsipp for den demokratiske rettsstaten vi lever i. Vi har alle krav på de samme mulighetene til å utvikle oss, utnytte våre evner og leve våre liv. Dette gjelder uansett hvilket kjønn du har, hvilken sosial bakgrunn du har, om du er kristen eller muslim, om du er homofil eller heterofil, om du har en funksjonshemming, eller om du er inder eller norsk. Med andre ord er vi alle likeverdige og har derfor rett til å nyte godt av de samme rettigheter og den samme politiske innflytelse.

Nasjonale minoriteter

Det norske samfunnet har utviklet seg til et flerkulturelt samfunn som rommer en rekke ulike folkegrupper. I de fleste politiske partiene er det enighet om at kulturelt mangfold er en berikelse for samfunnet, og at Norge er et land med plass til og mulighet for kulturelt mangfold. Gjensidig respekt mellom ulike grupper er viktig for at både storsamfunnet og lokalsamfunnene skal kunne fungere.
Mange av disse gruppene er minoriteter i det norske samfunnet. Det vil si at de er en folkegruppe som utgjør et mindretall i samfunnet, og som skiller seg ut fra flertallet ved sin etniske bakgrunn, religion eller språk. Mange av disse minoritetsgruppene har en langvarig tilknytning til Norge. Eksempler på slike er samer, jøder, kvener, romanifolket (tatere), romer (sigøynere) og skogfinner. De kalles for en nasjonal minoritet Fordi de er minoriteter, kan disse gruppene ha store problemer med å nå fram med sine ønsker og behov i et flertallsdemokrati.
Hvordan kan vi da sikre rettighetene til disse nasjonale minoritetsgruppene og andre minoritetsgrupper?
Er det nok med lik behandling, eller bør disse gruppene få spesielle rettigheter?

Samene

"Den norske stat er grunnlagt på territoriet til to folk - nordmenn og samer. Samisk historie er tett flettet sammen med norsk historie. I dag må vi beklage den urett den norske stat tidligere har påført det samiske folk gjennom en hard fornorskningspolitikk."

Dette uttalte kong Harald V under åpningen av Sametinget i 1997. I dette ligger det at en ser på samene som et urfolk. Det finnes mange ulike definisjoner av hva et urfolk er. FN definerer urfolk som folk som helt eller delvis har bevart sin tradisjonelle kultur og sine verdier og institusjoner, og som levde i et visst landområde før storsamfunnet overtok eller staten ble etablert.

Samenes stilling

Som urbefolkning står samene i en annen stilling enn andre etniske minoritetsgrupper i Norden. FNs internasjonale arbeidsorganisasjon, ILO, vedtok i 1989 en ny konvensjon (avtale om retningslinjer) om urbefolkninger og stammefolk i selvstendige stater. Denne konvensjonen er et folkerettslig forpliktende dokument om urfolks rettigheter. ILO-konvensjonen sikrer urfolk samme statsborgerlige rettigheter som andre innbyggere i en stat, og forbyr diskriminering av urfolk. I tillegg pålegger konvensjonen storsamfunnet å respektere urfolks sosiale, kulturelle, religiøse og åndelige verdier og deres skikker og tradisjoner. Det blir også slått fast at urfolk skal ha de samme rettighetene som andre til utdanning. De har også rett til opplæring i sitt eget språk ved siden av landets offisielle språk.

Norge var den første staten som godkjente denne traktaten, og dermed forpliktet Norge seg til å endre og lage nye lover og regler for å sikre samene disse rettighetene. En viktig del av begrunnelsen for opprettelsen av Sametinget i 1989, er at samene ved å være i mindretall ikke når fram i ordinære demokratiske organer basert på flertallsdemokrati. Sametinget ble opprettet for å bøte på dette og på den måten gi samene en felles stemme i storsamfunnet. Dette er et eksempel på at den norske staten mener at noen minoritetsgrupper, som samene, bør få spesielle rettigheter. Hva med andre minoritetsgrupper?

Minoriteter

"Dersom man gir alle i en tilfeldig valgt gruppe mennesker sko nummer 42, har man i og for seg behandlet alle likt. Men utslagene i form av velvære når disse tar skoene på seg, blir formodentlig alt annet enn like. Prinsippet om en person, en stemme er et demokratisk grunnprinsipp, men hvis stemmene til små minoriteter telles opp sammen med stemmene til en dominerende majoritet, er sjansen stor for at minoritetsstemmene drukner i det store havet av majoritetsstemmer."
(Jarle Weigård, forsker)

Som vi har sett, så har den norske staten forpliktet seg ut fra internasjonale avtaler til å ta hensyn til minoritetene. En har pålagt seg selv begrensninger i flertallsstyret. Hvis kulturen til minoritetene har rett til å bevares, hva da med majoritetens kultur? Her ligger det konfliktstoff. Hvor langt kan samfunnet gå i å gi minoritetsgrupper utvidede rettigheter? Bør vi tillate bruk av hijab? Er særrettigheter en trussel mot etablerte demokratiske verdier og andre kjerneverdier i majoritetssamfunnet?
Flertallet i samfunnet har stor makt til å få gjennomført sine interesser i et flertallsdemokrati. Hvilken rett og plikt har dette flertallet til å utforme samfunnet på en måte som ivaretar alles interesser?

Urfolk

Forfatter: Inga Berntsen Rudi
Urfolk (4299)

I 70 land verden over lever til sammen nærmere 350 millioner mennesker som regnes som urfolk. Mange av dem lever under dårlige kår og har blitt behandlet dårlig av staten de bor i. Likevel er det positive tiltak som er gjort de siste tiårene for å bedre urfolks status. Aboriginene i Australia, mayaindianerne i Sør-Amerika, inuittene på Grønland og samene i Norden er alle eksempler på urfolk.

Definisjon

ILO-konvensjonen definerer urfolk som ”folk som har bevart, helt eller delvis, sin tradisjonelle kultur, verdier og institusjoner, og som levde i et visst landområde før storsamfunnet overtok det eller staten ble etablert”.

Om urfolk på Norad.no / biblio
http://ndla.no/nb/node/4399

ILO-konvensjon nr. 169

FN-organisasjonen ILO (Den internasjonale arbeidsorganisasjonen – International Labour Organization) vedtok i 1989 konvensjonEn konvensjon er en avtale som også kan gå under navn som traktat eller pakt. Ofte er konvensjoner internasjonale. En internasjonal konvensjon er en avtale mellom stater hvor de statene som underskriver, forplikter seg til å respektere avtalen. Når en stat har skrevet under på en slik konvensjon, sier vi at staten har ratifisert konvensjonen. Da er konvensjonen folkerettslig bindende for den staten. nr. 169 om urbefolkninger og stammefolk i selvstendige stater. Denne konvensjonen er til nå det eneste forpliktende folkerettslige instrument om urfolks rettigheter. Det betyr at de landene som har ratifisertÅ ratifisere en avtale betyr å godkjenne den, eller å den gjøre gyldig. Hvis et land ratifiserer en avtale, betyr det at de godkjenner alle sider ved den og forplikter seg til å følge avtalen i ett og alt. konvensjonen, er forpliktet under internasjonal lov (folkeretten) til å jobbe etter det som står i den. Norge har vært en av pådriverne for avtalen og var det første landet som ratifiserte den. Men fram til mai 2009 hadde kun 20 land ratifisert konvensjonen. Dette er på langt nær mange nok når vi vet at det lever urfolk i 70 land i verden.

ILO-konvensjonen skal beskytte urfolk mot overgrep fra stater. Konvensjonen sier at urfolk har rett til å bevare og videreutvikle egen kultur og språk. I tillegg er det bestemmelser om rettigheter til naturressurser og eiendoms- og besittelsesrett for de landområdene de bruker.

Inuittjente
Fotograf: Nick Russill

Gamme
Opphavsmann: Kristin Bøhle

Indianere i Brasil
Opphavsmann: Dr. Silvia Helena Cardoso

Etter at konvensjonen ble vedtatt, har det verden over blitt et større fokus på urfolk og deres rettigheter. Et eksempel her er Rio-konferansen om bærekraftig utvikling i 1992, hvor urfolk ble inkludert som en av de sentrale gruppene for få realisert bærekraftig utvikling i handlingsprogrammet Agenda 21. Inkludering av urfolks rettigheter var ikke noe som kom automatisk. Under 500-årsmarkeringen av Europas ”oppdagelse” av Latin-Amerika, også i 1992, protesterte urfolksorganisasjonene mot jubileet og fremmet krav om å få tilbake rettigheter og ressurser som var tatt fra dem under koloniherredømmet.

Urfolks rettigheter tatt på alvor av ILO / biblio
http://ndla.no/nb/node/7735

Norge og urfolks rettigheter

Vi kan argumentere med at det i Norge har vært en større bevissthet om samenes rettigheter siden Alta-aksjonen som startet i 1978 og varte fram til 1981. Aksjonen mot vannkraftutbyggingen av Altaelva fikk stor støtte i hele landet og gjorde at det for første gang ble rettet et skikkelig søkelys på hvordan storsamfunnet kan påvirke samenes levesett og områder. Som en direkte følge av konflikten rundt utbyggingen av Altaelva, ble Samerettsutvalget etablert i 1980. Konflikten hadde utløst et behov for å avklare statens forhold til samisk kultur og rettsstilling. Utvalget avga sin første utredning i 1984, en utredning som la grunnlaget for både en egen samelov og opprettelsen av det folkevalgte organet Sametinget.

Samerettsutvalget / biblio
http://ndla.no/nb/node/7736

FN og urfolks rettigheter

FN beskytter urfolks rettigheter også på andre måter. FNs erklæring om urfolks rettigheter ble godkjent av FNs generalforsamling høsten 2007, 14 år etter at forslaget til erklæring ble lansert i Menneskerettighetskommisjonen. Erklæringen inneholder blant annet bestemmelser om urfolks rett til selvbestemmelse, bestemmelser om landrettigheter, beskyttelse mot assimilasjon og rasisme, religionsfrihet og språkrettigheter.

Selv om så mange som 144 land stemte for, var det en del viktige land som stemte imot eller lot være å stemme. Land med store urfolkgrupper, som Australia, Canada, New Zealand og USA, stemte alle imot erklæringen. Av de punktene som var mest omstridt, var retten til selvbestemmelse og eiendomsrett og råderett over de landområdene urfolk tradisjonelt har vært i besittelse av og brukt. Representanten fra New Zealand sa at de ikke kunne gi sin støtte til erklæringen på grunn av dette punktet. Hun forklarte at dette i praksis vil si hele New Zealands territorium.

FNs erklæring om urfolks rettigheter / biblio
http://ndla.no/nb/node/4400

Dette er et argument som Australia og USA også bruker. Da saken var oppe i 2006, ble det uttalt at ”de overser nåtidens realiteter … når de slik krever anerkjennelse for retten til land som nå rettmessig eies av andre borgere.” I en felleserklæring uttalte USA, Australia og New Zealand også at ”ingen regjering kan godta en idé som skaper ulike klasser av statsborgere".

Rettigheter - USA, Australia og New Zealand avviser urfolkserklæringen / biblio
http://ndla.no/nb/node/4401

FN har også et permanent forum for urfolkssaker. Forumet hører under det økonomiske og sosiale råd (ECOSOC) og består av 16 ekspertrådgivere. Åtte av disse er regjeringsutnevnte fra de fem verdensdelene, mens de andre åtte representerer de sju regionene som urfolk deler verden opp i, og er utvnevnt av ECOSOC etter rådføring med urfolksorgansiasjoner. Dette forument samles to uker hver mai i New York. Forumet ble etablert i 2000, og den første formannen i forumet var tidligere sametingspresident i Norge, professor Ole Henrik Magga.

Samene – et urfolk i nord

Forfatter: Erik Sølvberg, Fagbokforlaget
Samene – et urfolk i nord (3764)

Samene er et urfolk som er bosatt i fire stater: Norge, Sverige, Finland og Russland. Området strekker seg fra Kolahalvøya i nordøst til Engerdal i Sør-Norge og Idre i Sør-Sverige. På samisk heter dette området Sápmi. Samene er den folkegruppa som har bodd lengst i nord og utgjør mellom 50 000 og 70 000 mennesker. Omtrent halvparten av dem bor i Norge.

ILOILO står for International Labour Organization – den internasjonale arbeiderorganisasjonen. Den er en av organisasjonene i FN-systemet., som er en FN-organisasjon, har definert urfolk som folk som har bevart, helt eller delvis, sin tradisjonelle kultur, verdier og institusjoner, og som levde i et visst landområde før storsamfunnet overtok det eller staten ble etablert.

Et særtrekk ved samenes kultur er deres nære forhold til naturen. Dette har også preget den måten deres samfunn er bygd opp på. De var avhengige av naturen – det var der de hentet mat og klær og skaffet seg redskaper og tak over hodet. Da er det ikke underlig at naturen ble utstyrt med liv og sjel, og at spesielle steder ble betraktet som hellige. Det meste av disse holdningene er vel borte, men noe henger igjen. Det ble tydelig da det i forbindelse med Tromsøs OL-søknad 2014 ble planlagt å legge en utforløype ned Tromsdalstind, som er samenes hellige fjell. Planene måtte legges vekk.

Det tradisjonelle samfunnssystemet til samene var bygd opp av mange små lokale enheter. De het siidaer og var basert på slektskap mellom medlemmene. Det var flere familier eller hushold som i fellesskap disponerte over et område. Siidane kunne gjøre mye for medlemmene sine, men de var ikke i stand til å samle alle samene til motstand når de ble utsatt for press fra andre folkeslag utenfra. De ble presset fra mange kanter og på mange områder. I perioder fram til 1751 måtte de for eksempel betale skatt til rikene Norge, Sverige og Russland, og utover på 1700-tallet prøvde folk fra de nordiske rikene å få innflytelse over Sameland. I Norge ble området til samene gjort til krongods. Det ble gitt som len til stormenn som påla samene å betale skatt og tiende.

De ble også etter hvert utsatt for en nokså hardhendt fornorskningspolitikk. Misjonærer greide nesten å ta knekken på deres opprinnelige religion, og i skolene måtte barna først og fremst lære norsk. Fra 1848 skulle det samiske språket skiftes ut med norsk, og fra 1888 kunne samisk bare være hjelpespråk i kristendomsundervisningen, ellers skulle all undervisning skje på norsk. I 1902 bestemte Stortinget at bare norske statsborgere som kunne snakke norsk, og som brukte norsk til daglig, kunne få kjøpe jord. Og denne jordeiendommen måtte ha et norsk navn! Først i 1965 ble denne regelen fjernet.

Joiking er en samisk sangform, som er en viktig del av den samiske kulturen. Kristne misjonærer sa at joiken var syndig, og lenge var den forbudt i mange skoler. De norske myndighetenes politikk overfor samene var altså alt i alt fornorskning eller assimileringAssimilering betyr "å gjøre lik". Assimilering beskrives gjerne som en politikk som en stat eller regjering fører overfor en språklig og kulturell minoritet for å gjøre den mest mulig lik flertallet i befolkningen. I Norge ble denne politikken ført overfor samene. Vi refererer også ofte til det som en fornorskningsprosess.. Samene skulle suges opp i det norske samfunnet og bli som flertallet.

Noen år etter den andre verdenskrigen begynte de norske myndighetene å endre mening når det gjaldt den politikken som burde føres overfor samene. Ute i verden – ikke minst i FN – var menneskerettighetene en svært viktig sak. Debatten om disse rettighetene påvirket også norske myndigheter. Det var noe av bakgrunnen for at skoleloven ble forandret i 1959. Fra da av ble det lov å bruke samisk som opplæringsspråk, og samisk begynnerundervisning kom så smått i gang fra 1967.

Samene organiserer seg og yter motstand

Den første samiske avisa ble utgitt i 1904 og holdt stand til 1911. Nye aviser kom til seinere. Den første samiske stortingsrepresentanten ble valgt inn i 1906. I 1917 kom det første landsmøtet sammen – i Trondheim, men noen samisk riksorganisasjon kom ikke før etter den andre verdenskrigen. I 1948 ble Norske Reindriftssamers Landsforbund stiftet, og i 1968 kom Norske samers riksforbund.

Først i forbindelse med kampen om utbyggingen av Alta- og Kautokeino-vassdraget i 1970-årene ble det fart i diskusjonen om hvem som har rett til land og vann i Finnmark. I 1973 ble en lavvo (et samisk telt) slått opp foran Stortinget i Oslo. Samene ville på denne måten demonstrere mot at det skulle bygges et vasskraftverk i Alta-vassdraget, siden det var midt i et område som ble brukt av reindriftssamene.

Denne saken, som ofte blir kalt Alta-saken, ble starten på samenes frigjøring etter den norske statens forsøk på fornorskning. En følge av motstanden mot denne utbyggingen ble for eksempel at regjeringen oppnevnte Samerettsutvalget, som skulle lage en oversikt over hvilke rettigheter samene har. Et resultat av dette arbeidet var at det i Grunnloven ble tatt inn en bestemmelse om at staten skal legge forholdene til rette for at samene skal kunne utvikle sitt eget språk, sin kultur og sitt samfunnsliv.

I 1990 ble det vedtatt lovendringer som er svært viktige for samene. Da ble det bestemt at norsk og samisk skal være likeverdige språk i samiske forvaltningsområder, og at barn i samiske distrikter har rett til opplæring i og på samisk. Sametinget er ett av de samiske styringsorganene som skal arbeide for at denne bestemmelsen blir satt ut i livet og ikke blir bare et papirvedtak. Sametinget blir valgt av samene samtidig med valg på representanter til Stortinget – altså hvert fjerde år. Sametinget kan ikke gi lover, men har rett til å uttale seg om alle spørsmål som berører samene. Sametingets hovedsete ligger i Karasjok. I 1990 ble det dessuten opprettet en samisk høyskole i Kautokeino.

Det samiske flagget er felles for alle samene, uansett hvilket land de bor i. Det ble godkjent i 1986. Samenes nasjonaldag er 6. februar. Da feirer de det første samiske landsmøtet, som ble holdt i Trondheim. Nasjonaldagen ble feiret første gang i 1993, samtidig som FNs internasjonale urfolksår ble offisielt åpnet i Karasjok.

Den første sametingspresidenten, professor Ole Henrik Magga, sier i et intervju at det største problemet for samene er at de er uten rett til grunneiendom. Ellers er det nok en utfordring å forene samisk identitet med et liv i den moderne verden. Det er bare få samer – under 8 prosent – som driver med reindrift. De fleste arbeider i yrker som nordmenn flest har – enten det er lærere, professorer, sykepleiere eller snekkere – og de bor i hus med både vaskemaskin, tv, oppvaskmaskin og annet.

Samefolkets dag 6. februar

Forfatter: Hans Nissen
Samefolkets dag 6. februar (3375)

Samene kaller denne dagen sámi álbmotbeaivi (samisk folkedag). Dagen markerer det første samelandsmøtet som ble holdt i Trondheim 6. februar 1917. Den ble første gang feiret i 1993. Fra 2004 ble dagen offisiell flaggdag.

I 1917 møttes rundt hundre sør- og nordsamer fra Norge og Sverige i Trondheim. På møtet tok de opp saker som var viktige for det samiske folk. Det kanskje viktigste med møtet var å samles som en gruppe som kunne stille felles krav overfor myndighetene. Saker samene tok opp, var blant annet skolespørsmålet (hva skulle samebarna lære på skolen) og reinsbeitesaken (beite i utmarken og kompensasjon for innskrenket beiteland).

Renberg og Mortensson

De to markante lederskikkelsene på samelandsmøtet var Elsa Laula Renberg og Daniel Mortensson. Samekvinnen Elsa Laula Renberg var opptatt av samenes livsvilkår, barns oppvekstkår, opplæring på samisk og undervisning tilpasset samisk kultur. Daniel Mortensson hadde hele sitt liv arbeidet for samenes rettigheter og var kanskje mer diplomatisk enn Renberg. Han var videre mer opptatt av å fremme generelle krav enn å fronte særinteresser.

Flaggdag

I 1992 fastsatte den 15. samekonferansen i Helsinki 6. februar som samisk flaggdag. Samefolkets dag ble første gang feiret i 1993, med lokale markeringer og lokal flagging. Den 6. februar 2004 ble det samiske flagget heist utenfor Stortinget sammen med det norske flagget. Dette ble starten på det som siden er blitt en offisiell flaggdag for både Norge, Sverige og Finland. Når det er offisiell flaggdag, skal det flagges med nasjonalflagget over hele landet, eventuelt sammen med det samiske flagget.

Nå markeres samefolkets dag i hele Norge av barnehager og skoler, og det flagges fra offentlige bygninger.

9. august – Internasjonal dag for verdens urbefo

Forfatter: Inga Berntsen Rudi
9. august – Internasjonal dag for verdens urbefolkninger (1692)

9. august er internasjonal dag for verdens urbefolkning. Denne dagen ble innført i 1994. Datoen er valgt fordi FNs arbeidsgruppe for verdens urbefolkning holdt sitt første møte på denne datoen i 1982.

Det er FNs permanente forum for urbefolkningsspørsmål som har vedtatt at verdens urbefolkning skal markeres med en egen dag. I utgangspunktet skulle denne dagen markeres hvert år i løpet av et tiår med fokus på urbefolkning. Dette tiåret ble kalt Det internasjonale tiåret for verdens urbefolkning. I 2004 ble det vedtatt at man skulle få et nytt tiår, slik at dagen fortsatt skal markeres fram til 2015.

Mål for arbeidet

Det første tiåret som var dedikert til urbefolkning, hadde som mål å styrke internasjonalt samarbeid for å løse problemer som urbefolkningen verden over møtte, som menneskerettigheter, miljøproblemer, utvikling, utdanning og helse.

Det andre tiåret, som startet i 2005, har som mål å fortsatt styrke det internasjonale samarbeidet på de områdene som er nevnt over. I tillegg nevnes kultur, og utvikling spesifiseres som både sosial og økonomisk utvikling.

Samer og andre urfolks problemer

I 2005 ble Ole Henrik Magga intervjuet i forbindelse med 9. august-markeringen. Magga er tidligere president i Sametinget og tidligere leder av FN-forumet for urbefolkningsspørsmål. Han uttalte da at det over hele verden er urfolk som kjemper en daglig kamp for å overleve, og at mange av dem står i fare for å forsvinne. I intervjuet understreket han at selv om det de siste 10 til 20 årene har vært en positiv utvikling for samers rettigheter i Norge, er det fortsatt mange problemer som ikke er løst. Blant annet nevnte han det faktum at den samiske språkopplæringen i barnehager og skoler fortsatt er for dårlig. Et annet punkt Magga understreket, er at et av de største problemene for urbefolkningen generelt, inkludert samene, er ikke at det er en åpen motstand mot disse befolkningsgruppene, men at spørsmål som angår dem, ofte blir oversett.

Tøffe utfordringer for verdens urfolk / biblio
http://ndla.no/nb/node/1874

Erklæring om rettighetene til verdens urfolk

Forfatter: Venke Uglenes, FN-sambandet
Erklæring om rettane til verdas urfolk endeleg godkjent (3361)

Generalforsamlingen har endeleg godkjent ei erklæring for rettane til urfolk. Den skisserer rettane til verdas omkring 370 millionar urfolk, og fordømmer diskrimineringa av dei. Denne debatten har pågått i meir enn 20 år.

”The United Nations Declaration on the Rights of Indigenous Peoples” er vedtatt ettar at 143 medlemsland stemte for, 11 land avsto frå å stemme mens fire land (Australia, Canada, New Zealand og USA) stemte mot erklæringsteksten.

Teksten fastset individuelle og kollektive rettar for urfolk, samt rettar til kultur, identitet, språk, arbeid, helse, utdanning og andre tema.

Erklæringa legg vekt på at urfolk har rett til å bevare og styrke sine eigne institusjonar, kulturar og tradisjonar, og at dei har rett til å utvikle seg slik dei sjølve ynskjer og tykkjer er naudsynt.

Erklæringa forbyr også diskriminering mot urfolk og framhever at urfolk må delta i alle saker som angår dei. Dei har rett til å forbli særeigne, og fylgje sine eigne mål for å nå økonomisk og sosial utvikling.

Ban Ki-moon skildrar erklæringa som ”ein historisk augneblink der medlemslanda av FN og urfolk har vorte forsont med deira smertefulle historie, og er bestemte på å gå videre saman på vegen av menneskerettar, rettferd og utvikling for alle”

Sheikha Haya, Generalforsamlinga sin president advarer likevel- ”sjølv med denne framgangen, vil urfolk møte marginalisering, ekstrem fattigdom og andre overgrep mot menneskerettane deira. Dei er ofte i konfliktar og landdisputter som truar levemåten og deira eksistens, og dei har manglande tilgang til helsevern og utdanning.”

Ambassadøren frå Canada, John McNee derimot sa at hans land var skuffa over å måtte stemme imot erklæringa, fordi dei har ”alvorlege bekymringar” med språket i dokumentet. Forskrifter om land, område og ressursar er altfor vide, uklare og kan tolkast i alt for stor grad, noko som kan kome i konflikt med avtalar som allereie er fastlagde, seier han.

Dette er ei nyhendesak frå FN, publisert etter at erklæringa vart vedteken 13. september 2007. Saka er omsett til nynorsk av FN-sambandet i Noreg.

Oppgaver: Et fellesskap av forskjeller

Forfatter: Hege Røyert, NTB
Oppgaver: Et fellesskap av forskjeller (127715)

Les teksten: Et fellesskap av forskjeller

1. Mange minoritetsundommer som bor i Norge, er både født og oppvokst her. Likevel kvier mange seg for å kalle seg norske. Hvorfor tr dere det er slik?
2. Når føler du deg fremmed?
3. Hva er fremmedfrykt, fordommer og rasisme?
4. Forskeren Viggo Vestel sier i teksten at hiphop er en sterk brobygger innnefor musikkens verden. Hva mener han med det?
5. Hvordan tror dere innvandringsdebatten i mediene påvirker vårt syn på minoriteter?

Praktisk oppgave:

Hvordan definerer du norsk kultur? Lag en bildekollasj.
Sammenlign kollasjene dere har laget. Diskuter hva som er likt, og hva som er ulikt.

Nyttige ressurser:

Hva preger synet på "det norske" i dag? (Norsk Vg2 og Vg3)
Hva er norsk kultur? (Kommunikasjon og kultur 1)

Finnes det en norsk kultur? (Helse- og oppvekstfag Vg1)

Norsk kultur? (Service og samferdsel, Reiseliv Vg2)

Diskusjonsoppgave: Kulturkonflikter

Forfatter: Amendor AS
Diskusjonsoppgave: Kulturkonflikter (79064)

Diskusjonsoppgave: Kulturkonflikter / flashnode
http://ndla.no/nb/node/71591

Oppgaver: Minoriteter og fordommer

Forfatter: Hege Røyert, NTB
Oppgaver: Minoriteter og fordommer (127740)

Fatima flyttet til Norge fra Libanon sammen med familien sin da hun var fire år gammel. Foreldrene til Rahman kom fra Pakistan tidlig på 1980-tallet. Selv er han født og oppvokst I Norge. Les intervjuene med Fatima og Rahman.

Svar på spørsmålene:

1. Lag et tankekart som viser hva dere vet om libanesere og pakistanere som bor i Norge. Jobb først i mindre grupper. Avslutt deretter med en tavlestorm (felles tankekart på tavla) og en klassediskusjon. Er noe av det dere har skrevet på tavla, fordommer?
2. Hvor kommer eventuelt disse fordommene fra?
3. Hva tenker Rahman og Fatima om andres fordommer mot dem og deres kultur?
4. Hvorfor mener Fatima det er så viktig at innvandrerungdom tilpasser seg det norske samfunnet?

Oppgave: Religion

Forfatter: Gro-Anita Mortensen, Arve Hepsø, Nils Naastad, Inga Berntsen Rudi
Religion (9763)

Les artikkelen "Religion og kultur" før du jobber med oppgavene nedenfor.

1. Hva er sharia?

2. a) Hva er en helligdag?
b) På hvilken måte påvirker helligdagene livet ditt?

3. a) Hva er en overgangsrite?
b) Hvilken funksjon har disse ritene i samfunnet?

4. Konfirmasjon er en av overgangsritene i kristendommen. Også i andre religioner har man liknende overgangsriter. Hva betyr denne overgangsriten for deg personlig, og i samfunnet

Oppgave: Frihet

Forfatter: Trude Løvskar, Senter for nye medier, Høgskolen i Bergen
Frihet (26975)

Les artikkelen ”Burka eller motepress?”.

Lag et bilde med tittelen ”Frihet” med utgangspunkt i tema i teksten.

Tips:
Dersom du ikke vil tegne eller male på papir, kan du jobbe i et bildebehandlingsprogram. Her kan du for eksempel lage en collage/montasje av bilder, tegning, effekter og andre grafiske elementer. Prøv deg fram med ulike ”filtre” til du finner det uttrykket du ønsker.

Mangler du bildebehandlingsprogram?
Gratis program som du laster ned fra nettet:

- **PhotoFiltre** (Last ned herfra: http://photofiltre.en.softonic.com eller herfra: http://norwegian.toggle.com/lv/software/download/kl83808.htm. Liten brukerveiledning på norsk: http://www-lu.hive.no/ikt/photofiltre.)
- **Gimp** (Last ned her: http://gimp.org/downloads. Info på norsk: http://www.gimp.no.)

Fordommer, rasisme og diskriminering

Introduksjon: Fordommer og fremmedfrykt

Forfatter: Inga Berntsen Rudi
Introduksjon: Fordommer, rasisme og diskriminering (56386)

Har du forslag til hvordan rasisme kan motarbeides?

I et flerkulturelt samfunn kan det ofte være fordommer og fremmedfrykt. Her skal vi se litt på hvorfor fordommene oppstår, og diskutere hvordan fremmedfrykt og rasisme kan motarbeides.

Fordommer og fremmedfrykt

Forfatter: Gro-Anita Mortensen
Fordommer og fremmedfrykt (80182)

Å si at noen er "fordomsfull" er en nedlatende kommentar. Men hva er fordommer?

Fordommer er holdninger eller oppfatninger som ofte er basert på mangelfull eller feil kunnskap. Å mangle kunnskap er ikke særlig positivt, og da forstår vi også hvorfor fordommer er noe negativt.

Fordom / biblio
http://ndla.no/nb/node/80185

Det betyr at dersom vi er fordomsfulle, har vi negative holdninger til for eksempel ideer, steder eller i verste fall andre personer og menneskegrupper. Da kan våre fordommer bidra til at vi blir diskriminerende, fordi vi er negative i utgangspunktet. Holdninger ligger til grunn for hva vi tenker og føler, og de får konsekvenser for hvordan vi handler.

Mange har fordommer mot folk med annen etnisitet. Fordommene våre er basert på følelser.
Fotograf: Lars Bahl

Sosialisering – til fordommer?

Nettopp fordi fordommer er basert på følelser, så er det vanskelig å innse at vi er fordomsfulle. Og hvor går grensen mellom en kulturell holdning til noe, normal kritisk sans og det å ha fordommer?

Det er ikke så lett å forstå hvorfor vi føler som vi gjør. Det er f.eks. mye følelser knyttet til debatten om hijab i skole og arbeidsliv. I 2010 var denne kvinnen den første fotballdommeren med hijab under Norway Cup.
Fotograf: Markus Aarstad

"Kvinner kan ikke kjøre bil, og i hvert fall ikke rygge." Noen har fordommer mot kvinner og bilkjøring. Er det basert på fornuft eller følelser?
Fotograf: Gorm Kallestad

Svaret er kanskje ikke enkelt. Holdninger og oppfatninger dannes gjennom sosialisering. De skapes ved at vi formes til individer med egne verdier og holdninger. Fordommer er dermed også noe som overføres gjennom sosialisering, der forestillinger eller holdninger overføres mellom mennesker. Dette betyr også at grupper av mennesker kan ha holdninger eller oppfatninger som er fordomsfulle. Noen kan være mer skeptiske til, eller også frykte, andre kulturer eller folkeslag, og det er den typen fordommer vi skal se nærmere på.

Det er mange som har fordommer mot narkomane. Det er lett å generalisere, men narkomane har mange forskjellige bakgrunner, og det er ulike årsaker til at de har blitt avhengige. Fotograf: Ingar Haug Steinholt

Bevissthet om holdninger og oppfatninger

Hvordan kan vi bli bevisst våre holdninger til eller oppfatninger om mennesker fra andre kulturer eller folkegrupper? Ofte er det ikke så lett å vite når man kun er samfunnskritisk, og når man baserer sine holdninger på manglende fakta eller feil kunnskap. Kanskje kan man avdekke sine egne fordommer ved å tenke igjennom hvilke holdninger man har til mennesker man møter, eller saker man leser om i media.

For å forstå fordommer er det viktig å se på hvordan de oppstår og videreføres i samfunnet. Berit Ås, som er sosialpsykolog, hevder at fordommer opprettholdes ved hjelp av universelle hersketeknikker:

Fordommer er forankret i følelsene / biblio

http://ndla.no/nb/node/80187

- **Usynliggjøring**. Som elev kan det være vanskelig å få høre at du gjorde det dårlig i matematikk, mens ingen snakker om den femmeren du fikk i religion. Slik er det også på andre samfunnsområder. Når man usynliggjøres, må det forstås på en litt annen måte. Usynliggjøring av kvinner eller innvandrere betyr at kun utvalgte deler av aktiviteten de gjør, framheves – som at kvinner er svake og emosjonelle, og at innvandrere knyttes til kriminalitet, tvangsekteskap, terror, osv.
- **Latterliggjøring**. Ås hevder at latterliggjøring er et uttrykk for fordekt aggressivitet. Det er vel noe vi alle har kjent på; å bli latterliggjort føles ofte som et angrep. Og mange vil nok nikke gjenkjennende til utsagn som: "Kvinner kan ikke rygge bil!" Selv om det sies generelt, føler nok mange at det også rammer dem personlig. På et overordnet plan kan eksempelvis det at kvinner ikke oppfattes som godt nok kvalifisert til å sitte i styrer, være et ledd i å latterliggjøre dem som sitter der. Kvotering er en måte å endre dette mønsteret på. Og når mønsteret endres, vil ofte holdningen komme etter over tid.
- **Tilbakeholdelse av informasjon**. Det å ikke få vite, eller kanskje ikke forstå det andre snakker om, er vanskelig. Dette rammer innvandrere spesielt. Informasjonen og kommunikasjonen tilpasses målgruppen majoriteten, dermed settes de andre utenfor.
- **Fordømmelse** uansett hva du gjør. Noen ganger føler man at man får kritikk og aldri er bra nok, uansett hva man faktisk gjør. Dette rammer ofte innvandrere eller etniske grupper. De får høre at dersom de lykkes, så er det fordi de utnytter det norske velferdssystemet. Og mislykkes de, så utnytter de også systemet.
- **Påføring av skam og skyld**. Dette er litt vanskeligere, og det varier mellom ulike kulturer. Men noen grupper påføres skam og skyld, som eksempelvis kvinner som blir voldtatt.
  Det kan være lett å godta holdninger som henger ut spesielle grupper. Det bortforklares ofte med ordet fremmedfrykt. Og i noen tilfeller kan vi unnskylde oss selv med at det ikke er så lett å kontrollere hvorvidt de kjennetegnene man knytter til ulike menneskegrupper, er riktige eller ikke.

Hva man har fordommer og fremmedfrykt knyttet til, varierer. Noen har fordommer mot kristne, strebere på skolen, narkomane, homofile eller kanskje fotballspillere.

Som nevnt er fordommer og fremmedfrykt ofte tett knyttet til følelsene våre. Man må derfor utfordre seg selv til å tenke igjennom hvorfor man føler akkurat det man føler. Det er ingen liten oppgave.

Fordommer – rangering av mennesker?

Men ser man på fordommer ovenfra, så representerer de et hierarki som rangerer mennesker og grupper av mennesker i forhold til hverandre. Det sier noe om hvem som er bra, og hvem som er mindre bra. Enkelte innvandrergrupper sliter med å få relevante jobber ut fra sine kvalifikasjoner. En ansettelse kan dreie seg om tilfeldigheter og ulike kvalifikasjoner, men det kan også handle om systematiske uttrykk for fremmedfrykt og fordommer som ekskluderer personer eller grupper fra arbeidslivet.

Hva er diskriminering?

Forfatter: Inga Berntsen Rudi
Hva er diskriminering? (122308)

Diskriminering er et annet ord for forskjellsbehandling og er et begrep vi ofte støter på i nyhetene og i debatter. Diskriminering betyr at man behandler noen dårligere enn andre på bakgrunn av for eksempel kjønn, etnisitet, religion eller seksuell legning.

Hvem blir diskriminert?

Diskriminering er det samme som forskjellsbehandling, det vil si at du blir behandlet på en dårligere måte på grunn av hvem du er, eller hvordan du ser ut. Blir du behandlet på en annen måte enn andre kun fordi du er mørk i huden, fordi du tilhører en bestemt religion, eller på grunn av den seksuelle legningen din, da blir du diskriminert.

Hva kan gjøre at du blir diskriminert? Kjønn, etnisitet, religion, funksjonsevne, seksuell orientering og alder kan være årsaker til at noen blir diskriminert. Likestillings- og diskrimineringsombudet (LDO) jobber for å forbedre likestilling og bekjempe diskriminering og kan kontaktes dersom man mener man blir diskriminert.

Hvordan blir man diskriminert?

Diskriminering skjer på mange områder. Mange opplever diskriminering i arbeidslivet, blant annet ved ansettelser, og føler at de ikke får en reell sjanse ved at de ikke blir vurdert profesjonelt, men ut fra hvem de er, eller hvordan de ser ut.

En del opplever også diskriminering i skolen eller når de ønsker å leie bolig. Vet du om andre eksempler?

Det er forskjell på *direkte* o g *indirekte* diskriminering. Direkte diskriminering er når personer som ellers er like, behandles ulikt. Et eksempel er når en person ikke får en jobb på grunn av hudfargen sin eller fordi han eller hun er åpent homofil.

Indirekte diskriminering er når personer med ulike behov likevel behandles likt. Det kan for eksempel være mangel på rullestolramper for funksjonshemmede.

Lover og regler

Vi har en rekke lover mot diskriminering. En av dem er likestillingsloven, som først og fremst er rettet mot forskjellsbehandling på grunn av kjønn, altså kjønnsdiskriminering. Du kan lese mer om likestillingsloven på fagstoffsiden Likestilling i arbeidslivet.

Siden 1970 har vi hatt straffebestemmelser mot rasisme, og fra 1981 ble det heller ikke lov med diskriminering på bakgrunn av seksuell legning.

I Arbeidsmiljøloven er vern mot diskriminering tatt med. Dette gjelder alle sider ved arbeidsforholdet, blant annet ved utlysning og ansettelse, opplæring, forfremmelse og lønnsfastsettelse. I loven står det at det er forbudt med direkte og indirekte diskriminering på grunn av politisk syn, medlemskap i arbeidstakerorganisasjoner, seksuell orientering eller alder.

For tilfeller av diskriminering på grunn av etnisitet, nasjonal opprinnelse, avstamning, hudfarge, språk, religion og livssyn gjelder diskrimineringsloven. Etter diskrimineringsloven er det også forbud mot trakassering.

Lovlig forskjellsbehandling

Forskjellsbehandling kan i noen tilfeller være lovlig. I tros- og livssynssamfunn vil religion og livssyn i de fleste tilfeller være en saklig grunn for forskjellsbehandling. Språk er også viktig i noen sammenhenger, derfor kan det i flere yrker være særskilte krav om å kunne norsk godt.

Vi har også noe som heter *positiv særbehandling*. Ved ansettelser vil man da for eksempel kunne vektlegge etnisitet som en fordel. Hvis man har to personer som stiller likt etter en intervjurunde, vil man bevisst kunne velge å ansette den som tilhører en etnisk minoritet.

Rasisme?

Forfatter: Erik Sølvberg, Fagbokforlaget
Rasisme? (3272)

Også i Norge finnes det folk som er rasister, og som derfor er imot innvandrere fra fremmede kulturer. De mener at vår «rase» er bedre enn andre «raser», og at de derfor har rett til å undertrykke dem. Ja, ikke bare rett – for noen er det en plikt: Dersom vi ikke holder vår «rase» ren for smitte og oppblanding, kan den bli forgiftet av mindreverdiges blod og gå til grunne.

Ordet «rase» minner oss om at det er synlige biologiske forskjeller mellom menneskene, som alle tilhører den samme arten. Den svenske botanikeren Carl von Linné, som levde på 1700-tallet, var den første som prøvde å dele menneskene på jorda inn i grupper etter biologiske kjennetegn.

For omtrent hundre år siden var det nokså vanlig å dele menneskene inn i fire opprinnelige «raser». En snakket om den kaukasoide eller hvite rasen, den mongolske eller gule, den negroide eller svarte og den australoide (for eksempel urfolket i Australia). Seinere har forskere forsøkt seg på å dele menneskene inn i fem hovedgrupper etter fysiske eller biologiske kjennetegn. Andre har regnet med 30 slike grupper.

Forsøkene på å dele inn mennesker i grupper på denne måten har altså ikke akkurat vært vellykket. At mange er forvirret, forstår vi når vi hører at det fremdeles er noen som omtaler jødene som en rase, slik Hitler og de tyske nazistene gjorde det i mellomkrigstida. Men jødene er en folkegruppe med en felles religion. For å bli regnet som jøde må en person ha jødiske foreldre eller ha gått over til jødedommen.

Nazistene snakket også om «den ariske rasen». Arierne er et felles navn på de folkene som snakker de indiske og iranske språkene. En arier er altså en som tilhører en folkegruppe.

Pålitelige forskere bruker i dag ikke begrepet «rase» når de prøver å finne årsakene til kulturforskjeller mellom mennesker. En grunn til det er at folk fra de ulike gruppene i tusenvis av år har blandet seg med hverandre. Å snakke om «rene raser» blir dermed tøv. En annen grunn til at disse forskerne ikke bruker rasebegrepet, er at forskjellene mellom individene innenfor en såkalt rasegruppe kan være større enn forskjellene mellom slike grupper. Dette gjelder også ytre trekk.

Når forskerne i dag bruker ordet «rase», er det for å studere rasistiske oppfatninger blant folk, hva som kan være grunnene til dem, og følgene av slike oppfatninger. Forskeren Thomas Hylland Eriksen definerer rasisme slik: «Rasisme er troen på at ulike folkeslag har forskjellige personlige egenskaper, at de helt eller delvis kommer av medfødte forskjeller, og at ens egen rase er bedre enn alle andre.» Hylland Eriksen legger til: «Det er ikke vanskelig å argumentere mot slike synspunkter, for eksempel ved å vise at det som en regner som rasemessig, har med kultur å gjøre,
altså at det som tilsynelatende er medfødt, faktisk er lært.»

De nazistiske raseteoriene i mellomkrigstida er et tragisk eksempel på rasisme. Nazistene rangerte «rasene» etter hvor dyktige de mente de var. «Den ariske rasen» ble kalt kulturskapende og var den beste eller mest høytstående av alle. Til denne «rasen» hørte tyskerne og andre nordeuropeere av såkalt germansk ætt, blant annet nordmenn. Under den kulturskapende «rasen» kom den kulturbærende. Den var ikke i stand til å skape noe selv, men kunne formidle videre det andre skapte. Til denne «rasen» hørte de slaviske folkeslagene, mente nazistene. Nederst kom blant annet jødene og sigøynerne. De hørte til den kulturødeleggende rasen, og den måtte utryddes. Dersom det ikke skjedde, ville de høyverdige kulturene gå under på grunn av raseblanding og forgiftning av blodet.

Hverdagsrasisme

Forfatter: Hans Nissen
Hverdagsrasisme (3440)

Hvorfor er vi så skeptiske til mennesker som ikke kommer fra Norge eller et annet vestlig land? Hva er egentlig hverdagsrasisme? Og hvorfor har enkelte innvandrere vanskeligheter med å integreres i arbeidslivet?

Hva er rasisme? Det er et syn som inndeler og rangordner folkegrupper etter medfødte raseegenskaper. Rasismen tar ofte utgangspunkt i at folk av ens egen rase er mer verdifulle enn andre. Dagens rasismedebatt handler like mye om etnisitet og religion som om rase.

Hverdagsrasisme

Hverdagsrasisme handler om frykt, misforståelse og generalisering. Hvis for eksempel en person fra en etnisk gruppe utfører en kriminell handling, er det lett å knytte hendelsen til hele gruppen. Det handler om "vi norske" og "dem", de som er annerledes. Hverdagsrasismen preges av forenklede bilder, vi tar stilling uten å vite noe på forhånd. Denne typen rasisme opptrer på arbeidsplasser, på skoler og i det offentlige rom. Når en høyt utdannet afrikaner ikke får en relevant jobb i Norge på grunn av hudfarge, er det et eksempel på hverdagsrasisme.

Rasismebegrepet blir ofte misforstått og misbrukt. Når en gammel dame klager over sterk matlukt fra sine pakistanske naboer, er ikke det rasisme. Enkelte vil også hevde at hendelsen i Sofienbergparken i Oslo, hvor Ali Farah ikke ble tatt med av ambulansepersonellet, ikke handlet om rasisme. Det var kanskje en misforståelse av situasjonen. Ambulansepersonellet hevdet de trodde han var ruset og ved full bevissthet. De har i ettertid hardnakket hevdet at de ikke hadde rasistiske motiver. Men sammen med mange andre saker i media har Sofienbergsaken satt søkelys på hverdagsrasismen i Norge.

Soknepresten i Oppdal

Joseph Moiba flyttet fra et krigsherjet Sierra Leone med kone og fire småsøsken til Norge i 1999. I Sierra Leone hadde han arbeidet som prest ved metodistkirken, og Moiba ønsket å fortsette prestegjerningen i Norge. Han ville lære seg norsk så fort som mulig. For å få fortgang i norskopplæringen begynte han på norsk grunnfag ved NTNU, han tok grunnfaget på halvparten av normert tid. Videre fullførte han en master i kristendom. Ved siden av studiene praktiserte han ulønnet i Lademoen menighet i Trondheim.

Da ventet neste steg, han ville ordineres til prest i Den norske kirke. Men da begynte også problemene. Beskjeden fra kirken var at han først måtte bli cand.theol. Dette til tross for at han hadde presteutdanning fra hjemlandet. Han begynte på Universitetet i Oslo. I to år pendlet han mellom Oslo og Trondheim. Hjemme i Trondheim var kone, datter, småsøsknene og jobb. Ved det teologiske fakultet følte han seg ikke velkommen. En dag tok en av professorene Moiba til side, professoren uttalte at Den norske kirke ikke har plass til prester fra Afrika. Professoren truet også med å stryke ham på eksamen om han ikke gir opp studiene.

Joseph Moiba lot seg likevel ikke stoppe. Han fullførte studiene til tross for at den nevnte professoren gav ham dårligste karakter. Han begynte å jobbe som vikarprest i Den norske kirke.

I 2005 fikk Joseph Moiba fast stilling som prest, og han flyttet til Oppdal med familien. Han følte seg velkommen i Oppdal, og opplevde positive tilbakemeldinger fra menigheten. Men idyllen slo fort sprekker, nå fikk han vite at enkelte ikke ønsker å bruke ham under begravelser. Han fikk vite at hudfargen var årsak til vegringen.

Det hele toppet seg da en person angriper Moiba verbalt og fysisk på en bensinstasjon i Oppdal, og saken kommer ut i mediene. I et intervju med Adresseavisen den 09.10.2008 sier Moiba: "Norge har sendt misjonærer til Afrika i over 300 år. I Sierra Leone forkynner de ikke på det lokale språket, men på engelsk. Så blir det oversatt. Men hvordan er det andre veien, når afrikanere kommer hit?"

Moiba foreslår kirkeutvalg / biblio
http://ndla.no/nb/node/3441

Moiba uttalte også at han syntes Den norske kirke i ettertid har taklet saken godt. Han ønsker nå et sterkere fokus på rasisme i kirken.

Ikke de og oss, men vi

Den 2. juni 2008 skrev utenriksminister Jonas Gahr Støre i Aftenposten: "Målet er ikke å ha en ambassadør eller ti med pakistansk bakgrunn. Målet er å ha det, og at alle synes det er helt naturlig."

Ytringsfrihet og rasisme / biblio
http://ndla.no/nb/node/3442

Det er på mange måter dette det handler om i de fleste saker som angår hverdagsrasisme. Skal problemene Moiba og andre møter få en løsning, må vi møtes som likeverdige individer, uten å henge oss opp i den enkeltes etniske tilhørighet.

Noe annet bemerkelsesverdig er det at en som er utdannet innen medisin fra nesten hvilket som helst land i verden kan få bevilling og jobbe som lege i Norge, men en teolog fra et u-land må ta utdanningen på nytt i Norge. Satt på spissen kan vi spørre om den åndelige behandlingen av innbyggerne i Norge er viktigere enn den rent fagmedisinske!

Oppgaver til "Frykt for det ukjente"

Forfatter: Inga Berntsen Rudi
Oppgaver til "Frykt for det ukjente" (9789)

Se filmklippene fra NRK Migrapolis om "Frykt for det ukjente" og Thomas London før du svarer på spørsmålene nedenfor.

Oppgave 1

Hvilke motsetninger opplever personene vi møter i dette filmklippet?

Oppgave 2

a) Hvem er Thomas London?
b) Hvor kommer Thomas London fra?
c) Vil du kalle han en innvandrer? Begrunn svaret.

Oppgave 3

a) Kjenner du til smykket som Thomas London viser fram i filmen?
b) Hvorfor kan dette smykket provosere?

Oppgave 4

Mange av Londons ansatte har en annen tro enn sjefen. Hvilke utfordringer kan det by på?

Oppgave 5

a) Hvordan virker forholdet mellom sjef og ansatte å være?
b) Hvilke tegn ser du på samhold i dette firmaet?

Oppgave 6

a) Hvorfor var London engstelig for å dra i bryllupet han var invitert i?
b) Hvordan følte han det etterpå?

Oppgave 7

Er "Brødrene London" et flerkulturelt samfunn? Begrunn svaret.

Oppgave om minoriteter, kultur og fordommer

Forfatter: Hege Røyert, NTB
Oppgaver om minoriteter, kultur og fordommer (127676)

Oppgave 1

Svar på spørsmålene

Statistisk sentralbyrå:
Innvandrere etter innvandringsgrunn, 1. januar 2013

1. Finn ut hvilke fem innvandringsgrupper som er størst i Norge.
2. Hvilke innvandrergrupper tror du møter flest fordommer? Begrunn svaret.
3. Hvilke innvandrergrupper tror du møter minst fordommer? Begrunn svaret.
4. Bruk Statistikkbanken og finn ut hvor mange innvandrere som bor i din kommune.
5. Lag et søylediagram som viser innvandrere og norskfødte med innvandrerforeldre i din kommune, fordelt etter landsbakgrunn (verdensdel) og kjønn.

Oppgave 2

Se videoklippet og svar på spørsmålene

Intervju med tre juniorspillere på VIF / video
http://ndla.no/nb/node/127675

1. Hvilke eksempler på rasisme kommer guttene i videoen med? Har de selv opplevd rasisme?
2. Hvordan beskriver de samholdet i laget?
3. Hvorfor tror de ungdommer som har lik etnisk bakgrunn henger sammen med hverandre? Hvordan er dette på din skole?
4. Har du selv opplevd rasisme eller sett noen bli utsatt for rasisme? Hvordan reagerte du på det?
5. Hvordan kan rasisme og fremmedfrykt motarbeides?
6. Hvilke typiske fordommer har du og klassekammeratene dine? Lag en liste.

Oppgave: Tabu med Abu

Forfatter: Hege Røyert, NTB
Tabu med Abu (127811)

Tabu med Abu / oppgave

http://ndla.no/nb/node/127811

#HvisJegVarHvit

Norsk-pakistaneren Abubakar Hussain fra Oslo har levd med fordommer hele livet. I mars 2013 startet han Twitter-tråden #HvisJegVarHvit. I løpet av noen få timer hadde flere twitterbrukere slengt seg på med skakke observasjoner
om det å være ikke-hvit nordmann i 2013. Nå har han fått sitt eget talkshow på NRK.

Diskuter i klassen:

1. Hva var det som fikk Abubakar Hussain til å starte Twitter-tråden #HvisJegVarHvit?
2. Les meldingene her. Abubakar fikk både ros og ris, og noen mente han var rasistisk med motsatt fortegn. Hva mener dere? Er noen av disse meldingene rasistiske?
3. Hvilke fordommer finner dere i videoklippet over?
4. Hvorfor ler vi av dette videoklippet?
5. Tror dere tv-programmer som *Tabu med Abu* er med på å forsterke eller forebygge fordommer?
6. Kjenner dere til andre eksempler der man bruker humor mot rasisme og fordommer?
7. Er humor et godt virkemiddel mot stereotyper og fordommer? Hvorfor?
8. Hva er tabu for dere?

Oppgave: Rasisme

Forfatter: Erik Sølvberg, Fagbokforlaget
Rasisme (3886)

Les teksten "Rasisme?" og svar på spørsmålene nedenfor.

1. Hvorfor er det tøv å snakke om "rene raser"?

2. Hvorfor bruker ikke forskere begrepet "rase" når de prøver å finne årsaker til kulturforskjeller mellom mennesker?

3. Hva er rasisme?

Kriminalitet og overgrep

Introduksjon: Kriminalitet og overgrep

Forfatter: Inga Berntsen Rudi
Introduksjon: Kriminalitet og overgrep (56082)

Kan vi si noe om hvem som blir kriminelle?

Fotograf: Sara Johannessen

Hvor stort er omfanget av kriminalitet og overgrep, og kan vi si noe generelt om hvem som er kriminelle? Hva er årsakene, og hva slags type kriminalitet er det mest av? Vi skal også se på viktige områder som hvordan kriminalitet kan forebygges, samt hvordan og hvorfor samfunnet straffer.

Kriminalitet i Norge

Forfatter: Per Jørgen Ystehede, Jane Dullum
Kriminalitet i Norge (83430)

Med kriminalitet menes vanligvis handlinger som er forbudt ved lov. Hva som kalles kriminalitet, kan være forskjellig i ulike typer samfunn, og det har variert gjennom historien. Noen handlinger har blitt kriminalisert, mens andre har blitt av- eller nedkriminalisert. Før 1964 var det for eksempel forbudt for kvinner å ta abort i Norge. Og fram til 1972 var homoseksualitet mellom menn straffbart etter norsk rett. Etter den tid har holdningene i samfunnet endret seg slik at det nå er straffbart å diskriminere noen på grunn av deres seksuelle legning. Hva som kalles kriminalitet, bestemmes dermed av holdninger, maktforhold og interesser i samfunnet.

Kriminalstatistikk

Gjennom kriminalstatistikken

NOS: Kriminalstatistikken / biblio
http://ndla.no/nb/node/83443

får vi kjennskap til den kriminaliteten som rettsvesenet kommer i kontakt med. Dette kalles gjerne den registrerte kriminaliteten. Kriminalstatistikken viser hvilke lovbrudd som blir anmeldt, etterforsket og senere oppklart eller ikke oppklart, hvem som blir siktet for forbrytelser, og hvilke straffer som idømmes for ulike forbrytelser.

Økning i registrerte lovbrudd

I 2008 ble det anmeldt 386 000 lovbrudd til politiet. Det er vinningslovbrudd som er den største lovbruddskategorien. Vinningslovbrudd utgjorde nesten halvparten (47 %) av de anmeldte lovbruddene. De siste 50 årene har det skjedd en kraftig økning i antall registrerte lovbrudd. Tar vi høyde for befolkningsutviklingen, viser kriminalstatistikken at politiet etterforsker seks ganger så mange forbrytelser i dag som på begynnelsen av 1960-tallet.

Betyr økningen i anmeldte lovbrudd at kriminaliteten stiger? Det er ikke sikkert. Vi kjenner ikke alle lovstridige handlinger som blir begått i et samfunn. Et ukjent antall lovbrudd blir aldri registrert. Slike uregistrerte lovbrudd kalles gjerne "mørketall". Ulike intervjuundersøkelser om selvrapportert kriminalitet og utsatthet for kriminalitet, tyder på at mørketallene er store. Politiets ressurser og prioriteringer og folks tilbøyelighet til å anmelde lovbrudd har stor betydning for hva som blir kjent. Lovbruddets grovhet og synlighet, mulighet for erstatning (forsikringsoppgjør), og fornærmedes tro på nytten av å anmelde vil være avgjørende.

Kriminalitet og rettsvesen 2009 / biblio
http://ndla.no/nb/node/83439

I tillegg spiller forholdet mellom offer og gjerningsperson en viktig rolle. Det ser også ut til at når media fokuserer på bestemte typer lovbrudd, påvirker det tilbøyeligheten til å anmelde disse. Siden ikke all kriminalitet blir anmeldt eller oppdaget, gir kriminalstatistikken bare en indikator på kriminalitetsutviklingen.

Ungdomskriminalitet

Kriminalstatistikken viser at det er ungdom som oftest begår og straffes for lovbrudd, og flertallet av dem er unge menn. Unge kvinner utgjør bare en liten del av dem som registreres for kriminalitet. Et annet kjennetegn ved ungdomskriminaliteten er at den som oftest blir begått i fellesskap med jevnaldrende. Voksne begår som regel lovbrudd alene.

Tidligere var det slik at de fleste ungdommene som ble tatt av politiet, ble tatt for tyverier, men i løpet av de siste 15–20 årene har antallet ungdommer tatt for befatning med narkotika økt svært mye. I dag blir nesten like mange ungdommer tatt for befatning med narkotika som for tyveri. De fleste ungdommer blir tatt for mindre alvorlige lovbrudd, først og fremst besittelse av mindre mengder stoff. Den sterke økningen i antall narkotikalovbrudd blant ungdom kan være en avspeiling av at ungdom i større grad prøver ut narkotiske stoffer nå enn før. Men samtidig har det skjedd en kraftig økning i de ressursene politiet bruker på å oppdage og etterforske narkotikalovbrudd. Dette bidrar også til at den registrerte narkotikakriminaliteten øker.

Det er ganske vanlig for ungdommer å begå lovbrudd i løpet av ungdomstiden. Men det er et viktig skille ungdommer imellom: De fleste ungdommer begår lite alvorlige lovbrudd, og de blir kun siktet for ett enkelt eller svært få forhold. Det er kun en liten gruppe ungdommer som er mer aktive lovbrytere, og som står for en forholdsvis stor andel av den registrerte kriminaliteten.

Det er også ungdom som oftest er ofre for lovbrudd. En levekårsundersøkelse fra 2007 viste at mer enn hver fjerde ungdom i alderen 16–24 år hadde opplevd å bli utsatt for ett eller flere lovbrudd i løpet av det siste året. Dette er nesten dobbelt så mange som i den voksne befolkningen.

Mer vold og trusler enn tyveri / biblio
http://ndla.no/nb/node/83440

De fleste unge blir utsatt for tyveri, men unge er også langt mer utsatt for voldslovbrudd enn eldre. Unge kvinner er mest utsatt for trusler, mens unge menn er mest utsatt for vold. Kvinner er mest utsatt for vold i nære relasjoner og på steder i sitt nærmiljø. Menn blir i større grad utsatt for vold fra helt eller delvis ukjente voldsutøvere og ute på offentlige steder.

I den offentlige debatten har det vært mye diskusjoner om i hvilken grad innvandrere begår mer kriminalitet enn andre. Er innvandrere overrepresentert i kriminalstatistikken? Svaret er at flertallet av dem som blir siktet og straffet, ikke har innvandringsbakgrunn. Men sammenlignet med resten av befolkningen er ikke-vestlige innvandrere noe overrepresentert blant personer som er siktet og straffet for forbrytelser.

Ikke-vestlige innvandrere og kriminalitet: Like og forskjellige / biblio
http://ndla.no/nb/node/83441

Mye av forklaringen er at innvandrere har dårlige levekår. Videre kan språkproblemer, opplevd diskriminering og politiets fokus på innvandrergrupper forklare at innvandrere er mer i kontakt med rettsapparatet enn etniske nordmenn. Et aktuelt spørsmål er om personer med utenlandsk opprinnelse har høyere oppdagelsesrisiko enn personer med norsk utseende fordi det skal mindre til før de blir sjekket på gata av politiet..

Hvordan kan man forklare ungdomskriminaliteten?

Registrert ungdomskriminalitet er nært forbundet med vanskelige sosiale forhold. Både levekårsproblemer og andre problemer har betydning for i hvilken grad enkeltpersoner begår lovbrudd og kommer i kontakt med rettsapparatet. Bindinger til samfunnet gjennom arbeidsliv og annen deltakelse er en annen sentral dimensjon.

Ungdomstiden er en livsperiode som gjerne knyttes til løsrivelse, nye jevnalderfellesskap og motkultur. Å være ungdom handler om å mestre en lang rekke ukjente og nye utfordringer. De fleste unge i Norge er veltilpasset med gode relasjoner til familie og venner, og de prioriterer skole og videre utdanning høyt.

Ungdom i endring. Mestring og marginalisering. / biblio
http://ndla.no/nb/node/83442

Samtidig er det en liten gruppe ungdommer som skårer lavt på alle disse faktorene. Det er i disse gruppene vi finner dem med de høyeste kriminalitetsratene. Jo mer alvorlig lovbruddskarriere man har, desto flere levekårsproblemer har man. Mange lovovertredere har en familiebakgrunn med foreldre som har vært i kontakt med rettsvesenet. De har lavere utdannelse enn det som er vanlig i befolkningen, og mange er uten arbeid. Mange av dem som sitter i fengsel, har også dårlig fysisk og psykisk helse.

Vi har ulike typer straffereaksjoner i Norge. Ved siden av betinget og ubetinget fengsel, har vi bøter/forelegg, samfunnsstraff, narkotika- og promilleprogram og konfliktrådsbehandling. De senere årene har det vært en sterk økning i antall innsatte i fengsel både i Norge og i resten av verden. I gjennomsnitt var det 3403 innsatte per dag i de norske fengslene i 2009. De fleste som sitter i fengsel i Norge, soner en dom for narkotikakriminalitet.

Det er imidlertid sjelden at helt unge idømmes ubetinget fengsel. De unge får oftere enn eldre alternativer til fengselsstraff, som for eksempel samfunnsstraff. Innholdet i samfunnsstraffen kan bestå av samfunnsnyttige tjenester, program, individuelle samtaler, behandling eller andre tiltak som ses relevante i forhold til den enkeltes kriminalitet. Grunnen til at unge lovovertredere sjelden får ubetinget fengselsstraff, er at unge begår mindre alvorlige lovbrudd enn voksne, og at fengselsstraff som regel blir gitt tilbakefallslovbrytere, ikke førstegangs lovovertredere. Domstolene er også forsiktige med å idømme helt unge lovovertredere fengselsstraff. Ubetinget fengsel er den mest inngripende straffereaksjonen vi har, og det er et uttalt politisk mål å begrense bruken av fengselsstraff overfor unge under 18 år. I de senere årene har megling i konfliktråd blitt mer vanlig som straffereaksjon overfor ungdom. I konfliktrådet møtes offer og gjerningsperson for å forsøke å løse saken i fellesskap. Konfliktrådsbehandling kan føles mindre stigmatiserende enn andre reaksjoner, fordi man i megling via dialog søker å nå inn til kjernen i konflikten. På denne måten kan partene i større grad forstå hverandres handlinger eller synspunkter på konflikten.

Hva kan man gjøre for å forebygge ungdomskriminaliteten? Siden kriminalitet har en sterk sammenheng med at noen ungdomsgrupper befinner seg i en svært utsatt posisjon, kan man tenke seg at tiltak for å trygge barns og ungdommers oppvekstvilkår er et sentralt virkemiddel for å redusere ungdomskriminaliteten. Ungdommer med et svakt utgangspunkt bør bli inkludert i brede fellesskap, både i skolen og i yrkeslivet.

Hvorfor kriminalitet?

Forfatter: Erik Sølvberg, Fagbokforlaget, Gro-Anita Mortensen
Hvorfor kriminalitet? (5070)

Dette er enda et samfunnsspørsmål som det ikke er mulig å gi noen få, klare svar på. Vi kan peke på sider ved samfunnet som bidrar til kriminalitet, og vi kan peke på egenskaper eller holdninger hos individene som gjør at noen lettere blir kriminelle enn andre. Dessuten må vi huske på at det er bare omtrent en tredel av forbrytelsene som blir oppklart. Derfor er det mange lovbrytere vi ikke vet noe om.

Som vi vet, er det jo ikke slik at alle som vokser opp i fattige kår, begynner å stjele. Og det er heller ikke slik at alle som har hatt en ulykkelig barndom, tar hevn og gyver løs på foreldrene sine.

Når vi leter etter årsaker til kriminalitet, kan vi begynne med å spørre: «Hvem er lovbryterne?» Selv om to tredeler av lovbruddene ikke blir oppklart, vet vi en del:

De fleste kriminelle er unge menn.
Fotograf: Sara Johannessen

Hvem er de kriminelle?

- De er menn. Omtrent 80 prosent av dem som blir straffet, er menn. Men kvinneandelen har økt de siste årene. Menn er mest aktive når det gjelder alle typer lovbrudd. Men i 2004 var økningen i tallet på dem som ble tatt for å ha kjørt for fort, større blant de unge jentene enn blant guttene.
- De er unge, helst mellom 18 og 20 år. Den såkalte ungdomskriminaliteten gjelder innbrudd, tyveri, narkotikaforbrytelser og skadeverk. De unge mennene opptrer oftest i gjenger når de begår slike lovbrudd.
- Hvorfor flest unge menn? Ett svar er at ungdomstida er en periode der mange synes det er fristende å prøve ut de voksnes vedtatte normer. Noen synes det er spennende å «leve farlig» på denne måten. Andre presser eller bryter normene som en form for opprør eller protest og for å vise at de er selvstendige.
- Hvorfor unge menn? Det har nok noe med kjønnsroller og oppdragelse å gjøre: Jenter skal være forsiktige og lydige og godta forholdene som de er. Jenter skal ikke stikke seg fram, men vise omsorg og ta vare på andre. Gutter blir derimot oppmuntret til å tøffe seg, være dristige, sterke og selvstendige. Noen går alt så alt for langt og blir også tunge forbrytere i voksen alder.
- De har lav utdanning. Det er uforholdsmessig mange med lite utdanning blant dem som er straffet. Nokså mange av dem har dessuten hatt en svært vanskelig oppvekst under uryddige sosiale kår og med lite grensesetting.

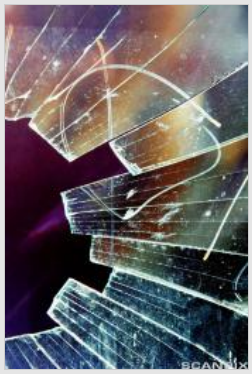

Det er mest kriminalitet i byer. Her er fristelsene flere: Det er flere sykler og biler å stjele, flere vinduer å knuse osv.
Fotograf: Sara Johannessen

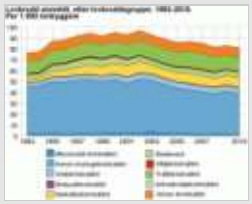

Lovbrudd anmeldt, etter lovbruddsgruppe, 1993–2010.
Opphavsmann: Statistisk Sentralbyrå

Det er ikke vanskelig å forstå at unge gutter med en slik oppdragelse under slike oppvekstforhold er utsatt for å bli lovbrytere. Noen av dem bryter lovene fordi de er blitt bitre på samfunnet og vil hevne seg på den måten. Dessuten har ikke unge som lever i dårlige økonomiske kår, de samme mulighetene til på lovlig måte å skaffe seg de tingene som «alle har».

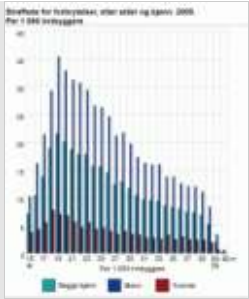

Straffede for forbrytelser, etter alder og kjønn, 2009. Opphavsmann: Statistisk Sentralbyrå

Sosiale forskjeller i kriminalitet

Dette betyr ikke at folk med høy utdanning alltid holder seg til loven! Det er et poeng her at folk fra ulike sosiale lag begår ulike typer kriminalitet. Det er helst folk med høyere utdanning som begår økonomisk kriminalitet og miljøkriminalitet. Et eksempel på miljøkriminalitet er at ledelsen i en bedrift lar være å installere rense anlegg som skal hindre giftige utslipp.

De bor i byer. I byene og tettstedene er fristelsene flere: Her er flere sykler og biler å stjele, flere vinduer å knuse, flere ølkasser å rappe, osv. Dessuten er mulighetene større fordi den kontrollen som vi utøver overfor hverandre, er svakere. I byene er det jo langt flere enn på landsbygda som ikke kjenner hverandre og bryr seg med hverandre. I byene er det lettere å stikke seg vekk og finne folk i samme situasjon som en kan finne tilhørlighet hos.

Samfunnsforholdene som vi har pekt på ovenfor, kan hjelpe oss til å finne grunner til de fleste vinningsforbrytelsene, skadeverkene, de «mildere» forbrytelsene mot legeme og helse og de «lettere» narkotika forbrytelsene.

Men når det gjelder de alvorligste forbrytelsene, er det mye vanskeligere å peke på generelle årsaker. Vi tenker her på forbrytelser som drap, alvorlig legemsbeskadigelse, voldtekt og andre sedelighetsforbrytelser, omfattende miljøkriminalitet og økonomisk kriminalitet.

Vi har nettopp sagt at det i store og anonyme bymiljøer kan være lettere å begå en del vanlige lovbrudd enn i småsteder.Samtidig kommer nok en del svært alvorlige voldsforbrytelser nettopp av at folk lever tett inn på hverandre. Nærhet kan føre til gnisninger og konflikter som kan bli så sterke at den ene eller begge parter tyr til vold. Ofte blir voldshandlingene begått mens bevisstheten til gjerningsmannen er nedsatt, slik at selvkontrollen mangler. Eksempelvis ved bruk av rusmidler.

Hva er så årsakene til den økonomiske kriminaliteten?

En del av dem som snyter på skatten, mener nok at skattene er for høye, mens andre satser på at de ikke blir oppdaget. Endel næringsdrivende kommer i skade for å bryte lover fordi de ikke kjenner dem godt nok.Andre lar være å betale moms og andre avgifter fordi de ikke har råd til å betale dem. De ønsker med andre ord å redde bedriften og arbeidsplassene.

Men hva med de virkelig velstående som lurer staten og snyter sin egen bedrift eller arbeidsgiver? Er de et tegn på at gamle verdier som lojalitet og solidaritet er blitt mindre viktige? Kan dette være grunnene til at både miljøkriminalitet og svart arbeid også blir mer utbredt? Er dessuten forbrukermentaliteten blitt for sterk?
Årsakene til lovbrudd er altså mange

Noen mener at årsakene først og fremst er å finne i miljøet og samfunnsforholdene. I så fall må noe gjøres med nettopp samfunnet. Andre hevder at det er enkeltmennesket som svikter. Det må i så fall straffes eller, dersom det er tale om sykdom, behandles.

Hvordan reagerer samfunnet på lovbrudd?

Forfatter: Erik Sølvberg, Fagbokforlaget
Hvordan reagerer samfunnet på lovbrudd? (5296)

I de aller fleste tilfellene reagerer samfunnet med å straffe lovbryteren. Hensikten med straffen kan vi framstille slik:

Hensikten med straff

Straffen skal få lovbryteren til å forstå at «forbrytelser lønner seg ikke». Han eller hun skal tenke over det vedkommende har gjort, og angre. Dessuten skal straffen være en såpass hard reaksjon at den skal skremme den innsatte fra å begå nye forbrytelser. Siden straffen skal skremme den enkelte fra å begå nye lovbrudd, sier vi at straffen er ment å ha en individualpreventiv virkning.

Hvis man blir tatt i fartskontroll, kan man få et forenklet forelegg.
Fotograf: Alf Øystein Støtvig

De som dømmes til ubetinget fengsel, blir satt inn.
Fotograf: Berit Roald

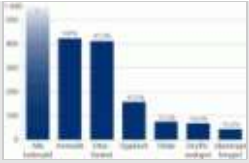

Fra lovbrudd til straff: lovbruddenes gang gjennom rettsapparatet 2008

Opphavsmann: Statistisk Sentralbyrå

Individualpreventiv virkning betyr at straffen skal skremme den enkelte fra å gjøre nye kriminelle handlinger.

Fotograf: Berit Roald

Straffen skal også avskrekke andre enn den dømte fra å begå lovbrudd. Når vi som stort sett holder oss på den rette siden av loven, til stadighet hører om lovbrytere som blir dømt, blir vi minnet om hva som kanskje med oss hvis vi bryter loven. Derfor sier vi at noe av hensikten med å straffe er at den skal ha en allmennpreventiv virkning. Vi leser av og til i avisene og nettet at selv om det er en del formildende omstendigheter når det gjelder lovbryteren, må vedkommende av allmennpreventive hensyn få streng straff.

Når noen dømmes til fengsel, blir samfunnet beskyttet mot nye lovbrudd i den tida vedkommende sitter inne. Det blir av og til påstått at hensikten med fengselsstraffen er at de lovlydige vil kvitte seg med uønskede elementer og rense samfunnet for dem som minner oss om at alt ikke er som det skal være. Vi gjør disse mislykkede usynlige – hvis ikke, måtte vi ha gjort noe med de forholdene som har bidratt til å skape lovbrytere. De som påstår dette, hevder at fengselsstraffen har en renovasjonsfunksjon, selv om dette ikke er den offisielle begrunnelsen.

Ulike straffereaksjoner

Påtaleunnlatelse
En person som får påtaleunnlatelse, blir kjent skyldig, men ikke straffet.

Forelegg
Forelegg vil si at den som har begått et lovbrudd, får et tilbud fra politiet om å betale en bot uten rettssak.

Bot
Når en person blir ilagt en bot, er det domstolen som bestemmer at vedkommende skal betale en viss sum til statskassen.

Betinget fengsel
Betinget fengsel vil si at en person blir dømt til fengsel, men vedkommende slipper å sitte inne dersom hun eller han ikke blir tatt for nye lovbrudd i løpet av en bestemt periode.

Samfunnsstraff
Samfunnsstraff kan brukes i stedet for ubetinget fengselsstraff inntil ett år eller i stedet for en streng betinget dom.

Ubetinget fengsel
Den som blir dømt til ubetinget fengsel, settes inn. De aller fleste slipper ut etter å ha sonet to tredeler av tida.

Forvaring
Forvaring er egentlig fengsel på ubestemt tid og er den strengeste straffen i Norge i fredstid, og det er svært få som får en slik dom.

Konfliktråd
Når det er begått mindre alvorlige lovbrudd, kan en ta i bruk konfliktråd. Her møter lovbryteren og offeret, i tillegg til en nøytral person som skal mekle mellom dem.

Forebygging av kriminalitet

Forfatter: Inga Berntsen Rudi, Gro-Anita Mortensen
Forebygging av kriminalitet (60783)

Å forebygge et problem handler om å begrense problemet eller hindre at det oppstår. For å finne ut hvordan man kan forebygge, må man gå til årsakene bak problemet. Å forebygge kriminalitet oppfattes som vanskelig fordi det ikke finnes et enkelt svar på hvorfor noen begår kriminelle handlinger.

Forklaringsmodeller

Når årsakene til kriminalitet oppfattes som avgjørende for hvilke tiltak man skal iverksette for å forebygge kriminalitet, får det konsekvenser for hvordan man forklarer kriminalitet. Samfunnsforskere og politikere legger vekt på forskjellige forklaringer på kriminelle handlinger, avhengig av hvilket parti de representerer, og hvilken faglig innfallsvinkel de har. Sett ovenfra er det to grunnleggende forklaringsmodeller for kriminalitet: individuell forklaringsmodell og samfunnsmessig forklaringsmodell.

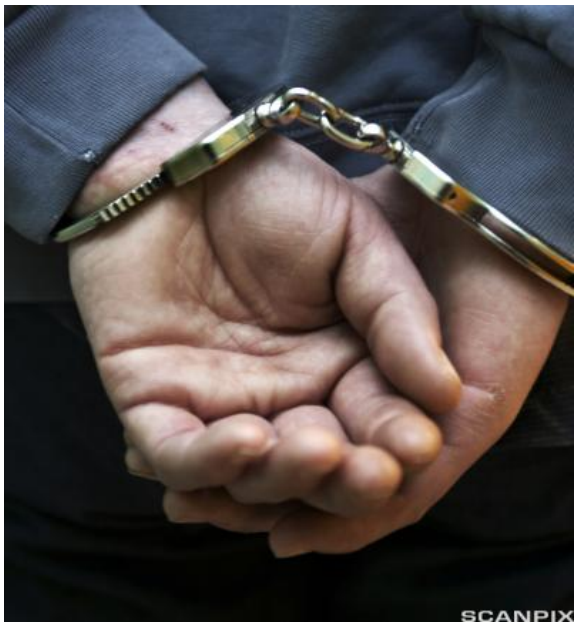

Hvorfor blir noen kriminelle? Det fokuseres på to forklaringsmodeller: Den individuelle og den samfunnsmessige.
Fotograf: Berit Roald

Den individuelle forklaringsmodellen:
– Årsaken til kriminalitet er lovbryterens personlighetstrekk, personens dårlige moral og sinnelag.

Den samfunnsmessige forklaringsmodellen:
– Årsaken til kriminalitet er sosiale og økonomiske ulikheter i samfunnet.

Samfunnsforskerne mener at årsaken til kriminalitet er en kombinasjon av de to modellene, mens de politiske partiene gjerne framhever den ene eller den andre. Ofte kan vi se at partier på venstresiden framhever samfunnsmessige forklaringer, mens de på høyresiden legger vekt på individuelle forklaringer.

Den individuelle forklaringsmodellen sier at årsaken til kriminalitet er lovbryterens dårlige personlighetstrekk.
Fotograf: Sara Johannessen

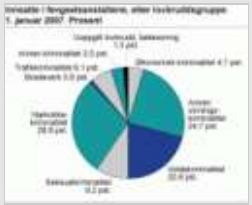

Innsatte i fengselsanstaltene, etter lovbruddsgruppe.
Opphavsmann: Statistisk Sentralbyrå

Samfunnslære / biblio
http://ndla.no/nb/node/60951

Straff

Straff i forskjellige former, som bøter og fengsel, er en av de viktigste og mest synlige måtene samfunnet forebygger kriminalitet på. Vi straffer for å hindre at den som blir straffet, gjentar lovbruddet. Hvor strenge straffene er, skal også forebygge at andre begår lovbrudd. Man håper de lar være fordi de blir redde for selv å bli straffet. Dette kaller vi henholdsvis individualpreventiv og allmennpreventiv virkning.

Å hindre tilbakefall til kriminalitet og hindre at folk havner i fengsel på nytt, er også en viktig del av forebyggingsarbeidet. Til tross for at samfunnet bruker straff for å hindre at folk gjør nye lovbrudd, vet vi at det er noen som til stadighet havner tilbake i fengsel. Hvordan kan vi forebygge dette? Om dette er det mange ulike meninger. Et tema som ofte skaper debatt, er om straffene er for milde. Noen mener at straffene må bli strengere, mens andre mener vi må se på hva vi kan gjøre for dem som kommer ut av fengsel, for å forebygge en videre kriminell løpebane.

Narkotikapolitikken vil kunne spille inn her. Narkotikakriminalitet (som stort sett innebærer besittelse, salg og smugling) er en stor del av de anmeldte lovbruddene. De fleste anmeldte lovbrudd er riktig nok vinningskriminalitet og vold, men også de kan ofte knyttes til narkotikabruk og annen rus, uten at dette kommer direkte fram av statistikken. Hvis vi i tillegg ser på statistikken over innsatte i fengsler, viser den at flertallet av de innsatte er der på grunn av narkotikakriminalitet. Hjelp til behandling og avrusning, og å hindre at folk begynner med narkotika, kan derfor være viktig for kriminalitetsforebygging.

Vi vet også at det å ha arbeid kan hindre tilbakefall til kriminalitet. Ifølge en artikkel fra SSBs magasin Samfunnsspeilet havner innsatte som har jobb når de blir løslatt, sjeldnere bak murene igjen enn de uten jobb.

Livet etter soning - hindrer arbeid tilbakefall? / biblio
http://ndla.no/nb/node/62133

Det er også færre som har jobb i utgangspunktet, som begår lovbrudd og blir fengslet.

I stortingsmelding om kriminalomsorg fra 2008, "Straff som virker", skriver regjeringen at samfunnet må gi støtte til dem som kommer ut av fengsel og gjør sitt beste for å komme tilbake til samfunnet. Dette gjelder tilbud som alle borgere har rett til: bolig, utdanning, arbeid og helsetjenester. Her kan vi lese at risikoen er størst når det tar tid før den løslatte får tilbud om rusbehandling eller om noen annen bolig enn hospits.

Den samfunnsvitenskapelige forklaringsmodellen ser på sosiale og økonomiske skjevheter i samfunnet. I et slikt perspektiv er det viktig å sørge for gode oppvekstvilkår for barn og unge.

Narkotikakriminalitet er en stor del av de anmeldte lovbruddene, og kan også knyttes til vinningskriminalitet og vold. Fotograf: Ingar Haug Steinholt

Noe å tenke på

Statistikken viser at det er overvekt av folk med lav utdannelse, med vanskelig bakgrunn og uten jobb som gjør lovbrudd og havner i fengsel. Men hvorfor gjør da rike og velutdannede mennesker lovbrudd?

Straff som virker. Mindre kriminalitet- tryggere samfunn / biblio
http://ndla.no/nb/node/62135

Velferdspolitikk

Baserer vi oss på den samfunnsmessige forklaringsmodellen, blir det viktig å jobbe for å utjevne forskjellene i samfunnet. Da er det viktig å sørge for gode oppvekstvilkår for barn og unge og å følge dem i oppveksten, blant annet gjennom skolene, helsetjenesten, barne- og ungdomspsykiatrien, og eventuelt gjennom barnevern og politi. Å utjevne forskjellene i samfunnet favner store politiske områder og er et stort prosjekt også i et Norge hvor folk er forholdsvis likestilt.

Ved å se på hvem som sitter i fengsel og hvilken bakgrunn de har, kan vi også få vite noe mer om hvor innsatsen skal settes inn når det gjelder forebygging. Statistikk og forskning viser at det er svært mange av de innsatte i norske fengsler som har en vanskelig bakgrunn med blant annet foreldre som ruser seg, kontakt med barnevernet, arbeidsledighet og rusproblemer.

Hvem sitter i fengsel? / biblio
http://ndla.no/nb/node/62120

Men dette er ikke noe som gjelder for absolutt alle. Forskning viser at det er to grupper som vokser: en gruppe som er enda sterkere belastet enn de "normalbelastede" som sitter i fengsel, og en liten gruppe med ressurssterke mennesker som sitter i fengsel fordi de har begått økonomisk kriminalitet eller organisert kriminalitet.

Straff som virker. Mindre kriminalitet- tryggere samfunn / biblio
http://ndla.no/nb/node/62135

Familiepolitikk, arbeids- og utdanningspolitikk og helse- og sosialpolitikk er blant områdene det settes inn ressurser på. I 2007 skrev Justis- og politidepartementet at et av de viktigste områdene regjeringen vil legge vekt på i justispolitikken, er forebygging og bekjemping av kriminalitet. "En aktiv og helhetlig velferdspolitikk er nødvendig for å forebygge og bekjempe kriminalitet."

St.prp. nr 1 (2007-2008), for budsjettåret 2008 / biblio
http://ndla.no/nb/node/61035

Her nevnes blant annet fritids- og aktivitetstilbud for unge som sentralt i det forebyggende arbeidet.

KRÅD

I Norge har vi KRÅD – Det kriminalitetsforebyggende råd. KRÅD ble etablert i 1980 og er regjeringens spesialorgan for forebygging av kriminalitet. Rådet skal finne fram til kriminalitetsforebyggende tiltak og programmer som fungerer godt, og videreformidle de beste rådene til folk som sitter med myndighet til å kunne sette i gang slike tiltak. Rådet fokuserer særlig på barn og unge og skriver blant annet at det særlig ved gjentatt og alvorlig kriminalitet er nødvendig at man følger opp reaksjonene med nødvendige tiltak for å fjerne eller begrense de bakenforliggende årsakene. De viktigste instansene som jobber med reaksjoner overfor barn og unge som begår kriminalitet, er politiet, barnevernet, skolene og barne- og ungdomspsykiatrien.

Ungdomskriminalitet / biblio
http://ndla.no/nb/node/61066

Oppsummering

Å forebygge kriminalitet er ingen lett oppgave. Det er også mange forskjellige meninger om hva årsakene kan være, om det er individet selv eller samfunnet vi skal fokusere på, og hva som kan gjøres for å forebygge lovbrudd. Vi vet likevel noe på bakgrunn av statistikk og forskning. Vi vet blant annet at det er overvekt av dømte for narkotikakriminalitet i norske fengsler, og at mange har bakgrunn med vanskelige familieforhold, lav utdanning, arbeidsledighet og rus. Dette er i hvert fall noen punkter å fokusere på når man skal vurdere forebygging.

Lovbrudd og tvister

Forfatter: Erik Sølvberg, Fagbokforlaget
Lovbrudd og tvister (5080)

Domstolene er den tredje statsmakten. Den viktigste oppgaven domstolene har, er å løse konflikter. La oss se på hva det betyr:

- To fraskilte som ikke kan bli enige om hvem som skal ha foreldre retten til barna, går til en domstol for å få saken avgjort.
- En ansatt som mener seg ulovlig oppsagt, kan gå til retten for å få jobben tilbake.
- Et menneske som dreper et annet, og som blir tatt, blir stilt for en domstol og straffet.

Domstolene er den tredje statsmakt. De skal løse konflikter som varierer fra barnefordelingssaker til tyveri, fra underslag til drap.
Fotograf: Berit Roald

Ved samlivsbrudd kan partene være så uenige om barnefordelingen at saken må opp i rettssystemet.
Fotograf: Jan Tomas Espedal

Et menneske som dreper et annet, skal stilles for en domstol og dømmes. NB! Illustrasjonsfoto.
Fotograf: Heidi Voss-Nilsen

Ved promillekjøring er straffen fengsel. Straffen blir idømt av en domstol.
Fotograf: Gorm Kallestad

I de to første til fellene er det foreldre som er i konflikt med hverandre og en arbeidsgiver i konflikt med en arbeidstaker. I det siste eksemplet er det et menneske som har brutt en lov som gjelder for alle innbyggerne i samfunnet. Der for kan vi si at vedkommende er kommet i konflikt med resten av samfunnet, og en representant for samfunnet må straffe ham eller henne.

Domstolene løser konfliktene etter lover og forskrifter som er gitt av Stortinget eller regjeringen. Domstolene skal også forebygge konflikter og forbrytelser. Når de tolker lover og feller dommer, minner de oss samtidig om hvilke lover og regler som gjelder. Og når vi hører om hvilke straffer en forbryter får, blir vi dessuten minnet om at «forbrytelser lønner seg ikke». Den tredje hovedoppgaven til domstolene er rett og slett å idømme straffer. Forbryteren skal gjøre opp for seg.

Sivile saker og straffesaker

Uenighet om hvordan avtaler skal tolkes, om foreldreretten og om hvor høy en erstatningssum skal være, kaller vi sivile saker. Den ene parten bringer saken inn for en domstol, som sier hvem som har rett, og hvordan loven skal tolkes.

I straffesaker kan en bli ilagt straff for lovbrudd. De alvorligste lovbruddene er forbrytelsene, som for eksempel ran, drap, innbrudd eller voldtekt. I slike saker er det den offentlige påtalemyndigheten som reiser tiltale for en domstol. Den aller øverste lederen for påtalemyndigheten er riksadvokaten. Under seg har han statsadvokater og politimestere.

Mindre alvorlige lovbrudd er forseelsene. Straffen for forseelser er vanligvis pengebøter, som du kan vedta på stedet om mulig. Et unntak er promillekjøring, der straffen er fengsel som du blir idømt av en domstol.

Likhet for loven?

Forfatter: Erik Sølvberg, Fagbokforlaget
Likhet for loven? (5083)

Rettsapparatet og borgerne – likhet for loven? Idealet er at det skal være likhet for loven. Det er et kjennetegn ved en rettsstat og et demokrati.

Likhet for loven innebærer at

- Alle skal ha like gode muligheter til å få sin rett over for medborgere og offentlige myndigheter
- ingen skal kunne kjøpe seg fri fra tiltale for forbrytelser de har begått. Den som er rik eller har en viktig stilling i samfunnet, skal ikke av den grunn få mildere straff enn andre for den samme forbrytelsen

I vår rettsstat er idealet likhet for loven.
Fotograf: Olav Olsen

Blir disse kravene oppfylt i samfunnet vårt?

Mye taler for at de ikke blir det.

Her er noen av grunnene:

I mange tilfeller må den som føler at det er begått urett mot ham eller henne, benytte seg av advokat. Det koster penger, alt for mye penger for mange. På en del områder kan nok en fagorganisert få hjelp, men på andre områder må en nok legge ut selv. Det fins en ordning med fri rettshjelp, men inntektsgrensen for å kunne benytte seg av den, er svært lav. Vi må nok regne med at mange ikke får retten sin fordi de ikke har råd til det.

Ikke alle vet hvilke rettigheter de har, og mange vet heller ikke hvordan de skal gå fram for å få det de har rett på. Her er det altså kunnskap det skorter på.

I fengslene tilhører storparten av de innsatte lavstatus grupper. En grunn kan være at det stort sett er lavere straffer for de typiske høystatus gruppene enn for forbrytelser som begås av folk med lav status. De siste har ikke anledning til å begå underslag, skattesnyteri eller brudd på valutaloven, arbeidsmiljøloven eller loven om forurensning.

Man må regne med at en del ikke får retten sin fordi de ikke har råd til advokat.
Fotograf: Berit Roald

Det finnes ordninger med fri rettshjelp eller fri juridisk rådgivning. Jusstudentene i Oslo tilbyr fri juridisk rådgivning gjennom Juss-Buss.
Fotograf: Olav Olsen

Oppgave: Reaksjoner på lovbrudd

Forfatter: Erik Sølvberg, Fagbokforlaget
Oppgave: Reaksjoner på lovbrudd (7643)

Oppgaven hører til flere tekster om lovbrudd. Les fagstoffet som ligger under relatert stoff før du svarer på spørsmålene.

1. Hva er kriminalitet?
2. Hva er forskjellene på en forbrytelse og en forseelse?
3. Hvorfor begår flere menn enn kvinner lovbrudd?
4. Hvilke grupper blir lettest tiltrukket av vold og annen kriminalitet i massemediene? Hvorfor?
5. Hvorfor er det mer kriminalitet i byene enn på landsbygda?
6. Hva er økonomisk kriminalitet? Enn miljøkriminalitet?
7. Nevn de viktigste grunnene til straff.
8. Gjør greie for de viktigste straffereaksjonene.
9. Hvilken straffereaksjon er mest brukt?
10. Er bruken av samfunnsstraff økende eller minkende?
11. Finn årsaker til at det er vanskelig å utrydde kriminaliteten.
12. Drøft påstanden: «Fengslene er forbryterskoler.»
13. Diskuter om samfunnsstraff er et godt alternativ til kortere fengselsstraff.
14. Kommenter påstanden: «Samfunnet får den kriminaliteten det fortjener.»

Oppgave: Kriminalitet - omfang og straff

Forfatter: Elisabeth Kristoffersen
Oppgave: Kriminalitet – omfang og straff (53457)

I denne oppgaven skal du ta utgangspunkt i statistikk om lovbrudd og straffereaksjoner. Du skal bruke sidene til Statistisk sentralbyrå (SSB). Der finnes det mange statistikker og tabeller over omfanget av kriminalitet, hvilke typer kriminalitet som begås hvor ofte, hvem som utfører kriminelle handlinger (kvinner/menn og alder), og hvordan de blir straffa.

Studer følgende statistikker fra SSB:

Lovbrudd anmeldt, etter lovbruddsgruppe, 1993-2012.

Straffereaksjoner, etter lovbruddsgruppe, kjønn og alder. 2011

1) Hva er forskjellen mellom disse to tabellene?

Ta utgangspunkt i de to tabellene og svar på spørsmålene nedenfor:

2) Hvem begår oftest lovbrudd i Norge?
3) Hvilke typer kriminalitet er mest vanlig (anmeldte)?
4) Hvilke typer kriminalitet er minst vanlig (anmeldte)?
5) Hvilke typer kriminalitet blir oftest straffa i din aldersgruppe og for ditt kjønn?
6) Hvorfor tror du dette er en "vanlig" kriminell handling?

7) Er det stor forskjell i antall anmeldte lovbrudd og straffereaksjoner? Hvorfor tror du det er forskjell? Pek på noen eksempler der det er stor/liten forskjell.

Oppgave: Ansvarsfraskrivelse?

Forfatter: Gro-Anita Mortensen, Inga Berntsen Rudi
Ansvarsfraskrivelse? (79426)

Oppgaven er knyttet til Vinmonopolets kampanje "Vennelanging".

Se filmen om Vennelanging før du svarer på spørsmålene.

1. Hvilke konsekvenser kan det få å kjøpe alkohol til mindreårige?

2. Hvem mener du har ansvaret i en slik situasjon filmen viser? Ungdommen som drikker, eller personen som har kjøpt alkoholen?

3. Fins det andre eksempler på situasjoner der man ikke kan fraskrive seg ansvar?

Forbruk og rettigheter

Introduksjon: Forbruk og rettigheter

Forfatter: Inga Berntsen Rudi
Introduksjon: Forbruk og rettigheter (56083)

Hvilke rettigheter og ansvar har du som forbruker?

Opphavsmann: William Hook

Vi er alle forbrukere. Det er rett og slett en del ting vi må kjøpe, som klær og mat. Men noen av oss er kanskje det vi kan kalle storforbrukere. Og uansett hvor mye eller lite vi forbruker, vil de fleste av oss av og til støte på etiske problemstillinger i forbindelse med forbruket vårt.

Vi skal her se på rettighetene dine som forbruker og på hva slags etisk ansvar du har, og hva du kan vurdere når du handler.

Etisk kjøp og salg

Forfatter: Jan Erik Auen
Etisk kjøp og salg (5537)

Det finnes en rekke etiske problemstillinger knyttet til kjøp og salg. Forbrukssamfunnet skaper blant annet miljøproblemer, og det er også en del spørsmål knyttet til hvordan varene blir produsert.

Som forbruker kan dine etiske valg få større betydning i et globalt perspektiv. I et rikt land som Norge med høyt bruttonasjonalprodukt får høyt forbruk av goder konsekvenser for mange.

Har du tenkt over hvilke etiske valg du bør ta om du får vite at klærne dine er sydd av barnehender i fattige land som Bangladesh?
Fotograf: Sara Johannessen

Diamantringer har siden 2003 hatt et sertifikat for at de ikke er laget med såkalte bloddiamanter - diamanter som ble utvunnet for å finansiere borgerkriger.
Fotograf: Tom-Egil Jensen

Varer merket fairtrade sikrer at produsenter i fattige land har fått rettferdig lønn for arbeidet sitt.
Fotograf: Jon-Are Berg-Jacobsen

Et spørsmål vi alle kan stille oss, er: Hvor mange par sko trenger jeg? Hvis det viser seg at skoene du kjøper er produsert av barnehender i U-land, og at store multinasjonale selskaper stikker av med størsteparten av fortjenesten før de når butikken, hvilke etiske valg bør du ta da?

Flere internasjonale organisasjoner arbeider i dag med merking av varer ut fra etiske og miljømessige hensyn, og kan hjelpe forbrukeren til å fatte egne etiske valg. Men, som forbruker har du selv et ansvar av etisk og miljømessig karakter, siden mye ved ditt forbruk rammer andre enn deg selv på et eller annet vis.

Smarte forbrukere vet å klage

Forfatter: Ivar Fjeld
Smarte forbrukere vet å klage (13090)

Den som har noe å klage på, vinner ofte fram. Forutsetningene er at du gjør deg kjent med dine rettigheter som forbruker og bruker klageadgangen. Dersom du har handlet på nettet, har du rett til å angre kjøpet innen 14 dager.

Mange har mottatt varsel om inkasso og har betalt av frykt for å miste både gård og grunn. Men dersom du ikke var fornøyd med varen du mottok, eller har fått regning for en vare du ikke har bestilt, er det ingen grunn til å frykte rettslig inkasso. Det er avsender som må dokumentere at de har en avtale eller en aksept fra deg. Dersom avsender ikke kan frambringe slik dokumentasjon, så har de heller ikke noe rettslig grunnlag for kravet sitt.

Tvist stanser inkasso

Dersom saken er låst, eller det foreligger en tvist, har ikke inkassoselskapet et rettmessig krav mot deg. Dersom inkassoselskapet hevder at du tar feil, må selskapet ta saken inn for forliksrådet. Forutsetningen for at du senere skal få medhold i forliksrådet, er at du har sendt et brev og gjort både den som krever penger, og inkassoselskapet kjent med at du uenig i kravet.

Bruk klageveilederen

Dette er bare ett av mange eksempler på at mange ikke kjenner til de rettighetene de har som forbrukere. Når du har noe å klage på, må du ta deg tid til skriftlig kontakt med selger eller motparten. Dersom du er usikker på hvordan du skal formulere seg, finnes det gratis veiledning på nettet. Det er bare å klikke seg inn på klageveilederen som fins på forbrukerportalen.no, og fylle ut nødvendige opplysinger.

Besøk regionskontorene

Forbrukerrådet kan også gi deg muntlig veiledning over telefon. Dersom du vil ha råd over bordet, kan du oppsøke de ulike regionskontorene til dette rådet. En inkassosak vil normalt bli henvist til forliksrådet. Men dersom saken gjelder forhold som ligger under angrerettloven, forbrukerkjøpsloven eller håndverkertjenesteloven, kommer klagen din inn under Forbrukertvistutvalgets kompetanseområde.

Angrerett i 14 dager

Dersom du har kjøpt noe over telefon, Internett, på postordre eller blitt fristet av en dørselger, står du sterkt dersom du skulle ombestemme deg. Du har en frist på å angre kjøpet innen 14 dager. Varen kan returneres, og du slipper å betale eller har krav på å få pengene tilbake. Selgeren skal også gi deg et angreskjema sammen med varen. Dersom selger har glemt å legge ved angreskjema, har du automatisk rett til å angre dette kjøpet i tre måneder. Skulle vedkommende selger ha glemt å fortelle deg at du har rett til å angre på kjøpet, har du en rett til å få omstøtt handelen i inntil ett år. Du trenger ikke å gi noen begrunnelse for hvorfor du angrer på kjøpet, men du plikter å returnere varen i samme stand og mengde som da du mottok den.

Nordmenn klager for lite

Forfatter: Ivar Fjeld
Nordmenn klager for lite (13100)

Problemet med nordmenn er ikke at vi sutrer og klager for mye. Vi biter i oss mer enn vi burde, og klager altfor lite.
– Klagene er ikke problemet. Problemet er hvordan de behandles. Dette sier Ingunn Hofseth i HSMAI.

Ingunn Hofseth er leder for Hospitality Sales and Marketing Association International (HSMAI) sitt kontor i Norge. HSMAI er en organisasjon som blant annet arbeider for å høyne servicenivået i næringslivet, og som arrangerer det bransjeuavhengige Serviceløftet. Det er blant mye annet et «NM» i service, hvor det kåres vinnere i åtte forskjellige kategorier. I en uttalelse til Stavanger Aftenblad

Vi klager for lite / biblio
http://ndla.no/nb/node/49562

oppfordrer Hofseth nordmenn til å klage langt oftere.

God klagebehandling gir fornøyde og lojale kunder. IKEA er av de som har skjerpet seg de siste årene, og er nå av de flinkeste i klassen.
Fotograf: Erlend Aas

10 på topp

Dette klager nordmenn på:
1. Bil (10.542)
2. PC (6.553)
3. Husleie (6.019)
4. Mobiltelefoner (5.385)
5. Generelt om kjøp av varer og tjenester (4.246)
6. Oppføring og oppussing av bolig (3.483)
7. Hvitevarer (2.818)
8. Avtalerett (2.708)
9. Fast innredning (2.506)
10. Kjøp av selveierboliger (2.489)

Totalt 110.523 saker i 2008.

(Innsendte klager til Forbrukerrådet i 2008. Kilde: Aftenposten.)

Det nordmenn klager mest på, er biler.
Fotograf: Magne Johansen

– Norske forbrukere oppgir at det de er minst fornøyd med, er klagehåndteringen, sier Hofseth. Også Forbrukerrådet har undersøkt folks syn på den service de får tilbud om. Konklusjonen er at forbrukerne «savner bedre klagemuligheter i de fleste bransjer».

Ta klager på alvor

Ifølge Ingunn Hofseth har nordmenn for mange reservasjoner når de vurderer å levere inn en klage.

– Dårlig klagehåndtering er den viktigste årsaken til misfornøyde kunder, samtidig som god klagebehandling åpenbart gir fornøyde og lojale kunder, forklarer Hofseth. Hun er forundret over at næringslivet ikke i større grad tar konsekvensen av dette.

– Noen har gjort det, blant andre IKEA. Møbelgiganten var en gang beryktet for sin slette kundebehandling. Nå er IKEA en av de aller flinkeste i klassen, og var best i to kategorier i konkurransen «Årets Serviceløft» for 2007, smiler Hofseth.

Biler til besvær

Forbruker Europa er en del av det europeiske forbrukernettverket European Consumer Centres Network. Formålet med nettverket er å trygge handelen over landegrensene for forbrukere i EU og EØS-området. De fleste sakene fra nordmenn handler om bil, 112 i alt, og gjelder kjøp fra Tyskland. Andre kjøpsland er Danmark, Frankrike, Storbritannia og Sverige. Det klages på kjøp både av nye og brukte biler. De fleste sakene er tvister om betaling av moms.

– Vi opplever at mange av problemene skyldes at kjøperne ofte vet for lite når de går til anskaffelse av bruktbil. Er du usikker, så krev en tilstandsrapport fra selgeren. Uansett skal du be om en skriftlig kontrakt som sier hva dere er blitt enige om, er rådet fra administrerende direktør i NAF Jan Johansen.

Mange feil på mobiltelefoner

Også kjøp og salg av mobiltelefonen byr på problemer. Tall fra elektronikkbransjen viser at nordmenn kjøpte nær 2,3 millioner nye mobiltelefoner i fjor. Uløste floker i forbindelse med kjøp av slike telefoner er helt i toppen på Forbrukerrådets statistikk over innsendte klager. Forbrukerrådet registrerte 110 500 henvendelser i 2008, en oppgang på nær 3 700 sammenlignet med 2007. Forbrukerrådet har lagt ferdigskrevne klagebrev ut på forbrukerportalen.no. I fjor ble klageformatet lastet ned over 1 400 ganger.

Personlig økonomi

Introduksjon: Personlig økonomi

Forfatter: Gro-Anita Mortensen
Introduksjon: Personlig økonomi (56084)

Har du kontroll på økonomien din?

Fotograf: Sara Johannessen

Hvilke inntekter har du? Hvordan kan du styre økonomien din? Det er viktig å ha oversikt over hvor mye du har til rådighet, også etter at du har handlet klær eller at regninger er betalt.

Inntekt og lønnsberegning

Forfatter: Trude Løvskar, Siri Sørebø
Inntekt og lønnsberegning (9258)

Det er flere måter å skaffe seg inntekter på. Her gir vi en oversikt over de vanligste. I tillegg viser vi hvordan du kan beregne lønnen din.

Dette er de vanligste typene inntekt:

- Lønnsinntekt
- Inntekt fra egen bedrift
- Inntekt fra penger som du har i banken
- Inntekt fra verdipapirer eller eiendom
- Trygdeinntekt
- Barnetrygd, kontantsøtte og andre støtteordninger
- Stipend

Penger du har i banken, gir deg renteinntekter.
Fotograf: Kyrre Lien

Hvis du selger eiendom eller verdipapirer, vil det gi deg inntekt.
Fotograf: Anne Elisabeth Næss

Alle som har barn, får barnetrygd. Trygd er også regnet som inntekt.
Fotograf: Sara Johannessen

Lønnsinntekt fra arbeidsgiver er den vanligste formen for inntekt for de aller fleste.
Fotograf: Stein J. Bjørge

Lønn får du når du jobber for en arbeidsgiver. Dersom du driver eget firma, er du din egen arbeidsgiver, og du sørger selv for å **ta ut en del av det bedriften tjener** som inntekt til deg selv. Det å ha penger stående i banken kan gi deg **renteinntekter**. Og dersom du **selger verdipapirer eller eiendommer**, vil også det gi penger i kassen din som kommer under merkelappen "inntekt". Det samme gjør ulike typer støtte fra NAV, som for eksempel **arbeidsledighetstrygd** (for dem som har mistet jobben) eller **overgangsstønad** (for dem som har blitt enslige forsørgere).

Støtteordninger som **barnetrygd** (alle som har barn, får dette) og **kontantstøtte** (barnefamilier som ikke bruker barnehage til de minste, får denne støtten) regnes også som inntekt. Disse formidles også gjennom NAV. Til slutt vil vi nevne **stipend** som inntektskilde. Studenter får studiestipend gjennom Lånekassen. Forfattere får skrivestipend gjennom ulike forfatterorganisasjoner, og så videre.

La oss se nærmere på **lønnsinntekter og hvordan disse beregnes**. Når du og arbeidsgiveren din blir enige om lønnen din, snakker dere om bruttolønn. Det er lønnen slik den står før alle fratrekk er gjort.

Det er altså slik at en del av inntekten din får du ikke utbetalt. Arbeidsgiveren har plikt til å trekke fra for eksempel skatt, pensjonsinnskudd og fagforeningskontingent. Det du får utbetalt, kalles nettolønn.

Eksempel 1, lønnsberegning

Tore er 19 år og jobber ved siden av skolen som ekspeditør på Intersport i Kongsberg. Han har en timelønn på kr 115. Etter klokken 17.00 får han et tillegg i timelønnen på 50 %. Timelisten for neste måned viser at han skal jobbe 40 timer med ordinær lønn og 10 timer med overtid. Tore regner med å tjene over fribeløpet, så han betaler 28 % i skatt.

Hva blir Tores nettolønn denne måneden?

Lønnsberegning		**Tore**	
Inndata:			
Timelønn	kr	115.00	
Tillegg overtid		1.50	
Ordinære timer		40	
Overtidstimer		10	
Skatt		28 %	
Beregning:			
Ordinær lønn	kr	4 600.00	(115*40)
+ overtidslønn	kr	1 725.00	(115*1,5*10)
=Bruttolønn	kr	6 325.00	
-Skatt	kr	1 771.00	(6325*28%)
=Netto lønn	kr	4 554.00	

Lønnsberegning, eksempel 1

Opphavsmann: Siri Sørebø

Tore vil få utbetalt kr 4 554,00 denne måneden etter skatt.

Eksempel 2, lønnsberegning

Etter videregående får Tore fast jobb på Intersport. Han tjener brutto hver måned kr 22 000, enkelte måneder kan bruttolønnen bli høyere på grunn av overtid. Tore melder seg inn i en fagforening og betaler kr 150 i kontingent hver måned, i tillegg betaler han 2 % til pensjon. Tore trekkes nå skatt etter tabell for ordinær lønn og har prosenttrekk på overtid. Vi skal beregne lønnen til Tore en måned han ikke jobber overtid.

Lønnsberegning		**Tore**	
Inndata:			
Brutto månedslønn	kr	22 000.00	
Fagforeningkontient	kr	150.00	
Penjonstrekk		2 %	
Skatt			
Beregning:			
Bruttolønn	kr	22 000.00	
-Fagforeningskontigent	kr	150.00	
-Pensjonstrekk	kr	440.00	(22 000*2%)
=Skattbar inntekt	kr	21 410.00	
-Skatt	kr	4 930.00	
=Netto lønn	kr	16 480.00	

Lønnsberegning, eksempel 2

Opphavsmann: Siri Sørebø

I måneder når Tore ikke jobber overtid, vil han få utbetalt kr 16 480,00 etter at fagforeningskontingent, pensjonstrekk og skatt er trukket fra bruttolønnen. Hvor mye Tore skal betale i skatt, er beregnet ved å bruke trekktabell 7201 på skatteetatens nettsider.

Selvangivelse og skatt

Forfatter: Trude Løvskar
Selvangivelse og skatt (45593)

Når du har inntekt, trenger du frikort eller skattekort. Og du må levere selvangivelse.

Som kjent skal man betale skatt av de inntektene man har. Skatten går til å betale felles goder som legehjelp, veier og skoler, for å nevne noe. Dersom vi for eksempel selv skulle betale det en legetime koster, ville den bli mange ganger dyrere. Vi betaler kun en liten egenandel, og det er fordi resten dekkes av skattepenger.
Du som går på skole, har allerede fått nyte godt av mange fellesgoder – ikke minst utdanning. Slik sett har du kostet staten millionbeløp allerede før du selv begynner å betale skatt. Når du blir skattebetaler, får du være med på å betale for neste generasjon. Det er slik velferdsstaten fungerer.

Elever og studenter med sommerjobb betaler ikke skatt før de har tjent 39 950 kroner. Skal du ha sommerjobb, må du bestille frikort fra Skatteetaten.
Fotograf: Erlend Aas

De aller fleste kan levere selvangivelsen på nett.
Fotograf: Håkon Mosvold Larsen

Skattepengene går blant annet til skole og utdanning. Det er en av måtene du kan nyte godt av fellesgodene på. Når du begynner å betale skatt, er du med og betaler for neste generasjon.
Fotograf: Trond Sørås

Skoleelever og studenter betaler ikke skatt på de første 39 950 (per 2011) kronene som de tjener per år. Her ligger det et fritak. Når du begynner i en feriejobb eller ettermiddagsjobb, tar du kontakt med skattekontoret i kommunen din og bestiller **frikort**. Dette gir du til arbeidsgiveren din. Dermed vet han at han ikke skal trekke fra skatt før lønningen din utbetales.

Dersom du i løpet av et kalenderår tjener mer enn frikortsummen, må du igjen ta kontakt med skattekontoret. Da har du bruk for **skattekort**. Du oppgir hvor mye du venter å tjene før året er omme, og får tilsendt et skattekort som viser hvor mye skatt du skal betale. Dette skal du også levere til arbeidsgiver, som sørger for å trekke riktig skatteprosent fra lønningen din og sende denne summen til skattemyndighetene.

Hvert år skal skattemyndighetene ha **selvangivelse** fra deg. Dette er en oversikt over hva du har tjent, og hva du har av gjeld og formue. Denne oversikten blir satt opp automatisk på grunnlag av det som meldes inn fra arbeidsgiveren din og fra banker og registre som du har med å gjøre. Utkastet til selvangivelse får du tilsendt i posten. Du kan også finne det via brukersidene dine på Minside på Norge.no. Det er din plikt å sjekke at det som står der, er riktig. Hvis du finner feil, kan du rette dem og sende rettet selvangivelse per post eller nett. Dersom du ikke foretar deg noe, har du samtidig sagt at du går god for de opplysningene som er gitt i det automatiske utkastet til selvangivelse.

Dersom du ikke betaler den skatten du skal, får du **restskatt**. Det er etterbetaling av skatt som skulle vært betalt i forrige inntektsår. En baksmell på flere tusen kroner kan gjøre at du mister kontrollen over økonomien din i lang tid framover. Det lønner seg derfor å være nøye med å betale riktig skatteprosent underveis. Betaler du for mye skatt, får du dette tilbakebetalt.

Ditt eget budsjett

Forfatter: Siri Sørebø, Trude Løvskar
Ditt eget budsjett (9270)

Et budsjett kan du bruke til å planlegge økonomien din. Her får vi se hvordan Tore gjør det.

Et budsjett er en oversikt over inntekter og utgifter for tiden som kommer. Det viser deg om du har penger nok til å gjennomføre det du har planer om, eller om du må endre på planene dine.

Her er en liten øvelse. Sett inn dine egne tall månedsbudsjettet nedenfor:

Tore er en ung mann som dere kanskje husker fra tidligere oppgaver. Nå ønsker han å flytte for seg selv etter at han har fått fast jobb på Intersport, der han tjener 16 480 kroner pr. måned. Han er usikker på om han tjener nok til å klare seg selv. Han vil derfor sette opp et budsjett over hvilke inntekter og utgifter han kommer til å ha hver måned. Han kan få leie en liten hybelleilighet til kr 5 500 i måneden inklusiv strøm.
SIFO (Statens institutt for forbruksforskning) har laget en budsjettkalkulator på grunnlag av statstikk fra sin forskning.Tore bruker budsjettkalkulatoren som han finner på nettsidene til SIFO, for å finne ut hva han vil bruke på mat, klær, fritid osv. hver måned. Kalkulatoren foreslår kr 6 825. Vi setter opp et budsjett for august, september og oktober og ser hva Tore sitter igjen med av lønnen sin etter 3 måneder.

Budsjett	august	september	oktober
Inntekter:			
• Lønn			
• Andre inntekter			
Sum inntekter			
Faste utgifter:			
• husleie			
• andre faste utgifter			
Variable utgifter:			
• Mat og drikke			
• Klær og sko			
• Helse og hygiene			
• Lek og fritid			
• Reise (kollektivt)			
• Andre dagligvarer			
• Husholdningsartikler			
• Møbler			
• Telefon, mediebruk			
• Underholdning			
• Diverse fritidsartikler			
Sum utgifter			
Inntekter – utgifter (differanse)			

Busjett (bokmål)
Opphavsmann: Trude Løvskar

SIFO-budsjettet bygger på et nøkternt forbruk. Klarer Tore å følge budsjettet han har satt opp, vil han kunne spare kr 4 155 hver måned. Noen av disse pengene planlegger han å sette inn i banken på en konto som kalles boligsparing for ungdom (BSU). Velger han boligsparing for ungdom, kan han redusere skatten, få høyere rente enn på andre kontoer, og det vil bli lettere å få lån når han en gang skal kjøpe leilighet eller hus.

Studielån og stipend

Forfatter: Trude Løvskar, Senter for nye medier, Høgskolen i Bergen
Studielån og stipend (45594)

Lånekassen

Når du er elev i videregående skole eller student på høyere utdanning, kan du få utdanningsstøtte fra Lånekassen. Hensikten med denne ordningen er at alle skal ha råd til å ta utdanning, det skal ikke være forskjell på fattig og rik.

Stipend og lån

Utdanningsstøtten består av stipend og lån. Utdanningsstipend er en sum som du får, og som ikke skal betales tilbake. Det er en "gavepakke" fra staten. Studielån skal naturligvis betales tilbake, og her løper det renter. Vanligvis er det ikke svært høy rente på studielån fra Lånekassen, men dette vil variere med rentenivået ellers.

Man søker om utdanningsstøtte for hvert studieår. Får du innvilget dette, kommer det månedlige utbetalinger på kontoen din i ti måneder av året. I sommermånedene kommer det ingenting. Da er det sommerferie, og du har anledning til å tjene penger på en jobb.

Lånekassen sender ut brev om hvor mye du har fått innvilget i studielån og stipend. Summen avhenger av hvor mye penger du eventuelt tjener ved siden av studiene eller om du selv har formue.
Fotograf: Johnny Syversen

Elever i videregående skole kan få støtte til utstyr, borteboerstipend og også grunnstipend og lån dersom foreldrene har lav inntekt og formue.
Fotograf: Sonja Iskov

Når du får innvilget utdanningsstøtte til høyere utdanning, får du utbetalt en viss sum en gang i måneden.
Fotograf: Ingar Storfjell

Elever i videregående skole

Alle elever som går i videregående skole, kan få stipend til utstyr. Størrelsen på stipendet varierer med de ulike studieretningene. Elever som må bo borte under utdanningen, kan få støtte til boutgifter og reise. Utstyrsstipend, bostipend og reisestipend kan man få uansett hva foreldrene tjener.

Elever som har foreldre med lav inntekt og formue, kan få grunnstipend og lån. Størrelsen på summen er avhengig av foreldrenes inntekt og formue (hva de eier). Hva du selv tjener, har ingen innvirkning på hva du får fra Lånekassen, med mindre du har lærlinglønn, trygd eller pensjon – da får du fradrag i utdanningsstøtten for dette.

Lærlinger får ikke utstyrsstipend, men kan søke om de andre typene stipend og lån. I praksis vil lærlinger som bor hjemme, sjelden få stipend, fordi lærlinglønnen påvirker hvor mye du kan få fra Lånekassen.

Høyere utdanning

Når du tar videre utdanning etter videregående skole, er du voksen, og hva foreldrene dine har av inntekt og formue, har ingen innvirkning på hva du kan få av studiestipend og -lån. Det har derimot din egen inntekt og formue. Dersom du tjener mye og kanskje i tillegg har en del sparepenger, får du mindre utdanningsstøtte.

Når du får innvilget utdanningsstøtte til høyere utdanning, får du utbetalt en bestemt sum hver måned i studieåret. Først i etterkant får du endelig beskjed om hvor mye av dette som er stipend, og hvor mye som er lån. Før Lånekassen ser hvor mye stipend du skal få, skal de ha oversikt over hvor mye du har tjent, og om du har gjennomført og bestått de eksamenene du hadde planlagt. Dersom de ser at du har fått utbetalt for mye stipend, kan de gjøre dette om til lån.

Tilbakebetaling

Først når du er ferdig med utdanningen din, begynner du å betale tilbake på studielånet. Da har du gjerne skaffet deg en godt betalt jobb. Dersom du har problemer med å skaffe deg jobb etter endte studier, kan du søke om utsettelse på nedbetalingen.

Studiet er rentefritt så lenge du er i fulltidsutdanning og mottar utdanningsstøtte fra Lånekassen.
Det er mulig å søke om studielån også i andre banker enn Lånekassen. Men vanligvis har slike lån så høy rente at de fleste betakker seg.

Oppgave: Hvor blir det av pengene mine?

Forfatter:
Hvor blir det av pengene mine? (27897)

Noen ganger føles det som om det er hull i lommeboken. Pengene bare renner ut, og det er vanskelig å gjøre rede for hvor de tok veien. Det er gjerne småkjøpene som har skylden. En flaske brus her og et Flax-lodd der kan lett vippe alle spareplaner over ende.

Foto: NRK P3 Mattis Folkestad

DinSide har laget en "**sløsekalkulator**". Bruk den til å skaffe deg en oversikt over ditt forbruk. Du finner den her: http://www.dinside.no/787895/artikkel

Oppgave:

1. Fikk du deg noen overraskelser? Noter hvilke.
2. Hvis du bestemmer deg for å spare – hva kan du kutte ned på?
3. Hvor mange penger mener du at du bør kunne bruke på klær i løpet av et år?
4. Hvor mange penger mener du at du bør kunne bruke på godterier i løpet av et år?
5. Hvor mange penger mener du det er greit å spille for?

Oppgave: Hvor høy er den effektive renten?

Forfatter: Trude Løvskar, Senter for nye medier, Høgskolen i Bergen
Hvor høy er den effektive renten? (27943)

Du ønsker å ta opp et forbrukslån på 10 000 kroner. Du henvender deg til en utlåner og får beskjed om at du kan få et slikt lån. Du skal i så fall betale tilbake på den måten at du får en regning på 510,– kroner hver måned i to år

Bruk kalkulatoren på DinSide: prosent http://www.dinside.no/97524/forbrukslaan-her-er-vaar-kalkis.

Regn ut:

1. Hvor høy er den effektive renten på dette lånet?
2. Hvor mye kommer du til å ha betalt til utlåneren til sammen når du har betalt ned lånet?

Oppsummering: Individ og samfunn

Forfatter: Gro-Anita Mortensen, Elisabeth Kristoffersen
Oppsummering: Individ og samfunn (55169)

Her finner du en oppsummering av hva du bør ha lært gjennom arbeidet med dette temaet.

Sosialisering, rolle og kjønnsrolle

Hvem du er, bestemmes av ulike forhold. Noe er biologisk bestemt, som at du er jente eller gutt, annet bestemmes av hvem som er foreldrene dine, hvilket land du vokser opp i, og når du er født. Foreldre påvirker deg og er med på å forme normene dine. De fungerer som normsendere, og de formidler et sett verdier som barna tar opp i seg. Når du blir eldre, er det kanskje andre som påvirker deg mer enn foreldrene dine, som venner, trenere og lærere. Ved at du tar opp i deg normer og lever etter dem, blir du sosialisert inn i et samfunn.

Du er jente eller gutt, bror eller søster, skoleelev og venn. Med hver av disse merkelappene følger det en rolle som du fyller. Av og til kan disse rollene komme i konflikt med hverandre. Dette kalles rollekonflikter. Forventninger til hvordan jenter og gutter oppfører seg, er avhengig av den kulturen de tilhører. Disse kjønnsrollene endrer seg over tid fordi samfunnet endrer seg.

Familie

Hva som oppfattes som en familie, endrer seg i forhold til kultur og samfunnsforhold. Det er ikke en selvfølge at alle par som har barn sammen, er gift, eller at man deler bosted med søsknene sine. Selv om kjernefamilien er et ideal for de fleste, er det ikke lenger mulig å snakke om en normal samlivsform. Nettopp derfor er det viktig å kjenne til de økonomiske og juridiske rettighetene som følger de ulike samlivsformene.

Kriminalitet

Å sosialiseres inn i et samfunn betyr i stor grad å tilpasse seg samfunnet og samfunnets forventninger til deg. Dersom alle oppfører seg likt og har det samme synet på normer og verdier, vil derimot utviklingen av samfunnet stoppe opp. Men selv om både individet og samfunnet har behov for frihet, må samfunnets formelle normer overholdes. De som bryter dem, utfører kriminelle handlinger.
Hvem som blir kriminelle, er det ikke mulig å gi et enkelt svar på, men vi ser noen tendenser; 80 % av straffedømte er unge menn med lav formell utdanning.

Samfunnet har behov for å markere at kriminelle handlinger ikke er akseptable. Dette gjøres ved forskjellige former for straff som fastsettes ut fra handlingens alvorlighetsgrad. Straff har tre funksjoner: Den skal virke preventivt, slik at andre avstår fra å gjøre liknende kriminelle handlinger, og den skal gi den straffedømte mulighet til å gjøre opp for ugjerningen sin. I tillegg skal straffen virke som oppreisning overfor den som blir utsatt for den kriminelle handlingen.

Forbruker og personlig økonomi

I et samfunn foregår det til enhver tid kjøp og salg av varer og tjenester. Den vestlige verden er et forbrukersamfunn fordi en stor del av økonomien består av nettopp kjøp og salg av forbruksvarer. Forbruksvarer er varer man bruker opp, slik at man må kjøpe nye, som matvarer, toalettartikler og klær. Det er mange etiske problemstillinger man må ta stilling til når man lever i et forbrukersamfunn, og man må kjenne til rettighetene sine som forbruker for å unngå å bli lurt.

Det er viktig å ha kontroll over egen økonomi. Dette gir trygghet og frihet. Et verktøy for å få kontroll kan være å sette opp et budsjett. Du bør også ha kunnskap om hva du betaler i skatt, og hvordan et lån påvirker økonomien din.

Oppsummering: Kultur

Forfatter: Elisabeth Kristoffersen, Ragnhild Tønnessen
Oppsummering: Kultur (57870)

Her finner du en oppsummering av hva du bør ha lært gjennom arbeidet med dette temaet.

Kultur er et vidt begrep som i dagligtalen omfatter alt fra fotball til opera, litteratur, film, mat og musikk. Men kultur er mer! Det er alt vi omgir oss med, som vi har fått med oss fra tidligere generasjoner, og som vi forsøker å bringe videre til andre. Men vi er likevel med på å skape den selv. Kultur er ikke noen konstant størrelse, men den endrer seg avhengig av tid og sted. Alle er med på å forme den kulturen de er en del av, og kjennskap til ulike kulturer kan føre til at vi enklere kan bevege oss i et flerkulturelt samfunn.

Urfolk og minoriteter

Norge er et flerkulturelt samfunn. Dette er spesielt synlig gjennom de mange ikke-vestlige minoritetene som bor i Norge. De kler seg kanskje litt annerledes enn etniske nordmenn, snakker andre språk og spiser annen mat. Selv om mange innvandrere blir integrert i det norske samfunnet, bevarer de også mye av sin kultur. Deres kultur endrer seg, og nordmenns kultur endrer seg fordi utenlandske ord, skikker, mat og begreper blir innlemma i den norske kulturen. De største innvandrergruppene i Norge er derimot fra våre naboland. De er ikke like synlige i det daglige fordi de ser ut som nordmenn flest og sjelden utfordrer den tradisjonelle norske kulturen.

En annen minoritet i Norge som heller ikke er så synlig i det daglige, er samene. Samene er et urfolk som har vært i landet lenge før storsamfunnet overtok. Samene er en folkegruppe som fins i Norge, Sverige, Finland og Russland. Samer som lever av reindriftsnæring, kan bevege seg mellom disse landene uavhengig av landegrensene. Landegrensene ble jo lagd lenge etter at samene kom dit. Tradisjonelt levde mange samer av reindrift, men det er ikke så vanlig i dag. De fleste samene er bofaste og har vanlige jobber, men det betyr ikke at de ikke tar vare på egen kultur likevel. Samene har ikke bare ett, men flere språk, selv om alle kalles samisk. De har også en sterkt åndelig kultur, i tillegg til brukskunst og håndverk. Mye av kulturen er knytta opp mot det å være nomade i arktiske strøk og leve i tett samkvem med naturen.

Samene i Norge blir sett på som en nasjonal minoritet. Det samme blir romanifolket. Dette er minoriteter som har lange tradisjoner i Norge, og som staten derfor har et spesielt ansvar for.

Det flerkulturelle samfunnet

Mange ser det som en berikelse at samfunnet blir mindre homogent og mer heterogent – at det ikke bare består av mennesker med lik bakgrunn, men av forskjellige mennesker med forskjellig kultur og bakgrunn. For andre er dette derimot skummelt og skremmende, og vi kaller det fremmedfrykt. Fremmedfrykt kan skape uheldige situasjoner i samfunnet, og det kan føre til fordommer og rasisme. Fordommer kan for eksempel være at man definerer alle fra et land som kriminelle fordi man kjenner til noen fra det landet som er kriminelle. Rasisme handler om at man mener mennesker fra andre folkegrupper enn ens egen er mindre verdt, og at mennesker fra disse folkegruppene ikke skal ha samme rettigheter som en selv. Fremmedfrykt, fordommer og rasisme er negative konsekvenser av et flerkulturelt samfunn, og de fleste er enige om at man må gjøre hva man kan for å motarbeide dette. Kunnskap om de forskjellige kulturene og religionene kan være en måte å skape toleranse og forståelse på.

Religion

Kultur og religion er ikke det samme, men mye av kulturen er bestemt av religionen, og elementer i religionsutøvelsen er kulturelt bestemt. Kjennskap til og kunnskap om ulike religioner er derfor viktig for å skape god forståelse mellom mennesker i et land, og for å motarbeide fremmedfrykt og rasisme.
Halalkjøtt er et ord som var fremmed for de fleste for noen år siden, men som mer og mer blir en del av det norske begrepsapparatet. Dersom man skal lage grillfest for klassen, må man kanskje nettopp gå til innkjøp av halalkjøtt, slik at alle elevene kan spise maten som blir servert. Halalkjøtt er kjøtt som er slakta på en spesiell måte som Koranen krever. Mat forbinder vi gjerne med kultur, men i dette tilfellet er maten og tilberedelsen av den religiøst bestemt.

Arbeids- og næringsliv

Arbeids- og næringsliv - innledning

Forfatter: Inga Berntsen Rudi, Elisabeth Kristoffersen, Gro-Anita Mortensen
Arbeids- og næringsliv – innledning (55212)

Teaser Arbeidsliv og næringsliv / video
http://ndla.no/nb/node/122312

Hva har du lyst til å bli når du blir "stor"?

Dette er et spørsmål de aller fleste av oss har fått en eller annen gang. Svarene vi gir, er politi, brannmann, flyvertinne eller frisør. Mange oppfyller drømmen sin. For andre endrer drømmen seg mange ganger i løpet av barne- og ungdomstida. På veien er det mange valg du må ta - du må velge videregående skole og linje, du må velge om du vil ha studiekompetanse og gå videre til høyskole eller universitet, eller ta yrkesrettet utdanning med praksis og fagbrev.

Men hvorfor er dette et så sentralt spørsmål for oss? Hvorfor er det viktig med arbeid - og hva er verdien av å ha et arbeid? Dette er noe av det vi skal se på under temaet Arbeids- og næringsliv.

Et annet viktig punkt er arbeidsmiljø. Hva er arbeidsmiljø? Og hva er et godt arbeidsmiljø? De fleste vil oppdage at et godt arbeidsmiljø er viktig for om man trives på jobben eller ikke. Dette handler ikke bare om det sosiale miljøet, men også om hvordan forholdet er til sjefen, hvordan ledelsen behandler de ansatte, og din fysiske arbeidsplass.

Hva slags utdanning du velger, får innflytelse på hvor stor valgfrihet du har når du skal søke jobb, hvilken fagorganisasjon du kan tilhøre, og hva slags lønn du kan få. Å være fagorganisert betyr at du har en fagforening nettopp for din yrkesgruppe som hjelper deg med å ivareta dine rettigheter. Fagforeningene forhandler blant annet om lønn med arbeidsgiverne på vegne av deg og de andre arbeidstakerne. Vi skal se på hvilke fagforeninger og fagorganisasjoner som finnes, og hvordan disse organisasjonene kan hjelpe deg.

Likestilling i arbeidslivet er et tema som ofte debatteres. Vi skal her se litt nærmere på hva likestilling i arbeidslivet betyr og hva konsekvensene er av et kjønnsdelt arbeidsmarked.

Alle arbeidsmarkeder har former for arbeidsledighet. Det er mulig at du ikke får jobb med en gang du er ferdig med utdanningen din, eller du kan miste jobben som følge av dårligere økonomiske tider eller omstruktureringer på arbeidsplassen din. Spørsmål du skal jobbe med, er hva som er årsaken til arbeidsledighet, og hvordan vi kan redusere antall arbeidsledige.

De fleste som har en jobb, er arbeidstakere enten i det private (i et firma) eller i det offentlige (skole, fylkesadministrasjon, staten, sykehus osv.). Noen starter egen bedrift istedenfor å være arbeidstaker. Her vil du finne tips og råd om hvordan man kan starte bedrift, legge en forretningsplan og sette opp budsjett for bedriften.

Kompetansemål

Læreplanen lister opp følgende kompetansemål som du kan bruke som sjekkliste for å
være sikker på at du har lært deg det du skal om dette temaet:

- finne informasjon om ulike yrke og diskutere moglegheiter og utfordringar på arbeidsmarknaden i dag
- reflektere over verdien av å ha eit arbeid og kva som kjenneteiknar eit godt arbeidsmiljø
- gjere greie for årsaker til arbeidsløyse og drøfte måtar ho kan reduserast på
- diskutere etiske problemstillingar i arbeidslivet
- gjere greie for arbeidstakar- og arbeidsgjevarorganisasjonane og deira plass i arbeidslivet og for faktorar som bestemmer lønns- og arbeidsvilkår
- vurdere moglegheiter for og utfordringar ved å etablere ei bedrift og trekkje ut hovudlinene i ein resultat- og balanserekneskap
- drøfte verdien av likestilling og konsekvensar av ein kjønnsdelt arbeidsmarknad

Arbeid og arbeidsmiljø

Introduksjon: Arbeid og arbeidsmijø

Forfatter: Gro-Anita Mortensen
Introduksjon: Arbeid og arbeidsmiljø (56153)

Det er viktig å kjenne til de rettighetene og pliktene du har i arbeidslivet.

Fotograf: Carl Martin Nordby

Enten du allerede er i arbeidslivet fordi du har en sommerjobb eller deltidsjobb, eller om du kvalifiserer deg gjennom utdanning til fremtidige jobber, er det viktig å forstå arbeidslivet. Du må kjenne til de rettighetene og pliktene du har, blant annet gjennom arbeidsmiljøloven, og du må kjenne til trekk ved arbeidsmarkedet og næringsstrukturen for å kunne ta gode yrkesvalg.

Verdien av arbeid

Forfatter: Jan Erik Auen
Verdien av arbeid (1781)

Du vil trolig tilbringe store deler av livet ditt i arbeidslivet. Ved siden av lønn har samarbeid med andre og hvordan du selv opplever arbeidet, mye å si. Det er viktig at du starter prosessen mot et selvstendig yrkesvalg allerede nå.

Har du tenkt på at du trolig vil tilbringe en tredel av livet i arbeid? Det er mye, tenker du kanskje. Siden arbeidslivet vil være en sentral del av livet ditt i fremtiden, vil det være på sin plass å starte prosessen med å finne en utdanning og et arbeid som er lønnsomt, og som man kan trives i.

Et interessant arbeid vil kunne gi deg nye venner og gode arbeidskolleger. Du blir en del av et fellesskap. Det vil også gi deg en inntekt å leve av. Og når du lykkes i jobben, gir det deg økt selvfølelse. Mange forteller at det verste med å være arbeidsløs er å være utestengt fra jobbens fellesskap.

"Arbeid er bra så lenge man ikke glemmer å leve"

Afrikansk ordtak

Bussjåfører er ikke av de yrkesgruppene som har best lønn.
Fotograf: Magnus Knutsen Bjørke

Mange får gode venner i sine arbeidskolleger. Det er også en verdi ved arbeidet.
Fotograf: Espen Braata

SSB: Sysselsatte etter yrke (2010)

Opphavsmann: Statistisk Sentralbyrå

Et interessant arbeid vil kunne gi deg både inntekt, økt selvfølelse og gode arbeidskolleger.

Fotograf: Berit Roald

Verdien av arbeid kan sees på fra forskjellige vinkler. Rent teknisk kan ditt arbeidsbidrag måles i andel av landets Bruttonasjonalprodukt (BNP). I praksis vil ditt arbeid bli vurdert ut fra hvor verdifullt det er for landet som helhet. Viktigere for deg er kanskje hvordan du selv opplever det å være i arbeid, og hvor meningsfullt det oppleves i det daglige. Slik sett handler arbeidslivet ikke kun om lønnsbetingelser og aksjeutbytte, men også om hvordan vi selv opplever verdien av å være i arbeidslivet og finner mening i selve jobben.

Mange vil mene at verdien av det arbeidet du utfører, vises av den lønna du får. Men så enkelt er det ikke. Det finnes fotballspillere som tjener 50 millioner i året, mens en bussjåfør kanskje må klare seg med 250 000. Synes du det er rimelig? Lønna fastsettes i mange tilfeller etter hvor etterspurt du er, ikke etter betydningen av arbeidet ditt.

For din egen del vil det være viktig å finne en jobb du trives i, og som gir deg mening. Jobben blir ikke mindre meningsfull om den er bra betalt, men høy lønn er ingen betingelse for mening. Noen mennesker velger jobber som kan være dårlig betalt eller farlige, for eksempel i Leger uten grenser, hvor de setter seg selv i livsfare for å hjelpe andre og redde liv. Hvorfor tror du de har valgt en slik arbeidsplass?

Vel er vi alle utstyrt med ulike talenter, erfaring og kompetanse. Å finne et yrke som gir en rimelig inntekt og mening, er noe vi alle må ta stilling til. Noe må vi ha å leve av, og arbeidet i seg selv kan være en meningsfull arena i vårt voksne liv.

Arbeid

Forfatter: Jan Erik Auen
Arbeid (1841)

Gjennom arbeidet bidrar vi til verdiskapning i samfunnet. Mange fellesoppgaver i samfunnet er helt avhengig av finansiering gjennom skatter og avgifter. Når du kommer i jobb, finnes det et lovverk som beskytter deg som arbeidstaker, samt at det finnes etiske retningslinjer arbeidstakerne må forholde seg til.

Å være i jobb gir oss økonomisk sikkerhet, og vår tilværelse blir tryggere og mer forutsigbar. I tillegg bidrar vi gjennom vår egen arbeidsinnsats til verdiskapning, og skatten vi betaler inn, blir en del av det økonomiske grunnlaget for å finansiere statens oppgaver. Velferdsstaten koster! Bygging og drift av skoler, sykehus og veier er helt avhengig av at du bidrar til fellesskapet gjennom ditt eget arbeid.

Å være i jobb gir oss mer økonomisk sikkerhet. Opphavsmann: Anne Seland Skailand

Det forventes høy arbeidsmoral på en arbeidsplass. Å komme presis på jobb er viktig. Fotograf: Gorm Kallestad

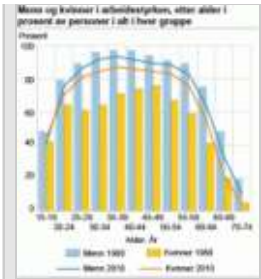

Yrkesaktive kvinner og menn i ulike aldersgrupper (prosent).
Opphavsmann: Statistisk Sentralbyrå

Allerde på videregående vet mange hva de ønsker å satse på i arbeidslivet, og dette gjenspeiles i hvilken studieretning de velger.
Fotograf: Bjørn Thunæs

En elev må begynne å tenke gjennom utdanningsvalg på ungdomsskolen. Allerede på videregående skole vil mange velge mer spesialiserte fag for å kunne komme inn på den konkrete utdanningen man ønsker. Har du interesse, talent og kunnskaper innenfor elektrofag og har tenkt deg en utdanning innenfor ingeniørfagene, vil det kanskje være naturlig å velge en yrkesfaglig studieretning. Det samme gjelder også for andre studieretninger på videregående.

I praksis vil derfor overgangen mellom ungdomsskolen og videregående skole innebære et konkret valg du må ta. Valget åpner for mer spesialisering og konkretisering av din utdanning, men valget innebærer også at du velger bort enkelte muligheter i et kortere perspektiv.

På skolen har du både rettigheter og plikter. Det har du også som arbeidstaker; det finnes en rekke grunnregler du må forholde deg til. Ifølge arbeidsmiljøloven har du rett til en arbeidskontrakt når du er tilsatt (§ 14–6). Sammen med arbeidsgiveren skal du undertegne arbeidskontrakten, som definerer din arbeidsstatus, selve arbeidstida, ferier, arbeidsinstrukser, lønn med mer.

Arbeidskontrakten regulerer forholdet mellom arbeidsgiveren og arbeidstakerne og er bindende for begge parter. Arbeidet du skal utføre, skal være forsvarlig, og du skal ha klart definerte arbeidsoppgaver. Arbeidsgiveren har et ansvar for at arbeidet du utfører, er meningsfylt, og at du trives på arbeidsplassen. Naturlig nok vil arbeidsgiverne ha hovedansvaret for at bedriften drives lønnsomt, men som arbeidstaker forventes det også av deg at du bidrar til dette. I tillegg forventes det at du er lojal overfor arbeidsplassen, arbeidsgiverne og andre kollegaer på jobben.

Det forventes høy arbeidsmoral, at man møter presis på jobben, og at man samarbeider godt med andre ansatte og ledelsen. Blant rettighetene man har som arbeidstaker, er lønn under sykdom, fødselspermisjon for kvinner og menn, og vern mot usaklig oppsigelse.

Arbeidsmiljøloven

Forfatter: Jan Erik Auen
Arbeidsmiljøloven (1896)

Arbeidsmiljøloven skal sikre at forholdende på arbeidsplassene er tilfredsstillende. Verneombudet er de ansattes talerør på arbeidsplassen, mens Arbeidstilsynet er et offentlig organ som skal påse at bedriftene driver virksomhetene forsvarlig.

Arbeidsmiljøloven (2006) skal også sikre at fysiske forhold som luft- og lysforhold blir ivaretatt, og at man får pauser i arbeidstiden. Det bør herske en god tone på arbeidsplassen. Ingen arbeidstakere skal føle seg mobbet, og de ansatte skal bli hørt og ivaretatt av sin leder. Medbestemmelse på arbeidsplassen skal etter arbeidsmiljøloven ivaretas gjennom et verneombud.

Verneombud sikrer arbeidstakernes medbestemmelsesrett i saker som angår arbeidsmiljøet.
Fotograf: Carl Martin Nordby

Verneombudet fungerer som talerør på arbeidsplassen i saker som angår arbeidsmiljøet. I bedrifter med mer enn 50 ansatte skal det nedsettes et arbeidsmiljøutvalg der ansatte og ledelsen er representert.

Bedriften har også et ansvar for at produksjonen innrettes etisk, forsvarlig og med hensyn til miljøet. Staten skal ha innsyn i en rekke forhold på arbeidsplassen.

Arbeidstilsynet

Arbeidstilsynet er en statlig etat, underlagt Arbeids- og inkluderingsdepartementet. Etatens oppgave er å føre tilsyn med at virksomhetene følger arbeidsmiljølovens krav. Det overordnede målet for Arbeidstilsynets virksomhet er et fullt forsvarlig arbeidsmiljø for alle, med trygge tilsettingsforhold og meningsfylt arbeid for den enkelte. Etatens kontrollører kan uanmeldt komme på bedriftsbesøk for å påse at arbeidsmiljølovens bestemmelser blir overholdt, og har myndighet til å bøtelegge bedrifter som ikke følger opp pålegg fra Arbeidstilsynet.

Arbeidsmiljøloven skal sikre at fysiske arbeidsforhold blir ivaretatt. Man skal bl.a. ha trygghet mot fysiske skadevirkninger som hørselsskader.
Fotograf: Søren Svendsen

Arbeidstilsynets oppgave er å føre tilsyn med at virksomheter i arbeidslivet følger arbeidsmiljølovens krav.
Opphavsmann: Arbeidstilsynet

Arbeidsmiljøloven sikrer også at man får pauser i arbeidstiden, avhengig av hvor lang arbeidsdag man har.
Fotograf: Eivind Griffith Brænde

Arbeidsmiljøloven har som formål:

- å sikre et arbeidsmiljø som gir grunnlag for en helsefremmende og meningsfylt arbeidssituasjon, som gir full trygghet mot fysiske og psykiske skadevirkninger, og med en velferdsmessig standard som til enhver tid er i samsvar med den teknologiske og sosiale utviklin i samfunnet
- å sikre trygge ansettelsesforhold og likebehandling i arbeidslivet
- å legge til rette for tilpasninger i arbeidsforholdet knyttet til den enkelte arbeidstakers forutsetninger og livssituasjon
- å gi grunnlag for at arbeidsgiver og arbeidstakerne i virksomhetene selv kan ivareta og utvikle sitt arbeidsmiljø i samarbeid med arbeidslivets parter og med nødvendig veiledning og kontroll fra offentlig myndighet
- å bidra til et inkluderende arbeidsliv

Kilde: Arbeids- og inkluderingsdepartementet

Debatten om sykefraværet

Forfatter: Inga Berntsen Rudi
Debatten om sykefraværet (48835)

Vinteren 2010 raste det en debatt om sykefraværet i Norge. Det startet før jul i 2009 da Statistisk sentralbyrå la fram tall som viste at sykefraværet har økt, men spesielt de første ukene av 2010 handlet mediebildet om sykefravær, sykepenger og det noen hevder er mangel på arbeidsmoral.

Hvorfor er sykefraværet så høyt, og hvordan skal vi få det ned? Det er de essensielle spørsmålene i debatten, selv om det kan virke som de drukner i diskusjoner om hvem som har skylda, og hvem som misforstår hva.

Økning fra 2008 til 2009

Tall fra Statistisk sentralbyrå som ble publisert i november 2009, viste at sykefraværet økte fra 7,0 til 7,7 prosent fra 3. kvartal 2008 til 3. kvartal 2009. Dette er en økning på 11 prosent. Samtidig viser tallene at det ikke har vært store endringer i tiåret mellom 2000 og 2010.

Kraftig vekst i sykefraværet / biblio
http://ndla.no/nb/node/48538

Statsministeren satte fokus på disse tallene i bloggen sin, hvor han skrev innlegget Lavere sykefravær i november 2009. Han er blant annet bekymret fordi det koster samfunnet mange penger å ha en stor andel sykefravær blant arbeidstakerne. Sykefraværet kostet anslagsvis 36,6 milliarder kroner på statsbudsjettet i fjor. Det er en vekst på 17 prosent på ett år.

Vi tror moralen er blitt dårligere / biblio
http://ndla.no/nb/node/48542

Sykepenger

I Norge har vi rett på sykepenger når vi er borte fra jobb på grunn av sykdom. Alle har rett til en egenmelding på tre dager. Hvis du er syk lenger enn tre dager, må du ha sykemelding fra legen. Uavhengig av om det dreier seg om egenmelding eller sykemelding, skal du få sykepenger som erstatning for lønn mens du er syk.

Høy yrkesdeltakelse – høyt sykefravær?

I Norge har vi svært høy yrkesdeltakelse, altså lav arbeidsledighet, og både Jens Stoltenberg og andre har uttalt at det kan føre til høyt sykefravær. Men en rapport fra Frischsenteret for samfunnsøkonomisk forskning viser at sykefraværet synker i kommuner hvor det er mange i jobb.

I Norge har vi også hatt en historisk høy andel av nye uførepensjonister de siste årene. Når folk blir uførepensjonert, er det fordi de er så syke at de ikke kan fungere i jobb, og de vil derfor normalt ha et høyt sykefravær før de blir pensjonert. Når så mange blir uførepensjonister, skulle det tilsi et fall i sykefraværet, noe som ikke har skjedd.

Høy sysselsetting gir ikke høyere fravær / biblio
http://ndla.no/nb/node/48834

Inkluderende arbeidsliv

Regjeringen har fra flere hold blitt kritisert for å krisemaksimere situasjonen, mens andre har støttet statsministeren i at noe må gjøres. Uansett krisemaksimering eller ikke – regjeringen og partene i arbeidslivet (arbeidsgiver- og arbeidstakerorganisasjonene) skal om kort tid i gang med å forhandle fram en ny avtale om inkluderende arbeidsliv (IA). Målsettingene i avtalen har vært å redusere sykefraværet med 20 prosent. Selv om sykefraværet forrige tiår holdt seg forholdsvis stabilt, er altså ikke målet nådd.

Inkluderende arbeidsliv (IA)

IA er en avtale mellom regjeringen og arbeidsgiver- og arbeidstakerorganisasjonene. Den første avtalen ble underskrevet i 2001. Deretter kom det en ny i 2005, med varighet ut 2009. Det skal nå forhandles om en ny avtale.

IA har som mål å gi plass i arbeidslivet til alle som kan og vil jobbe. Avtalen er et virkemiddel for å få til et mer inkluderende arbeidsliv og forebygge at folk går ut av arbeid og over på trygd. Av de viktigste punktene er målene om å redusere sykefravær og uførepensjonering. Man ønsker også å legge til rette for at funksjonshemmede og eldre skal kunne delta i arbeidslivet.

Alle virksomheter og bedrifter i Norge kan bli IA-bedrift ved å skrive under på en samarbeidsavtale med NAV. Da får de tilgang til spesielle tjenester og virkemidler, blant annet tilretteleggingstilskudd, honorarer til bedriftshelsetjeneste og utvidet egenmelding for de ansatte.

Løsning på problemet?

Debatten har handlet mye om hvorfor sykefraværet er høyt, men et viktig aspekt er også hvordan man skal redusere det. Hva må gjøres? Flere løsninger har vært nevnt. Blant annet nevner de fleste at et godt og inkluderende arbeidsmiljø må til. Eksempler på tiltak her er trening i arbeidstiden, kulturtilbud til de ansatte og noe så enkelt som å bry seg om hverandre.

Andre har nevnt muligheten for en såkalt karensdag. Det betyr at du ikke får sykepenger den første dagen du er syk. Er du syk mer enn en dag, får du tilskudd. Mange peker på at det da kanskje vil være vanskeligere å holde senga fordi man "ikke er helt i form", men godt kunne ha gått på jobben likevel.

Hva nå?

Alle er enige i at sykefraværet er for høyt, og at noe må gjøres. Uenigheten ligger i hvorfor sykefraværet er høyt, og hvordan man skal fikse problemet. Er det så enkelt som å si at nordmenn har dårlig arbeidsmoral og heller vil bli hjemme i senga enn å jobbe, og at ved bruk av karensdag eller bonus for lavt sykefravær (slik FrP ønsker) vil alt bedre seg? Eller er det andre årsaker til sykefraværet som gjør at løsningen er mer komplisert enn som så? Kanskje trenger vi litt av alt. Både trening i arbeidstida og kulturtilbud, en karensdag for alle første sykedag og tilrettelegging på arbeidsplassen for den enkelte slik at de lettere kan komme tilbake i jobb gradvis etter sykdom. Hva tror du?

Les mer

I menyen finner du en samling lenker til avisartikler om sykefravæt slik at du kan sette deg nærmere inn i debatten.

Hva ønsker jeg helst å bli?

Forfatter: Erik Sølvberg, Fagbokforlaget
Hva ønsker jeg helst å bli? (4325)

Hva ønsker du å bli? La oss se litt nærmere på noen mulige svar:

Jeg liker å skape noe. Vi kan skape noe «med hendene» eller «med hodet». Når vi skaper noe, opplever vi ganske sterkt at vi får brukt oss selv. Vi kan satse på et håndverk, en karriere som kunstner eller en utdanning som fører oss inn i et annet utfordrende yrke.

Jeg liker å gjøre noe for andre mennesker. Det kan være at vi liker å hjelpe mennesker, for eksempel i barnehager, i klasserom, på et reisebyrå, i helseinstitusjoner eller på et trygde og sosialkontor. I slike yrker er det ikke vanskelig å merke at vi gjør nytte for oss, selv om vi ofte føler at vi ikke strekker til, og at lønna er lav.

Hvis du liker å skape noe, kan du prøve deg i et utfordrende yrke som f.eks. designer.

Man kan gjøre karriere og tjene gode penger som eiendomsmekler.
Fotograf: Heiko Junge

Å ta lang utdanning kan lønne seg. Det viktigste er likevel å velge noe man har lyst til å gjøre. Kvinnen på bildet har tatt så lang utdanning at hun nå er stipendiat ved universitetet. En slik karriere er ikke for alle.
Fotograf: Erlend Aas

De som er ansatt i reisebyråer, hjelper mange mennesker hver dag med å finne ferie. Liker du å snakke med mennesker og hjelpe dem, kan en slik jobb være interessant.
Fotograf: Nils Bjåland

Jeg vil gjøre karriere og tjene mye penger. Det er jo viktig å «gjøre det godt her i livet» – få makt, nyte høy anseelse og respekt. Men vi snakker også nedsettende om karrierejegere og strebere. De nyter verken anseelse eller respekt, for de er bare opptatt av å klatre og av statussymboler. Likevel kan det være positivt å ville gjøre karriere. Det kan få oss til å gjøre vårt beste, bruke alle våre evner og anlegg.

Jeg vil ha et enkelt, rutinepreget arbeid. Har vi først lært oss det som skal gjøres, går arbeidet nesten av seg selv. Vi slipper å ta stilling til stadig nye problemer, vi slipper å måtte takle nye utfordringer i ett sett. Vi vet hva vi har å holde oss til. Så enkelt. Men slike jobber har også sine ulemper. Den som skal utføre de samme bevegelsene time etter time, dag etter dag, kan nok oppleve at jobben blir ganske trettende og sløvende. Dessuten er det stor fare for belastningssykdommer. De fleste som har slike yrker, arbeider i underordnede stillinger. Det vil si at det er andre som bestemmer hva som skal gjøres, hvordan og hvor raskt. Det er med andre ord i slike stillinger vi har minst innflytelse og tjener dårligst.

Må jeg ta lang utdanning? Folk med lang og solid utdanning tjener bedre, jobbene deres er sikrere, utdanningen åpner for karriere og de mest utviklende stillingene. Dette er hovedregelen – unntak finnes. Uansett må de unge når de satser på en utdanning, regne med at de stadig må lære noe nytt. Ny kunnskap erstatter det en har lært, og jobbene endrer innhold. Mange må regne med å måtte omskolere seg i løpet av et yrkesliv, og så godt som alle må regne med store omstillinger. Ikke minst derfor er det viktig å ha en solid utdanning i bunnen – da lærer en lettest og raskest det nye.

Alt i alt er det nok riktigst at du først og fremst prøver å bli godt kjent med deg selv og spør hva du egentlig vil. Du bør nemlig gå ut fra evnene og interessene dine når du velger.

Næringsstrukturen i Norge

Forfatter: Jan Erik Auen, Ragnhild Tønnessen
Næringsstrukturen i Norge (4244)

På arbeidsmarkedet kjøpes og selges arbeidskraft. I arbeidslivet skiller man gjerne mellom primær-, sekundær- og tertiærnæringene. I tillegg trekkes det et skille i næringslivet mellom privat og offentlig sektor.

Arbeidsmarkedet fungerer i praksis som et marked for kjøp og salg av arbeidskraft. Arbeidsgiverne ser på arbeidskraft som et gode som man ønsker å kjøpe, mens arbeidstakerne velger å selge sin. Slik sett øker sannsynligvis verdien av arbeidskraften med relevant arbeidserfaring og utdanningsnivå.

Tradisjonelt deler man arbeidsmarkedet opp i tre forskjellige næringer. *Primærnæringen* utgjør første del av næringsstrukturen og handler om yrker som dyrker og leverer råvarer fra naturen. Typiske yrker knyttet til primærnæringen, er jordbruk, skogbruk, fiske og fangst.

De ansatte på fabrikken som bearbeider fisken for salg til butikker og restauranter, tilhører sekundærnæringen.
Fotograf: Marit Hommedal

De ansatte i restauranten som tilbereder og serverer fisken, tilhører tertiærnæringen.
Fotograf: Sara Johannessen

"Gi noen en fisk, og han blir mett hele dagen. Lær noen å fiske, og han blir mett hele livet."

Kinesisk ordtak

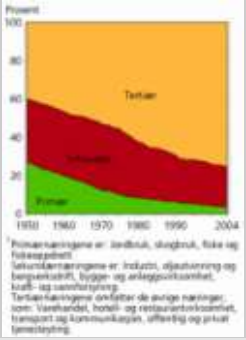

Næringsstrukturen i Norge

Opphavsmann: Statistisk Sentralbyrå

Fiskere tilhører primærnæringen da de leverer råvarer fra naturen.

Fotograf: Bjørn Erik Rygg Lunde

Det er først når råvarene blir bearbeidet og gjort til produkter, at yrker fra *sekundærnæringen* blir fremtredende i produksjonen. Først når en fisker leverer råvarene til fiskefabrikken, som bearbeider dem til salg i butikkene, setter sekundærnæringen inn. Sekundærnæringen handler mye om yrker som sysselsetter arbeidskraft i bergverk, oljeutvinning, vareproduserende industri, vann- og kraftforsyning, bygg og anlegg.

Når råvaren fisk blir solgt gjennom fiskeforedlingsbedriften ut til restauranter, setter *tertiærnæringen* inn. Kokkene bruker sin yrkeskompetanse gjennom å selge sine tjenester og ferdigheter til deg som kjøper. Prisen vil ligge langt over det fiskeren en gang fikk betalt for å selge råvaren fisk i første omgang. I tertiærnæringen kjøper man tjenester som stiller krav til kompetanse. Blant yrker knyttet til tertiærnæringen, er varehandel, hotell- og restaurantvirksomhet, transport og kommunikasjon, samt *privat og offentlig tjenesteyting.*

Din egen lærer selger sine undervisningstjenester til deg og skolen uavhengig av om du går på privat eller offentlig skole. I praksis kan alle varer og tjenester produseres i privat sektor, men vil det være heldig for alle i samfunnet? Det er kanskje greit at frisørene ikke er ansatt av staten, men hva med den offentlige skolen? Ville den bli bedre hvis man privatiserte skolen du går på? Fordelen ville være at man ikke brukte penger på skole basert på inntekter fra skatter og avgifter. I norsk sammenheng får private skoler betydelig økonomisk statsstøtte, og slik sett fungerer de mer som alternative valg til den offentlige skole. Det er kanskje mer nærliggende å sammenligne det norske helsevesenet med helsevesenet i USA når en skal se på forskjellen mellom offentlig og privat tjenesteyting. Mens det norske offentlige helsevesenet finansieres gjennom folketrygden og tilbys alle, er man i USA avhengig av å kjøpe helseforsikring for å få tilstrekkelig medisinsk behandling.

Flere opererer med begrepet kvartiærnæringen når de tar for seg yrker som samler og bearbeider kunnskap og informasjon, som mediene og databransjen. Dette gir uttrykk for at samfunnet beveger seg mot et kunnskaps- og informasjonssamfunn, der disse tjenestene kjøpes og selges.

Oppgave: Arbeid og arbeidsmiljø

Forfatter: Elisabeth Kristoffersen, Inga Berntsen Rudi
Arbeid og arbeidsmiljø (54561)

I denne oppgaven skal du ta utgangspunkt i deg selv og hvilken utdanning du ønsker å ta, og hva slags yrke du ønsker å ha når du blir voksen.

1) Hvorfor vil du arbeide?

2) Hvilket yrke ønsker du å ha når du blir voksen?
Dersom du er usikker, kan du ta en av testene på Utdanning.no

3) Hvorfor ønsker du dette yrket?

4) Hvilken utdanning må du ta for å kunne få dette yrket?

5) Hvilken skole kan du gå på for å ta denne utdanninga?

6) Hva kreves for å komme inn på denne skolen?

7) Hvilken næring er det dette yrket faller inn under?

8) Hvor mange var sysselsatt i denne næringen i 2007, i prosent?

9) Hvordan er arbeidsmarkedet for dette yrket – hvordan er framtidsutsiktene for å få jobb?

Lag en presentasjon av yrket som du legger ut på bloggen din. I presentasjonen bør du svare på oppgavene ovenfor. Dersom du ikke har blogg, legger du oppgavene i Leksemappa under Arbeids- og næringsliv.

Gruppeoppgave: Yrkesvalg

Forfatter: Senter for nye medier, Høgskolen i Bergen
Gruppeoppgaver: Yrkesvalg (82533)

Gruppeoppgaver som passer for grupper på to elever.

Oppgave 1

Tema: Hvilke jobber passer for meg?

Ta testene nedenfor. Diskuter i gruppen rundt eget arbeid med testene.
Tidsramme: en time.

- Veiledning på internett: tester på nav.no
- Test: Hvilke jobber passer bra for deg?

Oppgave 2

Tema: Intervjuer om yrkesvalg.
Tidsramme: en dobbelttime + hjemmearbeid + tid til framføring. Noe tid til forberedelse/avtaler.

Resultatet er korte presentasjoner som holdes for klassen eller leveres i skriftlig form.

Arbeidsdeling: Dere avtaler intervjuer med ulike yrkesutøvere og evt. arbeidsgivere/ledere innen en del ulike yrker. Dere jobber sammen om å finne informasjon. Oppgaven med å presentere fordeler dere mellom dere.

Tema for intervjuene:
Hvilke yrkesvalg som gir minst mulig risiko for arbeidsledighet de nærmeste årene? Noen stikkord: Utdanning, erfaring, framtidsutsikter, konjunkturer, arbeidsmiljø

Likestilling i arbeidslivet

Introduksjon: Likestilling i arbeidslivet

Forfatter: Inga Berntsen Rudi
Introduksjon: Likestilling i arbeidslivet (123921)

Likestilling i arbeidslivet er et nytt menypunkt basert på det nye kompetansemålet i læreplanen som ble offentliggjort i slutten av juni 2013. Her kommer fagstoff og oppgaver til skolestart i august.

Kompetansemålet er som følger: *Mål for opplæringa er at eleven skal kunne drøfte verdien av likestilling og konsekvensar av ein kjønnsdelt arbeidsmarknad.*

Likestilling i arbeidslivet

Forfatter: Inga Berntsen Rudi
Likestilling i arbeidslivet (125497)

Likestilling i arbeidslivet handler først og fremst om likestilling mellom kjønnene. Kvinner og menn skal ha like muligheter og rettigheter i arbeidslivet. Vi skal se nærmere på hva likestilling handler om, og hva likestillingsloven er.

Likestilling mellom menn og kvinner

Likestilling betyr at menn og kvinner skal ha like rettigheter og muligheter i samfunnet uavhengig av kjønn. Det betyr i praksis at de skal vurderes likt ved ansettelser, at de skal ha lik lønn for likt arbeid, og at de skal ha samme rettigheter til videreutdanning, permisjoner og så videre.

Likestillingsloven

Det er en menneskerettighet å ikke bli diskriminert på grunn av kjønn. Likestillingsloven, som ble vedtatt i 1978, omtaler dette. Formålet med loven er at de to kjønnene skal få like muligheter i samfunnsliv, hjem og arbeid. Loven fokuserer likevel på kvinnenes rettigheter. Det står at loven "tar sikte på å forbedre kvinnenes stilling".

Likestillingsloven / biblio
http://ndla.no/nb/node/125539

Ifølge loven er arbeidsgivere og offentlige myndigheter pliktige til aktivt likestillingsarbeid. Det betyr blant annet at man kan ta i bruk det vi

kaller moderat kvotering.

Likestilling mellom kjønnene / biblio
http://ndla.no/nb/node/125540

Med det menes at man kan oppfordre kvinner til å søke på stillinger, og der det står likt mellom en mann og en kvinne av aktuelle kandidater, skal kvinnen få stillingen.

Likestillingsloven er endret, eller revidert, flere ganger. Siste revisjon var i juni 2013 i forbindelse med den første likestillingsmeldingen på 20 år: *Likestilling kommer ikke av seg selv*. I denne stortingsmeldingen framheves det at likestilling er rettferdig, at det gir valgfrihet, og at det også er lønnsomt.

Likestilling i arbeidslivet er lønnsomt

Kvinners deltakelse i arbeidslivet har hatt betydning for utbyggingen av velferdsstaten. Gjennom høyere yrkesdeltakelse og dermed høyere skatteinntekter har utbyggingen av velferdstilbudet blitt mulig. Med flere kvinner i arbeid har omsorg for barn og eldre i større grad blitt en offentlig oppgave. Det er nok et diskusjonsspørsmål for flere hvorvidt dette i seg selv er positivt, men samfunnsøkonomisk sett så er det bra for samfunnet og mer effektivt at man har flere å velge fra blant den arbeidsdyktige befolkningen.

Likestilling kommer ikke av seg selv / biblio
http://ndla.no/nb/node/125542

Likestillings- og diskrimineringsombudet

Likestillingsombud Sunniva Ørstavik.

LDO - Likestillings- og diskrimineringsombudet

LDO - Likestillings- og diskrimineringsombudet har ansvar for å håndheve de lovene som finnes om likestilling og diskriminering, deriblant likestillingsloven. LDO skal fremme likestilling og bekjempe diskriminering på grunn av kjønn, etnisitet, religion, funksjonsevne, seksuell orientering og alder.

Hvis en person blir dårligere behandlet eller er dårligere stilt i arbeidslivet på grunn av vedkommendes kjønn, enten det gjelder ansettelser, forfremmelser eller lønnsfastsettelse, sier man at personen er utsatt for kjønnsdiskriminering. Hvis man føler seg diskriminert på grunn av kjønn, kan man ta kontakt med LDO for veiledning.

Kjønnsdelt arbeidsmarked

Til tross for lover og tiltak for å fremme likestilling er arbeidsmarkedet i Norge i dag fortsatt svært kjønndelt. Det vil si at vi har yrker som er kvinnedominerte, og yrker som er mannsdominerte. Få yrker har jevn fordeling av kvinner og menn. Du kan lese mer om dette her: Et kjønnsdelt arbeidsmarked?

Et kjønnsdelt arbeidsmarked?

Forfatter: Inga Berntsen Rudi
Et kjønnsdelt arbeidsmarked? (125512)

De fleste vil si at vi har kommet langt i likestillingen i arbeidslivet i Norge i dag. Selv om det fortsatt gjenstår noe, har kvinner og menn stort sett like muligheter og rettigheter. Kvinner og menn har muligheten til å velge utdanning og yrke uavhengig av kjønn. Likevel ser vi at arbeidsmarkedet fortsatt er kjønnsdelt. Hvorfor er det sånn?

Forskjellig kjønn, forskjellige yrker

I dag lærer vi barna at de kan bli det de vil. I dag er det ikke mange som rynker på nesen over å se en mann som sykepleier, eller som ansatt i barnehagen. Kvinner kan jobbe i brannvesenet, bli tømrer eller jobbe som sivilingeniør i et stort, privat firma.

Det er blitt mer vanlig å se kvinner i mannsdominerte yrker.

Likevel er det fortsatt slik at vi har et svært kjønnsdelt arbeidsmarked. Ja, det er flere menn som er sykepleiere i dag enn for 30–40 år siden, men helse- og omsorgsyrkene er fortsatt svært kvinnedominerte. Selv om det er mange mannlige lærere, er det fortsatt flest kvinner som er barnehage- og grunnskolelærere. Andre typiske kvinnedominerte yrker er rengjøringspersonale, frisører og sekretærer. Håndverkere, bygg- og anleggsarbeidere, sjåfører og ingeniører er oftest menn. Generelt sett kan vi si at flest kvinner jobber i offentlig sektor, mens flest menn jobber i privat sektor.

Hvorfor?

Det er ikke lett å forklare hvorfor vi fortsatt velger som vi gjør. Det er flere og sammensatte årsaker til dette. En av hovedårsakene er at veldig mange av oss tar tradisjonelle utdanningsvalg, noe som selvsagt påvirker hvilke yrker man får senere. Mange er påvirket av både hva foreldrene jobber med, og hva andre kvinner og menn jobber med.

En annen årsak er at selv om det også etter hvert har blitt vanlig med likestilling innad i familiene, så er det oftest kvinnene som jobber redusert stilling for å ta vare på barna. Deltidsstilling er mer vanlig i offentlig enn i privat sektor. Det kan være en av årsakene til at flest kvinner jobber i offentlig sektor. Deltidsstillinger har også vært en mulighet for kvinner å komme seg inn i arbeidslivet. Vi skal ikke lenger tilbake enn til 1970- og 1980-tallet for å se hvor sterk økningen i antall kvinner i arbeidslivet faktisk har vært. En del av denne økningen har kommet gjennom deltidsarbeid.

Oppgave: Kjønnsdelte yrker?

Forfatter: Inga Berntsen Rudi
Oppgave: Kjønnsdelte yrker? (127329)

I denne oppgaven skal du finne ut hvorvidt noen yrker er kjønnsdelt eller ikke.

For å løse denne oppgaven må du ta kontakt med skolen og med folk du kjenner utenfor skolen.

Les gjerne fagstoffet Et kjønnsdelt arbeidsmarked? før du begynner.

1. Finn ut hvordan kjønnsfordelingen er blant de ansatte på skolen. Husk, det er flere yrkesgrupper på en skole. I tillegg til lærere er det administrasjon og sannsynligvis også driftsteknikere der. Kanskje er det også helsepersonell på skolen din?

Lag en tabell over resultatet.

2. Spør foreldre, andre i familien, naboer eller andre for å finne ut hvordan kjønnsfordelingen er i deres yrke og på deres arbeidsplass. Tips: Spør om det har vært en utvikling i kjønnsfordelingen i yrket, for eksempel flere/færre menn enn tidligere.

Lag en tabell over resultatet.

3. Til slutt sammenligner dere resultatene dere har funnet, i klassen.
Spørsmål å vurdere: Fikk dere lignende resultater for like yrkesgrupper, eller var det noen forskjeller? Hvor mange yrkesgrupper klarte dere å dekke?

Fagorganisering og lønnsforhandlinger

Introduksjon: Fagorganisering og lønnsforhandlinger

Forfatter: Inga Berntsen Rudi
Introduksjon: Fagorganisering og lønnsforhandlinger (56156)

Streik er et virkemiddel for arbeidstakerne ved brudd i lønnsforhandlinger.

Fotograf: Gorm Kallestad

Fagforeningene organiserer arbeidstakere innenfor samme yrke eller fagområde og hjelper deg til å ta vare på dine rettigheter i arbeidslivet. De forhandler også om lønn på vegne av deg og dine kolleger.Vi skal her se nærmere på organisasjonenes plass i arbeidslivet, og du skal lære å drøfte hvilke faktorer som bestemmer lønn og arbeidsvilkår.

Fagorganisering

Forfatter: Inga Berntsen Rudi
Fagorganisering (53020)

Som arbeidstaker kan du bli medlem i en fagforening som skal hjelpe deg å ta vare på dine rettigheter som arbeidstaker. Er du medlem i en fagforening, er du det vi kaller fagorganisert.

For mange handler dette først og fremst om lønn, men også i saker som gjelder andre forhold på jobben, kan fagforeninga være til hjelp. Eksempler på slike saker kan være hvis en ansatt står i fare for å miste jobben, eller om det er dårlige arbeidsforhold på arbeidsplassen.

Flere og flere fagorganiserer seg. Ifølge Statistisk sentralbyrå var det i 2012 1 727 129 fagorganiserte her i landet. Det utgjorde en økning på hele 39 000 fra året før.

39 000 fleire fagorganiserte / biblio
http://ndla.no/nb/node/53065

Fagorganisering / video
http://ndla.no/nb/node/53016

Arbeidstakerorganisasjoner

En fagforening er en sammenslutning av arbeidstakere innenfor samme industri eller fagområde. Fagforeninga er lokal, men er en del av et fagforbund eller fagorganisasjon. Fagforbundene er landsdekkende. Eksempler på fagforbund er Handel og Kontor i Norge, Norsk Transportarbeiderforbund, Utdanningsforbundet, Norsk Sykepleierforbund, Forskerforbundet, Den norske legeforening og Naturviterne.

LO er den største hovedsammenslutning av arbeidstakerorganisasjoner med over 880 000 medlemmer.
Opphavsmann: LO

NHO er den største hovedsammenslutningen av arbeidsgiverorganisasjoner. Kristin Skogen Lund er president i NHO.
Fotograf: Kyrre Lien

Fagforbundene er igjen samlet i hovedsammenslutninger eller såkalte paraplyorganisasjoner. I Norge har vi nå fire hovedsammenslutninger av arbeidstakerorganisasjoner. Den største av disse er LO med over 880 000 medlemmer. (Medlemstall er pr. 31.12.2013.)

Kommunene og fylkes-kommunene som arbeidsgivere er organisert i Kommunenes sentralforbund (KS). Opphavsman n: Kommunenes Sentralforbun d

Arbeidsgiverorganisasjoner

Arbeidsgiverforeningene er også organisert i større hovedsammenslutninger. Den største av disse er Næringslivets Hovedorganisasjon (NHO - tidligere Norsk Arbeidsgiverforening). NHO har 21 medlemsforeninger, blant andre Abelia (Foreningen for kunnskaps- og teknologibedrifter), Fiskeri- og havbruksnæringens landsforening, NHO Håndverk, NHO Reiseliv og Norsk Industri.

Kommunene og fylkeskommunene, samt et stort antall kommunale foretak, er organisert i KS (tidligere Kommunenes sentralforbund, nå bare KS). I lønnsforhandlinger er det KS som forhandler med de kommune- og fylkesansatte på vegne av kommunene og fylkeskommunene.

Staten er også arbeidsgiver, og deres interesser er organisert gjennom Fornyings- og administrasjonsdepartementet. De forhandler med de statsansattes organisasjoner.

Hovedavtalen i arbeidslivet

Forfatter: Jan Erik Auen, Erik Sølvberg, Fagbokforlaget
Hovedavtalen i arbeidslivet (4069)

Hovedavtalen legger føringer for de fleste forhold i arbeidslivet. Først i 1935 aksepterte partene i arbeidslivet hverandre som likeverdige forhandlingsparter. Avtalen setter premissene for blant annet hvordan gangen i et tariffoppgjør skal være.

Lønn og arbeidsforhold er viktige saker som arbeidstakerne selvfølgelig er opptatt av i arbeidslivet. Behovet for en felles organisering av arbeidstakere oppstod rundt 1900. Utover i mellomkrigstiden, som følge av politiske og økonomiske kriser, og som en konsekvens av vekst i antall industriarbeidere, ble arbeidskonfliktene mellom bedriftseiere og arbeidere trappet opp. Tidvis gikk mange arbeidsdager tapt som følge av ustrakt bruk av streik og lockout fra partene.

I dag er det regulert når det er lov å gå til streik eller lockout. Dette er kun når en tariffperiode er gyldig og det skal forhandles om ny avtale.
Fotograf: Gorm Kallestad

På grunn av Hovedavtalen skal arbeidsgivernes og arbeidstakernes organisasjoner akseptere hverandre som likeverdige forhandlingspartnere. Her hilser daværende Fornyings-, administrasjons og kirkeminister Rigmor Aaserud på Pål N. Arnesen fra YS Stat under åpningen av tariffoppgjøret for staten i april 2010.
Fotograf: Lise Åserud

De første tiårene på 1900-tallet oppsto det mange arbeidskonflikter mellom bedriftseiere og arbeidstakere. I 1931 gjenomførte Norsk Arbeidsgiverforeningen en lockout som rammet over 80 000 arbeidere. Bildet er fra det såkalte Menstadslaget hvor arbeidere er på jakt etter streikebrytere ved Norsk Hydro på Menstad.

Først i 1935 ble det enighet om hovedavtalen i næringslivet, der arbeidsgivernes hovedsammenslutning og arbeidstakernes organisasjoner aksepterte hverandre som likeverdige forhandlingspartnere og ble enige om hvordan lønnsforhandlinger skal foregå. Denne har blitt kalt "arbeidslivets grunnlov" og har ført til mer ro og forutsigbarhet i arbeidslivet, for arbeidstakere og arbeidsgivere.

I Hovedavtalen finnes de generelle bestemmelsene om forhandlings- og samarbeidsforhold mellom arbeidsgivere og arbeidstakere. I tillegg tar Hovedavtalen for seg de ansattes medbestemmelsesrett.

Hvorfor vokste det frem kollektive avtaler? Kort kan man si at mange industriarbeidere følte at de ikke var sterke nok alene i forhandlingene med bedriftene om sine avtaler. Ved å gå sammen i fagforeninger kunne de opptre i fellesskap og stå sterkere i forhandlinger om blant annet lønn og arbeidstid.

I arbeidslivet skal det foreligge en arbeidsavtale mellom lønnstakeren og bedriften. Det er fullt mulig for en arbeidstaker å forhandle direkte med sin arbeidsgiver om lønn og ulike arbeidsforhold. For visse etterspurte arbeidstakere kan dette på kort sikt være økonomisk fordelaktig. Men store deler av arbeidstakeres lønn blir i hovedsak forhandlet frem gjennom kollektive avtaler. Da inngår bedriften og lønnstakeren en avtale om at den kollektive avtalen som er forhandlet frem mellom lønnstakerens og bedriftens organisasjoner, skal gjelde forholdet mellom dem. Vi har en situasjon der de individuelle avtalene er erstattet med en kollektiv avtale.

Kollektive tarifforhandlinger

Forfatter: Erik Sølvberg, Fagbokforlaget, Inga Berntsen Rudi
Kollektive tarifforhandlinger (4413)

En tariffavtale er en skriftlig avtale mellom en arbeidgiverforening og et fagforbund om lønn, arbeidstid, ferie og andre forhold som gjelder de rettighetene og pliktene ansatte har i arbeidsforholdet. Det er alltid to parter i en tariffavatale – arbeidgiversiden og arbeidstakersiden. Vanligvis blir avtalen inngått mellom to organisasjoner, men et fagforbund kan også gjøre avtaler med en enkelt arbeidsgiver.

De fleste landsomfattende tariffavtaler i privat sektor er inngått mellom fagforbund tilknyttet LO og arbeidsgiverorganisasjoner tilknyttet NHO. I tillegg har vi flere forbund både på arbeidsgiversiden og på arbeidstakersiden. Hvis stat og kommune er arbeidsgiver (offentlig sektor), har Fornyings- og administrasjonsdepartementet rollen som arbeidsgiverorganisasjon. Med visse mellomrom forhandles det om nye tariffavtaler, det vi gjerne kaller lønnsoppgjør.

De fleste tariffavtaler i rpivat sektor er inngått mellom organisasjoner tilknyttet LO og NHO. Kristin Skogen Lund (t.v) er administrerende direktør i NHO og Gerd Kristiansen (t.h) er LO-leder.

I et lønnsoppgjør forhandler representanter for arbeidsgiverne og arbeidstakerne om en ny tariffavtale. I en tariffavtale står det for eksempel hvor mye høyere eller lavere lønn arbeidstakerne skal få i løpet av en bestemt periode. I dette eksemplet tenker vi oss at representanter for LO og NHO skal forhandle seg fram til en ny tariffavtale som gjelder alle medlemmene i de to organisasjonene.

1. **Representanter for de to organisasjonene møtes.** Representantene for LO legger fram kravene sine, og representantene fra NHO forteller hva de kan tilby. Det vanlige er at LO krever mer enn det de regner med å få, mens NHO tilbyr mindre enn det de regner med de må ut med til slutt. Begge parter vil ha et prutningsmonn.
2. **Forhandlingene begynner**. Representanter for LO prøver å bevise at deres krav er de eneste rimelige dersom medlemmene skal kunne opprettholde kjøpekraften. NHO prøver å overbevise motparten om at bedriftene ikke har råd til å øke lønningene noe særlig.
3. **Ett av to kan skje**: Partene kan bli enige. Da blir forslaget sendt ut til uravstemning. Det vil si at forslaget blir sendt ut til medlemmene slik at de kan stemme over det. Er det flertall for forslaget til avtale, er avtalen vedtatt. Det vanlige er at partene ikke blir enige ved forhandlingsbordet, men at de tvert imot sier fra om at de kan komme til å bruke streik eller lockout for å få igjennom kravene sine.

En **tariffavtale** er en skriflig avtale mellom en arbeidsgiverforening og et fagforbund om lønn, arbeidstid, ferie og andre forhold som angår de ansattes rettigheter og plikter i arbeidsforholdet. Det er alltid to parter i en tariffavtale - arbeidsgiversiden og arbeidstakersiden. Vanligvis blir avtalen inngått mellom to organisasjoner, men et fagforbund kan også gjøre avtaler med en enkelt arbeidsgiver.

Hvis partene i forhandlingene ikke blir enige, og mekling ikke fører fram, kan det bli streik eller lockout.
Fotograf: Gorm Kallestad

4. Ved **streik** nekter arbeidstakerne å arbeide. **Lockout** vil si at arbeidsgiverne stenger arbeidstakerne ute fra arbeidsplassene.
5. Partene kan ikke streike eller ta i bruk utestenging med en gang. Nå blander staten seg inn i forhandlingene. Det skjer ved at **riksmeklingsmannen** kaller partene sammen og prøver å mekle mellom dem for å få dem til å bli enige. Han prøver med andre ord å få dem til å jenke seg. Riksmeklingsmannen skal inn i bildet fordi en streik eller en lockout kan skade store deler av samfunnslivet. Han har ti dager på seg til å få til en avtale. Lykkes han ikke, kan det bli konflikt. Vanligvis går det bra; partene blir som oftest enige natten før fristen går ut.
6. **Fører ikke meklingen fram, kan det altså bli streik eller lockout.** Men det trenger ikke å bli det. For staten kan gripe inn og hindre eller stanse en konflikt enda en gang. Dersom regjeringen mener at en streik kommer til å få store skadevirkninger, kan den be Stortinget vedta en lov som forbyr streiken. En slik lov kaller vi lov om **tvungen lønnsnemnd**. Dersom Stortinget vedtar forslaget, er det Rikslønnsnemnda som skal fastsette de nye lønningene. Rikslønnsnemnda har sju medlemmer. Fem blir oppnevnt av regjeringen for tre år om gangen. De to andre blir utpekt av partene. Når staten bruker tvungen lønnsnemnd, forbyr den organisasjonene å bruke de sterkeste virkemidlene de har – streik eller lockout. Det vil si at staten i så fall nekter organisasjonene å benytte en av de grunnleggende rettighetene i et demokratisk samfunn. Derfor er det ikke ofte statsmyndighetene i Norge griper inn med tvungen lønnsnemnd. Når de gjør det, er det vanligvis for å hindre at små grupper skal lamme samfunnet fordi de sitter i nøkkelstillinger.

Riksmeklingsmannen er en institusjon som skal mele i interessetvister mellom partene i arbeidslivet. Virksomheten ledes av riksmeklerene. Nils Dalseide har vært riksmekler siden september 2013.

Tarifforhandlinger

Forfatter: Erik Sølvberg

Streik

Forfatter: Inga Berntsen Rudi
Streik (1602)

Streik ble vanlig i Norge med industrialiseringa fra midten av 1800-tallet. Streik er nedleggelse av arbeidet fra arbeidstakerne sin side, og er i dag et lovlig virkemiddel i arbeidslivet. Hensikten er å tvinge fram en løsning på en tvist mellom arbeidstakerne og arbeidsgiver, som arbeidstakerne kan være fornøyde med.

Bakgrunn

Det var med den industrielle revolusjonen i England på slutten av 1700-tallet at streik ble et viktig virkemiddel. Med industrialismen fikk vi store arbeidsplasser hvor det ofte var dårlige og helsefarlige arbeidsforhold. For eksempel var ikke maskinene sikre, det var ofte mye forurensing og arbeiderne jobbet svært lange dager. I tillegg hadde de få rettigheter som i dag er en selvfølge. Dette gjelder blant annet sykeforsikring, svangerskapspermisjon, sykelønn og forbud mot barnearbeid. Streik ble brukt og blir fortsatt brukt i dag som et middel for å få bedre lønn, lengre ferie, bedre pensjonsrettigheter, forsikringer eller bedrede arbeidsforhold.

Det var med industrialiseringen at streik ble et viktig virkemiddel for å bedre arbeidernes kår. Bildet er fra Ila og Lilleby smelteverker, Trondheim.
Opphavsmann: Trondheim Byarkiv

Streik og fagforeninger

På 1870-tallet brøt det ut en streikebølge i de største byene i Norge. Jostein Nerbøvik skriver at det aldri tidligere hadde vært så mange streiker som i 1872.

På slutten av 1800-tallet ble arbeiderne og fagforeningene mer og mer partipolitikk. Arbeiderpartiet ble stiftet i 1887 og hadde et program som appellerte sterkt til arbeiderne.
Opphavsmann: Arbeiderpartiet

Det er først når en tariffperiode er ute og man skal forhandle om ny avtale, at arbeidstakerne har rett til å streike.
Fotograf: Gorm Kallestad

Norsk historie 1870-1905: Frå jordbrukssamfunn mot organisasjonssamfunn / biblio
http://ndla.no/nb/node/1607

Dette har nok en sammenheng med at det var først nå de større industriarbeidsplassene begynte å gjøre seg gjeldende. Med streikene begynte også de første fagforeningene å dukke opp. På bakgrunn av industrialiseringa og de dårlige arbeidskårene oppsto et behov for organisering av arbeiderne. Fagforeningene organiserte arbeiderne innenfor en gruppe og jobbet for å støtte opp under og bedre arbeidernes rettigheter i en bedrift eller i en faggruppe. De første fagforeningene hadde utgangspunkt i moderniserte håndverksfag, og var ofte radikale aktivister. De gikk ofte til ulovlige aksjoner og nedleggelse av arbeidet. Det kunne også komme til sammenstøt mellom streikere og streikebrytere eller med politiet. Nerbøvik kaller den første fasen med fagforeninger en streikebevegelse.

Streik er et pressmiddel fordi nedlegging av arbeidet kan påvirke mye, f.eks. flyavganger. Sommeren 2010 var mange flyavganger i Skandinavia innstilt på grunn av streik blant pilotene.
Fotograf: Henrik Montgomery

Norsk historie 1870-1905: Frå jordbrukssamfunn mot organisasjonssamfunn / biblio
http://ndla.no/nb/node/1607

Partipolitikk

Senere kom det nye fagforeninger som ikke var like radikale som de første. De nye fagforeningene ble etter hvert slått sammen i felles forbund og var sterkt politiske. Blant annet ble arbeidersamfunnene dratt inn i det politiske spenningsfeltet mellom Venstre og Arbeiderpartiet på slutten av 1880-tallet. Venstre hadde tidligere vært partiet for arbeiderne, men etter at Arbeiderpartiet kom, begynte de fleste fagforeningene å trekke mer og mer mot Ap, og da særlig industriarbeiderne. Arbeiderpartiet ble stiftet i 1887 og hadde blant annet lovfestet normalarbeidsdag, direkte skatt og støtte til anerkjente og berettigede arbeidsnedleggelser på partiprogrammet. Det var altså et program som appellerte sterkt til arbeidere. I 1899 ble Arbeidernes Faglige Landsorganisasjon stiftet. Denne organisasjonen, i dag kjent som LO, var en sammenslutning av flere fagforeninger og hadde et nært samarbeid med Ap.

I dag er det organisasjonsfrihet i arbeidslivet. Det betyr at både arbeidsgivere og arbeidstakere har rett til å stifte og drive organisasjoner eller melde seg inn i eksisterende organisasjoner.

Om gjeldende rett i arbeidslivet, NOU 2001:14 / biblio
http://ndla.no/nb/node/1613

Det store konfliktåret

1889 er omtalt som det store konfliktåret. Da var det store streiker som gjorde at fagbevegelsen ble radikalisert, og nye foreninger dukket opp. I 1889 var det streik blant typografene og ufaglærte i industrien, men den viktigste streiken dette året var blant kvinnearbeiderne ved to fyrstikkfabrikker i Kristiania. Kvinnene kjempet ikke bare for lønn, men mest for å få fokus på de helsefarlige arbeidsforholdene. Denne streiken, hvor 10 000 mennesker møtte opp til demonstrasjon, hadde en effekt som gjorde at stadig flere yrkeskvinner etablerte sine egne fagforeninger.

Norsk historie 1870-1905: Frå jordbrukssamfunn mot organisasjonssamfunn / biblio
http://ndla.no/nb/node/1607

Regler om streik

Retten til å streike reguleres av to lover: arbeidstvistloven av 1928 og tjenestetvistloven av 1958.

Streik / biblio
http://ndla.no/nb/node/1617

Lovene sier noe om hvem som har lov til å streike, og når det er lov til å gå til streik. Det er forbudt å streike når en tariffavtale er gyldig, og når det kommer til tvister angående den gjeldende avtale. En tariffavtale er gyldig i en viss periode, en tariffperiode, og det er først når denne perioden er ute og man skal forhandle om en ny avtale, at arbeidstakerne har rett til å streike.

De fleste grupper i arbeidslivet har rett og lov til å streike. Men noen faller likevel utenfor dette. Det gjelder embetsmenn og militære.

Lokale forhandlinger

Forfatter: Erik Sølvberg, Fagbokforlaget
Lokale forhandlinger (4416)

Klubbene ved de enkelte bedriftene forhandler også med ledelsen om lønns- og arbeidsvilkår. Slike forhandlinger blir kalt lokale lønnsoppgjør.

Ved mange bedrifter kan de ansatte oppnå større lønnstillegg gjennom de lokale lønnsoppgjørene enn gjennom de sentrale. Det som avgjør hvor mye mer de ansatte skal få i lønn, er blant annet om bedriften går godt, og om det er vanskelig eller lett å skaffe den arbeidskraften bedriften trenger. Lønnsøkningen de ansatte oppnår gjennom lokale forhandlinger, blir kalt lønnsglidning. Den lønnsøkningen de ansatte får, er altså summen av det de oppnår i de sentrale og i de lokale forhandlingene.

Lønns- og arbeidsvilkårene til stadig flere arbeidstakere blir fastsatt ved at hver enkelt forhandler direkte med sin arbeidsgiver. Dette er arbeidstakere som ikke er organisert.

Ungdom i deltidsjobb

Forfatter: Siv Birgitta Systad, Senter for nye medier, Høgskolen i Bergen
Ungdom i deltidsjobb (17371)

Som ungdom med lite arbeidserfaring kan det oppleves som vanskelig å stille krav til arbeidsgiveren når man får en deltids- eller sommerjobb. Det er gjerne mange som er interessert i jobben, og man har lite å slå i bordet med av utdanning og erfaring. Fagorganisasjonene kjemper for rettighetene til enkelte yrkesgrupper, men hva med ungdom som ikke er ferdig utdannet til noe spesielt yrke? Kan de bli medlemmer?

Gratis medlemskap for elever

Skoleelever i videregående skole får tilbud om gratis elevmedlemskap i Landsorganisasjonen i Norge (LO), som er Norges største sammenslutning av fagorganisasjoner. LO mener med andre ord at det er viktig å hjelpe ungdommer som skal ut i arbeidslivet, kanskje for første gang. Du melder deg inn selv på Internett, og LO hjelper deg med å finne fram til riktig LO-forbund. Medlemskapet er gratis.

Sommerpatruljen

Elever i videregående skole kan få gratis medlemsskap i fagforbund tilknyttet LO.
Opphavsmann: LO

På sommeren er det ekstra mange unge arbeidstakere. Husk at det er viktig å ha en skriftlig arbeidskontrakt.
Fotograf: Håkon Mosvold Larsen

LOs sommerpatrulje hjelper ungdommer med kontrakter og arbeidsforhold. Her er de på besøk i en klesbutikk for å sjekke om de sommeransatte har kontrakter.
Fotograf: Jarl Fr. Erichsen

Om sommeren er antallet unge arbeidstakere spesielt høyt. Det stås på i butikker, kafeer og på hoteller, og de mest populære jobbene skal man være glad for å få. I denne intensive perioden har LO en egen sommerpatrulje som reiser rundt på arbeidsplasser og hjelper ungdommer med kontrakter og arbeidsforhold.

Mangel på kontrakt er en av de vanligste forseelsene i ungdommers arbeidssituasjon. Kontrakt er viktig ikke bare som avtale om ansettelse, men også for å spesifisere enkelte rettigheter. Alle arbeidstakere har for eksempel krav på overtidsbetaling, men tillegg som kvelds-, natt- eller helgetillegg sier loven ingenting om. Dette må du selv gjøre avtaler med arbeidsgiver om hvis du mener du bør ha krav på det, og slike avtaler bør gjøres skriftlig i en kontrakt.

Dersom man har problemer med avtaler på arbeidsplassen, kan det være lurt å ta kontakt med sommerpatruljen. Ungdomsrådgiver i LO, Robert Hansen, forteller at konflikter ofte løses uten store problemer når sommerpatruljen kommer inn i bildet:

– Erfaringene med sommerpatruljen er at man som oftest får ordnet opp i problemet på stedet hvis rettighetene til ungdommene ikke er ivaretatt godt nok på et arbeidssted. Ofte er arbeidsgiveren like overrasket som arbeidstakerne over at det faktisk er brudd på regler i arbeidsforholdet. I et mindretall av tilfellene skaper arbeidsgiveren problemer, og sommerpatruljen må sende saken videre til Arbeidstilsynet.

Tips når man skal starte i jobb

Hvordan skal man så gå fram når man starter i ny jobb? Robert Hansen har tre grunnleggende tips til elever som skal ut i arbeidsmarkedet:

– For det første har du krav på en skriftlig arbeidskontrakt: Uten dette kan det fort bli uenighet om lønn. Du har også krav på en skriftlig lønnsslipp som bevis på at du har betalt skatt. Dersom du ikke har lønnsslipp, kan du ende opp med å betale skatt både til arbeidsgiver og til staten. Til slutt har du krav på skriftlig attest når arbeidsforholdet opphører. Hvis du har disse tre punktene i orden, skulle du ha et greit arbeidsforhold.

Forebygging er det beste, og med klare avtaler kan man unngå mange problemer. En deltids- eller sommerjobb vil gi deg nyttig erfaring med tanke på jobber du seinere vil søke på når du skal ut i arbeidslivet. Med et medlemskap i et fagforbund vil du ha en støttespiller både nå og i ditt framtidige yrke.

Dette har du rett på:

- Skriftlig arbeidskontrakt
- Skriftlig lønnsslipp
- Feriepenger
- Lønn for enkelte "røde dager" på kalenderen
- Alderen din bestemmer hva slags arbeid du kan ta
- Overtidsbetaling
- Pauser

- Sykepenger
- Beskyttelse mot trekk i lønn

Lønn

Forfatter: Jan Erik Auen
Lønn (4334)

Lønn bestemmes ut fra en rekke forhold. Det finnes forskjeller i lønn i offentlig og privat sektor, internasjonale konjunkturer spiller inn, samt at mange arbeidstakere forhandler om lønn gjennom sine fagorganisasjoner.

Din fremtidige inntekt reguleres av en rekke forhold. Ansvar blir normalt premiert med høyere Lønn, spesielt hvis dine arbeidsoppgaver har avgjørende betydning for økonomisk inntjening for bedriften. I tillegg har det tradisjonelt vært høyere lønn i privat sektor, sammenlignet med offentlig sektor i sammenlignbare yrker.

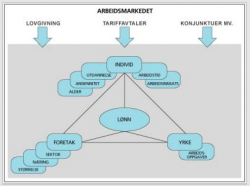

SSB: Flytdiagram lønn
Opphavsmann: Statistisk Sentralbyrå

I dagens og fremtidens globaliserte økonomi blir de internasjonale konjunkturene mer styrende og skaper variasjoner i inntekt over tid. Derfor får forholdet mellom tilbud og etterspørsel stor betydning for din inntekt. Er det mange som selger sin arbeidskraft, og arbeidsgiverne har mange å velge i, vil det bli vanskeligere å kreve høy lønn. I motsatt tilfelle vil det være enklere å kreve høyere lønn.

Et godt eksempel på hvordan arbeidsmarkedet påvirkes, er økningen av polske arbeidere i Norge. Etter Polens EU-medlemskap i 2004 kan alle polakker fritt søke arbeid i Norge som følge av EØS-avtalen.

EØS-avtalen. Fri handel med varer (med begrensninger for landbruks- og fiskeriprodukter) og fri bevegelighet for kapital, tjenester og personer.

Kilde. Regjeringen

Dette skapte press på arbeidsmarkedet og lønningene for norske arbeidere. I Norge er arbeidstakerne sikret mange rettigheter, men de polske arbeiderne kommer fra en helt annen arbeidsmiljøpraksis. Mange bedriftsledere utnyttet dette for å kutte kostnader, og overholdt ikke arbeidsmiljøloven for de polske arbeiderne i samme grad som for norske arbeidere. Antall potensielle arbeidere økte betraktelig, men førte til større konkurranse om de samme jobbene. Slik kunne arbeidsgiverne holde lønningene lavere for alle arbeidere. Når konjunkturene blir dårligere i dette arbeidsmarkedet, vil trolig de polske arbeiderne være de første som mister jobben. Dersom presset på lønn blir enda sterkere, kan arbeidsledigheten fort ramme dem som har tarifflønn, snarere enn løsarbeiderne.

I Norge står organisasjonene fortsatt sterkt. Lønnsforhandlinger skjer ofte kollektivt, gjennom sentrale tariffoppgjør. Grunnideen har vært at fagforeningene står sterkere sammen mot arbeidsgiverne i lønnsforhandlinger, og at alle grupper blir tilgodesett. Til forskjell fra individuelle lønnsbetingelser kan kollektive lønnsavtaler være lønnsbremsende for etterspurte arbeidstakere i privat sektor.

Dagens arbeidsmarked

Forfatter: Inga Berntsen Rudi, Jan Erik Auen
Dagens arbeidsmarked (4339)

Arbeidsmarkedet endres over tid. Det finnes forskjeller i arbeidsmarkedet geografisk, aldersmessig, mellom kjønn og mellom innvandrere og nordmenn. For å få en oversikt over disse forskjellene og endringene kan vi gå til Statistisk sentralbyrå som utgir kvartalsvise oppdateringer om en rekke forhold knyttet til arbeidsmarkedet.

Statistikk i arbeidslivet

Det er kanskje vanskelig for deg å vite hvilke jobber som er etterspurt i dagens arbeidsmarked. Statistisk sentralbyrå (SSB) kan kanskje gi en pekepinn. Samtidig er det greit å huske på hvor ofte det svinger i arbeidslivet, og at det området hvor de trenger mest jobber nå, ikke nødvendigivis er det samme om 10 år.

På temasiden til SSB om arbeid kan vi eksempelvis lese at det er tre ganger så mange som jobber i butikk, som det er bønder og fiskere. 25 000 personer er administrerende direktører og 21 000 er vaktmestere. 31 prosent av lederne er kvinner, samtidig har 41 prosent av kvinnelige sysselsatte deltidsjobb. Arbeidsstyrken per juli 2010 er på 72,9 %, arbeidsledigheten er på 3,3 %, og sykefraværet for 2. kvartal 2010 er på 6,3 %.

Statistisk sentralbyrå: Arbeid - temaside / biblio
http://ndla.no/nb/node/67008

Dette er kun enkelte forhold som blir belyst på sidene.

Det blir færre og færre bønder. I dag jobber det tre ganger så mange i butikk som det er bønder og fiskere.
Fotograf: Tore Kristiansen

Det er store variasjoner i arbeidslivet både når det gjelder geografi, alder, kjønn og innvandrerbakgrunn.
Fotograf: Morten Holm

Livslang læring omfatter opplæring på alle nivåer, formell og uformell læring og realkompetanse tilegnet i arbeids- og samfunnsliv.

Kilde: St.meld nr 30 (2000-2001)

Kvinner er overrepresentert i omsorgsyrker. Ligger forklaringen i tradisjonelle kjønnsrollemønstre? Sykepleier Ragnhild Warloe er 67 år og vil gjerne jobbe så lenge som mulig.
Fotograf: Knut Snare

31 % av lederne i arbeidslivet er kvinner. Kristin Skogen Lund er president i NHO.
Fotograf: Kyrre Lien

Variasjoner

De finnes mange variasjoner innenfor arbeidsmarkedet. Geografisk sett vil mange typer arbeid være knyttet til de store sentrale byene i Norge. I tillegg er utdanning og kompetanse sentralt i de fleste yrker. Her handler det om å være oppdatert på fagområdet sitt. Livslang læring innebærer at du for å følge med i et skiftende arbeidsliv, må være i stand til å lære nye ting gjennom hele arbeidskarrieren din. Livslang læring vil si at du aldri blir utlært.

Alder

Alder har også noe å si, på godt og vondt. Yngre arbeidssøkende mangler erfaring, eldre kan få problemer med å holde seg oppdatert på nye teknologiske løsninger. Det er også i disse gruppene ledigheten ofte er størst. Mange unge sliter med å etablere seg i arbeidsmarkedet i konkurranse med andre ansatte med erfaring. Ofte opererer man med en kritisk alder på rundt 50 år i arbeidslivet. Mange eldre med mange års yrkeserfaring sliter med å få ny jobb etter fylte 50. Slik sett mister arbeidslivet en viktig ressurs som har etablert mye yrkeserfaring gjennom et langvarig arbeidsliv.

Innvandrere

Det finnes mange eksempler på innvandrere med utdanning og kompetanse som ikke får jobber de er kvalifisert for. Dette er en form for diskriminering. Mange innvandrere blir gående uten jobb, mens mange andre tar jobber de er overkvalifisert for. Er det slik at innvandrere tar de jobbene nordmenn ikke vil ha? Denne praksisen er også en form for sløsing, da samfunnet mister mye kompetent arbeidskraft.

Kjønnsdelt arbeidsmarked?

Finnes det et kjønnsdelt arbeidsmarked i dag? Det finnes ingen lovmessige skiller knyttet til kjønn og arbeid. Likevel er kvinner overrepresentert blant annet i omsorgs- og sørvisyrker, mens menn tradisjonelt sett dominerer blant håndverkere og på ledersiden. Hva skyldes dette? Mye av forklaringen ligger nok trolig i tradisjonelle kjønnsrollemønstre. Gjennom sosialiseringsprosessen understøtter man ofte denne rolledelingen, noe som igjen gir seg utslag i valg av yrke i voksen alder.

Offentlige støtteordninger legger godt til rette for at kvinner og menn skal kunne skape en familie uten å måtte forlate arbeidslivet. Likevel er det som oftest kvinner som tar ansvaret for barn og dermed mister arbeidserfaring i kortere tidsrom. Til tross for lover som skal motvirke denne tendensen i arbeidslivet, finnes fortsatt et kjønnsdelt arbeidsmarked.

Gruppeoppgave: Krav og rettigheter for unge arbeidstakere

Forfatter: Elisabeth Kristoffersen, Inga Berntsen Rudi
Krav og rettigheter for unge arbeidstakere (54592)

Denne gruppeoppgaven handler om unges rettigheter i arbeidslivet. Dere skal her jobbe sammen om å lage en presentasjon om de pliktene og rettighetene unge arbeidstakere har.

Gå i grupper på cirka 3 elever.

Tid: Cirka 2 timer. Presentasjon påfølgende time.

Mange ungdommer i alderen 15–19 år blir utnytta i arbeidslivet. De kjenner ikke rettighetene sine og er sjelden fagorganisert. Dette ønsker Arbeidstilsynet å gjøre noe med. Dere har derfor fått i oppdrag av Arbeidstilsynet å lage en presentasjon/reklame/film/folder/plakat der dere skal forklare hvilke rettigheter og plikter unge arbeidstakere har, hva minstelønn og frikort er, hvor de kan henvende seg dersom de føler seg utnytta, hvorfor det kan være viktig at også ungdom organiserer seg, hva organisasjonene generelt arbeider for, osv. I det hele tatt skal dere lage en presentasjon/reklame/film/ folder/plakat som forteller ungdom, på en fengende og morsom måte, det de trenger å vite om arbeidslivet, rettigheter, plikter, organisasjoner osv.

Bruk NDLA og organisasjonenes hjemmeside som kilder, i tillegg til følgende:
Arbeidstilsynet: Ungdom i arbeid

Barne-, likestillings- og inkluderingsdepartmentet: Ungdom og arbeid

Skatteetaten: Ungdom, arbeid og skatt

Presenter eller vis produktet dere har laget, for klassen i neste time.

Oppgaver: Organisasjoner i arbeidslivet

Forfatter: Elisabeth Kristoffersen, Inga Berntsen Rudi
Organisasjoner i arbeidslivet (54586)

Denne oppgaven er knyttet til yrke og fagorganisering og er en fortsettelse av oppgaven om arbeid og arbeidsmiljø.

Ta som forutsetning at du får deg jobb i det yrket du har valgt å presentere i bloggen din i Arbeid og arbeidsmiljø.

1) Hvilken fagorganisasjon er det naturlig for deg å melde deg inn i? Bruk lenkene til å finne den riktige organisasjonen.

2) Hva arbeider denne fagorganisasjonen primært for?

3) Hvilken hovedorganisasjon er det fagorganisasjonen er tilknytta?

4) Hvilke oppgaver ser denne hovedorganisasjonen som sine fremste?

5) Har fagorganisasjonen og/eller hovedorganisasjonen noen tilbud til deg som elev/student?

6) Hva kan fagorganisasjonen hjelpe deg som medlem med?

7) Hva er fordelene og ulempene ved å være organisert i en fagorganisasjon?

8) Hvilke faktorer er med på å bestemme lønna til dette yrket?

9) Hvordan arbeider fagorganisasjonen for sine medlemmer med henyn til lønn og lønnsutvikling?

Svar på oppgavene som et blogginnlegg der du presenterer "din" fagorganisasjon, hovedorganisasjon, hva disse arbeider for, osv. Dersom du ikke har blogg, legger du oppgavene i Leksemappa under Arbeid- og næringsliv.

Arbeidsledighet

Introduksjon: Arbeidsledighet

Forfatter: Gro-Anita Mortensen, Inga Berntsen Rudi
Introduksjon: Arbeidsledighet (56158)

Arbeidsledighet kan være et stort personlig problem, og mange bruker mye tid på å søke jobber.
Fotograf: Tore Meek

Arbeidsledighet kan være et stort personlig problem for den som ikke får seg arbeid. Derfor er det viktig å vite litt om årsaker til og former for arbeidsledighet. Vi skal se nærmere på hvorfor noen sektorer er mer utsatt enn andre, og på tiltak som reduserer ledigheten og hjelper folk i arbeid.

Arbeidsmarkedet og arbeidsledighet

Forfatter: Jørn Handal
Arbeidsmarkedet og arbeidsledighet (83459)

Arbeidsledigheten framkommer som forskjellen mellom tilbudet av og etterspørselen etter arbeidskraft. Nivået på arbeidsledigheten henger nøye sammen med konjunktursituasjonen. Når økonomien er i en oppgangskonjunktur og det er høy økonomisk vekst, faller vanligvis arbeidsledigheten. Det motsatte er tilfelle i en nedgangskonjunktur.

Finanskrisen og ettervirkningene

Norge har en liten og åpen økonomi med mye handel med utlandet. Den økonomiske utviklingen internasjonalt har derfor stor betydning for norsk økonomi. Norsk økonomi gikk inn i en nedgangskonjunktur rundt årsskiftet 2007/2008, som siden ble forsterket av finanskrisen og virkningene av den. Bruttonasjonalproduktet, det vil si den beregnede verdien av alle varer og tjenester som produseres i et land, falt med 1,8 prosent i Fastlands-Norge i 2009. Til sammenligning var veksten på mellom 4,4 og 5,6 prosent i årene fra 2004 til 2007.

Økonomiske analyser 3/2011 / biblio
http://ndla.no/nb/node/83549

Etterspørselen etter arbeidskraft ble som en følge av dette kraftig redusert, noe som førte til at arbeidsledigheten tok til å øke. I perioden fra 2007 til 2010 økte arbeidsledigheten med 1,1 prosentpoeng til 3,6 prosent.

Utsiktene framover

Nedgangskonjunkturen i Norge ble avløst av en moderat konjunkturoppgang i siste halvdel av 2010, ifølge Statistisk sentralbyrå. Som en følge av dette tok arbeidsledigheten til å falle på slutten av året. Norges Bank, NAV og Statistisk sentralbyrå venter at oppgangskonjunkturen vil fortsette de nærmeste årene. NAV anslår at fra å ha vært på 3,6 prosent i 2010 vil arbeidsledigheten bli på omtrent 3,1 prosent i 2012.

Utviklingen på arbeidsmarkedet nr 2-2011 / biblio
http://ndla.no/nb/node/83550

Statistisk sentralbyrås prognoser fra juni 2011 viser at det først og fremst er de innenlandske forholdene som bidrar til at veksten i norsk økonomi vil være høy.

Økonomiske analyser 3/2011 / biblio
http://ndla.no/nb/node/83549

I utlandet, blant Norges handelspartnere, er den økonomiske veksten ventet å være lav. Det vil medføre at norske eksportorienterte bedrifter vil oppleve lav vekst i etterspørselen etter sine varer. Ikke før i 2013 vil disse landene få en markert bedring av den økonomiske situasjonen. Høyere reallønnsvekst, økte boligpriser og høyere sysselsetting vil føre til en sterk vekst i det private konsumet i Norge. Bedringen i norsk økonomi kan i stor grad tilskrives det økte private konsumet.

Tiltakene som ble satt i verk for å motvirke effektene av finanskrisen og det økonomiske tilbakeslaget, har ført til at statsgjelden i flere land har økt til svært høye nivåer. Den høye statsgjelden har tvunget fram kutt i offentlige velferdsordninger og/eller økning i skattene i flere land. De såkalte PIIGS-landene, som innbefatter Irland, Portugal, Spania, Italia og Hellas, er de landene som synes å stå overfor de største utfordringene når det gjelder den offentlige økonomien. Det er knyttet betydelig usikkerhet til virkningene på økonomien av tiltakene som disse landene nå må gjennomføre, og hvorvidt enkelte av landene faktisk er i stand til å betjene gjelden. Også i USA er den høye og voksende statsgjelden noe som skaper usikkerhet rundt den framtidige utviklingen. Når utviklingen i disse landene er svak, vil det få negative konsekvenser også for norsk økonomi.

Ledighetsutviklingen innen yrker

Arbeidsledigheten har økt mest innen bygge- og anleggsyrker og for industriarbeidere de siste årene. Ledighetstallene hadde kommet ned på svært lave nivåer, men i tidsrommet fra 2007 til 2010 økte antallet arbeidsledige bygge- og anleggsarbeidere med 209 prosent, ifølge tall fra NAV.

Hovedtall om arbeidsmarkedet, mai 2011 / biblio
http://ndla.no/nb/node/83559

Til tross for nedgang over flere måneder er arbeidsledigheten fortsatt høyest innen bygge- og anleggsyrker og industriarbeid. Innen undervisningsyrker og helse-, pleie- og omsorgsyrker har ledighetsveksten vært langt lavere. I 2010 var den registrerte arbeidsledigheten på henholdsvis 0,9 og 1,1 prosent i disse to yrkesgruppene. Til sammenligning var den samlede arbeidsledigheten på 2,9 prosent.

Etterspørselen etter arbeidskraft varierer i takt med konjunkturene i økonomien. Variasjonen i etterspørselen vil vanligvis være større i privat enn i offentlig sektor. Dette skyldes hovedsakelig at hvilke tjenester og ytelser det offentlige skal tilby, er politisk bestemt, mens produksjonen innen privat sektor i stor grad er bestemt av markedsforholdene. Bygge- og anleggsnæringen og industrien er typiske eksempler på det sistnevnte.

Økende optimisme i bygg og anlegg

Som følge av bedringen i norsk økonomi er behovet for nyrekrutteringer igjen økende innenfor disse to næringene, ifølge NAVs bedriftsundersøkelse som ble gjennomført våren 2011.

Bedriftsundersøkelsen våren 2011 / biblio
http://ndla.no/nb/node/83551

. Undersøkelsen viser at 37 prosent av bedriftene innen bygg og anlegg venter økt sysselsetting, mens 11 prosent venter en nedgang det kommende året. Optimismen har dermed økt mest i denne næringen det siste året. Dette kan sees i sammenheng med sterk befolkningsvekst, økende boligpriser og lysere utsikter for norsk økonomi.

Antallet arbeidsledige industriarbeidere og bygge- og anleggsarbeidere har også gått klart ned det siste året, og bekrefter således resultatene fra NAVs bedriftsundersøkelse. I mai i år var det en nedgang i antallet arbeidsledige på henholdsvis 23 og 20 prosent i disse to yrkesgruppene sammenlignet med samme måned i fjor.

Høyere arbeidsledighet blant dem med lav utdanning

Personer uten fullført videregående utdanning er en gruppe som ofte stiller svakt i konkurransen om de ledige jobbene. Dette vil særlig være tilfelle i dårlige tider når arbeidsgivere har mange jobbsøkere å velge mellom ved ansettelser. Ledighetsnivået er derfor gjennomgående langt høyere for denne gruppen enn for dem med fullført videregående eller høyere utdanning. Dette bildet bekreftes av ledighetsstatikken fra NAV for desember 2010. Mens den samlede arbeidslediheten var på 2,8 prosent, var den på 4,9 prosent for dem med kun grunnskole.

Virkninger av globalisering og teknologisk framgang

Globaliseringen og den teknologiske framgangen de siste tiårene har ført til sterk vekst i etterspørselen etter høyt utdannet arbeidskraft i de fleste OECD-land. Dette har også gitt seg utslag i en betydelig driftsutsetting av arbeidsintensiv industri fra disse landene til land der arbeidskraften er billigere. Det har med andre ord skjedd det man kan kalle en arbeidsdeling der mye av industriproduksjonen som før foregikk i Vesten, nå er flyttet til framvoksende økonomier som Kina og India. I Vesten har innslaget av høyteknologiske og tjenesteytende næringer blitt stadig større.

I mange av de vestlige landene har ikke tilbudet av høyt utdannet arbeidskraft økt i takt med den økte etterspørselen etter denne type arbeidskraft, noe som har ført til større forskjeller i arbeidsledighet og lønn mellom utdanningsgrupper. Dette ser imidlertid ikke ut til å gjelde Norge, hvor lønnsforskjellene synes å ha vært relativt stabile de siste årene. Gratis høyere utdanning har ført til at det er mange som tar utdanning utover videregående skole her i landet. Tilbudet av høyt utdannet arbeidskraft har dermed trolig økt mer i takt med den økte etterspørselen etter denne type arbeidskraft her enn i andre land. De stabile lønnsforskjellene har trolig nær sammenheng med dette.

Langsiktige behov for arbeidskraft

Etterspørselen etter høyt utdannet arbeidskraft vil trolig fortsette å øke fram mot 2030, ifølge en analyse utført av Statistisk sentralbyrå.

Demand and supply of labour by education, towards 2030. Rapport 2010/30 / biblio
http://ndla.no/nb/node/83553

Denne analysen er basert på historiske erfaringer og makroøkonomiske sammenhenger. Framskrivingene er veldig usikre, men det er likevel

noen utviklingstrekk som med ganske stor grad av sikkerhet vil inntreffe. Dette gjelder særlig den demografiske utviklingen, som dreier seg om størrelsen på og alderssammensetning i befolkningen. En stadig større andel vil tilhøre de eldste aldersgruppene i årene framover. Framskrivinger viser at antallet yrkesaktive per pensjonist vil gå ned fra 2,6 i dag til 1,8 i 2050. Globaliseringen og den teknologiske utviklingen er dessuten ventet å fortsette, noe som innebærer at innslaget av tjenesteytende og høyteknologiske næringer vil øke.

Aldersøkningen i befolkningen vil føre med seg at behovet for helsetjenester og sykehjemsplasser blir større i årene framover. Dette medfører at etterspørselen etter helse-, pleie- og omsorgsutdannede vil øke. Sysselsettingsveksten anslås å være særlig sterk for denne typen arbeidskraft og for arbeidskraft med utdanning på bachelornivå innen økonomi og administrasjon fram mot 2030, ifølge Statistisk sentralbyrå. Framskrivingen viser for øvrig at utviklingen med økende etterspørsel etter arbeidere med utdanning på høyskole- og universitetsnivå, samt fra yrkesfaglige studieretninger på videregående skole, vil fortsette i hele framskrivingsperioden. I 2030 vil 18 prosent etter beregningene ha kun grunnskole eller grunnkurs fra videregående skole, mot 27 prosent i 2007.

Hvorfor arbeidsledighet?

Forfatter: Erik Sølvberg, Fagbokforlaget
Hvorfor arbeidsledighet? (4582)

Det er mange grunner til arbeidsledighet. Vi skal ta for oss noen av dem og dele dem inn etter type.

Sesongarbeidsledighet. I noen bransjer er det vanskelig å sysselsette alle ansatte hele året. Slike bransjer er for eksempel bygge- og anleggsbransjen og fiskeforedlingsindustrien.

Friksjonsarbeidsledighet. De som slutter i et arbeid, må ofte gå ledige en tid før de finner noe nytt. På samme måte kan det gå litt tid før de som nettopp er ferdige med utdanningen sin, finner seg et passende arbeid. Dette gjelder også noen av dem som har skaffet seg svært lang utdanning.

I 2005 vedtok Norske Skog å legge ned papirfabrikken Union i Skien. Da produksjonen stoppet var det mange som ikke hadde fått ny jobb og gikk ut i arbeidsledighet.

Strukturarbeidsledighet. Vi snakker om strukturarbeidsledighet når det i en lang periode er flere arbeidssøkere enn arbeidsplasser i en eller flere bransjer. Struktur betyr oppbygning eller sammensetning. Det kan bli strukturarbeidsledighet når næringslivet endrer seg raskt og mye.
Slike endringer kan foregå på flere måter:

- Bedrifter slår seg sammen til større enheter (fusjonerer). Da kan noen ansatte bli overflødige fordi bedriften kan produsere like mye med færre ansatte.
- Noen bransjer har dårlige tider, mens andre gjør det godt. Da minker etterspørselen etter visse typer arbeidskraft, mens andre kan velge og vrake i stillinger. Det er mange grunner til at hele yrkesgrupper eller bransjer kan bli rammet. Svikt i naturressursene er ett eksempel. Gruvedriften tar slutt når det ikke er mer malm igjen, og fiskeriene får problemer når fisken forsvinner. De siste årene har vi også hatt eksempler på at mange har mistet arbeidet fordi et konsern la ned en eller flere av fabrikkene sine selv om de gikk med overskudd. I Skien skjedde dette da Norske Skog i 2005 vedtok å legge ned Union. Noen konserner legger ned virksomheten i Norge og flytter den helt eller delvis til utlandet, der det er billigere å produsere.
- Bedrifter rasjonaliserer produksjonen ved at de tar i bruk ny teknologi. Da kan noen bli sagt opp, mens andre med en annen utdanning blir tilsatt.

Fiskeindustrien er en bransje som kan være merket av sesongarbeidsledighet.

En del unge bruker tid på å finne seg jobb når de er ferdig med å studere. Dette kalles friksjonsarbeidsledighet.

Byggebransjen er ofte preget av både sesongarbeidsledighet og konjunkturarbeidsledighet. I tider med dårlig økonomi satses det mindre i bygg- og anleggsbransjen.

Det som er sagt ovenfor, viser at vi kan ha for få folk med en utdanning det er etterspørsel etter, og samtidig ha for mange med andre typer utdanning. Problemet er at arbeidsledige i én bransje ikke uten videre kan gå over i en annen. Vi kan for eksempel ikke la arbeidsledige med solid medieutdanning begynne som sykepleiere neste dag. Dette viser at vi egentlig ikke har bare ett arbeidsmarked, men flere.

Konjunkturarbeidsledighet. Konjunkturer er svingninger i økonomien, nedgangstider og oppgangstider. Når konjunkturene er dårlige, er etterspørselen etter varer og tjenester så liten at produsentene ikke får solgt varene sine til gode nok priser. Da kan de bli nødt til å redusere eller innstille produksjonen, og folk kan bli arbeidsledige.

Norge har en åpen økonomi. Det vil si at vi må handle mye med andre land. Dersom det er dårlige konjunkturer i land vi eksporterer varer til, kan eksportindustrien hos oss få vanskeligheter og må kanskje si opp folk. På samme måte kan norske bedrifter og hele bransjer få problemer dersom billige utenlandske varer strømmer innover landegrensene.

Kan arbeidsledighet unngås?

Forfatter: Erik Sølvberg, Fagbokforlaget
Kan arbeidsledighet unngås? (4586)

Det vil alltid finnes arbeidsledighet i et land. For det første er Ikke alle enige om årsakene til arbeidsledighet. Det er vanskelig å forutse hva samfunnet i fremtiden trenger av arbeidskraft. I tillegg er norsk økonomi utsatt for internasjonale konjunkturer. Konkurransereglene innenfor EØS-systemet hindrer i stor grad statlig støtte til egne bedrifter, slik at alle bedrifter skal konkurrere på like vilkår.

Det er mange grunner til at det er vanskelig å sikre arbeid til alle. For det første er både politikerne og fagfolkene ofte uenige om hva som er de viktigste årsakene til at folk blir arbeidsløse. For det andre er samfunnet så sammensatt at ingen på forhånd kan si nøyaktig hvilke virkninger de ulike tiltakene får. For det tredje er vi i Norge avhengig av det som skjer i andre land: Har vi arbeidsledighet på grunn av nedgangstider i andre land, er det fint lite vi kan gjøre med årsakene. For det fjerde er vi bundet av mange avtaler som vi har inngått med andre land. Den viktigste avtalen på det økonomiske området er at vi er med i Det europeiske økonomiske samarbeidsrådet – EØS. Her har Norge inngått en avtale med EU, Island og Liechtenstein om et tett og svært omfattende samarbeid på det økonomiske området. EØS-avtalen. Art 1 og 2.

EØS-avtalen med EU gjør at Norge har gått med på fri flyt av varer, tjenester, personer og kapital over landegrensene. Det har mye å si også for det norske arbeidsmarkedet.
Fotograf: Lise Åserud

EØS-avtalen

Myndighetene kan justere etterspørsel ved å øke lønninger og pensjoner, slik at folk får råd til å kjøpe mer varer og tjenester. De kan også velge å senke pensjonsalderen for å få flere inn på arbeidsmarkedet.
Fotograf: Corbis

Elevbedrift i skolen er et tiltak som har vist seg å være svært vellykket, og som har skapt mange arbeidsplasser. Disse guttene i Fredrikstad startet et båtmagasin gjennom elevbedrift. Nå selges magasinet deres gjennom Narvesen.
Fotograf: Espen Sjølingstad Hoen

Denne avtalen gjelder frihandel over landegrensene med varer, unntatt landbruksvarer og fisk. Dessuten skal det være fri flyt av kapital, tjenester og personer. EØS skal altså langt på vei være ett marked. Det skal også være likebehandling av investeringer. Norske myndigheter kan for eksempel ikke frita norske bedrifter for elavgift, mens utenlandske bedrifter må betale. Heller ikke kan norske myndigheter subsidiere (gi økonomisk støtte) til norske bedrifter, for eksempel til å drive ekspressbusser, fordi det ville være i strid med regelen om like konkurranseregler.

Videre kan ikke norske myndigheter prøve å redde arbeidsplasser i Norge ved å hindre utenlandske selskaper i å kjøpe opp norske bedrifter – det ville være i strid med regelen om fri flyt av kapital. Reglene for myndighetenes støt te til bedriftene er de samme i hele området. Grunnen er at bedriftene skal konkurrere på like vilkår uansett land.

Avtalen hindrer alt så norske myndigheter i å bruke en rekke virkemidler for å sikre arbeidsplasser. Det betyr ikke at EØS-avtalen alt i alt fører til økt arbeidsledighet, siden avtalen også gjør at det er blitt lettere for norske bedrifter å få solgt sine varer og tjenester på dette svære markedet. Det var nettopp det som var hovedhensikten med å gå med på avtalen.

Innovasjon Norge hjelper folk i gang med nye virksomheter som kan skape vekst.

Opphavsmann: Innovasjon Norge

Tollvern

WTO tar sikte på å redusere tollen på handel mellom et flertall av landene i verden. Fiskerne ønsker frihandel, mens bøndene vil ha beskyttelse mot billige landbruksvarer fra utlandet. Får ikke bøndene det, frykter de at mange arbeidsplasser går tapt i landbruksnæringene og i næringer som leverer varer og tjenester til bøndene. Men norske myndigheter kan ikke bare tviholde på tollvern for noen produkter og tro at andre land finner seg i det. De kan da svare med å legge høy toll på varer som vi vil selge, for eksempel fisk. Noe kan like vel norske myndigheter gjøre:

Skatte- og avgiftspolitikken

Staten kan bruke skatte- og avgiftspolitikken til å påvirke etterspørselen etter varer og tjenester. Dersom folk må betale mindre i skatt og avgifter, får de mer penger mellom hendene som de kan bruke til å kjøpe for. Dermed kan bedriftene produsere flere varer og tjenester og arbeidsplasser sikres. Men økt etterspørsel kan føre til at prisene stiger så mye at norske bedrifter ikke greier å konkurrere med utenlandske. Dessuten kan jo skattene bli så lave at staten får inn så lite penger at den ikke kan ta seg av alle oppgavene i et moderne samfunn. I så fall går også sysselsettingen ned.

Lønns- og pensjonsutviklingen

Myndighetene kan også på virke lønns- og pensjonsutviklingen slik at etterspørselen stiger. Det kan de gjøre på flere måter: For det første er staten arbeidsgiver for nokså mange mennesker. Det vil si at den er forhandlingsmotpart i lønnsoppgjørene. Går staten med på en solid lønnsøkning, følger gjerne andre med som ikke er statsansatte. Resultatet kan bli at mange får mer penger som de kan bruke til å kjøpe varer og tjenester for. For det andre er det Stortinget som bestemmer hvor mye de gamle og andre skal få i alderspensjon og andre trygder.

De offentlige myndighetene påvirker sysselsettingen direkte innen for de samfunnsområdene de har ansvaret for. Slike områder er helse- og sosialsektoren, utdanningssektoren, forsvaret, politi et og domstolene. Her bestem mer de offentlige myndighetene antall ansatte.

- Myndighetene kan senke pensjonsalderen for å få ned arbeidsledigheten.
- Kanskje kan det bli behov for flere ansatte dersom en senker arbeidstida per dag, for eksempel til seks timer? Forsøk med slike ordninger er i gang.
- Offentlige myndigheter kan oppmuntre til nytenkning og kreativitet med tanke på å få i gang ny aktivitet og nye arbeidsplasser. Et eksempel på slike tiltak er det store prosjektet for ungdom – prosjekt Elevbedrift på skolene. Det ser ut til at det har blitt en suksess, siden det har skapt nok så mange arbeidsplasser.

Innovasjon

Innovasjon betyr å tenke nytt – komme på nye produkter som kan gi flere arbeidsplasser. I regjeringens handlingsplan for innovasjon heter det: «Norge skal være et av verdens mest nyskapende land der bedrifter og mennesker med pågangsmot og skaperevne har gode muligheter til å utvikle lønnsom virksomhet.» For å få til dette ble det blant annet dannet et nytt selskap som rett og slett heter Innovasjon Norge. Det er en sammenslåing av flere etater som tidligere hadde ansvar for distriktsutvikling, nyskaping og eksport av norske varer og tjenester i utlandet: Blant dem er Statens nærings- og distrikts utviklingsfond, Norges Eksportråd, Norges Turistråd og Statens veiledningskontor for oppfinnere.

Innovasjon Norge satser særlig på å hjelpe folk med å få i gang nye virksomheter som kan skape vekst. Selskapet er spesielt opptatt av å komme i kontakt med unge og kvinner. Selskapet hjelper til med rådgivning og økonomisk bistand, blant annet etablerer stipend til unge som vil sette i gang med egen bedrift.

NAV

NAV har blant annet som oppgave å gi de arbeidsledige opplysninger om ledige stillinger, hvor de finnes, og hva som kreves i de ulike jobbene. Dessuten er det vanligvis NAV som får oppgaven å sette i gang ekstraordinere tiltak som blir vedtatt og betalt av de politiske myndighetene. Dette er tiltak som skal gi arbeid til særlig utsatte grupper, for eksempel unge og funksjonshemmede. Det blir satt i gang kortere kurs som skal gi arbeidslivstrening, og det blir gitt undervisning i å skrive søknader. Flere ganger de siste tjue årene har de statlige styringsmyndighetene gått så langt som å garantere de unge enten utdanning eller arbeid.

Oppgave: Kan arbeidsledighet unngås?

Forfatter: Erik Sølvberg, Fagbokforlaget
Kan arbeidsledighet unngås? (7626)

Oppgaver til "Kan arbeidsledighet unngås?"

1. Nevn noen av grunnene til at det er vanskelig for norske myndigheter alltid å sikre full sysselsetting.
2. Hva er frihandel?
3. Hva er EØS? Enn WTO?
4. Hva er hovedinnholdet i EØS-avtalen?
5. Hvordan kan skatte- og avgiftspolitikken påvirke sysselsettingen i samfunnet?
6. Hvordan kan staten påvirke etterspørselen etter varer og tjenester?
7. Hvordan kan dannelsen av elevbedrifter bidra til økt sysselsetting over tid?
8. Hvilke oppgaver har Innovasjon Norge?
9. Diskuter om det er fornuftig å bevilge store summer til bøndene.
10. Diskuter om det er klokt av de statlige myndighetene å garantere de unge enten utdanning eller arbeid.

Oppgave: Hvorfor arbeidsledighet?

Forfatter: Erik Sølvberg, Fagbokforlaget
Hvorfor arbeidsledighet? (7621)

Oppgaver til Hvorfor arbeidsledighet?

1. Gjør greie for de ulike årsakene til arbeidsledighet.
2. Hvilke bransjer er mest utsatt for sesongledighet?
3. Hvorfor er det feil å snakke om ett arbeidsmarked?
4. Hva vil det si at Norge har en åpen økonomi?
5. Kan det være en ulempe for Norge at økonomien er så åpen?
6. Kan du tenke deg noen fordeler ved den åpne økonomien?

Bedrift

Introduksjon: Bedrift

Forfatter: Inga Berntsen Rudi
Introduksjon: Bedrift (56163)

Hvis du skal starte din egen bedrift, må du vite hvordan du setter opp regnskap.

Fotograf: Stein J. Bjørge

De som vil etablere egen bedrift, møter en rekke utfordringer, blant annet i økonomisk planlegging. Vi skal blant annet se på hvordan du kan starte din egen bedrift og hvordan du setter opp et regnskap.

Marte planlegger egen bedrift

Forfatter: Senter for nye medier, Høgskolen i Bergen
Marte planlegger egen bedrift (21383)

Den som vil starte bedrift, må tenke nøye gjennom om det er realistisk å få dette til. Her følger vi Marte som utdanner seg til kokk og drømmer om å starte sitt eget cateringfirma – hun vil lage mat som hun kjører rundt til bedrifter og private.

Den som vil starte bedrift, må tenke nøye gjennom om det er realistisk å få dette til. Er forretningsideen din god nok? Er DU god nok til å gjennomføre den? Hvilke utfordringer vil du komme til å møte?

En systematisk gjennomgang av slike spørsmål kan gjøres som en såkalt SWOT-analyse. Dette er en engelsk forkortelse for disse punktene:

- Strengths: Hva er **styrken** ved ideen din, og hva er **din styrke** som gjør at du vil kunne gjennomføre dette?
- Weaknesses: Hva er **svakhetene** ved deg som "gründer" og ideen din?
- Opportunities: Hvilke **muligheter** ligger i markedet og omgivelsene dine?
- Threats: Hvilke **trusler** ligger i markedet og omgivelsene dine – hva kan velte prosjektet ditt?

Her kan du følge Marte som holder på å utdanne seg til kokk og drømmer om å starte sitt eget cateringfirma; hun vil lage mat som hun kjører rundt til bedrifter og private. Marte gjennomfører en SWOT-analyse på sin egen måte ...

Mediesenteret HiB

Martes kjøkken / video
http://ndla.no/nb/node/121927

Spør rådgiveren

Forfatter: Senter for nye medier, Høgskolen i Bergen
Spør rådgiveren (25373)

Gry Sæterdal har som jobb å veilede folk som vil starte eget firma. Her svarer hun på aktuelle spørsmål.

Skal du starte din egen bedrift, dukker det opp en rekke utfordringer og spørsmål. Her møter du rådgiver Gry Sæterdal som jobber ved et etablerersenter i Bergen. Klikk på spørsmålene, så gir hun deg gode svar.

Spør rådgiveren 1 / video
http://ndla.no/nb/node/24770

Spør rådgiveren 2 / video
http://ndla.no/nb/node/24771

Spør rådgiveren 3 / video
http://ndla.no/nb/node/24772

Spør rådgiveren 4 / video
http://ndla.no/nb/node/24773

Spør rådgiveren 5 / video
http://ndla.no/nb/node/24774

Huskeliste for etablerere:

- Beskriv forretningsidéen din og prøv den ut på venner og kjente.
- Sett idéen ned på papiret.
- Lag en ”for og imot”-liste over hva som taler for, og hva som taler mot at dette skal lykkes.
- Lag en forretningsplan: Bruk malen fra Bedin.no.

Nyttige nettsteder for etablerere:

- Bedriftsinformasjon/etablererinformasjon - bedin.no
- Forretningsplan (mal), Bedin.no
- Etableringshjelp, tekna.no
- Gründere forteller, evasenteret.no

Bedrift: Å lage budsjett

Forfatter: Trude Løvskar, Senter for nye medier, Høgskolen i Bergen
Bedrift: Å lage budsjett (22165)

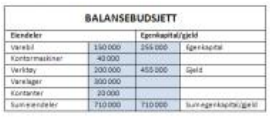

Budsjettet er det viktigste planleggingsverktøyet en bedriftsleder har. Som regel setter man opp budsjett for hvert kalenderår. Her går det fram hvilke inntekter bedriften regner med, og hvordan disse pengene er tenkt brukt.

Budsjettet er en oppstilling av **forventede inntekter og kostnader** i det kalenderåret som kommer. Hvor mange penger planlegger firmaet å tjene? Hva kommer de til å tjene penger på? Hvor store utgifter regner man med? Utgifter til hva?

Økonomi danner grunnlaget for aktiviteten i bedriften, og ved å studere tallene i budjsettet får man en ganske detaljert oversikt over hva bedriften har tenkt å holde på med i året som kommer. Budsjettet er altså viktig som **planleggingsverktøy**.

Hvem har nytte av budsjettet?

- De som legger planer for alle bedriftens aktiviteter (styret, daglig leder mfl.): Når de har laget budsjettet, har de samtidig lagt en aktivitetsplan. Når dette er vedtatt, har de et dokument som de er enige om, og som er bindende for alle i bedriften.
- De som har ansvar for økonomistyringen i bedriften: De skal porsjonere ut penger til de ulike postene og har ansvar for at bedriften ikke går med underskudd.
- De som eventuelt skal låne bedriften penger: De har behov for å se at bedriftens planer er realistiske.
- Alle som ønsker å se hvilke planer bedriften har, og omfanget av virksomheten.

Budsjetter er egentlig det **forventede regnskapet** for bedriften. Klarer man å følge planene, vil regnskapet se ut akkurat som budsjettet.Regnskapet er en oversikt over de inntektene og utgiftene som bedriften faktisk har hatt, og som skal dokumenteres. Alle bedrifter av litt størrelse har regnskapsplikt. Det betyr at de i forbindelse med selvangivelse skal levere dette til skattemyndighetene.

Det finnes standardoppsett for budsjetter og regnskap. Når et firma leverer regnskap til skattemyndighetene, skal de fylle ut en næringsoppgave. Den samsvarer med et slikt standardoppsett.

I budsjett – og tilsvarende regnskap – finnes det to hoveddeler: **Resultatbudsjettet** viser løpende utgifter og inntekter. **Balansebudsjettet** viser oversikt over eiendeler, gjeld og egenkapital. Les mer om budsjettering på Bedin.no.

BALANSEBUDSJETT			
Eiendeler		Egenkapital/gjeld	
Varebil	150 000	255 000	Egenkapital
Kontormaskiner	40 000		
Verktøy	200 000	455 000	Gjeld
Varelager	300 000		
Kontanter	20 000		
Sum eiendeler	710 000	710 000	Sum egenkapital/gjeld

Balansebudsjett

Opphavsmann: Senter for nye medier, Høgskolen i Bergen

LAG DITT EGET BUDSJETT

Vi har laget et oppsett for et

Resultatbudsjett for Min Bedrift as / fil http://ndla.no/nb/node/22166

på regneark. Dette fungerer som en liten kalkulator, der du kan skifte ut tallene med dine egne. Last ned regnearket og lagre en kopi som du kan jobbe med.

Du kan selv lage en slik budsjettkalkulator. Det gjør du ved å studere og kopiere oppsettet vårt. Merk deg at det bak tallene med grå bakgrunn ligger formler.

Regnearkprogram:

Trenger du regnearkprogram? Last det ned gratis fra Open Office

Oppgave

Innholdet i en forretningsplan

Forfatter: Siri Sørebø, Senter for nye medier, Høgskolen i Bergen, Trude Løvskar
Innholdet i en forretningsplan (5402)

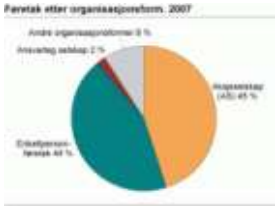

Forretningsplanen forteller i detalj hvordan du har tenkt å drive firmaet ditt. Den skal vise om prosjektet lar seg gjennomføre.

Arbeidet med å starte en bedrift begynner på "tegnebrettet". Før du kan sette i gang, må du altså legge detaljerte planer, og det gjør du ved å utforme en forretningsplan.

Hva skal planen brukes til?

En forretningsplan er et dokument som presenterer forretningsideen din og hvordan du har tenkt å drive bedriften. Forretningsplanen er først og fremst et verktøy for deg selv, men den er også nyttig når du skal presentere idéen din for banker, samarbeidspartnere, myndigheter og lignende. Alle som skal satse penger, må vite hva de begir seg ut på. Skriv kort. Utfyllende opplysninger kan ligge ved som vedlegg.

Å lage en forretningsplan innebærer å lage og "drive" en bedrift på papiret. Planen gjør det enklere å se sammenhenger mellom produkt/tjeneste, marked og nødvendige ressurser: Hva skal du selge? Hvem vil kjøpe det? Hvor mye penger trenger du for å starte opp og drive? Når du svarer på disse spørsmålene, får du en oversikt og et beslutningsgrunnlag før du for alvor setter i gang.

Hva skal planen inneholde?

Forretningsplanen bør ha med disse punktene:

oppsett hentet fra innovasjonnorge.no

- forretningsidé
- personlige opplysninger
- produkt/tjeneste og produksjon
- markedet
- markeds- og salgsaktiviteter
- økonomi
- kapitalbehov og finansiering
- organisering og administrasjon av virksomheten
- handlingsplan

Forretningsidéen bør være kort og oversiktlig. Her sammenfatter du i noen få ord hva bedriften skal drive med. Beskriv hva som er bedriftens produkt/tjeneste, og hvilke behov i markedet som skal dekkes. Hva er bedriftens styrke i konkurransen om kundene? Forsøk å trekke fram spesielle egenskaper hos deg selv og produktet eller tjenesten du skal selge.

De personlige opplysningene kan gjerne være ordnet som en CV. De som leser forretningsplanen, skal se at du har det som trengs av bakgrunn og kvalifikasjoner for å kunne sette i gang bedriften du planlegger, og drive den på en god måte.

Produkt/tjeneste og produksjon: Her beskriver du dine produkter eller tjenester, hvor og hvordan produksjonen skal foregå, og hva du trenger av underleveranser.

Markedet: Hvem er dine kunder, hva kjennetegner dem? Hvilke konkurrenter finnes? Hvordan er framtidsutsiktene i dette markedet? Hvis du har gjort markedsunderøkelser, legger du dem ved.

Markeds- og salgsaktiviteter: En forutsetning for å komme i gang med bedriften er at dine produkter/tjenester blir kjent hos kundene. Hva er din plan for markedsføring?

Økonomi / **Kapitalbehov og finansiering:** Du lager en oversikt over hva du trenger av penger og utstyr for å komme i gang og for å drive bedriften, og du setter opp budsjetter for drift de nærmeste tre årene.

Organisering og administrasjon av virksomheten: Hvordan skal bedriften din ledes, hvordan planlegger du å organisere innkjøp, salg, markedsføring, osv.? Hva slags avtaler kommer du til å ha med dem som du skal samarbeide med? Disse spørsmålene besvares under dette punktet. Du må også ha en plan for hvilken selskapsform du vil velge: Skal firmaet ditt organiseres som enkeltpersonforetak (ENK), ansvarlig selskap (ANS eller DA) eller aksjeselskap (AS)?

Handlingsplan: Her beskriver du hvordan du har tenkt å gå fram i arbeidet med å starte bedriften din. Handlingsplanen bør inneholde datoer, slik at man kan se hvilke tidsperspektiver du har.

Selskapsformer (forklaringer)**:**

EnkeltpersonforetakEt enkeltpersonforetak er næringsvirksomhet drevet for en enkeltpersons regning og risiko. Et enkeltpersonforetak må inneholde eierens slektsnavn (etternavn). Skulle det oppstå økonomiske problemer, er eieren ansvarlig for gjelden med sine personlige eiendeler.Kilde: SSB ..... Ansvarlig selskapEr virksomheten organisert som ansvarlig selskap, er det to eller flere eiere som driver virksomheten for felles regning og risiko. Det vil si at eierne har et ubegrenset ansvar for gjelden i selskapet, og at ansvaret er solidarisk. Solidarisk ansvar vil si at hvis en av eierne ikke kan betale, må den andre eller de andre betale – en for alle og alle for en.Navnet til bedriften må inneholde ordene ansvarlig selskap eller forkortelsen ANS.Kilde: SSB ....._ AksjeselskapAksjeselskap kan startes av en eller flere aksjonærer. Aksjekapitalen i et privat aksjeselskap skal være minst kr 30 000. Den kan fordeles på én eller flere aksjer, men alle aksjene skal være like store.Ingen av aksjonærene har ansvar for gjelden i bedriften utover det de har innbetalt i aksjekapital. Det vil si at her er rettighetene og pliktene knyttet til bedriften og ikke til eierne.Kilde: SSB

Oppgave: Jeg, en gründer?

Forfatter: Elisabeth Kristoffersen
Jeg, en gründer? (54557)

Du har gått gjennom sidene på NDLA som handler om bedriftsetablering (se høyremenyen), og du har nå en veldig god idé til et produkt du har lyst til å selge. Men hvordan skal du gå fram, fra idé til bedriftsetablering, finansiering, produksjon og salg?

Gå sammen to og to. Ha en idémyldring først og finn et produkt dere har lyst til å satse på.

Følg deretter følgende punkt som er beskrevet nærmere i Innholdet i en forretningsplan.

1) Hva er forretningsideen?
2) Personlige opplysninger – CV.
3) Beskriv produktet/tjenesten/produksjonen.
4) Foreta en enkel markedsvurdering – hva er markedet, hvor stort er det, osv.
5) Hvordan skal du markedsføre produktet ditt? Hvem er målgruppa for produktet?
6) Pris (kostnad, etterspørsel, salgsmuligheter).
7) Markedsføring og salg.
8) Økonomi, kapitalbehov og finansiering. Hvordan skal du finansiere produksjonen? Sett opp et budsjett for tre år.
9) Organisering og administrasjon av virksomheten.
10) Handlingsplan. Hvor og når skal du starte etablering av virksomheten?

Presentasjon: Mot slutten av timen eller neste time skal dere presentere deres bedriftsidé og plan for videre arbeid + budsjett. I tillegg skal dere levere en skriftlig forretningsplan i Leksemappa under Arbeids- og næringsliv.

Oppsummering: Arbeids- og næringsliv

Forfatter: Gro-Anita Mortensen, Elisabeth Kristoffersen
Oppsummering: Arbeidsliv og næringsliv (57750)

Her finner du en oppsummering av hva du bør ha lært gjennom arbeidet med dette temaet.

Rettigheter i arbeidslivet

I gjennomsnitt er nordmenn 35 år i lønna arbeid. Vi arbeider fordi vi må forsørge oss selv, men også fordi vi har lyst. Vi betaler skatt av inntekten fra arbeidet vårt, og det gir oss følelse av økonomisk deltagelse. I tillegg har arbeid en egenverdi ved at arbeidstakeren utvikler seg, får ny kompetanse og kunnskap.
Det er viktig å kjenne til sine rettigheter som arbeidstaker, også når du som ung har deltids- eller sommerjobb. Alle arbeidstakere er beskytta av arbeidsmiljøloven, der det blant annet er bestemt hvor lenge og hvor ofte du kan jobbe, hvor lange pauser du har krav på, og at du har rett på lønn under opplæring.

Næringer

I Norge har primærnæringene som jordbruk, skogbruk og fiske lange tradisjoner. Det er mange som arbeider innen disse yrkene i dag, men vi ser også at flere og flere arbeider med å foredle produktene som primærnæringene leverer. Dette kalles sekundærnæringer. Den næringen som har økt mest de siste årene, er tertiærnæringene, eller servicenæringene. Det er flere som arbeider i butikk, bank, frisør, skole, sykehus og aldershjem enn noen gang. Dette er næringer som ikke produserer et fysisk produkt, men arbeidstakerne selger tjenestene og kompetansen sin til andre.

Levestandard og livskvalitet

En grunn til at etterspørselen etter tertiærnæringene har økt, er høyere levestandard. Nordmenn forventer at skolen skal være bra, at man skal bli tatt godt hånd om dersom man blir syk, og at man får reise på ferie minst en gang i året. Årsakene til at levestandarden har økt, er mange, men en viktig faktor er at økonomien til Norge og nordmenn er god, og at vi derfor kan bruke penger på ting vi som samfunn mener er bra, og vi som enkeltpersoner mener er bra for oss. Men selv om levestandarden har økt, vil det ikke automatisk si at livskvaliteten har økt tilsvarende. En indikator på god livskvalitet kan være tilgang til nettopp skole- og helsetjenester, og mulighet for et visst forbruk, men det er ikke slik at lykken kommer med mer penger.

Inntekter og oljefond

Vi produserer få varer for salg i Norge, og dette fører til mindre eksport til andre land. Vi tjener mye penger på eksport av olje, men fordi oljen er en ikke-fornybar ressurs og derfor vil ta slutt en gang, sparer Norge deler av oljeinntektene til framtidige generasjoner i oljefondet.
Arbeidsledighet kan oppstå dersom tilgangen på arbeid er mindre enn antall arbeidssøkere. Denne typen arbeidsledighet kaller vi strukturarbeidsledighet. Arbeidsledighet får store konsekvenser for den enkelte på grunn av mindre inntekt og en følelse av at det ikke er behov for vedkommende. Men høg arbeidsledighet fører også til mindre inntekter til staten, høgere utgifter og en rekke sosiale problemer.

Fagorganisering

Arbeidsmiljøloven sikrer visse rettigheter til arbeidstakere, men det kan oppstå uenighet om lønn, ansettelse og arbeidstid mellom arbeidstaker og arbeidsgiver. Derfor er det mange arbeidstakere som organiserer seg i fagorganisasjoner. En fagorganisasjon er en sammenslutning av arbeidstakere som har samme slags arbeid eller utdanning. Fagorganisasjonene er igjen del av paraplyorganisasjoner eller hovedorganisasjoner, og det er disse som forhandler om lønn med arbeidsgiverne.
Vi har sentrale lønnsoppgjør hvert år, der partene først forhandler seg imellom om lønn, fordeling av lønn og andre arbeidsforhold. Dersom forhandlingene ikke fører fram, får de hjelp av riksmeklingsmannen. Dersom de ikke blir enige, blir det konflikt mellom arbeidstakerne og arbeidsgiverne, og det blir streik.

Næringsutvikling og bedriftsetablering

I Norge arbeider mange i offentlig sektor. Disse produserer tjenester til alle i samfunnet, men skaper ikke noe inntekt til staten. For at staten skal få inntekt, trenger vi bedrifter som selger varer og tjenester. Disse kan eksportere varer i tillegg til å selge i Norge, og de betaler inn skatt til staten. Men det er ikke bare å sette i gang å lage en bedrift. Først må man ha en forretningsidé, så kan man etter hvert lage en forretningsplan som inneholder konkrete planer om produkt, kostnader, økonomi og markedsføring. Ofte må man låne penger i banken for å gjennomføre prosjektet sitt, og da er det viktig å ha kunnskap om det å lage et budsjett. Et bedriftsbudsjett går over et kalenderår og er delt i to. Resultatbudsjettet viser løpende utgifter og inntekter, mens balansebudsjettet er en oversikt over eiendeler, gjeld og egenkapital.

Politikk og demokrati

Politikk og demokrati - innledning

Forfatter: Inga Berntsen Rudi, Ragnhild Tønnessen, Elisabeth Kristoffersen
Politikk og demokrati – innledning (55928)

Teaser Politikk og demokrati / video
http://ndla.no/nb/node/122316

Har du tenkt over holdningene dine til politiske spørsmål som bompenger for å finansiere veier, private sykehjem eller oljeboring utenfor Lofoten? Kanskje er det helt andre politiske saker du er opptatt av, eller kanskje mener du at politikk er uinteressant, og at du ikke har mulighet til å påvirke saker uansett?

Mange ungdommer er med i politiske partier eller interesseorganisasjoner. Andre påvirker gjennom aksjoner på Facebook. Under Politikk og demokrati skal du får hjelp til å bli bevisst hvordan du kan delta i og påvirke det politiske systemet.

Politikk handler om hvordan samfunnet skal styres og utvikles, og om fordelingen av goder og byrder. Politikerne må prioritere mellom goder og byrder og avgjøre hvordan de skal fordeles og veies opp mot hverandre. Goder kan være utdanning, transport, helsetjenester og støtteordninger som barnetrygd og sykelønn. Byrder er blant annet skatter og avgifter. Prioriteringene gjør de på vegne av oss; de representerer velgernes mening.

De forskjellige politiske partiene har forskjellige holdninger til hva som skal prioriteres. Hvem som sitter i regjering, og hvor stor støtte det partiet eller de partiene har i Stortinget, påvirker hvordan prioriteringene blir. Det er de forskjellige holdningene som gjør at vi får diskusjoner for eksempel om det er skole eller eldreomsorg som skal få mest penger fra budsjettet dette året, om det er jernbanen eller veiene det skal satses på, hvem som skal få skattefordeler, eller hvor mye vi skal gi i støtte til fattige land.

Demokrati som styreform kalles også folkestyre. Vi sier gjerne at i Norge har vi et representativt demokrati. Det avholdes frie valg, og folket får muligheten til å stemme på hvem de ønsker at skal representere deres syn i regjering, på Stortinget og i fylkes- og kommunestyrer. Men hva er et demokrati? Hva er forutsetningene for et demokrati? Og hva kan true demokratiet?

Det er en sammenheng mellom styreform, rettsstat og menneskerettigheter. Men selv om demokrati blir ansett som et gode, blir ikke alle nødvendigvis behandlet og representert like godt med denne styreformen heller, for eksempel minoriteter og urfolk. En persons innflytelse og makt i politiske prosesser kan avhenge av både etnisitet og det vi kaller sosioøkonomiske forhold. Sosioøkonomiske forhold henger blant annet sammen med inntekt og utdanning. Vi skal forklare disse begrepene nærmere og se på hva som påvirker vår makt i systemet.

For mange økonomier, enten det er snakk om bedrifter, regioner eller stater, er økonomisk vekst et mål i seg selv. Privatpersoner ønsker også økonomisk vekst – gjerne for å få bedre levestandard. Men gir bedre og bedre levestandard også en stadig bedre livskvalitet? Og synes vi det er greit når økonomisk vekst går på bekostning av en bærekraftig utvikling, eller bør disse gå hånd i hånd? Det kan være vanskelig å se disse sammenhengene, men her skal vi hjelpe deg på vei til en forståelse.

Kompetansemål

Mål for opplæring er at eleven skal kunne:

- utforske og diskutere korleis ein kan vere med i og påverke det politiske systemet gjennom å bruke ulike kanalar for påverknad
- gjere greie for ulike utfordringar for demokratiet, mellom anna representasjon frå urfolk og minoritetar
- diskutere korleis makt og innverknad kan variere på grunnlag av etnisitet og sosioøkonomiske forhold
- diskutere samanhengar mellom styreform, rettsstat og menneskerettar
- gjere greie for styreforma og dei viktigaste politiske styringsorgana i Noreg, både norske og samiske, og drøfte fleirtalsdemokratiet
- analysere grunnleggjande skilnader mellom dei politiske partia i Noreg
- gjere greie for sentrale kjenneteikn ved den økonomiske politikken i Noreg
- diskutere hovudprinsippa for den norske velferdsstaten og dei utfordringane han står overfor
- diskutere omgrepa økonomisk vekst, levestandard, livskvalitet og berekraftig utvikling og forholdet mellom dei

Styringsform og styringsorganer

Introduksjon: Styringsform og styringsorganer

Forfatter: Gro-Anita Mortensen, Leonhard Vårdal
Introduksjon: Styringsform og styringsorganer (56224)

Stortinget er Norges nasjonalforsamling og vårt øverste folkevalgte organ.

Fotograf: Cornelius Poppe

Ethvert samfunn utvikler sin egen styringsform og sine egne styringsorganer. Noen viktige ideologiske prinsipper ligger likevel til grunn for de ulike organene. Her skal vi se nærmere på hvilke styringsorganer vi har på nasjonalt, regionalt og lokalt nivå i Norge.

Regjeringen

Forfatter: Jan-Arve Overland, Inga Berntsen Rudi
Regjeringen (8204)

Ifølge Grunnloven har regjeringen den utøvende makten i Norge. Det vil si at regjeringen har ansvaret for å gjennomføre de vedtakene som Stortinget fatter.

Dessuten er det regjeringen som tar initiativet til de fleste sakene som blir behandlet i Stortinget. Det gjelder de fleste lovene. Regjeringen utarbeider også forslag til statsbudsjettStatsbudsjettet er et budsjett over statens inntekter og utgifter. Det vedtas i Stortinget i slutten av hver høstsesjon. Forslaget til statsbudsjett fremmes av regjeringen og får alltid "Proposisjon til Stortinget nr. 1" (Prop. 1 S.) i navnet sitt.. Vi sier med andre ord at regjeringen har det politiske initiativet, og det å ha initiativet gir makt.

Regjeringens oppgaver kan oppsummeres i disse punktene:

- Regjeringen utarbeider forslag til statsbudsjett.
- Regjeringen lager forslag til nye lover.
- Regjeringen setter de lovene og tiltakene som Stortinget vedtar, ut i livet.
- Regjeringen utarbeider retningslinjer og forskrifter til lover som Stortinget har vedtatt.
- Regjeringen har ansvaret for driften av statens virksomheter, for eksempel Forsvaret og universitetene.
- Regjeringen tar hånd om utenrikspolitikken, det vil si Norges forhold til andre land og internasjonale organisasjoner.

Regjeringen Solberg på slottsplassen ved presentasjonen av ny regjering, 16. oktober 2013.
Fotograf: Håkon Mosvold Larsen

Hvem danner regjering?

En av regjeringens oppgaver er å utarbeide forslag til statsbudsjett. Her er det daværende finansminister Sigbjørn Johnsen (Ap) som presenterer den avtroppende regjeringens forslag til statsbudsjett i oktober 2013. Den nye finansministeren er Siv Jensen fra Frp.
Fotograf: Heiko Junge

Regjeringen må ha tillit fra et flertall i Stortinget for å kunne styre. Det er dette som er parlamentarisme.
Fotograf: Cornelius Poppe

I 1884 fikk vi et parlamentarisk system i Norge. ParlamentarismeParlament er et annet ord for nasjonalforsamling, og parlamentarisme er en styreform som innebærer at regjeringen må stå til ansvar for nasjonalforsamlingen (Stortinget).Hvis Stortinget ikke har tillit til regjeringen, må regjeringen gå av.Et parlamentarisk system er en statsform som bygger på parlamentarisme. betyr at regjeringen må ha tillit fra et flertall i Stortinget for å kunne styre. Derfor sitter enhver regjering på Stortingets nåde. Hvis stortingsflertallet er uenig i den politikken regjeringen fører, kan Stortinget når som helst tvinge regjeringen til å gå av, for eksempel ved å stemme for et mistillitsforslagMistillitsforslag kan fremmes for Stortinget av en eller flere stortingsrepresentanter. Dersom det blir vedtatt, innebærer det et mistillitsvotum. Det er en uttalelse som uttrykker at stortingsflertallet ikke har tillit til regjeringen eller til en enkelt statsråd. Regjeringen eller statsråden tvinges dermed til å gå av. mot regjeringen. Regjeringen kan med andre ord ikke styre med et flertall i Stortinget mot seg. Men regjeringen kan selv stille kabinettspørsmålNår en regjering stiller kabinettspørsmål, betyr det at den truer med å gå av dersom forslaget det gjelder, ikke blir vedtatt i Stortinget. for å få viljen sin igjennom. På den måten kan regjeringen legge press på Stortinget ved å true med å gå av.

Kjell Magne Bondevik var statsminister i to mindretallsregjeringer. Den første var en koalisjon mellom KrF, Sp og V mellom 1997 og 2000. Den andre var en koalisjon mellom KrF, H og V mellom 2001 og 2005.
Fotograf: Jon Eeg

Det er sammensetningen av Stortinget som bestemmer hvem som skal danne regjering. Derfor vil det alltid knyttes stor spenning til hvem som får i oppgave å danne regjering ved stortingsvalgene.

La oss se litt nærmere på de siste valgene. Før valget i 2005 gikk partiene Arbeiderpartiet (Ap), Sosialistisk Venstreparti (SV) og Senterpartiet (Sp) ut og sa at de ville danne en regjering sammen hvis de fikk flertall. De fikk raskt tilnavnet "de rødgrønne". Disse partiene vant valget og fikk 89 representanter i Stortinget – altså mer enn 50 prosent – og dannet en regjering med Jens Stoltenberg fra Ap som statsminister. Ved valget i 2009 klarte de rødgrønne å beholde makten etter at de sikret et flertall med 86 representanter i Stortinget. Ved siste stortingsvalg i 2013 gikk den sittende regjeringen igjen til valg på et rødgrønt samarbeid, mens de borgerlige partiene Høyre, Fremskrittspartiet (Frp), Venstre (V) og Kristelig Folkeparti (KrF) gikk til valg på et borgerlig regjeringsalternativ. De borgerlige partiene var ikke klare på hvilken sammensetning en eventuell borgerlig regjering ville få, men resultatet av valget var tydelig: Velgerne ga de borgerlige et flertall på til sammen 96 mandater.

Resultatet ved stortingsvalet i 2013 blei:

Parti	Representantar
Arbeidarpartiet	55
Høyre	48
Fremskrittspartiet	29
Sosialistisk Venstreparti	7
Senterpartiet	10
Kristileg Folkeparti	10
Venstre	9
Miljøpartiet De Grønne	1
Samlet antall representanter:	**169**

De borgerlige partiene fikk altså rent flertall i Stortinget, men samtidig måtte de forhandle for å se om de kunne bli enige om en felles politisk plattform. Statsministerkandidat Erna Solberg uttalte at hennes mål var at alle de fire partiene skulle sitte i regjering sammen. Men etter to uker med politiske sonderinger ble det klart at Venstre og KrF ikke fant det riktig å tre inn i en regjering med Høyre og Frp. De skrev i stedet under en samarbeidsavtale, som ga de to minste partiene noen politiske seire, blant annet at det ikke skal konsekvensutredes for oljeboring i havområdene utenfor Lofoten, Vesterålen og Senja i løpet av de neste fire årene. Høyre og Frp fortsatte dermed regjeringsforhandlinger uten KrF og Venstre. Og den 7. oktober ble det klart hvilken politikk de ville legge seg på, og at de var klare for å sitte i regjering sammen. Den nye regjeringen trådte i kraft den 16. oktober etter at Stoltenberg-regjeringen søkte om avskjed rett etter at forslag til statsbudsjett var lagt fram to dager tidligere.

Dagens regjering er en mindretallsregjeringMindretallsregjering betyr at partiet eller partiene som danner regjering, ikke har flertall i nasjonalforsamlingen (Stortinget). Mindretallsregjeringer dannes når mandatfordelingen i Stortinget er slik at det ikke er mulig å danne en flertallsregjering.Regjeringen Bondevik 2001–2005 er et eksempel på en mindretallsregjering., noe vi også hadde i perioden 1983 til 2005. En mindretallsregjering må fra sak til sak søke samarbeid med andre partier på Stortinget for å få vedtatt sine forslag. Solberg-regjeringen har en signert samarbeidsavtale med Venstre og KrF som i første omgang vil være aktuelle partnere for å få sakene vedtatt, men det gjenstår å se hvor mange politiske områder som vil være aktuelle for et slikt samarbeid. Venstre og KrF står selvsagt fritt til å stemme som de selv ønsker i Stortinget så lenge de ikke er en del av regjeringen. Denne regjeringen kalles også en koalisjonsregjeringEn koalisjonsregjering er en regjeringstype som består av medlemmer fra to eller flere partier.Både Stoltenberg II (2005–2009) og Stoltenberg III (2009–2013) er eksempler på koalisjonsregjeringer. siden den består av flere partier. Hvis ett parti danner regjering alene, kaller vi den en ettpartiregjering. De første månedene etter at andre verdenskrig var slutt i 1945, hadde vi en samlingsregjering bestående av alle partiene på Stortinget.

Regjeringen i arbeid

Den øverste lederen for regjeringen er statsministeren. Statsministeren leder arbeidet i regjeringen og representerer regjeringen utad overfor folket, Stortinget og utlandet. De andre regjeringsmedlemmene kalles statsråder. Dagens regjering har 18 statsråder.

Ifølge Grunnloven er det Kongen som i statsrådsmøte utnevner statsrådene og bestemmer hvilke departement de skal styre. Statsrådene har ansvaret for hvert sitt saksfelt. Som regel leder statsrådene hvert sitt departement. Et departement er et administrativt apparat av fast ansatte eksperter som skal hjelpe statsråden med å utføre sine oppgaver. De ansatte her er ikke folkevalgte, og de beholder jobbene sine selv om det blir regjeringsskifte.

Departementene utreder og forbereder sakene som regjeringen legger fram for Stortinget til behandling. De gjennomfører også den politikken som blir vedtatt.

Statsministeren har ikke sitt eget departement, men har sitt eget administrative støtteapparat som heter Statsministerens kontor.

Stortinget

Forfatter: Jan-Arve Overland
Stortinget (8205)

Stortinget er Norges nasjonalforsamling og vårt øverste folkevalgte organ. Det er det fremste uttrykket for det norske representative demokratiet. Her kan alle norske borgere over 18 år utøve sin innflytelse ved å bestemme sammensetningen gjennom valgkanalen.

Stortingets viktigste oppgaver er:

- Stortinget har den lovgivende makten. Det vil si at Stortinget vedtar, endrer og opphever Norges lover. De fleste lovene Stortinget vedtar, er såkalte rammelover eller fullmaktsloverFullmaktslov er en lov der Stortinget overlater (delegerer) til regjeringen og forvaltningen å utforme nærmere detaljerte regler og forskrifter innenfor lovens område.. Det vil si at regjeringen har fullmakt og ansvar for å utarbeide forskrifterEn forskrift er en detaljbestemmelse til en lov vedtatt av Stortinget. Når Stortinget vedtar loven, overlates det ofte til regjeringen å utarbeide de utfyllende detaljene. Slike detaljbestemmelser kan endres uten at loven må opp til ny behandling i Stortinget. til lovene.
- Stortinget har den bevilgende makt. Det vil si at Stortinget vedtar statsbudsjettet hvert år, altså statens beregnede inntekter og utgifter. Statsbudsjettet viser dermed de økonomiske rammene for de oppgavene som staten har det kommende året.
- Stortinget har kontrollerende makt. Det vil si at Stortinget ser til at Regjeringen følger opp det Stortinget vedtar. Det gjøres blant annet gjennom ulike kontrollorganer som kontroll- og konstitusjonskomiteen i Stortinget samt eksterne kontrollorganer som Riksrevisjonen.
- Stortinget vedtar regler og retningslinjer for statens drift. Det behandler også planene for driften.

Det er 169 representanter i Stortinget. Representantene er valgt for fire år.
Fotograf: Cornelius Poppe

Stortingets organisering

Stortinget har 169 representanter. Disse er valgt for fire år. Det første representantene gjør når de samles etter stortingsvalget, er blant annet å velge stortingspresidenten. Stortingspresidenten leder virksomheten og diskusjonene i Stortinget.

Stortingspresident Dag Terje Andersen (2009–2013). Stortingspresidenten leder virksomheten og diskusjonene i Stortinget.
Fotograf: Aleksander Andersen

Representantene er organisert i partigrupper. Partigruppene ledes av parlamentarisk leder. Bård Vegar Solhjell er parlamentariske leder for SV.
Fotograf: Heiko Junge

Når de 169 representantene kommer til Stortinget, organiserer de seg i partigrupperEi partigruppe er en gruppe bestående av alle representantene fra samme politiske parti på Stortinget. Alle stortingsrepresentantene tilhører en partigruppe i Stortinget.. Representantene som er valgt fra samme politiske parti, utgjør en partigruppe. Partigruppene ledes av et gruppestyre. Lederen for gruppestyret kalles for parlamentarisk leder. Gruppestyret tar politiske avgjørelser og samordner arbeidet i partigruppen.

Saksforberedelsene i Stortinget foregår i fagkomiteer. Dette bildet er fra et møte i forsvarskomiteen i 2008. Fotograf: Lise Åserud

Behandling av lovsaker

Tidligere var Stortinget delt opp i et lagting og et odelsting ved behandling av lovsaker. Fra 1. oktober 2009 er dette endret. Etter det skal lovene behandles i et samlet storting. Siden delingen i Odelstinget og Lagtinget ved behandling av lovsaker var bestemt i Grunnloven, måtte det en grunnlovsendring til for å få endret lovbehandlingen.

Ordningen vil i hovedtrekk se slik ut:

- Lovforslag må behandles to ganger av Stortinget i plenum for at loven skal bli vedtatt.
- Det skal gå minst tre dager mellom de to behandlingene.
- Lovforslag bortfaller dersom de forkastes ved første gangs behandling.
- Tredje gangs behandling er nødvendig dersom lovvedtaket ikke aksepteres ved andre gangs behandling.

Fagkomiteene i Stortinget

Saksforberedelsene i Stortinget foregår i fagkomiteerNesten alle saker som tas opp på Stortinget, behandles først i en fagkomité. Fagkomiteene har ulike arbeidsområder. Alle stortingsrepresentantene sitter i en fagkomité.. Alle de 169 representantene sitter i en av 12 fagkomiteer. Partifordelingen innenfor hver fagkomite er mest mulig lik partifordelingen i et samlet storting. Derfor er det vanligvis slik at Stortingets vedtak i en sak er i tråd med komiteens innstilling. Komiteens medlemmer er som regel også partienes eksperter på komiteens fagområde, og er sentrale i utformingen av partienes holdninger og syn i saker innenfor området.

Komiteene får oversendt saker til behandling fra Stortinget.
Som regel er det regjeringen som kommer med forslag til saker som skal behandles i Stortinget. Før det blir fattet politisk vedtak i Stortinget, blir sakene behandlet i partigruppene og i fagkomiteene. Sakene går som regel gjennom en langvarig forberedelse hvor mange har deltatt. Mange organisasjoner og andre grupperinger ønsker å påvirke behandlingen av viktige saker. Siden sakene i praksis blir avgjort i fagkomiteene, så blir de et viktig forum for påvirkning. Fagkomiteene avgir innstilling til Stortinget, som behandler saken i plenum og fatter vedtak.

Arena for politisk debatt

Saksbehandlingen i fagkomiteene og partigruppene skjer for lukkede dører. Derfor er de åpne debattene i Stortinget en viktig arena for politisk debatt. TrontaledebattenTrontaledebatten er en debatt om den årlige trontalen. Trontalen leses opp av Kongen ved Stortingets høytidelige åpning og inneholder regjeringens programerklæring for kommende år., som innleder hver stortingssesjonEn stortingssesjon er den tida stortinget sitter sammen, eller er samlet. Stortingssesjonen starter som regel i oktober og avsluttes i slutten av juni. Stortinget er altså ikke samlet på sommeren., og finansdebatten, og som tar for seg regjeringens økonomiske politikk og prioriteringer, er to viktige årlige debatter. Du kan være til stede når politiske spørsmål debatteres, og få innsyn i hvem som mener hva, og hva som blir vedtatt. En av de mest populære debattene er muntlig spørretimeSpørretime er et møte på Stortinget der stortingsrepresentantene kan stille spørsmål til statsrådene. Spørretimen holdes normalt hver onsdag. I den muntlige spørretimen svarer statsrådene spontant på spørsmål de ikke har fått høre på forhånd. Vanligvis møter to til tre statsråder til den muntlige spørretimen. I den ordinære spørretimen besvares spørsmål som er blitt innlevert av representantene senest fredagen uken før, og som statsrådene dermed har forberedt seg på. hvor representantene kan stille spørsmål direkte til statsrådene og ta opp nye saker.

Budsjettarbeidet

Statens aktivitet koster penger. Her spiller statsbudsjettetStatsbudsjettet er et budsjett over statens inntekter og utgifter. Det vedtas i Stortinget i slutten av hver høstsesjon. Forslaget til statsbudsjett fremmes av regjeringen og får alltid "Proposisjon til Stortinget nr. 1" (Prop. 1 S.) i navnet sitt. en viktig rolle. Statsbudsjettet er en samlet oversikt over hvor mye penger staten vil bruke på et år. Siden det er et budsjett, så har det en inntektsside og en utgiftsside. Ifølge Grunnloven er det Stortinget som har myndighet over dette. Stortinget bestemmer skatter og avgifter og hvordan midlene skal brukes.

Å utarbeide og vedta et statsbudsjett er en langvarig og omfattende prosess. Norske regjeringer bruker mye tid i fellesskap på budsjettdrøftelser. Rammen for neste budsjettår legges under regjeringens budsjettkonferanse i mars, og endelig profil på budsjettet legges i månedsskiftet august/september før budsjettforslaget fremmes for Stortinget i begynnelse av oktober. Regjeringen drøfter også eventuelle justeringer i budsjettet i forbindelse med Revidert nasjonalbudsjett som de legger fram senest 15. mai.

Sametinget – Sámediggi

Forfatter: Jan-Arve Overland
Sametinget – Sámediggi (7877)

Samene er, som nordmenn, et eget folk med sitt eget språk, sin egen historie og sin egen kultur.

Det vil derfor si at Norge er en fleretnisk eller en flernasjonal stat. Det som skiller samene fra andre etniske minoriteter i Norge, er at samene har levd i dagens Norge lenge før Norge ble en nasjonalstat. Dette gir den norske staten et ansvar for å beskytte samenes språk og kultur.

Men det tok lang tid før den norske staten tok dette ansvaret. Først i 1967 ble samisk godkjent som undervisningsspråk for samiske barn. De viktigste endringene kom først i 1980-årene, som en direkte konsekvens av konflikten rundt utbyggingen av Alta-Kautokeino-vassdraget i perioden 1972–1982. Denne konflikten dreide deg ikke bare om miljøvern, men også om samenes rettigheter. Som en følge av denne konflikten ble det offisielt erkjent at samene er en urbefolkning på norsk jord med spesielle rettigheter.

De samiske områdene i Norge, Sverige, Finland og Russland har et felles flagg.
Opphavsmann: Public domain

Egil Olli ble valgt til president i Sametinget for perioden 2009–2013.
Opphavsmann: Sametinget, Johan Mathis Gaup

Sametinget har 43 representanter og er samlet fire ganger i året.
Fotograf: Jan-Morten Bjørnbakk

Sametinget i Karasjok. Sametinget er et folkevalgt forvaltningsorgan som arbeider med alle saker som særlig berører den samiske folkegruppen.
Opphavsmann: Bel Adone

Endringer

Det ble satt ned et samerettsutvalg. Dette utvalget foreslo spesielle lovregler og at det skulle opprettes et folkevalgt organ. I 1987 ble sameloven og opprettelsen av Sametinget vedtatt. I 1988 vedtok Stortinget en ny paragraf i Grunnloven, som påla myndighetene å "lægge Forholdene til Rette for at den samiske Folkegruppe kan sikre og udvikle sit Sprog, sin Kultur og sit Samfundsliv". Det første sametingsvalget ble holdt i 1989.

Stemmeretten

For å stemme ved sametingsvalget må en være registrert i samemanntallet. Alle samer fra Norge som er over 18 år eller fyller 18 år valgåret, har rett til å registrere seg her. Alle kan kreve å bli innført i samemanntallet hvis de har gitt en erklæring om at de oppfatter seg selv som same. Det kan en gjøre om en har samisk som hjemmespråk eller har foreldre, besteforeldre eller oldeforeldre med samisk hjemmespråk. Det samme hvis en er barn av person som står eller har stått i manntallet.

Sametingsvalget foregår hvert fjerde år, samtidig med stortingsvalget. Sametinget består nå av 43 representanter, fire flere enn ved sametingsvalget i 2001. Det er samlet fire ganger i året. Mellom samlingene har Sametingsrådet ansvaret for Sametingets virksomhet. Hovedadministrasjonen for Sametinget ligger i Karasjok. Sametinget har også kontor i Kautokeino, Nesseby, Tromsø, Tysfjord, Harstad og Snåsa.

Sametinget

Sametinget skiller seg fra Stortinget ved at det er et folkevalgt forvaltningsorgan og ikke knyttet til en bestemt kommune eller fylke. Det arbeider også med saker som ligger under flere departementer. Sametingets vedtak er primært rådgivende for de sentrale styresmaktene. Men Stortinget har åpnet for reell beslutningsrett til Sametinget. Dette gjelder særlig forvaltning og fordeling av midler som Stortinget har bevilget til samiske formål.
Arbeidsområdene er svært vidt definert: "alle saker som etter tingets oppfatning særlig berører den samiske folkegruppe". Dette gir Sametinget en stor initiativrett.

Ved valget i 2005 fikk Sametinget for første gang kvinnelig flertall. 22 kvinner ble valgt, noe som utgjør 51 % av representantene.

Sametinget og den samiske offentligheten

Forfatter: Hanne Holmgren
Sametinget og den samiske offentligheten (50164)

Norge er et demokratisk land, styrt etter det parlamentariske prinsipp. Det parlamentariske prinsipp trekker opp retningslinjene for hvordan samspillet mellom de ulike statsmaktene skal være. Dette innebærer at Regjeringen, som den utøvende makt, må ha tillitt i Stortinget, den lovgivende- og bevilgende makt, for å kunne styre landet. I tillegg betegnes det norske styresettet som et representativt demokrati. Med representativt demokrati menes det at folket gjennom deltakelse i valg utpeker hvem som skal representere deres interesser på Stortinget og Sametinget, og i kommunestyre eller fylkestinget.

Norge er i tillegg en enhetsstat, hvor de politiske myndighetene er samlet i sentrale organer og institusjoner. Dette vil si at Stortinget overfører makt og myndighet til fylkeskommuner og kommuner gjennom allmenn lovgivning. Kommunene og fylkeskommunene utgjør egne politiske systemer, organisert som et representativt demokrati innenfor et geografisk avgrenset område. Motsetningen til enhetsstaten er føderale stater, hvor for eksempel delstatene fungerer som en selvstendig myndighet. De øvrige skandinaviske landene, samt Frankrike og Storbritannia er også enhetsstater, mens blant annet Tyskland, Sveits, USA og Canada er føderalstater.

Deltakelse i demokratiet er vesentlig for at det skal holdes levende og at det videreutvikles. Derfor skaper lav valgdeltakelse og lav oppslutning om politiske organisasjoner bekymring, og betegnes som et demokratisk problem.

Samene, Norges urbefolkning

I Norge har vi både en urbefolkning, nasjonale minoriteter og personer som har innvandret til landet i senere tid. Når vi nå skal ta for oss demokratiet, og spesielt den samiske offentligheten, er det viktig å skille mellom disse kategoriene.

Samene i Norge har status som både minoritet og urbefolkning. Dette kommer blant annet av at samene er i mindretall i forhold til nordmenn med ikke-samisk bakgrunn, og at Norge har sluttet seg til ILOILO står for International Labour Organization – den internasjonale arbeiderorganisasjonen. Den er en av organisasjonene i FN-systemet.-konvensjon nr. 169 og FN-konvensjonen om sivile og politiske rettigheter. Indigenous and Tribal Peoples Convention, ILO konvensjon nr. 169, er en vidtgående og omfattende folkerettslig bindende konvensjonEn konvensjon er en avtale som også kan gå under navn som traktat eller pakt. Ofte er konvensjoner internasjonale. En internasjonal konvensjon er en avtale mellom stater hvor de statene som underskriver, forplikter seg til å respektere avtalen. Når en stat har skrevet under på en slik konvensjon, sier vi at staten har ratifisert konvensjonen. Da er konvensjonen folkerettslig bindende for den staten., som utelukkende omfatter urfolks og stammefolks rettigheter. Den berører svært mange aspekter ved urfolks liv, som for eksempel tospråklig utdanning, sedvanerettSedvane (eller seder/skikker) er måter vi opptrer på som er svært vanlige, men som ikke er bestemt i skriftlige regler. Det er altså uskrevne regler som er oppstått i samfunnet over tid, og som folk har rettet seg etter og for eksempel ser på som vanlig skikk og bruk. Sedvanerett er når en sedvane er så innarbeidet at den for eksempel kan brukes i en dom i en rettssak selv om den ikke er skrevet ned i noen lovtekst., miljø, landrettigheter, eiendomsrett, rett til å bli konsultert, rett til å delta i beslutningsprosesser, selvidentifikasjon og åndelige verdier. Norge ratifiserteÅ ratifisere er når et land endelig godkjenner en avtale, for eksempel en konvensjon. Når en avtale er ratifisert, er den bindende. De landene som har ratifisert en avtale, har altså forpliktet seg til å følge den. – som første land i verden – ILO-konvensjon nr. 169 den 20. juni 1990. Det ble da bestemt at konvensjonen for Norges del gjelder for samene.

ILO-konvensjonen om urfolks rettigheter / biblio
http://ndla.no/nb/node/50180

Normenes makt / biblio
http://ndla.no/nb/node/50185

Nasjonale minoriteter har på sin side en annen stilling i den norske offentligheten. Med en nasjonal minoritet menes grupper med langvarig tilknytning til det landet de bor i. I Norge er dette kvener, jøder, skogfinner, rom/sigøynere og romanifolket/tatere. De som faller inn under kategorien innvandrere har en kortere historie i Norge enn både urfolket og de nasjonale minoritetene. Og selv om begge disse grupperingene har konvensjoner som er ment å sikre deres rettigheter, står den samiske befolkningen i Norge i en særstilling som urbefolkning.

Samer og demokrati

En avgjørende grunn for opprettelsen av Sametinget var at samene, ved å være i mindretall, ikke nådde fram i de eksisterende politiske organene i Norge. Samtidig har samene, som urbefolkning, rett til innflytelse over sin framtid. Som urbefolkning står samene i en annen stilling enn andre etniske minoritetsgrupper i Norden. Samene levde i sine bosettingsområder lenge før nasjonalstatene og grensene ble opprettet. Derfor har Stortinget sagt at samisk språk og kultur må anses som opprinnelige i Norge, og at samisk språk og kultur dermed har samme krav på vern og utviklingsmuligheter som norsk språk og kultur. Dette er hovedgrunnen til at samene har sitt eget ting i Norge, mens for eksempelvis rom-folket eller kurdere ikke har det.

Sametinget er en folkevalgt forsamling for samene i Norge. 39 representanter velges fra 7 valgkretser hvert fjerde år. Et overordnet mål for opprettelsen av Sametinget var å belyse ulike perspektiver knyttet til forholdet mellom samene som urbefolkning og nasjonalstaten Norge.

Samer, makt og demokrati. Sametinget og den nye samiske offentligheten. / biblio
http://ndla.no/nb/node/50190

Da Sametinget for første gang ble offisielt åpnet av Kong Olav V, den 9.oktober 1989, skjøt den samepolitiske utviklingen fart. Fram til da var den samiske selvbestemmelsen svært begrenset. Samene i Norge har gjennom Sametinget fått en viss myndighet innenfor kultur, språk, opplæring, kulturminnevern og næring.

Egil Olli
Opphavsmann: Sametinget, Johan Mathis Gaup

Sametinget styres, på lik linje som Stortinget, etter det parlamentariske prinsippet. Dette vil si at Sametingsrådet, som kan sammenlignes med den norske regjeringen, baserer sin virksomhet på tillit hos Sametinget i plenum, som kan sammenlignes med Stortinget. Sametingsrådets medlemmer er valgt av og blant flertallet i plenum, og består av presidenten, visepresidenten og tre rådsmedlemmer. For perioden 2009 – 2013 er Egil Olli fra Det norske Arbeiderparti valgt som president, Laila Susanne Vars fra Árja er valgt til visepresident. De tre rådsmedlemmene er Marianne Balto og Vibeke Larsen fra Det norske Arbeiderparti og Ellinor Marita Jåma fra Åarjel-Saemiej Gïelh.

Det er mange tilbakevendende argumenter som rettes mot Sametingets rett til å bestå som politisk organ. Et av disse er at antallet samer i Norge er så lavt at de politiske ordningene som er etablert for disse ikke er av allmenn interesse. De blir framstilt som et særfenomen for de spesielt interesserte, som har liten betydning for å forstå de større samfunnsmessige utfordringene. Selv om det ved valget i 2009 kun var i overkant av 13 000 registrert i Sametingets valgmanntallEt valgmanntall er en oversikt over de personene som har rett til å stemme ved et bestemt valg. For eksempel har kommune- og fylkestingsvalg, stortingsvalg og sametingsvalg hver sine valgmanntall.

Sametingsvalget 2009 . Lågare valdeltaking, rekord av førehandsrøyster / biblio
http://ndla.no/nb/node/50200

, påvirker den politikken som Sametinget fører langt flere enn de som kan stemme ved sametingsvalget. Dette kommer av at de tiltakene og vedtektene som igangsettes av sametinget berører alle samer i Norge, ikke bare de som avga sin stemme ved valget. Når Sametinget for eksempel utlyser stipender til høyere utdanning, berører det ikke kun de som stemte ved foregående valg, men alle med samisk i fagkretsen. På lik linje vil politiske avgjørelser som tas av Sametinget berøre alle samer, ikke kun et fåtall.

I tillegg arbeider Sametinget med alle saker innenfor alle samfunnsområder som særlig berører samene, og det er en høringsinstansDet er vanlig at forslag fra forskjellige organisasjoner og instanser, blant annet regjeringen, blir sendt ut på høring. Det betyr at man vil ha skriftlige reaksjoner på forslaget.De som forslagene blir sendt ut på høring til, kalles høringsinstanser. Hvis for eksempel regjeringen fremmer et forslag som gjelder idrett, vil sannsynligvis Idrettsforbundet være en av høringsinstansene. Handler forslaget om noe som vil berøre de samiske områdene, er Sametinget en høringsinstans. for offentlige myndigheter i saker som omhandler eller påvirker samiske forhold. Dette foregår i konsultasjonDet å konsultere betyr å søke råd hos en fagkyndig – en som er ekspert på et spesielt fagområde. Når det foregår konsultasjoner mellom to parter, for eksempel Sametinget og norske myndigheter, henvender de seg til hverandre for å spørre om råd og hjelp. mellom Sametinget og norske myndigheter. Konsultasjonsordningen er en formell kanal mellom det samiske samfunnet og norske myndigheter, og skal sikre at de samiske interessene blir synlige og tatt hensyn til når norske myndigheter skal utøve forvaltning eller utforme politikk som berører den samiske folkegruppen i Norge. Med denne ordningen har samene fått en større innflytelse i saker som omhandler egne forhold og har i tillegg blitt mer synlige i det norske demokratiet.

Samerettsutvalget II

En mye omdiskutert samepolitisk sak er Samerettsutvalget II. Samerettsutvalget ble første gang oppnevnt av Regjeringen i oktober 1980. Den direkte foranledningen til oppnevningen av Samerettsutvalget var konflikten om Alta-Kautokeinovassdraget (se informasjon om Altasaken, Norsk Rettsmuseum) som synliggjorde den historiske uretten staten har begått overfor samene når det gjelder rettighetene til land og naturressurser. Samene har gjennom flere hundre år vært den svake og tapende part i konflikter om områder og naturressurser. Innskrenkingen av samenes ressursgrunnlag tiltok i siste del av 1800 tallet og utover 1900 tallet både gjennom lovgiving og domsavsigelser.

På bakgrunn av utviklingen av folkerettenFolkerett er rettsregler som er bindende i forholdet mellom stater. Man regner også med at enkeltpersoner (individer) og internasjonale organisasjoner kan være bundet av folkeretten., sameretten og samepolitikken ble Samerettsutvalget gjenoppnevnt 1. juni 2001, derav navnet Samerettsutvalget II. Utvalgets mandat var blant annet å utrede samenes rettslige stilling til disponering og bruk av land og vann i de samiske områdene utenfor Finnmark, nærmere bestemt i områdene fra Hedmark til Troms, og å fremme forslag til hvordan samene sikres muligheten til å utnytte naturressursene i sine områder. Forslaget som ble lagt fram av Samerettsutvalget II kalles ”Den nye sameretten” og har høstet mye kritikk. Det ble blant annet betegnet som det største landssviket siden Vidkun Quisling og Nasjonal Samling kuppet Norge i 1940 i den samiske avisa Ságat, februar 2009. Men samerettsutvalgets innstilling har ikke kun høstet kritikk fra politisk hold, mange stiller seg tvilende til å utvide de samiske områdene i Norge.

Det var ikke overraskende at Samerettsutvalget II forslag skapte, og fortsatt skaper diskusjoner. Saker som omhandler samenes rettigheter til bruk av land og vann har fra gammel av vært et betent saksområde. Noe som viste seg særdeles godt både i henhold til konflikten om oppdemningen av Alta-Kautokeinovassdraget og opprettelsen av Finnmarksloven.

De regionale og lokale styringsorganene

Forfatter: Jan-Arve Overland, Ragnhild Tønnessen
De regionale og lokale styringsorganene (7831)

Vi bor alle i en kommune, og vi er daglig avhengige av de tjenestene som kommunen gir oss på nær sagt alle livets områder, fra vugge til grav. Tenk bare igjennom en dag i ditt liv. Du tar bussen til skolen og er der hele dagen, trener i idrettslaget, gruer deg til tannlegetimen, fjerner gipsen hos fastlegen og tar en tur innom mormor på sykehjemmet. Denne nærheten er viktig.

Tre styringsnivåer

I Norge har vi tre styringsnivåer. Det ene er staten med Stortinget, regjeringen og statsforvaltningen. Så har vi fylkeskommunene og så kommunene. Fylkeskommunen og kommunen kaller vi for de lokale styringsorganene.

Kommunen

I dag har vi 428 kommuner i Norge. Kommunens oppgave er å arbeide for interessene til de som bor der, den skal ta seg av de nære oppgavene. Tanken bak dette lokaldemokratiet er at de som bor i den enkelte kommune, kjenner de lokale problemene best og vet hvordan de skal løses. Dette lokale selvstyret har vi hatt siden 1837, da formannskapslovene ble vedtatt av Stortinget.

Kommunen har flere oppgaver innenfor helsehjelp, blant annet alders- og sykehjem.
Fotograf: Gorm Kallestad

La oss se på noen av de viktigste oppgavene kommunene er pålagt:

Undervisning

- barnehage

Ordføreren er øverste politiske leder i kommunen, mens fylkesordføreren har samme funksjon i fylkeskommunen. Bildet er fra åpningen av Atlanterhavstunnelen i 2009, hvor fylkesordføreren i Møre og Romsdal og ordførerne i Kristiansund og Averøy var til stede.
Fotograf: Kjell Herskedal

Oslo har valgt en parlamentarisk modell hvor kommunen styres av et byråd som består av representanter fra flertallet i kommunestyret. Byrådet ledes av en byrådsleder. Her fra et møte i byrådssalen i Oslo rådhus.
Fotograf: Rolf Øhman

- grunnskole
- skolefritidsordning (SFO)
- spesialundervisning for funksjonshemmede

Helse og sosial

- primærhelsetjenesten
- hjemmehjelp og hjemmesykepleie
- alders- og sykehjem
- helsevern for psykisk utviklingshemmede
- sosialhjelp

Samferdsel og tekniske oppgaver

- lokale veier
- vann, kloakk og renovasjon
- brann- og feiervesen
- forvaltning og planmyndighet
- lokalt miljøvern

Kultur og fritid

- kirker og kirkegårder
- fritidsklubber
- folkebiblioteket

Av de viktigste oppgavene til fylkeskommunen er ansvaret for videregående skole.
Fotograf: Berit Roald

Formannskapsmodellen

Kommunestyret eller bystyret er det øverste politiske organet i kommunen. Hvert fjerde år er det lokalvalg. Den øverste politiske lederen i kommunen er ordføreren. De fleste kommunene styres etter formannskapsmodellen. Det vil si at minst fem av kommunestyrets representanter utgjør et arbeidsutvalg som heter formannskapet, og som fordeles representativt. Disse sitter hele valgperioden. Administrasjonen i kommunen ledes av en rådmann. Rådmannen er ikke politisk valgt, men ansatt i kommunen, og det er et klart skille mellom politikere og administrasjon. Politikerne har dermed et begrenset ansvar for kvaliteten og gjennomføringen av kommunens tjenester.

Den parlamentariske modellen

Siden 1993 har kommunene hatt mulighet til å la seg styre etter en parlamentarisk modell. Oslo og Bergen har valgt denne modellen. Her styres kommunen av et byråd som består av representanter fra flertallet i kommunestyret. Byrådet ledes av en byrådsleder som blir en slags "statsminister". I denne modellen vil byrådet være ansvarlig for å drifte administrasjonen. De vil da ha det totale ansvaret for saksforberedelser og gjennomføringen av bystyrets vedtak. Byrådet er som sagt avhengig av støtte fra et flertall i bystyret og kan dermed risikere å måtte gå av i løpet av valgperioden hvis de mister flertallet. Vi kjenner igjen dette prinsippet fra forholdet mellom de statlige styringsorganene Stortinget og regjeringen.

Kommunens inntekter

Hvor får så kommunen sine inntekter fra? De viktigste inntektskildene er skatt på inntekt og eiendom, kommunale avgifter, som renovasjonsavgift, og overføringer fra staten. De statlige overføringene har til hensikt å jevne ut de økonomiske forskjellene mellom kommunene i landet vårt og sikre et visst tjenestetilbud i hele landet.

Fylkeskommunen

I dag har vi 19 fylkeskommuner. Oslo er både en kommune og en fylkeskommune. Fylkeskommunen har styringsorganer som tilsvarer dem i kommunene. Det folkevalgte organet er fylkestinget, og politisk leder er fylkesordføreren. Fylkesutvalget tilsvarer formannskapet i kommunene. De politiske hovedutvalgene er knyttet opp mot fagavdelingene i fylkesadministrasjonen. Den øverste administrative sjefen heter fylkesrådmann. Hedmark og Nordland har innført den parlamentariske styringsmodellen.

La oss se på noen av de viktigste oppgavene fylkeskommunene er pålagt:

Undervisning

- videregående opplæring
- voksenopplæring

Helse og sosial

- tannhelsetjeneste

Samferdsel og teknisk

- fylkesveier
- skoleskyss
- trafikksikkerhetsarbeid

Kultur og fritid

- fylkesbibliotek

Med helsereformen i 2001 ble sykehusene overført til staten.

Trenger vi tre styringsorganer i Norge?

Her er det politisk uenighet. Noen politiske partier, som Høyre, ønsker å fjerne fylkeskommunen, mens andre, som Senterpartiet, ønsker å styrke fylkeskommunen. Det er satt i gang et statlig reformarbeid med sikte på å vurdere arbeidsdelingen mellom fylkeskommunene og kommunene, hvor en skal se på sammenslåing av fylker til større regioner.

Viktige årstall

I 1837 vedtok Stortinget formannskapslovene.

I 1910 ble det innført alminnelig kommunal stemmerett for kvinner.

I 1921 ble det vedtatt nye kommunestyrelover for by- og landkommunene. De avløste formannskapslovene av 1837. Valgreglene ble tatt inn i de nye lovene.

I 1925 ble det så vedtatt en lov om kommunestyrevalg. Med en del enddringer gjaldt denne loven fram til 1985.

I 1932 ble det bestemt at kommunestyrevalgene skulle avholdes på en og samme dag over hele landet.

I 1939 ble valgperioden endret fra tre til fire år.

I 1967 ble stemmerettsalderen senket til 20 år, mens den i 1978 ble senket til 18 år, slik den er nå.

I 1975 ble ordningen med fylkeskommuner vedtatt.

Oppgave: Året 2030 – valget er ditt

Forfatter: Jan-Arve Overland
Året 2030 – valget er ditt (11531)

Tenk deg inn i framtida til året 2030.
Hvordan tror du Norge og verden ser ut da?
Og hvordan vil du at det skal se ut?
Hva skal til for å skape en positiv framtid?
Hvilke prioriteringer skal til for at samfunnet skal utvikle seg i riktig retning?

Gå sammen i grupper. Lag en visjon om framtida. Du kan lage den som en billedfortelling med lyd, som en video eller lignende. Presenter deretter denne visjonen for resten av klassen.
Gå så sammen i gruppene igjen og sett opp en prioritert liste over tiltak som dere mener må gjennomføres for å nå denne visjonen.

Politikk handler om å gjøre valg for framtida. Dere er sikkert alle enige om at vi ønsker å skape en god framtid for alle, men det er mange veier til målet, og det oppstår uenighet om hva som bør prioriteres. Og dermed er diskusjonen i gang.

Oppgave: Statistikk over stortingsrepresentanter

Forfatter: Jan-Arve Overland
Statistikk over stortingsrepresentanter (11515)

Ta utgangspunkt i denne statistikken over stortingsrepresentantenes kjønn, alder, utdannelse, yrke og konfesjonell tilhørighet (religiøs tilhørighet):

Stortinget.no: Statistikk over stortingsrepresentanter
1. I hvilken grad representerer stortingsrepresentantene et gjennomsnitt av befolkningen?
2. Hva kan endringene over tid fortelle oss om viktige utviklingstrekk i samfunnet?
3. Kan Stortingets sammensetning være en fare for demokratiet?
4. Hvilke yrkesgrupper er svakt representert i Stortinget, og hvordan vil du forklare dette?

Oppgave: Sametinget – Sámediggi

Forfatter: Jan-Arve Overland
Sametinget – Sámediggi (11536)

Disse oppgavene handler om samisk politikk og kultur.

Ta utgangspunkt i denne kilden:

Nettsidene til Sametinget – Sámediggi

Gå inn på nettsidene til Sametinget.

1. Hvem leder Sametinget?
2. Hvordan er den politiske sammensetningen?
3. Hva heter Sametingets ”regjering”, og hvilke oppgaver har den?
4. Når er samenes nasjonaldag, og når ble den feiret for første gang?
5. Lag et kort sammendrag over hva som særpreger den samiske kulturen.
6. På hvilken måte skiller den seg fra den norske kulturen?

Oppgave: Din fylkeskommune

Forfatter: Jan-Arve Overland
Din fylkeskommune (11542)

Ta utgangspunkt i ditt fylke for å svare på spørsmålene.

Ta utgangspunkt i ditt fylke, og finn nettsiden til din fylkeskommune.

Hva heter fylkesordføreren?
Hvor ligger fylkesadministrasjonen?
Nevn navnet på en eller flere fylkespolitikere.
Hvordan er den politiske sammensetningen av fylkestinget?
Hvilke oppgaver har fylkeskommunen din?

Finn noen fylkeskommunale vedtak det siste året som engasjerer deg.
Hvilke vedtak var det?

Gruppeoppgave: Styringsform og styringsorganer

Forfatter: Elisabeth Kristoffersen
Styringsform og styringsorganer i Norge (55638)

Denne gruppeoppgava tar for seg styringsform og styringsorganer i Norge. Ifølge læreplanen skal eleven kunne:
- gjere greie for korleis ein sjølv kan vere med i og påverke det politiske systemet og diskutere kva som kan truge demokratiet
- diskutere samanhengar mellom styreform, rettsstat og menneskerettar
- gjere greie for styreforma og dei viktigaste politiske styringsorgana i Noreg og drøfte fleirtalsdemokratiet i forhold til urfolk og minoritetar

Gå sammen to og to.
Lag en modell eller en oversikt, enten digitalt eller på en plakat, der forholdet mellom regjering, storting og departement på den ene sida og fylkeskommune og kommune på den andre kommer fram. Ta for dere hvilke ansvarsområder de ulike styringsorganene har, hvilke inntekter og utgifter de har, hvordan de er organisert, og hvilken makt de har. Bruk gjerne fylkeskommunen og kommunen din som eksempler. Husk å vise til kilder.

Oversikten eller modellen skal henges opp i klasserommet eller leveres på LMS for tilbakemelding eller vurdering.

Politiske partier og valg

Introduksjon: Politiske partier og valg

Forfatter: Inga Berntsen Rudi
Introduksjon: Politiske partier og valg (56232)

Kvinnelige partiledere. Siv Jensen, Frp (2006-), Liv Signe Navarsete, Sp (2008-2014), Kristin Halvorsen, SV (1997-2012) og Erna Solberg, Høyre (2004-). Partiledere er rekruttert av partiene før vi kan stemme på de ved valg.
Fotograf: Berit Roald

De politiske partienes oppgaver er blant annet å rekruttere politiske ledere. Folket peker deretter ut sine ledere gjennom valg. I moderne valgkamp brukes helt andre virkemidler enn for bare noen tiår siden. Hva kjennetegner de politiske partiene, hvordan organiseres valgene, hvem har stemmerett, og hvordan stemmer man? Dette er spørsmål vi skal ta opp her.

Hva står de politiske partiene for?

Forfatter: Jan-Arve Overland, Inga Berntsen Rudi, Ragnhild Tønnessen
Hva står de politiske partiene for? (11473)

De politiske partiene har viktige funksjoner i samfunnet vårt. Men hva står de for, og hva skiller dem?

De politiske ideologiene

De ulike politiske partiene skiller seg fra hverandre ve hvordan samfunnet skal være. Mange av partiene bygger sin politikk på ideologier. E n ideologiIdeologi er et tankesystem som gir uttrykk for et bestemt helhetlig syn på samfunnet. Ideologiene søker å gi svar på spørsmål om hvorfor samfunnet er blitt som det er, hvordan det bør være, hvilke generelle mål politikken bør ha, osv. er en idé eller et tankesett om hvordan samfunnet skal styres, og hvilke verdier som er viktige. Eksempler på slike ideologier er anarkisme, sosialismeSosialisme er en politisk ideologiIdeologi er et tankesystem som gir uttrykk for et bestemt helhetlig syn på samfunnet. Ideologiene søker å gi svar på spørsmål om hvorfor samfunnet er blitt som det er, hvordan det bør være, hvilke generelle mål politikken bør ha, osv. (tankesett) som avviser privat eiendomsrett og hevder at produksjonsmidlene skal eies av samfunnet. Den tar avstand fra en kapitalistisk maktkonsentrasjon hos et fåtall, og har i stedet som mål en statlig planøkonomi som tilgodeser a l l e samfunnsmedlemmenes behov., liberalismeLiberalisme er en politisk ideologiIdeologi er et tankesystem som gir uttrykk for et bestemt helhetlig syn på samfunnet. Ideologiene søker å gi svar på spørsmål om hvorfor samfunnet er blitt som det er, hvordan det bør være, hvilke generelle mål politikken bør ha, osv. (tankesett) som krever politisk, religiøs og økonomisk frihet for den enkelte uten statlig innblanding., konservatismeKonservatisme er en politisk ideologiIdeologi er et tankesystem som gir uttrykk for et bestemt helhetlig syn på samfunnet. Ideologiene søker å gi svar på spørsmål om hvorfor samfunnet er blitt som det er, hvordan det bør være, hvilke generelle mål politikken bør ha, osv. (tankesett) som ønsker å bevare det bestående og overleverte og holde fast ved den bestående samfunnsordning. og fascisme. Selv om ideologiene har forandret seg mye siden de

Erna Solbergs regjering, også kalt Høyre-Frp-regjeringen eller den «blåblå» regjeringen, tiltrådte den 16. oktober 2013. Den er ledet av statsminister Erna Solberg og er en mindretallsregjering med statsråder fra Høyre (H) og Fremskrittspartiet (Frp), med parlamentarisk støtte fra Venstre (V) og Kristelig Folkeparti (KrF). (Kilde: Wikipedia.)

Høyresiden har tradisjonelt lagt vekt på frihet for det enkelte individ.

oppstod, kan vi kjenne igjen visse trekk, og disse trekkene er det som skaper hovedskillene mellom partiene. Venstre (V) er et sosialliberalt parti, Høyre (H) er et konservativt parti, Sosialistisk Venstreparti (SV) er et sosialistisk parti og Arbeiderpartiet (AP) er et sosialdemokratisk parti. Fremskrittspartiet (FrP) bygger sin økonomiske politikk på den økonomiske liberalismen. I tillegg har vi partier som Kristelig Folkeparti (KrF) og Senterpartiet (SP) som setter familie, kristendom, tradisjonell moral og bygdeverdier høyt.

Venstresiden har tradisjonelt lagt vekt på at tilbudet av velferdsgoder skal være et offentlig ansvar.

Sentrumspartiene KrF og SP setter blant annet bygdeverdier høyt.

Fotograf: Jon Hauge

Å skille de ulike politiske partiene fra hverandre er ikke alltid like enkelt. Ideologiene spiller ikke en så stor rolle lenger. Men ofte snakker vi om en høyre– venstre-akse i norsk politikk. På høyre side finner vi de partiene som er konservative og økonomisk liberalistiske partier, på venstresida finner vi sosialistiske partier, og i midten finner vi sentrumspartiene.

Høyresiden har tradisjonelt lagt vekt på dette:

- frihet for det enkelte individ og vern om det bestående samfunn
- privat eiendomsrett og privat næringsliv
- markedsøkonomi med fri konkurranse og lite offentlig regulering

Venstresiden har tradisjonelt lagt vekt på dette:

- Staten leder styringen av økonomien i samfunnet.
- Tilbudet av velferdsgoder skal være et offentlig ansvar.
- Staten regulerer næringslivet med blandingsøkonomi.

Høyresiden består av partiene Høyre (H) og Fremskrittspartiet (FrP), mens venstresiden består av Partiet Rødt, Sosialistisk Venstreparti (SV) og Arbeiderpartiet (AP). Som en egen gruppering mellom høyre- og venstresiden finner vi sentrumspartiene Senterpartiet (SP), Venstre (V) og Kristelig Folkeparti (KrF).

Partiprogrammene

Valgforskerne har funnet ut at hele 68 % av velgerne synes at det er vanskelig å se hva som skiller de ulike partiene. Men de er ikke nødvendigvis så like, de bare oppfattes slik.

Hvordan kan vi så undersøke hva som skiller de ulike partiene?
Vi kan lese og sammenligne de ulike partiprogrammene, vi kan undersøke hvordan partiene stemmer i ulike politiske fora, som for eksempel Stortinget, og vi kan undersøke partimedlemmenes holdninger.

Foran hvert valg utarbeider partiene valgprogrammer som viser hva partiet vil arbeide for i kommende fireårsperiode. I prinsipprogrammet kan vi lese hvilke politiske syn det enkelte politiske partiet står for. Med utgangspunkt i partienes egne programmer, skal vi her se litt nærmere på dette.

Rødt

Partiet Rødt ble stiftet 11. mars 2007. De tidligere partiene Rød Valgallianse (RV) og Arbeidernes kommunistparti (AKP) (begge stiftet 1973) sammen med partiløse omdannet seg da til et nytt parti. I september 2007 sluttet også Internasjonale Sosialister seg til partiet.

Rødt er et sosialistisk parti og mener at kapitalismen er hindringen for et rettferdig og solidarisk samfunn. Rødts mål er et samfunn uten utbytting og undertrykking, og reell likestilling mellom kjønnene er viktig her. De vil avskaffe den private eiendomsretten til felles naturressurser. Partiet jobber for å endre maktforholdene i samfunnet fundamentalt. Bak dette ligger det en klassetenkning, som går ut på at de ønsker at det arbeidende folket tar over makten, og at det etableres nye folkevalgorganer. Partiet er for en dominerende offentlig sektor. Rødt er et revolusjonært parti og henter mye av sin ideologi og politikk fra marxistisk teori.

Sosialistisk Venstreparti (SV)

Partiet SV ble stiftet 16. mars 1975. Forløperen til partiet er Sosialistisk Valgforbund (1973) som ble dannet som følge av EF-striden 1970–1972. Et av de sentrale partiene i dette valgforbundet var Sosialistisk Folkeparti, som brøt ut av Arbeiderpartiet (AP) i 1961.

Partiet er et sosialistisk parti som ønsker et annet samfunn bygd på andre verdier og behov enn kapitalismen. De ønsker at kapitalismen og markedskreftene erstattes av solidaritet, rettferdig fordeling, miljøhensyn og utvidet økonomisk og politisk demokrati. SV er for en sterk offentlig sektor hvor staten skal styre kapitalen og vareproduksjonen og fordele makt og materielle goder. De er reformistiske, altså at de gjennom reformer skal nærme seg et sosialistisk samfunn. Partiet ble dannet i opposisjon til utenrikspolitikken som ble ført på den tiden, ikke minst mot NATO-medlemskap (1960-tallet) og EF-medlemskap (1970-tallet). SV har et sterkt fokus på miljøvern og bærekraftig utvikling.

Arbeiderpartiet (AP)

AP ble stiftet 21. august 1887, og hovedsakene som da var på dagsordenen, var arbeidervern og fagorganisertes rettigheter. I dag er partiet et sosialdemokratisk parti som bygger på et sosialt, demokratisk, humanistisk og samfunnskritisk grunnlag. Det innebærer at viktige samfunnsoppgaver løses i fellesskap, og målet er et samfunn med frihet og like muligheter for alle. Nøkkelordene i partiets politiske grunnsyn er frihet, likhet og solidaritet: frihet fra fattigdom og undertrykkelse og til utfoldelse av skapende evner og muligheter, like rettigheter og plikter for alle og like muligheter uansett sosial bakgrunn, kjønn, religion eller etnisk opprinnelse, og solidaritet med mennesker over hele verden og med kommende generasjoner. Gjennom solidaritet vil partiet ta vare på dem som ikke klarer seg på egen hånd. En sterk offentlig sektor skal finansiere fellesgodene, og et progressivt skattesystem skal sikre en økonomisk omfordeling. AP mener at den enkelte skal bestemme over egen hverdag. Partiet er reformistisk, noe som innebærer at de bruker mulighetene utviklingen gir, til å forbedre samfunnet. En slik holdning som innebærer at de retter seg etter forholdene, kalles gjerne pragmatismePragmatisme er en holdning som innebærer at en retter seg etter de forhold som er..

Senterpartiet (SP)

Partiet ble stiftet i 1920 under navnet Bondepartiet og endret navn til Senterpartiet i 1959. I sitt partiprogram legger partiet ingen av de kjente ideologiene til grunn. I sitt verdigrunnlag vil partiet bygge samfunnet nedenfra. I det ligger det at partiet ønsker en desentralisering av eiendomsrett, makt, kapital og bosetting. De ønsker også større likestilling mellom ulike grupper i samfunnet, og de er motstandere av de frie markedskreftene og økonomisk liberalisering. SP sitt mål for det politiske arbeidet er å utvikle et samfunn av frie, selvstendige mennesker, som med tro på egne evner tar ansvar for sitt eget liv, for fellesskapet og for natur og miljø. Et viktig redskap her er et nærmiljø laget av og for enkeltmennesket. Frihet for enkeltmennesket er viktig, og alle har et medansvar for å skape gode lokalsamfunn. SP vil ta hele Norge i bruk slik at alle deler av landet skal ha et næringsliv i utvikling, og at folk kan bo og arbeide der de ønsker. Partiet er en garantist mot norsk EU-medlemskap.

Miljøpartiet De Grønne (MDG)

Miljøpartiet De Grønne (MDG) ble stiftet i 1988 og regner seg selv som et blokkuavhengig parti. Partiet bygger på en såkalt grønn ideologi og på at man skal sette miljø og bærekraft foran økonomisk vekst. De Grønne fokuserer på tre hovedtemaer: livskvalitet, klimasmart samferdsel og fornybar fremtid. Disse hovedtemaene betyr at partiet arbeider for et samfunn der folk har mer tid til hverandre og legger mindre vekt på forbruk, og der det skal bli enklere og billigere å velge de mest miljøvennlige transportmidlene. De ønsker også en slutt på oljeproduksjonen og heller en omstilling til bærekraftig og fornybar økonomi.

De grønnes idegrunnlag er de fire solidariteter: solidaritet med naturen, solidaritet med undertrykte og utstøtte i eget land, solidaritet med folk i andre deler av verden og solidaritet med fremtidige generasjoner. De Grønne er en del av en større grønn bevegelse i Europa og verden ellers.

Partiet har ikke en partileder, men ledes av et sentralstyre med elleve medlemmer, der to av dem (en mann og en kvinne) er nasjonale talspersoner for styret.

Venstre (V)

Venstre er Norges eldste parti og ble dannet 28. januar 1884. Venstre er det sosialliberale partiet i norsk politikk. SosialliberalismenSosialliberalisme er en politisk ideologiIdeologi er et tankesystem som gir uttrykk for et bestemt helhetlig syn på samfunnet. Ideologiene søker å gi svar på spørsmål om hvorfor samfunnet er blitt som det er, hvordan det bør være, hvilke generelle mål politikken bør ha, osv. (tankesett) som vil gjennomføre sosiale reformer innenfor rammen av det privatkapitalistiske systemet. I teorien er individet et selvstendig vesen og samtidig sosialt avhengig. Staten bør derfor til en viss grad regulere samfunnsforholdene, men bare slik at det blir sosialt forsvarlig med individuell utfoldelse. vokste fram på 1800-tallet med krav om en aktiv stat for å skape sosial rettferdighet og reell frihet for alle. Frihet for den enkelte supplert med ansvar for hverandre er den sosiale liberalismens kjerne. Dette dannet grunnlaget for innføringen av folkestyret, utbyggingen av den offentlige skolen og begynnelsen på velferdsstaten.

Partiet ønsker en aktiv stat til å bekjempe sosial urettferdighet i samfunnet, men samtidig vil partiet ikke at staten og utvalgte organisasjoner får for mye makt på bekostning av enkeltmennesket og mangfoldet i samfunnet. Hovedmålet for politikken er enkeltmenneskets frihet. Men samtidig har alle et ansvar for egne valg. De som trenger samfunnets hjelp til å leve et verdig liv, skal få det. Demokrati, ytringsfrihet, organisasjonsfrihet og trosfrihet er grunnleggende liberale rettigheter, og er viktige bærebjelker ved siden av rettsstatenEn rettsstat er en stat hvor domstolene er uavhengige av de politiske myndighetene, og hvor ingen skal kunne settes i fengsel eller straffes uten å ha fått prøvd saken sin for en domstol. og markedsøkonomien.

Kristelig folkeparti (KrF)

KrF ble stiftet 4. september 1933. KrF bygger sin politikk på et kristent verdigrunnlag og en kristendemokratisk ideologi. Partiets verdigrunnlag har sin forankring i det kristne menneskesynet, nestekjærligheten og forvalteransvaret og de ti bud. Dette verdigrunnlaget kommer til uttrykk i Bibelen. Partiet ønsker av den grunn en restriktiv gen- og bioteknologilov, det er motstander av loven om selvbestemt abort og er imot en felles ekteskapslov.
Alle mennesker er like mye verdt. Dette er et helt grunnleggende syn i den kristendemokratiske ideologien. Det betyr kamp mot enhver diskriminering og utnytting. Den kristendemokratiske ideologien ønsker å løfte fram velferdssamfunnet framfor velferdsstaten. Familien er det mest grunnleggende fellesskapet i samfunnet.

Høyre (H)

Høyre ble dannet i 1884 og er et konservativt parti. Høyres politikk bygger på et konservativt samfunnssyn og liberale verdier. Det vil si at en vil bevare tradisjonelle verdier i samfunnet, og at endringer ikke må skje for fort. Med andre ord – forandre for å bevare. Konservatismen forutsetter en sterk rettsstat som ivaretar enkeltmenneskets og mindretallets rettigheter, og som sikrer grunnleggende friheter som religionsfrihet, ytringsfrihet, privat eiendomsrett og likhet for loven. For Høyre er demokrati mye mer enn flertallsstyre. Den som velger annerledes, skal bli møtt med åpenhet og toleranse fra samfunnets side. Prinsippet om frihet under ansvar er viktig. Høyre mener dessuten at markedsøkonomien bidrar til innovasjon, sysselsetting, vekst og velferd. En velfungerende markedsøkonomi forutsetter klare regler som hindrer misbruk av markeds- og myndighetsmakt. Høyre ønsker også å sikre et sterkere og mer spredt privat eierskap enn i dag.

Fremskrittspartiet (FrP)

Partiet ble stiftet under navnet «Anders Langes Parti til sterk nedsettelse av skatter, avgifter og offentlige inngrep» i 1973 og byttet navn til Fremskrittspartiet i 1977.

FrP er et liberalistisk parti. Det vil si at det setter enkeltindividet og dets retter i sentrum, og at statens makt må begrenses. Det offentlige skal ikke ta på seg oppgaver som enkeltpersoner, bedrifter og organisasjoner kan løse like godt eller bedre, det er kun det å sikre en minimumslevestandard som er en offentlig oppgave. Partiets hovedmål er at skatter, avgifter og offentlige inngrep skal gå kraftig ned. Kapitalmarkedet må være friest mulig, slik at kapitalen kanaliseres dit hvor den gjør størst nytte for seg. For Fremskrittspartiet er uttrykket: "Min frihet slutter der din begynner" en leveregel. Dette betyr at de ønsker å tillate mennesker å leve sitt eget liv, så lenge det ikke går ut over andre. Det offentlige forbruket må reduseres, og byråkratiet bygges ned.

Noen hovedskiller

Mens de sosialistiske partiene Rødt, SV og AP tar utgangspunkt i samfunnet i større eller mindre grad, så setter alle de ikke-sosialistiske partiene SP, V, KrF, H og FrP enkeltmennesket på førsteplass. Selv om disse partiene har mye felles her, så skiller FrP seg ut ved at de legger mye vekt på individuelle rettigheter, mens de andre understreker også at det enkelte mennesket har ansvar overfor samfunnet.

Vi finner de samme ulikhetene i holdningene til statlig styring innen økonomien. Både partiet Rødt og SV er sterkt kritiske til den kapitalistiske markedsøkonomien. AP er tilhenger av en blandingsøkonomi, en kombinasjon av markedsøkonomi og sterk styring av markedskreftene. Sentrumspartiene SP, V og KrF går inn for offentlig styring når det gjelder hensynet til miljø og naturressurser. Men de er skeptiske til direkte inngrep. Høyre har stor tro på markedsøkonomien og den private eiendomsretten, men også det partiet ser behov for å styre markedskreftene. Men de ønsker å redusere det offentliges eierskap og styrke og spre det private. FrP er det partiet som vil begrense det offentliges engasjement mest og begrense statens makt.

Partienes oppgaver

Forfatter: Jan-Arve Overland
Partienes oppgaver (6290)

Et politisk parti er en organisasjon som består av en gruppe mennesker med felles politiske synspunkter. De politiske partiene er et viktig bindeledd mellom velgerne og styringsorganene i Norge.

Ved valg er det partienes kandidater og partilister vi stemmer på.

Dette kalles et representativt demokratiRepresentativt demokrati er en demokratisk styreform der de som skal ta politiske beslutninger, er valgt av folket. Representativt demokrati kalles ofte også for indirekte demokrati..

Partienes viktigste oppgaver er

- å finne (nominere) folk som kan stå på valglistene og sette opp lister til valg
- å utarbeide partiprogram
- å verve nye medlemmer og rekruttere personer til ledende verv
- å markedsføre hva partiene mener om aktuelle saker, slik at folk stemmer på dem

”De politiske partiene var – sammen med stemmerettsutvidelsen e – helt avgjørende nydannelser i demokratiseringen av vesteuropeisk politikk i perioden mellom 1848 og 1945.” (Knut Heidar, partiforsker)

Stemmeretten

Forfatter: Jan-Arve Overland
Stemmeretten (6349)

Kommer du til å bruke stemmeretten din når du blir 18 år? Bare halvparten av førstegangsvelgerne bruker den, og valgdeltakelsen har vært synkende de siste 30 årene.

Vi har et representativt demokratiRepresentativt demokrati er en demokratisk styreform der de som skal t a politiske beslutninger, er valgt av folket. Representativt demokrati kalles ofte også for indirekte demokrati.. Det vil si at vi velger representanter som styrer på vegne av oss. Annethvert år har du mulighet til å bruke stemmeretten din. Det er stortingsvalg, kommune- og fylkestingsvalg og sametingsvalg hvert fjerde år. I 2013 er det valg til Stortinget og Sametinget, mens det er kommune- og fylkestingsvalg i 2015.

I valgavlukket finner du partilistene.
Fotograf: Morten Holm

Du må fylle 18 år i løpet av valgåret for å ha stemmerett.
Fotograf: Jarl Fr. Erichsen

For å stemme må du fylle 18 år i løpet av valgåret og stå i manntallet. Ved stortingsvalg må du være norsk statsborger. Ved kommune- og fylkestingsvalg kan innvandrere som har bodd i Norge i tre år sammenhengende, stemme selv om de ikke er norske statsborgere.

Stemmeretten har endret siden 1814 som et resultat av at nye grupper i befolkningen har kjempet fram sine demokratiske rettigheter.

1814: begrenset stemmerett for menn over 25 år

1898: allmenn stemmerett for menn

1907: begrenset stemmerett for kvinner fra borgerskapet

1910: allmenn stemmerett for kvinner ved kommunevalg

1913: allmenn stemmerett for kvinner ved alle valg

1920: stemmerettsalderen satt ned til 23 år

1946: stemmerettsalderen satt ned til 21 år

1967: stemmerettsalderen satt ned til 20 år

1978: stemmerettsalderen satt ned til 18 år

Valgdeltakelsen

Forfatter: Jan-Arve Overland
Valgdeltakelsen (6350)

Stemmeretten er en politisk ressurs, gjennom den kan du påvirke sammensetningen av Stortinget og andre organer som er folkevalgte. Den kan også indirekte gi deg innflytelse. Men da må du bruke den.

Bare halvparten av dagens førstegangsvelgere bruker stemmeretten sin. Det kan være et tegn på at den politiske interessen er liten blant de unge. Vi ser også at valgdeltakelsen totalt har vært synkende de siste 40 årene. Dette er en tendens som vi finner i de fleste vesteuropeiske land.

Det er ingen forskjell i valgdeltakelsen mellom kvinner og menn.
Fotograf: Gorm Kallestad

Norske statsborgere med ikke-vestlig bakgrunn har lav valgdeltakelse.
Fotograf: Heiko Junge

SSB: valgdeltakelse ved Stortingsvalgene 1900-2005
Opphavsmann: Statistisk Sentralbyrå

Bare halvparten av førstegangsvelgerne bruker stemmeretten sin.

Fotograf: Stig B. Hansen

Valgdeltakelsen har vært utjevnende over tid. I dag er det ingen forskjell på valgdeltakelsen mellom kvinner og menn, og det er liten forskjell mellom by og land. Men det er en tendens til at de med høy utdanning og høy inntekt har en større valgdeltakelse enn de med mindre utdanning og lavere inntekt.

Men mellom aldersgrupper har det vært lite utjevning. Valgdeltakelsen øker med alderen, og her er det hele 20 til 30 prosentpoengs forskjell mellom førstegangsvelgere og foreldregenerasjonen. Også norske statsborgere med ikke-vestlig innvandrerbakgrunn har lav valgdeltakelse, særlig de som har oppholdt seg forholdsvis kort tid i Norge. Ved stortingsvalget i 2005 var valgdeltakelsen deres hele 25 % lavere sammenlignet med befolkningen i alt.

Det kan også være av interesse å se litt nærmere på dem som ikke bruker stemmeretten sin og finne ut hvorfor. Her er noen mulige forklaringer:

- Politikk betyr ikke noe for dem.
- De politiske sakene som er oppe til debatt, angår dem ikke.
- Det foreligger få og uklare regjeringsalternativer.
- De har ikke tillit til politikerne.
- Det er liten politisk forskjell mellom partiene.
- De politiske partiene gjør lite for å fange de unges oppmerksomhet.

Valgordningen

Forfatter: Jan-Arve Overland, Ragnhild Tønnessen
Valgordningen (6298)

I et demokrati kreves det at hver borger har en stemme. Men veier hver stemme likt ved valget til Stortinget? Svaret er nei, og årsakene finner vi i valgordningen.

Det ideelle er at sammensetningen av Stortinget gjenspeiler velgernes ønsker. Men vi i Norge har, på lik linje med mange andre demokratier, ikke hatt en valgordning som er matematisk rettferdig. Siden 1814 er valgordningen blitt endret mange ganger. Den er blitt til som et resultat av en politisk dragkamp, men den har også forsøkt å ivareta flere overordnede hensyn.

Valgordningen er basert på prinsippet om forholdstallsvalg. Det vil si at hvis en liste får halvparten av stemmene, får den også halvparten av mandatene på Stortinget.
Fotograf: Jon-Michael Josefsen

Av de viktigste overordnede hensyn er at velgernes vilje skal komme til uttrykk gjennom Stortingets sammensetning.
Fotograf: Morten Holm

Enkelte tynt befolkede områder som Finnmark og Troms fikk økt sitt mandattall med den nye valgordningen. Bildet er fra Kirkenes i Finnmark.
Fotograf: Helge Sterk

De viktigste overordnede hensyn er:

- Velgernes vilje skal komme til uttrykk gjennom Stortingets sammensetning.
- Valgordningen skal bidra til å etablere styringsdyktige flertall.
- Norges spesielle geografiske og næringsmessige forhold gjør distriktspolitiske hensyn viktige i utformingen av valgordningen.Dette betyr at fjerntliggende og tynt befolkede distrikter til en viss grad blir overrepresentert på Stortinget.

Dagens valgordning

Dagens norske valgordning er basert på prinsippene om direkte valg o g forholdstallsvalg i flermannskretser. Direkte valg innebærer at velgerne stemmer direkte på representanter for valgdistriktet ved å gi sin stemme til et partis valgliste. Forholdstallvalg betyr at partilistene får samme prosentdel av mandateneNår en person, en organisasjon eller et utvalg får et mandat, betyr det at de får et bestemt oppdrag og fullmakt til å utføre det. De kan for eksempel få i oppdrag å utrede noe (finne ut av noe) eller styre et område. Et mandat kan også være et verv. som de fikk stemmer. Hvis en liste får halvparten av stemmene, får den også halvparten av mandatene.

Ny valgordning

Den 12. juni 2003 vedtok Stortinget nye regler for stortingsvalg. Hensikten med den nye valgloven var å justere den geografiske fordelingen av mandatene og få et bedre samsvar mellom partienes mandatandel og deres andel av stemmene. Den nye valgordningen utvidet antall utjevningsmandat fra 8 til 19 og reduserte antall distriktsmandater fra 157 til 150.

Den nye valgordningen til stortingsvalget ser da slik ut:

- Ved stortingsvalg er landet delt inn i 19 valgdistrikter.
- Det velges 169 representanter til Stortinget.
- Av de 169 representantene velges 150 som distriktsrepresentanter og 19 som utjevningsmandater, en fra hvert fylke.
- For å delta i fordelingen av utjevningsmandatene er betingelsen at partiene når over sperregrensen på minst fire prosent oppslutning på landsbasis.
- Hvor mange representanter som skal velges fra hvert valgdistrikt, avhenger av fylkenes innbyggertall og areal.

Noen følger av den nye valgloven

- Tettbefolkede områder som Oslo og Akershus fikk økt sitt mandat-tall.
- Enkelte tynt befolkede områder som Finnmark og Troms fikk økt sitt mandat-tall.
- Ved at flere av mandatene gis som utjevningsmandater, blir det økt matematisk rettferdig fordeling innenfor valgkretsene.
- Departementet kan justere mandatfordelingen hvert åttende år. Dette fører til en mer fleksibel valgordning.
- Ved at sperregrensen for utjevningsmandater fortsatt er satt til fire prosent holdes små partier utenfor Stortinget.

Kommunestyre- og fylkestingsvalg

Forfatter: Inga Berntsen Rudi, Jan-Arve Overland
Kommunestyre- og fylkestingsvalg (6306)

Valg av representanter til kommunestyrer og fylkesting avholdes hvert fjerde år, sist gang i 2007. Hver kommune og hvert fylke utgjør én valgkrets.

Det er Kongen som fastsetter valgdagen til en mandag i september, vanligvis i løpet av de to første ukene av måneden. Valgperioden er altså 4 år, og valg av kommunestyrer og fylkesting avvikles samtidig og holdes midtveis i stortingsperioden. Kommunestyret/fylkestinget fastsetter selv antall representanter innenfor lovbestemte minimumskrav i forhold til innbyggertallet i kommunen/fylket. Reglene er tatt inn i kommuneloven. Ofte blir kommune- og fylkestingsvalg bare kalt for lokalvalg.

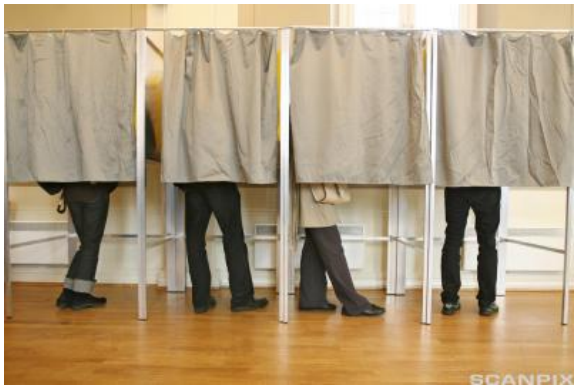

Valg til kommunestyrer og fylkesting holdes midtveis i stortingsperioden, og valgperioden er på 4 år.
Fotograf: Håkon Mosvold Larsen

Lister

Alle de norske politiske partiene kan stille lister i alle landets kommuner og fylker. Det er også mulig for tverrpolitiske grupper eller andre som ikke tilhører et parti, å stille med valgliste, men dette krever et visst antall underskrifter. Ved fylkestingsvalg må listeforslaget være underskrevet av minst 500 personer med stemmerett i fylket ved det aktuelle valget. Ved kommunestyrevalg må listeforslaget være underskrevet av 2 % av de stemmeberettigede i kommunen.

På Hamar representerer ordfører Einar Busterud (t.h) By- og bygdelista. Lista har stått sterkt i kommunen siden den første gang stilte til valg i 1991. Her er ordføreren sammen med lederen for lista, Tor Inge Martinsen.
Fotograf: Arash A. Nejad

Som ved stortingsvalg må du fylle 18 år i løpet av valgåret for å ha stemmerett.
Fotograf: Sara Johannessen

NOU 2004: 25. Penger teller, men stemmer avgjør. Om partifinansiering, åpenhet og partipolitisk fjernsynsreklame / biblio
http://ndla.no/nb/node/51582

Statistisk sentralbyrås tabell Spesifikasjon av Felleslister, Lokale lister og Andre lister viser store variasjoner og mange lokale lister ved siste lokalvalg. Mange av listene har fått representanter valgt inn i kommunestyret. I Fredrikstad fikk Bymiljølista, som er en partipolitisk uavhengig liste, valgt inn en representant. På Hamar har By- og bygdelista ordføreren og 15 andre representanter i kommunestyret. Noen steder er det flere partier som stiller liste sammen, som for eksempel i Tysfjord, hvor de hadde Felleslista for Høyre, KrF, Venstre og Uavhengige.

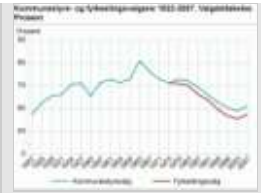

Kommunestyre- og fylkestingsvalgene 1922-2007. Valgdeltakelse. Prosent

Opphavsmann: Statistisk Sentralbyrå

Stemmerett

For å stemme ved kommunestyre- og fylkestingsvalg må du fylle 18 år i løpet av valgåret og være registrert i manntallet i kommunen der du bor. I tillegg til norske statsborgere kan innvandrere som har bodd sammenhengende i Norge i tre år, stemme ved disse valgene.

Når du stemmer ved lokalvalgene, har du mulighet til å påvirke hvem som blir valgt, ved å endre på listene. Det kan du gjøre ved å gi en tilleggsstemme til en kandidat som står på lista, og/eller føre opp personer som står på andre lister (såkalte slengere). Det er gjerne i de små kommunene hvor folk ofte kjenner bedre til kandidatene, at det endres mest på listene.

Oppmøte

Vanligvis er det en god del færre som stemmer ved lokalvalg enn ved stortingsvalg. Vi sier ofte at hjemmesitterne er det største partiet. Ved valget i 2003 var det kun 59 % av de stemmeberettigede som avla sin stemme. Dette var det laveste oppmøtet siden 1922. Ved sist valg tok det seg litt opp da den samlede valgdeltakelsen var på 61,7 %.

Flere stemte, og flere kvinner ble valgt inn / biblio
http://ndla.no/nb/node/51571

Velgere på vandring

Forfatter: Jan-Arve Overland
Velgere på vandring (6351)

I de første tiåra etter andre verdenskrig var velgerne trofaste mot partiene sine. Færre enn 20 % av velgerne skiftet parti. Men siden midten av 1980-tallet har norsk politikk vært preget av velgere på vandring mellom partiene.

Stadig færre oppgir at de identifiserer seg med et bestemt politisk parti. Hele 40 % av dem som stemte ved stortingsvalget i 2001, skiftet parti i 2005. Tar vi med vandringer ut og inn av hjemmesittergruppen, skiftet hele 47 % parti fra 2001 til 2005. En tredjedel av velgerne bestemte seg enten like før valget eller på valgdagen. Aldri før har så mange skiftet parti som ved stortingsvalget i 2005.

De fleste velgeroverganger går mellom partier som ligger politisk og ideologisk nær hverandre.
Fotograf: Berit Roald

For hvert valg kommer nye årskull av førstegangsvelgere. Det er en av flere årsaker til at oppslutningen til partiene kan variere sterkt fra valg til valg.
Fotograf: Sara Johannessen

Hvor vandrer de, og hvorfor er det slik?

Oppslutningen om de ulike politiske partiene varierer mye fra valg til valg. Dette er et resultat av ulike bevegelser i velgermassen. Det har flere mulige årsaker:

- Fire nye årskull av førstegangsvelgere har fått stemmerett siden forrige valg
- Eldre velgergrupper er tynnet ut
- Noen som var hjemmesittere sist, har deltatt i valget, og noen har gått den andre veien
- Velgere har skiftet parti
- Det er blitt større sosial og geografisk mobilitet
- Informasjonstettheten i samfunnet har økt
- Klare politiske ideologier spiller mindre rolle
- Økende utdanningsnivå
- Gjennomgripende endringer i yrkesstrukturen
- Nye verdier i samfunnet

Men hvor vandrer de? Er det slik at velgere som stemmer SV ved det ene valget, kan stemme FrP det neste? Undersøkelser etter stortingsvalget i 2005 viser at de fleste velgerovergangene foregikk mellom partier som ligger politisk og ideologisk nær hverandre. Det vil si at velgere vandret mellom for eksempel Sosialistisk Venstreparti og Arbeiderpartiet og i liten grad tok spranget over den tradisjonelle grensen mellom borgerlige og sosialistiske partier. Det vil si at en som ved et valg stemmer Høyre, sjelden vil stemme Arbeiderpartiet ved det neste valget.

Konsekvensen av dette er at valgkampene blir viktigere. Og de varer lenger. Partiene blir nødt til å kjempe hardere for å vinne og holde på velgerne. Meningsmålingene svinger sterkt, og innsatsen som gjøres gjennom valgkampen, blir avgjørende for hvor valget til slutt ender. To av tre av dem som stemte ved valget i 2005, vurderte nemlig å stemme på et annet parti.

Hvorfor skal jeg stemme?

Forfatter: Trude Løvskar
Hvorfor skal jeg stemme? (22918)

Vår styreform er demokratiet. Dersom det skal fungere, kreves det at mange deltar. Her skal flest mulig stemmer bli hørt.

Vår styreform er demokratiet, folkestyret. Landet vårt skal styres av innbyggerne, og styringen skjer først og fremst på den måten at vi **kommer til orde gjennom offentlig debatt** og gjennom **stemmegiving ved valg.** Vi har lett for å tro på det selvinnlysende i at demokrati er den beste måten å styre et land på. Og vi har lett for å tro at når en demokratisk styreform er innført, så er den sikret en gang for alle. Dette stemmer ikke, det viser verdenshistorien. **Demokratiet må pleies**, holdes ved like og utvikles slik at det tilpasser seg samfunnsendringer. **Til dette kreves deltakelse** fra mange av innbyggerne, helst alle.

Dette er demokrati

De fleste stater i verden kaller seg demokratiske. Det betyr ikke at de er det, for begrepet demokrati kan defineres på mange måter.

Viktige kjennetegn ved demokratiet i Norge er disse:

- Alle myndige norske statsborgere har stemmerett, og hver stemme teller like mye.
- Alle har rett til å skaffe seg informasjon om hva som foregår med tanke på styre og stell i landet. Noe informasjon får vi på skolen, noe gjennom media.
- Alle har rett til å ytre sine meninger offentlig. Ytringsfrihet er lovfestet.

Vi har altså stemmerett, informasjons- og ytringsfrihet.

Hver sin stemme

I Norge har vi allmenn stemmerett. Det betyr at alle myndige personer kan stemme. Slik har det ikke vært bestandig her i landet, og slik er det ikke i alle land. Grunnloven av 1814 ga stemmerett til embetsmenn, byborgerskap og bønder. Man måtte altså være blant de rike og mektige i samfunnet for å kunne delta i valg. I 1898 ble allmenn stemmerett for menn innført, og først i 1913 fikk kvinner den samme retten. Likestillingen på dette området er altså ikke en gang hundre år gammel.

Ideen bak den allmenne stemmeretten er at ”den vet best hvor skoen trykker, som har den på”: I stedet for at en elite skal bestemme – dette er personer som gjerne har nok av både penger og utdanning – skal folk gi sin stemme ut fra hvordan de ser virkeligheten, og hvilke saker som er viktige for dem. Hvis dette systemet skal fungere, må selvfølgelig folk delta, slik at deres syn kommer til uttrykk.

Når du har fylt atten og fått stemmerett, er du kanskje fremdeles skoleelev. Kanskje har du planer for framtiden din, kanskje har du bekymringer for en lillebror som vantrives i barnehagen eller en gammel bestemor som ikke får plass på sykehjem. Du ser det norske samfunnet fra ditt ståsted, og dette synet er viktig for helheten. Derfor er din stemme viktig.

Skaffe informasjon og si sin mening

Å delta i demokratiet innebærer ikke bare å avgi stemme ved valg, selv om dette kanskje er det viktigste. Like viktig er det å gi uttrykk for meningene sine underveis, å delta der debatten foregår. Det kan gjøres gjennom både ord og handlinger.

Stemme ved valget

ARTIKLER:

- Hvilket parti skal jeg stemme på?
- Hvordan stemmer jeg?

Se lenkesamling for flere oppgaver og artikler.

Frank Aarebrot

Se video: Bak valgnyhetene

Ytringsfrihet

Fotograf: puck90

- Du kan **delta i den offentlige debatten** med ytringer i ulike medier. Eksempler: De fleste nettaviser har fora der du kan kommentere aktuelle hendelser eller bestemmelser. Du kan ytre deg gjennom din egen blogg. Du kan delta på folkemøter. Du kan lage film til Frikanalen. Du kan skrive leserinnlegg i papiraviser.
- Du kan **bli med i en organisasjon** som vil noe. Eksempler: Du kan melde deg inn i et politisk parti og bli med i ungdomsorganisasjonen deres. Disse har ofte stor innflytelse på sine ”moderpartier”. Du kan bli med i en interesseorganisasjon. Bellona og Naturvernforbundet har for eksempel hatt stor innflytelse på miljøpolitikk her i landet. Elevorganisasjonen har innflytelse på skolepolitikk.
- Du kan **bli med i pressgrupper eller aksjoner**, eller til og med dra i gang en selv. Skal friområdet i nabolaget ditt bygges om til butikksenter? Burde det heller vært barnehage? Finn noen meningsfeller og sørg for at kommunepolitikerne får høre om det.

Skal du danne deg en mening om en sak, er det naturligvis nødvendig at du har kunnskap om den. Mennesker som skal ta stilling, må ha tilgang til informasjon. Derfor er **informasjonsretten** så viktig i et demokrati. Du har rett til informasjon om hva som foregår i samfunnet rundt deg. **Mediene** har plikt på seg til å gi deg den typen informasjon – ikke bare fortelle om katten Magnus som kom hjem etter ni år, siste nytt fra Tippeligaen eller Olsen-tvillingenes siste påfunn. **Skolen** har plikt til å gi deg kunnskap som setter deg i stand til å **forstå de nyhetene du får i media**: Når Dagsrevyen melder om CO2-utslipp, vet du hva dette er, og hvorfor det er skadelig for miljøet.

Tale din egen sak – og andres

Vi har allmenn stemmerett i Norge, men det betyr ikke at alle landets innbyggere kan stemme. Barn har ikke stemmerett, det har heller ikke psykisk funksjonshemmede, eldre med demens eller innbyggere som ikke har bodd her så lenge. Det er selvsagt gode grunner til at disse ikke får anledning til å delta i valg. Like fullt skal deres interesser ivaretas, og det blir et ansvar som vi stemmeberettigede må ta. Det er en selvfølge, men det er likevel ikke dumt å minne seg selv på at vi ikke bare kan tenke på oss selv når vi skal velge hvilket parti vi vil ha ved makten.

Her er et eksempel som handler om skattepolitikk:
Det kan hende at det passer godt for deg akkurat nå å slippe å betale mye skatt. Du har bruk for pengene selv. Du tjener ikke mer enn det du trenger for å legge deg opp penger til studier og ferie – og kanskje bolig, du vil jo helst slippe å bo hjemme i all evighet. Dette vil være viktig for deg når du skal mene noe om skattepolitikk. Du skal ta stilling til hva som er best for deg, det er sant, men du må samtidig ta stilling til hva som er best for ”hele befolkningen”.

Skattepolitikk handler om hvor mye stat og kommune skal ha å rutte med. Høye skatter og avgifter gir penger i felleskassen, og ut av felleskassen betaler vi tjenester som kommer alle til gode – også de som har dårlig råd og lite ressurser.

Lille Emil
Fotograf: Øyunn Bygstad

Norsk politikk får konskvenser for mange flere enn dem som har stemmerett.

Hvis du mener at alle bør ha rett til gratis utdanning og billig legehjelp, at vi skal ha godt utbygde veier, politi, sosialapparat, sykehjem, og så videre, må du gjøre en avveining mellom ditt eget behov for å betale mindre skatt og samfunnets behov for å ha høye skatteinntekter. Alle politiske partier har laget en fordelingsnøkkel i dette spørsmålet, og du vil for eksempel finne forskjeller mellom ”borgerlige” og ”sosialistiske" partier.

En liten tanke til: Når du selv står på startstreken til ditt voksne liv, har du allerede fått nyte godt av fellesgoder i stor stil. Du har fått gå på skole gratis, du har vært på legevakten og betalt et par hundrelapper for det til tross for at det i virkeligheten kostet flere tusen, du har gått gratis til tannlege, du har syklet og gått på veier som staten har bygget og som du snart vil kjøre bil på, du har fått kommunal opplæring på et musikkinstrument … Du føler sikkert at det nå er din tur til å bidra med noen skattekroner. Så blir spørsmålet: Hvor mange?

Hva kan true demokratiet i Norge?

Demokratiet er bygget på en tro på det gode i mennesker og har sterke røtter i humanismen. Hvert enkelt menneske er like mye verd, uansett alder eller forutsetninger. Det som truer dette menneskesynet, vil også være en trussel mot en demokratisk styreform. Å snakke om at kvinner er mindre verd enn menn, eller at gamle mennesker er mindre verd enn unge, er antidemokratisk. Ideologier og religioner som stiller folk i ulike verdikategorier kan være en trussel mot demokratisk styre.

Det er ikke slik at en demokratisk styreform er den ”endelige” – at når man har nådd dit, så er man i mål. Vi ser eksempler i verden på at demokratiske land avskaffer denne styreformen gjennom demokratiske valg. Det har skjedd både i Algerie og Tunisia i nyere tid. Det er et tankekors, og man kan lure på om flertallet i folket visste konsekvensen av det valget de gjorde. Ikke desto mindre har det skjedd. Og det kan skje igjen andre steder, også her i Norden.

Men den største trusselen mot vestlige demokratier som vårt, er nok ikke fascisme, nynazisme eller fanatiske religiøse bevegelser. Det er nok heller likegyldighet, ifølge flere samfunnsforskere. Har vi det så godt at vi ikke lenger har noe å kjempe for? Klarer vi ikke å kjempe for andre? Er det derfor vi velger sofaen på valgdagen?

Hvilket parti skal jeg stemme på?

Forfatter: Trude Løvskar
Hvilket parti skal jeg stemme på? (22924)

Det er utfordring å finne fram til hvilket parti som best ivaretar det du står for. Her er noen tips.

Når du skal velge parti å stemme på, tar du hensyn i to retninger: Du stemmer på det partiet som best ivaretar dine interesser, og som samtidig ivaretar fellesskapets interesser. En velger skal altså ikke bare tenke på seg selv, men også på samfunnet rundt seg og på miljøet.

Når du skal finne ut hva de ulike partiene står for, og hva de mener er viktige saker å arbeide for, er dette informasjon som du finner i partiprogrammene. Men det er ikke gjort i en håndvending å lese disse skikkelig. Her er noen tips om hvordan du på en litt enklere måte kan finne ut hvem du er enig med:

- Følg med i partilederdebattene på tv. Her kommer det som regel ganske tydelig fram hva de ulike partiene mener i aktuelle saker. De legges ut på nettet etter sending, og her kan du naturligvis spole fram til de interessante temaene.
- Hvilke saker vurderer du som viktige? Sjekk hva de ulike partiene mener om akkurat disse sakene. Du kan gå inn på nettstedet til hvert parti, finne partiprogrammet og lese der. Eller du kan finne alle partiprogrammene på nettstedet til NSD (Norsk samfunnsvitenskapelig datatjeneste. Se lenke). De fleste partiprogrammene er delt inn i tema med overskrifter, så du trenger ikke lese hele programmet for å finne det du er interessert i. Et alternativ er å spørre de partirepresentantene som du treffer i valgkampen, på skolen eller på gaten.

Husk at alle partiene kjører fram "salgbare" saker i valgkampen. De selger "valgflesk" for å få stemmer. Det er ikke nok å sjekke valgflesket når du skal bestemme deg. Du må være kritisk. Når et parti for eksempel vil "fjerne formueskatten" eller "bevilge mer penger til skole", må du stille deg spørsmålet: På bekostning av hva?

Bruk av pengene i statskassen

Politikk handler i stor grad om bruk av penger, fellesskapets penger. Inntektene er de summene som kommer inn gjennom skatter og avgifter. Utgiftene finansierer alle fellesgodene: gratis utdanning, billig lege, politi som holder orden, veier, sykehus, støtte til næringer som skaper arbeidsplasser, sosialhjelp og lønn til dem som blir syke eller uføre, og så videre. Dette er altså et regnskap som skal balansere (statsbudsjettet). Polititikerne kan ikke planlegge å bruke mer skattepenger enn det de har planlagt å få inn. Partiene er uenige om hvor mye av folks penger som skal gå til fellesgoder, og hvor mye de selv skal få bruke som de vil – med andre ord: hvor høyt skattenivå vi skal ha.

Politiske farger og akser

Vi har ulike akser i politikken som vi kan plassere de ulike partiene på. For eksempel har vi tradisjonelt hatt en akse som går fra venstre til høyre. Her har vi kunnet plassere de ulike partiene etter i hvilken grad de er sosialistiske (til venstre) eller ikke-sosialistiske/konservative (til høyre). Det er ikke så lett å plassere alle partier på en slik akse lenger, for både samfunnet og partiene endrer seg stadig. Men fremdeles er det slik at vi finner partier som Høyre og FrP på høyresiden av denne aksen og Arbeiderpartiet, SV og Rødt på venstresiden. Mellompartiene befinner seg i mellomfeltet. Her finner vi Senterpartiet, Kristelig Folkeparti og Venstre. De ulike partiene forbindes også med hver sine farger. De som bruker blått, er ikke-sosialistiske partier. De som bruker rødt, er partier som vi finner på venstresiden. Grønt brukes mest av partier med miljøprofil.

Stemme ved valget

ARTIKLER:

Hvorfor skal jeg stemme?

Hvordan stemmer jeg?

Sjekk lenkesamlingen for oppgaver og flere artikler (fagstoff).

Medieforsker Frank Aarebrot

Se video:

Bak valgnyhetene

Nyttige linker:

Valgprogrammene for alle partiene: Nasjonale valgprogram (NSD)

Aftenposten: Finn ditt parti for stortingsvalget 2013

Hvem er på valg?(NRK): Disse kjemper om din stemme i 2013

Valgomat (NRK): Valgomat: Finn ditt parti

Hvordan stemmer jeg?

Forfatter: Trude Løvskar
Hvordan stemmer jeg? (22954)

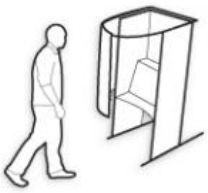

Slik går du fram på valgdagen.

Fra det året du fyller atten, har du stemmerett. Når valget nærmer seg, får du et **valgkort** i posten. Der står det hvor du skal gå og stemme, og det står dato og åpningstid for valglokalet. Det står også hvordan du kan forhåndsstemme. Myndighetene lager alltid mye god informasjon om hvordan valget foregår. Blant annet finnes en rekke gode nettsteder. Du finner også lenker til dem her.

Når du går for å stemme, tar du valgkortet med deg. Du tar også med deg **legitimasjon**: pass, bankkort eller sertifikat. Du får faktisk ikke avlegge stemme uten legitimasjon. Når du kommer til lokalet, finner du fort ut av hvordan dette foregår.

- Gå inn i et ledig avlukke.
- Velg den stemmeseddelen du vil bruke (partilisten du ønsker å stemme på).
- Gjør eventuelt de endringene på listen som du ønsker.
- Brett stemmeseddelen med partinavnet inn og feltet for stempling ut (det er hemmelig valg, ingen skal se hvilken liste du har valgt).
- Gå til en valgfunksjonær og få et stempel på utsiden av seddelen (stemmeseddelen din blir forkastet hvis den ikke har stempel på).
- Du legger den stemplede stemmeseddelen i valgurnen.

Husk legitimasjon.

Stemme ved valget

ARTIKLER:

- Hvorfor skal jeg stemme?
- Hvilket parti skal jeg stemme på?

Frank Aarebrot

Se video: Bak valgnyhetene

Flere valg på en gang

Samtidig med at det er stortingsvalg, er det**sametingsvalg**. De som kan stemme her, står innført i Sametingetsvalgmanntall Et valgmanntall er en oversikt over de personene som har rett til å stemme ved et bestemt valg. For eksempel har kommune- og fylkestingsvalg, stortingsvalg og sametingsvalg hver sine valgmanntall. i tillegg til det vanlige manntallet. Det er også valg til viktige organer innfor Den Norske Kirke, nemlig **menighetsråd** og **bispedømmeråd**. De som er medlemmer av statskirken, har stemmerett her.

Om to år er det **kommunevalg**. Også her slår man to fluer i én smekk ved også å velge representanter til **Fylkestinget**.

Endringer på stemmeseddelen

Kan hende er du ikke enig i den rekkefølgene kandidatene har fått på stemmeseddelen til partiet du vil stemme på. Kanskje er det til og med kandidater som du mener burde strykes fra listen. Dette kan du gi uttrykk for gjennom å gjøre endringer på listen. Hvordan du gjør det, står forklart på stemmeseddelen. Her finner du to kolonner med "kryss-av-felter-bokser" – en til venstre for listene med kandidatnavnene og en til høyre. I "boksene" til venstre for navnene kan du endre rekkefølgen på kandidatene ved å sette tall i boksene: Du skriver tallet 1 framfor den kandidaten du mener burde stå øverst på listen, og så videre. I "boksene" til høyre kan du stryke kandidater. Setter du kryss til høyre etter et navn, betyr det at du ønsker vedkommende strøket.

Ikke vær redd for å endre på stemmeseddelen. Den blir ikke forkastet selv om du gjør feil. Ønsker du ingen endringer, skal du heller ikke krysse av noe som helst, bare bruke lappen som den er.

Stemme selv

Endre stemmeseddel

Å avgi stemme er noe du må gjøre selv etter egen overbevisning. Det er forbudt å stemme for andre. Mange vil prøve å påvirke deg i valget, men til syvende og sist er det ingen som kan se hva du stemmer. Du går alene inn i avlukket, og du kommer ut igjen med en stemmeseddel som ingen skal se innsiden på før du legger den i valgurnen. Det er valgobservatører til stede i valglokalet for å se at det går riktig for seg.

Studere listene på forhånd

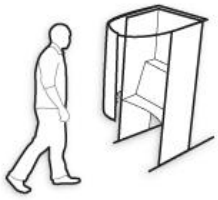

Valgavlukke.

Før du kommer til valglokalet, har du naturligvis klart for deg hvilket parti du vil stemme på. Hvis du dessuten har lyst til å gjøre endringer i valglisten din, vil du kanskje ha studert den på forhånd. Gå inn på nettsiden til det partiet du vil stemme på. Finn fram til lokallaget for det fylket du bor i. Her finner du stortingsvalglisten for 2009. De fleste partiene presenterer også kandidatene sine på en fin måte, slik at du kan vite litt mer om hvem du stemmer på. Du finner også partilister på nettsidene til Norsk samfunnsvitenskapelig datatjeneste (se lenke nedenfor). De fleste partier sender dessuten partilistene sine til deg i posten.

Nyttige linker:

- Ofte stilte spørsmål, Stortingsvalget
- Valgportalen: valg.no, en informasjonstjeneste fra Kommunal- og regionaldepartementet:
- Slik kan du endre på stemmeseddelen
- Valglister

Stemmerett for 16-åringer?

Forfatter: Leonhard Vårdal
Stemmerett for 16-åringer? (124633)

Som tiltak for å styrke politisk deltakelse og engasjement blant ungdom, foreslo regjeringen i *St.meld. nr. 33 (2007-2008) Eit sterkt lokaldemokrati* å gjennomføre forsøk med å sette ned stemmerettsalderen til 16 år.

Forsøket ble gjennomført i 20 kommuner i kommunestyrevalget i 2011, og ble evaluert av forskere ved Rokkansenteret ved Universitetet i Bergen.

Forsøk med stemmerett for 16-åringer

Ved kommunevalget i 2011 ble det satt i gang et forsøk med stemmerett for 16-åringer. Forsøket ble gjennomført i 20 kommuner. Den viktigste begrunnelsen var at det kunne være et tiltak for å få flere unge inn i rollen som aktive innbyggere i lokalsamfunnet. En del forskning viser at det å bruke stemmeretten er en vane. En hypotese er at dersom ungdommene stemmer første gang de har anledning, er det større sannsynlighet for at de fortsetter å gjøre det.

Ifølge dagens regler blir førstegangsvelgere, 18-21-åringene, stemmeberettigede nettopp i den perioden da mange er i en ustabil livsfase og gjerne flytter hjemmefra for å arbeide eller studere. Tanken er at lavere stemmerettsalder vil føre til «gode stemmevaner» hos ungdommene, fordi det vil være lettere å mobilisere dem til valgdeltakelse mens de fortsatt bor hjemme og går på skole.

Den synkende valgdeltakelsen ved kommunevalgene har vært et viktig bakteppe for denne tankegangen. Det blir også stilt spørsmål om muligheten for å delta ved valg vil føre til større bevissthet blant ungdom om deres rolle i lokalt samfunnsliv og om muligheten de har til å påvirke lokale forhold.

Stemmerett for 16-åringer? / fagstoff

http://ndla.no/nb/node/124633

Evaluering av forsøket

Noen samfunnsforskere ved Rokkansenteret ved Universitetet i Bergen fikk i oppdrag å evaluere forsøket. Forskerne Dag Arne Christensen og Jacob Aars konkluderte med at det blir et rent politisk spørsmål om man ønsker stemmerett for 16-åringer eller ikke. De peker på at enkelte juridiske detaljer må avklares hvis man velger å innføre stemmerett for 16- og 17-åringene. Ellers gir forsøket i seg selv ikke noen objektivt grunnlag for å avgjøre om stemmerettsalderen bør senkes.

Økt valgdeltagelse

Forsøket med senket stemmerettsalder blir derimot omtalt som en suksess av flere forsøkskommuner og av instanser som Barneombudet og Landsrådet for Norges barne- og ungdomsorganisasjoner (LNU), begge ivrige pådrivere for forsøksordningen. Suksessen ble begrunnet med at hele 58 prosent av 16- og 17-åringene brukte stemmeretten sin.
Dersom målet ensidig skulle være å øke deltagelsen blant unge, er det grunnlag for å innføre stemmerett for 16-åringer. Begrunnelsen er en langt høyere andel av 16- og 17-åringene brukte stemmeretten sammenlignet med «regulære» førstegangsvelgere. Men på den annen side varierte valgdeltagelsen i forsøksgruppa sterkt mellom kommunene.

Det er sannsynlig at forsøkskommunenes ulike valgforberedende program medvirket til forskjellene. Hvis stemmerettsalderen senkes permanent, er det ikke sikkert at alle kommuner vil være like ivrige i arbeidet med å lede ungdommene til stemmeurnene.

Forskerne sier at forsøksvalget ikke gir grunnlag for å si om den høye valgdeltakelsen var et unntakstilfelle, eller om den vil holde seg. Bildet blir enda mer komplisert ved at valgdeltakelsen for førstegangsvelgere generelt gikk kraftig opp ved 2011-valget, sannsynligvis som et svar på Utøya-terroren samme sommeren.

Har 16-åringer politisk kunnskap?

Det har blitt argumentert med at 16-åringer mangler politisk modenhet og kunnskap til å delta ved valg. Mange har uttrykt frykt for at ungdommene lettere vil la seg lede til å stemme i ytterpunktene på den politiske skalaen. I evalueringen det er lite som støtter det. Forskerne finner de samme trendene hos unge som hos eldre når det gjelder stemmefordeling.

Evalueringen bekrefter derimot at 16- og 17-åringene har noe mindre interesse for og kunnskap om politikk enn 18- og 19-åringene. Hvis modenhet og kunnskap skal regnes som viktig, gir altså evalueringen liten støtte for å senke stemmerettsalderen. På den annen side finnes det nok av politisk kunnskapsmangel også hos eldre velgere, og det er ingen som snakker om å ta stemmeretten fra dem på grunn av det.

De politiske partiene

Forskerne peker på at det er et politisk spørsmål om stemmerettsalderen skal senkes. På Arbeiderpartiets landsmøte i mars 2013 ble et forslag fra AUF om å senke stemmerettsalderen til 16 år nedstemt.

Holdningen hos deltagerne på Arbeiderpartiets landsmøte var altså ikke positive til en generell senking av stemmerettsalderen. Det ble derimot gått inn for å fortsette forsøkene med stemmerett for 16-åringer.

Gruppeoppgave: Politiske partier - presentasjon

Forfatter: Elisabeth Kristoffersen
Politiske partier - presenter partiene (55644)

Gruppeoppgave der gruppene skal lage en presentasjon av et politisk parti de får tildelt.

Lag en presentasjon av det politiske partiet dere har fått utlevert.
Dere skal presentere partiets historie, ideologi, hvem som er leder, profilerte medlemmer av partiet, listetopp i det fylket du bor i, hvilke saker partiet arbeider for, hva som kjennetegner partiet, hvilke partier dette partiet ser som mulige samarbeidspartnere, og hvilke som er motstandere.

Dere skal se på hva dette politiske partiet mener om følgende saker:

- skole
- skatt
- miljø
- eldre
- helse
- samferdsel
- minoriteter og innvandring
- kultur

Bruk aviser, Internett og pamfletter som kilder. Husk å føre opp hvilke kilder dere bruker.

Oppgaver til Riksforsamlinga: om valgordningen

Forfatter: Inga Berntsen Rudi
Oppgaver til Riksforsamlinga: om valgordningen (123236)

Denne oppgaven hører til klipp fra NRK-serien Riksforsamlinga med Are Kalvø. Du må se klippene for å svare på spørsmålene nedenfor.

1. Se

Riksforsamlinga med Are Kalvø: Om valordninga, del 1 / video
http://ndla.no/nb/node/120884

Les Valgordningen

Forklar hvordan utjevningsmandater fungerer.

2. Se

Riksforsamlinga med Are Kalvø: Om valordninga, del 2 / video
http://ndla.no/nb/node/120885

a Hva betyr mandat?

b I klippet viser Kalvø til eksempler hvor en regjering har hatt et flertall av mandatene på Stortinget, men ikke et flertall av stemmene. Finn ut hvor mange prosent av stemmene disse koalisjonsregjeringene fikk. Tips: Søk på SSB sine valgsider.

3. Are Kalvø har tre forslag til nye valgordninger. Se

Riksforsamlinga med Are Kalvø: Om valordninga, del 3 / video
http://ndla.no/nb/node/120894

a Nevn disse tre forslagene og forklar hva han mener med dem.

b Er du enig i noen av forslagene, eller har du kanskje et eget forslag til ny valgordning? Begrunn svaret ditt.

Oppgave: Partiprogrammene

Forfatter: Jan-Arve Overland
Oppgave: Partiprogrammene (123936)

Sammenlign partiprogrammene/arbeidsprogrammene til Arbeiderpartiet og Høyre.

Gjør deretter det samme med partiprogrammene/arbeidsprogrammene til SV og FrP.

Arbeiderpartiets partiprogram 2013-2017

Høyres partiprogram 2013-2017

Sosialistisk Venstrepartis arbeidsprogram, 2013-2017

Fremskrittspartiets prinsipp- og handlingsprogram

Forsøk å finne forskjeller eller eventuelle likheter når det gjelder:

- Måten økonomien og næringslivet bør organiseres på
- Forholdet mellom staten og samfunnet
- Vektlegging av sosial likhet
- Vektlegging av individets frihet

Oppgave: Politiske syn på fordeling av goder

Forfatter: Jan-Arve Overland, Inga Berntsen Rudi
Politiske syn på fordeling av goder i samfunnet (123926)

Denne oppgaven går ut på å sammenlikne Høyres og SVs syn på fordeling av goder i samfunnet. Den er knyttet til artikkelen "Hva står de politiske partiene for?".

Ta utgangspunkt i prinsipprogrammene til SV og H:

Høyre - prinsipprogram

SV - Prinsipprogram

1. Hva slags synspunkter kommer fram når det gjelder fordeling av goder i samfunnet?

2. Ha er det som skiller disse synspunktene?

Oppgave: Holdninger til stemmerett for 16-åringer

Forfatter: Leonhard Vårdal, Inga Berntsen Rudi
Holdninger til stemmerett for 16-åringer (124666)

Denne oppgaven er knyttet til fagstoff om stemmerett for 16-åringer, men du må søke opp informasjon selv for å svare på spørsmålene.

1. Undersøk programmene til de politiske partiene og finn ut hvordan de stiller seg til stemmerett for 16-åringer.

2. Gjennomfør en avstemming i klassen om 16-åringer bør ha stemmerett eller ikke. Lag deretter et rollespill der en gruppe får i oppgave å argumentere for stemmerett for 16-åringer, og en gruppe som skal argumentere mot. Når rollespillet er over, skal en gjennomføre en ny avstemming. Diskuter resultatet.

Valg 2013

Valgstoff på NDLA

Forfatter: Inga Berntsen Rudi
Valgstoff på NDLA (126082)

I forbindelse med stortingsvalget høsten 2013 publiserte NDLA samfunnsfag flere aktuelle saker, delvis i samarbeid med NTB. Stoffet er fortsatt tilgjengelig i menyen. Her er blant annet bakgrunnsstoff om valgordning og stemmerett, stoff om de ulike partiene, og om skolevalgene.

Valgpakker

Sammen med NTB laget vi fire valgpakker. Dette er aktualiteter med fagstoff, oppgaver og et rikt utvalg bilder.

Uke 34: Jakten på det rette parti

Uke 35: Skolevalget

Uke 36: Den viktige sperregrensa

Uke 37: Resultater stortingsvalget 2013: Borgerlig brakseier

I tillegg laget vi en sak da Solberg-regjeringen tiltrådte i oktober. Historisk blåblå regjering

Mer valgstoff

Hvorfor skal jeg stemme?

Hvordan stemmer jeg?

Stemmeretten

Riksforsamlinga med Are Kalvø: Om valordninga, del 1 / video
http://ndla.no/nb/node/120884

Riksforsamlinga med Are Kalvø: Om valordninga, del 2 / video
http://ndla.no/nb/node/120885

Riksforsamlinga med Are Kalvø: Om valordninga, del 3 / video
http://ndla.no/nb/node/120894

Borgerlig brakseier

Forfatter: Mats Rønning, NTB, Hege Røyert
Borgerlig brakseier (127189)

Det nye Stortinget blir historiens blåeste. Høyre og Fremskrittspartiet fikk til sammen 43,1 prosent av stemmene. Sammen med Venstre og Kristelig Folkeparti får borgerlig side hele 96 mandater på Stortinget.

Se bilder fra valgdøgnet:

– Velgerne har bestemt at Høyre igjen skal få statsministeren. Nå skal velgerne få uttelling for sin stemme gjennom at vår politikk får gjennomslag, lovte påtroppende statsminister, Høyre-leder Erna Solberg.

Partileder Siv Jensen fikk sin drøm oppfylt da hun kom til Frps valgvake: – Morna, Jens! var det klare budskapet fra en seierssikker Frp-leder.

VALG

Dette er saken:

Solid valgseier for de borgerlige partiene.

De borgerlige partiene får 96 mandater mot de rødgrønnes 72. Miljøpartiet De Grønne får ett mandat.

Erna Solberg fra Høyre blir Norges neste statsminister.

KrFs partileder Knut Arild Hareide ble mottatt med stormende jubel på partiets valgvake. Hareide ser ikke for seg at KrF vil gå inn i regjering uten Venstre.

Venstres leder, Trine Skei Grande, fastslår at velgerne har gitt Venstre økt tillit, og sier hun vil prioritere å komme til regjeringsmakt.

– Jeg vil i kveld gjøre det klart at jeg vil søke avskjed for min regjering etter framleggelsen av statsbudsjettet 14. oktober. Jeg gratulerer Erna Solberg med seieren, sa statsminister og Arbeiderparti-leder Jens Stoltenberg da han talte til partifellene.

Senterpartiet ser ut til å få ti mandater på Stortinget. Leder Liv Signe Navarsete sier hun er rørt over eget partis innsats, men at det er en nedtur å miste regjeringsmakten.

Sosialistisk Venstreparti (SV) klarte så vidt å kare seg over sperregrensen med 4,1 prosent. Det er det dårligste stortingsvalget partiet har gjort siden opprettelsen i 1975.

– Nå starter oppbyggingen av et stort grønt parti. Den jobben begynner i dag og det gleder jeg meg til, sier Rasmus Hansson, som er inne på Stortinget for Miljøpartiet De Grønne.

Høyre-leder Erna Solberg er klar for tøffe forhandlinger med de andre partiene på borgerlig side etter valgseieren. Hun understreket at Høyre har planer om å inkludere alle de fire partiene i regjeringsforhandlingene.

Tøffe forhandlinger i vente

De fire partilederne skal nå starte forhandlinger om en ny regjeringsplattform. Det kan bli utfordrende.

Valgnatten var de fire borgerlige partilederne først og fremst samkjørte om at alle vil sette seg ned for å snakke sammen. Ingen av dem ville snakke om hvilke saker som blir de vanskeligste i forhandlingene, selv om alle vet at både miljø, innvandring, oljepengebruk og bompenger blir tunge områder.

– Det er alltid utfordrende å forhandle med andre partier. Her må vi alle gi og ta, men vi har et grunnlag som gjør at dette kommer til å gå bra, sa Høyre-leder Erna Solberg.

Historisk

Etter en tilbakegang på 6,6 prosentpoeng til 16,3 prosent har Frp blitt mindre enn Høyre siden forrige stortingsvalg. Frp gjør likevel sitt tredje beste valg noensinne. Og kan for første gang havne i regjering.

– Det er historisk på mange måter. Nå skal vi sørge for å sette fotavtrykk i denne regjeringen, sa Frp-leder Siv Jensen.

Under valgvaken tidligere på kvelden reagerte Frp-erne med latter og jubel da Jensen dro til med sitt gamle slagord om at det er på tide å si «Morna, Jens».

Siv Jensen hilser til Jens / video
http://ndla.no/nb/node/127224

«Morna, Jens!»

Mens både Høyre-leder Erna Solberg og KrF-leder Knut Arild Hareide i sine seierstaler takket statsminister Jens Stoltenberg for hans innsats de siste åtte årene, utbrøt Jensen, «Morna, Jeeeeeens!». Det fikk mange til å reagere.

Hva tror du Siv Jensen ville oppnå med sin "morna"-hilsen?

Spår vanskelige regjeringsforhandlinger

Valgforsker Tor Georg Jakobsen ved NTNU i Trondheim spår krevende regjeringsforhandlinger.

– Høyre og Frp har klart flertall sammen med ett annet parti. Partiet som passer minst inn, er KrF, grunnet den økonomiske politikken. Men jeg tror ingen vet om det blir en ett-, to-, tre- eller firepartiregjering. Alt er mulig, sier Jakobsen.

Han tror det kan bli såpass stor uenighet at Venstre og Kristelig Folkeparti ser seg best tjent med å være støtteparti for en ren Høyre-Frp-regjering.

– Siv Jensen var diplomatisk i sin tale da hun sa at regjeringssamarbeidspartnerne også må få gjennomslag for sin politikk. Venstre-leder Trine Skei Grande trakk derimot først fram at partiets viktigste sak er vern av Lofoten og Vesterålen. Det kan bli ganske spennende forhandlinger, sier valgforsker Tor Georg Jakobsen.

Politiske kameler?

Her er noen av sakene de fire borgerlige partiene skal forhandle om:

- Oljeboring i Lofoten, Vesterålen og Senja
- Asyl- og innvandringspolitikk
- Kommunesammenslåing
- Bruk av oljepenger
- Bompengefinansiering av veier
- Karakterer i barneskolen

Valgdeltakelse ved stortingsvalg

Forfatter: Hege Røyert, NTB
Valgdeltakelse ved stortingsvalg (127143)

Fakta om valgdeltakelsen

- Valgdeltakelsen under årets stortingsvalg ligger an til å bli den høyeste siden 1997. Da 99,9 prosent av stemmene var talt opp, lå valgdeltakelsen an til å ende på 78,0 prosent.
- Valgdeltakelsen ved stortingsvalgene etter krigen har stort sett ligget rundt 80 prosent med en topp i 1965, da 85,4 prosent av velgerne avga stemme. Deltakelsen falt til vel 75 prosent i 1993 og har ligget litt over eller på dette nivået siden.
- Valgdeltakelsen ligger an til å bli høyest i Akershus med 81,6 prosent og lavest i Finnmark med 71,4 prosent. Da 99,9 prosent av stemmene var opptalt i Oslo, lå deltakelsen i hovedstaden på 79,6 prosent.
- Tallet er antall stemmesedler delt på antall stemmeberettigede.
- Det endelige fremmøtetallet vil ikke foreligge før fylkeskommunene har kontrolltelt og innrapportert alle sine tall.

Nøkkeltall

- 3 643 600 personer har stemmerett ved stortingsvalget 2013. Det er 3,1 prosent flere enn ved forrige stortingsvalg.
- 124 369 var 18–19 år og førstegangsvelgere (3,4 prosent)
- 215 000 er innvandrere eller norskfødte med innvandrerforeldre (5,9 prosent)
- 30 prosent av velgerne er over 60 år

Kilde: SSB

Deltakelse ved stortingsvalg 1989-2009 i prosent

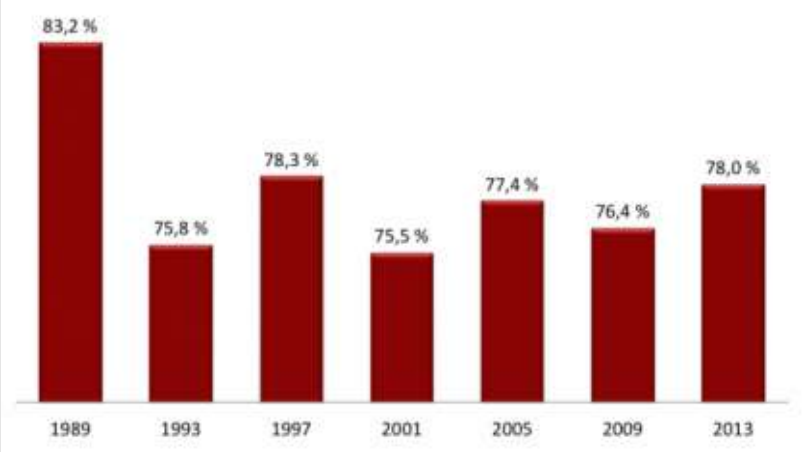

Kilde: SSB

Den viktige sperregrensa

Forfatter: Siri Marte Kværnes, NTB
Den viktige sperregrensa (125072)

Venstre, Sp, SV og KrF har alle en ekstra grunn til å bite negler under årets stortingsvalg. Først når stemmesedlene fra alle landets valglokaler er telt opp, har vi svaret på hvilke av partiene som ligger over den mye omtalte sperregrensa på 4 prosent.

SIKTER MOT STORTINGET: Miljøpartiet De Grønne er det raskest voksende partiet i landet. Partiets nasjonale talskvinne Hanna E. Marcussen øyner muligheten for at partiet kan havne over sperregrensa og dermed få flere representanter på Stortinget.

VALGFORSKER: – I det øyeblikk et parti får litt over 4 prosents oppslutning, hagler det inn med utjevningsmandater, sier valgforsker Frank Aarebrot.

VALG

Dette er saken:

Den 9. september 2013 er det stortings- og sametingsvalg.

Sperregrensa i Norge er på 4 prosent.

Uten denne oppslutningen får ikke partiene tilgang på utjevningsmandatene.

Flere partier ligger farlig nær sperregrensa. Dette kan få velgerne til å stemme taktisk.

NASJONALT: «Vi tek heile Noreg i bruk,» lyder Senterpartiets slagord. Skal Ola Borten Moe og partikollegaene holde seg over sperregrensa, må de også i valgkampen ta i bruk hele landet.

FØRSTE STORTINGSPLASS INNEN REKKEVIDDE: Flere meningsmålinger viser at partiet Rødt har en representant på Stortinget de neste fire årene. Partileder Bjørnar Moxnes tror selv at partiet kan fange opp mange av dem som sitter på gjerdet etter tidligere å ha stemt for en rødgrønn regjering.

KRAFTIG NEDTUR: SV-leder Audun Lysbakken og nestleder Inga Marte Thorkildsen har ingen grunn til å juble over tallene. Dersom partiet fortsetter å falle og havner under sperregrensa, vil de miste de fem utjevningsmandatene som de har i dag.

STABIL OPPSLUTNING: KrF-leder Knut Arild Hareide mener SV og Venstre har større grunn til å frykte sperregrensen enn han selv har. Han drømmer om et valgresultat på over 6 prosent.

STORTINGET: 169 av landets politikere får plass på Stortinget. Også partier under sperregrensa har mulighet til å sikre seg noen stoler.

Sperre for hva?

Men hva skjer med et parti som kommer under sperregrensa? Det er ikke slik en del av oss tror, at partiene blir sperret ute fra Stortinget. Velgerne i hvert fylke stemmer inn politikere fra sitt distrikt uavhengig av hvilken oppslutning partiet har i landet totalt. Partier som havner under sperregrensa, får imidlertid ikke være med i konkurransen om de 19 tilleggsmandatene.

Stortinget er satt sammen av 150 distriktsmandater og 19 utjevningsmandater. Både folketallet og arealet på hvert valgdistrikt (fylke) bestemmer antall mandater hvert fylke sender til Stortinget. Utjevningsmandatene, ett fra hvert fylke, fordeles på partier som på landsbasis har fått flere stemmer enn det de har fått uttelling for i antall distriktsmandater.

Hvis et fylke skal stemme fram fem distriktsmandater, men stemmene fordeles på sju partier, vil det for eksempel bli en del «ubrukte» stemmer. Utjevningsmandatene går oftest til de mindre partiene, som på grunn av utregningsmetoden for mandater blir underrepresentert blant distriktsmandatene.

Færre partier

En rekke europeiske land har en eller annen form for sperregrense ved valg. Det er fordi man ønsker å gjøre det vanskelig for nystiftede partier å komme inn i parlamentet. Uten sperregrense kan det bli veldig mange politiske partier og vanskelig å danne stabile regjeringer.

At det lønner seg for partier å bikke over sperregrensa, blir også tydelig hvis vi ser på Stortingets sammensetning i dag. Seks av ti stortingsrepresentanter fra KrF er utjevningsmandater. Det samme gjelder fem av elleve fra SV og to av elleve fra Sp.
På Stortinget foregår mye av arbeidet i de tolv faste fagkomiteene. Hovedregelen sier at hver stortingsrepresentant skal sitte i én komité. Partier med svært få representanter får derfor delta i få komiteer.

Taktisk stemming

Valgforsker og professor Anders Todal Jenssen ved NTNU er blant dem som har påpekt at flere partier rundt sperregrensen kan få velgere til å stemme taktisk. I Sverige har man sett eksempler på at velgere som egentlig sympatiserer med ett av de store partiene, stemmer på et mindre parti for å hjelpe det over sperregrensa. I Sverige er imidlertid sperregrensa såkalt absolutt, den gjelder også for distriktsmandatene.

4: Sperregrensa er på 4 prosent. Kan det være det SV-leder Audun Lysbakken snakker om her?

NEDTUR: Venstre endte på bitre 3,9 prosents oppslutning i 2009. Daværende partileder Lars Sponheim gikk av ved landsmøtet året etter.

Men også i Norge har det vært tilfeller av taktikkeri blant velgerne, forteller valgforsker og professor i sammenlignende politikk Frank Aarebrot. Før stortingsvalget i 2005 spredte det seg en uoffisiell kampanje i sosiale medier. Der ble Høyre-velgere rådet til å stemme Venstre for å sikre partiet 4 prosents oppslutning og dermed styrke det borgerlige alternativet. Etter valget viste det seg imidlertid at de rene Venstre-velgerne ville klart å få partiet over sperregrensa på egen hånd. Og Høyre mistet flere mandater enn det Venstre fikk ekstra, noe som samlet sett resulterte i færre borgerlige representanter på Stortinget.

– Dette viser at en bør kjenne systemet svært godt før man begynner å oppfordre til slik taktisk stemming, bemerker Aarebrot.

Aktuelt: Jakten på det rette parti

Forfatter: Siri Marte Kværnes, NTB
Jakten på det rette parti (125663)

Stortingsvalget 2013 nærmer seg i raske klyv, og det er helt naturlig å lide valgets kval. Spesielt for unge velgere og førstegangsvelgere kan mylderet av partier, påstander og debatter føles uoversiktlig. Men innen 9. september bør alle ha kommet fram til hvem som fortjener deres stemme.

DEBATT: Partilederdebattene kan gi en viss oversikt over det politiske landskapet. Men det blir også mye tåkeprat.

RØDGRØNNE: Klarer regjeringspartiene å overbevise velgerne enda en gang? Her ser du Sps Liv Signe Navarsete, Aps Jens Stoltenberg og SVs Audun Lysbakken.

ALTERNATIVET: Knut Arild Hareide (KrF), Siv Jensen (Frp) og Erna Solberg (H) kan ende sammen i regjering etter valget. Men det avgjør velgerne.

VALG

Dette er saken:

Den 9. september 2013 er det stortings- og sametingsvalg i Norge.

Det kan være vanskelig å velge parti.

NDLA har laget en egen valgomat for unge velgere som viser deg hvilket parti du er mest enig med.

STATSMINISTERKANDIDAT: Mange tror partileder Erna Solberg i Høyre blir Norges neste statsminister.

MDG: Miljøpartiet De Grønne har gjort det bra på meningsmålinger før valget. Her ser du talspersonene Hanna E. Marcussen og Harald A. Nissen.

TROR PÅ SEIER: Lederne for ungdomspartiene på borgerlig side tror alle på valgseier. Fra venstre: Elisabeth Løland (KrFU), Himanshu Gulati (FpU), Paul Joakim Sandøy (Unge Høyre) og Sveinung Rotevatn (Unge Venstre).

Få deltar

– Jo tidligere man stemmer, dess mer sannsynlig er det at man stemmer senere i livet, sier stipendiat Julie Ane Ødegaard ved Institutt for sammenliknende politikk ved Universitetet i Bergen (UiB).

– Ungdommer jeg har snakket med etterlyser at politikken skal føles relevant. Og det er vanskelig å finne fram i mylderet og å finne rett parti, sier Ødegaard.

Hun forsker for tida på ungdommers forhold til politikk, og blant annet ei gruppe som deltok i et prøveprosjekt ved kommunestyrevalget i 2011. Da senket 20 kommuner stemmerettsalderen til 16 år.

Valgomater

Men hvordan kan de unge selv gå fram for å finne sitt parti denne valghøsten? Med nettets mange valgomater?

– Valgomater er en måte å orientere seg på, og det kan være gøy å se konkrete resultater. Men mange valgomater er litt kompliserte, mener Ødegaard.

Også Bernt Aardal, valgforsker ved Institutt for samfunnsforskning og Universitetet i Oslo, mener valgomater kan gi en grei pekepinn på hvor man står.

– Å gå inn på ungdomspartienes nettsider er heller ingen dårlig idé. Og de store TV-debattene er viktige for å få et overblikk. En utfordring er at man ikke nødvendigvis er interessert i alle saker, sier han.

De fleste større nettaviser har i dag valgomater. På NDLA.no har det kommet en valgomat som er spesielt tilpasset unge.

Still spørsmål

Partiprogrammene er gjerne generelle, og de er krevende å gå løs på, mener Aardal. Men det kan være en fordel å finne noen saker du synes er viktige. Og finner du ikke svar på hva partiene mener om dem, kan sosiale medier som Facebook være en nyttig kanal.

Les: Jens og Erna vil bli venn med deg

Og valgtorgene og debattene ved skolene gir en unik anledning til å utfordre politikerne, råder Ødegaard ved UiB. Også gjennom avisenes debattsider kan man stille spørsmål.

– De unge må tørre å utfordre politikerne med spørsmål som «hvorfor skal jeg stemme på deg?», og «hvorfor skal jeg stemme i det hele tatt?». Og de skal forvente et svar. Dette kan også tydeliggjøre forskjellene mellom partiene, sier forskeren, som etterlyser flere ungdomspolitikere i de politiske debattene.

Men det er ikke alltid ungdomspartiene er enige med moderpartiet. Det har vi for eksempel sett i forholdet mellom AUF og Arbeiderpartiet i debatten rundt oljeboring i Lofoten. Hvordan skal man forholde seg til slike uenigheter?

– Det kan være ulike nyanser i standpunktene. Men skal du finne ett parti der du er enig i alle saker, vil du slite. Det gjelder å finne hovedretningen i politikken, sier Aardal.

MIN STEMME 2013 minstemme2013.no

Denne høsten kjøres mediekampanjen Min stemme 2013. Den har som mål å få flere unge til å engasjere seg i demokratiet.

Valgomaten er en tjeneste som viser deg hvilket politisk parti du har mest til felles med. Tjenesten består av en rekke påstander som du tar stilling til.

Hva er viktig for deg?

Finner du det partiet som jobber for dine verdier? Ung.no har laget en lenkeoversikt over de politiske partiene og de respektive ungdomspartiene:

Vanskelig å velge parti?

Tips til unge velgere

Forfatter: Siri Marte Kværnes, NTB
Tips til unge velgere (125919)

Synes du det er vanskelig å vite hva de ulike partiene står for og mener om de viktige sakene? Spesielt for unge velgere og førstegangsvelgere kan havet av partier, påstander og debatter føles uoversiktlig.

Vi har spurt de politiske partiene om deres beste tips til unge med stemmerett i stortingsvalget, og om hvilke tre saker, som er relevante for unge, som er viktigst for dem. Partiene har svart. Klikk på partinavnene og se hva de svarte.

Arbeiderpartiet (Ap):

Tips til unge velgere: Følg Jens Stoltenberg på Facebook/ Twitter.

Tre viktige saker:

1. Arbeid til alle. Arbeid gir individuell frihet, økonomisk trygghet og den enkelte muligheten til å realisere sitt potensial.
2. Høyere utdanning og forskning er avgjørende for å bygge framtidas Kunnskaps-Norge. Høyere kvalitet og bedre oppfølging vil bedre studentenes gjennomføring av studiene.
3. Er du alvorlig syk, skal en av verdens beste helsetjenester stå klar til å hjelpe. Vi vil gi folk med psykiske lidelser bedre, raskere og lettere tilgjengelig tjenester.

Fremskrittspartiet (Frp):

Tips til unge velgere: Ta en partitest for å se hvilket parti du er mest enig med. Partiene som styrer landet de neste årene, vil ha stor påvirkning på ditt liv og din økonomi.

Tre viktige saker:

1. Vi vil doble grensen for boligsparing for ungdom (BSU), bygge minst dobbelt så mange studentboliger som dagens regjering og øke studiestøtten.
2. Senke bilavgiftene kraftig, slik at ungdom får mulighet til å kjøpe seg nye, trygge og miljøvennlige biler.

miljøvennlige biler.
3. Vi ønsker å gjøre sidemål valgfritt og å innføre lærerevaluering, slik at vi får en skole der eleven står i sentrum og har vesentlig mer valgfrihet enn i dag.

Høyre (H):

Tips til unge velgere: Bruk din stemme, for denne bestemmer det samfunnet du skal leve i.

Tre viktige saker:

1. Kunnskap i skolen.
2. Vi vil at alle elever skal møte en drømmelærer i klasserommet.
3. Vi vil bygge Norge for framtida gjennom å realisere kunnskapssamfunnet.

Kristelig Folkeparti (KrF):

Tips til unge velgere: Unge bør stemme fordi politikk handler om hverdagen, som at 17.000 elever gruer seg til skolen fordi de blir mobbet. Det er de som stemmer, som avgjør hvilke saker som skal prioriteres.

Tre viktige saker:

1. Vi vil satse skolepengene på flere gode lærere og mobbeombud, ikke flere timer.
2. Antallet barn i fattige familier har vokst, og det er en trend det haster med å snu.
3. Ungdommer som sliter med sin psykiske helse, skal ikke måtte stå i kø, men få hjelp med en gang.

Miljøpartiet De Grønne (MDG):

Tips til unge velgere: Stem på et parti som faktisk tar ungdom på alvor ved å være villige til å bygge et bærekraftig samfunn nå.

Tre viktige saker:

1. Klimasaken er den viktigste saken i vår tid. Politikere må begynne å handle dersom unge skal få en trygg framtid.
2. Det er uholdbart at det foregår systematisk dyreplageri i samfunnet i 2013. Vi skal sette dyrevelferd på agendaen.
3. Ungdom skal ha mulighet til å reise enkelt og miljøvennlig. Da trenger vi en helt annen satsing på kollektivtransport enn i dag.

Rødt (R):

Tips til unge velgere: Finn ut hva partiene mener, men også hva de har gjort hvis de har hatt makt. Finn partiet du er mest enig med, du finner aldri et du er enig med i alt. Se etter unge kandidater på valglistene, representanter som vet litt om hva det er å være ung i dag.

Tre viktige saker:

1. Å sørge for at unge får fast stilling. Altfor mange unge går årevis i midlertidige stillinger og vikariater før de får en forutsigbar arbeidshverdag.
2. Leksefri skole for å gi elevene like muligheter. Mer tilpasset opplæring på skolen og skikkelig fritid etter en lang skoledag.
3. Gratis kollektivtransport i de store byene er viktig for ungdom som ikke har lappen.

Senterpartiet (Sp):

Tips til unge velgere: Snakk med forskjellige politikere og hør hva de prioriterer høyest. Da får man ofte fram noe av det viktigste et parti vil prioritere.

Tre viktige saker:

1. Ta naturen i bruk for å redde miljøet. Øke norsk matproduksjon, ta vare på matjorda, sikre storstilt utbygging av fornybar energi og satse på klimasmart teknologi.
2. Vi vil gi Norge den tryggeste og mest effektive og miljøvennlige infrastrukturen i Europa.
3. De skoleleie trenger ikke mer skole, men en skole der de får prøvd seg fram i praktiske fag. På yrkesfag må det tilbys praksisbrev som opplæringsløp i hele landet.

Sosialistisk Venstreparti (SV):

Tips til unge velgere: Politikere er flinke til å love mer til alt. Utfordre gjerne på hvem som skal få mindre. Med SVs politikk får de aller rikeste mer skatt.

Tre viktige saker:

1. Et nytt løft for yrkesfagene. Flere lærlingplasser, mer yrkesretting og høyere stipend.
2. Kamp mot voldtekt. Mer midler til etterforskning og oppklaring, samt et løft for forebyggende arbeid.
3. Ungdomskort på kollektivtransport i hele landet til 200 kroner.

Venstre (V):

Tips til unge velgere: Sett deg inn i partienes ideologi og filosofi, ikke bare enkeltsaker. Finn ut hvilken retning du vil at Norge skal gå i.

Tre viktige saker:

1. Senke stemmerettsalderen til 16 år, slik at flere får være med i demokratiet vårt.
2. Verne Lofoten, Vesterålen og Senja mot oljeutvinning, slik at vi tar vare på umistelige verdier for framtidige generasjoner.
3. Fjerne datalagringsdirektivet, slik at vi bevarer et fritt internett og hindrer staten i å ha full kontroll over hvor folk med smarttelefon befinner seg til enhver tid.

Sametingsvalget 2013

Forfatter: Inga Berntsen Rudi
Sametingsvalget 2013 (126020)

Valgdagen for sametingsvalget er 9. september 2013, samme dag som stortingsvalget avholdes. Representantene til Sametinget velges fra valgkretser over hele landet.

Valgordning

Det skal velges 39 representanter til Sametinget, og valget foregår i en rekke kommuner i hele landet. Det er sju valgkretser. De fleste av disse kretsene er Nord-Norge, og så er det en sør-samisk valgkrets i sørlige deler av Nordland, i trøndelagsfylkene og i nordlige deler av Hedmark. Valgkrets Sør-Norge inkluderer resten av Norges fylker. Man kan stemme i kommuner som Lørenskog, Bergen, Drammen og Oslo.

Sametinget.no: Valgordningen / biblio
http://ndla.no/nb/node/126024

Fra plenumssalen i Sametinget.

Valget er basert på forholdstallsvalg. Det betyr at mandatene til Sametinget fordeles mellom valglistene ut fra stemmetallet til disse listene. Dette er samme ordning som vi har til stortingsvalget.

Hvem kan stemme?

Det viktigste for å kunne stemme ved sametingsvalget er at man står oppført i Sametingets valgmanntall. Man må søke om å bli innført i valgmanntallet hvis man ikke var registrert der før 2001. Samer med norsk statsborgerskap og som fyller 18 år i løpet av valgåret, har stemmerett. Det samme har svenske og finske samer hvis de er folkeregistrert i Norge per 1. juli i valgåret. Også samer som ikke er nordiske statsborgere, men som har vært folkeregistrert i Norge de siste tre årene, kan stemme. Men alle må være innført i valgmanntallet.

Stemmerett og manntall ved sametingsvalget / biblio
http://ndla.no/nb/node/126025

Per 1. juli 2013 er det nærmere 15 000 stemmerettsberettigede ved sametingsvalget.

Hvem kan man stemme på?

Man kan stemme på de partiene og listene som er godkjente i de ulike valgkretsene. Flere av partiene er kjente fra nasjonal politikk, som Arbeiderpartiet, Høyre, Senterpartiet og Fremskrittspartiet. Men det er også andre som stiller lister som er mer spesifikke for samisk politikk. Dette gjelder blant annet Norske Samers Riksforbund, Árja og Samefolkets parti. Du kan finne en oversikt over alle listene i de forskjellige valgkretsene her:
Godkjente valglister, sametingsvalget 2013.

Skolevalget

Forfatter: Siri Marte Kværnes, NTB
Skolevalget (126300)

Før skolevalget møtes unge politikere til debatt og valgtorg ved landets videregående skoler. Oslo katedralskole – "Katta" – kjent som en typisk rød skole, har hatt elever som Jens Stoltenberg og Espen Barth Eide. Skolen er én av over 420 som setter fram valgurnene den 2. og 3. september.

DEBATT: Temperaturen stiger fort under skoledebattene. Denne debatten var saklig, men for kort, syntes flere av elevene.

SPØRSMÅL FRA SALEN: – Dette spørsmålet går til Frp. Dere vil kutte skatter og avgifter. Men hvor skal dere få penger fra? Skal dere bryte handlingsregelen?

UENIGE: Som sine eldre partifeller er de unge politikerne langt fra enige. Her er det Prableen Kaur (Ap) som har ordet.

VALG

Dette er saken:

Skolevalg er et prøvevalg som avholdes i forkant av stortings- og lokalvalg

Skolevalg 2013 blir avviklet i perioden 26. august–3. september.

Resultatet av skolevalget publiseres klokken 20.00 tirsdag 3. september.

Resultatet av skolevalget viser hvilken vei valgvinden blåser.

Godt valg!

VALGTORG: Elevene (fra venstre) Hannah Endestad, Helle Vikki Vogt Munthe-Kaas og Ada Marie Leirstrand fulgte med på debatten og tar en prat med politikerne etterpå.

LOKKEMAT: Partiene gir villig vekk godteri, kondomer, bærenett og buttons sammen med sine råd før valget. Og disse flyerne inneholder visstnok informasjon, humrer Hannah Endestad.

FABIVANN: Vannet for deg som vil ha ny regjering – med Høyre i spissen.

RØD? "Hvilken side står du på", spør Sosialistisk Ungdom.

FpU: Siri Ulleberg representerte FpU i debatten. Til valgtorget på "Katta" fikk hun selskap.

GRØNT: Det blir spennende å se hvordan Miljøpartiet De Grønne gjør det i skolevalget, synes Julie Ane Ødegaard ved UiB.

Forutseende

Skolevalgene får ingen praktiske følger for hvem som styrer landet vårt. Men valgene kan ofte si noe om hvordan det går i det ordinære valget en uke senere.

– Elevenes stemmer samsvarer ganske godt med resten av befolkningens, selv om litt flere elever tradisjonelt sett har stemt på fløypartiene. Politikerne tørster etter å få resultatene fra skolevalget, sier stipendiat Julie Ane Ødegaard ved Institutt for sammenliknende politikk ved Universitetet i Bergen (UiB).

På Oslo katedralskole har partiene tatt plass i panelet. Elevrådsleder Henrik Berger Leirtun sørger for at de snakkesalige debattantene holder taletida, og han åpner for spørsmål fra medelevene. Klima, skole, strafferammer, skatt, handel og stipend er blant temaene som kommer opp.

Politisk debatt

Skolevalgene er ment å skulle vekke den politiske interessen hos de unge. Valgene skal også lære elevene om den demokratiske prosessen, opplyser Norsk samfunnsvitenskapelig datatjeneste (NSD), som arrangerer skolevalgene. Skolevalgene er også ungdomspolitikernes store mulighet til å bli hørt og sett.

– Debattene er god trening. Blir du vant til dette, takler du også andre debatter. Det blir ofte høy temperatur, forteller Sigmund Vefring fra Kristelig Folkepartis Ungdom (KrFU).

Skoledebattene har et litt frynsete rykte, og også i år har drittslenging blant debattantene nådd avisoverskriftene. Men på "Katta" går det altså gemyttlig for seg denne dagen. Og flere av elevene forteller at de gjerne skulle hatt mer debatt.

– Det ble mer at hvert parti snakket om én sak, så man fikk ikke så godt innblikk i politikken deres. Og det var klart at partiene som ikke sitter i regjering, ønsker et regjeringsskifte, sier elev Ada Marie Leirstrand, som med stemmerett ved årets stortingsvalg har satt seg ekstra godt inn i politikken denne sommeren.

Lange tradisjoner

Flere skoler begynte å arrangere skolevalg tidlig på 1980-tallet. Men det var først i 1989 at valgene og resultatene ble samordnet nasjonalt. Siden den gang har det vært skolevalg i forbindelse med alle stortings- og lokalvalg.

– Etter andre verdenskrig ble det lagt vekt på å utdanne demokratiske borgere for å ivareta det demokratiske samfunnet. Norge er det eneste landet i verden med en slik nasjonal ramme rundt skolevalgene, sier Ødegaard ved UiB.

Men selv om målet med skolevalgene er å øke elevenes demokratiske kompetanse, finnes det ingen nasjonal læreplan for hva man egentlig vil oppnå, påpeker Ødegaard.

– Mine funn viser at skolevalgene lærer elevene at det er viktig å delta i valg, men ikke hvorfor. Men for valgdeltakelsen er det avgjørende at et valg oppfattes som noe mer enn å putte en lapp i en boks, sier hun.

I 2011 leverte Ap det beste resultatet noensinne i et skolevalg. Da fikk partiet hele 29,7 % av stemmene. Klarer de å gjenta suksessen?

og vinneren er...?

Etter klokka 20.00 tirsdag 3. september kan du se resultatet fra skolevalget her.

Oppgaver

Oppgaver: Stortingsvalget 2013

Forfatter: Hege Røyert, NTB
Oppgaver: Stortingsvalget 2013 (127086)

Oppgave 1

Partilederdebatten

Ved de siste valgene har det vært tradisjon for at partilederne møter opp i vandrehallen i Stortinget for å kommentere valgresultatet. Flere medier, deriblant NRK, sender debatten direkte. Se klippet og diskuter følgende:

- Hva betyr denne debatten - for politikerne og for velgerne?
- Hva kan den si oss om forholdet mellom media og politikk?

Oppgave 2

Om valgdeltagelse og demokrati

- Finn ut hvor mange som brukte stemmeretten sin i stortingsvalget.
- Hvorfor er det viktig for demokratiet at et flertall av folket bruker stemmeretten sin?
- Tror dere valgresultatet kommer til å endre den politiske situasjonen i Norge? Eventuelt hvordan?

Oppgave 3

Om å danne regjering

Etter stortingsvalget danner ett eller flere partier en regjering. Det er flertallet i Stortinget som bestemmer hvilken regjering vi skal ha. Det norske flerpartisystemet kan gi forskjellige regjeringstyper. Diskuter fordeler og ulemper med disse. Hvilke regjeringsalternativer finnes nå? Hva slags regjering er det mest sannsynlig at vi får?

- Ettpartiregjering
- Samarbeids- eller koalisjonsregjering
- Flertallsregjering
- Mindretallsregjering

Oppgave 4

Forklar hva disse ordene betyr:

Demokrati	Ettpartiregjering	Forholdstallsvalg
Grunnlov	Handlingsregel	Koalisjonsregjering
Konservatisme	Kumulering	Liberalisme
Lobbyvirksomhet	Mandat	Mindretallsregjering
Nominasjon	Opinion	Opposisjon
Parlamentarisme	Regjering	Sosialdemokrati
Sperregrense	Stemmerett	Stortingsperiode
Trontale	Utjevningsmandat	Vippeposisjon

Quiz: Hva vet du om valg og stemmerett

Forfatter: Hege Røyert, NTB
Quiz: Hva vet du om valg og stemmerett? (126824)

20 spørsmål om valg og stemmerett:

1. Når fikk Norge alminnelig stemmerett for menn?
2. Når fikk Norge alminnelig stemmerett for kvinner?
3. Hvilket parti er landets eldste?
4. Når ble stemmerettsalderen i Norge 18 år?
5. Er stemmerett en menneskerett?
6. Kan man tape retten til å stemme?
7. Hva betyr ordet demokrati?
8. Hvor ofte er det stortingsvalg i Norge?
9. Hvem nominerer kandidater til stortingsvalget?
10. Hvor mange partier stilte valglister i 2013 i samtlige fylker?
11. Hvor mange respresentanter velges inn på Stortinget?
12. Hvor mange valgdistrikter er det i Norge?
13. Kan man gjøre endringer på stemmeseddelen?
14. Hvilket parti vant skolevalget 2013?
15. Hvor stor oppslutning må et parti ha for å komme over sperregrensa?
16. Hvilket parti fikk flest representanter inn på Stortinget?
17. Hvilket parti gikk mest fram sammenlignet med valget i 2009?
18. Hvor stor var valgdeltagelsen i prosent for hele landet?
19. Hvor mange partier blir representert på Stortinget etter valget?
20. Hva heter Norges nye statsminister?

Svar på quiz:

1. 1898
2. 1913
3. Venstre
4. 1978
5. Ja
6. Ja, ved landsforræderi, forsøk på statskupp og valgfusk
7. Folkestyre
8. Hvert fjerde år
9. De politiske partiene
10. 13
11. 169
12. 19
13. Ja. Man kan endre rekkefølgen på kandidatene eller stryke kandidater
14. Høyre
15. Fire prosent
16. Arbeiderpartiet, 55 mandater (-9)
17. Høyre, 48 mandater (+18)
18. 78 prosent
19. 8
20. Erna Solberg

Oppgave: Den viktige sperregrensa

Forfatter: Hege Røyert, NTB
Oppgave: Den viktige sperregrensa (125632)

Spørsmål til teksten «Den viktige sperregrensa».

1. Hvor stor oppslutning må et parti ha for å havne over sperregrensa?
2. Hva blir konsekvensene for partier som havner under sperregrensa?
3. Hvor mange tilleggsmandater konkureres det om?
4. Hva er det som bestemmer antall mandater hvert fylke sender til Stortinget?
5. De fleste europeiske land har en eller annen form for sperregrense. Hvorfor?
6. Når ble ordningen med utjevningsmandater og sperregrense innført i Norge?
7. Hva betyr det at et parti «ligger på vippen»?

Bonusoppgave

I 1952, samtidig som Sainte-Laguës utregningsmetode for mandater ble innført, ble den såkalte bondeparagrafen opphevet. Finn ut hva den gikk ut på, og hvorfor den ble fjernet.

Oppgave: Jakten på det rette partiet

Forfatter: Hege Røyert, NTB
Oppgave: Jakten på det rette parti (126030)

Oppgave

Gjennomfør et prøvevalg

Alle i klassen tar NDLAs valgomat for ungdom. **Klikk på bildet!**
Hver elev skriver deretter ned navnet på partiet som man er mest enig med, på en lapp.
Lappene samles inn og stemmene telles opp.

- Hvilket parti fikk flest stemmer?
- Hva slags regjering ville dere fått?
- Er resultatet som forventet eller overraskende? Diskuter!
- Hvordan er klassens resultat sammenlignet med de siste nasjonale meningsmålingene som er gjennomført (se valgappen)?
- Tror dere det var enkelte påstander som var spesielt utslagsgivende for resultatet?

Merk! Valgomaten er en tjeneste som viser deg hvilket politisk parti du har mest til felles med. Tjenesten består av en rekke påstander som du tar stilling til. Valgomaten er basert på et utvalg av politiske saker og vil selvfølgelig ikke gjenspeile hele det politiske bildet. Vi oppfordrer alle til å sette seg inn i partiets programmer og politikk selv, før man går til valgurnene.

Spilleregler i debatten

Forfatter: Senter for nye medier, Høgskolen i Bergen
Spilleregler i debatten (125443)

A. Debattmøte

Når man samles til et politisk møte eller et åpent møte for å debattere en eller flere saker, er det møteregler som skal følges. Lag en kort liste over de viktigste.

Kilder:
Du kan bruke lenkene nedenfor til å sette deg inn i hvordan debattmøter gjennomføres.
Om paneldebatt
Om debatt og avstemning
Regler for god møteskikk

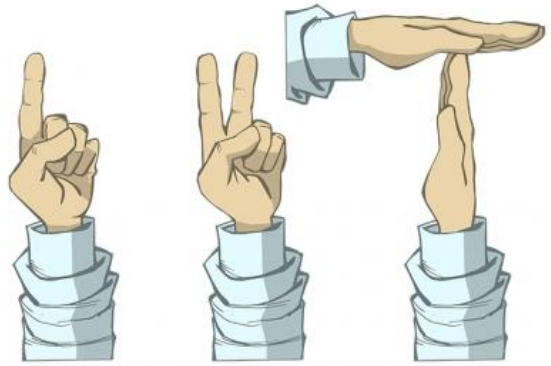

B. Nettdebatt:

De fleste debattfora på nett har laget sine egne regler for hvordan diskusjonene skal foregå. Ta for deg (minst) fire slike fora og lag en liste over de vanligste spillereglene for nettdebatt.
Finne debattfora: Du kan for eksempel bruke søkeordene "Regler for debatt". Mange aviser har egne debattfora, blant annet kommentarfelt i forlengelsen av artikler eller leserinnlegg.

Oppgave: Skolevalget 2013

Forfatter: Hege Røyert, NTB
Oppgave: Skolevalget 2013 (126342)

Norsk samfunnsvitenskapelig datatjeneste (NSD) er nasjonal arrangør og faglig ansvarlig for gjennomføring av skolevalget og for å tilrettelegge data for undervisningsformål. Bruk NDSs resultatoversikt og svar på spørsmålene. OBS! Resultatet fra skolevalget publiseres tirsdag 3. september klokka 20.

Ressurser:

Datasett: Resultater fra skolevalgene

1. Sammenlign resultatet fra skolevalget 2009 med resultatet fra skolevalget 2013.
    - Hvilket parti har gått mest fram?
    - Hvilket parti har gått mest tilbake?
    - Er det klare forskjeller mellom skolevalgene?
2. Sammenlign resultatet fra skolevalget 2013 med de siste nasjonale meningsmålingene som er gjort før stortingsvalget i 2013.
    - Er det noen klare politiske forskjeller melom skoleungdom og folk flest?
    - Gir disse tallene et hint om hvordan det går i stortingsvalget?
3. Lag et linjediagram som viser oppslutningen til Arbeiderpartiet, Høyre, Fremskrittspartiet og Sosialistisk Venstreparti i skolevalgene fra 1989–2013.
    - Hva forteller diagrammet deg?
4. Lag eit linjediagram som viser valgresultatet for din skole fra skolevalget 2009 og 2013.
    - Hva forteller diagrammet deg?

Lag en appell

Forfatter: Hege Røyert, NTB
Oppgave: Lag en appell (126306)

Appell FRP / video
http://ndla.no/nb/node/9757

Lag en appell på ett minutt (omtrent like lang som valgappellen til Siv Jensen).

Oppskrift finner du her: «Eksempel: en politisk appell»

Her er noen forslag til saker:

- Trening på Grønn resept
- Flere og bedre lærere
- Bytte ut alle lærebøker med nettbaserte læremidler
- Skattekutt
- Bedre eldreomsorg
- Flere og billigere studentboliger
- Mobbeombud i alle fylkeskommuner
- Billigere og mer miljøvennlig kollektivtransport
- Leksefri skole
- Øke norsk matproduksjon
- Flere lærlingplasser
- Verne Lofoten, Vesterålen og Senja mot oljeutvinning

Hva sier valgprogrammene oss?

Forfatter: Jan-Arve Overland
Hva sier valgprogrammene oss? (11588)

Del klassen i like mange grupper som det er partier i det fylket dere bor i. Gruppene fordeler partiene mellom seg og skaffer valgprogrammet for sitt parti via lenken under. Gruppene skal argumentere for partiets politikk.

Ung.no: Vanskelig å velge parti?

Hver gruppe tenker seg så denne situasjonen:

Dere er utsendt av partiet for å holde innlegg på et politisk debattmøte i forbindelse med skolevalget ved en videregående skole. Ta utgangspunkt i valgprogrammet for partiet som dere har valgt, og skriv et innlegg der dere argumenterer for partiets politikk. Husk at målgruppa er elever i videregående skole. Til slutt framfører en eller to fra hver gruppe innleggene for klassen.

Etter at framføringen er ferdig, diskuterer klassen disse momentene:

- Likheter og ulikheter i form og innhold mellom innleggene.
- Hvilket innlegg var ”best” rettet mot målgruppa?

Ville du ha ”skiftet” parti etter å ha hørt innleggene? Begrunn.

Hadde det noen betydning for deg om det var en gutt eller ei jente som framførte innlegget?

Sammenlign politiske partier

Forfatter: Hege Røyert, NTB
Oppgave: Sammenlign politiske partier (126060)

Oppgave

Sammenlign to politiske partier

Sammenlign to partier som stiller lister til årets stortingsvalg. Jobb gjerne i små grupper. Velg fem saker fra lista under. Finn ut hvor partiene står i disse sakene. Hvilke saker er de to partiene mest enige/uenige om? Presenter resultatene for resten av klassen.

1. Bistand til utviklingsland
2. Tigging
3. Oljeborring utenfor Lofoten og Vesterålen
4. Lovfestet rett til læreplass
5. Formuesskatt
6. Avvikling av monarkiet
7. Karakterer i barneskolen
8. Søndagsåpne butikker
9. Legalisering av cannabis
10. Bevaring av ulv
11. Privatisering av helsetjenester

Tips:
Du finner utfyllende informasjon om hva partiene setter høyest i valgkampen, på nettsidene til de ulike partiene.

Politisk makt og påvirkning

Introduksjon: Politisk makt og påvirkning

Forfatter: Gro-Anita Mortensen, Inga Berntsen Rudi
Introduksjon: Politisk makt og påvirkning (56257)

Mange organisasjoner søker å påvirke politikken gjennom demonstrasjoner.
Fotograf: Cornelius Poppe

Hva er legitim makt, og hvilke kanaler kan vi ta i bruk for å få politisk innflytelse? Vi sier gjerne at vi har tre kanaler for politisk påvirkning: aksjonskanalen, mediekanalen og organisasjonskanalen. Hvordan kan vi bruke disse kanalene?

Temaet handler også om hvordan makt og innflytelse kan variere på grunnlag av etnisitet og sosioøkonomiske forhold.

Rettigheter og plikter i et demokrati

Forfatter: Trude Løvskar, Senter for nye medier, Høgskolen i Bergen
Samfunnskontrakten: Rettigheter og plikter i et demokrati (84209)

Video samfunnskontrakten: Rettigheter og plikter i et demokrati / video
http://ndla.no/nb/node/86042

– Mange land kan skryte av å ha en demokratisk styreform, men ofte er dette bare på papiret. Det er ikke nok å ha en lov som foreskriver demokratiske rettigheter, dette må også håndheves, sier Jonas Linde ved Universitetet i Bergen. Han arbeider blant annet med studier av de nye demokratiene i Øst- Europa.

I Norge har vi demokrati både på papiret og i praksis, vi har en samfunnskontrakt som er spesielt gunstig. Staten garanterer oss en rekke rettigheter som etter hvert er blitt en selvfølge for oss, men som over halvparten av verdens befolkning mangler.

Teorien om samfunnskontrakten beskriver forholdet mellom individet og staten som en tenkt avtale/kontrakt som forplikter begge parter.

Teorien om samfunnskontrakten brukes i mange ulike sammenhenger der forskere vil forklare hva som skjer i forholdet mellom enkeltindividet og det fellesskapet som de er en del av.

Demokrati og rettigheter

Demokrati betyr folkestyre, og den aller mest demokratiske styringsformen ville være et direkte demokrati der hvert individ fikk være med på å ta alle politiske avgjørelser. Dette lar seg naturligvis ikke gjennomføre i større samfunn. Løsningen blir representativt demokrati der vi velger politiske representanter som får makt til å ta avgjørelser på våre vegne.

– Forskeren Robert A. Dahl mener at bare direkte demokrati fortjener betegnelsen demokrati. Han har foreslått et annet begrep for representativt demokrati, nemlig polyarki (mangemannsvelde) , forteller Linde.

Dahl lister opp hva som skal til for at en stat skal kunne kalles polyarkisk:

- Viktige politiske vedtak fattes av valgte representanter
- Disse representantene velges i hyppige og rettferdige valg
- (Nesten) alle voksne har stemmerett
- (Nesten) alle voksne kan velges til et verv
- Folk kan uttale seg om landets politikk uten å risikere forfølgelser
- Det finnes alternative informasjonskanaler som folk kan benytte seg av og som beskyttes av loven
- Folk har rett til å danne uavhengige organisasjoner med henblikk på å forandre landets politikk

Stemmeretten din er både en rettighet og en plikt. Hvis demokratiet skal fungere, er det avhengig at vi deltar i det, blant annet gjennom å stemme ved valgene.
Fotograf: Jon-Michael Josefsen

Dahl er naturligvis ikke den eneste som har jobbet med å definere begrepet demokrati, det har filosofer og statsvitere holdt på med siden Platons tid. Men hans arbeid blir sett på som viktig og fruktbart. – Ut fra denne listen ser vi at vi i Norge har alle de demokratiske rettighetene som innbyggere i et demokrati/polyarki har krav på, selv om vi kanskje ikke kan si at alt fungerer hundre prosent i alle sammenhenger, sier Linde. – Det vil alltid være rom for forbedringer.

Plikter

Det er loven som fastsetter hvordan landet vårt skal styres. Den danner grunnlaget for samfunnskontrakten, og forplikter både staten og individene. – Men i et demokrati har vi plikter som strekker seg lenger enn til bare å overholde lover og regler. Skal et demokrati fungere, må individene delta i det politiske livet, sier Linde. – Dette er en samfunnsplikt som vi har, det er en del av samfunnskontrakten i et demokrati.

– Deltakelse i det politiske livet betyr blant annet at vi bruker stemmeretten. Og for å kunne stemme, må vi sette oss inn i og ta stilling til en del politiske spørsmål. I noen land har de stemmeplikt. For oss her i Skandinavia virker en slik ordning meningsløs, men det må alltid være slik at alle som vil delta, kan gjøre det, understreker Linde.

Folks interesse for å drive med organisert politisk arbeid har vært synkende de siste årene. Kommentatorer i media har advart om at dette kan være et faresignal, og at demokratiet vårt svekkes. Linde er ikke så bekymret for akkurat dette: – Folk er ikke mindre politisk aktive i dag enn de var for tretti år siden, men de bruker andre kanaler for engasjementet sitt. Mange er for eksempel mer aktive i ulike fora på nettet.

– Det som kanskje kan være bekymringsfullt, er at engasjementet her ofte dreier seg om løsrevne enkeltsaker, der man mister de store linjene ut av syne. Man kan for eksempel delta i aksjoner for lavere skatter, uten å ta ansvar for at dette faktisk må medføre nedskjæring i velferdsordninger som skole, veier og helsetjenester. Det blir "ja takk, begge deler" til prinsipper som ikke lar seg forene, sier Linde, som tror vi her ser en av årsakene til den framgangen som høyrepopulismen har hatt den siste tiden.

Reforhandle kontrakten

Samfunnskontrakten i et demokrati vil alltid være i endring. Deler av den "reforhandles" hver gang det er valg: Er folket ikke fornøyd med dem som sitter med makten, kan de sette inn noen andre.

– Men som sagt er det lovverket som danner grunnlaget for samfunnskontrakten, og det kan ikke endres like fort som sammensetningen på Stortinget. Vi har sett eksempler på at noen stater har stemt seg bort fra en demokratisk samfunnsordning. Vi kan i teorien også gjøre det i Norge, men det ville ta lang tid. Lovendringer følger prosedyrer som er omstendelige. De skal gjennomdiskuteres og prøves for flere Storting. Dette er en god sikring mot at vår demokratiske konstitusjon blir "kuppet".

Opprettholde demokratiet

– Man kan bli betenkt når man leser undersøkelser om hva skandinaver mener om styreformer. Tall fra Norge i 1996 viser at ca. 14 prosent synes det ville vært "ganske eller veldig bra" om landet vårt ble styrt av en sterk leder som ikke måtte bry seg om Storting eller valg. 34 prosent mente det ville vært bra om eksperter styrte samfunnet. Ferske tall fra Sverige (2011) viser en forsterket tendens i samme retning; der er tilsvarende tall 22 og 41 prosent. Det er ingen grunn til å tro at de to landene er særlig forskjellige på dette feltet.

– Når 96/97 prosent av deltakerne i de samme undersøkelsene mener at demokrati er bra, kan man lure på hvor mye de har forstått av hva denne styreformen innebærer, sier Linde og oppfordrer lærere og elever i skolene til å jobbe med saken.

– Det representative demokratiet er ikke en perfekt styreform, det er både tungrodd og lite effektivt. Men vi har ingen bedre alternativer, avslutter Linde og siterer Winston Churchill (1947):
"Many forms of Government have been tried, and will be tried in this world of sin and woe. No one pretends that democracy is perfect or all-wise. Indeed, it has been said that democracy is the worst form of government except all those other forms that have been tried from time to time."

Politisk innflytelse

Forfatter: Jan-Arve Overland
Politisk innflytelse (11359)

”Umulig å skaffe nok lærlingplasser.” Det er beskjeden dere i klassen får av klassens tillitsvalgte etter et møte med skolens ledelse.

Selv har dere lenge prøvd på egen hånd, uten hell. Det ser ut til at det ikke er noe mer å gjøre. Saken tas opp i klasseråd. Noen i klassen mener at det ikke er bryet verdt å gjøre noe mer. Andre mener det er verdt å engasjere seg. Klassens tillitsvalgte ber om forslag, og det ene forslaget etter det andre kommer opp:

- Vi kan gjennomføre en underskriftskampanje.
- Vi kan streike.
- Vi kan kontakte lokalavisa.
- Vi kan kontakte elevorganisasjonen og andre organisasjoner.
- Vi kan ringe kommune- og fylkespolitikere for å få dem til å etablere flere lærlingplasser.
- Vi kan bruke Facebook og lage en støttegruppe der.
- Vi kan bruke stemmeretten vår til å stemme på partier som lover å gjøre noe med problemet og oppfordre andre til å gjøre det.

Det kan være vanskelig å få seg lærlingplass. Markus Asklund (18) har vært heldig. Her jobber han med boring i en tunnel i Oslo-området.
Fotograf: Aleksander Andersen

Valgkanalen er en viktig kanal for påvirkning. Du kan bruke stemmeretten din til å stemme på et parti som vil jobbe for saker du er opptatt av.
Fotograf: Morten Holm

ELEVORGANISASJONEN ELEV.NO

Mange unge er medlem av organisasjoner. Elevorganisasjonen jobber for elevenes interesser, bl.a. lærlingplasser.
Opphavsmann: Elevorganisasjonen

Aksjoner som demonstrasjoner, streik og underskriftskampanjer er en måte å få oppmerksomhet om viktige saker på.
Fotograf: Morten Holm

Dette er et eksempel på en politisk sak. De oppstår ikke av seg selv. Det er vi som skaper politikk gjennom det engasjementet vi viser. Vi har flere kanaler for slik politisk innflytelse:

Valgkanalen

Om du har stemmerett, kan du bruke valgkanalenValgkanalen er en betegnelse på valgene som en måte å oppnå politisk innflytelse på. Ved å stemme ved valg er vi med på å bestemme hvem som skal sitte på Stortinget, og dermed også hvem som skal danne regjering. Politiske valg er slik sett en kanal for politisk innflytelse. ved å gi din stemme til bestemte politiske partier. Du kan også påvirke andre til å stemme på bestemte politiske partier.

Organisasjonskanalen

Mange av dere er sikkert medlem av en eller annen organisasjon. Mange organisasjoner jobber for bestemte saker. Elevorganisasjonen jobber for elevenes interesser, blant annet lærlingplasser.

Aksjonskanalen

Streik, sivil ulydighetSivil ulydighet er en politisk aksjonsform som bryter loven, eller som er brudd på andre offentlige bestemmelser. Lovbruddene må være ikkevoldelige og avgrenset til en bestemt sak. og underskriftskampanjer er eksempler på aksjoner som kan rette oppmerksomheten mot en sak. Du kan også bruke nett-tjenester som Facebook til dette.

Mediekanalen

Å få lokalavisa til å skrive om saken du er engasjert i, vil ofte vinne fram. Du kan også skrive leserinnlegg og bruke Internett til dette.

Hvordan varierer makt og innflytelse med etnisitet og sosioøkonomiske forhold?

Forfatter: Johannes Bergh, Amendor AS
Hvordan varierer makt og innflytelse med etnisitet og sosioøkonomiske forhold? (128076)

Formelle rettigheter – likhet mellom grupper

Norge er et *demokrati* og en *rettsstat*. Demokrati betyr folkestyre, altså at det er folket som sitter med makten. I praksis har vi en form for indirekte demokrati, hvor folket velger sine representanter. Flertallets vilje skal komme til uttrykk gjennom valgresultatet. Demokratiske valg er derfor en form for flertallsstyre.

En rettsstat er en stat hvor de styrendes makt er begrenset av lover og regler. En demokratisk rettsstat er dermed en stat hvor flertallet har mye makt, men denne makten er ikke ubegrenset. Vern av minoriteter er et sentralt prinsipp i en rettsstat. Alle grupper i samfunnet skal ha de samme rettighetene, og flertallet har ikke mulighet til å ta rettigheter fra en minoritet.

I Norge, som i andre demokratiske rettsstater, har alle i utgangspunktet de samme mulighetene til å delta i demokratiet og til å utøve makt. Det skal ikke være noen lover eller regler som hindrer enkelte grupper fra å delta i valg eller engasjere seg på annet vis. Alle norske statsborgere over 18 år har de samme formelle rettighetene. Det betyr at de kan delta i valg, melde seg inn i et politisk parti, stille som kandidat hvis de blir nominert av sitt parti, og de kan engasjere seg på andre måter i samfunnet. For å stemme, og eventuelt stille som kandidat til stortingsvalg, må man være norsk statsborger. Ved lokalvalg kan utenlandske statsborgere også delta. Nordiske statsborgere kan delta etter å ha bodd i Norge i 6 måneder, mens andre utenlandske statsborgere må ha bodd i Norge i 3 år for å få stemmerett ved lokalvalg.

Store forskjeller i praksis – sosioøkonomisk status

Selv om alle grupper i det norske samfunnet – i hvert fall de som er norske statsborgere – har de samme formelle rettighetene, betyr ikke det at alle har like mye makt eller deltar like mye. Det er store forskjeller mellom ulike grupper i så måte. Vi kan observere forskjeller etter det som kalles sosioøkonomisk status. Personer med høy inntekt, som har tatt lang utdannelse, og som har prestisjefulle jobber, har høy sosioøkonomisk status. Personer som har lav inntekt, og som ikke har tatt utdannelse utover grunnskolen, har lav sosioøkonomisk status. Figur 1 og 2 viser forskjeller i valgdeltakelse ved lokalvalget i 2011, etter inntekt og utdannelsesnivå.

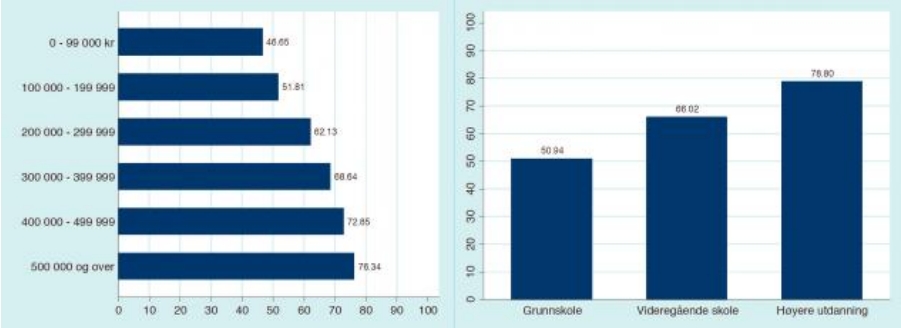

Figur 1 og 2. Valgdeltakelse etter inntekt og utdannelsesnivå ved lokalvalget i 2011. Prosent

Kilde: D. A. Christensen, S. Arnesen, G. Ødegård og J. Bergh (2012): Valgdeltakelsen ved kommunestyrevalget 2011. Oslo: Institutt for samfunnsforskning

Figurene viser at personer med høy inntekt og utdannelse er mer tilbøyelige til å delta i valg enn personer med lav inntekt og utdannelse. Det betyr at personer med høy sosioøkonomisk status har større innflytelse over hvordan landet styres enn personer med lav sosioøkonomisk status. Hvis vi studerer politikere som er valgt til politiske posisjoner i Norge, for eksempel kommunestyrer, fylkesting eller Storting, finner vi noe av det samme. Personer med høy sosioøkonomisk status er *overrepresentert*, det vil si at de utgjør en større andel av valgte politikere enn av befolkningen for øvrig. Personer med lav sosioøkonomisk status er dermed *underrepresentert*. Slik er det også hvis man studerer andre maktposisjoner i det norske samfunnet, for eksempel innen næringsliv, media eller kultur.

Hvis vi sammenlikner Norge med andre land, finner vi de samme mønstrene nesten overalt. De med høy sosioøkonomisk status er overrepresentert i maktposisjoner. På en del områder er imidlertid de sosiale forskjellene mindre i Norge. For eksempel er det ikke så store forskjeller i utdannelsesnivå mellom politikerne og befolkningen for øvrig som det kan være i andre land.

Store forskjeller i praksis – etnisitet

Vi kan også observere forskjeller i makt, innflytelse og deltakelse mellom etniske grupper. Det er særlig innvandrere med bakgrunn fra Asia, Afrika, Latin-Amerika og Øst-Europa samt deres etterkommere som er minst aktive i norsk politikk. Figur 3 viser valgdeltakelse i ulike grupper med innvandrerbakgrunn (innvandrere og barn av innvandrere) samt i hele befolkningen i Norge. Ved stortingsvalg deltar i underkant av 80 prosent av de stemmeberettigede i hele landet. Blant personer med bakgrunn fra andre nordiske land, fra Vest-Europa, Nord-Amerika eller Oseania er andelen omtrent den samme. De som har bakgrunn fra såkalte ikke-vestlige land (Asia, Afrika, Latin-Amerika og Øst-Europa), deltar i betydelig mindre grad.

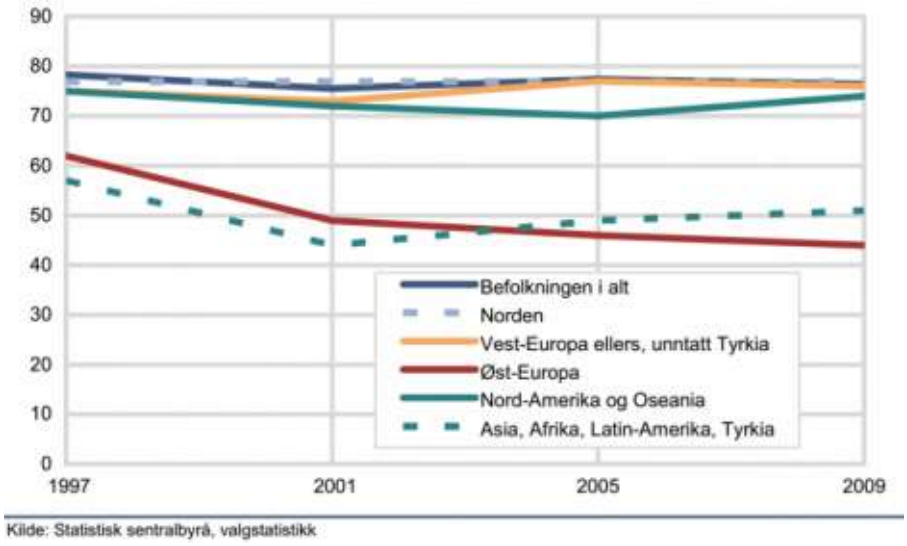

Figur 3. Valgdeltakelsen ved stortingsvalg etter nasjonal bakgrunn, 1997–2009. Prosent

Kilde: K. Henriksen (2010): Valgdeltakelsen blant innvandrere ved Stortingsvalget 2009. Oslo: Statistisk sentralbyrå

De samme minoritetsgruppene er også underrepresentert som politikere på Stortinget, i de fleste kommunestyrer og i mange andre maktposisjoner i samfunnet. Noen steder er likevel minoritetene med innvandrerbakgrunn politisk aktive. I de kommunene i landet hvor innvandrerbefolkningen er størst, slik som Oslo, Drammen, Lørenskog og Stavanger, sitter det mange politikere med innvandrerbakgrunn i by- eller kommunestyrene. Disse politikerne har lyktes, dels fordi de har mange velgere som støtter dem og gir dem personstemmer ved kommunevalgene.

Hvorfor slike forskjeller i makt og politisk innflytelse?

Forskjeller i makt, innflytelse og deltakelse etter sosioøkonomisk status og etnisitet skyldes ikke ulikheter i formelle rettigheter. Alle mennesker i Norge har i utgangspunktet de samme rettighetene til å delta og engasjere seg i samfunnet. De forskjellene vi har sett, må derfor skyldes andre ting. Her er noen vanlige forklaringer på slike forskjeller i makt og innflytelse:

- *Historisk arv.* Etniske minoriteter og personer med lav sosioøkonomisk status har tidligere vært utestengt fra maktposisjoner og har hatt liten innflytelse i samfunnet. Rester av dette kan fortsatt prege samfunnet vårt i dag.
- *Diskriminering.* Etniske minoriteter og andre grupper i samfunnet blir i enkelte situasjoner utsatt for diskriminering og forskjellsbehandling. Det kan være et hinder for personer som ønsker å engasjere seg eller søke makt og innflytelse.
- *Manglende interesse.* Personer med innvandrerbakgrunn og lav sosioøkonomisk status er mindre interessert i politikk og samfunnsspørsmål enn andre. De som ikke er interessert i politikk, velger ofte selv ikke å delta.
- *Manglende kompetanse.* De samme gruppene oppgir gjerne at politikk er vanskelig å forstå. Dette gjelder særlig innvandrere som ikke har bodd så lenge i Norge. Manglende kompetanse kan også være en grunn til at man selv velger ikke å delta.

Aksjonskanalen

Forfatter: Jan-Arve Overland, Ragnhild Tønnessen
Aksjonskanalen (6271)

30. november 1978 vedtok Stortinget å bygge ut Alta–Kautokeino-vassdraget. Utbyggingen ville gå ut over reindriftssamenes rettigheter. Dette førte til en av de største sivile ulydighet-aksjonene i moderne tid. Protestene kulminerte i 1981 med at demonstrantene opprettet en leir i Stilla og lenket seg sammen for å stanse anleggsmaskinene. Dette var en aksjon hvor samer og andre nordmenn sto side om side.

I likhet med folkeavstemninger er aksjoner en form aksjonere kan enkeltpersoner eller grupper rette oppr prøve å påvirke politiske beslutninger. Eksempler demonstrasjoner, boikotter, underskriftsaksjoner, e-po aksjoner er tidsavgrensede og gjelder bare en sak. De aksjoner er politiske virkemidler som en stor del av de med på å bruke. Grunnen til at så mange deltar i aksjo lettere å engasjere seg i enkeltsaker, og at det oppleves med meningene sine på.

Ikke-voldelige aksjoner som åpenbart er i strid med gjøres i full offentlighet, og der hver deltager har en per at de handler riktig, kalles sivil ulydighetSivil ulydighet bryter loven, eller som er brudd på andre offentlige være ikkevoldelige og avgrenset til en bestemt sak. skattestreik og husokkupasjoner er eksempler på slike aksjonsformer.

Aksjoner og mediene

For å få oppmerksomhet om aksjonen må en få hjelp fra massemediene. Mediene spilte en sentral rolle under Alta-aksjonen. Aksjonen var helt avhengig av at radio, aviser og TV brakte budskapet fram til folk. Aksjonen nådde også ut til utlandet, og dette ga et økt trykk på aksjonen.

Natur og Ungdom

Natur og Ungdom er en miljøvernorganisasjon for ungdom. De har over 6000 medlemmer fordelt på mer enn 100 lokallag over hele landet. Lokallagene i Natur og Ungdom jobber med miljøproblemer der de bor. En viktig strategi for denne organisasjonen er Aksjoner. De arrangerer aktivistkurs og har fått utgitt en egen aktivisthåndbok.

European Social Survey

En undersøkelse som er gjennomført av European Social Survey i 22 europeiske land, viser at nordmenns politiske engasjement ligger høyt. Vi deltar i boikotter, demonstrerer, er med på underskriftskampanjer og tar kontakt med offentlig ansatte og politikere i større grad enn andre europeere. Hvis vi ser på hvem den typisk politisk engasjerte personen er, så er det en person under 30 år, bosatt i Oslo og med høy utdanning.

Kilde:

European Social Survey

Mediekanalen

Forfatter: Jan-Arve Overland
Mediekanalen (6316)

Massemediene spiller en sentral rolle i samfunnet og er en viktig kanal for å øve politisk innflytelse. Visste du at vi i gjennomsnitt bruker over seks timer daglig på ulike massemedier, av dette hele to og en halvtime på tv? Tenk bare på all den informasjonen du får i løpet av en dag fra ulike massemedier. De viktigste massemediene er aviser, radio og fjernsyn. I tillegg har vi Internett som er en viktig formidlingskanal for massemediene.

De politiske funksjonene

En viktig forutsetning for å delta i et demokrati er at du har informasjon og kunnskap om samfunnet. Her spiller mediene en sentral rolle. De kan gi deg variert informasjon og muligheter til å komme til orde med synspunktene dine.
Massemediene har mange viktige politiske funksjoner i vårt demokrati. De viktigste er:

- **Massemediene former vår oppfatning av virkeligheten.**
  Massemediene gjør et utvalg av det som skjer hjemme og ute, og de vinkler dette på sin egen måte.
- **De gir rom for våre meninger.**
  Du kan sende inn leserinnlegg til lokalavisen, kommentere nyhetsartikler på nettet og delta i debatter i ulike medier. Internett har økt dine muligheter til å komme med dine meninger.
- **De setter den politiske dagsorden ved at de styrer vår oppmerksomhet mot saker og problemer.**
  Ved å styre vår oppmerksomhet mot enkelte saker tvinger de oss til å mene noe om sakene, og de tvinger politikerne til å ta opp disse sakene.
- **De overvåker dem som har makt i samfunnet, og dem som styrer oss.**
  De blir ofte kalt for "den fjerde statsmakt".
- **De gir oss tilgang til store mengder informasjon.**
  Men ikke alle i samfunnet utnytter denne muligheten. På den måten kan det oppstå informasjonskløfter mellom dem som tilegner seg informasjon, og dem som ikke gjør det. Informasjonskløftene gjør at innbyggerne i et samfunn har ulikt grunnlag for å delta i demokratiske prosesser. Derfor er informasjonskløftene ikke bare et problem for den enkelte, men også for samfunnet som helhet. Resultatet kan bli at de som mangler informasjon, ikke deltar i demokratiet og dermed blir fratatt retten til innflytelse og makt.

«Dagens valgkamp utkjempes i stor grad i mediene, og valgresultatet avhenger mye av hvor godt partiene makter å sette sitt preg på medievalgkampen. For å gjøre et godt valg må et parti lykkes på flere måter i forhold til mediene. For det første må mediene prioritere saker der partier står sterkt i velgernes øyne, og dets ledende politikere må markere seg i valgkampen slik at velgerne blir kjent med dem og med deres politiske tankegods. For det andre må mediene vinkle valgstoffet på en måte som er gunstig for partiet og rette søkelyset mot aspekter ved sakene som gjør at partiets positive kvaliteter blir mer fremtredende enn de negative. For det tredje er det viktig at de saker mediene setter på dagsorden, fokuserer på aspekter ved det politiske liv som aktiviserer tankeprosesser hos velgerne i partiets favør. Dette stiller store krav til politikernes evne til å kommunisere sitt budskap på en overbevisende og effektiv måte.»
(Fra boka «I valgkampens hete», av Bernt Aardal, Anne Krogstad og Hanne Marthe Narud (red.) 2004.)

Medienes samfunnsrolle

Forfatter: Trude Løvskar, Senter for nye medier, Høgskolen i Bergen, Gro-Anita Mortensen
Medienes samfunnsrolle (17422)

Media har endret seg enormt med Internett. I tillegg til enorme mengder informasjon fra ulike aktører, finner man blogger, debattfora og andre typer åpne nettsteder hvor alle kan delta. Hvordan påvirker det medienes samfunnsrolle?

For at et demokrati skal fungere, må deltakerne ha

- tilgang til informasjon om hva som foregår: Vi må for eksempel få meldinger om hendelser som angår mange mennesker. Vi må ha oversikt over ulike måter å løse problemer på. Vi må vite hvordan politikerne handler på vegne av oss, og hvilke planer de legger.
- en arena der vi kan diskutere oss fram til gode måter å styre fellesskapet på. I den offentlige debatten diskuterer vi hva som er gode løsninger på våre felles problemer, hvordan våre felles penger (skattepengene) skal brukes, hvordan vi skal forholde oss til resten av verden, og hvilke planer vi skal legge for framtiden. Blant annet.

Mediene skal ivareta dette. Det er de som skal gi oss informasjon, og det er her vi skal kunne holde oss oppdatert på samfunnsdebatten – og delta når vi ønsker det.

Forskjellige massemedier:

- aviser (på nett og på papir)
- radio
- tv
- tidsskrift
- bøker
- film
- ukeblader

I tillegg kommer blogger, debattfora og andre typer åpne nettsteder der det legges ut informasjon, eller der det foregår debatter hvor alle kan delta. På Internett finnes også mer private steder, som kanskje ikke kan kalles en del av mediebildet. I mange lukkede fora, for eksempel på Facebook, foregår også debatt og organisering av interessegrupper, så vi bør kanskje også regne dette som arenaer for samfunnsdebatt?

I Norge har vi ikke mange lover som regulerer mediene. Men mediene har sine egne ”spilleregler”: Vær Varsom-plakaten, Redaktørplakaten og Tekstreklameplakaten. Disse gjelder for alle typer medier. Du finner dem gjengitt på presse.no.

I Vær Varsom-plakaten leser vi om de etiske normene som gjelder for mediene (”trykt presse, radio, fjernsyn og nettpublikasjoner”, som det står i innledningen). Det første punktet i plakaten handler om hvilken rolle mediene skal spille i det norske samfunnet, og den begrunnes ut fra vår demokratiske styringsform:

> 1. Pressens samfunnsrolle
>
> 1.1. Ytringsfrihet, informasjonsfrihet og trykkefrihet er grunnelementer i et demokrati. En fri, uavhengig presse er blant de viktigste institusjoner i demokratiske samfunn.
>
> 1.2. Pressen ivaretar viktige oppgaver som informasjon, debatt og samfunnskritikk. Pressen har et spesielt ansvar for at ulike syn kommer til uttrykk.
>
> 1.3. Pressen skal verne om ytringsfriheten, trykkefriheten og offentlighetsprinsippet. Den kan ikke gi etter for press fra noen som vil hindre åpen debatt, fri informasjonsformidling og fri adgang til kildene. Avtaler om eksklusiv formidling av arrangementer skal ikke være til hinder for fri nyhetsformidling.

1.4. Det er pressens rett å informere om det som skjer i samfunnet og avdekke kritikkverdige forhold. Det er pressens plikt å sette et kritisk søkelys på hvordan mediene selv fyller sin samfunnsrolle.

1.5. Det er pressens oppgave å beskytte enkeltmennesker og grupper mot overgrep eller forsømmelser fra offentlige myndigheter og institusjoner, private foretak eller andre.

Den fjerde statsmakt

Forfatter: Trude Løvskar, Senter for nye medier, Høgskolen i Bergen
Den fjerde statsmakt (17427)

En viktig oppgave som mediene har, er å holde et våkent øye med dem som har makt i samfunnet vårt. De skal være ”vaktbikkje” og si ifra dersom noen misbruker sin makt og innflytelse.

Fra historien kjenner vi ”maktfordelingsprinsippet” som ble lansert av statsrettsfilosofen Montesquieu. Hans utgangspunkt var at ”den som har makt, er tilbøyelig til å misbruke den”. Han foreslo derfor en tredeling av statsmakten, der de ulike statsmaktene skulle operere uavhengig av hverandre og hindre hverandre i maktmisbruk. De tre statsmaktene var

- Den lovgivende makt – hos oss: Stortinget
- Den utøvende makt – regjeringen
- Den dømmende makt – domstolene

Denne tredelingen spilte en stor rolle da grunnloven vår ble utarbeidet i 1814. Men da parlamentarismen ble innført i Norge i 1884, ble den utøvende makt gjort direkte avhengig av den lovgivende, som er Stortinget. Regjeringen må ha stortingsflertallets tillit for å kunne styre.

Vi har altså ikke lenger tre uavhengige statsmakter. Men vi har fremdeles et system der makt stanser makt, eller balanserer makt. Den dømmende makt har for eksempel anledning til å sette den utøvende makt på plass, dersom loven ikke blir fulgt.

Pressen (mediene) er en maktfaktor i samfunnet som har vokst fram etter Montesquieus tid. Og mediene er naturligvis ikke en egentlig statsmakt, fordi mediene drives uavhengig av staten. Men de har stor makt i offentligheten, fordi de er så viktige for at demokratiet vårt skal fungere. Og de er en viktig ”motmakt” mot andre typer makt i samfunnet, fordi mediene blant annet har som selvpålagt oppgave å avsløre maktmisbruk. Derfor kalles mediene ofte for ”den fjerde statsmakt”.

Samtidig har mediene mye makt selv, og de har plikt til å rette kritisk søkelys mot seg selv. I Vær Varsom-plakaten står det:
1.4. Det er pressens rett å informere om det som skjer i samfunnet og avdekke kritikkverdige forhold. Det er pressens plikt å sette et kritisk søkelys på hvordan mediene selv fyller sin samfunnsrolle.
Dette kan fortone seg litt som å ”sette bukken til å passe havresekken”. Men siden vi har så mange uavhengige medier, fungerer det gjerne slik at de setter kritisk søkelys på hverandre.

Internett som demokratisk forum

Forfatter: Jan-Arve Overland, Inga Berntsen Rudi
Internett som demokratisk forum (6281)

Internett spiller en stadig mer sentral rolle i våre liv. Vi bruker mer tid på nettet, og valgmulighetene vi har på nettet, øker stadig. Takket være Internett har tilgangen til informasjon aldri vært større, den er kun et tastetrykk unna. Internett er nå en av de viktigste kanalene for offentlig debatt.

Alle nettaviser har egne diskusjonsfora, og politikere og kommentatorer har fått seg profil på Twitter og Facebook, noen har også egne blogger. Debattene på nettet dreier seg svært ofte om dagsaktuelle spørsmål. Og det at det er fritt fram for alle å delta, fører til at nye grupper i samfunnet, ikke minst yngre mennesker, blir trukket med i debattene. Politikk handler mer enn noensinne om kommunikasjon.

Kommunikasjon mennesker imellom har nå blitt den viktigste drivkraften i utviklingen på nettet. Der flyten av informasjon tidligere gikk fra én til mange, så går den nå fra alle til alle. Det betyr at vi i langt mindre grad enn tidligere opplever at noen på forhånd har bestemt hva slags nyheter o.l. som er verdt å formidle. De aller fleste bruker nå jevnlig sosiale medier som Facebook, Twitter, YouTube og forskjellige bloggplattformer. Vi bruker disse mediene til å dele personlige bilder og oppdateringer om familien og til å kommentere nyheter og tv-serier. Vi bruker dem også til å bygge personlige og profesjonelle nettverk.

Endringene i mediebruken vår påvirker også journalistikken: Det dukker opp nye former for journalistikk, og nyhetene blir presentert på andre måter enn tidligere. For eksempler er det nå vanlig at journalister refererer til og bruker tips de finner på sosiale medier. Et annet godt eksempel her er nyhetstjenesten Ohmy News i Sør-Korea, hvor over 40 000 ”borgerjournalister” bidrar med redaksjonelt stoff. Slike borgeraviser åpner for politisk meningsutveksling og debatt.

Men kan vi stole på slike borgeraviser?
Hvilke medier kan vi egentlig stole på?

Organisasjonskanalen

Forfatter: Jan-Arve Overland, Ragnhild Tønnessen
Organisasjonskanalen (6319)

Kanskje er du medlem i en eller annen organisasjon? Hele 80 % av voksne over 16 år er det, og vi har over 2000 landsomfattende organisasjoner i Norge. De viktigste årsakene til å være medlem i en organisasjon, er vennskap, sosialt fellesskap og at en ønsker å hjelpe folk som trenger det. Men du tenker kanskje ikke på at som medlem kan du få store påvirkningsmuligheter innen det området du er opptatt av?

Organisasjonstyper

Vi har to hovedtyper av organisasjoner. Den ene er interesseorganisasjoner. Det er er organisasjoner som ivaretar medlemmenes materielle eller økonomiske interesser. De viktigste her er arbeidstagerorganisasjonen Landsorganisasjonen i Norge (LO) med over 850 000 medlemmer og Næringslivets Hovedorganisasjon (NHO), som representerer bedriftene i det private næringslivet. Elevorganisasjonen er også en interesseorganisasjon. Arbeidstakerorganisasjonene jobber for å bedre lønns- og arbeidsvilkårene for medlemmene sine ved å påvirke politikere og staten.

Den andre hovedtypen er ideelle organisasjoner, som kjemper for ideelle verdier. Det kan for eksempel være en bestemt tro eller bestemte holdninger. Eksempler på slike organisasjoner er miljøvernorganisasjoner som Natur og Ungdom, humanitære organisasjoner som Redd Barna, idrettslag, musikkforeninger og ulike religiøse foreninger.

I tillegg har vi såkalte adhocorganisasjoner. Det er organisasjoner som er dannet som følge av folks engasjement i en spesiell sak over et begrenset tidsrom.

Påvirkningskanaler

Det er mange måter de ulike organisasjonene kan påvirke politikken på:

Gjennom formelle kanaler.

NHO er en organisasjon som representerer bedriftene i det private næringslivet. John G. Bernander er administrerende direktør i NHO.
Fotograf: Linn Cathrin Olsen

Natur og ungdom er en ideell organisasjon med mange medlemmer. Her demonstrerer de mot oljeboring i nord.
Fotograf: Sara Johannessen

Organisasjonene kan bli representert i styrer, ulike råd og utvalg og i komiteer. Her kan de få lagt fram sine synspunkter. De kan også være høringsinstanser i saker som de offentlige myndighetene kommer med. Det er fast praksis at departementene sender viktige saker ut til høring før sakene blir avgjort eller sendt til Stortinget. Det vil si at de som blir berørt av en sak, eller som har spesiell kunnskap om den, får anledning til å uttale seg.

Idrettslag hører også inn under kategorien ideelle organisasjoner.
Fotograf: Gorm Kallestad

Gjennom uformelle kanaler.

Organisasjonene kan ta direkte kontakt med departementer og andre statsinstitusjoner. Dette gir dem tilgang til informasjon og muligheter til å påvirke avgjørelsene i enkeltsaker. De kan også påvirke politikere direkte gjennom lobbyvirksomhet.

Politisk innflytelse

Det er stor forskjell på hvor stor politisk innflytelse organisasjonene har. Det er avhengig av de samlede politiske ressursene til den enkelte organisasjonen:

- Antall medlemmer
- Økonomiske ressurser
- Fagkunnskap
- Organisasjonsapparatet
- Kontaktnettverk
- Kontakt med mediene og ledernes medieappell

Samtidig er organisasjonene i arbeids- og næringslivet med på å fordele goder og byrder gjennom lønnsoppgjørene.

Organisasjonsfriheten er en grunnleggende demokratisk rett. Men organisasjonskanalen sikrer ikke lik innflytelse for alle samfunnsgrupper, fordi noen organisasjoner er ressurssterke og andre er ressursfattige. Kontakten med mediene er også blitt stadig viktigere for flere og flere organisasjoner. Et annet viktig trekk er at stadig flere organisasjoner engasjerer seg i forbindelse med valgkampene. Ved stortingsvalget i 2005 holdt organisasjonen Kirkens Bymisjon folkemøter i ni norske byer, der politikerne blant annet diskuterte fattigdom, eldreomsorg og velferd. På den måten kan organisasjonene utnytte valgkampen som en anledning til å bedrive lobbyvirksomhet.

Ytringsfrihet under ansvar

Forfatter: Trude Løvskar, Senter for nye medier, Høgskolen i Bergen
Ytringsfrihet under ansvar (125358)

I et samfunn med ytringsfrihet kan du offentlig stå fram med meningene dine. Slik kan du fremme dine egne interesser. Men hva med dem som ikke klarer å benytte seg av ytringsfriheten? Hvem skal tale deres sak? Du.

Ytringsfrihet er en betingelse for at et demokrati skal fungere. Skal et samfunn styres av folket selv, må de ha muligheten til å fortelle hvordan de vil ha det.

I Norge har vi demokrati og ytringsfrihet. Du kan mene hva du vil og du kan fortelle om dette i all åpenhet. På denne måten kan du være med og påvirke hvordan landet styres i stort og smått. Det er folkets meninger som ligger til grunn for alt fra polpriser til skatteregler. Når du stemmer på et parti, stemmer du samtidig på et sett med meninger (partiprogrammet) som du ønsker skal bli til praktisk politikk.

Noen trenger hjelp til å ivareta sine interesser

De som har muligheten, har plikt til å si fra.

Kan ikke ytre seg

Det er et rettferdig prinsipp at alle som hører til i et samfunn har rett til å være med på å bestemme hvordan dette skal styres. Men det er samtidig et problem at noen ikke er i stand til verken å ytre seg eller avgi stemme ved valg. Her er noen eksempler:

Barn kan ikke selv gi uttrykk for hvordan de kan få det best mulig. De er helt avhengige av voksne sørger for å få gjennomført tiltak som er nødvendige for at de skal ha det godt.

Mennesker med sterke psykiske funksjonshemminger er heller ikke i stand til å skaffe seg oversikt over hvilke ordninger de trenger for å ha et godt liv. Dermed er det umulig for dem å ivareta sine interesser. Andre må gjøre det for dem.

Ikke mange nok

Noen interessegrupper er så små at de ville blitt nedstemt uansett, dersom det til enhver tid skulle være flertallsavstemninger. De mangler ikke evnen til å målbære sine behov. Men de er avhengig av at andre mener at de er verd å ta hensyn til. Homofile er en slik gruppe. De er så få at de ikke vil kunne komme høyt på noen meningsmålinger eller vinne avstemninger alene. Men de får hjelp fra ikke-homofile som klarer å lytte, og som tror på at alle mennesker skal ha samme rett til et godt liv.

Solidaritet

Å være solidarisk betyr å kjempe for en sak som egentlig gjelder noen andre. Du kan stille deg solidarisk med barn, funksjonshemmede og homofile. Noen flere eksempler: Du kan stille deg solidarisk med incestofre og hjelpe til med å gi dem gode behandlingstilbud – selv om du selv har hatt en lykkelig og harmonisk oppvekst. Eller du kan jobbe for at uføretrygdede skal få gode pensjoner selv om du selv er arbeidsfør.

Hele vårt demokratiske system er bygget på solidaritet. Den som bruker ytringsfriheten og tar del i politikken, har plikt på seg til å tenke på flere enn bare seg selv.

De som legger fram forslag til politiske løsninger har ansvar for å ha tenkt gjennom hvordan disse løsningene vil påvirke andre. Den enkelte deltaker i demokratiet har medansvar for helheten. De løsningene han eller hun foreslår skal være til nytte for samfunnet som helhet.

Internasjonal solidaritet

Den solidariteten som kreves av deltakere i et demokrati slutter ikke ved en landegrense. Vi er ikke bare deltakere i det norske samfunnet, men også i det globale samfunnet. Vi er innbyggere på den samme kloden, og ingen av oss kan flytte herfra. Det er ikke slik at vår velstand i Norge kun er vår egen fortjeneste, og at alle andre har seg selv – og skjebnen – å takke hvis de har det vanskelig. De som har midlene og mulighetene har plikt på seg til å gjøre det de kan for å rette opp det som er urettferdig.

Ikke så vanskelig

Det kan høres komplisert ut å bruke ytringsfriheten og drive med politikk hvis man skal ta svært mange hensyn. Men det er ikke vanskelig å bruke ytringsfriheten på en god måte. Husk bare å minne deg selv på dette når du kaster deg ut i debatten: Snu litt på hodet og se deg rundt, slik at du får øye på mer enn din egen navle.

Oppgaver til Riksforsamlinga: om folkeaksjoner

Forfatter: Inga Berntsen Rudi
Oppgaver til Riksforsamlinga: om folkeaksjoner (123230)

Denne oppgaven hører til klippene fra NRK-serien Riksforsamlinga med Are Kalvø. Du må se klippene for å kunne svare på spørsmålene.

1. Se

Riksforsamlinga med Are Kalvø: om folkeaksjonar, del 1 / video
http://ndla.no/nb/node/121328

a Hvem er Kim Friele?

b Hvordan fikk hun oppmerksomhet om sin sak?

c Hva er hennes tips for å få oppmerksomhet om en sak?

2. Se

Riksforsamlinga med Are Kalvø: Om folkeaksjonar, del 2 / video
http://ndla.no/nb/node/120899

a Are Kalvø tar med forslaget til ny grunnlov til Stortinget og møter litt skepsis. Jobb sammen i grupper og finn ut hvordan dere ville løst de to punktene om henholdsvis monarki og religion. Skriv ned forslag til nye paragrafer og begrunn svarene deres.

b Avhold en debatt i klassen basert på gruppenes forslag til nye paragrafer. Var mange av dere enige, eller var det store forskjeller i forslagene?

Oppgave: Sosiale grupper og makt

Forfatter: Johannes Bergh, Amendor AS
Sosiale grupper og makt (128182)

1. Hvilke sosiale grupper har mest makt og innflytelse i Norge i dag? Diskuter hvorfor.
2. Hva tror du skal til for å få innvandrere til å delta mer i norsk politikk?
3. Diskuter påstanden: «Det er ikke nødvendig at alle grupper i samfunnet skal ha lik makt og innflytelse. De som ikke er interessert i politikk, bør slippe å delta.»
4. Hva kan konsekvensen bli hvis enkelte grupper i samfunnet er helt utelukket fra makt og innflytelse?

Oppgave: Følg en debatt

Forfatter: Trude Løvskar, Senter for nye medier, Høgskolen i Bergen
Følg en debatt (126185)

A. Debatt i kommunen

Finn fram til et tema som blir diskutert i din kommune akkurat nå, en aktuell sak som mange har meninger om. Følg denne saken og vis hvor og hvordan den blir debattert. Lag en presentasjon der du viser følgende:

- Litt om saken og bakgrunnen for den.
- Utviklingen i saken: Hvor den blir diskutert og hva som kommer ut av diskusjonene.
- Din vurdering av denne prosessen.

PS. Dersom du ikke har anledning til å bruke tid til å følge en slik prosess i nåtid, kan du ta for deg en sak som er ferdig debattert og avgjort, der du nøster tilbake i prosessen. Dette kan du gjøre ved å bla i aviser (papiraviser og nettaviser) og snakke med noen som var involvert i saken.

B. Debatt på nett

Finn fire saker i to ulike nettaviser, der mange har deltatt med innlegg i kommentarfeltet. Studer kommentarene og gi en vurdering av dem. Du kan blant annet finne ut om dette:

- Hvem er deltakerne i hver av diskusjonene? (kjønn, alder, politisk eller annen gruppetilhørighet)
- Hva kjennetegner hver av diskusjonene? (Er innleggene saklige? Er det lange, forklarende innlegg eller korte setninger? Holder man seg til saken? osv.)
- Hvordan utvikler diskusjonene seg? (Sklir de eventuelt ut på noen måte? Hvordan?)
- Er det forskjeller på innlegg fra anonyme og fra navngitte personer? Hva går forskjellene eventuelt ut på?
- Er det forskjeller mellom ulike nettaviser i hvordan debattene foregår?
- Følger deltakerne de reglene som er satt for debattene?
- Har debattene moderatorer?
- Synes du debatter i nettavisene bør ha moderatorer? (Begrunn svaret ditt.)

Oppgave: Skoledemokratiet

Forfatter: Trude Løvskar, Senter for nye medier, Høgskolen i Bergen
Skoledemokratiet (126917)

Skolen skal "fremme demokrati" heter det i Opplæringsloven. Men den er ingen øvingsbane for elevene på dette feltet. Skolen er ikke organisert som et demokrati, men mer som en bedrift der arbeiderne får medvirke i styre og stell. Elever, ansatte og foreldre har rett til å uttale seg om mangt og mye gjennom ulike utvalg og råd, men det er skoleledelsen som bestemmer i alle viktige saker.
Skoleledelsen har likevel anledning til å delegere ansvar, og mange rektorer gjør akkurat dette. Lærere får kanskje ta den endelige avgjørelsen om ordensreglene, elevene om skolekonsertene, osv. Kanskje er din skole ganske demokratisk når det kommer til stykket?

A. Undersøk din skole (Gruppeoppgave)

Finn svar på disse spørsmålene, og presenter dem for klassen i en film eller en presentasjon:

- Hva sier opplæringsloven om skoledemokrati?
  (Du finner opplæringsloven på Lovdata.no)
- Hva bestemmer elevrådet på skolen deres?
  (Spør for eksempel elevrådslederen og rektor)
- Hva bestemmer lærerne på skolen deres?
  (Spør en lærer, kanskje han eller hun som er klubbleder i fagforeningen.)
- Hvordan kan elevene øve seg på å delta i demokratiske prosesser på skolen deres?
- Hva er deres mening om mulighetene for å lære demokrati på skolen?

Lag til slutt en liste over tiltak som kan gjøre skolen deres mer demokratisk. (Listen kan dere publisere i skoleavisen eller levere til rektor.)

B. Elever med full styring (Gruppeoppgave)

Forsøksgymnaset i Oslo var en videregående skole som ble nedlagt i 2004. Her var det elevene som styrte skolehverdagen. "Allmøtet" var skolens besluttende organ.
Finn informasjon om Forsøksgymnaset på nettet. Lag en presentasjon der dere viser hvordan denne skolen skilte seg fra dagens videregående skoler. Avslutt presentasjonen med en vurdering av hvordan skoler kan være "demokratiske øvingsbaner" for ungdom.

C. En praktisk øvelse

I det daglige er det læreren som har ansvar for undervisningen, men i denne øvelsen tar klassen ansvaret for en blokkdag/fordypningsdag/temadag. Denne planlegges på demokratisk vis der alle får komme til orde.

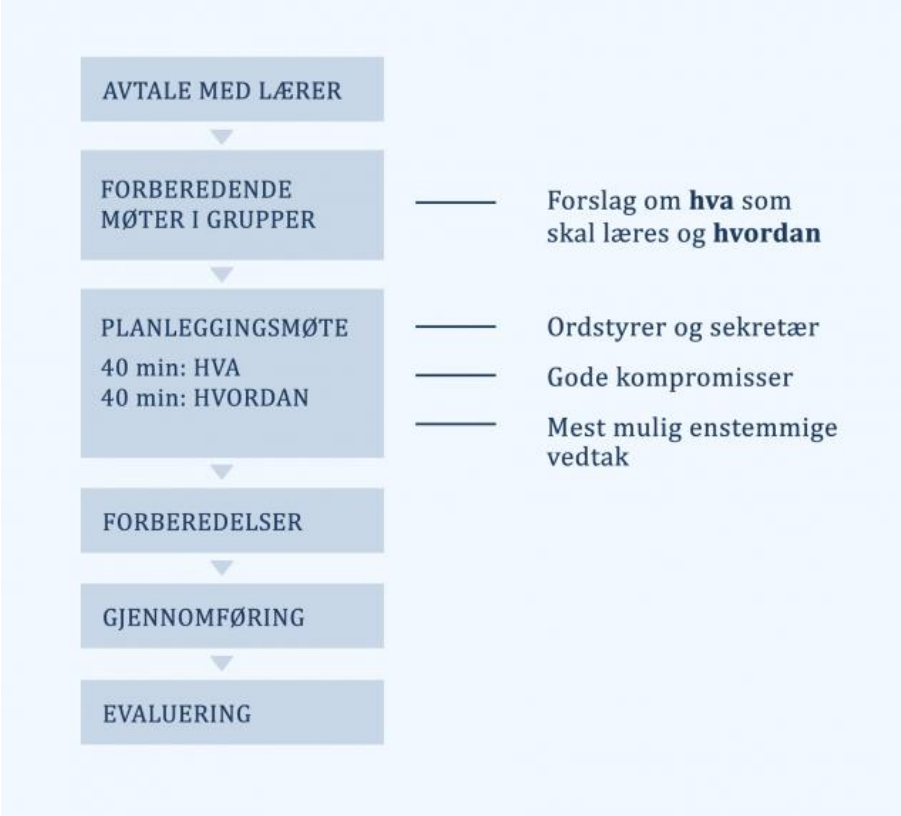

Slik kan dere gå fram:

1. AVTALE MED LÆRER

Gjør en avtale med en faglærer – for eksempel samfunnsfaglæreren – om at klassen får ansvar for undervisningen på en temadag. Klassen forplikter seg til at hele prosessen med planlegging og gjennomføring foregår på demokratisk vis.

2. FORBEREDE MØTE I GRUPPER

I forkant av temadagen settes det av en dobbelttime til planleggingsmøte. Til denne planleggingen stiller elevene godt forberedt. Dere har på forhånd i grupper laget ulike forslag til **hva** dere ønsker at klassen skal lære om på fagdagen, og **hvordan** dere ønsker at det gjennomføres.

3. PLANLEGGINGSMØTE

Planleggingsmøtet bør finne sted minst tre uker før temadagen: Her skal klassen diskutere seg fram til et **studieopplegg for temadagen** og dere skal **utnevne ansvarlige** for forberedelser. Læreren skal være til stede, men klassen bestemmer om han/hun skal være observatør eller ha anledning til å delta aktivt på møtet. Klassen utnevner **ordstyrer**, som leder diskusjonen etter vanlige møteregler. Det utnevnes også en **sekretær**, som sørger for å skrive ned de vedtakene som blir gjort.

De ulike gruppene legger fram sine forslag og argumenterer for dem. Etter dette starter debatten om hvilket forslag som er det beste. Etter debatten er det avstemming og det blir fattet et vedtak.

MEN det er **klassens ansvar å finne fram til et opplegg som alle kan være tjent med** – ikke bare uten videre velge det som har flest tilhengere. Temadagen skal være en god opplevelse for alle i klassen. Derfor vil det vedtatte opplegget sannsynligvis være "sydd sammen" av flere av de opprinnelige forslagene. Debatten skal være preget av at alle får komme til orde, og at vedtaket så sant det er mulig, blir enstemmig.

Nå har klassen **vedtatt HVA** de vil lære, og dette blir skrevet ned av sekretæren og lest opp slik at alle hører resultatet. Så er det tid for praktiske **ideer om HVORDAN** dette kan gjøres. I en idedugnad får alle legge fram sine ønsker og hva de selv kan bidra med. Noen kjenner kanskje en som kan holde et lite foredrag, eller de kan holde et selv? Noen vet om et sted man kan reise for å se? Hva kan læreren bidra med? Ordstyrer avslutter idedugnaden etter ca. et kvarter. Etter dette skal det avklares hvilke opplegg klassen ønsker å satse på og som er gjennomførbare. Kanskje må det små avstemminger til får å få dette i boks. Underveis blir det også bestemt hvem som skal gjøre hva i forkant av temadagen. Dessuten blir det bestemt hvordan **alle skal forberede seg** – det kan være fagstoff som alle skal ha gått gjennom, ting man skal ha med. (Penger til buss? Sko til å gå langt i?) o.s.v.

4. FORBEREDELSE TIL TEMADAG

Alle forbereder seg til temadag slik klassen har planlagt.

5. GJENNOMFØRING AV TEMADAG

Temadagen/fagdagen gjennomføres etter den planen som er lagt.

6. EVALUERING

Sett av en skoletime til evaluering kort tid etterpå. Læreren leder klassediskusjon:

- Hva ble klassens utbytte av temadagen/fagdagen?
- Hva fungerte og hva fungerte ikke? Hvorfor?
- Hva lærte klassen om det å diskutere seg fram til et opplegg som skulle fungere for alle?
- Hvordan lignet denne prosessen på en politisk prosess?
- Hvordan kan klassen skaffe seg flere erfaringer med demokratiske prosesser?

Oppgave: Medievanene i klassen

Forfatter: Jan-Arve Overland
Medievanene i klassen (11685)

Lag en undersøkelse over medievanene til elevene i klassen din.

1. Hvilke massemedier bruker de en enkelt dag, og hvor mye tid bruker de?

Sammenlign med tall fra Statistisk sentralbyrå.

2. Studer tabell 1 i lenken over.

Hvilke endringer har skjedd i perioden 1991–2007?

Oppgave: Internett som ny kanal

Forfatter: Jan-Arve Overland, Inga Berntsen Rudi
Internett som ny kanal (11680)

Disse oppgavene handler alle om Internett og hvordan det kan påvirke politikk og få folk til å delta i debatter og den makten forskjellige nettmedier har.

1. Ta utgangspunkt i denne artikkelen fra NRK:
– Internett kan avgjøre

Finn eksempler på hvordan Internett har åpnet nye kanaler slik at nye grupper kan komme ut med informasjon og påvirke politiske prosesser.

2. Se på debattsidene til ulike nettaviser og finn ut hva som blir diskutert.

a) Hvilke politiske saker diskuteres?
b) Hvordan er sakligheten i debattene?
c) Bør debattfora på nett nekte deltakerne å være anonyme? Begrunn svaret.

3. Bruk Internett og finn ut hvem som eier nettsteder som YouTube og MySpace.

Hvilke økonomiske interesser ligger bak disse nettstedene?

Demokrati, rettsstat og menneskerettigheter

Introduksjon: Demokrati, rettsstat og menneskerettigheter

Forfatter: Leonhard Vårdal, Gro-Anita Mortensen
Introduksjon: Demokrati, rettsstat og menneskerettigheter (56226)

Menneskerettighetserklæringen sier at enhver har rett til undervisning.

Fotograf: Jamal Penjweny

Menneskerettserklæringen har en vel 200 år lang historie. Rettsstaten kan vi spore tilbake til Romerriket. Likevel er dette begreper som er knyttet nært sammen i et moderne samfunn. Under dette temaet ser vi nærmere på ulike forhold ved rettsstaten, menneskerettighetene og sammenhengen mellom dem.

Demokrati og menneskerettigheter

Forfatter: Hans Nissen, Inga Berntsen Rudi, Ragnhild Tønnessen
Demokrati og menneskerettigheter (8202)

Verken menneskerettigheter eller demokrati er en selvfølge. Store deler av verdens befolkning lever i stater uten demokrati, og for disse er menneskerettighetene noe fjernt og uoppnåelig. Men også i demokratier blir menneskerettighetene brutt.

Enkeltindividet

Individet er det sentrale både i et demokrati og i menneskerettighetene. Enkeltmennesket får gjennom demokratiet mulighet til å påvirke og delta i styret gjennom sin stemme. Menneskerettighetene gir statene plikt til å oppfylle de rettighetene enkeltindividet har overfor staten.

I et demokrati får enkeltmennesket muligheten til å påvirke og delta gjennom valg. Her avlegger en mann sin stemme ved fingeravtrykk under folkeavstemning om selvstendighet for Sør-Sudan i januar 2011.

Utdanning og deltakelse

Utdanning er en klar styrke i forhold til demokrati og menneskerettigheter. Det har ikke bare verdi for enkeltmennesket, men også for samfunnet og utviklingen av det. Skal man kunne delta i utviklingen av et samfunn, er det viktig å kunne lese og skrive. Det er ikke bare en liten utdannet elite som skal kunne delta i en demokratiseringsprosess, men hele befolkningen med alle de ulike sosiale og etniske gruppene som finnes der, må komme med. Det å utdanne et barn er derfor en investering for fremtiden.

Men skal man kunne uttrykke sine rettigheter, holder det ikke å ha utdanning og kunne lese og skrive. Det forutsetter også at man har frihet til å være deltaker i samfunnet. Det vil si at man for eksempel må ha frihet til å diskutere politikk, medvirke i opinionsgrupper og kritisere myndighetene.

Menneskerettighetserklæringen

Det å utdanne et barn er en investering for fremtiden. Denne jenta går på den første skolen som er åpnet i en sigøynerleir i Irak.

Ethvert land har suverenitet innenfor egne grenser, men verdenssamfunnet har noen virkemidler som kan brukes. I mars 2011 godkjente FN at andre stater kan intervenere militært i Libya.

Verdenserklæringen om menneskerettighetene er ikke juridisk forpliktende, og vi ser stadig eksempler på at menneskerettighetene brytes uten at dette får konsekvenser for myndighetene i landene det gjelder. Opposisjonelle fengsles i land som Kenya, Burma og Libya, ytringsfriheten er innskrenket i vårt naboland Russland, og barnearbeid er utbredt i land som India og Kina.

Tidligere fredsprisvinner, Aung San Suu Kyi, ble løslatt 13. november 2010, etter å ha sittet i husarrest sammenhengende siden 2003. I fem av disse årene satt hun i husarrest uten dom, noe som er imot loven i Myanmar (tidligere Burma).

Blogger i fengsel:

Studenten og bloggeren Kareem Amer ble i 2007 dømt til fire års fengsel i Egypt. Kareems forbrytelse var at han hadde lagt ut kritiske tekster om islam og den egyptiske presidenten Mohamed Hosni Mubarak på Internett. Den første tiden skal han ha blitt banket opp under ledelse av en fengselsbetjent. Studenten ble også plassert i en disiplinærcelle, iført håndjern og med beina bundet. Etter noen dager ble han flyttet til en del av fengselet reservert for politiske fanger. I 2009 ble dommen godkjent av høyesteretten. I november 2010 hadde Kareem sonet alle fire årene av straffen og ble løslatt.

Kareem Amer bor i dag i Bergen. Han er Bergens fribyforfatter. Han kom til Bergen mot slutten av 2012 og skal være fribyforfatter i et år til. Han fortsetter å blogge og ytre seg blant annet på Twitter fra Bergen, og han har som mål å skrive en bok om erfaringene fra egyptiske fengsler.

Les mer: Bergen bibliotek: om Kareem Amer

Ethvert land har suveren handlingsfrihet innenfor egne grenser. Dette er en gjensidig overenskomst mellom alle verdens land, og er nedfelt i folkeretten som regulerer forholdet mellom stater. Slik blir menneskerettighetene bare å se på som retningsgivende, og ikke som en universell forpliktelse.

Hva kan så verdenssamfunnet gjøre om et land gjentatte ganger bryter menneskerettighetene? I slike tilfeller kommer verdenssamfunnet i et dilemma der man må vurdere hva som er viktigst; respekten for menneskerettighetene eller et lands suverenitet, og det skal veldig mye til før verdenssamfunnet griper inn overfor en annen stat. Derfor kan diktatoriske regimer styre nokså uforstyrret.

Men FN har noen virkemidler som de bruker. De kan fordømme staten det gjelder, eller oppfordre andre stater til å delta i sanksjoner. I enkelte tilfeller kan FN også vurdere en humanitær intervensjon ved hjelp av FN-styrker. Allianser eller enkeltstater kan også intervenere miltært i stater man mener begår grove brudd på menneskerettighetene, eller som blir oppfattet som en trussel mot verdenssamfunnet. Eksempler på dette er USAs krigføring i Irak, ISAF-styrkene i Afghanistan og NATOs bombing i Bosnia.

Kan demokrati og menneskerettigheter forebygge konflikter?

Både FN og EU understreker hvor viktig det er å se menneskerettighetene som noe universelt, og som sentrale elementer i demokratisering og utvikling. Et område med stabile demokratier og respekt for individenes rettigheter vil ikke være så utsatt for konflikter. I stabile demokratier har man et rettssystem som fungerer til befolkningens beste, og innbyggerne er selv med på å påvirke styret av landet gjennom sin stemmerett.

Slik er det ikke i totalitære stater med skjev maktfordeling og manglende respekt for ulike grupperinger og individer. Dette er også en av grunnene til at Norge arbeider for å fremme menneskerettigheter og demokrati i internasjonale fora.
Hva så med det demokratiske Norge? Ser vi brudd på menneskerettighetene også her?

Både i psykiatrien og i kriminalomsorgen i Norge brukes tvang som et virkemiddel. Dette er i strid med menneskerettighetene (artikkel 5).

Menneskerettighetenes artikkel 5

Ingen må utsettes for tortur eller grusom, umenneskelig eller nedverdigende behandling eller straff.

Kilde: Menneskerettighetserklæringen, FN

En Sintef-rapport fra 2007 dokumenterte at bruken av tvang øker overfor pasientgrupper som psykisk utviklingshemmede, demente og psykisk syke. Videre ble det avdekket at nesten halvparten av dem som ble tvangsinnlagt, var bostedsløse og med lav sosial status. Dette kan tyde på at bruk av tvang henger sammen med fattigdomsproblematikk og bostedsløshet. Resultatene fra rapporten gir mørke paralleller til myndighetenes tvangsbruk overfor taterne og romanifolket til ut i 1980-årene.
I februar 2009 meldte Amnesty International norske myndigheter inn for Den europeiske torturkomitéen CPT fordi de mener psykiatriske pasienter blir behandlet kritikkverdig og i strid med menneskerettighetene.

Likhet for loven

Verdenserklæringen for menneskerettigheter slår fast at et samfunn må kunne sette inn tiltak når friheten og rettighetene til individene blir krenket. I en rettsstat har alle innbyggerne likt juridisk vern, og lovene skal være med på å regulere og avgrense maktbruken til myndighetene overfor enkeltindividet. Videre er det avgjørende med full likhet for loven. Ingen skal kunne dømmes før de har fått en rettferdig dom av en domstol som er uavhengig av styresmaktene.

Motsatsen til dette ser vi i autoritære stater hvor de demokratiske rettsprinsippene settes til side, og rettssystemet brukes til å kontrollere befolkningen og tvinge opposisjonelle i kne.

Demokrati for de få

Til tross for overgrepene som gjentar seg også i Norge, lever vi i et av de mest demokratiske land i verden, hvor rettssikkerheten er høy. Bare 14,4 % av verdens befolkning lever som oss i et fullverdig demokrati. 34,9 % lever i autoritære regimer. Tallene sier mye om utfordringene verdenssamfunnet står overfor. Hvis det da er slik at det er den vestlige demokratimodellen som er oppskriften på den gode stat?

Demokratiets utfordringer og dilemmaer

Forfatter: Leonhard Vårdal, Inga Berntsen Rudi
Demokratiets utfordringer og dilemmaer (18059)

I de siste 50 årene har det gått en demokratiseringsbølge over verden. Demokrati har blitt et honnørord, og de fleste land i verden kaller nå seg selv demokratiske.

Innledning

Av verdens nesten 170 stater var det per 2008 bare fire stater som nevnte seg selv som «ikke-demokratiske»: Vatikanstaten, Saudi-Arabia, Burma (Myanmar) og Brunei.

Det er likevel ikke nok å benevne seg selv som demokrati for å være det. Tidsskriftet The Economist utarbeidet i 2006 en demokratiindeks for å beskrive hvor demokratisk et land var. For å utarbeide indeksen ble det satt opp fem krav til demokrati:

- frie og rettferdige valg
- regjeringenes funksjonsdyktighet og makt
- politisk deltagelse
- politisk kultur
- borgerrettigheter

Hvert land ble så gitt en verdi på hvert av kravene, der høyeste verdi var 10 og laveste var 0. Så ble verdiene slått sammen til en indeks, der 10 var høyest og 0 var lavest. Indeksen ble oppdatert i 2008 og i 2010. I 2010 ble alle de fem nordiske landene klassifisert blant de sju mest demokratiske i verden, med Norge på topp foran Sverige. Siden 2008 har flere ikke-europeiske land kommet seg inn på topp 10. Dette gjelder New Zealand (5), Australia (6) og Canada (9).

"Demokratiet er den dårligst tenkelige styreform, bortsett fra alle alternativene."

Winston Churchill

Frie valg er en viktig faktor for demokrati. Denne irakiske kvinnen stemte ved parlamentsvalget i Irak i 2010 – det andre frie valget etter Saddam Husseins fall. Fotograf: Alaa al-Marjani

I den arabiske verden har det vinteren og våren 2011 vært store demonstrasjoner og opprør mot de eksisterende regimene. Sosiale medier som Facebook og Twitter har vært sentrale for å få samlet demonstrantene og gi ut informasjon. Bildet er fra Tharirplassen i Kairo etter at Egypts president Mubarak annonserte sin avgang.
Fotograf: Dylan Martinez

Nord-Korea er det minst demokratiske landet i verden, ifølge demokratiindeksen. Her er en nordkoreansk soldat på vakt i den demilitariserte sonen på grensa mellom Sør-Korea og Nord-Korea.
Fotograf: Lee Jae-Won

26 land ble klassifisert som «fullstendig demokratiske» og 53 som «delvis demokratiske». De to landene som ble klassifisert som de minst demokratiske i verden, var Tsjad og Nord-Korea.

Democracy Index / biblio
http://ndla.no/nb/node/76137

Trass i at det har foregått en demokratiseringsbølge i verden de siste 50 årene, kan vi ikke på langt nær si at demokratiet som styreform har befestet sin posisjon for alltid. Det har tvert imot forekommet alvorlige tilbakeslag der demokratier har blitt erstattet av diktaturer, blant annet i Hellas i 1967 og Chile i 1973.
I vår tid er det mange som stiller spørsmål til demokratiene i landene i Øst-Europa og Midtøsten. Heller ikke alle medlemslandene i EU blir regnet som fullstendige demokratier.

Viktige utfordringer

Nasjonalstaten er den største demokratiske politiske enheten. Vi har internasjonale organisasjoner som EU og FN, men vi kan ikke omtale disse organisasjonene som demokratiske enheter. EU har rett nok et folkevalgt parlament, men den reelle makten i EU er lagt til kommisjonen og ministerrådet. Men innenfor rammen av nasjonalstaten som politisk beslutningsenhet, finnes det både globale, nasjonale og regionale utfordringer.

Globale utfordringer

I det internasjonale samfunnet finnes det en rekke problemer som vanskelig kan løses på nasjonalt nivå. Internasjonal terrorisme, de globale miljøproblemene og ustabil internasjonal økonomi er eksempler på dette. Alle, eller de fleste, statene er enige om at dette er problemer som må løses i fellesskap. Det har likevel vist seg å være vanskelig å komme til enighet om tiltak.

Når statene likevel har kommet til enighet, er det ikke slik at alle trenger å bøye seg for flertallet. Og siden det ikke finnes noe internasjonalt maktapparat til å straffe dem som ikke følger flertallet, så kan enkelte stater la være å slutte opp om tiltakene, uten at det får konsekvenser.

De internasjonale organisasjonene kan miste legitimitet – EUs nye grunnlov ble forkastet i folkeavstemning i Irland. Deltagelsen ved parlamentsvalget i EU er bare på 43 %. I mange land var valgdeltagelsen ned mot 30 %. Når valgdeltagelsen blir så lav, er det stor fare for at de demokratiske institusjonene som en forsøker å bygge opp, aldri vil oppnå den legitimiteten som er nødvendig for å kunne fungere godt.

Nasjonale utfordringer

Mange av de «nye» demokratiene mangler demokratisk tradisjon. Det er ofte en utfordring for demokratiske stater å observere at statlige myndigheter i noen land begår overgrep mot egne innbyggere og fratar dem grunnleggende menneskerettigheter. I hvilken grad kan et land gripe inn i et annet lands indre anliggender slike tilfeller?

Eller hva om velgerne gjennom åpne valg velger ledere som ikke anerkjenner demokratiet? Hva om en politisk bevegelse som ønsker å oppheve demokratiet får flertall ved valg? Kan da andre land gripe inn når et lands innbyggere velger å si nei til demokratiet? Hvilken rett har de til det? Skal ikke den demokratiske viljen komme til sin rett? Eller sett fra den andre siden, kan et flertall ta fra et mindretall muligheten for senere å innføre demokrati gjennom valg?

Dersom den politiske aktiviteten i et samfunn synker slik at bare et mindretall av innbyggerne deltar, kan det være fare for at politikernes og det politiske systemets legitimitet forvitrer. Fra midten av 1960-årene har valgdeltagelsen ved valgene i Norge blitt stadig lavere, og lavest er den i kommune- og fylkestingsvalgene.

Dersom troen på de demokratiske institusjonene forvitrer, er det fare for at aktivitet blir flyttet fra demokratisk behandling til politiske særorganisasjoner og aksjoner. Miljøsaker er blitt stadig viktigere de siste tiårene, og miljøorganisasjoner som Bellona, Naturvernforbundet og Natur og Ungdom har fått økt innflytelse. Men dersom viktige vedtak i enkeltsaker blir fattet på grunnlag av press og aksjoner, kan mange avvise dem som illegitime vedtak.

Effektivisering og avdemokratisering

Demokratiske prosesser tar ofte tid. Dette blir gjort fordi så mange grupper som mulig skal få komme til orde i viktige saker. I mange sammenhenger føler mange, særlig innenfor næringslivet, at disse prosessene tar altfor lang tid, og det har i de siste årene blitt reist krav om å effektivisere vedtaksprosessen i det offentlige. Svaret på slike ønsker har ofte vært å opprette offentlige selskaper som skal operere innenfor begrensede områder.

Disse selskapene har fått egne styrer som ikke blir oppnevnt gjennom offentlige valg, men gjennom ulike former for generalforsamlinger. Aktiviteten i slike selskaper er heller ikke underlagt offentlig og demokratisk styring. Dersom slike selskaper får ansvar over viktige samfunnsområder, er dette åpenbart en demokratisk utfordring. Når vi effektiviserer de politiske prosessene og overfører makt fra politiske institusjoner til for eksempel aksjeselskaper, står vi samtidig i fare for å redusere demokratiet. Dette er et dilemma.

Oppsummering

Selv om demokratiet kan spores tilbake til de greske bystatene for flere tusen år siden, er demokratiet slik vi kjenner det i dag, en relativt «ung» styreform. Dersom interessen for og aktiviteten rundt det blir redusert, kan det være en stor fare for at demokratiet slik vi kjenner det, forsvinner og blir erstattet av mindre demokratiske styreformer.

Demokratiet som styreform kan bare overleve dersom det er åpenhet rundt prosessene, og aktivitet og interesse for det som skjer i de demokratiske institusjonene.

Sammenhenger mellom styreform, rettsstat og menn

Forfatter: Stener Ekern
Sammenhenger mellom styreform, rettsstat og menneskerettigheter (47805)

Norge er et kongedømme (eller monarki), men det er bare en av mange mulige måter å ordne styringen av samfunnet på. ”Styreform” er ordet vi bruker for å snakke allment om slike ordninger. Styreform viser altså til rammen for det politiske livet i et land eller et samfunn. Norge styres av en konge som arver makten fra sin far, mens for eksempel Mexico styres av en president som velges hvert sjette år. Mexico er en republikk, og det er den vanligste styreformen i verden. Vi ser at når vi snakker om et lands styreform, er vi allerede i ferd med å si noe om hvordan dette samfunnet fungerer.

Styreform

Samtidig sier merkelapper lite om innholdet. I monarkier som Belgia og Norge er det i praksis ikke kongene som styrer, men statsministrene. Og det finnes mange republikker hvor den samme mannen velges til president i valg etter valg uten at det er andre å stemme på. I det siste tilfellet har vi et diktatur (enmannsvelde), mens både Belgia og Norge er demokratier (folkestyre). Noen ord for styreform er altså formelle, andre begreper viser mer til det som skjer i praksis. Eksempler på formelle begreper er monarki og republikk, mens navn som demokrati og diktatur er intimt knyttet til hvordan de politiske prosessene i et samfunn faktisk foregår. Dessuten viser de til moralske vurderinger av det som skjer, vi sier for eksempel at en ordning burde være "mer demokratisk", og da holder vi opp en ideell beskrivelse av noe som kanskje ikke finnes noe sted.

I mange monarkier, som i Norge, er det i praksis statsministeren som styrer. Her er regjeringen Stoltenberg II i statsråd på slottet.
Fotograf: Bjørn Sigurdsøn, Heiko Junge

Menneskerettighetserklæringen sier noe om rettigheter enhver borger har krav på uansett kjønn, religion, språk og etnisitet. Disse pliktene ligger hos staten som må sørge for å lage lover som oppfyller disse rettighetene.
Fotograf: YANNIS BEHRAKIS

Sensur av media i fredstid er et eksempel på brudd på menneskerettighetene. I Kina har staten hatt flere konflikter med Google pga. sensur av Internett. Fotograf: Jason Lee

Muammar al-Gaddafi styrte som diktator i Libya i over 40 år. I 2011 raste det en borgerkrig i Libya, og Gaddafi ble fanget og drept av opprørere i oktober det året.

Mye av innholdet i demokrati og diktatur som styreformer henger tett sammen med begreper som "rettsstat" og "menneskerettigheter", som nettopp er ord som viser til hvordan det politiske liv i et samfunn foregår eller bør foregå. Både rettsstat og menneskerettigheter viser til et rammeverk av regler og normer som må legges til grunn for styringen av samfunnet om det skal bli et demokrati.

Rettsstat

Med rettsstat mener vi at det de styrende foretar seg, og alt staten gjør, må ta utgangspunkt i lov og rett. Alle statens representanter, i skole og i helsetjeneste, i ordensmakt, skatteoppkreving og så videre må alltid vise til et lovlig fattet vedtak når de griper inn i livet til landets borgere. Rettsstaten kan like gjerne defineres ved å se på hva den ikke er, som for eksempel når en sittende president ikke lar andre stille opp i valg, når politiet arresterer noen uten å oppgi grunn, når man må betale en skatt som ikke er bestemt i en lov, eller når regjeringen bestemmer hva domstolene skal lande på i en sak. Da står vi overfor et vilkårlig og rettsløst styre.

Grunnlaget for en rettsstat er at styret hviler på lover, og at staten er delt opp i uavhengige makter som hver for seg lager lover, styrer og dømmer. Statsmakten i en rettsstat er delt i tre: en nasjonalforsamling som gir lover, en utøvende myndighet som setter lovene ut i livet, og endelig rettsvesenet. I en republikk vil den utøvende makten ligge hos en president som er direkte valgt av folket, og ministrene er presidentens sekretærer. I Norge og andre europeiske kongedømmer er det en statsminister som styrer i kongens navn.

Alle eksemplene på mangel på rettsstat vi så på over, er samtidig gode eksempler på brudd på menneskerettighetene. For med menneskerettigheter mener vi et sett lover og regler som definerer hvordan statene kan og bør behandle menneskene som bor i landet. Til forskjell fra allminnelig lov og rett gis ikke menneskerettighetene av nasjonalforsamlingene i et land, men gjennom et sett traktater (avtaler) mellom stater. Traktatene (eller konvensjonene) setter rammer for statens maktutøvelse på forskjellige områder, som politikk, juss, helse, utdanning, arbeidsliv og kultur.

Menneskerettigheter

Bestemmelsene er gitt i form av rettigheter som den enkelte borger har krav på uansett kjønn, religion, språk og etnisk tilhørighet (rase). De tilhørende pliktene ligger hos staten, som må sørge for å lage og overholde de lover som trengs for å oppfylle disse rettighetene og iverksette nødvendige tiltak. Det står ikke noe sted at et land må være demokratisk eller være en rettsstat, men det står at alle har rett til å velge og å bli valgt, samt at alle er like for loven. I praksis legger dette sterke demokratiske føringer på den styreformen et land velger. I menneskerettighetssystemet er det staten som dømmes for brudd på loven, det vil si for at nasjonal lovgivning eller rettspraksis ikke er i samsvar med internasjonal lov.

Som et internasjonal rettssystem inneholder menneskerettighetene to store konvensjoner om henholdsvis sivile og politiske rettigheter (KSP) og økonomiske, sosiale og kulturelle rettigheter (KØSK). Til disse hører et sett overvåkningsmekanismer der alle stater som skriver under (ratifiserer), forplikter seg til å bli vurdert av en ekspertkomité om hvordan det går med oppfyllelsen av rettighetene. Arbeidet med å gjennomføre konvensjonene er en del av FNs mandat. Dermed er alle verdens land forpliktet til å respektere og fremme menneskerettighetene, og slik er menneskerettighetene en universell norm som gjelder i alle FNs medlemsland. Verdensdeler som Europa og Amerika har i tillegg egne konvensjoner med tilhørende domstoler.

Konvensjonene er lovtekster som bygger på FNs menneskerettighetserklæring fra 1948. Dette dokumentet uttrykker en ambisjon om å bygge stadig bedre samfunn og styreformer. Det ble vedtatt av alle verdens stater i kjølvannet av verdenskrigenes grusomheter, med henvisning til at slike sivilisatoriske sammenbrudd er dypt forbundet med omfattende misbruk av statsmakten. Erklæringen gir derfor ikke bare en slags grunnlov for alle verdens stater, den tegner også et bilde av en ideell ordning som alle mennesker i verden kan henvise til og la seg inspirere av. På denne måten er rettsstat, demokrati og menneskerettigheter både moralsk og rettslig dypt forbundet med hverandre.

Eksempler på menneskerettighetsbrudd kan være sensur av media i fredstid og forskjellsbehandling av folk med forskjellig religion, kjønn eller etnisk tilhørighet, eller at politi og rettsvesen ikke innleder saker etter drap på for eksempel opposisjonspolitikere. Ved Europarådets domstol i Strasbourg har Norge fått flere dommer mot seg i saker som gjelder ytringsfrihet, religionsopplæring og barneomsorg. Norge har måttet endre lovverk og rettspraksis i retning av å gi staten mindre makt.

Litteratur:
Høstmælingen, Njål: Internasjonale menneskerettigheter, Universitetsforlaget 2003
Burgenthal, Thomas: International Human Rights in a Nutshell, West Publishing 2009
Østerud, Øyvind mfl.: Statsvitenskapelig leksikon, Universitetsforlaget 2007

Oppgave: Flertallsdiktatur og menneskerettigheter

Forfatter: Gro-Anita Mortensen, Inga Berntsen Rudi, Arve Hepsø, Nils Naastad
Flertallsdiktatur og menneskerettigheter (9787)

Oppgave 1

Klikk på lenken til menneskerettighetserklæringen. Er det noen av punktene du mener er viktigere enn andre? Husk å begrunne svaret ditt.

Oppgave 2

a) Hva er en rettsstat?
b) Gi 3 eksempler på kjennetegn ved Norge som rettsstat.

Oppgave 3

Menneskerettighetserklæringens artikkel 18:

Enhver har rett til tanke-, samvittighets- og religionsfrihet. Denne rett omfatter frihet til å skifte religion eller tro, og frihet til enten alene eller sammen med andre, og offentlig eller privat, å gi uttrykk for sin religion eller tro gjennom undervisning, utøvelse, tilbedelse og ritualer.

I et demokrati er det folkeflertallet som bestemmer. Kan flertallet bestemme hvilken religion du skal ha? Begrunn svaret ditt.

Drøftingsoppgaver: Demokratiets utfordringer

Forfatter: Leonhard Vårdal
Demokratiets utfordringer (18063)

Oppgavene er knyttet til artikkelen "Demokratiets utfordringer og dilemmaer". Det er greit å lese artikkelen først, men du må nok også finne stoff andre steder for å svare på oppgavene.

1. Drøft hvilke politiske konsekvenser som kan oppstå dersom en gruppe alltid kommer i mindretall og alltid «taper» i politiske avgjørelser. Finnes det slike tilfeller nasjonalt og internasjonalt?
2. Diskuter om sammenslåing av kommuner vil øke eller redusere det demokratiske innslaget i lokalsamfunnet.

Fordypningsoppgave: Styreform, rettsstat og ...

Forfatter: Stener Ekern
Styreform, rettsstat og menneskerettigheter (47807)

Oppgavene her er knyttet til eForelesninga og artikkelen om sammenhenger mellom styreform, rettsstat og menneskerettigheter. Disse finner du i høyremenyen.

For å kunne svare på oppgavene må du også bruke kunnskaper du har fra før av, og gjøre selvstendige søk etter ny informasjon.

1. a) Er det en sammenheng mellom hvordan staten fungerer eller ikke fungerer i Somalia, og piratvirksomheten som foregår utenfor kysten?
b) Kunne slik virksomhet ha skjedd i Norge? Har det skjedd noen gang? Hvordan var samfunnet styrt da?

2. Kina er en ettpartistat, og mediene er underkastet sensur. Er det noen sammenheng her?

Velferdsstaten

Introduksjon: Velferdsstaten

Forfatter: Inga Berntsen Rudi
Introduksjon: Velferdsstaten (56250)

Alderstrygd, eller alderspensjon, er en ordning som hører inn under velferdsstaten.

Fotograf: Heidi Voss-Nilsen

Norge er en velferdsstat, men hva betyr det egentlig? Staten tar vare på innbyggerne slik at alle er sikret et minimum av levestandard, uavhengig av egen eller foreldres inntekt. Hva er bakgrunnen for den velferdsstaten vi har i dag? Hvilke rettigheter og plikter har vi i velferdsstaten, og hvilke utfordringer står velferdsstaten overfor i dagens Norge? Disse spørsmålene skal vi hjelpe deg å svare på her.

Velferd

Forfatter: Jan Erik Auen
Velferd (5464)

Hva er velferd? Kanskje ser vi ikke at Norge er en velferdsstat, siden vi tar mange av velferdsgodene for gitt?

Norge er et av verdens rikeste land, med store naturressurser, god tilgang på energi og en lang demokratisk tradisjon. Velferdsstaten har vært kjempet frem politisk over lang tid, spesielt i etterkrigsårene.

I den norske velferdsstaten tar man vare på statens innbyggere, slik at alle er sikret et minimum av levestandard, uavhengig av egen eller foreldres inntekt. Mange bruker parolen "fra vugge til grav", men hva ligger i dette?

Alle barn har rett til skolegang finansiert av staten.
Fotograf: Stein J. Bjørge

Hvis du må være borte fra jobben pga. sykdom, får du sykelønn i den perioden du er syk.
Fotograf: Gorm Kallestad

Når man får barn, har man rett på betalt barselpermisjon.

Fotograf: Tore Meek

Alle foreldre har rett til svangerskapspermisjon og økonomisk støtte, barn og unge har rett til barnehage og skolegang finansiert av staten. Vi har rett til behandling hos en fastlege, og man mister ikke nødvendigvis lønn ved sykefravær. Dette er kun enkelte elementer som inngår i velferdsstatsbegrepet.

Men velferden finansieres blant annet gjennom skatter og avgifter som vi alle må være med på å betale til fellesskapets beste. Slik sett sikres velferdsstaten gjennom arbeidet som utføres rundt om i landet. Problematisk blir det når færre blir i inntektsgivende arbeid, og at vi lever lenger.

Mange skisserer 30-30-30-samfunnet, der folk i yrkesfør alder 30-60 år finansierer utgiftene til velferden for de andre aldersgruppene. Har vi råd til å opprettholde velferdsstaten slik den fungerer i dag? Og fører økt velferd nødvendigvis til bedre livskvalitet?

Hva er velferdsstaten?

Forfatter: Leonhard Vårdal
Hva er velferdsstaten? (21415)

Dagens norske velferdssystem ble til på 1950- og 1960-tallet. Da ble trygdesystemet vårt og de offentlige tjenestene innen helse-, sosial- og utdanningssektorene utbygd. I 1957 fikk vi alderstrygden, og i 1967 fikk vi folketrygden, selve hjørnesteinen i den norske velferdsstaten.

Folketrygden omfatter blant annet alderspensjon, uførepensjon, arbeidsledighetstrygd, barnetrygd og offentlig legehjelp. På denne måten bruker staten betydelige ressurser for å sikre deg og meg velferd og en viss levestandard. Vi har med andre ord en velferdsstat.

Den nordiske modellen

Omfordeling av inntekt sikrer alle et minimum av inntekt og omsorg.
Fotograf: Gorm Kallestad

Gjennom NAV kan man søke om en rekke velferdstjenestester, som dagpenger, uføretrygd, kontantstøtte og hjelpemidler til funksjonshemmede.
Fotograf: Morten Holm

Oljeinntektene har vært med å sikre det høye velferdsnivået i Norge.
Fotograf: Marit Hommedal

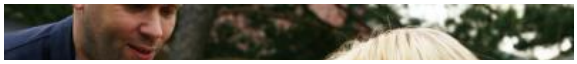

Alle som har barn, får barnetrygd, uavhengig av hva man tjener.
Fotograf: Sara Johannessen

Vi pleier å skille mellom ulike velferdsmodeller. Den nordiske modellen som vi har i Norge, skiller seg ut fra andre modeller. Hos oss har alle rett til ytelsene, det vil si at de er universelle. For eksempel gis barnetrygd til alle foreldre med barn under 18 år bosatt i Norge, uavhengig av foreldrenes inntekt. Dessuten er velferdsstaten i hovedsak finansiert gjennom skatter og avgifter. Blant annet bidrar alle ved å betale trygdeavgift som en del av skatten.

Et av hovedmålene er en omfordeling av inntektene. På den måten er vi som borgere sikret minimumsinntekt og omsorg, uavhengig av prestasjon i arbeidslivet og vår status i samfunnet. Derfor er et fellestrekk ved de nordiske samfunnene at det er høy grad av likhet, og vi har lite fattigdom.

En annen velferdsmodell er den vi finner i USA og i Storbritannia. Der gir staten en minstesikring til alle, men overlater mye til private og markedet. Ytelsene er lave og i stor grad behovsprøvde. Her er det de mest trengende som får hjelp, og en ønsker å stimulere til å få folk til å arbeide.

Hvorfor har vi en velferdsstat?

Den grunnleggende tanken bak velferdsstaten er at staten har påtatt seg ansvaret for å sikre velferden til alle i samfunnet. Blant annet skal de som ikke er i stand til å forsørge seg selv, sikres livsopphold.

Bak denne tankegangen ligger det et ønske om å unngå konflikter i samfunnet og dermed utvikle samfunnet videre. Når vi har en stat som sikrer en økonomisk, så vil det være lettere for noen å ta økonomiske sjanser og dermed skape økonomisk vekst. Det vil også være lettere å få til omstillinger i samfunnet. Et eksempel her er den globale økonomiske krisen vi var inne i i 2009. Ved at velferdsstaten delvis verner den som jobber, og ikke arbeidsplassen, vil noen arbeidsplasser forsvinne, og nye levedyktige arbeidsplasser skapes.

En annen ting er at det skal lønne seg å jobbe. Mange av dagens velferdsordninger får en del i gjennom det å jobbe. Du får svangerskapspermisjon, rett til arbeidsledighetstrygd med mer. Det har ført til at Norge er et av de landene i verden hvor flest kvinner jobber, og vi har høye fruktbarhetstall. Dette igjen er med på å finansiere velferdsgodene. Slik får nemlig staten inn flere skattekroner, og det skapes økonomisk vekst.

Hvilke utfordringer står velferdsstaten overfor?

Vil vi greie å opprettholde det høye velferdsnivået vi har i Norge framover? Hva vil skje når oljeinntektene en gang tar slutt?

Vi ser at velferdsstaten er under press i de fleste velferdssamfunn, også i Norge. Kostnadene ved å opprettholde dagens velferdsordninger vil øke framover. Det er flere grunner til det. En av de viktige årsakene er at vi vil få en eldrebølge framover. Folk lever lenger, og gruppen over 60 år vil øke kraftig. En regner med at i 2030 vil en tredjedel av innbyggerne i Norge være over 60 år. Samtidig blir det færre yrkesaktive som skal finanseiere utgiftene til velferdsgodene. Vi er i ferd med å få et 30–30–30-samfunn. En tar utdanning til en er 30, jobber så i 30 år, og så lever en som pensjonist i 30 år. De unge tar lengre utdanning enn før, kommer seinere ut i jobb, og de får færre barn. Når så de eldre lever lenger, har bedre helse og representerer store fødselskull, så blir det færre unge til å forsørge de eldre.

En annen utfordring er den økende globaliseringen. Det blir større åpenhet i økonomien, og arbeidsinnvandringen fra EU øker. Dette kan føre til økt press på norske velferdsordninger fordi trygdeytelser fra Norge koordineres fra andre EU/EØS-land.

Store forandringer / biblio
http://ndla.no/nb/node/21412

Dette har ført til at de fleste landene i Europa har satt i gang omfattende velferdsreformer. I Norge har vi blant annet fått NAV, nytt alderspensjonssystem, obligatorisk tjenestepensjon, nye uføreordninger med mer.

Så hvordan skal vi finansiere velferdstjenestene framover?

Statens pensjonsfond er våre sparepenger, men vil det holde framover?
Må vi betale mer skatt?
Skal vi privatisere offentlige tjenester?
Må vi stimulere til mer frivillig innsats?

Vi må belage oss på å jobbe lenger og gjennom det vil pensjonsalderen stige. Dette er et sentralt punkt i den nye pensjonsreformen som ble innført i 2010. En nyere analyse fra forskningsavdelingen til Statistisk sentralbyrå viser at for å unngå lavere pensjonsytelser i framtiden, må du som arbeidstaker utsette pensjoneringen din med om lag åtte måneder for hvert år levealderen over 62 år øker i befolkningen. Personer født i 1996 må jobbe fire år lenger enn personer født i 1943 for å få de samme pensjonsytelsene.

Vi må jobbe lenger / biblio
http://ndla.no/nb/node/21414

Velferdssamfunn, skatt og fattigdom

Forfatter: Nils Naastad
Velferdssamfunn, skatt og fattigdom (17590)

Å være elev i den norske offentlige skolen er gratis, du betaler ikke skolepenger. Dersom du i morgen får akutt vondt i magen på grunn av blindtarmbetennelse, blir du lagt inn på sykehus og kanskje operert. Det er også gratis.

Statlig ansvar

Den som er gammel og ikke arbeidsfør lenger, får alderstrygd, og den som mister arbeidet, får arbeidsledighetstrygd. Blir man syk mens man er i arbeid, får man lønn mens man er hjemme. Foreldre som har barn under 18 år, får utbetalt et månedlig beløp pr. barn, de får barnetrygd.

Det er er gratis å være elev i den norske offentlige skolen.
Opphavsmann: Kristin Bøhle

Det er befolkningen som betaler for velferdsstaten, blant annet ved å betale skatt av inntekt.
Fotograf: Gorm Kallestad

Hvis du må på sykehus, slipper du å betale for oppholdet.

Fotograf: Heiko Junge

Alt dette er uttrykk for den norske velferdsstaten: Det er et statlig ansvar å gi alle innbyggerne like gode skoler og helsetjenester. Kvaliteten på sykehuset som behandler deg, eller skolen som utdanner deg, skal ikke avhenge av tykkelsen på lommeboka di eller lommeboka til dine foresatte. På samme måte er det et uttrykk for velferdsstaten at vi har et omfattende trygdesystem, den som er arbeidsledig, syk, ufør eller gammel har en viss inntekt.

Fattigdom i Norge?

Betyr dette at vi her til lands har avskaffet fattigdommen? Det gjør det nok ikke. Fattigdom er et relativt begrep, noen er alltid fattigere enn andre, også i et av verdens rikeste land. I de norske byene er for eksempel boutgiftene så høye at den som er aleneforsørger for flere barn, kan ha lite å rutte med når husleie og nødvendig mat er betalt. Men selv om ikke fattigdommen er avskaffet, må vi kunne si at nøden er avskaffet i kongeriket. Ingen skal behøve å gå sulten i Norge.

Landets innbyggere må betale

Alle de ytelsene vi her har listet opp, gratis skole og helsevesen, et omfattende trygdesystem ved sykdom, arbeidsledighet og alder, koster mange penger. Skal staten klare slike utgifter, må den også ha inntekter. Det velferdsstaten koster, må betales av landets innbyggere. Derfor er også skattene i Norge høye. Det er en sammenheng mellom hvor sterk vi vil at velferdsstaten skal være, og hvor mye vi vil godta å betale i skatt. Dette kan vi si er politiske valg.

Andre land har betydelig lavere skattenivå enn i Norge, men også en dårligere utbygd velferdsstat. Vi kan for eksempel se for oss et system hvor sykehusopphold ikke er gratis, men hvor den enkelte selv kan tegne sykeforsikring som dekker oppholdet i tilfelle sykdom. Et slikt system vil gi større valgfrihet for den enkelte. Man kan sette av penger i tilfelle sykdom, og man kan spare til alderdommen, eller man kan la være. Den enkelte får større ansvar for seg og sine.

Vi kan også se for oss at dersom skattene blir lavere og ikke progressive, vil den enkelte arbeide hardere. Det vil lønne seg bedre å arbeide hardt. En svakere velferdsstat vil gi større forskjell på folk, men den økonomiske veksten vil neppe bli lavere av den grunn. Om vi sammenligner USA med Norge, vil vi se at de fattige i USA er fattigere, de rike rikere, og den økonomiske veksten høyere over tid. Samtidig vil vi se at arbeidsledigheten i Norge (og i de andre nordiske "velferdsstatene") er lavere enn ellers i verden. Det er neppe tilfeldig at de nordiske landene alle har relativt lav arbeidsledighet, men sammenhengene mellom velferdsmodellen og arbeidsledigheten er både komplekse og omdiskuterte. Allikevel må vi kunne si at vi har en "nordisk modell" hvor skattene er høye, og hvor det offentlige griper sterkt inn i samfunnet fra barnehage til pleiehjem. Vi får støtte ved fødselen, og vi får gravferdsstøtte. I Norden er velferdsstaten dypt forankret politisk siden det er tverrpolitisk enighet om denne samfunnsformen.

Et politisk spørsmål

Hvor høyt velferdsnivået og derved også skattetrykket skal være i Norge, er altså et politisk spørsmål. Man kan også si at dette er et spørsmål om solidaritet. Mange som har god lønn, betaler inn større beløp til samfunnet enn de får tilbake. Andre får mer støtte enn de betaler inn. Slik må det være dersom vi skal opprettholde velferdssamfunnet vårt. Men det er fullt mulig å mene at den enkelte i større grad skal ta ansvar for seg selv og sine.

En annen måte å se dette på, er å diskutere hvor sterk vi vil at staten skal være. En stat som tar ansvar for innbyggernes utdanning og helse, og som utbetaler trygder ved sykdom og alder, er en sterk stat, i den forstand at den bruker en stor del av samfunnets samlede inntekt. En stat som bare tar ansvar for innbyggernes fysiske sikkerhet, den såkalte nattvekterstaten, forvalter langt mindre av samfunnets midler. En slik stat har en svakere innflytelse i innbyggernes hverdag. Den kan være sterk militært, og den kan selvsagt også ha et godt utbygd politi- og rettsvesen, selv om de lovlydige merker mindre til denne staten enn hva vi her til lands gjør av den norske staten.

Men som sagt, **hvor stor rolle staten skal spille i innbyggernes hverdag, er politiske spørsmål og kan avgjøres av landets velgere.**

Det betyr at hvor sterk rolle staten i fremtiden skal spille i Norge, faktisk er opp til deg.

Undervisningsopplegg: Velferdsstatens utfordringer

Forfatter: Finansdepartementet, Inga Berntsen Rudi
Undervisningsopplegg: Velferdsstatens utfordringer (115930)

Dette er et undervisningsopplegg laget av Finansdepartementet. Opplegget handler om utfordringer for velferdsstaten og tar utgangspunkt i Perspektivmeldingen 2013.

Velferdsstatens utfordringer

Perspektivmeldingen 2013 handler om rammer og utfordringer for en bærekraftig politikk i et langsiktig perspektiv og hvilke valgmuligheter vi har i møte med utfordringene. Informasjon fra Perspektivmeldingen inngår også som en del av undervisningsopplegget. Undervisningsopplegget er beregnet for samfunnsfag Vg1/Vg2.

Undervisningsopplegget dekker disse læreplanmålene i samfunnsfag Vg1/Vg2

Læreplanmål i samfunnsfag som undervisningsopplegget angår direkte:

diskutere hovudprinsippa for den norske velferdsstaten og dei utfordringane han står overfor

Læreplanmål i samfunnsfag som undervisningsopplegget angår indirekte:

gjere greie for sentrale kjenneteikn ved den økonomiske politikken i Noreg

reflektere over verdien av å ha eit arbeid og kva som kjenneteiknar eit godt arbeidsmiljø

Undervisningsopplegget

Trinn 1

Introduksjon til "Hva er velferdsstaten?"

Trinn 2

Oppgaver - Velferdsstatens utfordringer

Kilder

Kilder til oppgavene på trinn 2

Trinn 3

Oppgaver - Hvordan møte velferdsstatens utfordringer?

Fotograf: Paul Sigve Amundsen

Undervisningsopplegget er beregnet til å dekke en økt på 2 x 45 minutter og er delt opp i tre ulike trinn. Det legger opp til både selvstendig elevarbeid og lærerstyrt fellesundervisning, men det er også mulighet for at elevene kan arbeide seg gjennom trinnene helt på egen hånd. En nærmere anbefaling av hvordan man bør gjennomføre opplegget, er å finne under de ulike trinnene. Du finner lenker til alle trinnene i lenkesamlingen.

Oppgave: Velferdssamfunn, skatt og fattigdom

Forfatter: Nils Naastad
Velferdssamfunn, skatt og fattigdom (17690)

Hva går skatten vi betaler, til?

1) Hvor mye koster skoleplassen din i året?

2) Ville du arbeide hardere på skolen dersom du eller dine foresatte måtte betale for skoleplassen?

3) Skatt på inntekt i Norge er progressiv. Hva betyr det?

4) Hvor ligger inntektsgrensen for å bli definert som fattig i Norge?

5) Hva betyr det at en fattig i Norge kan være rik i et annet land?

6) Sett opp en liste over ting du har, og som du kunne klart deg uten.

Oppgave: Tilbudene fra NAV

Forfatter: Trude Løvskar, Senter for nye medier, Høgskolen i Bergen
Tilbudene fra NAV (46293)

Nettsidene til NAV har informasjon om mange støtteordninger, og de har "tester" der du kan finne ut hvilket yrke som passer for deg. I denne oppgaven skal du bruke nav.no.

Les fagstoffet Dette er NAV.

Bruk NAV.no og din kunnskap om velferdsstaten til å svare på spørsmålene nedenfor:

1. a) Du er en skoleelev på 18 år og føder et barn. Du har rett på stønad fra NAV. Hvor stor er denne? b) Hvorfor har vi denne ordningen med stønad til dem som føder barn?
2. a) Hvordan får du frikort? b) Hvorfor har vi ordningen med frikort?
3. Prøv ”Interessetesten” til NAV. Hvilket yrke blir du anbefalt?
4. Prøv ”Veivalg”-testen til NAV. Hvilken utdanning blir du anbefalt?

Norsk økonomisk politikk

Introduksjon: Norsk økonomisk politikk

Forfatter: Inga Berntsen Rudi
Introduksjon: Norsk økonomisk politikk (56269)

Det norske økonomiske systemet er en blanding av planøkonomi og markedsøkonomi.

Det norske økonomiske systemet er et blandingssystem mellom to forskjellige typer økonomier. Det har hentet litt fra planøkonomi og litt fra markedsøkonomi. Vi skal se nærmere på dette, og vi spør hva som kjennetegner norsk økonomisk politikk – både i Norge og i verden.

Det norske økonomiske systemet

Forfatter: Ole Steinar Tøtlandsmo
Det norske økonomiske systemet (7820)

Det norske økonomiske systemet kalles blandingsøkonomi. Dette systemet er en blanding av to ytterpunkter: markedsøkonomi og planøkonomi. Begge disse er økonomiske systemer som, i sin ekstreme form, er vanskelige å finne i praksis.

USA har vel den mest kjente markedsøkonomien, men den er langt fra rendyrket. På den andre fløyen finner vi de sosialistiske eller kommunistiske systemene, men de blir det stadig færre av. For å forstå begrepet blandingsøkonomi må vi først se på noen kjennetegn ved planøkonomi og markedsøkonomi.

Blandingsøkonomien i Norge gjør at vi har både statseide og privateide produksjonsmidler. Mange tidligere statlige bedrifter i Norge er nå aksjeselskap hvor staten eier en viss andel aksjer, og private eier resten. I Norsk Hydro eier staten 43,8 %. Her fra Hydro Aluminium i Årdal.
Fotograf: Jan Tomas Espedal

Planøkonomi – den dominerende staten

Vi skal nå se på noen kjennetegn ved et ekstremt planøkonomisk system.

- I en planøkonomi griper staten inn på alle nivåer og fordeler goder og byrder i samfunnet.
- I en planøkonomi eier staten de viktigste produksjonsmidlene i samfunnet.
- I en planøkonomi er produksjon og salg av varer og tjenester styrt av staten.
- I en planøkonomi er alle garantert arbeid.

Markedsøkonomi – den svake nattvekterstaten

- I en markedsøkonomi er staten lite aktiv og blander seg i liten grad inn i fordeling av goder og byrder i samfunnet.
- I en markedsøkonomi eier private produksjonsmidlene, det vil si fabrikker, banker, sjukehus og så videre.
- I en markedsøkonomi er produksjon av varer og tjenester regulert av de behovene som markedet har (markedsstyrt).
- I en markedsøkonomi er utsikten til å skaffe seg arbeid styrt av tilbud og etterspørsel (markedsstyrt).

De fleste sykehus og andre helsetilbud i Norge er offentlige, men det fins også private tilbydere. Bildet er av Rikshospitalet i Oslo som er offentlig.
Fotograf: Jan Tomas Espedal

Bondeorganisasjonene forhandler med staten om statstilskudd for å gjøre det mindre byrdefullt å produsere landbruksprodukter i Norge.
Fotograf: Arash A. Nejad

Blandingsøkonomi – mellom plan og marked

Det norske blandingsøkonomiske systemet henter elementer både fra plan- og markedsøkonomi. Her følger noen kjennetegn fra vårt norske økonomiske system:

Fordeling av goder og byrder

Staten gjør seg til en viss grad gjeldende i fordeling av goder og byrder i samfunnet, blant annet gjennom lovgiving og skatte- og avgiftspolitikken. Flere organisasjoner forhandler med staten om fordeling av goder og byrder. Bondeorganisasjonene forhandler med staten om statstilskudd for å gjøre det mindre byrdefullt å produsere landbruksprodukter i Norge.

Staten legger på avgifter og sørger for at prisen på skadelige produkter, som alkohol og tobakk, ikke bare er styrt av markedet. Fotograf: Trygve Indrelid

Produksjonsmidlene

Private eier store deler av produksjonsmidlene, men staten, fylkene og kommunene eier også bedrifter. I Norge blir det imidlertid nå mer vanlig at staten gjør bedriftene sine om til aksjeselskaper, men sitter med aksjemajoriteten (mer enn 50 % av aksjene). Tenk over hvem som for eksempel eier banker og forsikringsselskap, fabrikker, butikker, jord, skog, sjukehus, skoler og kommunikasjonsmidler.

Produksjon og salg

Produksjon og salg er i stor grad styrt av tilbud og etterspørsel, men staten griper inn med lovgiving. Her følger eksempler på slik lovgiving:

- Arbeidsmiljøloven regulerer produksjonsmiljøet i bedriftene og sikrer arbeidstakernes retter.
- Markedsføringsloven sikrer forbrukeren mot utilbørlig markedsføring.
- Offentlig produktkontroll kan blant annet sette forbud mot produksjon og salg av helsefarlige produkt.
- Kjøpsloven regulerer forhold mellom kjøper og selger.
- Staten griper også inn og sørger for at prisen på skadelige produkter, som alkohol og tobakk, ikke utelukkende er styrt av markedet. Samtidig må staten sikre at vi har en minimumsproduksjon i Norge i tilfelle krig eller andre katastrofer.

Forhandlingsøkonomi

Lønnsfastsettelsen skjer for det meste ved forhandlinger mellom de som selger (arbeidstakere) og de som kjøper arbeid (arbeidsgivere). Staten kan imidlertid gripe inn når partene i arbeidslivet forhandler, eksempelvis med tvungen lønnsnemnd. Flere organisasjoner forhandler også med staten. Som vi har sett, forhandler staten med bøndene for å sikre at matvarer ikke blir for dyre, samt at matvareproduksjonen skal skje i hele landet. Dette siste har også å gjøre med distriktsutbygging og beredskapspolitikk.

Offentlig og privat sektor

Vi ser her at næringslivet i Norge kan deles i to deler eller sektorer – offentlig og privat sektor.

- Offentlig sektor har tradisjonelt vært oppfattet som virksomheter hvor staten, fylkeskommuner eller kommuner er eier og arbeidsgiver. I 2004 stod offentlig sektor for vel 30 % av BNP (bruttonasjonalprodukt – BNP – er her verdien av de varer og tjenester som blir produsert i løpet av et år i "Fastlands-Norge").
- Privat sektor er da resten av næringslivet: private industribedrifter, jordbruk, fiske, handelsbedrifter, private banker og så videre.

Norsk økonomisk politikk

Forfatter: Ole Steinar Tøtlandsmo
Norsk økonomisk politikk (7816)

Økonomisk politikk handler enkelt sagt om hva samfunnet skal bruke pengene til, og hvordan samfunnet skal skaffe seg inntekter til å dekke disse utgiftene. Det er regjeringen som meisler ut den økonomiske politikken, men den må gå til Stortinget for å få godkjenning til å sette politikken ut i livet.

Både fylker og kommuner har mål for sin økonomiske politikk, men de er på mange måter bundet opp av det staten bestemmer. Vi konsentrerer oss derfor om det som skjer på det nasjonale planet, det vil si det Stortinget og regjeringen bestemmer.

Mål for den økonomiske politikken

Høy sysselsetting og høy økonomisk vekst er viktige mål for den norske økonomiske politikken. Bildet er fra SalMars produksjonslokaler på Frøya i Sør-Trøndelag.

I 2007 hadde den norske regjeringen følgende hovedmål for den økonomiske politikken:

- Høy sysselsetting. Det vil si arbeid til alle som ønsker det. Arbeidsledighet er sløsing med ressurser. For det første får ikke den arbeidsledige brukt arbeidskrafta si på en fornuftig måte. For det andre taper det offentlige penger fordi arbeidsløse tapper staten for trygd og bidrar lite til fellesskapet i form av skatt.
- Høy økonomisk vekst. Økt verdiskaping og stadig større produksjon er avgjørende for å skaffe nødvendig overskudd. Dette overskuddet kan staten skattlegge for å skaffe den nødvendige kapitalen som trengs til å løse stadig nye samfunnsoppgaver – eksempelvis å videreutvikle det offentlige velferdstilbudet i Norge.
- Videreutvikling av det norske velferdssamfunnet.
- Rettferdig fordeling av godene. Alle bør sikres en rimelig del av godene i samfunnet.
- Bærekraftig utvikling. Det vil si at vi får dekket dagens behov uten å ødelegge mulighetene for at kommende generasjoner skal få dekket sine behov. Dette prinsippet gjelder ikke bare i miljøspørsmål, men det er like aktuelt i den økonomiske politikken. Det vil eksempelvis si at vi ikke kan bevilge oss høyere pensjoner enn staten i framtida kan tåle.

Virkemidler i den økonomiske politikken

For å nå målene for den økonomiske politikken har det offentlige flere virkemidler. Vi fokuserer imidlertid på:

Finanspolitikken, eller den økonomiske politikken, drives først og fremst gjennom statsbudsjettet som legges frem av regjeringen hver høst.

Skatter og avgifter er en måte å styre økonomien på. Skatter og avgifter kan økes for at staten skal få penger til å løse oppgaver.

- Finanspolitikken, det vil si statsbudsjettet
- Penge- og kredittpolitikken
- Offentlig sparing

Styringsrenta fastsettes av Norges Bank og er den viktigste faktoren for den renta du får i banken på innskudd og lån. Bildet viser sentralbanksjef Øystein Olsen under en pressekonferanse om styringsrenta i august 2011.

Finanspolitikken er viktigste virkemidlet i den økonomisk politikken

Finanspolitikk er den økonomiske politikken som myndighetene driver, først og fremst gjennom statsbudsjettet.

Statsbudsjettet

Statsbudsjettet er en plan eller prognose over statens inntekter og utgifter for et kommende budsjettår. Budsjettet legges fram for Stortinget i begynnelsen av oktober og blir behandlet i de forskjellige komiteene hvor det blir gjort endringer. Til slutt blir det vedtatt av Stortinget før juleferien, og regjeringen setter det ut i livet.

I 2006 var samlet verdiskaping i Fastlands-Norge (BNP) cirka 1560 milliarder kroner. (Oljeinntektene er ikke regnet med her.) Statsbudsjettet for 2007 har en ramme på cirka 640 milliarder (uten oljeinntektene). Når statsbudsjettet utgjør mer enn 40 % av BNP, sier det seg selv at dette virkemidlet er viktig for utviklingen i Norge. Det påvirker prisutviklingen, inntektsfordelig, skattenivået og så videre. La oss se på noen virkninger av statsbudsjettet.

Budsjettbalansen

Et statsbudsjett kan bli vedtatt med høyere utgifter enn inntekter. Et budsjett med en slik ubalanse betegnes gjerne som ekspansivt. I tider med lavkonjunktur kan ekspansive budsjett anbefales. Når det er lavkonjunktur, er det mindre økonomisk aktivitet enn vanlig. Det vil si at det er ikke så mye kjøp og salg som det pleier å være. Men et ekspansivt statsbudsjett kan skape større økonomisk aktivitet. Under den store depresjonen i mellomkrigstida brukte president Roosevelt underskuddsbudsjettering i amerikanske statsbudsjett. Dette var et viktig virkemiddel for å få fart på amerikansk økonomi igjen. I en høykonjunktur derimot, er det mye aktivitet og økonomien er "varm". Da vil et ekspansivt budsjett føre til en ytterligere oppheting av økonomien og kan virke inflasjonsdrivende – det vil si at priser og lønninger øker.

I ei tid med høykonjunktur kan et kontraktivt budsjett være økonomisk fornuftig. Et slikt statsbudsjett er det motsatte av et ekspansivt fordi det kontraktive har høyere inntekter enn utgifter. Med et slikt budsjett kan staten trekke inn kjøpekraft fordi folk dermed får mindre penger til forbruk og investeringer. Et kontraktivt budsjett kan altså kjøle ned en overopphetet økonomi og dempe inflasjonen.

Skatter og avgifter

Generelle skatte- og avgiftslettelser vil vanligvis føre til oppvarming av økonomien, mens skjerpelse vil ha en kjølende effekt. I tider med høy aktivitet kan staten øke skatte- og avgiftsnivået for å skaffe seg kapital til å løse presserende fellesoppgaver. Men staten må være forsiktig når økonomien er nedkjølt.

Statsbudsjettet som fordelingsredskap

Dersom de politiske myndighetene er misfornøyd med fordeling av goder og byrder i samfunnet, kan statsbudsjettet brukes. Dette kalles gjerne fordelingspolitikk. Staten kan bruke budsjettet til å endre fordelingen i samfunnet. Ved å gi skattelette til de fattigste og samtidig skjerpe skatten til de rikeste vil de fattige få større goder og de rike større byrder.

I statsbudsjettet bevilger staten penger til kommuner og fylker. På det viset er statsbudsjettet viktig for velferd og service på det lokale planet.

Penge- og kredittpolitikken er et annet viktig virkemiddel

Penge- og kredittpolitikk er offentlige (statlige) tiltak som er ment å påvirke penge- og kredittforholdene i landet. Dette er et omfattende område, men vi skal kun konsentrere oss om styringsrenta og dens påvirkning på kronekursen.

Styringsrenta

Ansvaret for å gjennomføre pengepolitikken er overlatt til Norges Bank, også kalt Sentralbanken. Her kan bankene sette inn ledig kapital. Den renta som bankene får på innskudd i Norges Bank, kalles styringsrenta. Denne styringsrenta er vanligvis den viktigste faktoren for rentesatsen på innskudd og utlån i de private bankene.

Mål for fastsetting av styringsrenta

Norges Bank fastsetter styringsrenta blant annet ut fra et mål for prisveksten, altså inflasjonen. Inflasjon er det samme som et fall i pengeverdien, det vil si at man får et mindre kvantum av varer og tjenester for en bestemt pengesum. Høy inflasjon gjør det dyrt å sitte med penger, siden penger stadig taper sin reelle verdi.

Politikerne har gitt Sentralbanken i oppdrag å styre pengemarkedsrenta slik at den årlige prisveksten (inflasjonen) ligger omkring 2,5 prosent. Renta blir hevet hvis Sentralbanken mener at prisveksten ser ut til å bli en del mer enn 2,5 prosent per år, og redusert hvis prisveksten ser ut til å bli vesentlig lavere.

Styringsrentas betydning

Penge- og kredittpolitikken påvirker den lånefinansierte etterspørselen etter varer og tjenester. Det er viktig at den samlede etterspørselen er tilpasset landets produktive ressurser – eksempelvis ledig arbeidskraft.

Blir etterspørsel etter varer og tjenester for sterk, kan det føre til overoppheting av økonomien med mangel på arbeidskraft og uønsket lønns- og prisstigning som følge. En renteøkning vil da føre til at den lånefinansierte etterspørselen avtar, med en tilsvarende nedkjøling.

Et fall i etterspørselen fører til at prisstigningen, produksjonen og sysselsettingen avtar. Økonomien kjøles ned. Dersom nedkjølingen blir for drastisk, kan lavere rente føre til at både etterspørsel og prisvekst tar seg opp igjen. Når renta går ned, stiger vanligvis forbruket, og investeringene i husholdninger og kommuner tar seg opp. Det blir nemlig mer penger til overs etter at gjelden er betjent. Når det blir billigere å låne, vil bedriftenes økonomi styrkes, og de kan bli mer interesserte i å investere.

Renta og kronekursen

Effekten av renteendringer kan forsterkes fordi renta også påvirker kronekursen. Her følger en grov forenkling av denne sammenhengen.

- Med lavere renter vil flere låne og færre plassere ledig kapital i norske kroner. Normalt vil derfor ei lavere rente føre til mindre etterspørsel etter norsk valuta og dermed ei svakere krone. Importerte varer blir dyrere, og dermed øker den innenlandske inflasjonen. På den andre sida fører ei svakere krone til økt eksportvolum fordi norske varer blir billigere i utlandet.
- Ved høyere rente vil effekten bli motsatt, stigende kronekurs og tilsvarende problem for eksportindustrien. Dette siste kan føre til at eksportbedrifter legger ned, og mange blir arbeidsledige. Importerte varer blir imidlertid billigere, inflasjonen avtar.

Kilde: Norges Bank

Offentlig sparing er et tredje virkemiddel i den økonomiske politikken

Olje og gass utgjør en viktig del av Norges nasjonalformue. Dette har gitt Norge eventyrlige inntekter og en unik mulighet til å legge seg opp kapital for framtidige generasjoner. Derfor har Norge satt store summer i et oljefond, som i 2007 hadde en verdi på mer enn 2000 milliarder kroner. Grunnet finanskrisa fra høsten 2008 er verdiene i fondet redusert med mange hundre milliarder.
Gjennomgangen om oljefondet nedenfor vil først og fremst gjelde i normale tider. I den pågående finanskrisa vil nok noe av det følgende være mindre aktuelt.

Oljefondet

Statens petroleumsfond ble opprettet i 1990, men omdøpt i 2005 til Statens pensjonsfond – Utland. Fondet er administrert av Norges Bank og investerer i aksjer og verdipapirer i hele verden. Men hvorfor spare oljepengene? Det er minst to grunner:

- Prinsippet om en bærekraftig utvikling.
- Penge- og kredittpolitisk begrunnelse.

Prinsippet om bærekraftig utvikling

Formålet med Statens pensjonsfond er å spare for å finansiere folketrygdens framtidige utgifter til pensjon. Pensjonsutgiftene i folketrygden vil nemlig øke sterkt gjennom de neste tiårene. Størstedelen av inntektene som den norske staten har fra Nordsjøen i dag, skal ikke brukes nå, men legges inn i pensjonsfondet. På den måten kan vi sikre framtida for dem som kommer etter oss, og unngå å skyve store byrder over på framtidige generasjoner.

Penge- og kredittpolitisk begrunnelse

For å unngå overoppheting av norsk økonomi vil man begrense penge- og kredittstrømmen til den norske økonomien. Norsk økonomi vil nemlig ikke klare å absorbere det enorme overskuddet fra oljevirksomheten. Det vil føre til overoppheting av økonomien med mangel på tilgjengelige ressurser som eksempelvis arbeidskraft. Denne utviklingen vil igjen føre til ukontrollert lønns- og prisstigning, noe som blant annet vil ramme eksportindustrien, og norske varer vil tape markeder ute i verden.

I verste fall vil dette kunne bety "kroken på døra" for store deler av den norske eksportindustrien. Derfor har Stortinget bestemt at kun en del av den årlige avkastningen fra oljefondet kan brukes i Norge, og disse pengene blir brukt til å dekke underskudd på statsbudsjettet. Resten av oljeinntektene skal investeres i utlandet slik at norsk økonomi ikke påvirkes direkte.

Økonomiske partnere

Forfatter: Ivar Windheim
Økonomiske partnere (8296)

Den norske økonomien er mer åpen enn økonomien i de fleste andre land. Eksporten vår utgjør rundt 40 prosent av bruttonasjonalproduktet (BNP), og importen nær 30 prosent. Norsk velferd er med andre ord sårbar og sterkt avhengig av hvordan det går i de landene vi handler mest med.

Det meste av den norske eksporten av varer og tjenester og investeringer i utlandet går til Vest-Europa. Rundt 80 prosent av eksporten går dit, og nær 70 prosent av importen kommer derfra. Samlet er EU Norges suverent viktigste handelspartner. Utviklingen i dette området er derfor særlig viktig for norsk velferd. Hvordan vil da den langvarige økonomiske krisen i Sør-Europa påvirke norsk eksport?

I en tid med globalisering og der mye av den globale veksten skjer i Øst-Asia, er dette nye vekstområdet blitt viet stadig større oppmerksomhet også fra Norge. Dermed melder spørsmålet om hvordan vi skal forholde oss til styresett preget av korrupsjon eller omfattende brudd på menneskerettighetene, seg for fullt. Det er ikke overraskende at Norge – i likhet med de fleste andre vestlige land – har vært langt mer lavmælt i sin kritikk av det gigantiske Kina, med de mulighetene dette landet har for norsk næringsliv, enn av lille Burma (Myanmar).

Norge og mellomstatlige organisasjoner innenfor økonomi

Internasjonale mellomstatlige organisasjoner og avtaler danner mye av rammen rundt Norges økonomiske samkvem med utlandet. De viktigste mellomstatlige organisasjonene for økonomisk samkvem der Norge deltar, er WTO, OECD og EFTA, som først og fremst omfatter EØS-avtalen med EU. Faktisk er avtaleverket Norge har med EU, det største og viktigste internasjonale avtaleverket som Norge har, og EØS-avtalen er selve hovedpilaren i det. EFTA-organet ESA, som skal se til at medlemmene etterlever EØS-avtalen mellom EFTA og EU, har vist seg særdeles viktig de siste årene. Titt og ofte har ESA påpekt at norske, nasjonale politiske vedtak kan være i strid med EØS-avtalen.

Norge er med i EFTA sammen med Island, Sveits og Liechtenstein.

WTO, Verdens handelsorganisasjon, er en global økonomisk organisasjon. Pascal Lamy er generaldirektør i WTO.

WTO-avtaleverket (globalt) og EØS-avtalen (regional) har mange paralleller. Begge forplikter Norge til en mer åpen internasjonal handel, for eksempel ved å gi lettere adgang til det norske markedet. Det betyr at Norge plikter å gå inn for et friere økonomisk samkvem mellom medlemslandene, mer ensartede konkurransebetingelser og å gi mindre subsidier til eksport eller særskilte næringer innenlands. Begge avtalene viser hvordan tradisjonelle innenrikspolitiske spørsmål er blitt internasjonalisert. Det vil si at økonomiske forhold som tidligere var rent indre anliggender (for eksempel nasjonale subsidier), nå tas opp til drøfting i internasjonale fora. Den sentrale plassen som WTO- og EØS-avtalen har i det norske utenrikspolitiske ordskiftet, viser i tillegg hvordan økonomiske spørsmål har fått en større betydning i Norges utenrikspolitikk enn før. Den norske utenrikstjenesten bruker mer tid på økonomiske spørsmål enn tidligere, blant annet på å legge forholdene til rette for norske bedrifter som skal investere utenlands. Koblingen mellom økonomi og politikk kommer særlig sterkt fram ved viktige politikerbesøk til utlandet. Da følger ofte næringslivsutsendinger hakk i hæl.

OECD er en økonomisk organisasjon hvor de fleste industriland i verden samarbeider. I dag har organisasjonen 34 medlemsland.

I praksis setter både Norge og andre land innimellom åpenheten til side for å beskytte sitt eget næringsliv og arbeidsliv. Det skjer gjerne når det å følge regelverket går på tvers av andre mål. For eksempel blir det norske landbruket sterkt støttet ved subsidier og importvern (jf. distriktspolitikk). I WTO-forhandlinger viser både EU og Norge til landbrukets multifunksjonalitet som begrunnelse for å gi høy støtte til og verne om landbruket. Med multifunksjonalitet mener de at landbruk er langt mer enn matproduksjon alene. Landbruket bidrar også til å opprettholde kulturlandskap, til sysselsetting i distriktene og dermed til levende bygder, blir det sagt. Hvordan kan utenlandske matvareeksportører tolke denne politikken, og hvordan samsvarer dette med Norges ønske om mest mulig markedsadgang for fiskeprodukter?

Denne motsetningen åpenbarer ett av flere dilemmaer i norsk utenrikspolitikk: Hvordan skal norske myndigheter balansere mellom norske mål og internasjonale forpliktelser når det å følge det ene kan være i strid med det andre?

I en tid med skyhøy arbeidsledighet i mange vestlige land må man forvente at noen vil kreve mer beskyttelse av sitt eget næringsliv og sine egne arbeidsplasser. Noen tegn på dette har vi sett, men ikke i stor skala. Én grunn kan være at verdenshandelen er langt mer omspunnet med globale samarbeidsorganisasjoner enn ved forrige massearbeidsledighet i vestlige land.

Verdens handelsorganisasjon (WTO)

WTO-samarbeidet blir regnet for å være til stor fordel for små, åpne og eksportorienterte land. Deler av norsk økonomi kan likevel oppleve hardere tider som følge av de nye WTO-reglene: Jordbruksvarer er trukket inn i avtaleverket, og det innebærer en overgang fra importforbud til tollsatser. Dette stiller norsk jordbruk overfor sterkere konkurranse. Et importforbud hindrer at utenlandske varer slipper til på markedet. Men med tollregulering slipper de til dersom satsen ikke er for høy. Denne overgangen gjør det altså lettere for jordbruksvarer fra u-land å komme inn på det norske markedet. Økt konkurranse for jordbruket vil sannsynligvis føre til ytterligere nedlegging av gårdsbruk, men også billigere matvarer for forbrukerne. I det hele tatt vil den avtalte overgangen til tollbasert importvern (altså bort fra mer skjulte handelshindringer) synliggjøre det norske importvernet mer og gjøre det politisk vanskeligere å opprettholde. På den andre siden vil mange si at jordbruk bare er en svært liten del av den samlede norske økonomien, og at den nye avtalen gir Norge bedre beskyttelse mot påstander om ulovlig billigsalg (dumping) og lavere tollsatser for eksport til en rekke land. Som industriland hører Norge dessuten til de landene som har tjent mest på de nye WTO-avtalene.

På 2000-tallet har videreutviklingen av WTO-samarbeidet stått i stampe. Den såkalte "utviklingsrunden" (Doha-runden) der man skulle ta særlige hensyn til u-landenes ønsker om å eksportere landbruksvarer, står på stedet hvil. I denne situasjonen har det oppstått en tendens til å lage og utvide regionale avtaler – en regionalisering av internasjonal handel. Ett eksempel på denne utviklingen ser vi i forslaget om en regional, transatlantisk frihandelsavtale mellom USA og EU.

Organisasjonen for økonomisk samarbeid og utvikling (OECD)

Som medlem av OECD deltar Norge i en organisasjon som omfatter så å si alle i-land og nesten bare dem (Chile, Mexico, Sør-Korea og Tyrkia er kommet med). OECD har dermed lenge vært en relativt ensartet gruppe av land, som imidlertid har åpnet seg mer i seinere år. I tråd med den kraftige forskyvningen av det økonomiske tyngdepunktet i verden er en del land utenfor blitt nøkkelpartnere for organisasjonen: Brasil, India, Indonesia, Kina og Sør-Afrika. Akkurat som G20-forumet har måttet ta innover seg de nye økonomiske forholdene i verden, har OECD også måttet gjøre det. I tillegg til landene nevnt over samarbeider organisasjonen også med flere titalls andre land.

Årlig gjennomgår OECD de enkelte medlemslandenes økonomiske politikk og gir dem råd ut fra de vurderingene som er gjort. De fleste regjeringene legger vekt på rådene som kommer fra OECD. Lederen for den siste norske maktutredningen kaller dette "ideologisk standardisering av styringsmodeller og løsninger". Norske politiske aktører har også kunnet bruke anbefalinger fra OECD (og en del andre organisasjoner) som brekkstang for å få gjennomslag for sine synspunkter i den nasjonale politikken.

Europeisk økonomisk samarbeidsområde (EØS)

EØS-avtalen gir Norge adgang til EUs indre marked med fri flyt av varer, tjenester, kapital og arbeidskraft. Mange betrakter EØS-avtalen nærmest som et økonomisk medlemskap i EU, selv om fiske- og landbruksvarer delvis er holdt utenfor. Avtaleverket med EU innebærer også utstrakt samarbeid mellom EU- og EFTA-landene på en rekke andre områder, for eksempel justis, sikkerhetspolitikk, utdanning og forskning.

I Norge har tilhengere av norsk medlemskap i EU argumentert med at EØS-avtalen vil være et usikkert økonomisk fundament i en tid hvor markedsadgang betyr så mye for landene. De viser til at mye av velferden vår er basert på handelen med EU-land, og at det derfor er det viktig å være med innenfor og derfra påvirke utformingen av nye lover og direktiver. Likevel synes mange EU-tilhengere å være glade for EØS-avtalen ut fra filosofien om at "noe er bedre enn ingenting".

Motstanderne viser gjerne til at det har gått godt økonomisk for Norge de siste par tiårene, tross dystre spådommer fra tilhengerne etter velgernes nei i 1994. En del motstandere av EU er for EØS-avtalen fordi de mener den sikrer oss tilstrekkelig og stabilt økonomisk gjennom markedsadgang uten at vi dermed blir bundet til å gå med i EUs planlagte økonomiske union. Noen mener at virkemidlene våre i den økonomiske politikken ville blitt sterkt innsnevret om vi var medlem. Norsk økonomi er basert på naturressurser, noe som er særegent for et i-land, og det gir oss noen andre interesser enn EU-landene. Derfor er ikke Norge tjent med EU-medlemskap, blir det sagt.

Hovedtrekkene i EØS-avtalen står ved lag og omfatter 3 EFTA-land pluss 28 EU-land – i overkant av 500 millioner innbyggere. På EU-siden har avtalen med andre ord blitt geografisk utvidet siden 1993, fra 12 til 28 land. Det har den også blitt når det gjelder nye lover og direktiver. Hvordan må Norge så forholde seg til nye lover og direktiver i EU-samarbeidet? Ifølge avtalen har Norge rett til å reservere seg mot nye direktiver som vi mener går mot våre interesser. Det kan vi gjøre fordi avtalen er en vanlig mellomstatlig avtale uten overnasjonale organer. Men vi kan ikke hindre direktiver i å tre i kraft innenfor EU. Hver gang en ny avtale eller rettsakt fra EU vil medføre nye viktige forpliktelser for Norge, må Stortinget gi samtykke til det. Fram til 2011 har Stortinget votert over 287 slike EU-saker; 265 av dem er vedtatt enstemmig, og de siste 22 i all hovedsak med et bredt flertall. Av de over 6000 nye EU-rettsaktene som løpende er tatt inn i EØS-avtalen fram til 2011, har det bare i 17 saker vært forslag om å bruke reservasjonsretten. Så langt er dette ennå ikke gjort i praksis.

EU-kritikerne er skeptiske til hvorvidt regjeringen vil bruke denne reservasjonsretten. De mener regjeringen føyer seg altfor lett i frykt for problemer med EØS-avtalen. I Norge har det flere ganger vært kraftig diskusjon om iverksettingen av nye EU-direktiver, som gassdirektivet, matsminkedirektivet, datalagringsdirektivet og postdirektivet. Postdirektivet er så langt det eneste der regjeringen har varslet EU om at den kan komme til å benytte reservasjonsretten.

Uansett er det klart at avtaleverket med EU og EØS-avtalen har medført at norsk samfunnsliv i stor grad har tilpasset seg regelverk, produktstandarder og andre krav i EU. I forbindelse med finanskrisen dukket det opp spørsmål om Norge skal kunne ha bedre garantiordninger for bankinnskudd enn EU-landene. Kan det virke konkurransevridende? Helt klart er det også at debatten om Norge som annerledesland, utenforland og foregangsland vil fortsette også i årene som kommer. Med den dype økonomiske krisen i mange EU-land som bakteppe – først med finanskrisen fra 2008, deretter med eurokrisen fra 2010 – synes EU-motstanden i Norge å være større enn på lang tid. Vi klarer oss bedre utenfor, synes omkvedet å være.

Norge i verdensøkonomien

Forfatter: Ivar Windheim, Ragnhild Tønnessen
Norge i verdensøkonomien (8289)

Særlig gjennom de siste 60–70 årene er industrilandene blitt stadig mer avhengige av hverandre, etter hvert også langt flere land. Deres politiske og økonomiske skjebne er blitt mer integrert i hverandre. Det som skjer i ett land, får fort virkninger i andre land – og motsatt – og ofte brer virkningene seg over store avstander. Ikke minst gjelder dette for Norge. Når vi måler eksportens andel av bruttonasjonalproduktet (BNP), finner vi at Norge har en mer enn vanlig åpen økonomi. Vi er med andre ord sterkt avhengig av å få tilgang til andre lands markeder for å få avsatt det vi produserer.

Allerede rundt år 1900 utgjorde eksportinntektene om lag 30 prosent av bruttonasjonalproduktet (BNP). Mengden av og intensiteten i grensekryssende bevegelser – også de økonomiske – er imidlertid høyere i dag enn noensinne. I de siste par tiårene har eksportandelen av BNP ligget mellom 35 og 49 prosent årlig, i snitt rundt 40 prosent.

Den norske eksporten har vært og er fremdeles sterkt basert på naturressurser: Fisk, mineraler, metaller, tømmer, olje og gass utgjør mye av ryggraden for norsk eksport sammen med de store vannressursene (jf. kraftkrevende industri). Mer enn det som er vanlig for industriland, er eksportinntektene våre derfor bundet av prisutviklingen på råvarer, særlig olje og gass. Som et lite land med et lite hjemmemarked er Norge mer avhengig av eksport enn de fleste andre land. Den norske velferden henger med andre ord nøye sammen med et utstrakt økonomisk samkvem med andre land.

Med store overskudd på statsbudsjettet, som eier av verdens største statlige fond ("Oljefondet"), ingen statlig gjeld og lav arbeidsløshet er Norge i dag bedre stilt enn de aller fleste land. Likevel viser den globale finanskrisen fra høsten 2008 og den seinere eurokrisen at selv Norge med sin "sunne økonomi" kan få store problemer når verden rundt opplever nedgangstider. Fortsettelsen av krisen med en realøkonomisk krise i Sør-Europa (og deler av Øst-Europa) viser i 2013 tegn på å slå inn også over Nord-Europa.

Eksporten av sjømat til Asia øker kraftig. I Singapore arrangeres det årlig norske sjømatmiddager.

Olje og gass står for mellom 40 og 50 prosent av Norges eksportinntekter. Troll A-plattformen på Troll-feltet utenfor Bergen produserer gass nok til ti millioner husstander i Europa.

Den pågående forskyvningen av tyngdepunktet i verdensøkonomien til folkerike Øst-Asia gjør det naturlig å spørre hvordan periferilandet Norge vil klare seg. Hvor skal vi i framtiden hente valutainntekter fra?

Det norske firmaet Tandberg ASA utviklet et videokonferanserom. Vinteren 2010 ble konseptet og selskapet kjøpt opp av amerikanske Cisco. Norske IT-selskaper er generelt høyt vurdert av utenlandsk kapital.

Økonomiske strømmer til og fra Norge

Gjennom de siste par tiårene har "butikken" Norge gått svært godt. Mye av forklaringen ligger i olje og gass, som siden 1980 årlig har stått for 40–50 prosent av eksportinntektene. I dag er Norge en av verdens større eksportører av olje og gass. Samtidig er norsk leverandørindustri til petroleumsvirksomhet blitt verdensledende. Har vi gjort oss for avhengige av denne virksomheten? Vi vet jo at olje- og gassressursene om noen tiår ikke lenger vil være så store som i dag.

Til i-land å være er den norske eksporten ualminnelig sterkt preget også av andre naturressurser. Denne sammensetningen av eksporten har vært til stor fordel for Norge i seinere år. Samtidig som vi har fått gode priser for eksportvarene våre, har vi kunnet kjøpe billige importvarer (tekstiler, lette industrivarer m.m.) fra lavkostland som Kina. Norge har derfor lenge hatt et særdeles gunstig bytteforhold med utlandet.

Handel er ikke den eneste måten et land kan skaffe seg valutainntekter på. En annen måte er å investere kapital i utlandet og framskaffe overskudd av denne. Når Telenor investerer milliarder i mobiltelefoni i Pakistan, Burma og andre land, kan også det gi norske inntekter. Det samme gjelder når Statoil investerer store milliardbeløp i olje- og gassutvinning i blant annet Angola og USA. For mange norske transnasjonale selskaper er utenlandsvirksomheten blitt relativt mer betydningsfull enn den virksomheten som er rettet mot det norske markedet. Da er det også blitt viktige innslag i det utenrikspolitiske ordskiftet hvordan norske selskaper "oppfører seg" i andre land. Opererer de i tråd med de verdiene og holdningene som norske myndigheter ønsker å fremme internasjonalt? Hvilke arbeidsforhold opererer de med? Hvilken type selskaper og virksomheter investerer de i? Og hvordan forholder de seg til korrupsjonskultur og skattelovgivning der de driver? Eksempelvis må Oljefondet operere etter retningslinjer fra sitt etiske råd når det skal investere.

Men det går også en kapitalstrøm fra utlandet til Norge når selskaper fra andre land investerer i virksomhet i Norge. Det kan gi flere arbeidsplasser og større skatteinntekter her til lands. Men etablerer de ny eller kjøper de opp eksisterende virksomhet? Er motivet å "slakte" en konkurrent eller på en billig måte få hånd om ny teknologi eller et gunstig varemerke, eller skjer det ut fra et ønske om å etablere seg langsiktig i Norge? Mange transnasjonale selskaper klarer gjennom internprising mellom datterselskaper innenfor samme konsern å redusere sin samlede skatt betydelig. Gjennom slik prising kan skatt hentes ut i land med lave skatter selv om inntektene kan ha blitt skapt i høyskatteland. For eksempel betalte fem store transnasjonale selskaper med over seks milliarder kroner i omsetning i Norge i 2011 bare ti millioner kroner i skatt til den norske stat.

Oppgaver til Statsbudsjettet for 2013

Forfatter: Ragna Marie Tørdal
Statsbudsjettet 2013 (106798)

NDLAktuelt

Regjeringen la fram forslag til statsbudsjett for 2013 mandag 8. oktober 2012.

Se nyhetsgrafikk som viser fordelingen i Statsbudsjettet for 2013:

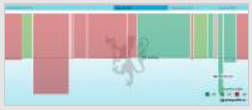

Statsbudsjettet - grafikk

Les saken om

Statsbudsjettet for 2013

Se intervju med partileder Siv Jensen:

Siv Jensen (FrP) kommenterer statsbudsjettet / video
http://ndla.no/nb/node/106744

Samfunnsfagoppgave 1

Studer den grafiske fremstillingen av statsbudsjettet.

- Hvor mange departementer har vi i dag?
- I hvilke departementer kommer statsråden fra Sosialistisk Venstreparti?
- I hvilke departementer kommer statsråden fra Senterpartiet?
- I hvilke departementer kommer statsråden fra Arbeiderpartiet?
- Hva kalles en regjering som består av statsråder fra flere partier?
- Hvilket departement får mest penger? Hvorfor?
- Når du ser bort fra tallene i Finansdepartementet og Olje og energidepartementet: I hvilke tre departementer øker bevilgningene mest Hvordan vil du forklare dette?

Samfunnsfagoppgave 2

Les artikkelen om statsbudsjettet og se intervjuet med Siv Jensen som er partileder i Fremskrittspartiet.

- Hva mener politikerne når de snakker om ”handlingsregelen”?
- Hva menes med et ”stramt” budsjett?
- Hvorfor er Siv Jensen lite fornøyd med regjeringens forslag til statsbudsjett for 2013?
- Hva mener Siv Jensen er den største utfordringen vi som nasjon har over tid?
- Hvorfor tror du hun trekker fram akkurat dette?
- I intervjuet blir Jensen konfrontert med hva LO og NHO mener. Hvem representerer disse to organisasjonene?

Økonomi, levestandard og bærekraftig utvikling

Levestandard, livskvalitet og bærekraftig utvikling

Forfatter: Leonhard Vårdal
Levestandard, livskvalitet og bærekraftig utvikling (127607)

Ved stortingsvalget 2013 fikk Miljøpartiet de grønne mer plass og respekt enn de hadde hatt ved noe valg tidligere. De satte det norske samfunnets avhengighet av oljeøkonomi og økonomisk vekst under debatt, og hevdet at skal Norge bli et godt samfunn for våre barn og barnebarn, så må vi utvikle samfunnet til et bærekraftig samfunn. De politiske motstanderne hevdet derimot at økonomisk vekst var avgjørende for at vi i vårt samfunn skal ha økonomisk evne til å takle utfordringene i framtiden.

Men hva er sammenhengen mellom levestandard, livskvalitet, lykke og økonomisk vekst? Og er det mulig å oppnå slike verdier innenfor en bærekraftig utvikling?

Levestandard og livskvalitet

Levestandard

Et samlet uttrykk for alt som har betydning for en persons velferd. Vanligvis begrenser man seg til å se på et noe snevrere levestandardbegrep, hvor det bare tas hensyn til tilgangen på økonomiske goder. Levestandarden vil da stort sett være bestemt av forbruk av varer og tjenester, men det er vanlig også å regne med hva man må yte for å kunne oppnå et slikt forbruk. Det betyr at man må regne fritiden som en bestanddel av levestandarden. Levestandard kan oppfattes som graden av behovstilfredsstillelse. Da behovene skifter med bosted (pga. klima o.a.), vil samme tilgang kunne representere ulike levestandarder: f.eks. kreves høyere brenselsforbruk for å oppnå en bestemt levestandard i et kaldt klima.

Kilde: http://snl.no/levestandard

Livskvalitet

I begrepet livskvalitet legges vanligvis forhold som tilfredshet med tilværelsen, godt forhold til ens nærmeste, trivsel og god funksjon i arbeid, glede ved fritid og evne til fysisk og psykisk utfoldelse.

Livskvalitet kan måles på grunnlag av intervjuer eller spørreskjemaer. Den siste metoden brukes mest fordi den er minst ressurskrevende og lettest å administrere. Det finnes spørreskjemaer som er skreddersydd for å kartlegge livskvaliteten ved spesielle sykdommer, og spørreskjemaer som måler livskvalitet i sin alminnelighet.

Kilde: http://sml.snl.no/livskvalitet

Bærekraftig utvikling

en samfunnsutvikling som imøtekommer dagens konsumbehov uten å forringe mulighetene for kommende generasjoner til å få dekket sine. Begrepet ble allment kjent etter Brundtlandkommisjonen i 1987. Begrepet brukes ofte av politikere og miljøbevegelser for å begrunne at fattigdomsproblemer og miljøproblemer må ses i sammenheng, og for å argumentere for at kortsiktige økonomiske hensyn må vike plassen for langsiktige miljøhensyn.

Kilde: http://no.wikipedia.org/wiki/B%C3%A6rekraftig_utvikling

Opplevelse av lykke er basert på hvor fornøyd og trygg føler deg.

I september 2013 ble rapporten The 2013 World Happiness Report lansert. Det var det amerikanske instituttet Columbia University's Earth Institute som hadde laget rapporten.

Den var basert på spørreundersøkelser som var blitt gjennomført i de fleste av verdens land. Innbyggerne fikk en rekke forskjellige spørsmål der de skulle gradere i hvilken grad de var fornøyd med egen inntekt, egen familiesituasjon, trygghet i samfunnet, egen helsesituasjon osv. I dette tilfellet var det altså innbyggernes subjektive opplevelse av lykke som var grunnlaget for konklusjonene.

Rapporten viste Danmark har de lykkeligste innbyggerne i verden, med nordmenn som nummer to. På de neste plassene fulgte Sveits, Nederland og Sverige. USA på 17. plass var bak begge sine naboland Canada på 6. og Mexico på 16. plass.

Andre undersøkelser som forsøker å måle levestandard, velstand og lykke blant menneskene i verden, gjennomført av blant andre OECD og FN, gir det samme resultatet. I alle undersøkelsene har de nordiske, og nord-europeiske landene, vært blant de høyest rangerte.

Brutto nasjonalprodukt – BNP

Måling av velstand og levestandard og sammenligning mellom land har en lang tradisjon i samfunnsvitenskapene. Brutto nasjonaprodukt er et mål som viser den samlede verdien av all produksjonen i et land. Når denne verdien ble angitt i en felles valuta, for eksempel dollar, var det mulig å sammenligne verdien av produksjonen i ulike land. Tidligere ble brutto nasjonalproduk delt på innbyggerne i et land (BNP/innb) brukt som mål på velstanden i landet.

Brutto nasjonalprodukt har ettervhert blitt sett på som et mangelfullt mål når man skal måle velstanden i et land, og spesielt når man skulle sammenligne mellom land. Målet tok for eksempel ikke hensyn til innbyggernes helse, levealder, inntektsfordeling og utdanning.

Indeks for menneskelig utvikling

Fra 1990 har FN utgitt en årlig rapport under tittelen Human Develpoment Report – eller FN's rapport om menneskelig utvikling. Disse rapportene er basert på et mer sammensatt mål enn Brutto nasjonalprodukt, kalt Human Develpoment Index, på norsk kalt Indeks for menneskelig utvikling.

HDI brukes for å måle velstand i ulike land. Mens BNP måler landets produksjon av varer og tjenester, gir HDI et noe mer sammensatt bilde av velstand, da HDI i tillegg til BNP per innbygger også måler sosiale faktorer, som blant annet forventet levealder, inntekt og utdanningsnivå. HDI blir vist på en skala fra 0 til 1, der 1 er best. Landene som måles deles opp i tre kategorier; høyt, middels og lavt.

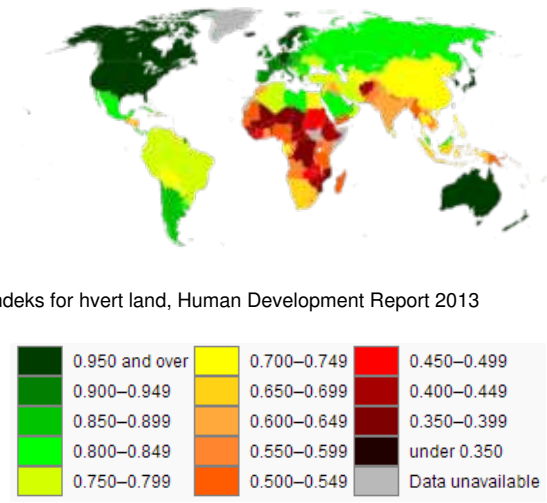

Indeks for hvert land, Human Development Report 2013

Indeks for menneskelig utvikling og ulikhet - IHDI

I 2010 lanserte FN med en ny måte å bergne HDI. Den nye indeksen tar hensyn til hvor skjevt ressursene og velstanden er fordelt i et land. Det nye målet, indeksen for mennekselig utvikling og ulikhet (IHDI), viser den menneskelige utviklingen for en gjennomsnittsinnbygger i et land.
Dersom fordelingen av inntekt, tilgang til helse eller utdanning er skjev i et land, vil IHDI bli lavere enn HDI. Ved like stor fordeling av de tre områdene, vil IHDI- og HDI-indeksen være den samme.
De objektive målene i FN's årlige rapport Human Development Index er innenfor det vi kan kalle levestandard. I rapporten fra 2013 ligger Norge, Australia og USA på de tre øverste plassene. Dersom en derimot justerer for ulikhet, faller USA til 16. plass, mens Sverige rykker opp fra 7. til 3. plass.

Levestandard, livskvalitet og lykke

Danmark, som på «lykkeundersøkelsen» (se øverst) hadde tronet øverst, var ikke blant de 10 høyest rangerte landene. USA, som i FN's rapport var rangert som det tredje beste landet, var bak et fattig land som Mexico. Hva er så grunnen til at disse undersøkelsene viser så forskjellige resultat?

Grunnen er at undersøkelsene måler forskjellige ting. Mens brutto nasjonalprodukt og FN sin rapport forsøker å sette objektive mål på velstand, så prøver The 2013 World Happiness Report å måle menneskenes subjektive oppfatning av lykke.

Grovt sett kan vi si at undersøkelsene som bruker objektive størrelser, måler levestandarden i et landt, mens den subjektive opplevelsen vi finner i spørreundersøkelser som prøver å måle lykke, kan vi se på som måling av livskvalitet.

Det store spørsmålet vi ender opp med er da: Er levestandard og livskvalitet det samme, eller de to begrepene uttrykk for forskjellige ting?

Bærekraftig utvikling

Ved Stortingsvalget 2013 fikk Miljøpartiet de grønne inn en representant fra Oslo inn på Stortinget. I valgkampen hevdet de at det norske velstandssamfunnet ikke baserte seg på en bærekraftig økonomisk modell. Levestandard- og velstandsutviklingen i det norske samfunnet kunne ikke fortsette uten at våre barn og barnebarn vil måtte betale regningen i form av store miljøproblemer.

Det er politisk uenighet om avvikling av oljeutvinningen.

Miljøpartiet de grønne mente at den norske økonomien måtte endres fra å være avhengig av oljeutvinning til satsing på teknologiske og industrielle løsninger som baserer seg på fornybare ressurser. Budskapet var at oljeutvinningen må avvikles innen få år, og omleggingen til en bærekraftig utvikling må startes umiddelbart.

Partiets politiske motstandere var uenige i kravet om umiddelbar avvikling av oljeutvinningen. Enkelte – som SV og Venstre – ville redusere og avvikle oljeutvinningen, men på et lengre tidsperspektiv. Andre, som Arbeiderpartiet og Høyre, argumenterte med at vi må bruke den økonomiske friheten som oljen gir oss til å utvikle annen, og mer bærekraftig industri.

Internasjonalt er også synet delt. Noen, særlig i land med fattigdom og lav levestandard, hevder at økonomisk vekst og utvikling er nødvendig for å heve levestandarden. Andre hevder da at miljøet på jorden ikke tåler at alle som bor her skal få like høy levestandard som folk i Nord-Europa og USA. Forurensning vil føre til temperaturøkning som igjen ødelegger livskvaliteten for hele jordens befolkning.

Spørsmålene vi da står tilbake med er: må vi som bor i Europa og Norden, og andre, redusere våre krav til levestandard for å få til bærekraftige samfunn? Skal vi satse på god livskvalitet framfor høy levestandard?

Levestandard og livsstandard, eller det gode liv

Forfatter: Nils Naastad
Levestandard og livsstandard, eller det gode liv (15090)

Hvor høy inntekt du og familien din har, kan brukes som et uttrykk for den levestandarden dere har. Levestandarden vil da si noe om de materielle goder vi har, hvor stort hus vi har, hvor bra bil (eller hvor mange biler) familien har, hva slags elektronikk vi finner i heimen, fra TV i flere rom til iPod til datamaskiner, gjerne med trådløse forbindelser.

I andre deler av verden kan familiens inntekt fortelle oss at her kan man ikke spise seg mett hver dag.

Bruttonasjonalinntekten, BNI

Et vanlig begrep som brukes for å si noe om levestandarden i et land, er BNI, bruttonasjonalinntekten. BNI er grovt sagt summen av verdien av landets samlede vare- og tjenesteproduksjon (BNP) pluss inntekter fra utlandet inkludert verdien av vår olje- og gassproduksjon. Dersom vi deler dette tallet på antallet innbyggere, kommer vi frem til den enkeltes andel av BNI. Er dette tallet høyt, kan vi anta at levestandarden i landet er høy. Men denne metoden har flere svakheter. Det er for eksempel slett ikke sikkert at verdiene i landet er jevnt fordelt mellom landets innbyggere. Selv om gjennomsnittstallet er høyt, kan noen være svært rike, mens mange kan være svært fattige.

For 2008 anslås BNI for Norge til 2611 milliarder kroner, eller litt over 540 000 kroner per innbygger.

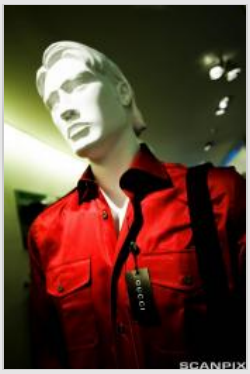

Vis meg hva du forbruker, og jeg skal si deg hvem du er: Levestandard kan vises frem og gir status.
Fotograf: Thomas Xavier Floyd

Det høye forbruket gjør også at vi produserer mer søppel enn mange andre land.
Fotograf: Tor Erik H Mathiesen

Livsstandard handler om noe mer enn levestandard. Det handler om hvor godt vi føler vi har det. En tur i vakker natur er for mange det samme som høy livsstandard.
Fotograf: Ingar Storfjell

Norge har høy BNI per innbygger, og de fleste nordmenn har et forholdsvis høyt forbruk.
Fotograf: Håkon Mosvold Larsen

I Norge er bruttonasjonalinntekten per innbygger høy. Og de fleste av oss har et høyt forbruk. Et tankekors er at vi også produserer mer søppel per innbygger enn de fleste andre land.
I noen miljøer vil det være viktig å vise at man har høy levestandard ved å vise frem kjennetegn på dette, det være seg dyre merkeklær, en dyr mobiltelefon eller en dyr bil. Levestandard kan vises frem, og gir status. Status kan kjøpes.

Merkevarer kan også ha den funksjonen at de signaliserer hvem som er "innenfor", og hvem som er "utenfor". Når vi bare omgås folk som signaliserer at de har råd til det samme som oss, eller som vil bruke penger på det samme, har levestandard og forbruk også en ekskluderende funksjon. Vis meg hva du forbruker, og jeg skal si deg hvem du er.

Levestandarden

Hvor levestandarden forteller om våre materielle kår, forteller livsstandarden om hvor bra vi har det. Livsstandarden er vanskeligere å måle, det er vanskeligere å sette tall på den. Et forsøk er gjort av FN, som har utviklet et mål som kalles Human Development Index, forkortet HDI. Denne indeksen trekker også inn forhold som forventet levealder og utdanningsnivå, fordi både levealder og utdanningsnivå kan si noe om hvor godt vi har det, eller om vår livsstandard.

Levestandard og livsstandard er ikke uavhengige størrelser. Den som ikke kan spise seg mett, eller ikke har et trygt tak over hodet, har verken god levestandard eller livsstandard. Det er åpenbart at god livsstandard forutsetter en viss levestandard.

Men på et eller annet punkt i utviklingen av levestandarden skiller de to størrelsene lag: Dersom vi dobler vår levestandard, får dobbelt så mye å rutte med, dobler vi neppe vår livsstandard. Man blir ikke dobbelt så lykkelig av å være dobbelt så mett.

Livsstandard

Livsstandard handler altså om hvor tilfredse vi er, hvor godt vi har det, hvor lykkelige vi er. Men hvor høy levestandard behøver vi for å kunne leve et godt liv? Hvor mye koster en venn?
Livsstandard er et individuelt begrep. Det er du som vet hvor bra du har det. Samtidig er det et kollektivt gode som vi alle har ansvar for fordi vi sjelden har det godt i ensomhet. Folk behøver folk! Det sitter for eksempel mange eldre folk i Norge og har det godt nok materielt, samtidig som deres livsstandard ikke er god fordi de ser folk for sjelden. For svært mange handler derfor livsstandard også om at de må ha noen å bry seg om og samtidig ha noen som bryr seg om dem.

I flere år har Norge for øvrig ligget helt i toppen av FNs HDI-liste. Vi bør ikke glemme at selv om livet av og til byr på noen motbakker, er Norge for de aller, aller fleste et godt sted å være.

Begrepene livsstandard og levestandard er også interessante i et miljøperspektiv. Det er alminnelig enighet om at jorden ikke tåler at alle menneskene som bor her i dag, får vår levestandard. Dersom alle menneskene på jorden skulle leve som oss, ville vi alle drukne under vårt felles søppelberg. I praksis vil en slik erkjennelse kunne føre til at spørsmålet om hvor mye som er nok, blir enda viktigere. Hvor mange materielle goder behøver vi for å leve det gode liv? Svaret på slike spørsmål er det du som må gi. Det er bare du som vet hva som gjør deg lykkelig.

Men i det lange løp er det lite som tyder på at lykken kan kjøpes for penger.

Spleiselaget som lønner seg

Forfatter: Trude Løvskar, Senter for nye medier, Høgskolen i Bergen
Samfunnskontrakten: Spleiselaget som lønner seg (84105)

Video samfunnskontrakten: Spleiselaget som lønner seg / video
http://ndla.no/nb/node/86020

I velferdsstaten Norge spleiser vi på en rekke goder som alle nyter godt av. Alle betaler skatter og avgifter, og alle får tilgang til offentlige tjenester. Poenget med denne ordningen er å jevne ut forskjeller i levestandard. Det skal ikke være slik at bare de rike har råd til å sende barna sine på gode skoler og til dyktige leger.

Teorien om samfunnskontrakten beskriver forholdet mellom individet og staten som en avtale/kontrakt som forplikter begger parter.

Teorien om samfunnskontrakten brukes i mange ulike sammenhenger der forskere vil forklare hva som skjer i forholdet mellom enkeltindividene i et samfunn og det fellesskapet som de er en del av.

– Man skulle kanskje tro at utjevning er en gavepakke til de lavtlønte, men forskning viser at også de rike tjener på dette, sier professor Steinar Westin ved NTNU.

Alle som tjener mer enn ca. 40.000 kroner i året har plikt til å betale skatt, og de som tjener minst har den laveste skatteprosenten. Skatten du betaler gir penger i statskassen. I tillegg til skatten betaler du avgifter, der merverdiavgiften utgjør mest. Dette er det vi kaller "momsen": 25% av det man betaler for en vare eller en tjeneste, går på denne måten til fellesskapet.

Når du har inntekt, betaler du skatt. Skatten er en del av spleiselaget som gjør at du får sykepenger eller kan få gratis behandling på sykehus hvis du blir syk.
Fotograf: Sara Johannessen

Dette er økonomiske forpliktelser du har som samfunnsborger, de er en del av samfunnskontrakten i en velferdsstat. I den andre enden av denne kontrakten befinner staten seg, og den sørger for å gi deg en rekke rettigheter. Her er noen eksempler:

Blir du syk i velferdsstaten Norge, får du sykepenger fra Folketrygden. Slik slipper du å oppleve at du må selge huset eller datamaskinen dersom du er ute av stand til å jobbe i en periode. Trenger du legehjelp, er dette nesten gratis. Det koster staten mange tusen kroner i døgnet hvis du skal fjerne blindtarmen og blir liggende på sykehus, men du betaler ingenting.

Også utdanning er gratis. Fra første klasse på barneskolen til du har mesterbrev som snekker eller mastergrad i psykologi – alt er gratis, og i tillegg får du lån og stipend fra Lånekassen som dekker mange av levekostnadene dine mens du studerer. Kanskje synes du det er dyrt å måtte kjøpe deg en datamaskin underveis, men dersom du i tillegg skulle betale din del av lærerlønninger, leie av lokaler, oppvarming og administrasjon... da ville det blitt atskillig dyrere. Det er ikke sikkert du ville hatt råd til å ta utdanning i det hele tatt, hvis du ikke hadde rike foreldre som ville betale for deg.

Listen over rettigheter slutter ikke her. I tillegg til helse og utdanning, betaler staten for veier, forsvar, politi og rettsvesen. Og fra statsbudsjettet går store summer til å støtte barnehagedrift, medier, kultur, forskning, fritidstilbud, drift av idrettshaller og mange andre tiltak. Dessuten driver staten ordninger for mennesker som ellers kunne ha falt utenfor samfunnet fordi de blir gamle eller mister jobben.

– I velferdsstaten Norge har vi en spesielt god samfunnskontrakt, sier professor Stein Westin. Hans fag er sosialmedisin, og han er opptatt av hvordan sosiale og økonomiske forhold virker på helse. – Det er viktig å merke seg at de fleste rettighetene tilkommer alle. Det er ikke bare de fattige som får gratis utdanning og legehjelp, det gjør de rike også. Her blir ikke folk stemplet som trengende eller ikke-trengende, og vi framstår som like – ikke bare for loven, men også for de sosiale godene. Westin understreket hvordan dette systemet er vesensforskjellig fra ordningen med "fattigkasse" som vi hadde i gamle dager, der utjevningen besto i hjelp til de som falt utenfor. Da måtte de først bevise at de var fattige.

– Noen vil sikkert mene at det ikke er rettferdig at rike foreldre skal få barnetrygd. Det kan så være. Men det er billig og effektivt å omfordele verdier på denne måten. Og denne lille skeivheten er en liten pris for et samfunn å betale for å beholde et system der befolkningen framstår som en helhet av likeverdige individer. Vi gjør det heller slik at de rike betaler mer skatt. – Dessuten viser ny forskning at det er en fordel også for de rike at det er minimale forskjeller i inntekt og levekår, forteller Westin. – Likhet lønner seg fordi det gjør hele samfunnet bedre å leve i.

Han peker på at land med store inntektsforskjeller, som USA, England, Portugal, Australia og New Zealand, befinner seg på toppen av en rekke kurver som ingen liker: kriminalitet, stoffmisbruk, mord, vold, tenåringssvangerskap og ulike helseproblemer. De nordiske landene og Japan finner vi på bunnen av disse problemkurvene.

– Når vi kartlegger ulike land ut fra sykdom, gjennomsnittlig levealder og sosiale problemer, ser vi at de som kommer best ut er de landene som har små forskjeller mellom folk når det gjelder inntekt og levestandard. Folkehelsen er for eksempel relativt god i fattige land som Costa Rica og Cuba. Her er gjennomsnittlig levealder 78 år, hakket over det rike USA.

Endring av levestandarden i Norge

Forfatter: Anders Barstad
Endring av levestandarden i Norge (49210)

Begrepet levestandard kan omfatte alt som har betydning for en persons velferd, men brukes vanligvis, i mer snever betydning, om en persons eller befolknings økonomiske og materielle velferdsnivå. Levestandarden bestemmes stort sett av forbruket av varer og tjenester, men det er også vanlig å regne med mengden av fritid.

Økning i levestandarden

Levestandarden i Norge har økt kolossalt i løpet av de siste 40 årene. Bruttonasjonalproduktet, det vil si den beregnede verdien av alle varer og tjenester som produseres i landet i løpet av et år, ble mer enn tredoblet fra 1970 til 2008. I nesten alle år etter 1970 har den yrkesaktive delen av befolkningen fått mer i lønningsposen enn de hadde året før. Mange av forbruksgodene som tas som en selvfølge i dag, var langt fra vanlige når vi går 30–40 år tilbake. I 1973 var for eksempel oppvaskmaskin en sjeldenhet som 3 prosent av husholdningene hadde tilgang til. I 1967 var det fremdeles bare 44 prosent av husholdningene som hadde telefon.

Boliger og boforhold / biblio
http://ndla.no/nb/node/49217

Gammel telefon
Opphavsmann: dmosiondz

Til sammenligning hadde 96 prosent av befolkningen i alderen 9–79 år egen mobiltelefon i 2008.

Statistikk over fritidsvirksomhet, kulturell tjenesteyting og sport / biblio
http://ndla.no/nb/node/49218

I tillegg til hevingen av standarden i hjemmesfæren kommer utbyggingen av det offentlige og private tjenestetilbudet, for eksempel de store forbedringene innen helsetjenestene, en rekke nye fritidstilbud og ikke minst veksten i utdanningssystemet.

Flere tar høyrere utdanning / biblio
http://ndla.no/nb/node/49229

Folk flest har også fått mer fritid. I 2000 hadde befolkningen over en time mer fritid i løpet av en gjennomsnittsdag enn i 1970, en økning som vi også ser blant ungdom.

Økonomisk vekst

Det er flere årsaker til hevingen av levestandarden. Gjennom den økonomiske veksten har "samfunnskaka" blitt større, det er mer ressurser å dele på. Den økonomiske veksten har på sin side sammenheng med teknologiske nyvinninger og en sterk produktivitetsøkning i næringslivet. Norske arbeidstakere har fått bedre utdanning. Utbyggingen av velferdsstaten har sikret en forholdsvis jevn fordeling av de økonomiske ressursene, blant annet ved å gi befolkningen et grunnleggende sikkerhetsnett ved sykdom eller andre hendelser som reduserer inntekt (sykelønnsordningen og retten til lønnet svangerskapspermisjon er eksempler på dette). Samtidig har velferdsstatens helse-, trygde- og utdanningstjenester blitt en av de største arbeidsgiverne i det norske samfunnet, særlig blant kvinner. I motsetning til tidligere har de fleste familier i dag to inntekter, noe som også bidrar til høyere levestandard. Mer fritid skyldes blant annet reformer i arbeidslivet som lavere pensjonsalder og kortere arbeidsuke.

Også høyere livskvalitet?

Men har den udiskutable økningen i levestandard også skapt høyere livskvalitet? En av de første som brukte dette begrepet, var USAs president Lyndon B. Johnson, som i en tale i 1964 uttalte at kriteriet på sosialt framskritt ikke kunne være bankboken, men kvaliteten på det livet folk fører. Livskvalitetsbegrepet har vært brukt på forskjellige måter. Begrepet kan for det første defineres som identisk med en persons eller en befolknings velferd i vid forstand. I tillegg til økonomiske og materielle forhold omfatter begrepet andre viktige sider ved hvordan folk "har det", som familie og vennskap, fysisk og psykisk helse, arbeidstilnytning, arbeidsmiljø og tilgangen til naturgoder. Slik peker begrepet på at levestandard bare er ett av flere aspekter ved hvordan folk har det. Den andre betydningen er den subjektive. Subjektiv livskvalitet handler om hvordan folk opplever at de har det, om lykke og tilfredshet, mening og tilhørighet.

Solskinn og lykke
Opphavsmann: Rishi Menon

Kontraster

Bildet av utviklingen i livskvaliteten, som vi kan danne oss på grunnlag av intervjuundersøkelser og annen statistikk, er sammensatt og komplekst, og avhengig av hvilke sider ved livskvaliteten vi ser på, over hvilket tidsrom og for hvilke grupper i befolkningen. Kontrasten til forbedringen av levestandarden er tydelig på noen områder. Visse former for rus- og kriminalitetsproblemer ser ut til å være mer utbredt i dag enn for 40 år siden. Den sterke økningen i narkotikarelaterte dødsfall er en av flere indikasjoner på dette. Arbeidsledigheten har vist et sterkt svingende forløp, men var lavere på 1960- og 1970-tallet enn den har vært de siste årene. Stadig flere har gått ut av arbeidslivet og over på uførepensjon, en økning som også er tydelig blant ungdom under 25 år.

Befolkningens psykiske helse ser alt i alt ut til å ha endret seg lite de siste tiårene. Blant ungdom tyder noen undersøkelser på en negativ utvikling. For eksempel var det flere 15-åringer som ga uttrykk for at de opplevde subjektive helseplager (som hodepine og tristhet) i 2001 enn i 1983.

Ungdom, livsstil og helsefremmende arbeid / biblio
http://ndla.no/nb/node/49212

Andre utviklingstrekk er mer positive. Levealderen har økt: En gutt som ble født i 2008, kan regne med å leve 7 år lenger enn en som ble født i 1970. For jenter er økningen 6 år. Eldres funksjonsevne har blitt bedre. Den sterke økningen i yrkesdeltakelsen blant kvinner har bidratt til å bringe mange kvinner ut av en forholdsvis isolert husmortilværelse. Ifølge levekårsundersøkelsene er det flere enn før som oppgir at de har fortrolige venner. Andre undersøkelser tyder på at toleransen for visse former for "annerledeshet" har blitt større.

Lykkelig?

Hva med lykken? Noen forskere har forsøkt å måle lykkenivået i befolkningen ved å gjennomføre intervjuundersøkelser der folk blir spurt om hvor lykkelige de føler seg. Ottar Hellevik konkluderer i sin bok *Jakten på den norske lykken* med at det er en "... slående kontrast mellom veksten i inntekt og eiendeler og utviklingen i lykkenivået".

Jakten på den norske lykken, s. 30 / biblio
http://ndla.no/nb/node/49211

Likevel var lykkenivået noe høyere i perioden 2003–2007 enn i årene før. For eksempel var andelen av den voksne befolkningen som sa at de var "ikke spesielt " eller "slett ikke" lykkelige 12 prosent i 1985 og 9 prosent i 2007.

Materialisme mer enn livskvalitet?

Bildet er altså ikke entydig, men en forsiktig konklusjon er at selv om det har vært positive utviklingstrekk, har livskvaliteten neppe forbedret seg i samme utstrekning som levestandarden. Årsakene til dette kan være mange. Dels er det nok slik at forventningene til den materielle standarden øker etter hvert som standarden heves; "mye vil ha mer". En av faktorene som ifølge Hellevik har gjort at inntektsøkningen i visse perioder ikke har ført til en tilsvarende økning i lykke, er en mer materialistisk kultur. Materialisme innebærer et fokus på materielle goder, på forbruk og kortsiktige nytelser, som et mål i seg, på bekostning av andre goder som sosiale relasjoner og selvrealisering. Spesielt ungdom framtrer som "supermaterialister" ifølge Hellevik.

Jakten på den norske lykken, s. 226 / biblio
http://ndla.no/nb/node/49238

Hellevik trekker denne konklusjonen på grunnlag av en serie spørsmål om holdninger til forbruk og anskaffelser. Et eksempel: På spørsmål om hvordan de ville bruke en uventet fridag, er det, sammenlignet med andre aldersgrupper, flest blant ungdom som sier de ville bruke dagen til å "handle noe til meg selv", framfor å være sammen med familie og venner, være ute i naturen, lese en bok eller trene/mosjonere.

Det skjer dessuten andre endringer i samfunnet som kan ha bidratt i samme retning. En av dem er flere samlivsoppløsninger. En undersøkelse av hvorfor amerikanere flest ikke har blitt mer lykkelige over en 30-årsperiode, fant at hovedårsaken lå i familierelasjonene. At færre var gift, og at færre beskrev seg som lykkelige i ekteskapet, overskygget den positive virkningen av høyere inntekt.

Blant ungdom er også det økte antallet samlivsoppløsninger en av flere mulige forklaringer på hvorfor utviklingen av livskvaliteten ikke har vært entydig positiv. Det kan også pekes på at kravene til utdanning for å lykkes i arbeidslivet har blitt høyere, en utvikling som skaper problemer for dem som ikke trives i utdanningssystemet. Arbeidslivet setter antakelig større krav til ferdigheter i kommunikasjon og samarbeid enn tidligere, noe som også kan bidra til at en del ungdom, blant annet dem som sliter med psykiske problemer, får større vansker med å etablere seg i yrkeslivet.

Levekår i dagens Norge

Forfatter: Inga Berntsen Rudi
Levekår i dagens Norge (2390)

FNs utviklingsprogram (UNDP) har flere ganger det siste tiåret rangert Norge som verdens beste land å leve i. I denne artikkelen skal vi ta for oss noen av de faktorene som gjør at Norge kommer såpass høyt opp på listene, og se litt på hva som ligger bak tallene.

Verdens beste land å leve i?

Vi hører ofte at Norge er et av verdens beste land å leve i. Likevel hører vi like ofte at folk klager over prisnivå på mat og bensin eller på skole og eldreomsorg. Begge deler er nok delvis riktig. Man skal ikke underslå hvordan folk føler det, men samtidig er det kanskje greit å minne hverandre på at i det store og hele har nordmenn det veldig bra i forhold til mange andre.

Forskjellige faktorer for levekår

UNDP måler levestandarden ut fra forskjellige faktorer, blant annet forventet levealder, utdanning, inntekt og BNP.

Human Development Report 2007/2008 / biblio
http://ndla.no/nb/node/2384

I rapporten for 2007–2008, som er basert på tall fra 2005, er Norge på andreplass på FNs utviklingsindeks (Human development index HDI), med Island foran seg. I Norge har vi hatt Levekårsundersøkelsen siden 1972. Den viser ulik fordeling av velstand og velferd i Norge, ut fra faktorer som inntekt, sysselsetting, arbeidsmiljø, oppvekst, utdanning, politisk innflytelse, helse og sosial forankring.

Norge har høy forventet levealder, en viktig faktor for levekårsstatistikk.
Fotograf: Corbis

Forventet levealder

Utdanning er viktig for levekår i et land. I Norge har de aller fleste lik utdanningsbakgrunn fram til 16-årsalderen. 1 av 4 har høyere utdanning fra høyskole eller universitet.
Fotograf: Ingar Storfjell

Vi har hatt en såkalt reallønnsvekst i Norge. Lønnen har økt mer enn prisveksten.
Fotograf: Gorm Kallestad

Gjennomsnittlig levealder i Norge har økt betraktelig de siste 100 årene.

Norge har svært lav arbeidsledighet i forhold til andre land.

Fotograf: Svein Erik Furulund

SSB tema befolkning / biblio
http://ndla.no/nb/node/2386

Tall fra 2007 viser at man kan forvente at nyfødte jenter vil leve i 83 år, mens nyfødte gutter vil leve i 78 år. Det er en økning på henholdsvis fire og fem år siden 1987. På begynnelsen av 1900-tallet var forventet levealder for jenter 57 år, mens den for gutter var 55 år.

Disse tallene sier oss kanskje ikke så mye før vi sammenlikner med andre land. Japan har den høyeste levealderen i verden, med en forventet levetid på 85,8 år for kvinner og 79 år for menn i 2006. I Norden har Sverige og Island høyere forventet levealder for menn enn Norge, mens Danmark og Finland har lavere. For kvinner er det bare Danmark som har lavere levealder enn Norge. På UNDPs ranking ligger Norge på andreplass bak Island når det gjelder forventet levealder. Det er fordi de har slått sammen gjennomsnittet for menn og kvinner.

Utdanning

Også når det gjelder utdanning, ligger Norge på andreplass etter Island. Det tallet UNDP har kommet fram til her, er basert på indikatorer som den voksne befolknings lese- og skriveferdigheter, samt hvor mange som går i grunnskole, videregående skole og tar høyere utdanning. I Norge har alle rett til gratis tiårig grunnskole, og med få unntak går alle barn på skolen. Det betyr at nordmenn har stort sett lik utdanningsbakgrunn opp til 16-årsalderen. Alle skal også få mulighet til å ta videregående skole, men her er det litt mer variert hvor mange som fortsetter. Samtidig er det hele tolv forskjellige studieretninger i videregående opplæring, noe som gjør at det er her forskjellene i utdanningsbakgrunn starter. Når det gjelder høyere utdanning, er det en av fire nordmenn som har utdanning fra høyskole eller universitet.

SSB tema utdanning / biblio
http://ndla.no/nb/node/2387

Inntekt

Det er viktig å forstå at inntekt er et videre begrep enn lønn. Inntekt dekker både lønn fra arbeid, kapitalinntekter, bostøtte og andre overføringer som barnetrygd, pensjon og sosialhjelp. Lønn er begrenset til å bety godtgjørelser for utført arbeid fra arbeidsgiver til arbeidstaker. Det er likevel gjerne tall for lønn vi forholder oss mest til.

Siden begynnelsen på 90-tallet har vi i Norge hatt større lønnsvekst enn prisvekst. Det betyr at vi har hatt det vi kaller en reallønnsvekst. Gjennomsnittlig månedslønn var i 2007 på 32 300 kroner.

SSB tema lønn / biblio
http://ndla.no/nb/node/2388

Selv om det også her i landet er store forskjeller på hva de høyest lønte og lavest lønte tjener, ligger gjennomsnittslønnen veldig høyt i forhold til andre land i Europa. På den annen side er det viktig å ha i bakhodet at dette er lønn før skatt, og at prisene i Norge er forholdsvis høye sammenliknet med andre land.

Sysselsetting

I Norge har vi liten arbeidsledighet. Ved utgangen av september i 2008 var arbeidsledigheten bare 2,5 %. Dette tallet steg til 3,1 % i april 2009, kanskje på grunn av finanskrisen som startet høsten 2009. Likevel er tallene for Norge svært lave i forhold til mange andre land. UNDP viser til tallene fra 2006. Da hadde Norge 3,5 % arbeidsledighet. Danmark var nesten like lavt med 3,9 %, mens Sverige hadde 7 %. Hvis vi ser på eksempler utenfor Skandinavia, hadde Spania 8,5 %, Storbritannia 5,3 % og Tyskland 8,4 %.

SSB tema arbeid / biblio
http://ndla.no/nb/node/2389

En av årsakene til at Norge har mange i arbeid, er at det er svært mange yrkesaktive norske kvinner. Norge har flere kvinner, eldre og unge i arbeid enn andre europeiske land. En annen årsak er selvfølgelig at den norske økonomien har gått svært godt de siste årene.

Barns levekår

Forfatter: Inga Berntsen Rudi
Barns levekår (2382)

23 % av befolkningen er barn og unge under 18 år. Hvordan er levekårene for barn i Norge? Når vi skal svare på det, må vi se på de fysiske forholdene som boforhold, men også andre forhold, som tid med foreldre, og følelsene barna har hvis foreldrene skiller lag.

Hvordan måle barns levekår?

Når vi skal finne ut hvordan barns levekår er, må vi se på litt andre ting enn vi gjør når vi skal se på voksnes levekår. Viktig her er familiemønstre og oppvekstmiljø, boforhold, helse og sosiale arenaer både i skoletiden og fritiden.

Utvikling siste 30 år

Det har skjedd en stor utvikling i hvordan barn vokser opp de siste 30 åra. En av de mest synlige endringene er at flere barn har foreldre som ikke er gift. En annen endring er at stadig flere går i barnehage nå enn de gjorde på 70-tallet og i begynnelsen av 80-tallet. Dette er faktorer som er med på å påvirke barns levekår.

Flere barn nå enn før opplever skilsmisse og samlivsbrudd.
Fotograf: Sara Johannessen

Å ha muligheter til å drive med fritidsaktiviteter sier noe om folks levekår. Mange barn og unge liker å gå på kino.
Fotograf: Espen Rasmussen

Vi har lav spedbarnsdødelighet i Norge, og de fleste barn er friske. Men det er en økning i antall barn som får sykdommer som astma og allergi.
Fotograf: Claudio Bresciani

At flere og flere barn går i barnehage, er med på å påvirke barns levekår.
Fotograf: Heiko Junge

Familieforhold

Færre barn har gifte foreldre i dag sammenliknet med på 1980-tallet. Dette har to årsaker. Én er at flere får barn som samboere, en annen er at flere barn opplever skilsmisser og brutte samboerforhold. På grunn av samlivsbrudd bor stadig flere barn med enslige foreldre eller med en stefamilie. Det er ca 9000 barn som opplever skilsmisser i året. Dessverre viser ikke statistikken hvor mange samboerskap som blir oppløst, det betyr at det mest sannsynlig er mange flere barn hvert år som opplever at foreldrene flytter fra hverandre.

Boforhold

De fleste barn og unge bor i gode boforhold. Noen barn, særlig i Oslo-området bor under trangbodde forhold. I 1995 bodde også 5 % av alle barn under 16 år i en bolig som enten ikke hadde bad/wc og/eller har kalde/fuktige rom. De fleste barn som bor under dårlige boforhold har foreldre med dårlig inntekt.

Barnefattigdom

I Norge og Norden forøvrig er det en svært liten andel fattige barn sammenliknet med andre land. I alle internasjonale undersøkelser er Norge blant de landene med minst barnefattigdom. Samtidig skal man ikke undervurdere at det finnes fattige barn i Norge, og hvordan de har det. I 2004 levde ca. 70 000 barn i familier med lav inntekt. Disse barna får som oftest ikke ta del i det velferdssamfunnet de fleste nordmenn lever i. Selv om vi har gratis skole og gratis skolebøker i grunnskolen her i landet, er det mange barn som ikke har råd til å være med på skoleturer, ha fine klær som de andre, eller en del andre forbruksvarer som mange barn i dag har. De fleste fattige barna lever sammen én forelder eller i innvandrerfamilier fra ikke-vestlige land.

Barnehage og skole

Barnehager og skoler er viktige sosialiseringsarenaer for barn. Lenge har så å si alle barn i Norge gått i grunnskolen, men barnehage er et forholdsvis nytt fenomen. Først fra 1980-tallet begynte en større andel av barn å gå i barnehage. Ved tusenårsskiftet gikk nærmere 200 000 barn i barnehage. Barn er også flere timer på skolen nå enn de var før. Dette er særlig fordi man nå har et tilbud om skolefritidsordning (SFO).

Det at barn er mer i barnehage og på skole, kaller vi gjerne for en institusjonalisering. Det er forskjellige holdninger til denne utviklingen. Noen ser det som positivt at barnehagen og skolen er steder hvor barna kan lære toleranse, forståelse og interaksjon med andre mennesker på et tidlig tidspunkt i livet. Andre mener institusjonaliseringen er negativ fordi barn i mindre grad tilbringer tid med foreldrene og familien.

Fritid

Å ha muligheten til å drive aktivt med sport, musikk og andre fritidsaktiviteter er et tegn på hva slags levekår man har. Hva slags fritidsaktiviteter barn velger å være med på, er ofte påvirket av foreldrenes ønsker, men også hva slags tilbud som finnes der man bor. Mange går på kino, men også konserter og teater er det mange barn som går på. Ellers er idrettsarrangementer veldig populært. Kanskje ikke så rart siden 90 % av alle barn mellom 6 og 15 år driver med fysisk aktivitet av et eller annet slag, for eksempel fotball, ski, sykling eller svømming.

Få barn leser bøker, særlig gjelder dette gutter. I stedet ser barn på tv og bruker pc både til underholdning, spill og informasjonssøk.

Helse

De aller fleste barn er friske og vokser opp i dag. Vi vet at spedbarnsdødelighet sank drastisk på 1800-tallet, men også de siste tiårene har spedbarnsdødeligheten fortsatt å synke. Noen få babyer dør fortsatt. Dette er oftest babyer som har blitt født med en alvorlig sykdom eller misdannelser.

Når det gjelder sykdommer som barn får, er det størst økning i sykdommer i åndedrettsorganene og i huden, for eksempel astma og allergier. Det har derimot vært en nedgang i dødelige ulykker hvor barn er involvert. Dette kan ha flere forklaringer, blant annet at barn leker på sikrere steder, og at helsevesenet har større dekningsgrad og dermed oftere redder liv.

Barns levekår før og nå / biblio
http://ndla.no/nb/node/2383

Barns levekår. Familiens inntekt og barns levekår over tid / biblio
http://ndla.no/nb/node/2487

Hva er bærekraftig utvikling?

Forfatter: Thale Berg Husby, FN-sambandet
Hva er bærekraftig utvikling? (2740)

Hva er Lokal Agenda, Brundtland-kommisjonen og UNEP? Hva skjedde i Rio i 1992? Eller i Stockholm i 1972? Her får du en liten innføring i bærekraftig utvikling, og en forklaring på noen av begrepene som svirrer rundt.

I 2002 var det 30 år siden den første globale miljøkonferansen ble arrangert. Konferansen som ble avholdt i Stockholm i 1972, var resultatet av en voksende uro, spesielt i verdens rike land, over økende forurensning og rovdrift på naturen.

I forlengelsen av konferansen opprettet FN samme år et miljøprogram (UNEP – United Nations Environment Programme) som skulle jobbe videre med miljøspørsmål.

I løpet av 80-årene ble miljøspørsmål stadig oftere en viktig del av både den nasjonale og den internasjonale dagsorden.

Brundtland-kommisjonen

I 1983 opprettet FN Verdenskommisjonen for miljø og utvikling, som ble ledet av vår tidligere statsminister Gro Harlem Brundtland. Som navnet antyder, skulle kommisjonen se både på miljø- og fattigdomsproblemene og foreslå utviklingsstrategier som kunne bidra til å løse dem i sammenheng.

I 1987 kom Brundtland-kommisjonens sluttrapport "Vår felles framtid" (Our common future) som mer eller mindre forandret måten vi tenkte omkring miljøspørsmål. Bærekraftig utvikling (sustainable development) var det nye begrepet i denne rapporten, som betegnet hvordan miljø, økonomi og sosial utvikling var tett knyttet sammen. Hovedbudskapet var at verdenssamfunnet må innrette seg og gjøre det som kreves for å sikre en bærekraftig utvikling. Det betyr ifølge rapporten å sikre at behovene til dagens mennesker blir dekket uten at dette svekker grunnlaget for framtidige generasjoner til å få dekket behovene sine.

Bærekraftig utvikling

En bærekraftig utvikling blir definert som "en utvikling som tilfredsstiller dagens generasjoners behov uten at det går på bekostning av framtidige generasjoners muligheter for å tilfredsstille sine behov". Med andre ord; vi må bruke ressursene våre fornuftig.

Men, en bærekraftig utvikling innebærer ikke bare en utvikling som tar hensyn til kommende generasjoner. Den vil også kreve en jevnere fordeling av verdens ressurser mellom mennesker og mellom land.

Begrepet "bærekraftig utvikling" omfatter to nøkkelmomenter:

1. Fattigdomsproblemet

Knugende fattigdom og økende befolkning legger et stort press på miljøet mange steder. Når det blir drevet rovdrift på jord, skog og andre naturlige ressurser, og mennesker blir presset til å arbeide mer enn sin yteevne, har folk vanskeligere for å overleve. Mange flytter inn til byene, der de må bo i overfylte slumstrøk med fare for helse og sikkerhet. Hvis fattige mennesker blir tvunget til å ødelegge miljøet for å overleve, får hele verden lide under konsekvensene.

Antallet mennesker som bor på jorda, øker stadig. Befolkningsveksten for land i nord er 0.5 %, mens i sør er den på 2 %. Barn er en viktig ressurs i fattige land, blant annet for å sikre alderdommen. Det å få mange barn øker sjansene for å bli tatt vare på når man blir gammel. Barn er også ofte en ekstra inntekstkilde, da mange jobber for å livnære familien. Dette fører naturligvis med seg en stadig befolkningsøkning som igjen øker presset på naturressursene – som i sin tur hindrer en bærekraftig utvikling.

2. Miljøproblemene

Bærekraftig utvikling vil kreve at vi tar vare på mer og kaster mindre. I industrilandene lever de fleste mennesker slik at de svekker naturens overlevelsesevne. For eksempel bruker en person i et rikt land en energimengde som tilsvarer det 80 mennesker ville ha klart seg med i et veldig fattig land. Overforbruk er kort sagt det samme som sløsing. Dette forurenser miljøet og bruker opp ressursene våre.

Et menneskes, et lands eller en generasjons mulighet til å tilfredsstille sine behov avhenger av verdens samlede tilgang på ressurser, dvs. av "globalformuen", samt av hvordan ressursene er fordelt. Noen av miljøressursene er globale fellesressurser. Menneskene deler f.eks. på ozonlagets evne til å beskytte levende organismer mot ultrafiolett stråling, og atmosfærens evne til å absorbere karbondioksid og andre klimagasser.

De siste tiårene har vært preget av en enorm økning i produksjonen i industrien. Dette har ført til en økning i forurensingen, og vi har fått globale miljøproblemer som "drivhuseffekten". Drivhusgassen CO_2 oppstår blant annet ved forbrenning av olje, kull og gass og ved avsviing av regnskog. Den økte drivhuseffekten fører til at gjennomsnittstemperaturen på jorda stiger. Dette kan forårsake klimaendringer og forandringer i vind og havstrømmer som kan få store konsekvenser for miljøet i årene fremover og for kommende generasjoner.

Andre miljøressurser inngår i lands "nasjonalformuer", så som luftas evne til å ta opp partikler og annen forurensning fra lokale kilder. Å slippe ut CO_2, KFK eller sotpartikler betyr å bidra til å redusere miljøressursene som inngår i global- og nasjonalformuen.

Av de ikke-fornybare ressursene vi har, er det størst press på oljen. Det er usikkert i hvor mange år til vi kan være avhengige av nye oljeforekomster. Andre ressurser er fornybare hvis vi tar godt vare på dem, slik som fiskebestanden. Et annet viktig område som har vært truet av en ikke-bærekraftig utvikling, er artsmangfoldet i naturen (biodiversity). Hvert år forsvinner mer enn fem tusen arter, de fleste på grunn av at regnskogen blir hogd ned eller svidd av.

Rio-konferansen og Agenda 21

I 1992 arrangerte FN en stor konferanse i Rio de Janeiro, Brasil. De fleste av verdens statsledere deltok på dette toppmøtet for å diskutere miljøsaker. Agenda 21 er en omfattende handlingsplan som ble lagt under Rio-konferansen, og som skal være en veiviser til en bærekraftig utvikling i det 21. århundre. Dette dokumentet har fått tilslutning fra 172 land og er en guide for politisk ledelse såvel som for næringslivet og enkeltmennesker.

Agenda 21 identifiserer det ikke-bærekraftige produksjons- og forbruksmønsteret i Nord som den viktigste årsaken til den pågående ødeleggelsen av det globale miljøet. Agendaen gir en skisse over hva som må gjøres for å redusere avfallsproduserende og ressurssløsende forbruksmønstre i deler av verden (den rike delen), mens den samtidig oppmuntrer til økt, men bærekraftig, forbruk og utvikling i andre deler av verden (utviklingslandene).

Den gir retningslinjer og programmer for hvordan man kan oppnå en bærekraftig balanse mellom forbruk, befolkningsvekst og jordas økologiske kapasitet. Agendaen beskriver også enkelte av de teknikker og teknologier som må utvikles for å dekke de menneskelige behov uten å forringe naturressursgrunnlaget.

Norge: Lokal Agenda 21

Agenda 21 er også utviklet lokalt i Norge gjennom lokal agenda 21. Lokal Agenda 21 er implementeringen av Agenda 21 på lokalsamfunnsnivå. Den tar utgangspunkt i kapittel 28 i Agenda 21 som oppfordrer alle verdens kommuner til å gå i dialog med befolkningen, lokale organisasjoner og næringsliv. Hensikten er å utvikle egne handlingsplaner for bærekraftig utvikling, eller "Lokal Agenda 21", ofte bare forkortet til LA 21.

Den første nasjonale konferansen om Lokal Agenda 21 i Norge fant sted i Fredrikstad i februar 1998, med deltakere fra over 160 kommuner og fylkeskommuner i tillegg til representanter for en rekke organisasjoner. Konferansen utarbeidet Fredrikstaderklæringen om lokalsamfunnets innsats for en bærekraftig utvikling, og oppfordret alle lokalsamfunn til å slutte seg til erklæringen og dermed forplikte seg til å gå i gang med Lokal Agenda 21.

I dag er det 267 kommuner som har sluttet seg til Fredrikstaderklæringen, og alle landets fylkeskommuner har sluttet seg til erklæringen.

Hva blir gjort internasjonalt?

Med en økende bevissthet omkring våre globale miljøproblemer er det nødvendig med internasjonalt samarbeid for å best møte de miljøproblemene vi står overfor.

Det er arrangert mange FN-konferanser om de ulike problemstillingene som begrepet bærekraftig utvikling inneholder. Mange land har også etter hvert fått sin egen miljøvernminister. I tillegg har mange land inngått avtaler om blant annet å redusere bruken av KFK-gasser og reduksjon av CO_2 utslipp. Det er også dannet et globalt miljøfond (GEF – Global Environment Facility), som er finansiert av land i nord for å hjelpe land i sør med miljøtiltak.

Problemet med internasjonalt samarbeid er at det ikke finnes noe "verdenspoliti" som kan påse at avtaler blir overholdt, og straffe de landene som ikke fører en bærekraftig politikk.

FNs rolle

FN spiller en nøkkelrolle når det gjelder å skape internasjonal handling for å beskytte miljøet, blant annet gjennom forskningsprogrammer, overvåkingstiltak og rådgiving til land og regjeringer. Men det viktigste er kanskje at FN bringer myndighetene i forskjellige land sammen, slik at de kan komme til enighet om et internasjonalt lovverk som kan løse alle de forskjellige miljøproblemene som krysser nasjonale grenser.

Bærekraftig utvikling

Forfatter: Erik Sølvberg, Fagbokforlaget
Bærekraftig utvikling (3826)

Med *bærekraftig utvikling* mener vi en *utvikling som tilfredsstiller våre behov uten at det går på bekostning av framtidige generasjoner*. De som kommer etter oss, må få de samme mulighetene som vi har til å få oppfylt sine behov. Men bærekraftig utvikling tar ikke bare hensyn til kommende generasjoner, den krever også en jevnere fordeling av ressursene i verden.

De mulighetene en generasjon har til å tilfredsstille sine behov, er avhengig av verdens samlede tilgang på ressurser og hvordan ressursene er fordelt. Bærekraftig utvikling går ut på å forvalte de ressursene vi har, på best mulig måte. Vi har flere typer ressurser:

- *Fornybare ressurser* blir ikke borte selv om vi bruker av dem, for eksempel sol, vind og vannets kretsløp.
- *Betinget fornybare ressurser* er ressurser som fornyes hvis vi tar godt vare på dem, for eksempel fiskebestanden og skogen.
- *Ikke-fornybare ressurser* er ressurser som vi bruker opp, og som ikke fornyes, for eksempel olje og kull.

For å få en bærekraftig utvikling må vi ta vare på de ressursene som naturen gir oss og ikke ødelegge miljøet eller artsmangfoldet i naturen. Hvert år forsvinner mer enn fem tusen arter, hovedsakelig fordi regnskogene blir hogd eller brent ned.

Nasjonal strategi for bærekraftig utvikling

Den norske regjeringen har laget en nasjonal strategi for bærekraftig utvikling. I denne strategien sies det:

Den overordnete målsettingen for det norske samfunnet, og verdenssamfunnet, er at utviklingen skal være økonomisk, sosialt og økologisk bærekraftig. Grunnlaget for vedvarende bruk av naturen og dens ressurser skal bevares. Innenfor disse rammene skal vi fremme en stabil og sunn økonomisk utvikling og et samfunn med høy livskvalitet, og bidra til at også verdens fattige får mulighet til materiell velferd og økt livskvalitet.

Strategien er fulgt opp i en handlingsplan for bærekraftig utvikling. Denne planen tar for seg sju hovedområder:

1. Internasjonalt samarbeid for bærekraftig utvikling og bekjempelse av fattigdom.
2. Klima, ozonlaget og langtransporterte luftforurensinger
3. Biologisk mangfold og kulturminner
4. Naturressurser
5. Helsefarlige og miljøfarlige kjemikalier
6. Bærekraftig økonomisk utvikling
7. Samiske perspektiver i miljø- og ressursforvaltningen

Som et ledd i oppfølgingen av denne handlingsplanen er det foreslått noen *indikatorer*, et nasjonalt indikatorsett, som skal vise oss om utviklingen er bærekraftig. Dette skal gjøre det lettere for dem som styrer, å få en bærekraftig utnyttelse av de ressursene vi forvalter. Vi skal helst bare høste av overskuddet og la være å bruke ressursene fullt ut.

En av indikatorene er for eksempel om vi klarer å holde oss til Kyoto-avtalen når det gjelder utslipp av klimagasser. En annen indikator er hvor mye helsefarlige og miljøfarlige kjemikalier vi bruker i husholdningene. I alt er det 18 slike indikatorer. Indikatorene kan du lese mer om på nettsidene til Finansdepartementet.

Kulturminner er også en del av en bærekraftig utvikling. De er vår felles hukommelse og en kilde til vår identitet og våre opplevelser, kunnskaper og verdier. Kulturarven er også truet av ødeleggelse. Små språk og små kulturer er under et sterkt press.

Næringslivet og bærekraftig utvikling

Økonomisk vekst betyr at vi må produsere stadig mer varer og tjenester. Og økt produksjon fører til større forbruk av naturressurser og til økt belastning på miljøet. For eksempel trenger vi mer energi for å kunne produsere mer. Energi kan være fornybar, for eksempel vannkraft, eller ikke-fornybar, som olje og gass. Men i alle tilfeller kreves det utbygging og inngrep i naturen på en eller annen måte.

Norsk næringsliv har derfor et samfunnsansvar. Det er ikke bare de som styrer, som må tenke på bærekraftig utvikling. Også i næringslivet må en se på hvordan en kan bidra til bærekraftig utvikling ved å redusere forurensningen. I en fabrikk kan en ikke bare se på produksjonen. En må se på den forurensningen produksjonen medfører, fra råvare til ferdig vare. Samtidig legger en stadig større vekt på at de produktene som blir framstilt, skal kunne gjenvinnes. For eksempel kan en gjenvinne de fleste delene på en bil som blir produsert i dag. Dermed kan vi bruke råvarene på nytt til nye biler eller andre produkter.

Vekstområder

Forfatter: Ivar Windheim
Vekstområder (8286)

Er det alle u-land som produserer og eksporterer mer industrivarer enn før? Nei, mye av økningen faller på noen relativt få land som på få tiår har vokst fram som en egen gruppe land innenfor u-landsgruppen – *de nyindustrialiserte landene*.

De nyindustrialiserte landene er geografisk konsentrert til

- *Øst-Asia:* Sør-Korea, Taiwan, Hongkong og Singapore har fått følge av Indonesia, Thailand og Malaysia. Og Filippinene og Vietnam synes å følge etter. Mest iøynefallende har den økonomiske veksten vært i Kina, især i kystprovinser. Veksten der har vært enorm – årlig mellom 8 og 10 % økning i BNP helt siden slutten av 1970-årene.
- *Deler av Latin-Amerika*: Mexico, Argentina, Brasil og Chile

Mye av industrialiseringen i u-landene er preget av enkle industrivarer. Store selskaper i i-land legger produksjon av stål, bildeler, elektriske forbruksvarer, klær osv. til andre land, gjerne gjennom datterselskaper. Denne produksjonen er ofte preget av billig arbeidskraft som trenger relativt begrensede ferdigheter for å utføre arbeidsoperasjonene. Til slutt blir mye av produksjonen eksportert til i-land. Imidlertid blir det også produsert en del spissprodukter (høyteknologiprodukter), for eksempel kompliserte elektroniske produkter og annet. Videre er flytting av forurensende industri, for eksempel stålindustri og kjemisk industri, til u-land en viktig side ved industrialiseringsprosessen der.

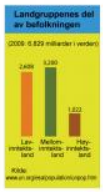

Landgruppenes del av befolkningen
Opphavsmann: Ivar Windheim

Er de skisserte endringene og framveksten av nyindustrialiserte land tegn på at *den internasjonale arbeidsdelingen* mellom land er i ferd med å bli endret? Noen vil si ja, mens andre vil si at endringene ikke er så omfattende, blant annet fordi så mange land i sør faller utenfor. Hvis vi trekker inn handelen med tjenester, som blir stadig viktigere innenfor verdenshandelen, ser vi at u-landenes andel av verdenshandelen ikke har steget mye i de siste årene.

Dessuten er de mest framgangsrike nyindustrialiserte landene svært avhengige av fordelaktig markedsadgang i nord. Denne fordelen blir nå kraftig angrepet fra ulike grupper i i-land. Industribedrifter som har problemer i konkurransen med de nyindustrialiserte landene, har forsterket sine krav om tiltak som kan beskytte dem mot konkurransen. Blir kravene innfridd, får de nyindustrialiserte landene trolig problemer både med eksporten og med den videre industrialiseringen. Når finanskrisen (fra 2008) gjør at millioner av arbeidsplasser går tapt i mange land, er det mange som frykter for markedsadgangen på verdens eksportmarkeder. Et annet problem for mange av de nyindustrialiserte landene er at de lenge har drevet rovdrift på naturressursene. I framtiden må derfor etter alt å dømme en langt større del av inntektene gå til å rydde opp i miljøet.

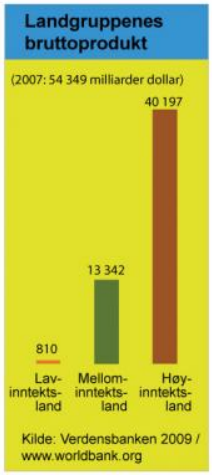

Inntektsgruppenes-BNP
Forfatter: Ukjent

Det nye vekstområdet: vekst, krise og ny vekst

Hvorfor har Øst- og Sørøst-Asia siden 1970-årene hatt så sterk økonomisk vekst? Svaret på dette spørsmålet vil kunne påvirke andre u-lands valg av strategi for utvikling. For en så stor gruppe av land vil svaret måtte variere fra land til land. Nasjonale særtrekk spiller derfor en betydelig rolle. Med større eller mindre gyldighet for de enkelte land, er noen vanlige momenter likevel:

- Det har vært nyttig å ha *Japan som motor* for veksten. Vekst i ett område eller land har kunnet forplante seg videre til nye områder.
- *Drahjelp fra USA* - investeringer, overføring av teknologi og begunstiget adgang til det amerikanske markedet - for at de østasiatiske landene skulle være med på å demme opp mot det som ble sett på som verdenskommunismens ekspansjon. I de siste par tiårene har storstilt import til USA og tilsvarende store underskudd på den amerikanske handelsbalansen ytterligere bidratt til veksten i Øst-Asia, især i Kina.
- Noen har vist til *tradisjonelle verdier* i Øst-Asia, som arbeidsomhet, lojalitet og selvforbedring gjennom utdanning. Et slikt verdisett er

gunstig for vekst.

- Langt mer av verdiskapningen – bruttonasjonalproduktet – er blitt*spart og investert* enn tilfellet har vært i "gamle" industriland. Gjennom de siste tiårene har Kina ved storstilt eksport opparbeidet seg mer enn 2000 milliarder dollar i reserver. I stor grad er pengene blitt spart og investert i amerikanske statsverdipapirer.
- Mange stater har vært *aktive* med blant annet omfattende jordreformer og sosial fordelingspolitikk. Autoritære styresmakter har søkt oppslutning og politisk stabilitet ikke bare ved å vise geværer, men også ved å dele og fordele. Oppbygging av kompetanse i befolkningen (utdanning) og statlig industrireisning (men ofte ikke langsiktig statlig eierskap) i nært samarbeid med næringslivet er andre kjennetegn på den aktive staten.
- Overfor utlandet har den aktive staten betydd oppbygging av et hjemmemarked og*beskyttelse* mot utenlandske konkurrenter i barndommen for nye industrier. Ikke helt uten grunn har utlandet klagd på en viss ugjennomtrengelighet for eksport til det østasiatiske markedet. På andre områder har det vært en *liberalisering* og åpning.

Hvordan henger disse vekstfaktorene sammen med den *Asiakrisen* som rullet over de samme landene fra sommeren 1997? Utenlandske investorer trakk da plutselig ut store mengder kortsiktig kapital fra markedene i Øst-Asia. Verdien på asiatiske valutaer sank som en stein i løpet av kort tid. Dermed var først Øst-Asias finanskrise et faktum, dernest en voldsom nedgang i produksjonen. Og nærmest over natten mistet store befolkningsgrupper fundamentet for sine liv. Sosial og økonomisk uro førte etter hvert til politisk uro.

Krisen forplantet seg deretter til både Russland og Brasil, og mange fryktet at den skulle spre seg enda videre. Asiakrisen er for lengst overstått, og både de asiatiske landene selv og resten av det internasjonale samfunnet er blitt flere erfaringer rikere. Som en ytre faktor for krisen er Det internasjonale pengefondetDet internasjonale pengefondet (International Monetary Fund – IMF) er en organisasjon med 185 medlemsland. Pengefondet jobber for å fremme internasjonalt pengesamarbeid, ordnede valutaforhold, stabil økonomisk vekst og høy sysselsetting, og det yter finansiell bistand til fattige land. Pengefondet har blitt kritisert for å presse på for at land som får bistand, skal utvikle et markedsøkonomisk system. blitt sterkt kritisert både for å ha presset de østasiatiske landene til å liberalisere pengeoverføringer litt for raskt og for å ha gitt dårlige råd da krisen først var der. I etterkant av krisen har mange derfor vist til et behov for å etablere en "ny, global finansarkitektur" og for bedre å regulere kortsiktige, ofte spekulative, kapitalbevegelser. Landene selv er blitt kritisert for en bobleøkonomi med omfattende eiendomsspekulasjon, for dårlig lovverk for bank- og finanssektoren og mangelfulle muligheter for kreditorer til å få innsikt i regnskaper.

Finanskrisen fra 2008 er mer omfattende og går dypere; den blir regnet som den første *globale* finanskrisen. Med enda større styrke blir det nå - fra de fleste av stormaktene i verden - ropt på en ny global finansarkitektur og mer statlig innblanding i finanssektoren. Når G20G20 er en gruppe med 19 land i tillegg til EU. Den arbeider for utvidet samarbeid og rådgivning mellom landene når det gjelder spørsmål knyttet til internasjonal økonomi. Inkludert i G20 er også de åtte medlemslandene i G8. I tillegg til de rike industrilandene er utviklingsland også med her. Medlemmer: EU, Argentina, Australia, Brasil, Canada, Frankrike, India, Indonesia, Italia, Japan, Kina, Mexico, Russland, Sør-Afrika, Sør-Korea, Tyrkia, Tyskland, Storbritannia, USA.-forumet i 2009 synes å være viktigere enn G8G8 er en koalisjon, eller samarbeidsgruppe, som består av de åtte ledende industrinasjonene i verden – Frankrike, Japan, Tyskland, Storbritannia, USA, Italia, Canada og Russland. I tillegg møter EU som fast representant på G8s toppmøter. Toppmøtene holdes med statsoverhodene og andre politikere fra landene, og man diskuterer økonomi og politikk., er det et tegn på global maktforskyvning og på at flere u-land veier tungt i verdensøkonomien.

Landene i Øst-Asia hentet seg forholdsvis raskt inn etter krisen på 1990-tallet. Det kom politiske endringer i flere av landene. Mange mener derfor fortsatt at det økonomiske tyngdepunktet i verden er i ferd med å forskyve seg fra områdene rundt Atlanterhavet til områdene rundt Stillehavet. Den voldsomme og langvarige veksten i Kina underbygger et slikt synspunkt.

Miljøproblemer - en tilstandsrapport

Forfatter: Ivar Windheim
Miljøproblemer – en tilstandsrapport (127496)

De fleste industriland i Nord-Amerika og Europa har kommet langt i å løse flere nasjonale og regionale miljøproblemer. I andre verdensdeler ser vi at problemene vedvarer, eller at de til og med blir større.

Globale klimaendringer

Konsentrasjonen av CO_2 i atmosfæren er større enn noen gang i menneskehetens historie. I 2013 har grensen på 400 milliondeler (ppm) CO_2 i atmosfæren blitt overskredet flere ganger – en økning på mer enn 40 prosent siden cirka 1750. Global temperaturøkning og dramatiske klimaendringer er på gang som følge av utslipp av klimagasser – blant dem CO_2 – fra menneskelig aktivitet. Dette fører til en menneskeskapt drivhuseffekt som er med på å forsterke virkningene av den naturlige drivhuseffekten. Følgene er at vi kan vente oss et varmere, våtere, tørrere og mer vindfullt værlag samt uoversiktlige virkninger på økologiske delsystemer og produksjonen av mat. Til tross for energieffektivisering, noe mer overvåkning av utviklingen og finansiell og teknologisk bistand til u-land har det vært liten progresjon i arbeidet med å utvikle gode klimaavtaler. Målet om å unngå en global temperaturøkning på mer enn 2 grader celsius (målt fra cirka 1800) vil neppe kunne nås.

Uttynning av ozonlaget

Uttynning av ozonlaget i stratosfæren er et problem som delvis er i ferd med å bli løst.
Det stratosfæriske ozonlaget som beskytter oss mot ultrafiolett stråling, var for et par–tre tiår siden i ferd med å bli farlig svekket, især ved polene. Uten ozonlaget kan verken mennesker, dyr eller planter leve. Gjennom Montreal-avtalen fra 1987 har partene klart å oppnå 98 prosent av målet om å fase ut produksjonen og forbruket av gasser som svekker det stratosfæriske ozonlaget. Bruken av ozonnedbrytende gasser som klorfluorkarboner (KFK) og haloner er nå offisielt avviklet i i-landene. Dette er det ene av to virkelig betydelige eksempler på løsning av miljøproblemer (det andre er utfasingen av bly i drivstoff). På grunn av gassenes lange levetid i atmosfæren vil konsentrasjonen av KFK-gassene i stratosfæren fremdeles være høy i flere år. Det stratosfæriske ozonlaget er derfor ikke ventet å være tilbake på 1980-nivå før tidligst i 2025.
Samtidig fører annen menneskelig aktivitet (enn forbruk av KFK) til økning i ozonmengden like over bakken – i det troposfæriske ozonet. Helseplager for befolkningen er én effekt. I Nord-Amerika og Europa er dette problemet på retur, mens det tiltar i andre deler av verden.

Mer svevestøv

Luftforurensing i provinsen Anhui i Kina

Luftforurensningen i byer og tettsteder har endret karakter og sammensetning i løpet av de siste 40 årene i vår del av verden. For noen tiår siden skyldtes luftforurensningene i i-land hovedsakelig utslipp fra fyringsanlegg og industri. I seinere tiår har biltrafikken gradvis tatt over som den viktigste kilden til lokal luftforurensning, og i dag dominerer utslippene fra biltrafikken. I for eksempel Norge kommer svevestøv fra eksos, piggdekkslitasje av vegbanen og vedfyring i tillegg. Vi har nå kommet lenger i å løse dette problemet, først og fremst i Nord-Amerika og Europa. I en rekke u-land med svakere regelverk og mindre gjennomføringsevne er det vanskeligere å etterleve retningslinjer fra Verdens helseorganisasjon (WHO). Der er i tillegg innendørs partikkelforurensning som følge av bruk av åpen ild til matlaging et betydelig helseproblem.

Utslipp av svoveldioksid

Utslipp av svoveldioksid fører til sur nedbør, forsuring av elver og innsjøer samt skogdød. Disse utslippene er blitt betydelig redusert i Europa og Nord-Amerika, og helsetilstanden har forbedret seg for elver, innsjøer og skoger. Problemene som følger av utslippene, er også tatt mer på alvor i framvoksende land. I noen raskt voksende økonomier vil utslippene likevel sannsynligvis øke. Smogen som henger over mange av storbyene i sør, er et synlig tegn.

Redusert biologisk mangfold

Det biologiske mangfoldet omfatter hele mylderet av arter og varianter av planter, dyr og alle levende organismer samt deres leveområder. Dette mangfoldet påvirkes sterkt av klimaendringer, forurensning, overforbruk av arter og utbygging av infrastruktur. Gjennom alle tider oppstår og utvikler arter seg – og de dør ut. I de siste århundrene har menneskene for alvor påvirket disse naturlige prosessene. Globalt blir bestander mindre, og arter dør ut som følge av menneskelig aktivitet, og enda flere arter er truet av utryddelse. Denne reduksjonen gjør at vi risikerer å tape mulige kilder til matproduksjon og framstilling av medisin i framtiden. FNs miljøprogram melder om liten generell framgang i arbeidet for å bevare biomangfoldet. Ja, urovekkende nok melder de at presset mot biomangfoldet øker, og at mangfoldet fortsatt er i ferd med å reduseres. Og slik er situasjonen til tross for økt oppmerksomhet, flere avtaler og noe bedret finansiering av arbeidet for biomangfoldet.

Miljøfarlig avfall

500 milliarder plastposer som forbrukes årlig verden over, er både nyttige og miljøfarlige.

Produksjon og forbruk omdanner ressurser til avfall, og en stor del av dette hoper seg opp i økosystemer – med uoversiktlige virkninger for både mennesker (blant annet reproduksjonsevnen) og miljø. Data er ofte mangelfulle eller er utilstrekkelige når det gjelder omfanget av og virkningene av spredningen av miljøgifter. I mange land separeres ikke en gang giftig avfall fra vanlig husholdningsavfall. Med nær 250 000 forskjellige kjemiske produkter tilgjengelige på verdens markeder skal det mye til for å ha oversikt over stadig mer komplekse avfallsstrømmer! I de siste tiårene har en ny strøm av farlig avfall blitt en stor miljøutfordring – mellom 20 og 50 millioner tonn e-avfall (datamaskiner, mobiltelefoner med mer) som blant annet inneholder farlige tungmetaller som bly og kvikksølv.
Generelt har i-landene systemer som klarer å håndtere det meste av dette avfallet, men de fleste u-land har ikke det. Men fortidens synder forsvinner ikke av seg selv – bare i Europa, Russland og Nord-Amerika finnes det to millioner større eller mindre områder som er forgiftet på grunn av avfall.

Det internasjonale avtaleverket har blitt bedre i seinere år, og også u-land har underskrevet internasjonale avtaler for avfallshåndtering, men har ofte utilstrekkelig evne til å håndtere problemene. Situasjonen blir ikke bedre av at deler av e-avfallet blir eksportert fra nord til sør. Og som så ofte ellers: Det er de fattigste i mange land som blir mest eksponert for problemene.
Både globalisering og urbanisering gjør at produksjon og forbruk skjer mer løsrevet fra hverandre. En mobiltelefon kan bli produsert i ett land eller én region, brukt i et annet land for så å bli avfallshåndtert i et tredje.

Ressursproblemer – vann

Den globale vannsituasjonen varierer, men den er blitt mer dyster når det gjelder tilgjengelighet til vann: Mer enn tre milliarder mennesker opplever en alvorlig trussel mot egen vannforsyning, især gjelder dette dem som er avhengige av grunnvann. Med mer befolkningsvekst, industrialisering og urbanisering vil situasjonen ventelig forverres. Samtidig er vannkvaliteten blitt generelt bedre; en større andel enn før har fått bedre vannkvalitet og tilgang til egnede sanitærforhold. Irrigasjonsteknologi i jordbruket er forbedret og har dermed bidratt til mer effektivt vannforbruk noen steder. Men denne forbedringen klarer ikke å holde tritt med de økte forbrukskravene.

Avskoging

Tempoet i avskogingen er noe redusert i seinere år, og i nord er det faktisk registrert en viss økning i skogdekket. Menneskers hogst av skog for å produsere landbruksvarer har lenge vært en sentral årsak til avskoging. Men nå ser vi at også at flere skogbranner – forårsaket av klimaendringer som gjør skogbunn tørrere og mer utsatt for brann – bidrar til avskoging. Nye virkningsfulle tiltak som blant annet REDD+-programmet kan synes å ha gitt en viss framgang i arbeidet for å motvirke avskoging i tropiske skoger og dermed bevare de økotjenestene som skogen står for.

Fattigdom og bærekraftig utvikling

Forfatter: Bjørn Simonsen, Inga Berntsen Rudi, Gro-Anita Mortensen
Fattigdom og bærekraftig utvikling (71277)

Ett tusen og en, ett tusen og to, ett tusen og tre ... Et barn dør hvert tredje sekund som resultat av fattigdom.

Verdensbanken opererer med en fattigdomsgrense på 1 USD per dag (i 1990), eller justert for kjøpekraft 1,25 USD per dag i 2005. I 2005 levde ca. 20 % av alle mennesker i verden i absolutt fattigdom. Det tilsvarer 1,347 milliarder mennesker! I denne artikkelen får du lære om internasjonal fattigdom, og du får lære om hva som kan gjøres for å løse problemet. Du får også et innblikk i de miljømessige kostnadene ved å føre verdens fattige ut av nøden.

Tiltak mot internasjonal fattigdom – tusenårsmålene

For snart ti år siden satte verdens toppledere seg ned i FNs hovedkvarter i New York for å finne tiltak som kan løse fattigdomsproblemet på lengre sikt. De formulerte «tusenårsmålene», som skulle nås innen 2015. Alle de 189 landene som var representert, skrev under på erklæringen.

Vi kan grovt dele tusenårsmålene inn i tre grupper: 1) de målene som retter seg mot forbedring av den forventede levealderen, 2) de målene som retter seg mot å forbedre et lands utdanningsnivå, og 3) de målene som retter seg mot forbedring av et lands bruttonasjonalprodukt (BNP). Dette henger sammen med FNs Human Development Index (HDI), som er en årlig levekårsundersøkelse i alle verdens land. Tusenårsmålene henger sammen, og de retter seg mot å forbedre levekårene og bekjempe verdens fattigdom.

Hvis vi når noen av tusenårsmålene innen 2015, kan det bety en bedre fremtid for disse barna i Kenya.
Fotograf: Zoriah

Det er ikke alle som er så heldige å få rent vann i springen hjemme. Å sikre rent vann for alle hører under tusenårsmål nr. 7.

Rent vann handler ikke bare om drikkevann. Også folks levebrød, som jordbruk, er avhengig av vannforsyninger. Her fra en rismark i Kina.
Fotograf: John Isaac

1 Utrydde ekstrem fattigdom og sult
2 Sikre utdanning for alle
3 Styrke kvinners stilling
4 Redusere barnedødelighet
5 Redusere svangerskapsrelatert dødelighet
6 Stoppe spredning av hiv/aids, malaria og andre dødelige sykdommer
7 Sikre en miljømessig bærekraftig utvikling
8 Bygge et globalt partnerskap for utvikling)

Det unike med tusenårsmålene er at de er konkrete og målbare. I tillegg er det den største helhetlige satsingen i menneskehetens historie i kampen mot fattigdom. Alle landene som skrev under på erklæringen, har innarbeidet målene i sitt lands politikk. Erklæringen ble underskrevet i 2000. Nå, ti år senere, burde vi kunne måle forbedringen. Kan vi det? Er verden blitt et bedre sted å leve etter at erklæringen ble underskrevet?

Er vi på vei til å nå tusenårsmålene?

Framgangen innenfor de forskjellige tusenårsmålene har vært ujevn. De viktigste og mest omfattende forbedringene finner vi i Kina og India. Men vi kan ikke si sikkert at forbedringene kommer av den politiske intensjonen i tusenårsmålene. India og Kina var allerede inne i en sterk positiv vekst før tusenårsmålene ble satt opp. Det som likevel er viktig å merke seg, er at forandringene først og fremst har grunnlag i politiske avgjørelser. Til sjuende og sist er det et lands politikk som i størst grad bestemmer om innbyggerne er fattige eller ikke.

Det er ikke alltid slik at det er de økonomiske kostnadene med å nå tusenårsmålene som er det mest problematiske. I India og Kina har kampen mot fattigdom resultert i en miljømessig katastrofe. Den raske industrialiseringen i disse landene er i ferd med å ødelegge et av de viktigste delmålene for tusenårsmål nr. 7, målet om rent vann for alle.

I tabellen nedenfor kan vi se hvordan utviklingen har vært i forhold til absolutt fattigdom.

Kina har greid å trekke millioner av mennesker ut av fattigdom gjennom industrialisering, men ikke uten konsekvenser. Kina sliter med høy luftforurensing, tørke og vannmangel.
Fotograf: Kristoffer Rønneberg

Vil du vite mer?

FNs tusenårsmål

Temasider: FNs tusenårsmål – RORG-samarbeidet

Bekjempelse av fattigdom

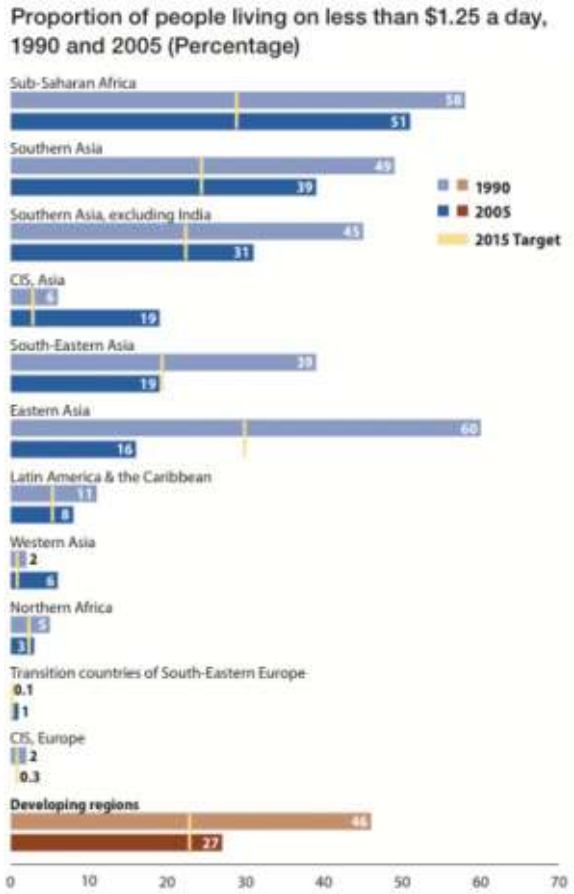

Mennesker som lever på mindre enn $ 1,25 om dagen, 1990 og 2005 (i prosent).

Opphavsmann: FN

Hva koster det å nå tusenårsmålene?

Et av de viktigste målene er å sikre en miljømessig bærekraftig utvikling, noe som blant annet innebærer å halvere antallet mennesker som ikke har tilgang til rent vann. Prislappen på dette målet er 10 milliarder USD. Det kan synes som et høyt beløp, men i realiteten tilsvarer det seks dagers militærutgifter på verdensbasis, eller mindre enn en tredel av det som brukes på mineralvann på flaske i den rike delen av verden i løpet av et år.

Hvorfor er rent vann viktig i sammenheng med fattigdom? Bare hvert fjerde menneske i utviklingsland har tilgang til en eller annen form for sanitærsystem (toalett, avløp fra husholdningen osv.). Mennesker som bor i områder uten rent vann og sanitæranlegg, er utsatt for en ekstrem helsefare på grunn av sykdommer som diaré, kolera og hepatitt. I tillegg til helsefaren handler tilgang til vann også om produksjon av livsnødvendige varer. Både jordbruk, skogbruk, fiske og industri er avhengig av stabile vannkilder. De som mister levebrødet, har heller ikke mulighet til å sende barna sine på skole eller på annen måte forbedre sin egen hverdag. Et av de viktigste tusenårsmålene er dermed å gi en større del verdens befolkning tilgang til rent drikkevann innen 2015.

De mest utfordrende og dyreste av tusenårsmålene er de som retter seg mot å øke et lands BNP (se delmål under målene 1, 7 og 8). Vi har sett hvordan Kina har greid å trekke 174 millioner mennesker ut av absolutt fattigdom gjennom en kraftig industrialisering. Kostnadene har vært enorme!

På 50 år har Kina gått fra å være en av nasjonene med moderat økologisk fotavtrykk til å bli den nest største forbrukeren av verdens ressurser. Kina er nå (2010) det landet i verden som slipper ut mest klimagasser. Landet sliter i tillegg med høy luftforurensing, tørke og vannmangel, som har sitt utspring i den globale oppvarmingen. Hvis vi da noterer oss at det er 278 millioner mennesker i Kina som fortsatt lever under den absolutte fattigdomsgrensen, og at det i tillegg på landsbygda fortsatt bor 800 millioner mennesker som forventer en kraftig økning av levestandarden, kan vi selv tenke oss konsekvensene. Kinas økonomiske utvikling har vært enorm, men uten en bærekraftig utvikling vil en økning av Kinas velstand skape en miljømessig katastrofe. 300 millioner kinesere er i dag uten rent drikkevann. 700 millioner kinesere drikker forurenset vann som ligger under standarden til Verdens helseorganisasjon (WHO). 90 % av grunnvannet er forurenset, og i 80 % av Kinas elver er det forgiftet fisk som følge av industriforurensingen.

Hvordan kan vi da trekke verdens fattige ut av den bunnløse nøden uten at verden kastes inn i en like bunnløs miljø- og ressurskrise?

Bærekraftig utvikling

I 1987 la Brundtlandkommisjonen fram sin sluttrapport. Rapporten fikk navnet Vår felles framtid, og den kan sies å ha forandret vår måte å tenke på når det gjelder miljøspørsmål og fattigdomsproblematikk. Bærekraftig utvikling ble med ett et begrep på alles lepper.

Bærekraftig utvikling binder sammen vår tenkning om miljø, økonomi og sosial utvikling, og begrepet beskriver en samfunnsutvikling som møter dagens behov uten å ødelegge muligheten for at kommende generasjoner skal få oppfylt sine behov. Fattigdomsproblemer og miljøproblemer må ses i sammenheng. Rapporten fra Brundtlandkommisjonen argumenterer for at kortsiktige økonomiske hensyn må vike plass for langsiktige miljøhensyn.

Kina står i en nøkkelposisjon i forhold til bærekraftig utvikling. Landets vareeksport til Vesten gjør Kina i stand til å trekke millioner ut av absolutt fattigdom. Indirekte blir de rike landene i Vesten ansvarlig for en stor del av det kinesiske økologiske fotavtrykket. Det er altså den internasjonale verdenshandelen som kan bidra til å løfte de fattige over fattigdomsgrensen. 20 % av verdens befolkning forbruker 80 % av ressursene. Den desidert største delen av verdens forbruk av ressurser skjer i Vesten. Dermed er det de rike landene som er nøkkelen til bærekraftige utvikling, og til løsning av fattigdomsproblematikken. Det er derfor utviklingslandene nå ber om «trade, not aid!».

Det er ikke den totale mengden av verdens ressurser som er hovedproblemet. Det er fordelingen av ressursene og fordelingen av forbruket. Det hele er altså et politisk spørsmål. Til sjuende og sist er det våre handlinger og politiske avgjørelser i den vestlige del av verden som definerer hvem som skal være fattig, og hvem som skal være rik.

Oppgave: Din levestandard

Forfatter: Inga Berntsen Rudi
Din levestandard (2391)

Les artikkelen for å svare på oppgavene. Oppgavene krever at du har evnen til å sette forskjellig type informasjon opp mot hverandre og drøfte dette.

Oppgave 1

Hva mener du er det viktigste for å ha en god levestandard for folk flest?

Oppgave 2

Hva er det viktigste for deg for at du skal ha gode levekår? Utdyp og begrunn svaret ditt.

Oppgave 3

Hvorfor tror du utdanning er en viktig faktor i måling av folks levekår?

Oppgave 4

a) Velg to av faktorene for å måle levekår og forklar hvordan disse faktorene gjør at Norge kommer høyt opp på de internasjonale levekårsundersøkelsene.
b) Bruk de samme faktorene og fortell om hvordan du passer inn her i forhold til statistikken fra UNDP og SSB.

Oppgave: Livskvalitet

Forfatter: Arve Hepsø, Nils Naastad
Livskvalitet (9765)

Disse oppgavene tar utgangspunkt i hvordan du selv tenker om livskvalitet og levestandard.

Oppgave 1

Hva er livskvalitet for deg?

Oppgave 2

a) Lag en liste over det du har, som du kunne vært foruten.
b) Hvordan hadde livet blitt da?

Oppgave 3

Piet Hein har skrevet: "Eier du mer enn åtte ting, så eier tingene deg." Hva tror du han mente med det?

Oppgave: Menneskelige utviklingstrender

Forfatter: Elisabeth Kristoffersen
Menneskelige utviklingstrender (57019)

Oppgaven er knyttet til presentasjonen "Menneskelige utviklingstrender 2005" på gapminder.org. Presentasjonen er basert på tall fra FNs utviklingsprograms rapport "Human Development Trends 2005". Du må studere tallene i presentasjonene for å svare på spørsmålene nedenfor. Du finner lenke til presentasjonen i menyen til høyre.

1) Hvordan er inntektsfordelinga mellom verdens innbyggere?

2) Hva er FNs fattigdomsmål for 2015, og hvordan har utviklingen i tallet på fattige i verden vært siden 1970? Er det mulig å nå FNs fattigdomsmål?

3) Hvordan er de regionale forskjellene i fordeling av inntekt (Afrika, OECD, Latin-Amerika, Øst-Europa, Øst-Asia, Sør-Asia), og hvordan har disse utvikla seg fra 1970 til i dag?

4) Hvor bodde størstedelen av verdens fattige i 1970, og hvor vil de antageligvis bo i 2015?

5) Hvor mange barn (i prosent) overlever de første fem årene i Afrika sør for Sahara? Hvor mange i OECD-landene?

6) Er det sannsynlig at FN når tusenårsmålet når det kommer til barnedødelighet (barn som dør før de når 5 år)?

Oppsummering: Politikk og demokrati

Forfatter: Gro-Anita Mortensen, Elisabeth Kristoffersen
Oppsummering: Politikk og demokrati (58645)

Her finner du en oppsummering av hva du bør ha lært gjennom arbeidet med dette temaet.

Artikkel 1 i FNs menneskerettighetserklæring fra 1948 lyder slik:
"Alle mennesker er født frie og med samme menneskeverd og menneskerettigheter. De er utstyrt med fornuft og samvittighet og bør handle mot hverandre i brorskapets ånd."

Denne artikkelen blir av de fleste land i verden oppfatta som en universell og grunnleggende rettighet, og er også en forutsetning for demokratiet. Demokrati betyr folkestyre, og for at folket skal kunne styre et land, må nettopp folket være fritt til å bestemme hvordan de vil ha det, hvem de ønsker skal representere dem, og hvilken styreform landet skal ha.

Demokratiet og dets utfordringer

Norge er et representativt demokrati. Det betyr at de som stemmer i Norge, velger representanter fra politiske partier som de ønsker skal representere dem i Storting, fylkesting eller kommunestyre. Norge er også et monarki, et kongedømme. For mange virker det rart at det går an å være et demokrati samtidig som man har en konge som ikke skal velges, men som har arva sin posisjon og oppgaver. Noen ønsker derfor at vi skal gå over til å være en republikk med valgt president, mens andre mener at dagens monarki er uproblematisk i og med at kongen ikke har noen reell politisk makt.

Demokrati er folkestyre. For at folkestyret skal fungere, altså at landet faktisk blir styrt av folket, er det viktig at flest mulig stemmer ved valgene. Dersom valgdeltagelsen er lav, er det bare meningen til noen få mennesker som blir hørt, og da er det ikke et folkestyre i ordets rette betydning. I Norge har det vært et problem at mange førstegangsvelgere ikke bruker stemmeretten. Det er uheldig fordi førstegangsvelgere representerer en gruppe som sjelden blir hørt i politiske beslutningsprosesser. En annen gruppe som har liten politisk makt, er minoriteter og urfolk. For å kompensere for dette ble sameloven vedtatt i 1987 og med det Sametinget oppretta. Sametinget er et rådgivende forvaltningsorgan som ivaretar samenes interesser.

En annen forutsetning for demokrati er at landet er en rettsstat der alle blir behandla likt for loven. I Norge har vi derfor en tredeling av makta. Det vil si at Stortinget har den lovgivende makta og lager lover og reviderer lovverket. Regjeringa har den utøvende makta. Blant annet setter de det Stortinget bestemmer, ut i livet. Den dømmende makta ligger hos domstolene. Med en slik tredeling er det ikke samme instans som lager og gjennomfører lovverket, noe som er med på å sikre rettssikkerheten.

Styreform i Norge

Er du norsk statsborger og over 18 år, kan du stemme ved stortingsvalg og fylkestings- og kommunevalg. Ved et stortingsvalg stemmer du på representanter fra et politisk parti. Det partiet som får flest stemmer, kan danne en regjering. For at en regjering skal ha gjennomslagskraft, må regjeringa ha støtte i Stortinget. Dette kalles parlamentarisme. Dersom et parti alene ikke får flertall i Stortinget, kan de samarbeide med andre partier og danne en koalisjonsregjering. Et eller flere partier kan også sitte i regjering selv om de ikke har støtte av flertallet i Stortinget, dette kalles mindretallsregjering. For at en slik regjering skal få gjennom sakene sine i Stortinget, må de søke støtte fra andre partier fra sak til sak. Dersom regjeringa får flertallet i Stortinget mot seg i en viktig sak, må den gå av. Det er også en konsekvens av parlamentarismen.

I Regjeringa sitter statsministeren og statsråder. Statsrådene er ministre (ledere) for hver sine departement. Departementenes oppgave er å forberede saker og sette i gang det Stortinget og regjeringa ønsker å gjøre.
Men alt blir ikke bestemt av Storting og regjering. I Norge har vi tre forvaltningsnivåer. Det nasjonale er Stortinget og det statlige forvaltningsapparatet, som tar for seg saker som angår hele Norge. Det regionale nivået er fylkeskommunene, og det lokale kommunene.

De politiske partiene

Norge er et land med mange politiske partier som representerer ulike ideologier og verdier. Vi har et flerpartisystem i motsetning til for eksempel USA som har et topartisystem. Det er fordeler og ulemper ved flerpartisystemet. Mange synes det er vanskelig å skille mellom de forskjellige partiene, mens andre lett finner partier som stemmer overens med egen ideologi og verdisett. Fordi vi har mange politiske partier, kan de foreta valg og prioriteringer for oss velgere, og vi har mulighet til stemme på et parti som prioriterer de sakene vi er spesielt opptatt av.

Norsk økonomisk politikk og velferdsstaten

Norge er en velferdsstat som tilbyr sosiale tjenester til alle i samfunnet. De fleste politiske partiene ønsker å videreføre velferdsstaten, men hvordan den skal se ut, og hvordan den skal opprettholdes, er det forskjellige meninger om. Men det er uansett kostbart å drive en velferdsstat, og en forutsetning for å få dette til har vært stor statlig økonomisk styring. Det vil si at vi i Norge betaler forholdsvis mye i skatter og avgifter til staten, som tar på seg oppgavene å fordele ressursene dit det er størst behov for dem, slik at alle innbyggerne for eksempel er sikret et godt helsevesen og en sikker alderdom.

Staten har også innført flere økonomiske tiltak for å sikre innbyggerne i Norge tilgang til ressurser og støtteordninger som skal oppmuntre til å skape økonomisk aktivitet rundt om i Norge. En slik økonomisk politikk kalles blandingsøkonomi. Det er en blanding mellom en økonomi med stor statlig økonomisk aktivitet og privat økonomisk aktivitet. USA er det landet i Vesten med kanskje minst statlig styring av økonomien. Det kalles ofte en privatkapitalistisk økonomi.

De største utfordringene for å opprettholde velferdsstaten er i dag at offentlig sektor er stor og de statlige utgifter høye, og at innbyggerne har stadig større behov og stiller høyere krav.

Internasjonale forhold

Internasjonale forhold - innledning

Forfatter: Inga Berntsen Rudi
Internasjonale forhold – innledning (58637)

Teaser Internasjonale forhold / video
http://ndla.no/nb/node/122388

Makt, konflikter, globalisering, fattigdom og EU - alt dette og mer til hører under temaet Internasjonale forhold. Det er altså et stort tema du skal i kast med nå.

Makt og globalisering

Makt er det første området, og også det som er grunnleggende for å forstå de andre områdene som hører under temaet. Hva er egentlig makt? Og hvem har makt? Vi sier gjerne at makt er evnen til å nå de målene en setter seg – makt er å påvirke andre stater til å få gjennomslag for sin egen stats interesser. I internasjonal sammenheng er det vanlig å skille mellom tre typer makt: militær makt, økonomisk makt og ideologisk makt.

Makt og globalisering er to områder som henger sammen. Globalisering er en prosess som bringer verden tettere sammen. Det vil si at det er et sett av flere prosesser som handler om både økonomi, politikk og kultur. De fleste av oss, enten vi bor i Norge, USA, Indonesia eller Nigeria, er merket av globalisering på en eller annen måte. Har du tenkt over hvordan du merker globaliseringen? Kanskje er det så enkelt som at klærne du bruker, er laget i Kina, at du bestiller DVD-er fra USA, at du spiser mat som wraps eller nudler? Kanskje deltar du også i spill på Internett mot deltakere fra forskjellige land?

Vi skal se på hva som kjennetegner globalisering, men også hvilke utfordringer vi møter i globaliseringsprosessen. For eksempel mener noen at globaliseringen er med på å redusere antall fattige i verden, mens andre mener at det gjør at forskjellen mellom fattige og rike blir større. Vi skal også se nærmere på hva som gjør at noen land er rike, og noen fattige. Når du er ferdig med dette temaet, skal du kunne drøfte tiltak for å redusere fattigdommen i verden.

Konflikt og samarbeid

Rundt om i verden pågår det flere kriger og konflikter. Vi skal se på noen konflikter og på forslag til hvordan man kan løse konflikter på kort og lang sikt. Terrorisme har ofte også sitt utspring i konflikter. Vi stiller spørsmål om hva som kjennetegner internasjonal terrorisme, og vi vil at du skal kunne reflektere over de forskjellige årsakene til terrorisme. Et annet tema som vil bli tatt opp i sammenheng med konflikter, er menneskerettighetene og brudd på disse.

For å løse konflikter må det ofte internasjonalt samarbeid til. Vi skal se på internasjonale aktører generelt og FN spesielt og diskutere hva disse kan gjøre når konflikter oppstår.

En annen viktig aktør når det gjelder internasjonalt samarbeid, er EU. Norge står utenfor EU, men samarbeider mye med medlemslandene, blant annet gjennom EØS-avtalen og andre avtaler direkte med hvert enkelt land. I arbeidet med dette hovedområdet skal du lære mer om EUs mål og styringsorganer, og vi skal diskutere Norges forhold til EU.

Kompetansemål

Her er kompetansemålene for Internasjonale forhold. Bruk dem gjerne som en påminnelse om hva du skal ha lært deg når du er ferdig med å arbeide med temaet.

Mål for opplæringa er at eleven skal kunne:

- definere omgrepet makt og gje døme på korleis makt blir brukt i verdssamfunnet
- definere omgrepet globalisering og vurdere ulike konsekvensar av globalisering
- gjere greie for EUs mål og styringsorgan og diskutere Noregs forhold til EU
- finne døme på ulike typar konfliktar og menneskerettsbrot og drøfte kva FN og andre internasjonale aktørar kan gjere
- gjere greie for ulike forklaringar på kvifor det finst fattige og rike land, og diskutere tiltak for å redusere fattigdommen i verda
- diskutere kjenneteikn på og årsaker til terrorisme

Makt

Introduksjon: Makt

Forfatter: Inga Berntsen Rudi
Introduksjon: Makt (57520)

Størrelsen på et lands militære styrke har noe å si for hvor stor militær makt et land oppfattes å ha i det internasjonale samfunnet.
Fotograf: Lucas Jackson

Makt er et sentralt begrep i Internasjonale forhold – både når det gjelder økonomisk politikk og utvikling, internasjonale organisasjoner og andre samarbeidsarenaer hvor flere stater deltar.

Hva er makt?

Forfatter: Inga Berntsen Rudi
Hva er makt? (4737)

Makt er et vanskelig og omstridt begrep med mange forskjellige definisjoner. I samfunnsfag hører makt under temaet Internasjonale forhold. Vi skal derfor begrense oss til å se på makt i det internasjonale samfunnet.

I det internasjonale samfunnet handler makt om hvilke muligheter man har til å få igjennom sine ønsker og behov. Hvilke interesser et land har i forhold til naturressurser, for eksempel, er med på å bestemme hvordan det landet styrer politikken sin, og hvordan det forholder seg til andre land som er interessert i de samme naturressursene.

Definisjoner

Når vi slår opp i forskjellige oppslagsverk, i bøker og på Internett, finner vi forskjellige definisjoner på makt. Makt kan være vanskelig å definere, men vi kan si at makt er evnen til å nå de målene man setter seg, om det så er mot andres interesser og vilje.

Paxlex om makt / biblio
http://ndla.no/nb/node/1433

I demokratiske stater har man gjerne en tredeling av makt: lovgivende, utøvende og dømmende makt. I det internasjonale samfunnet har vi ikke en slik tredeling, makt får da en annen dimensjon. ”I internasjonal sammenheng betyr makt å påvirke andre stater for å få gjennomslag for sin egen stats interesser og verdier i verdenssamfunnet. I det internasjonale samfunnet er det mindre snakk om å ha rett, men heller om få rett.”

Ny Agenda / biblio
http://ndla.no/nb/node/4734

Dette innebærer at noen blir gitt rett, og maktbruk kan dermed oppleves urettferdig. Noen har bestemt at deres beslutninger er mer legitimeAt noe er legitimt, betyr at det er rettmessig – noe som godtas som lovlig eller selvfølgelig. enn andres.

Det er viktig å skille makt fra autoritet. Hvis man har autoritet, kan man få gjennomslag for sine mål uten at det skjer mot andres vilje. Vi kan si at autoritet er makt med legitimitet. Det er også viktig å huske på at makt ikke bestandig er det samme som tvang. Tvang er bare en av måtene man kan utøve makt på – for eksempel gjennom militær makt. Man kan også utøve makt ved hjelp av overtalelser eller gjennom vareproduksjon og varebytte.

I samfunnsfag er det vanlig å skille mellom tre former for makt: militær, økonomisk og ideologisk makt.

Militær makt

Med militær makt mener vi militære styrker. Størrelsen på et lands militære styrke har noe å si for hvor stor militær makt et land oppfattes å ha i det internasjonale samfunnet. Når vi sier størrelsen her, mener vi ikke bare hvor mange soldater eller våpen styrken har, men også hva slags type våpen. Et land med langdistanseraketter og atomvåpen vil være overlegent et land med et stort antall soldater. De fleste land holder seg med militær makt for å beskytte seg selv mot angrep utenfra. Militær makt kan også brukes som en trussel eller til konkret å gå til angrep på andre land. I tillegg kan militær makt brukes i borgerkriger. FN-pakten sier at det bare er FNs sikkerhetsråd som har rett til å bruke militær makt i internasjonale konflikter. En annen stat kan derimot bruke militær makt i selvforsvar. FN-pakten understreker at det er forbudt med angrepskrig.

Da USA invaderte Irak vinteren 2003, var det uten støtte fra FN. USAs argument var at det fantes masseødeleggelsesvåpen i Irak, og at landet samarbeidet med terrornettverket Al Qaida. I forkant hadde FNs våpeninspektører blitt utvist fra landet. Likevel var blant annet både Frankrike og Russland i Sikkerhetsrådet imot en invasjon. Invasjonen var dermed i strid med folkerettenFolkerett er rettsregler som er bindende i forholdet mellom stater. Man regner også med at enkeltpersoner (individer) og internasjonale organisasjoner kan være bundet av folkeretten. siden USA ikke var blitt angrepet av Irak først.

Folkets frigjøringshær Kina
Fotograf: Det amerikanske forsvarsdepartementet

Irak / biblio
http://ndla.no/nb/node/4735

Økonomisk makt

Økonomisk makt er oftest knyttet til rikdom og fordeling av goder. Økonomisk makt kan blant annet være basert på adgang til naturressurser eller kontroll over produksjonsmidler. Et eksempel på utøving av økonomisk makt er å boikotte et lands varer. Rike land kan også inngå avtaler med fattige land og få betingelser som er bedre for de rike, ved å true med å holde tilbake utviklingshjelp.

Hvis et land sitter på store ressurser, for eksempel i form av matvarer eller naturressurser som olje eller gass, kan det landet bruke makten sin til å bestemme hvordan disse ressursene skal fordeles. Om man arbeider sammen med andre land som produserer de samme varene eller har de samme ressursene, får man enda større makt. For eksempel er mange av de oljeproduserende landene i verden med i den internasjonale organisasjonen OPEC (Organization of the Petroleum Exporting Countries). OPEC har eksistert siden 1960 og består blant annet av Algerie, Indonesia, Irak, Kuwait, Nigeria og Saudi-Arabia. OPECs mål er å koordinere og forene oljepolitikken til medlemslandene slik at man kan sikre det de kaller rettferdige og stabile priser, og effektiv, økonomisk og stabil produksjon av olje.

Oljeplattform
Opphavsmann: Chad Teer

OPEC - brief history / biblio
http://ndla.no/nb/node/4736

Sagt på en enklere måte: OPECs mål er å begrense den samlede produksjonen slik at prisene holdes oppe. OPECs innflytelse på oljeprisene har minket blant annet på grunn av oljefunn i områder utenfor OPEC, som i Nordsjøen. OPEC har også vært gjenstand for kritikk på grunn av sin innflytelse på markedet.

Ideologisk makt

Ideologisk makt er makt over tanker, verdier, følelser og selvoppfatning. Vi kan si at det handler om å kunne påvirke andre uten å bruke økonomisk eller militær makt. Den ideologiske makten ligger i de begrepene som gir mening til verden omkring oss.

NOU 2003:19 Makt og demokrati / biblio
http://ndla.no/nb/node/1446

Vi kan si at ideologisk makt er en form for myk makt eller ”overtalelsens makt”. En aktør kan bruke felles verdier og tanker for å oppnå støtte og på den måten ha ideologisk makt.

Den kalde krigen mellom 1945 og 1991 var en ideologisk krig mellom øst og vest. Det ble ofte kalt en kamp mellom kommunisme og kapitalisme, selv om dette er en kraftig forenkling. Kommunisme er en politisk ideologi, mens kapitalisme er et økonomisk system. Det kommunistiske og planøkonomiske Sovjetunionen hadde ideologisk makt i Øst-Europa og brukte ideologien for det den var verdt. Det samme gjorde det demokratiske og kapitalistiske USA innenfor sin interessesfære i Vesten. Det ble en kamp mellom forskjellige økonomiske systemer, politiske ideer, normerEn norm er en regel eller et prinsipp som forbyr eller tillater en handling eller handlemåte. Det er en felles oppfattelse av hva som er godtatt eller ikke i et samfunn. Vi kan si at en norm er en rettesnor for hvordan vi skal oppføre oss. Normer kan være både formelle, nedskrevne lover og regler og uformelle og uskrevne. For eksempel har vi normer for bordskikk som ikke er skrevet ned. og kulturelle uttrykk.

Hammer og sigd
Opphavsmann: Zscout370

For å lære mer om hvem som utøver makt, må du lese artikkelenMaktaktører.

Maktaktører

Forfatter: Inga Berntsen Rudi
Maktaktører (1557)

Vi er alle medlemmer i verdenssamfunnet, men vi blir gjerne delt inn i forskjellige grupper av aktører, og noen av disse gruppene har større innflytelse eller makt. Det er også forskjeller på hvor stor makt man har innenfor sin gruppe. Aktørene kan spille en rolle på forskjellige arenaer.

Stater er viktige aktører i verdenssamfunnet. I dag finnes det over 200 stater i verden, og de fleste av dem er medlem av FN. Stater kan operere på egen hånd eller i organisasjoner. Det er mange forskjellige organisasjoner i verden. Noen av dem er verdensomspennende, slik som FN og Det internasjonale pengefondet, mens andre er regionale, slik som EU og NATO.

De organisasjonene som er nevnt over, har stater som medlemmer og kjemper for statenes interesser på blant annet militære og økonomiske områder. Men det finnes også en annen type organisasjoner, nemlig de ideelle. Eksempler her kan være Røde Kors, Amnesty International og OSSE (Organisasjonen for sikkerhet og samarbeid i Europa). Dette er organisasjoner som jobber for å styrke verdier som demokrati, fred og menneskrettigheter i verdenssamfunnet, og som hjelper mennesker i nød. Både stater alene og organisasjoner har makt.

Røde Kors og Røde Halvmåne
Fotograf: Tim Tabor

Flernasjonale selskaper er en annen gruppe aktører i verdenssamfunnet. Dette er selskaper som har kontorer eller fabrikker i flere land. Flernasjonale selskaper kan ha mye makt i og med at de gjerne har mange hundre tusen ansatte og budsjetter større enn staters nasjonalbudsjetter. Noen norske selskaper er også flernasjonale, for eksempel Statoil og Elkem. Statoil er representert i ca. 40 land verden over.

Organiserte kriminelle, ofte kalt mafia, er et stort problem på den internasjonale arenaen, og representerer en egen gruppe maktaktører. Disse kriminelle gruppene driver blant annet med våpensalg og organisert prostitusjon og menneskesmugling. Andre grupper vi ofte ser på som utpreget negative, er de forskjellige terrorgruppene. Al Qaida, som tok på seg ansvaret for terroraksjonene mot USA 11. september 2001, er en slik gruppe. Likevel vil tilhengerne av Al Qaida gi et bilde av en ideell organisasjon som forsvarer hellige verdier mot angrep fra Vesten.

Spektrum / biblio
http://ndla.no/nb/node/4741

Alle disse aktørene bruker de forskjellige typene makt for å oppnå sine mål. Det kan være enten militær, økonomisk eller ideologisk makt, eller en kombinasjon av disse.

Makt

Forfatter: Inga Berntsen Rudi
Makt (1526)

Disse oppgavene er knyttet til artiklene som ligger på undertemaet Makt. Artiklene finner du under Relasjoner til høyre på siden.

1. Hva er din forståelse av makt? Bruk dine egne ord.

2. a) Definer makt i internasjonale forhold.
b) Gi minst tre eksempler på bruk av makt i internasjonale forhold. Eksemplene skal være innenfor hver sin maktkategori: økonomisk makt, militær makt og ideologisk makt. Prøv å finne andre eksempler enn de som finnes i tekstene her på NDLA.
c) USAs invasjon av Irak var i strid med FN-pakten. Har du flere eksempler på bruk av militær makt som har vært i strid med FN?

3. Hvordan kan makt løse konflikter? Kom med eksempler og forklar hvordan makt hjalp til med å løse konflikten. Du må også definere hva slags type makt det er snakk om.

4. Har du eksempler på at bruk av makt har forverret en konflikt? Her vil vi ikke bare ha eksempelet, men også en forklaring på hvorfor du mener makt har forverret konflikten. Det kan være ulike meninger om hva bruken av makt har ført til. Kom gjerne med flere holdninger til spørsmålet. Husk å definere hva slags type makt det er snakk om.

Tror ikke på en verdensregjering

Forfatter: Trude Løvskar, Senter for nye medier, Høgskolen i Bergen
Samfunnskontrakten: Tror ikke på en verdensregjering (84171)

Video samfunnskontrakten: Tror ikke på en verdensregjering / video
http://ndla.no/nb/node/86044

Det er i alle lands felles interesse å ta vare på miljøet på kloden vår. Samtidig er hvert enkelt land interessert i å bidra minst mulig fordi det er dyrt! – Her står sterke krefter mot hverandre, og det blir vanskelig å få gjort noe fort og effektivt for å ta vare på miljøet. Noen mener at den beste løsningen på dette problemet vil være en "verdensregjering" som kan skjære gjennom og få ting gjort, sier forskeren Hugo Stokke, men han selv har ikke tro på en slik løsning.

Teorien om samfunnskontrakten beskriver forholdet mellom individet og staten som en tenkt avtale/kontrakt som forplikter begge parter.

Teorien om samfunnskontrakten brukes i mange ulike sammenhenger der forskere vil forklare hva som skjer i forholdet mellom enkeltindividene i et samfunn og det fellesskapet som de er en del av.

– Teorien om samfunnskontrakten handler om å forklare hvordan individene er tjent med å organisere seg i stater. De inngår i slike fellesskap for å hindre en "alles kamp mot alle", ifølge filosofen Thomas Hobbes. Overfører vi denne tankegangen til globale forhold blir logikken slik: For å hindre en "alles kamp mot alle" mellom statene i verden vil man være tjent med å inngå avtaler, kanskje til og med en verdensregjering.

Hugo Stokke er forsker ved Christian Michelsens Institutt i Bergen, og han arbeider med oppfølgingen av ulike internasjonale avtaler som blir gjort gjennom FN. Stokke har mer tro på et mangfold av slike avtaler enn på en verdensregjering.

– De som har gått lengst i retning overnasjonalt samarbeid er EU-landene, sier Stokke. De vedtakene som gjøres i EUs ministerråd er bindende. Og hvis et land har lover som ikke er i tråd med et slikt vedtak, blir de pålagt å endre disse. Vi ser at EU-landene har avgitt en god del av sin suverenitet, sin selvråderett, for å få del i de godene som samarbeidet gir.

EU er den organisasjonen som har gått lengst i overnasjonalt samarbeid. Her er Tysklands forbundskansler, Angela Merkel, på en pressekonferanse etter et EU-toppmøte i Brüssel.
Fotograf: GEERT VANDEN WIJNGAERT

– Slik vil det alltid være med overnasjonale avtaler og organer – den enkelte stat får mindre selvråderett. Og dersom vi skulle ha en global stat med egen regjering måtte de enkelte statene avgi svært mye av sin suverenitet. Det tror jeg ikke vi er tjent med, selv om det kanskje ville gjøre det mulig å løse miljøproblemer på en mer effektiv måte, sier Stokke. Han ser ikke for seg at det vil være mulig å styre en global stat demokratisk, til det vil den være for stor og tungrodd, og mange stater i verden har andre ideologier de heller vil følge. – Å bevege seg bort fra demokratiet vil være en farlig vei, sier Stokke.

– Det finnes grader av overnasjonal styring: La oss tenke oss en skala med en global regjering i den ene enden og et anarki mellom stater i den andre. Et sted midt på denne skalaen finner vi et system med et mangfold av avtaler mellom stater, der noen er regionale og noen globale. Et slikt system mener jeg vi er best tjent med. Det er et slikt system vi har i dag. Han nevner EU og NATO som eksempler på regionalt samarbeid og FN som et globalt samarbeid.

Stokke viser til hvordan avgivelse av suverenitet skjer gjennom FNs konvensjoner:
– Når et land ratifiserer ("skriver under på") en FN-konvensjon, forplikter dette landet seg til å følge denne gjennom lov og praksis. Barnekonvensjonen, som Norge har ratifisert, har forrang dersom det er strid mellom konvensjonen og annen norsk lov. – Den typen internasjonale avtaler som gjøres gjennom FN er helt nødvendige for at vi skal få bukt med store og verdensomspennende problemer, sier Stokke. Han jobber for tiden med et prosjekt som går ut på å kartlegge menneskehandel.
– "Human trafficking", som dette kalles, er et eget punkt under den FN-konvensjonen som handler om bekjempelse av organisert kriminalitet. Vi ser på hvordan de enkelte landene følger opp arbeidet med dette globale problemet innenfor sine egne territorier.

Stokke understreker at det systemet vi har i dag har mange svakheter og at det må forbedres og bygges ut. – Og vi har alltid det problemet at enkelte store og mektige land heller vil operere på egen hånd enn å delta i forpliktende samarbeid med resten av verden.

Midøsten 2013: På vei mot hva?

Forfatter: Ivar Windheim
Midtøsten 2013: På vei mot hva? (83618)

En ung tunisier brente seg selv til døde i protest mot styresmaktene, samfunnsutviklingen og egne levekår. Dette ble gnisten som i 2011 tente opprøret i Tunisia, og som siden spredte seg til land etter land: Egypt, Libya, Jemen, Bahrain, Syria, Jordan ... Høsten 2013 er det mange som heller enn å betegne utviklingen "den arabiske våren" omtaler den som "den arabiske høsten" eller "den arabiske vinteren". Utviklingen – først og fremst i Syria og etter hvert i Egypt – har fått mange til å vise til historien om revolusjoner som sporet av.

To år etter de første opprørene har flere regimer falt, og nye styrende har fått prøve seg – flere etter å ha blitt mer eller mindre demokratisk valgt inn i en maktstilling. I Tunisia og Egypt skjedde maktovergangen uten altfor mye voldsbruk og blodsutgytelse – i første omgang. I Libya, Syria og i Jemen ble voldsbruken langt mer omfattende. Bare i Syria har mer enn 100 000 mennesker per 1. august 2013 mistet livet i det som etter hvert har utviklet seg til full borgerkrig – en krig som høsten 2013 synes uten ende. Også i Libya utviklet opprøret seg til borgerkrig med sterk internasjonal innblanding og tusener drepte.

Hva menes med Midtøsten?

Midtøsten blir her brukt som en samlebetegnelse på det egentlige Midtøsten og Nord-Afrika. Viktige fellestrekk for området er **arabisk språk,** noenlunde felles **historie** og **islam**. Midtøsten i streng forstand vil si landene på den arabiske halvøya samt Egypt, Irak, Jordan, Syria, Libanon, Det palestinske området og Israel. Noen inkluderer Tyrkia og/eller Iran.

Forhistorie

Også i Midtøsten må forholdene og utfordringene i dag ses i sammenheng med historien. Noen av de første "høykulturene" oppsto i Midtøsten: i Mesopotamia (dagens Irak) og Egypt samt i Persia. Her har også de tre store monoteistiske religionene – jødedom, kristendom og islam – sitt utspring.

Sitat fra Tunisia:

"Vi demonstrerer fordi vi ønsker verdighet. Vi vil ikke lenger måtte være avhengig av politiske tjenester eller bestikkelser for å få jobb; vi trenger å rense opp i systemet vårt."

Bouazizi: The Man Who Set Himself and Tunisia on Fire / biblio
http://ndla.no/nb/node/83664

Nærmere vår tid ser vi at nær sagt hele området har en fortid som kolonier, blant annet under det ottomanske imperiet og under europeiske stormakter – Storbritannia, Frankrike og Italia. Kolonimaktene trakk ofte nokså tilfeldige grenser mellom det som ble nye nasjonalstater.

FNs delingsplan fra 1947 og dernest opprettelsen av staten Israel i 1948 har bidratt til et vedvarende høyt spenningsnivå i området.

De enorme olje- og gassressursene har lenge tiltrukket seg andre staters ønske om kontroll og makt i området. Midtøsten sitter på mer enn to tredeler av verdens kjente oljereserver.

Opprøret i 2011 – hvorfor?

Hvorfor gjorde folk opprør over store deler av den arabiske verden fra 2011 og utover? For å svare på det er det lurt å skille mellom situasjonsbestemte, *utløsende* årsaker og *bakenforliggende*, strukturelle årsaker som har fått utvikle seg over lengre tid, ja ofte gjennom tiår eller enda lenger.

Protester i det nordlige Libanon til støtte for opprøret i Syria. Bildet er tatt 5. august 2011.

Årsaksbildet varierer likevel fra land til land – både ut fra noe ulike historiske forutsetninger og noe forskjellige samfunnsforhold og styresett. Tross viktige fellestrekk og samlende faktorer som språk og felles historie er den arabiske verden ikke så enhetlig som noen tror.

Midtøsten - ikke bare ensartet

SITUASJONSBESTEMTE, UTLØSENDE ÅRSAKER: I mangt og mye syntes opprørene å være temmelig spontane; det virket i liten grad å stå organiserte revolusjonære bak. Det var rett og slett folkelig misnøye og raseri – opparbeidet over mange år – som lå til grunn. Samtidig spilte nok en bølge- og smitteeffekt inn. Folk ble revet med av å se at det nyttet i andre land, først i Tunisia og deretter i Egypt.

Graffiti i Kairo i Egypt, som viser en knyttet neve: "Revolusjon 25. januar". Symbolet og teksten viser til 25. januar 2011, da opprørerne i Egypt fikk viljen sin idet president Hosni Mubarak trakk seg.

Den 8. august 2011 fikk demonstrantene i Jemen beskjed om at president Ali Abdullah Saleh, som i det siste har hatt tilholdssted i Saudi-Arabia, ikke vil returnere til landet. Det førte til stor glede.

Sharialover

Sharialover er religiøse lover innenfor islam (deler av dem finnes bare muntlig), som er tuftet på tradisjonelle påbud og forbud i Koranen og på skriftlærdes tolking og utlegging av dem. Sharialovene skal være en veiviser for den enkelte muslim. Straffemetodene synes i enkelte områder å være svært strenge – i alle fall sett med moderne, vestlige øyne: steining, pisking, avkapping av hender. Enkelte islamister ønsker at statlig lovgivning skal bygge på sharialover.

Gnisten i Tunisia ble én utløsende årsak. Opprørerne i

Ressursrike versus ressursfattige land

I noen arabiske land – Saudi-Arabia, Emiratene, Oman – har styresmaktene kunnet spille på store oljeinntekter og drive en splitt-og-hersk-politikk ved å dele ut "gulrøtter" til sine støttespillere. De økonomiske forutsetningene varierer altså mellom landene. Noen land stiller med bedre forutsetninger enn andre for å takle de voldsomme økonomiske problemene som Midt-Østen står overfor. I den ene enden av skalaen finner vi lavinntektslandene i regionen – Somalia, Sudan og Jemen. Mellominntektslandene er Algerie, Egypt, Jordan, Libanon, Libya, Marokko, Palestina, Syria og Tunisia. I den andre enden finner vi høyinntektslandene Bahrain, Kuwait, Oman, Qatar, Saudi-Arabia og De forente arabiske emirater.

Religiøst mangfold versus ensartethet

Mens noen land er temmelig religiøst ensartete, er andre det ikke. I det religiøse lappeteppet Libanon er en stor del av befolkningen kristne (cirka 40 prosent), og på muslimsk side er sjia- og sunnimuslimer omtrent jevnstore. Også i Syria og Irak er det religiøse mangfoldet påtakelig. Og især i Libanon og Syria finnes det en rekke mindre retninger innenfor hver av de to hovedretningene. I det overveiende sunnimuslimske Egypt utgjør en kristen, koptisk minoritet cirka ti prosent av befolkningen.

I land med betydelige, fastlåste religiøse skiller kan opprørere møte større problemer med å få oppslutning dersom de bare kommer fra én av gruppene. Eventuelt kan et opprør utarte til sekteriske konflikter der opprørsgrupper ikke samarbeider, men nærmest bekjemper hverandre like mye som det sittende regimet.

Akkurat som innenfor kristenheten med skiller mellom protestanter, katolikker og ortodokse finner vi et hovedskille også blant muslimer – mellom sjiamuslimer og sunnimuslimer. Skillet går tvers gjennom flere land, men kanskje først og fremst mellom land, med Saudi-Arabia som leder for sunnier og det ikke-arabiske landet Iran som leder for sjiaer.

Etnisitet – forskjellige etniske grupper

Langt de fleste menneskene i Midøsten og Nord-Afrika er arabere. Det gjør at flere av landene i området er ganske etnisk ensartete. Men det finnes også andre etniske grupper som i noen land utgjør en ganske stor andel av befolkningen. Både i Tyrkia, Iran, Irak og Syria utgjør kurdere en betydelig del, mens berbere gjør det samme i Algerie og Marokko. Både Iran og Tyrkia er ikke-arabiske land, og især Iran er et etnisk lappeteppe med mange etniske grupper.

Krigstrøtthet versus kamplyst

I flere land i Midtøsten er folk flest så utmattet av nylige kriger at de sannsynligvis ikke orker mer strid: Både Algerie, Irak, Libanon og Sudan har nylig opplevd langvarige, blodige kriger.

Tunisia viste at det nyttet å ta opp kampen. De viste at det faktisk er mulig å kvitte seg med makthavere man er misfornøyd med. En annen utløsende årsak så vi når fredelige demonstrasjoner ble møtt med voldsom brutalitet fra sikkerhetsstyrker og dermed "trigget" demonstrantenes følelse av urettferdighet. Når noen fikk til regimeendringer, sporet det andre til handling. Enda en utløsende og tidsavgrenset årsak var at matvareprisene i Midtøsten hadde økt sterkt i løpet av de siste årene.

BAKENFORLIGGENDE, STRUKTURELLE ÅRSAKER: Disse årsakene kan det i første omgang være lurt å dele i INTERNE (punktene A–C under) og EKSTERNE (punktene D–E under). Som begrepene sier, sprang de dels ut av varierende forhold og trekk innad i de arabiske samfunnene, og dels ut av internasjonale maktforhold – forhold utenfor de arabiske landene. Mange av disse trekkene og årsakene forsvinner ikke fra det ene året til det neste – de vil kunne fortsette å virke også etter at nye og eventuelt mer demokratiske krefter har kommet til makten.

A. DEMOGRAFISKE FORHOLD: En sterk befolkningstilvekst og svært lav gjennomsnittsalder hadde lenge stilt de arabiske landene overfor en kjempeutfordring med en ungdomsbølge og mange yngre som ikke fikk jobb eller utdanningsplass. Arbeidsløsheten var og er med andre ord høy. Slikt utvikler seg raskt til en "sosial bombe" i de fleste samfunn.

B. MAKTFORHOLD: Arabiske samfunn har lenge vært preget av store økonomiske og sosiale forskjeller, utstrakt korrupsjon og mangel på demokrati:

Enorme økonomiske og sosiale forskjeller kommer til syne på svært mange hold i den arabiske verden. Store deler av befolkningene lever i fattige kår, til dels i ekstrem fattigdom. Det råder liten vilje i de politiske og økonomiske elitene til å fordele godene mer sosialt rettferdig. Et slikt bilde lar seg ikke endre bare på noen få år med vårløsning. Og i en rekke land har det vært økonomisk nedgang over flere år. Denne situasjonen er forsterket gjennom de siste årenes uro og krig i flere av landene. Tross ganske høy økonomisk vekst i enkelte land i de siste årene fram til 2011 kom likevel lite av veksten folk flest til gode. De styrende har ofte satt særinteresser foran fellesskapets beste. I tråd med dette har korrupsjon og utstrakt selvberikelse i elitene vært ødeleggende innslag i samfunnsøkonomien. Samtidig har korrupsjonen forplantet seg nedover i systemene og bidratt til å gjøre hverdagen surere for folk flest.

Som gruppe er Midtøsten-landene fremdeles i 2013 kjennetegnet av mangel på demokrati og ytringsfrihet og av å ikke fungere som rettsstater. Også dette vil det ta mange år å rette på – vedvarende opplæring trengs. Viktige trekk i dette bildet er langvarig unntakstilstand og enorme undertrykkingsapparater sammen med omfattende brudd på menneskerettighetene. Politisk makt gikk ofte i arv innenfor familiedynastier, som Mubarak, Assad og Gaddafi. Viktige posisjoner ble gjerne gitt til familie, venner og støttespillere. Noen ledere søkte riktignok å øke sin legitimitet gjennom valg som ble arrangert, men som ikke var demokratiske.

Mange arabiske regimer har tenkt mest på selv og klamret seg til makten. Dermed er nasjonalt samhold og tillit blitt svekket og nødvendige investeringer for framtiden (infrastruktur, modernisering m.m.) i liten grad blitt gjennomført. Denne politikken for status quo – å opprettholde det bestående – vedvarte med stor støtte fra Vesten. Eliter har tilsynelatende vært mer lydhøre overfor Vesten enn for egne befolkninger. Mange islamister og andre muslimer ble lei av egne eliter som de mente spilte på lag med "de vantro" i Vesten. Eliter som ikke ønsker å gi fra seg makten på demokratisk vis, holder seg dessuten gjerne med oppblåste, brutale sikkerhetsapparater. Dette har lagt en klam hånd over initiativ og bidratt til stillstand. I tillegg har det tappet det enkelte land og vridd ressursbruken sterkt. Sikkerhetskostnadene har vært urimelig høye, mens sektorer som helse, utdanning og infrastruktur er blitt sultefôret.

C. MEDIEREVOLUSJON også i Midtøsten: Især har satellitt-tv-kanalen Al Jazeera (sender fra Dubai i Qatar) medvirket til å avsløre udemokratiske og korrupte makthavere. Mediene formidler samtidig inntrykk utenfra av hvordan godt styresett og gode levekår kan være. Slik beredte de grunnen for det som skulle bli den arabiske våren. Sosiale medier som Facebook, YouTube og Twitter har bidratt til opprørene, som også er blitt omtalt som ungdomsopprør: Informasjon spres raskt og billig med bilder, mobilisering blir langt enklere, og nyheter blir spredt hurtig også til utlandet for å mobilisere støtte og ytre press derfra. De sosiale mediene og bedre informasjonsflyt er kommet for å bli og vil påvirke situasjonen også etter tilbakeslagene i Egypt i 2013.

D. YTRE MAKTFORHOLD: For å sikre seg selv stabile og billige leveranser av olje og gass har omverdenen, først og fremst vestlige land med USA i spissen, lenge sett seg best tjent med stabilitet og status quo i Midtøsten. De har derfor støttet udemokratiske, undertrykkende og korrupte makthavere. Dermed har de bidratt til å blokkere for modernisering og demokratisering. Siden USA og Vesten slik har holdt en beskyttende og støttende hånd over upopulære eliter, har de fått dårlig omdømme hos arabere flest. I tillegg har vestlige ledere ofte sagt en ting, men gjort noe ganske annet – talt varmt for menneskerettigheter, men samtidig støttet undertrykkere. Dette har ytterligere svekket deres dårlige omdømme hos den arabiske grasrota. Utstrakt salg av vestlige våpen til land i Midtøsten har heller ikke bidratt positivt til Vestens omdømme.

E. USA–ISRAEL: Særlig for USA har et mål om å lette trykket mot landets nære allierte i området – Israel – spilt inn. Det råder frykt for at nye styrende som er mer villige til å lytte til den palestinskvennlige arabiske grasrota, vil bli et mer krevende nabolag for Israel.

2013: Kommer den arabiske våren på sporet igjen?

Mye syntes å gå opprørernes vei i starten. Gamle, udemokratiske regimer ble kastet, og noenlunde rimelig demokratiske valg og folkeavstemninger ble avholdt. Men så begynte det å butte imot: I Syria utviklet opprøret seg ikke til et regimeskifte, men til en drepende, polariserende og ødeleggende borgerkrig som ingen ser noen snarlig ende på, en borgerkrig med sterke innslag av folk utenfra, folk som ser seg tjent med ustabilitet, og som delvis puster til ilden.

I Egypt kom nye styrende til makten ved demokratiske valg for etter hvert å bli møtt med et opprør nummer to – nå mot en valgt regjering og president – og militærkupp. De valgte fikk aldri sjansen til å stå til ansvar ved et nytt valg. Og de som prøvde å stå opp og forsvare sine valgte ledere, ble meid ned i hundretall av sikkerhetsstyrker minst like brutale som under Mubarak. Var de nye styrende med Det muslimske brorskapet i spissen selv for lite demokratiske? Unnlot de å bry seg om mindretallets rettigheter, i motsetning til slik det bør være i et demokrati? Var de for lite kompromissberedte? Prøvde de å tre sharialover ned over hodet på en befolkning der svært mange ikke hadde gitt dem mandat til det? Hadde de for dårlige styringsodds i en tid med økonomisk nedtur? Ble de gamle elitene i for stor grad sittende i posisjoner der de kunne trenere og undergrave beslutninger fra de nye styresmaktene? Kan den urovekkende utviklingen i Syria og Egypt øke kompromissviljen i Libya og Tunisia, som begge opplever en uavklart situasjon med hyppige innslag av voldsbruk? I hvor stor grad har brustne forventninger spilt med i det som sommeren 2013 ble det andre opprøret i Egypt? Hvorfor støtter vestlige land så svakt opp om dem som i Egypt har prøvd å forsvare sin demokratisk valgte president? Hvorfor fordømmes ikke den brutale militære framferden i klarere ordelag? Spørsmålene er mange, og svarene er foreløpig få og usikre.

Det kan være grunn til å trekke fram den gamle historiske lærdommen om at slett ikke alle opprør fører fram. Kan likevel opprørerne ha omskapt forholdet mellom styrende og styrte? Vil de styrende i framtiden bli nødt til å lytte mer til egne befolkninger? Bare dette vil være et betydelig framskritt i den arabiske verden. Kan vi tro på de militære makthaverne i Egypt når de sier at de bare ønsker å fungere som en overgangsregjering for å gjenopprette ro, og at de da snart vil gi fra seg makten til valgte politikere? Kan vi håpe at eventuelle nye demokratisk valgte ledere i Egypt i større grad vil lytte til og ta hensyn til alle hovedgrupperinger i folket?

Om den arabiske våren skal komme tilbake på sporet, vil i stor grad avhenge av større vilje til kompromiss både hos styrende og styrte. Og ikke minst: De styrende må bidra til å heve levestandarden for folk flest i den arabiske verden. Da må de redusere arbeidsløsheten, bygge ut kommunikasjoner, vannforsyning og annen infrastruktur. Det blir ikke enkelt i en tid med økonomisk nedtur både i Midtøsten og i de fleste landene rundt.

Retten og makta

Forfatter: Ole Steinar Tøtlandsmo
Retten og makta (8364)

I 1940, da tyskerne angrep Norge, brøt viktige deler av det sentrale politiske systemet sammen. En av de første krigsdagene gled tyske lasteskip inn på havna i Kristiansand og begynte å losse krigsutstyr. Lamslåtte samlet folk seg på kaia for å følge lossinga. En av originalene i byen dukka også opp og lurte på hva som var på gang. ”Vet du’kke at tyskaran he invadert Norge?” sa en i mengden. Da kom det kjapt fra originalen: ”Ja, men kan mi’kke la møndighedan ta seg a’ det?”

Denne vesle historien kan kanskje illustrere forskjellen mellom en nasjonal og en internasjonal tenkemåte, og viser hvordan retten (les loven) kan bli erstattet av makta. La oss derfor se på noen grunnleggende forskjeller mellom det nasjonale og det internasjonale samfunnet.

Retten

Rettstilstanden i det internasjonale samfunnet (verdenssamfunnet) er svært forskjellig fra det nasjonale.

- Det nasjonale – eksempelvis det norske – er et lovregulert rettssamfunn.
- Det internasjonale er preget av manglende felles lovverk og overordnet styring.

Det nasjonale, lovregulerte rettssamfunnet

I et rettssamfunn, som det norske, har vi et sentralt politisk system bestående blant annet av en lovgivende, en dømmende og en utøvende makt.

- Den lovgivende makta vedtar lovene, og disse lovene må alle landets innbyggere forholde seg til.
- Den dømmende makta er domstolene. Dersom noen bryter lovene, blir vedkommende dømt og straffet.
- Den utøvende makta er regjeringa, den har ansvar for at lovene blir gjort gjeldende i samfunnet. Den sørger for at lovene blir overholdt, eksempelvis ved hjelp av politiet, at lovovertredere får prøvd saken sin for en uavhengig domstol, og at lovovertredere gjennomfører den straffen domstolen ilegger dem. Derfor har vi et fengselsvesen.

Det internasjonale samfunnet

Det internasjonale samfunnet mangler felles grunnverdier og regler som det store flertallet av stater kan slutte seg til. Om vi sammenligner dette samfunnet med det norske samfunnet, finner vi flere forskjeller:

- I det internasjonale samfunnet finnes det ingen internasjonal lovgivende makt som kan vedta lover og regler som forplikter alle stater i verden. Det finnes kun organisasjoner eller nettverk av samarbeidende land som har blitt enige om forskjellige avtaler og regler seg imellom. Disse avtalene og reglene kalles vanligvis ”folkeretten”.
- I det internasjonale samfunnet finnes det heller ikke noe internasjonalt lov- eller regelverk som forplikter alle statene i verden. Folkeretten, de lover og regler landene seg imellom har bundet seg til å følge, forplikter kun de landene som har undertegnet de enkelte avtalene. Dermed blir folkerett et slags frivillig regelsystem, der stater sammen lager lovene og reglene og lover å følge dem. Et eksempel er FNs konvensjon for barns rettigheter, som gjelder for alle verdens land – uten USA og Somalia, som ikke har undertegnet den (per 2008).
- I det internasjonale samfunnet har vi heller ingen internasjonal domstol som forplikter alle stater i verden. Det finnes noen internasjonale domstoler, eksempelvis den europeiske menneskerettighetsdomstolen i Strasbourg og den internasjonale domstolen i Haag. Men den som eventuelt blir dømt, er ikke forpliktet til å følge dommen, med mindre den dømte har anerkjent domstolens rett til å dømme.
- I det internasjonale samfunnet har vi ingen formell internasjonal utøvende makt: I utgangspunktet er alle stater suverene, og ingen stat har lov å bestemme over en annen. Ingen domstol eller instans kan straffe en stat som eksempelvis bryter folkeretten, og en slik dom er ikke rettslig bindende, med mindre de som blir dømt, anerkjenner domstolens rett til å dømme dem. Det finnes ikke noe ”internasjonalt

politi” som automatisk griper inn og sørger for at statene følger de dommene de får mot seg.

Makta rår

Som vi ser, er det vanskelig for stater og selskaper å sette sin lit til internasjonale lover og regler dersom man vil operere i det internasjonale samfunnet. For å sikre seg må man ha – eller skaffe seg – makt, enten alene eller i samarbeid med andre. I det internasjonale samfunnet er det mindre snakk om å ha rett, men heller om å få rett. Med det mener vi at mektige stater og selskaper kan ta seg til rette på bekostning av mindre stater, og de kan bruke maktmidler til å overtale og tvinge svakere stater.

Det er for så vidt legitimtAt noe er legitimt, betyr at det er rettmessig – noe som godtas som lovlig eller selvfølgelig. for en stat å forfølge sine egne egoistiske mål, selv om det vil føre til ulemper for andre stater. De politiske lederne må først og fremst ta hensyn til interessene til landets egne borgere.

Lenge før terrorangrepet 11. september i 2001 hadde amerikanske myndigheter latt utarbeide en rapport om framtidas trusselbilde. Denne rapporten utpekte stater som i framtida muligens kunne true USA. Disse statene gikk under navnet ”Ondskapens akse”. Irak var en av statene i denne aksen. Rapporten lå på is helt til etter 11. september. Da pusset kretsen rundt Bush støvet av rapporten, men nå ble anklagene mot Saddam Husseins Irak utvidet fra trussel mot USAs sikkerhet til trussel mot verdensfreden. Amerikanerne hevdet at det irakiske regimet var en trussel fordi:

- Saddam hadde masseødeleggelsesvåpen.
- Saddam samarbeidet med terrororganisasjonen Al Qaida.

Bush-administrasjonen mente nå at verden måtte stå sammen med USA og knuse Saddam for på den måten å fjerne den irakiske terrortrusselen mot verdens sikkerhet. På den måten ble ønsket om å fjerne Saddam også en del av krigen mot terror. Amerikanerne klarte imidlertid ikke å få tilstrekkelig støtte i FN for synet sitt. USA gikk derfor til krig mot Irak uten mandat fra FN, men amerikanerne ble støttet av blant annet Storbritannia, Spania, Danmark og Polen. I ettertid vet vi at de såkalte ”bevisene” for irakiske masseødeleggelsesvåpen var fabrikkerte. Og det er heller ikke bevist at Saddam Hussein samarbeidet med Al Qaida.

Dette er et godt eksempel på hvordan stater med makt kan ta seg til rette i verdenssamfunnet.

Globalisering

Introduksjon: Globalisering

Forfatter: Gro-Anita Mortensen, Inga Berntsen Rudi
Introduksjon: Globalisering (57521)

Fattigdom er en av de største utfordringene i det globaliserte samfunnet.

Fotograf: Zoriah

Dette temaet vil ta for seg begrepet globalisering. Vi vil drøfte ulike utfordringer globaliseringsprosessen medfører. En hovedutfordring i et globalisert samfunn er fattigdom. Det skal vi se nærmere på. Mens noen mener globaliseringen er med på å redusere antall fattige i verden, mener andre at globalisering gjør at gapet mellom fattige og rike blir større.

Globalisering

Forfatter: Inga Berntsen Rudi
Globalisering (9245)

Chatter du med venner som bor i andre land? Kjøper du varer fra Afrika? Har du reist til Asia? Eller er du kanskje bekymret fordi Kina forurenser, og for om det kan påvirke deg her i Norge? Alt dette har med globalisering å gjøre.

Globalisering er en prosess som bringer verden tettere sammen. Denne prosessen påvirker alle deler av samfunnet og kan ha både positive og negative sider. Globalisering påvirker samfunnet rundt oss, det påvirker politikken, økonomien og kulturen. Internasjonalt samarbeid politisk og økonomisk driver globaliseringen framover.

I den globaliserte verden er resten av verden lett tilgjengelig. Både gjennom informasjon og varer, men også gjennom reiser.
Fotograf: Morten Holm

Kina produserer mye for Vesten. Økt industrialisering fører til økt forurensing.
Fotograf: Kristoffer Rønneberg

Mobiltelefon er et produkt som er et resultat av globalisert handel.
Opphavsmann: William Hook

Har du mange venner på Facebook? Når du bruker YouTube, Facebook eller Twitter, er du en del av globaliseringen.
Opphavsmann: luc legay, Flickr

Med globaliseringen har vi fått økt flyt over landegrensene. Det er økt flyt av varer gjennom handel og økt flyt av mennesker som er på reise eller flytter dit arbeidsplassene er. Men også flyten av tanker, informasjon, nyheter og bilder er en del av globaliseringen. Når du sender bilder fra ferieturen din til venner over e-post, eller bruker YouTube, Facebook eller Twitter, er du en del av globaliseringen.

Handel er et av de områdene som er viktigst for globalisering. Resultater av den globaliserte handelen kan du merke i din egen hverdag. Mobiltelefonen din og pc-en din består for eksempel av råmaterialer som kommer fra noen land, men som er bearbeidet og produsert i andre land, før delene kanskje er satt sammen til ferdige produkter i et siste land. Og til slutt sendes produktene til butikker verden over. Og hva med maten du spiser? Mange av matvarene er forholdsvis nye i butikkhyllene. Nudler, sursøt chilisaus, wraps, Pringles og mange eksotiske frukter er alle varer som ikke var vanlige i butikkene for 10–15 år siden, og det kommer stadig nye varer som vi fort venner oss til. At vi nesten hvorhen vi er i verden kan finne en McDonald's-restaurant, er del av den samme globaliseringen.

Kanskje har du selv andre eksempler på hvordan globaliseringsprosessen påvirker deg og din verden?

Begrepet globalisering

Forfatter: Anne-Merethe Pedersen, FN-sambandet
Begrepet globalisering (1649)

Ordet globalisering beskriver en verdenssituasjon med økt flyt over landegrenser - flyt av varer og mennesker, og den mer elektroniske flyten av penger, bilder, informasjon og ideer. Globalisering er ikke én enkelt prosess, men et komplekst sett av prosesser med økonomiske, politiske og kulturelle dimensjoner.

Når man i dagens debatt sier globalisering, er det ofte økonomisk globalisering man snakker om. Den økonomiske globaliseringen kjennetegnes ved høy grad av økonomisk integrering, privatiseringPrivatisering betyr at private bedrifter overtar ansvaret for tjenester og vareproduksjon som tidligere har vært på offentlige hender. Et eksempel her kan være at vi stadig får flere private helsetjenester, som private klinikker og privat hjemmesykepleie. Et annet eksempel er private eiere av kraftproduksjonen i Norge., frihandelFrihandel er et økonomisk system som går ut på at man uhindret kan bytte varer mellom land. Begrensninger eller restriksjoner som kan hindre frihandel, er tollavgifter, kvoteordninger eller forbud mot innførsel eller utførsel av varen. og fri flyt av investeringer.

Mer enn bare økonomi

En annen dimensjon av begrepet globalisering er den kulturelle og politiske globaliseringen som omfatter utveksling av kultur og politikk, der idéer, kunnskap og normer daglig blir transportert via verdens "påvirkningsnett" som film, litteratur, musikk og internett.
Amnesty, Coca-Cola, www, forurensing og aids er alle eksempel på noen av globaliseringens dimensjoner. Globalisering er altså ikke én enkelt ting, ikke ett isolert saksområde, men heller en kompleks prosess som foregår på mange av samfunnets arenaer.

EU er en internasjonal organisasjon som inkluderer 27 land og 490 millioner mennesker. Innad i EU og mellom EU og andre organisasjoner samarbeider man politisk, økonomisk og kulturelt.
Opphavsmann: Ssolbergj

Forurensing er et globalt problem og en av utfordringene ved globaliseringen.
Fotograf: David Gray

Se flere bilder i en bildeserie YouThink (Verdensbankens ungdomssider) har laget: Globalization

Globalisering har også en kulturell dimensjon. Dagens teknologi muliggjør en større utveksling av bl.a. film, litteratur og musikk.
Fotograf: Rolf Øhman

En ny global orden?

Globalisering er ikke et nytt fenomen. På siste del av 1800-tallet og fram til første verdenskrig var mobiliteten av varer og kapital også svært høy mellom mange land, og mobiliteten av arbeidskraft var betydelig større enn nå. Globaliseringen nå er imidlertid preget av helt andre teknologiske og kommunikasjonsmessige muligheter, mye lavere transportkostnader, og mer detaljerte og vidtfavnende internasjonale avtaler.

Det som er nytt og uforutsigbart i forhold til globaliseringsprosessen er i hvilken grad globaliseringen skyver makt og innflytelse fra det lokale plan over til den globale arena. Følgene kan da bli at enkeltnasjoner mister noe av den makten de engang hadde.

Vi kan lett forestille oss at nasjonalstatene i mindre grad vil kunne påvirke samfunnsutviklingen på enkelte områder, og at utviklingen i større grad vil bestemmes av faktorer utenfor politikernes kontroll. Dette kan skape en oppfatning av at vi lever i en tid hvor nasjonale myndigheter i større grad må tilpasse sin politikk til den globaliserte verden – en verden som ingen har demokratisk politisk kontroll med.

Positive effekter

Men globaliseringen har imidlertid også en annen effekt; den skaper et nytt press for lokalt selvstyre. Samtidig med at de globale impulsene blir flere, er det også tendenser til økt oppslutning om nasjonale og lokale symboler. Det er derfor trolig mer riktig å si at globaliseringen gir oss et større mangfold av identitetskilder, enn å si at det er en entydig trend ved at nasjonale og lokale identiteter fortrenges av globale.

Positive følger av globaliseringen

Forfatter: Erik Sølvberg, Fagbokforlaget
Positive følger av globaliseringen (3765)

Eksperter og politikere over store deler av verden er nok litt uenige om hva følgene av globaliseringen er. Ikke minst er de uenige om globaliseringen først og fremst har positive følger, eller om den er mest uheldig. Vi skal se litt nærmere på de *positive*:

Når landegrensene ikke hindrer kontakt, blir verden mer åpen. Mer kontakt mellom mennesker betyr at vi får mer kunnskap om hverandre og om hverandres kulturer og samfunn. Det kan bidra til at vi forstår hverandre bedre, blir mindre redde for det fremmede og mer tolerante.

Mer kontakt mellom mennesker kan bidra til mer åpenhet, mer kunnskap og mer toleranse ovenfor fremmede.
Fotograf: Morteza Nikoubazl

Globalisering fører til at land og regioner blir mer avhengige av hverandre. Dette kan skape grobunn for samarbeid i stedet for konflikt.
Fotograf: Kevin Lamarque

Ressurser blir mer effektivt utnyttet pga globalisering. Her fra en tekstilfabrikk i Kambodsja hvor det lages klær for Adidas og Reebok.
Fotograf: Erlend Aas

Globalisering gjør verden mer åpen, og kan gjøre det lettere å oppdage urettferdighet.
Fotograf: Eric Kanalstein

Et mer åpent samfunn og mer kunnskap betyr også at det blir lettere å oppdage urettferdighet, forbrytelser mot svakstilte grupper og andre brudd på menneskerettighetene.

At stater og regioner kommer nærmere hverandre, handler mer med hverandre og på den måten blir mer og mer avhengige av hverandre, kan føre til at det blir færre konflikter mellom dem. Grunnen er at konflikter er noe alle vil tape på, mens samarbeid lønner seg.

Når det blir lettere å krysse grensene etter arbeid, og når kapital og varer flyter nærmest fritt, blir ressursene effektivt utnyttet. Tankegangen er at varene blir produsert der det er mest naturlig, kapitalen blir investert der den gir størst avkastning, og arbeidskraften flytter dit det er arbeid å få. Hvorfor skal nordmenn produsere klær i Norge når de kan lages mye billigere på norskeide fabrikker i Kina? Da kan flere kjøpe klærne, og kinesere får arbeid. Norge med sin høyt utdannede befolkning bør konsentrere seg om å produsere varer og tjenester som krever den slags utdanning! En mer åpen verden er altså ikke bare mer effektiv, den bidrar også til økt velstand over stadig større områder.

Vi har lagt vekt på at globalisering innebærer flere møter mellom mennesker fra ulike kulturer, og at disse møtene kan innebære økt mangfold, forståelse og gjensidig respekt. Da har vi gått ut fra at alle ideer, trosoppfatning og verdier er omtrent like sterke og seg like sterkt gjeldende. Er det så sikkert at det er slik? Er det ikke like sannsynlig at noen ideer og verdier er sterkere enn den andre og kommer til å dominere de andre? Det er som kjent noe som heter ideologisk makt. Mye tyder på at vestlig tenkemåte og vestlige styreformer har hatt mest vind i seilene de siste årene. En del av Vestens verdisystem er troen på at alle mennesker født med visse rettigheter som ingen kan ta fram dem eller krenke. Det er de vestlige landene som først og fremst har arbeidet for at alle land skal godta og underskrive menneskerettighetserklæringen, som dessuten har blitt utvidet opp gjennom tidene.Hvis det er rett at globaliseringen fører til at flere og flere respekterer menneskerettighetene, er det positivt.

Selv om Vestens kultur gjør seg sterkt gjeldende og kanskje setter andre måter å leve på under press, viser det seg at det er for enkelt å si at Vesten uten videre får overtaket. Det at mennesker fra andre kulturer føler sine verdier truet, fører til at de reagerer ved å yte motstand. Dermed får de frisket opp hva de selv står for, og blir kanskje mer opptatt av å styrke sine egne tradisjoner og idealer. Med andre ord kan trykk føre til mottrykk.

Negative følger av globaliseringen

Forfatter: Erik Sølvberg, Fagbokforlaget
Negative følger av globaliseringen (3766)

De som ser flest negative sider ved globaliseringen, hevder at den først og fremst innebærer at det nettopp er noen *få ideer, levemåter og idealer som blir globale eller verdensomspennende*. Og disse ideene og idealene er tradisjonelle vestlige verdier. Og det er ikke bare snakk om slike positive verdier som menneskerettighetene, sier skeptikerne:

Det er ett økonomisk system og én politisk ideologi som er i ferd med å erobre verden, hevder de. Dette økonomiske systemet heter markedsøkonomi, og ideologien blir kalt ny-liberalisme. Kjernen i begge er at produsenter og forbrukere skal være så fri som mulig, og det gjelder å produsere og forbruke mest mulig av varer og tjenester.

Kritikerne mener det er de mest hensynsløse, de som f.eks. bruker barnearbeid, som står igjen som de sterkeste i det globaliserte økonomiske systemet. Fotograf: Luc Gnago

Hensynsløse produsenter kan skape miljøproblemer. I tillegg vil den økte transporten av varer over lange avstander være en trussel for miljøet. Fotograf: Martine Perret

Finner vi noe av bakgrunnen for dagens terrorisme i globaliseringen fordi folk føler at deres kultur og samfunnssystem blir overkjørt? Hva tror du? Fotograf: Jim Watson

Globaliseringsmotstandere mener kapitalisme og markedsøkonomi skaper tapere på markedet. Fotograf: Denis Balibouse

De som lager varene og tjenestene, skal fritt konkurrere om å få solgt disse varene og tjenestene på markedet. Forbrukerne skal fritt kunne velge og vrake mellom varer og tjenester. De legger vekt på pris, kvalitet, service og at de får tak i varene og tjenestene når de trenger dem. Produsentene har ett mål: å tilfredsstille forbrukerne og samtidig ha størst mulig fortjeneste.

Sagt på en annen måte: Den som ikke oppfyller forbrukernes ønsker, har heller ingen fortjeneste. De produsentene som ikke kan oppfylle forbrukernes krav, må bli bedre eller gi opp. De som gir opp, går kort sagt konkurs, og de ansatte mister arbeidet. Slik må det være – konkurransen er nådeløs og blir mer og mer nådeløs siden markedet som følge av globaliseringen blir større og større.

Når grensene blir borte, kan heller ikke de statlige myndighetene gå inn og støtte og hjelpe sine bedrifter. Gjør de det, bryter de med det som er markedsøkonomiens grunnidé – den frie konkurransen der den beste vinner.

Dette – hevder kritikerne – er et uhyre brutalt system der ikke nødvendigvis den beste vinner, men de sterkeste. De sterkeste er ofte de mest hensynsløse og mest pengesterke, de som for eksempel bruker barn i fabrikkene, som bestikker politikere, og som bryr seg minst om skadene på natur og miljø. Og når de fleste konkurrentene er slått ut, er det noen få, svært sterke igjen på markedet. De kan dele det mellom seg eller inngå avtaler om pris, selv om det er ulovlig. Slik fører fri konkurranse til det motsatte, nemlig monopoler. Taperne er blant andre forbrukerne som må betale mer enn nødvendig. Det er dette systemet som er i ferd med å erobre verden.

For miljøet er det ikke heldig at markedet vokser og varer derfor må fraktes over store avstander: Denne transporten sysselsetter nok mange mennesker, men den forurenser sannelig også. Denne forurensingen burde ha vært lagt inn i prisen på varene – da hadde ikke varer laget i Kina blitt så billige i Norge!

Konkurransen på verdensmarkedet innebærer altså at noen taper. Blant taperne finner vi dem som blir arbeidsledige i høykostland fordi produksjonen flyttes til land der det er billigere å produsere. Derfor blir mennesker i milliontall arbeidsledige i Vest-Europa. Dessuten er det land som ikke blir fanget inn av globaliseringen, men som tvert imot blir mer og mer sårbare for naturkatastrofer, økte oljepriser og korrupte ledere.
Menneskene i disse områdene har ikke noe håp – de blir sammen med de arbeidsløse som vi omtalte "human waste".

Det er viktig med bedre kontakt mellom mennesker fra ulike kulturer og samfunnssystemer. Men hvis denne kontakten skjer ved at noen gir uttrykk for at de mener de er bedre eller sterkere enn andre, kan det føre til at de som føler seg presset eller undervurdert, reagerer med sinne og prøver å stanse den de oppfatter som en overgriper eller okkupant. Da fører med andre ord kontakten til konflikt og ikke til forståelse og samarbeid. Kan vi finne i alle fall noe av bakgrunnen for terrorismen her? Mottrykket tar form av desperat vold?

Fattigdom

Hva er fattigdom?

Forfatter: Thale Berg Husby, FN-sambandet
Hva er fattigdom? (1661)

Fattigdom er mer enn fravær av materiell velferd. Fattigdom innebærer manglende valgmuligheter og mangel på anstendig levestandard. Fattigdom begrenser menneskers muligheter til å ha innflytelse over sin egen livssituasjon og begrenser den enkeltes valgmuligheter.

Det finnes visse målbare allmenne grunnleggende behov, som for eksempel mat og bolig, som må tilfredsstilles for at mennesker ikke skal regnes som fattige. Men det kan være uenighet om hva som er "grunnleggende" behov.

Definisjonen av hva som er nødvendig for å overleve varierer fra kultur til kultur; en fattig amerikaner kan i en inders øyne fremstå som en velstående mann. For lettere å kunne skille mellom ulike grader av fattigdom er det vanlig å operere med de to begrepene absolutt og relativ fattigdom.

India har en befolkning på 1,1 milliard mennesker. Av disse lever ca. 25 % i absolutt fattigdom. Dette barnet i Bombay er lagt på gaten av sin mor for å få almisser av forbipasserende.
Fotograf: Arko Datta

Absolutt fattigdom

"Fattigdom er at ingen taler vår sak. Hvem representerer oss? Ingen."

- fra Egypt

Denne italienske kvinnen ser seg nødt til å tigge for livets opphold.
Fotograf: Matteo Angelino

Også i Norge har vi folk som lever i fattigdom. Denne personen har ikke noe sted å bo og sover på gaten.
Fotograf: Sara Johannessen

Absolutt fattigdom innebærer at man ikke får dekket sine grunnleggende behov som mat, klær, hus og tilgang på grunnutdanning og primære helsetjenester. Når vi bruker begrepet absolutt fattigdom snakker vi derfor om mennesker som lever et nødpreget og usikkert liv - uten valgmuligheter. VerdensbankenVerdensbanken er en del av FN-systemet og ble opprettet etter andre verdenskrig. Hensikten var å finansiere gjenoppbyggingen av Europa etter krigen. Verdensbanken jobber i dag med utvikling i fattige land. De gir støtte og lån med lav rente til prosjekter innenfor utdanning, helsevesen, miljøvern og jordbruk. Verdenbanken består av flere underordnede internasjonale organisasjoner. Mest kjent er nok Den internasjonale bank for gjenoppbygging og utvikling (IBRD) og Det internasjonale utviklingsfondet (IDA). definerer absolutt fattigdom som "å leve av under én amerikansk dollar (ca. 7 norske kroner) om dagen".

Relativ fattigdom

Relativ fattigdom defineres i forhold til en gitt gruppe (referansegruppe). Den relative fattigdommen sier oss noe om at fattigdom ikke bare er snakk om overlevelse og tilfredsstillelse av grunnleggende behov, men at levestandarden vil bli målt i forhold til det samfunnet man lever i.

I EU blir en person regnet som fattig hvis man kun har råd til halvparten av befolkningens gjennomsnittlige forbruk. Dette kan for eksempel gi seg utslag i manglende mulighet til å delta i vanlige sosiale aktiviteter.

I et slikt perspektiv gir det mening å snakke om fattigdom i et rikt land som Norge. Ulikhet er nok likevel et bedre ord enn fattigdom. Ulikheten har økt i flere vestlige land de siste årene, også her hos oss. Noen har blitt veldig rike, mens andre har fått det verre.

Human Development Index (HDI)

HDI er FNs mål for fattigdom basert på indikatorer for menneskelig utvikling. Denne indeksen brukes til å rangere verdens land etter hvor langt de har kommet når det gjelder å sikre sine innbyggere følgende tre mål:

1. Et langt liv (målt gjennom andelen av mennesker som forventes å dø før de fyller 40 år).

2. Utdanning (målt gjennom andelen av den voksne befolkning som er analfabeter).

3. Anstendig levestandard (andelen av befolkningen som ikke har tilgang til helsetjenester, rent vann, og andelen av barn under 5 år som er undervektig).

Rike og fattige land

Forfatter: Inga Berntsen Rudi
Rike og fattige land (2735)

I artikkelen ”Hva er fattigdom?” kan du lese en definisjon på fattigdom. Men vi må huske på at det å dele verden inn i fattige og rike ikke nødvendigvis er så enkelt. Det kan være store forskjeller mellom de såkalte rike landene, for ikke å snakke om hvor store forskjeller det er mellom de forskjellige fattige landene, de vi kaller utviklingsland. I denne artikkelen skal vi se litt på fordelingen av fattige, og hva som gjøres for å bekjempe fattigdom.

Fordelingen av fattige og rike i verden

Størsteparten av verdens befolkning lever i utviklingsland. I Europa, som har en stor andel rike, industrialiserte land, bor kun 10 % av verdens befolkning, mens Canada og USA står for ca. 5 % av verdens befolkning. Til sammenlikning bor det hele fire milliarder mennesker i Asia, noe som tilsvarer 60 % av verdens befolkning. Ikke alle disse er fattige. Det er mange mennesker som har det godt i land som Japan, Singapore og Kina, men det er også en høy andel fattige der. Det samme ser vi i Sør-Amerika. Men om vi går til Afrika, vil vi finne den største andelen fattige i verden. Her er de fleste landene kategorisert som utviklingsland, og det bor til sammen nærmere én milliard mennesker der. Flere hundre millioner flere enn det bor i Europa.

Den største andelen av fattige i verden finner vi i Afrika. Dette bildet er fra Etiopia.
Fotograf: Radu Sigheti

Absolutt og relativ fattigdom

I 2005 levde 1,24 milliarder mennesker i verden i absolutt fattigdom. Det er omtrent dobbelt så mange mennesker som det er i Europa. Disse menneskene lever av under én amerikansk dollar om dagen, noe som i skrivende stund tilsvarer i underkant av sju kroner. I tillegg kommer alle som lever i relativ fattigdom. Det betyr at de har inntekt under grensa for hva som trengs for å leve et anstendig liv, sammenliknet med andre mennesker i samme samfunn, for eksempel i samme land. Det betyr at selv om det ikke er mennesker i Norge som lever i absolutt, eller ekstrem, fattigdom, har vi en andel mennesker som lever i relativ fattigdom.

India er et nyindustrialisert land, men er fortsatt det landet i verden med flest fattige. Her får hjemløse mat ved et tempel i New Delhi.
Fotograf: Kamal Kishore

Militære konflikter er av de nasjonale årsakene til fattigdom.
Fotograf: Amir Cohen

FNs tusenårsmål

1. Utrydde ekstrem fattigdom og sult

2. Sikre utdanning for alle

Nyindustrialiserte land

Noen tidligere utviklingsland hører nå til gruppen nyindustrialiserte land. Dette er land som har gjennomgått en rask industrialisering og en påfølgende rask økonomisk vekst. Til tross for en økende andel av populasjonen som har blitt rike, eller som lever med en akseptabel standard, er det fortsatt store fattigdomsproblemer i mange av disse landene. Det beste eksempelet her er India, et land med over en milliard innbyggere, som både er nyindustrialisert og har flest fattige i verden.

Ny Agenda: Kapittel 14: Fattigdom og utvikling / biblio
http://ndla.no/nb/node/2736

Det blir stadig færre fattige i India, men fortsatt lever 380 millioner innbyggere under fattigdomsgrensa. De fleste fattige bor i slumområder i storbyene og på landsbygda.

Hvorfor fattige?

Det er mange årsaker til at noen land er fattigere enn andre. I tillegg er det mange sammensatte problemer som fører til fattigdom. Både forhold innad i landet og utenfor kan påvirke fattigdomsnivået. Vi kan kalle det nasjonale og globale årsaker.

Av nasjonale årsaker til fattigdom er naturkatastrofer, militære konflikter og dårlig politisk styring. Hvis vi ser på globale årsaker, er gjelden utviklingslandene har til Vesten et stort problem. En annen er den skjeve fordelingen av ressurser. Du kan lese mer om årsakene til fattigdom i artikkelen "Hvorfor fattigdom?" som du finner ved å klikke på lenken.

FNs tusenårsmål

I 2000 vedtok FN åtte såkalte tusenårsmål. Dette er mål for fattigdomsbekjempelse, og tanken bak de åtte målene er at man må se framgang på alle områdene for å kunne få en virkelig nedgang i fattigdommen i verden. Disse områdene inkluderer blant annet utdanning, helse og miljø. Det overordnede målet for FN hører under mål nr. 1, som sier at man ønsker å utrydde ekstrem fattigdom og sult. Dette målet har ingen tidsfrist. Et delmål på veien dit er at man innen 2015 skal halvere andelen mennesker som lever på mindre enn én dollar dagen, og som lider av kronisk sult.

Hva er tusenårsmålene? / biblio
http://ndla.no/nb/node/2737

Hvordan redusere fattigdom?

3. Styrke kvinners stilling

4. Redusere barnedødeligheten

5. Redusere svangerskapsrelatert dødelighet

6. Stoppe spredning av hiv/aids, malaria og andre dødelige sykdommer.

7. Sikre miljømessig bærekraftig utvikling

8. Bygge et globalt partnerskap for utvikling.

Hvordan skal man så klare dette? FN jobber gjennom sitt utviklingsprogram, UNDP (United Nations Development Program), med å bruke økonomiske tiltak. UNDP gir økonomisk støtte direkte til jordbruk og småbedrifter i byene for å få til en økonomisk vekst. Programmet gir også penger og andre ressurser direkte til områder som er rammet av fattigdom. Dette kan være både land og lokale områder innen et land. På UNDP sine norske hjemmesider kan vi lese: "For å nå tusenårsmålene innen 2015 kreves det at både rike og fattige land gjør det de har lovet. Utviklingslandene har lovet å satse på godt styresett, bekjempe korrupsjon og investere i utdanning og helse for befolkningen. De rike landene har lovet å støtte utviklingslandene med mer og bedre bistand, sletting av gjeld, mer rettferdig handelsregler og deling av ny teknologi."[1]

Status

Vi er nå over halvveis til tidsfristen for målene, men det ser i de fleste tilfellene ut til å være langt igjen. UNDP publiserer årsrapporter hvert år hvor de beskriver hvordan framgangen har vært. Statusen per i dag er at den globale utviklingen er positiv, men at det går for sakte, samt at man ikke alltid når dem som trenger det mest. Det betyr at ulikhetene i verden øker, noe som er et hinder for utvikling. Det positive er at om vi fortsetter i samme tempo som i 2007, vil målet om å halvere andelen som lever under én dollar om dagen, være nådd. Dette gjelder også målet om å halvere andelen uten tilgang til rent drikkevann. Begge målene skal være nådd innen 2015.

Problemet er at det er stor forskjell på utviklingen i de forskjellige regionene i verden. I Afrika er tilstanden fortsatt svært dårlig, og spesielt landene sør for Sahara, som Kongo, Malawi, Etiopia og Somalia, henger etter i utviklingen. Hvis det fortsetter i samme tempo i Afrika, vil man ikke ha nådd målet om grunnskoleutdanning for alle barn før i 2129. Afrikas problem er satt sammen av forskjellige årsaker, men kontinentet opplever både borgerkrig, korrupsjon, tørke og en eksplosjon i aids-syke. Alt dette er årsaker som har stor innvirkning på samfunnets evne til utvikling. Samtidig har spesielt Sørøst-Asia hatt en god framgang og har allerede halvert andelen som lever i ekstrem fattigdom. Dette betyr at det sannsynligvis bare vil være to av målene som er nådd innen 2015.

Hvor langt har vi kommet? / biblio
http://ndla.no/nb/node/2739

1. Citekey 2738 not found

Hvorfor fattigdom?

Forfatter: Erik Sølvberg, Fagbokforlaget
Hvorfor fattigdom? (3770)

Årsakene til fattigdom deler vi vanligvis i *nasjonale* og *globale*, eller indre og ytre årsaker. Vi ser først på de nasjonale, så de globale:

Fall i prisene på råvarer

Mange u-land er helt avhengige av inntektene de kan få på å eksportere råvarer. De fleste u-landene har bare en eller noen få som kan gi noen inntekter. Prisen på en del slike råvarer falt i 1980-årene og har ikke steget like mye som prisen på varer disse landene må importere. Dermed blir det vanskelig å få i gang noen økonomisk utvikling. Etiopia kan være et eksempel: Kaffe er den viktigste eksportvaren til dette landet. Derfor blir kaffen kalt "det brune gullet". Nå må bøndene selge kaffen for en tredel av den prisen de fikk for fem år siden, mens en kopp kaffe er blitt dobbelt så dyr som den var for fem år tilbake. Sagt på en annen måte: På tre år tapte Etiopia 830 millioner dollar i eksportinntekter. Prisen var så lav at bøndene tapte på å høste inn kaffen.

Borgerkriger er en av årsakene til fattigdom. Mange menneskeliv går tapt, det er vanskelig å dyrke jord og drive handel. Denne kvinnen og barna hennes er fra Kongo og har blitt angrepet med machete.
Fotograf: Antony Njuguna

Spredningen av hiv/aids er et økonomisk problem av flere grunner. En kenyansk kvinne lager røde aids-sløyfer for å sette fokus på sykdommen.
Fotograf: Antony Njuguna

Småbøndene taper på lave tollsatser og lave priser.
Fotograf: John Isaac

Kaffelandenes eksportinntekter er halvert. Det betyr vanskelige forhold for de mange kaffebøndene.
Fotograf: Jan Tomas Espedal

I perioden 1990 til 2004 ble kaffelandenes eksportinntekter halvert. Men prisen på den kaffen vi drakk, ble mer enn doblet i samme tidsrommet. (Kilde: Dagsavisen 20.10.2005)

Korrupsjon

Mange fattige land er ledet av noen få, ikke-valgte ledere som ikke føler solidaritet med innbyggerne i landet, og som derfor ikke er opptatt av å lage et samfunn som er god å leve i for folk flest. Tvert imot prøver de å rane til seg mest mulig av naturressursene i landene og de inntektene handelen med utlandet gir. Ofte går store summer u-hjelp også i lommene på slike korrupte ledere, som bruker pengene til et liv i luksus og kjøp av våpen.

Kriger og konflikter

Kriger mellom stammer, klaner og regioner koster millioner av menneskeliv og gjør det vanskelig å dyrke jorda eller drive med handel eller håndverk i ordnede former. I stedet fører slike borgerkriger vanligvis til at store menneskemengder blir drevet på flukt, bort fra jorda og arbeidsplassene sine. Og penger blir brukt til våpen og annet krigsutstyr.

Borgerkriger der grupper i landet gjør opprør mot regjeringene sine, har de samme virkningene på økonomien til flertallet av befolkningen.

Naturkatastrofer

Naturkatastrofer som jordskjelv, flom og tørke kan føre til at det i lange perioder ikke blir mulig å drive jordbruk. Spredningen av hiv og aids er også et økonomisk problem fordi verdifull arbeidskraft forsvinner i for eksempel skolene og på sykehusene, millioner av barn blir uten forsørgere og behovet for helsetjenester og dyre medisiner øker.

Lån

Det er dyrt å være fattig, også for fattige land. De må låne penger, ofte på dårlige betingelser. Og når lånene ofte blir brukt til å betale våpen og et liv i luksus, og ikke til investeringer som gir avkastning, sier det seg selv at forholdene kan bli ganske håpløse i mange tilfeller. Staten må betale store beløp i renter og avdrag – penger som burde ha vært brukt til utdanning og helsetjenester. I dag bruker landene sør for Sahara mer på å betale renter og avdrag på lån enn på utdanning og helse til de over 300 millioner barna som bor der. (Kilde: FN-sambandets nettsted)

Vestens forbruk

En grunn til at så mange mennesker er fattige og sulter, er at forbruket av viktige goder i den rike delen av verden er altfor høyt. I 2025 vil det trolig leve 8,3 milliarder mennesker på jorda. Ressursene må altså fordeles på stadig flere mennesker. Hvis det rike Vesten skal legge beslag på like store ressurser som nå, må kanskje svært mange leve i fattigdom og nød?

Lave tollsatser

De fattigste taper på måten handelen mellom landene foregår på. Lave tollsatser er noe de store flernasjonale matprodusentene og storbøndene i de rike landene tjener på. Grunnen til det er at de kan masseprodusere matvarer, og at myndighetene gir bøndene så stor økonomisk støtte (subsidier) at de kan selge varene til svært lave priser. Taperne blir småbøndene. De produserer for mindre hjemmemarkeder og må konkurrere med billige varer fra rike land. Disse forholdene blir verre og verre jo lavere tollsatsene på handelen mellom landene blir.

Eksempler på slike flernasjonale selskaper som vanlige bønder ikke kan konkurrere med, er Nestlé, Sara Lee, Procter & Gamble, Tchibo og Kraft. De kjøpte i 2004 nesten halvparten av all kaffen som ble produsert, og kontrollerer hele produksjonsprosessen – fra den er råvare til den er i butikken. Omtrent 20 millioner bønder er avhengige av disse selskapene, som økte overskuddene sine med svære beløp, samtidig som bøndene holdt på å sulte i hjel. (Kilde: Dagsavisen, 20.10.2005.)

Fattigdom i Norge

Forfatter: Bjørn Simonsen, Inga Berntsen Rudi, Gro-Anita Mortensen
Fattigdom i Norge (68492)

Norge er et av verdens rikeste land. Hvordan kan det da ha seg at det blir flere og flere fattige her i landet? Og hvem er de fattige? I denne artikkelen får du lære hva fattigdom er, og hva vi kan gjøre for å løse problemet. I tillegg får du vite litt om kostnadene ved å føre folk ut av fattigdommen.

Hvordan måle fattigdom – en definisjon

En generell definisjon av fattigdom er manglende økonomiske forutsetninger for å kunne leve et fullverdig liv. Som regel benytter vi to mål for fattigdom: absolutt fattigdom og relativ fattigdom. I begge tilfellene blir det satt en fattigdomsgrense. De som ligger under denne grensen, blir definert som fattige.

I de store byene i Norge, og spesielt i Oslo, er det mange bostedsløse som må sove ute.
Fotograf: Sara Johannessen

Relativ fattigdom

En person som er fattig i Norge, vil bli oppfattet som velstående for eksempel i et land som Sudan. Vi sier gjerne at de fattige husholdningene i Norge er fattige i forhold til andre husholdninger. Relativ fattigdom er fattigdom sammenlignet med en annen gruppe. Levestandarden blir altså sett i forhold til det samfunnet man lever i. Fattigdomsgrensen for en husholdning i Norge er 196 000 kroner i året (2008) etter OECD-normen, det vil si 50 % av medianinntektenMedianinntekten er den midterste inntekten, ikke gjennomsnittsinntekten. Inntektene til alle husholdninger settes ved siden av hverandre i stigende rekkefølge. Deretter velger man ut den midterste, som altså er medianinntekten. .

Enslige pensjonister er blandt de gruppene som ofte rammes av fattigdom i Norge.

Vil du vite mer?

Fattigdom og tiltak mot fattigdom i Norge

Fattigdom i verdens rikeste land, del 1

Fattigdom i verdens rikeste land, del 2

EU setter fattigdomsgrensen noe høyere. Etter EUs definisjon er fattigdomsgrensen i Norge 235 200 kroner i året (2008), det vil si 60 % av medianinntekten. I tillegg må inntekten ligge under fattigdomsgrensen i tre sammenhengende år før en person kan defineres som fattig. Hvis vi følger den grensen Verdensbanken har satt for absolutt fattigdom – 1 USD om dagen (i 1990) – er ingen fattige i Norge. Hvis vi derimot følger OECD- eller EU-grensen, er henholdsvis 6,3 % og12 % av befolkningen fattige.

Et problem med disse definisjonene av fattigdom er at de bare ser på inntekten. De faktiske utgiftene folk har, er ikke tatt med. Derfor er målet for absolutt fattigdom, altså 1 USD om dagen, et bedre mål. Men finnes det et lignende mål som passer bedre for forholdene i Norge?

Statens institutt for forbruksforskning (SIFO) anslår at en voksen person bør klare seg på drøyt 7280 kroner i måneden for kvinner og 7640 kroner for menn (2010). Boutgifter regnes ikke med, fordi de varierer enormt ut fra hvor man bor i landet. Statistisk sentralbyrå (SSB) har slått fast at de gjennomsnittlige boutgiftene for husholdninger i 2008 var ca. 63 000 kroner.

Store forskjeller i boutgiftene / biblio
http://ndla.no/nb/node/71560

En kvinne skal da kunne leve for 150 360 kroner i året i Norge.

Standardbusjettet 2010 / biblio
http://ndla.no/nb/node/71563

Fattigdom i Norge

Vi kan altså anslå at rundt 5–10 % av befolkningen i Norge er fattige. Og tallet på fattige er stigende. Forskjellene mellom dem som er fattige og dem som er velstående, blir større og tydeligere. Det skjer selv om vi har et politisk system som prøver å sikre velferden i befolkningen. Fattigdommen i Norge er ikke livstruende, men påvirker livet til dem det gjelder, slik at de ikke har mulighet til å leve et fullverdig liv.

34 % eller 308 mrd. kroner av statens inntekter går til folketrygden (2009). Formålet med folketrygden er å gi økonomisk trygghet ved å sikre inntekter og kompensere for utgifter ved arbeidsløshet, sykdom og skade, uførhet, svangerskap og fødsel, aleneomsorg for barn, alderdom og dødsfall. Dette er et høyt beløp, faktisk høyere enn de samlede inntektene staten har av oljeproduksjonen, som utgjør 245 mrd. kroner (2009). Dette sier noe om hvor mye det koster å drive velferdsstaten Norge.

Fattigdom rammer noen grupper mer enn andre

:

- Unge enslige, enslige forsørgere, par med små barn og familier med tre eller flere barn, innvandrere, langtidsledige, langtidssyke og mottakere av sosialhjelp
- Pensjonister, blant annet alderspensjonister som bor alene
- Barn av foreldre med lav utdanning eller svak tilknytning til arbeidslivet
- Innvandrere med ikke-vestlig bakgrunn (denne gruppen er sterkt overrepresentert blant personer med langvarig lav inntekt)
- Personer med psykiske lidelser

Flere av de gruppene som er nevnt ovenfor, øker i forhold til resten av befolkningen. Ettersom befolkningen i tillegg generelt blir eldre, kan utfordringene og kostnadene bli mye større i framtiden. Det har derfor vært bred politisk enighet om å opprette Statens pensjonsfond utland, som i disse dager er verd ca. 3 000 000 000 kroner (november 2010). Dette fondet er opprettet for å møte de kommende økonomiske utfordringene som folketrygden står overfor.

Tiltak mot fattigdom i Norge

Hvilke tiltak settes så inn for å bekjempe fattigdomsproblemet i Norge? Hovedområdene har tradisjonelt vært å arbeide for

- stabilt høy yrkesdeltakelse
- lav arbeidsledighet
- høyt gjennomsnittelig inntektsnivå, men relativt liten spredning i arbeidsinntekter
- allmenne sosiale støtteordninger

Tiltakene mot fattigdom er mange og mangesidige. Gjennom velferdsstaten skal alle være sikret livsopphold. Ingen skal måtte sulte i hjel i Norge. Tiltak for å redusere antallet langtidssykemeldte, tiltak for å forhindre frafall i videregående utdanning, styrking av språktrening for innvandrere osv. er alle viktige bidrag for å hjelpe flere ut av fattigdommen.

Fattigdomsproblematikken i Norge er svært sammensatt. Det finnes ikke én løsning som kan løfte alle ut av fattigdommen. Overfor hver enkeltgruppe må det settes inn tiltak som er rettet mot deres spesielle livssituasjon. Én ting synes likevel å være en fellesnevner: Både for de fattige selv og for politikerne er det et hovedmoment at barna skal beskyttes mot fattigdom. En av årsakene til at dette målet blir prioritert, ligger i det faktum at fattigdom reproduseres. Barn av fattige foreldre har en vesentlig høyere sjanse for selv å bli fattige. Men kan vi i det hele tatt løse fattigdomsproblematikken i et av verdens rikeste land?

En utfordring er at fattigdomsgrensen er bevegelig. Etter definisjonen vil det derfor alltid være fattigdom i Norge. Å leve et fullverdig liv blir dermed et relativt begrep.

Konflikter

Introduksjon: Konflikter

Forfatter: Gro-Anita Mortensen
Introduksjon: Konflikter (57526)

Borgerkrigen i Kongo er den dødeligste konflikten siden 2. verdenskrig. Jean Claude Benda måtte amputere etter å ha blitt skutt i beinet.
Fotograf: Finbarr O'Reilly

Under dette temaet tar vi for oss konflikter, terrorisme, konflikthåndtering og ulike veier til fred. Vi går dypere inn i konflikter i noen land.

Hva er terrorisme?

Forfatter: Thale Berg Husby, FN-sambandet
Hva er terrorisme? (2745)

Det har ikke vært lett å bli enige om én definisjon av begrepet terrorisme. Det kan være mange ulike definisjoner av terrorisme. Definisjonene kommer an på hvilket fokus og hvilke intensjoner man har.

Likevel finnes det noen felles egenskaper ved det som betegnes som terrorisme. Terrorisme er en handling som tar sikte på å sette fokus på en sak gjennom bruk av vold. Mye av hensikten bak handlingen er også å skape frykt hos befolkningen.

Målet med terrorisme er å få oppmerksomhet om en sak, formidle et politisk eller religiøst budskap, eller å få innfridd spesifikke krav. Terrorisme kan også ses på som en markering av politiske eller religiøse verdier. I dette ligger det at terroristene vil uttrykke en verdi med den handlingen de gjør. De vil markere hva de er imot, eller hva de selv står for.

FNs forslag til definisjon

Innad i FN har man ikke klart å bli enige om hvordan man skal definere terrorisme. Tidligere generalsekretær Kofi Annan har foreslått en definisjon av terrorisme, som støttes av Norge:

”Terrorisme oppstår dersom en person ulovlig og med vilje gjør en handling som fører til død eller alvorlig skade på personer, eller alvorlig skade på offentlig eller privat eiendom (inkludert offentlige plasser, statlige bygninger, offentlig transportsystem og infrastruktur). Når en handling er gjort for å skade befolkningen, eller for å tvinge en regjering eller en internasjonal organisasjon til å handle eller avstå fra å handle, er dette å regne som terrorisme.”

Det som er spesielt med denne definisjonen, er at en person ikke defineres som terrorist før han eller hun har medvirket til en terrorhandling. Selv om medlemslandene i FN ikke har klart å bli enige om en definisjon, har de i hvert fall klart å bli enige om at terrorisme ikke er en ideologi, men heller en ulovlig kampmetode.

I tillegg har FN forbud mot diverse terrorhandlinger, blant annet; gisseltaking, angrep mot flytrafikk og skipsfart, flykapring, terrorbomber og angrep på sivile.

Norsk definisjon

Norge stiller seg bak FNs forslag til definisjon av terrorisme, men har også en egen lov mot fenomenet. Lov av 20. mars 1998 nr. 10 om forebyggende sikkerhetstjeneste § 3.5, definerer terrorhandlinger som:

”Ulovlig bruk av, eller trussel om bruk av, makt eller vold mot personer eller eiendom, i et forsøk på å legge press på landets myndigheter eller befolkning eller samfunnet forøvrig for å oppnå politiske, religiøse eller ideologiske mål.”

Frihetskamp eller terrorisme?

Terrorisme er alltid et bevisst valg, det er et middel for å nå et mål. Ofte er det den underlegne parten i en konflikt som tyr til terrorisme, og begrunner handlingen gjerne med at det er i mangel på andre handlingsalternativer.

Det som for noen er terrorisme, kan for andre fremstå som frigjøringskamp, noe som gjør at det er så vanskelig for verdenssamfunnet å enes om en definisjon.

Et eksempel på dette kan være det norske heimevernets styrkers sabotering av tyske installasjoner under den andre verdenskrig. For nordmenn var dette en del av den norske frigjøringskampen i et okkupert Norge, men for tyskerne ble dette sett på som terrorhandlinger.

Ny form for terrorisme?

Terrorisme er ikke et nytt fenomen, men det som kjennetegner terrorisme i det 20. århundre er at terroraksjonene har blitt mer omfattende og ødeleggelsene er større. I et 10–15-årsperspektiv forventer forskere at terrorister vil utføre aksjoner med masseødeleggelsesvåpen som kjemiske, radiologiske og kanskje biologiske våpen.

Rettferdige opprør eller terror?

Forfatter: Erik Sølvberg, Fagbokforlaget
Rettferdige opprør eller terror? (3844)

11. september 2001 ble fire fly kapret i luftrommet over USA. To av flyene ble styrt rett inn i World Trade Center i New York, ett inn i forsvarets hovedkvarter Pentagon, mens det siste styrtet rett i bakken. I alt ble 3040 mennesker drept. Al Qaida under ledelse av bin Laden tar på seg ansvaret. 1. september 2004 ble mer enn 400 mennesker drept under et gisseldrama i skole nr. 1 i Beslan. Gisseltakerne var medlemmer av en gruppe som samarbeidet med den tsjetsjenske opprørskommandanten Sjamil Basjev.

Dette er bare to av mange terroristangrep de siste årene: Bomber har drept sivile på jernbanestasjoner, buss- og T-banestasjoner, synagoger, restauranter, skoler, teatre, nattklubber og kjøpesentre. Noen av bombene er utplassert av gjerningsmennene, andre er selvmordsbomber festet på kroppen til terroristene.

Terrorisme brukt som politisk virkemiddel er ikke noe nytt. Men nå skjer attentateneEt attentat er et angrep eller overfall for å drepe. Som oftest blir det brukt om angrep på politiske eller sosialt fremtredende personer eller institusjoner. Egentlig betyr attentat bare drapsforsøk, men begrepet har etter hvert blitt utvidet til å brukes også om mord. hyppigere og over større deler av verden enn tidligere. Dessuten var tidligere attentater mest rettet mot politiske ledere og andre personer i toppstillinger. Mest kjent er trolig drapet på tronfølgeren til Østerrike-Ungarn i Sarajevo i 1914. Dette drapet utløste den første verdenskrigen. Likevel kjenner vi til at sivile bevisst er blitt rammet, noe som den baskiske selvstendighetsorganisasjonen ETAETA er en baskisk separatistbevegelse som hører hjemme i de baskiske områdene i Spania og Frankrike. Bevegelsen har gjort seg mest gjeldende i Spania. At de er en separatistbevegelse, betyr at de ønsker å rive den minoriteten de tilhører, løs fra den staten de er underlagt. ETA står for "Baskerland og dets frihet" og ble grunnlagt i 1958. ETA har stått bak en rekke terroraksjoner og politiske drap. De har blant annet brukt bilbomber i Madrid og i typiske turistområder i Sør-Spania. Siden 1968 har mer enn 800 personer blitt drept i ETAs aksjoner. De fleste døde er spanske militære og politi. og den nordirske IRA er eksempler på.

Et kjennetegn ved gruppene som har tatt på seg ansvaret for nokså mange av terrorangrepene, er at de er muslimer. Men ellers er de trolig nokså ulike, og har kanskje ulike grunner til å gjøre det de gjør.

Hvorfor?

Hva er grunnene til at slike grupper oppstår? Hva slags mennesker er det som starter eller slutter seg til slike grupper?

På en konferanse i New York i 2003 der eksperter på internasjonal terrorisme deltok, ble det lagt fram en rapport om årsakene til terrorisme. Her blir en del vanlige oppfatninger imøtegått. Blant annet sier ekspertene at det ikke er slik at det først og fremst er fattige mennesker som blir terrorister eller støtter dem. Heller ikke er det slik at støtte fra regjeringer er en viktig årsak til terrorisme. I rapporten står det at det ikke er religiøs overbevisning som driver selvmordsbomberne til å gjøre det de gjør. Og til slutt kan vi nevne at terroristene ikke er sinnssyke eller på andre måter irrasjonelle.

World Trade Center
Fotograf: Jim Watson

Hva er det som så kan skape grobunn for terrorisme? Forskerne pekte på noen generelle årsaker og viste til noen konkrete hendelser som kan utløse bestemte terrorhandlinger. Blant de generelle årsakene som over tid kan skape grobunn for terrorisme, er følgende:

- Mangel på demokrati og menneskerettigheter. Dette betyr at mange fredelige veier til innflytelse er stengt, samtidig som undertrykking og ydmykelse av store grupper skaper misnøye og opprørstrang. De misnøyde ser ofte ikke annen utvei enn brutale virkemidler dersom de skal kunne vekke oppmerksomhet eller prøve å skremme makthaverne.
- Stater som mislykkes eller har svake regjeringer. Svake regjeringer kan være regjeringer som ikke er i stand til å ha kontroll med det landområdet de skal styre. Dermed kan det vokse fram grupper som selv tar seg til rette med våpenmakt, og som ønsker å rive seg løs og danne egne stater.
- Rask modernisering med høy økonomisk vekst. Det kan virke underlig at en slik utvikling kan gi grobunn for terrorvirksomhet, siden rask økonomisk vekst er noe vi ønsker. Men fullt så enkelt er det nok ikke. Med modernisering mener en her at samfunn utenfor Europa på kort tid blir omdannet til samfunn som likner på de vestlige. Det er samfunn med likestilling mellom kjønnene, et nokså fritt seksualliv, mange skilsmisser, høy velstand, mye stoff- og alkoholmisbruk, nokså stor individuell frihet med liten vekt på forpliktelsene overfor familien, liten respekt for de eldre. Og – ikke minst – religiøse verdier betyr mindre. I alle fall er det mange som mener at dette er typisk for de vestlige moderne samfunnene. En del mennesker utenfor Vesten liker ikke at deres samfunn skal utvikle seg til å bli slik, og protesterer med slike nærmest desperate virkemidler.
  Den raske økonomiske veksten i en del land i Midtøsten har også ført med seg at utdanningsveiene har åpnet seg, og at store deler av ungdomskullene derfor har skaffet seg lang og solid utdanning. Så viser det seg for mange at det likevel ikke er arbeid å få. De skyhøye forventningene om god jobb og høye inntekter blir på ingen måte innfridd. Det har nok skapt stor bitterhet og hat mot samfunnet hos mange.
- Ulovlige eller korrupte regjeringer. Statsledere som har skaffet seg makten på ulovlig vis, og som beholder makten ved hjelp av korrupsjon og undertrykking, tvinger av og til fram grupper som ikke ser noen annen utvei enn å svare med liknende metoder: terror og blind vold.
- Ytterliggående ideologier av verdslig eller religiøs karakter. I noen miljøer er det mennesker som ser på terror og vold som nødvendige og også riktige metoder dersom en skal kunne fjerne det gamle og bygge de nye, rene og perfekte samfunnene. Midlene er det ikke så nøye med – det er målene eller saken som er viktig. Slike holdninger blir selvsagt ekstra sterke dersom en mener Gud står bak. Ens eget liv – og andres – er da et offer til Guds ære, og en kan oppnå martyrstatus. En er med andre ord ikke en ytterliggående fanatiker, men en sann troende.
- Diskriminering på etnisk eller religiøst grunnlag. Her ser vi enda en gang hvor mye det betyr at grunnleggende menneskerettigheter blir brutt: langvarig undertrykking fordi en tror det en tror eller har et bestemt etnisk opphav, kan føre til at en tar i bruk terror rett og slett som et desperat rop om hjelp og et ønske om å fortelle om forholdene.
- Undertrykking på grunn av utenlandsk okkupasjon eller kolonimakter. I en slik situasjon blir bruk av terror en måte å prøve å skremme okkupanten eller å få de okkuperte til å reise seg mot utlendingene. I slike tilfeller er det viktig at terroren ikke er blind, men rettet mot okkupantene og medhjelperne deres.
- Karismatiske ideologiske ledere som kan trekke folket med seg. Karisma betyr rett oversatt ”nådegave”. Når vi snakker om karismatiske ledere, tenker vi på ledere som har en spesiell evne til å få folket til å følge seg. Det ser ut til at noen av terroristgruppene har nettopp slike ledere, som medlemmene følger i tykt og tynt – koste hva det koste vil. Dette er ledere som får tilhengerne til å stole blindt på seg og sette saken foran alt annet.

Dette var litt av det forskerne la fram som forhold som kan skape grobunn for at terrorgrupper vokser fram. Forskerne ga også eksempler på hendelser som kan utløse terrorhandlinger: Det er når fienden massakrerer grupper, taper kriger, driver med valgfusk, har et brutalt politi og gjør andre utfordrende handlinger som utløser ønske om hevn.

Hva er menneskerettigheter?

Forfatter: Hans Nissen
Hva er menneskerettigheter? (1577)

Kort kan menneskerettigheter forklares som den grunnleggende retten vi trenger for å leve i verdighet som mennesker. De er grunnlaget for frihet, rettferdighet og fred, og regulerer forholdet mellom staten og individet.

Ideen om universelle og ukrenkelige rettigheter fikk sitt gjennombrudd med den amerikanske uavhengighetserklæringen av 1776, den franske revolusjonserklæring av 1789, samt flere andre lands forfatninger. Dette gjelder blant annet Norges Grunnlov av 1814.

Selv om menneskerettighetene i første rekke vokste fram innenfor vestlig tenkning og lovgiving, finner man elementer av liknende tenkning i mange religioner og kulturer, både når det gjelder menneskets verd og måter å løse konflikter på. Da FN ble opprettet i 1945, fikk arbeidet for menneskerettighetene et internasjonalt gjennombrudd. FN-pakten slår fast at kampen for menneskerettighetene skal være en av organisasjonens hovedutfordringer.

Menneskerettigheter for alle?

Menneskerettighetene gjelder alle mennesker; man kan si de er universelle. Dette betyr ikke at alle lever under menneskeverdige forhold. Vi trenger bare å se på grupper i vårt eget land for å slå fast at dette ikke er tilfelle. I andre land er det enda mer synlig. I noen tilfeller er det naturkreftene som forårsaker dette, i andre er det mennesker og menneskeskapte ordninger som hindrer mennesker i å få realisert sine grunnleggende rettigheter.

Folkeforbundet

Når vi snakker om menneskerettighetene, så tenker vi på de 30 artiklene i den menneskerettighetserklæringen som FN sluttet opp om 10. desember 1948, like etter den andre verdenskrigen. En erklæring om grunnleggende menneskerettigheter er ikke juridisk bindende for de statene som skriver under på den. Menneskerettighetserklæringen er mer som en målsetting og en rettesnor for hva som bør være minstekrav for et godt liv for et menneske.

Etter andre verdenskrig var det enighet om å gjøre noe for å unngå mer av de lidelsene som kriger førte med seg. Dette hadde man også forsøkt etter første verdenskrig, ved opprettelsen av Folkeforbundet, men dette slo feil.

Traktater og konvensjoner

I kjølvannet av menneskerettighetserklæringen har det etter 1948 blitt framsatt forskjellige traktater eller konvensjoner som tar for seg ulike artikler i erklæringen og gjør dem bindende for de statene som slutter seg til konvensjonene/traktatene.

Det er kun stater som har forpliktelser etter internasjonale menneskerettighetskonvensjoner. Ikke-statlige aktører (som for eksempel private selskaper) må reguleres på annen måte, for eksempel gjennom lovgivning og straffeforfølging. Det er staten som er ansvarlig for at egne borgere og organer respekterer de konvensjonene staten har forpliktet seg til å følge. Dette gjelder også i områder utenfor egen stat dersom staten har jurisdiksjon for området.

Nærmere om menneskerettighetenes innhold

De ulike menneskerettighetene er innbyrdes likeverdige og utgjør et udelelig hele. Det er likevel vanlig å skille mellom såkalte sivile og politiske rettigheter og økonomiske, sosiale og kulturelle rettigheter.

De sivile og politiske rettighetene omfatter retten til liv og fysisk integritet, retten til ikke å bli torturert, retten til ikke å bli fengslet uten etter lov og dom, retten til en rettferdig og offentlig rettergang, andre rettssikkerhetsgarantier, retten til privatliv, retten til ytrings- og trosfrihet, samt politiske rettigheter som organisasjonsfrihet og stemmerett. Disse rettighetene framgår blant annet av Den europeiske menneskerettighetskonvensjon og av FN-konvensjonen om sivile og politiske rettigheter.

De økonomiske, sosiale og kulturelle rettighetene omfatter først og fremst retten til arbeid, retten til rimelige arbeidsvilkår, retten til å danne fagforeninger, retten til en tilfredsstillende levestandard, retten til sosial trygghet, rett til utdanning og helse, samt retten til kulturliv. Disse rettighetene framgår blant annet av FN-konvensjonen om økonomiske, sosiale og kulturelle rettigheter.

Gjennomføringsplikten for de to kategoriene rettigheter er ulikt formulert i konvensjonene. De sivile og politiske rettigheter skal gjennomføres umiddelbart. Plikten til å gjennomføre de økonomiske, sosiale og kulturelle rettighetene er formulert slik at statene skal innfri konvensjonsrettighetene gradvis på bakgrunn av statenes individuelle økonomiske forutsetninger.

Når gjelder menneskerettighetene?

Menneskerettighetene gjelder i utgangspunktet alltid. I de fleste konvensjonene er det imidlertid gitt adgang til å fravike enkelte menneskerettigheter i nødssituasjoner, for eksempel når det er erklært unntakstilstand ved naturkatastrofer. De viktigste integritetsrettighetene, som retten til liv, restriksjonene på dødsstraff, forbudet mot tortur, forbudet mot slaveri, forbudet mot diskriminering på grunn av kjønn, rase, religion eller språk, kan man imidlertid aldri fravike. Disse rettighetene er absolutte og kalles gjerne ufravikelige menneskerettigheter.

Hvis en stat beslutter å fravike enkelte eller flere fravikelige konvensjonsrettigheter, skal de andre statspartene informeres om hvilke bestemmelser som skal fravikes, og begrunnelsen for dette.

FN, menneskerettigheter og rettferdighet

Forfatter: FN-sambandet
FN, menneskerettigheter og rettferdighet (2985)

Rettferdighet og like rettigheter står helt sentralt i FN-pakten. FN har opp igjennom årene jobbet frem flere internasjonale regler som skal sikre både enkeltmennesker og stater mot overgrep og urettferdighet. Tiltak som valgovervåking og avkolonisering er andre eksempler på FNs arbeid mot urettferdighet.

Verdenserklæringen om menneskerettigheter

Som en av sine første oppgaver formulerte FN Verdenserklæringen om menneskerettigheter, en proklamasjon av de grunnleggende rettighetene og frihetene som enhver mann og kvinne har: retten til liv, frihet og nasjonalitet, tanke-, overbevisnings- og religionsfrihet, retten til arbeid og utdannelse, til deltakelse i landets styre og mange andre rettigheter.

Erklæringen ble vedtatt av Generalforsamlingen 10. desember 1948, en dato som blir markert hvert år som menneskerettighetenes dag. I 1976 gikk man et hakk videre og vedtok to internasjonale menneskerettighetskonvensjoner (en konvensjon er juridisk bindende, en erklæring er det ikke). En av konvensjonene handler om økonomiske, sosiale og kulturelle rettigheter, den andre om borgerrettigheter og politiske rettigheter. Den allmenne erklæringen fra 1948 er med i disse konvensjonene og er dermed nå juridisk bindende. Disse tre dokumentene utgjør den internasjonale rettighetsloven, en norm og et mål for alle land og folk.

Mange andre internasjonale konvensjoner er blitt vedtatt i FN-regi: om kvinners rettigheter, om rasediskriminering, om barns rettigheter og mange andre menneskerettigheter.

FNs kommisjon for menneskerettigheter er det eneste, mellomstatlige organet som holder åpne møter om krenkelser av menneskerettighetene, uansett hvor i verden de inntreffer. Den overvåker hvordan landene forholder seg til menneskerettighetene, og mottar klager om krenkelser mot rettigheter og friheter. Kommisjonen utpeker særlige rapportører som har til oppgave å undersøke hvordan menneskerettighetssituasjonen er i utvalgte land.

FNs høykommissær for menneskerettigheter, som første gang ble utnevnt i 1994, koordinerer FN-systemets innsats for menneskerettigheter, sender ut fakta-innsamlere og etterforsker krenkelser.

Selvbestemmelse og uavhengighet

En av de viktigste rettighetene – selvbestemmelsen eller nasjonenes rett til å styre seg selv – var et fjernt mål da FN-pakten ble underskrevet. I dag er det virkelighet i de fleste av områdene som tidligere var underlagt kolonistyre.

I 1960 vedtok Generalforsamlingen deklarasjonen om selvstendighet for kolonialiserte land og folk. Den understreket nødvendigheten av en snarlig slutt på kolonialismen. Siden har omkring 60 tidligere koloniområder med til sammen over 800 millioner innbyggere blitt selvstendige og valgt inn i FN som suverene medlemmer. I dag gjenstår bare 17 ikke-selvstendige territorier. Det har med andre ord vært en svært positiv utvikling i retning av flere selvstendige land i denne perioden.

Overvåking av valg

Etter anmodning fra landenes regjeringer har FN sendt valgobservatører for å overvåke valg i flere land. Eksempler på dette er Nicaragua (1990), Haiti (1990), Angola (1992), El Salvador, Sør-Afrika, Mosambik (1994) og Øst-Timor (2001).

FN-observatør ved valg i Namibia
Opphavsmann: Milton Grant, UN Photo

Observatørene overvåker som regel forberedelsene til og gjennomføringen av valgene. På valgdagen besøker de valglokaler overalt i landene og overvåker stemmetellingen. Slik kan de vurdere om valgene har vært frie og rettferdige. Siden 1992 har FN bidratt med rådgivning og teknisk bistand ved forberedelser til og gjennomføring av valg i over 84 land.

Apartheid

I over tre tiår drev FN en utrettelig kampanje mot Sør-Afrikas apartheidpolitikk (raseadskillelse) som av Generalforsamlingen ble karaktersiert som "en forbrytelse mot menneskeheten".

Kampanjen strakte seg fra et våpenembargo til en konvensjon mot apartheid innenfor idretten. Den var en viktig faktor i utviklingen som førte til en demokratisk valgt regjering i april 1994, etter valg der alle sørafrikanere for første gang hadde stemmerett.
FNs observatørgruppe i Sør-Afrika bidro med sin støtte i overgangsfasen og overvåket valget. Innsettelsen av en ikke-rasistisk og demokratisk regjering i mai 1994 innebar den definitive avslutningen på apartheidsystemet.

Internasjonal rett

FN har kommet med viktige bidrag til å utvide regelverket for staters forhold til hverandre, gjennom samling av rettsregler og utvidelse av folkeretten. Den mellomfolkelige domstol hjelper stater å løse juridiske tvister og har gitt viktige råd om juridiske aspekter ved FN-tiltak. Den internasjonale lovkommisjonen arbeider med å videreutvikle folkeretten.

FN har tatt initiativ til hundrevis av internasjonale konvensjoner og traktater, fra avtaler som regulerer diplomatiske forhold og internasjonal handel, til miljøbeskyttende avtaler. Konvensjonen om å avskaffe alle former for diskriminering av kvinner er det overordnede juridiske instrumentet for likestilling mellom kvinner og menn. Konvensjonen mot ulovlig handel med narkotika og psykofarmaka (legemidler som virker på sinnstilstanden) er den viktigste internasjonale avtalen mot narkotikasmugling. FNs havrettskonvensjon fastsetter regler for likerett mellom landene når det gjelder naturressursene i verdenshavene. Den foreskriver også beskyttelse av havmiljøet og frihet for skipsfart og havforskning.

FN - en verdensorganisasjon for fred

Forfatter: Inga Berntsen Rudi
FN – en verdensorganisasjon for fred (59683)

De forente nasjoner (FN) er en internasjonal organisasjon som i dag har 192 medlemsland. FN ble opprettet i 1945 og har som mål å hindre kriger og oppnå varig verdensfred. Vi skal her se litt på hvordan organisasjonen er bygget opp. Hovedkvarteret ligger i New York City.

FN ble dannet etter slutten på 2. verdenskrig i håp om at en internasjonal organisasjon kunne være et redskap til å hindre framtidige kriger og jobbe for varig fred. FN-paktenFN-pakten er den avtalen som etablerte organisasjonen De forente nasjoner (FN). trådte offisielt i kraft den 24. oktober 1945. Denne datoen er i dag den offisielle FN-dagen.

Generalsekretæren

FN ledes av en generalsekretær. Den første generalsekretæren var nordmannen Trygve Lie, som satt fra 1946 til 1953. I dag er det sørkoreanske Ban Ki-Moon som har jobben. Den har han hatt siden 2007. En av de viktigste oppgavene generalsekretæren har, er såkalt preventivt diplomati. Det vil si at han jobber for å hindre at konflikter oppstår, utvikler seg eller sprer seg. Han skal også sette dagsorden: Han tar opp saker han mener bør diskuteres i et eller flere av FN-organene, og han skal ta opp problemer som han mener truer verdensfreden, i Sikkerhetsrådet.

FNs generalsekretær / biblio
http://ndla.no/nb/node/60763

Generalforsamlingen

FNs generalforsamling

Fotograf: Nick Jeffery

Generalforsamlingen består av alle landene i FN. Den samles hver høst. I Generalforsamlingen har alle land én stemme, og hver stemme teller likt. Generalforsamlingen representerer verdenssamfunnets stemme, og en FN-resolusjonEn resolusjon er et vedtak eller en uttalelse som en forsamling har gjort i fellesskap, og som alle medlemmene av forsamlingen stiller seg bak. For eksempel vedtar FN mange resolusjoner, særlig i Generalforsamlingen og i Sikkerhetsrådet. Eksempler på FN-resolusjoner er resolusjon 55/56 fra 2000 som etablerte en prosess som skulle sikre at diamanter blir kjøpt fra konfliktfrie områder, og resolusjon 61/255 fra 2007 som fordømte enhver fornektelse av holocaust. har stor betydning. Selv om en resolusjon kun er en anbefaling til medlemslandene, er den å se på som den internasjonale offentlige mening. Det kreves to tredels flertall for å få en resolusjon vedtatt.

Generalforsamlingen / biblio
http://ndla.no/nb/node/60761

Sikkerhetsrådet

Sikkerhetsrådet er det mektigste organet i FN. Det består av 15 medlemsland. Fem av dem er faste, de andre ti blir valgt for to år om gangen. De faste medlemmene er USA, Storbritannia, Frankrike, Russland og Kina. Det er kun Sikkerhetsrådet som kan benytte militær makt, og i motsetning til Generalforsamlingens vedtak, har alle medlemslandene plikt til å følge rådets beslutninger.

Sikkerhetsrådets hovedansvar er å bevare fred og sikkerhet i verden. Hvis freden er truet, kan rådet sammenkalles på kort varsel. Sikkerhetsrådet vil vanligvis oppfordre partene til å finne en fredelig løsning og kan blant annet ta initiativ til mekling. Rådet har mulighet til å beordre økonomiske sanksjoner eller kollektiv militær innsats for å tvinge gjennom beslutninger.

Sikkerhetsrådet / biblio
http://ndla.no/nb/node/60762

FN kan sende egne styrker eller gir oppdrag til stedfortredende styrker. Et eksempel her er ISAF-styrken i Afghanistan som Norge er en del av. ISAF er en stabiliserings- og sikkerhetsstyrke som er i landet for å hjelpe det afghanske folk. Styrken er ledet av NATO, men ble opprettet i desember 2001 etter vedtak i Sikkerhetsrådet.

Om styrkene og Isaf / biblio
http://ndla.no/nb/node/60747

Arbeidsområder

FN jobber ikke bare konkret med konfliktløsing og fredsbevaring i konfliktområder, men også med andre områder som indirekte kan virke inn og skape fred. Et av de viktigste områdene FN jobber med, er menneskerettighetene. Allerede i 1948 utarbeidet FN Menneskerettighetserklæringen. Andre områder er økonomisk utvikling og kampen mot fattigdom, og arbeid for bedre helse og for at alle skal få mulighet til å ta utdanning.

Barn på søppelfylling i Haiti

Fotograf: Logan Abassi

Arbeidet med disse områdene er også nedfelt i FNs tusenårsmål. Tusenårsmålene er åtte konkrete mål for å bekjempe fattigdom, og det er meningen at målene skal være nådd innen 2015.

FN-organisasjoner

Innenfor FN-systemet er det mange forskjellige organisasjoner som har hver sine hovedområder de jobber med. Av de mest kjente er FNs barnefond – UNICEF, FNs utviklingsprogram – UNDP, FNs organisasjon for utdanning, vitenskap og kultur – UNESCO og Verdens helseorganisasjon – WHO.

Ulike typer fredsoperasjoner

Forfatter: Tone Nymoen, FN-sambandet
Ulike typer fredsoperasjoner (3364)

Man kan skille mellom fire ulike typer fredsoperasjoner: observatørstyrker, tradisjonelle fredsbevarende operasjoner, andregenerasjons fredsbevarende operasjoner og fredsopprettende operasjoner.

De ulike FN-operasjonene skiller seg fra hverandre ved ulik grad av maktbruk og operasjonelt miljø. Enkelte av dagens FN-operasjoner passer imidlertid inn i flere kategorier fordi de har fått sitt mandat endret.

Observatørstyrker

De fleste FN-operasjonene som ble opprettet mellom 1948 og 1996, var observatørstyrker. Disse består gjerne av ubevæpnede enkeltstående observatører fra nøytrale land. Disse utplasseres i konfliktområder der en fredsavtale allerede er inngått. De har i oppgave å observere hva som skjer, og rapportere tilbake til FN om eventuelle brudd på våpenhviler og tilbaketrekking av soldater. Tanken er at dersom situasjonen overvåkes av FN, er partene mindre villige til å bryte en våpenhvile, jukse ved valg eller ikke respektere menneskerettighetene. Slike observatørstyrker er prisgitt samtykke fra partene i konflikten og kan vare i en årrekke. Eksempler på observatørstyrker er UNMOGIP på grensen mellom India og Pakistan (Kashmir) (1949–) og UNOMIG i Georgia (1993–).

Tradisjonelle fredsbevarende operasjoner

Tradisjonelle fredsbevarende styrker er også avhengige av samtykke og samarbeid fra partene i konflikten, men har mer komplekse oppgaver enn bare observasjon. Hensikten med disse styrkene er å skape et stabilt miljø for videre arbeid med en diplomatisk løsning på konflikten. De er derfor gjerne plassert i en buffersone mellom partene for å forhindre at våpenhvilen eller fredsforhandlingene blir brutt. De tradisjonelle fredsbevarende styrkene er ofte små og rekruttert fra nøytrale land. De er lett bevæpnet, men kan kun bruke passiv makt, det vil si utelukkende til selvforsvar. Eksempler på denne typen fredsoperasjoner er UNFICYP på Kypros (1964–) og UNIFIL i Libanon (1978–).

Andregenerasjons fredsbevarende operasjoner

Disse operasjonene skiller seg fra tradisjonelle fredsbevarende operasjoner fordi de kan iverksettes mens kampene fortsatt pågår, uten samtykke fra partene. Dessuten er andregenerasjons fredsbevarende styrker langt mer komplekse og omfattende enn de tradisjonelle fredsoperasjonene. De er redskap for en bredere FN-front som også inneholder politiske, sosiale, økonomiske, humanitære og diplomatiske initiativer. Dette kan være oppgaver som å beskytte leveranser av humanitær hjelp, avvæpne og demobilisere de krigførende, bevare og beskytte trygge områder, ha oppsyn med grenser, overvåke brudd på menneskerettighetene og midlertidig overtakelse av statlige funksjoner. En annen ting som skiller denne typen fredsoperasjoner fra de andre er at de er mer avhengige av stormaktenes militære bidrag, fordi de er så omfattende og ressurskrevende.

Skillet mellom tradisjonelle og andregenerasjons fredsbevarende styrker har sitt utspring i daværende generalsekretær Boutros Boutros-Ghalis ”Agenda for Peace” i 1992. Eksempler på denne typen oppdrag er UNTAC i Kambodsja (1992–93) og UNPROFOR i Jugoslavia (1992–-96).

Fredsopprettende operasjoner

Denne typen operasjoner har en rekke likhetstrekk med andregenerasjons fredsbevarende styrker. Men operasjonen er et resultat av at FN har tatt stilling til fordel for én av partene i konflikten. Det forventes ikke samarbeid fra den definerte fienden, så dette er i realiteten krig. Kjennetegnet er massiv bruk av militærmakt. FN har selv ikke kapasitet til å gjennomføre en operasjon av denne typen, men må gi fullmakt til en koalisjon av medlemsstater som kan iverksette en slik operasjon under FNs flagg. Eksempler på fredsopprettende operasjoner er golfkrigen (1990–91).

Langsiktige strategier for å oppnå fred

Forfatter: Ivar Windheim
Langsiktige strategier for å oppnå fred (8247)

Konflikter kan ha mange forskjellige og sammensatte årsaker, og land er forskjellige. Derfor varierer ofte synet på hva som kan føre til fred, altså strategien for å oppnå fred. Hvordan går det internasjonale samfunnet fram for å løse eller bilegge konflikter og fremme samarbeid? Hvordan vektlegges langsiktighet og kortsiktighet i arbeidet? Politikere, fagfolk og andre favoriserer kanskje forskjellige fredsstrategier og har gjerne ulike tidsperspektiver på hvor lang tid det kan ta å oppnå varig fred.

Det synes å råde bred enighet om at *uten utvikling blir det ingen fred,* og *uten fred blir det ingen utvikling*. I FN heter det at sosial utvikling og rettferd er ufravikelig nødvendig for å kunne oppnå og opprettholde fred og sikkerhet både innenfor og mellom stater. På den andre siden kan utvikling og rettferd ikke oppnås når krigshandlinger pågår, fred og sikkerhet mangler og menneskerettigheter ikke blir respektert. Et slikt syn innebærer større langsiktighet, mer bruk av sivile virkemidler og mindre bruk av militære i forsøk på å opprettholde, skape og gjenopprette fred. De fleste av dagens kriger foregår i verdens fattigste land.

Internasjonalt avtaleverk – folkerett

Etter dette synet bygges fred mellom landene ved å binde opp statene, også stormaktene, i et finmasket nett av internasjonale organisasjoner og avtaler. Gjennom dem forplikter statene seg til å etterleve avtalte kjøreregler. Og skulle en av dem likevel forstyrre freden, er tanken at de andre statene vil gå sammen om tiltak mot fredsforstyrreren (kollektiv sikkerhet). For selv om det i FN-pakten heter at krig er forbudt, er forbudet ikke fullstendig. Pakten åpner for å gå til krig i selvforsvar etter forutgående væpnet angrep eller etter klarsignal fra Sikkerhetsrådet i FN for å stoppe en stat som truer den internasjonale freden.

Samtidig rommer internasjonalt avtaleverk dilemmaer. Det er nemlig ikke alltid entydig. I et spørsmål om inngripen i en konflikt vil noen stater vektlegge statenes rettigheter og statenes rett til ikke-innblanding. Andre vil være opptatt av menneskerettigheter, altså individers rettigheter. Dilemmaet går som en rød tråd gjennom mye av det som skjer i FNs sikkerhetsråd

God samfunnsorden og godt styresett

Hvert enkelt land må skape betingelser for en varig fred, slik at ingen grupper kan få gjennomslag for sine krav bare ved å bruke våpen. Kort og godt henger dette sammen med samfunnets politiske og økonomiske indre organisering. Demokrati, rettsstat, etterlevelse av menneskerettighetene og en viss rettferdighet i fordelingen av samfunnsgodene vil kunne ses som fredsskapende. Tillit, åpenhet og stor forståelse mellom samfunnsgruppene er også viktig for å redusere konfliktpotensialet i et samfunn. Som argument for dette synet er det vanlig å peke på at demokratier og velferdssamfunn verken kriger mot hverandre eller mot seg selv (borgerkrig). Lavt konfliktnivå mellom samfunnsgruppene i et land er et viktig grunnlag for at dette landet ikke skal bli en fredsforstyrrer. Når det er bygget opp en kultur for å løse konflikter med fredelige midler, vil dette også redusere spenningsnivået.

Stadig bredere kontaktflater mellom landene

Omfattende internasjonal handel og investeringer – især i nord – skaper velstand og gjensidig avhengighet mellom landene. Dermed blir omkostningene ved å gå til krig svært mye høyere. Når store deler av velstanden i et land er basert på internasjonal handel og utenlandsinvesteringer, går dette landet svært nødig til krig. Kan det fredelige forholdet mellom de vestlige landene de siste tiårene ses som en bekreftelse på at denne strategien virker? Den europeiske union (EU) ble tildelt Nobels fredspris i 2012 blant annet begrunnet med at unionen og forløpere til denne hadde spunnet et samarbeidsnettverk og stadig utvidet kontaktflaten mellom tidligere historiske fiender (Tyskland og Frankrike). Dermed var det blitt bygget gjensidig tillit og avtaleverk mellom dem og etter hvert mange flere land. Når land og selskaper investerer mer hos hverandre og også er hverandres markeder, er ikke militære maktmidler da blitt altfor kostbare og lite hensiktsmessige? Er det å gå til krig i vår del av verden nærmest som selvskudd å regne?

Makt og allianser

Denne strategien legger vekt på å ha makt for å kunne avskrekke en motpart i en konflikt fra å gå til krig. Det vil si at den "sterkeste gutten i gata" bestemmer, gjennom sine muskler og vilje til å bruke dem, eller at stater bygger allianser seg imellom. Vi har tidligere sett at stater kan ha militær, økonomisk og/eller ideologisk makt. Vi har dessuten skilt mellom ulike former for fred i forholdet mellom statene ut fra hvilken makt (eller avmakt) hver enkelt stat har.

Med militær makt som hovedgrunnlag var Russland innenfor Sovjetunionen en slik altdominerende imperiemakt overfor de andre tidligere sovjetrepublikkene (indre imperium) og etter hvert også Øst-Europa (ytre imperium). I et system av stater kan det også råde hegemonisk fredHegemoni betyr "overherredømme" eller å være i en ledende maktposisjon. En hegemonimakt er en stormakt som har mer makt enn alle andre stater.Hegemonial fred betyr at de andre statene er avhengige av hegemonimakten og dermed får begrenset handlingsrom internasjonalt. basert på at en hegemonimakt dominerer de andre statenes utenrikspolitikk. Kanskje kan dette kalles fred, men trenger det å være en situasjon fri for underliggende konflikter? Mange mener at den kalde krigens maktbalanse mellom to supermakter forhindret varm krig mellom partene, og at denne maktbalansen derfor sikret fred.

Konflikthåndtering: tiltak på kort sikt

Forfatter: Ivar Windheim
Likevel krig? Konflikthåndtering: tiltak på kort sikt (8258)

Til tross for flere fredsstrategier griper likevel noen til våpen for å avgjøre en konflikt. Skal det internasjonale samfunnet da bry seg, kanskje ved å blande seg inn i en stats indre anliggender? Eller skal en krig bare få gå sin gang og dø ut av seg selv? Hvilket ansvar har omverdenen når en statsmakt forbryter seg vedvarende og systematisk mot egne innbyggeres menneskerettigheter? Spørsmålene er reist gjentatte ganger i situasjoner med farlige konflikter. Men noe kan vel det internasjonale samfunnet gjøre før en konflikt når så langt som til krigens stadium?

Konfliktforebygging, diplomatiske initiativ – mekling

I de fleste konflikter kommer en tredje part før eller siden inn som mekler mellom konfliktpartene. Kanskje overvåker denne internasjonale tredjeparten bare en spent situasjon og driver tidlig varsling til dem det kan angå. For å hindre farlige konflikter i å bli full krig driver FN, sammen med en rekke aktører og enkeltstater, også ikke-statlige organisasjoner, forebyggende arbeid. For eksempel har Norge de siste par tiårene skaffet seg ry som mekler og tilrettelegger i vanskelige konflikter – i Midtøsten og i borgerkrigene i Colombia, Filippinene, Guatemala, Nepal, Sri Lanka og Sudan. Aktører utenfor en konflikt kan få konfliktpartene til å åpne øynene opp for felles interesser og det som forener, istedenfor det som skiller, og kanskje også begynne å samtale med hverandre. Bidragene spenner fra det å være tilrettelegger, passiv budbringer og en som tilbyr et hemmelig møtested for samtaler, til aktivt å komme med fredsforslag, mekle og skyve på partene. Norges rolle i konflikten mellom Israel og palestinerne kan være et eksempel på det første, mens USA under Dayton-forhandlingene om fred i Bosnia utgjorde et eksempel på det andre.

Enda mer aktivt blir det når en tredje part presser, lokker eller truer en eller flere parter i konflikt. Hvert år avgjør også Den internasjonale domstolen en rekke konflikter mellom stater. Men da er landene på forhånd blitt enige om å rette seg etter vedtaket i domstolen. Andre initiativer i denne kategorien finner vi i våpen- og inspeksjonsgrupper utsendt av FN eller i enkeltpersoner eller kommisjoner med oppdrag om å innhente så omfattende og pålitelig informasjon som mulig fra et konfliktområde. Dersom krig likevel bryter ut, dukker gjerne spørsmål opp: Har det internasjonale samfunnet prøvd nok? Er det lagt nok press på partene enten i form av gulrot eller kjepp?

Konfliktløsning – internasjonale fredsoperasjoner

Dette er tiltak som blir satt inn etter at omfattende våpenbruk og overgrep er et faktum. I noen tilfeller har land på egen hånd sendt militære styrker inn i naboland for å bringe redselsregimer der til opphør. Tanzania gjorde det i Uganda i 1978, og Vietnam gikk inn og veltet Pol PotPol Pot (1928–1998) var kambodsjansk politiker. Han var kommunist o g leder for Røde Khmer (det kambodsjanske kommunistpartis væpnede styker) mellom 1975 og 1979. Han ville gjennomføre en drastisk kommunistisk revolusjon, og bybefolkningen ble plassert i arbeidskollektiver på landsbygda. Dette førte til massedød på grunn overanstrengelse og sykdom. I arbeidskollektivene var det 12–15 timers arbeidsdag og lite mat. Folk med tilknytning til det gamle styret i Kambodsja ble likvidert. Det er anslått at mellom 1,5 og 2,5 millioner mennesker døde som følge av Pol Pots styre som varte i 44 måneder. Pol Pot ble dømt til døden for folkemord, men fortsatte i skjul som leder av geriljahæren utover på 1980-tallet.-regimet i nabolandet Kambodsja i 1979 der 1–2 millioner mennesker døde under fire år med Pol Pot-styret. Tanken om at omverdenen kan gripe inn ved massive overgrep i et land, har fått ny og mer omfattende tilslutning i de siste årene, men nå som konflikthåndtering i regi av FN og andre internasjonale organisasjoner. Særlig er tenkningen forbundet med ikke-militære midler, som bruk av humanitære hjelpeorganisasjoner, men også med større bruk av kraftfulle militære midler – innimellom omtalt som humanitær intervensjon. NATO-operasjonen i Libya i 2011 med FN-mandat i ryggen ble igangsatt ut fra humanitære motiver og hensyn til menneskerettighetene, ble det sagt. Også under Irak-krigen i 2003 var dette et framtredende amerikansk argument for å gå til krig. Men hvor sikker kan det internasjonale samfunnet være på at en intervensjon virkelig skjer ut fra aktverdige humanitære hensyn og ikke ut fra påskudd som skal dekke over mindre aktverdige egeninteresser?

FN understreker imidlertid at militær inngripen ikke alene kan løse de politiske og sosiale motsetningene som ofte ligger til grunn for en krig. Da må det gjerne et bredere spekter av virkemidler til, som politiske virkemidler, med forhandlinger mellom involverte parter, og økonomiske virkemidler, som utviklingstiltak. Men å få stopp på ødeleggende krigshandlinger vil ofte være et viktig første skritt. Tidlig inngripen i en væpnet konflikt kan forhindre at en krig fester et jerngrep om et samfunn i mange år. Frankrikes raske inngripen i konflikten i Mali i 2013 og seinere med oppfølging fra FN-styrker kan man se på som en vellykket brannslukking.

I farvannet mellom krig og fred er tidlig varsling blitt viktig for å forutse og forebygge stridigheter og stanse konflikter i emning – og i alle fall før krigens glør slår ut i flammer. Slik forebygging kan blant annet passe på at grupper leverer fra seg våpen og ikke bygger seg militært opp i det skjulte. Hvis det likevel bryter ut krig, er det altså viktig at det internasjonale samfunnet kommer inn så raskt som mulig for å hindre en krig i å spre seg eller bli trappet opp. Får krig, uforsonlighet og bitre følelser først feste seg, og får sivile styringsapparat falle helt sammen, er det mye vanskeligere å gjenopprette freden. Erfaringer tilsier at fredsinnsats under og etter en krig vil koste det mangedobbelte. Med ettertidens klarsyn kan vi spørre om det hadde blitt noen krig i Irak eller Afghanistan om de vestlige landene hadde brukt bare en del av de pengene de brukte på krigen, til økonomisk hjelp i årene forut isteden.

Et annet alternativ – uten å gå direkte inn i et konfliktområde – finner vi i *økonomiske sanksjoner* slik vi har sett overfor Irak i årene fram mot 2003 og i Iran nå. Dette er et tiltak som må virke over en viss tid, og det er alltid en vanskelig avveining. Økonomiske sanksjoner kan for eksempel komme til å ramme de fattigste hardest – og ikke de styrende som man tenkte å ramme.

Krige fra seg?

Noen vil regne det som et alternativ at konfliktpartene får gjøre opp på egen hånd, at de får rase fra seg og enten ødelegge eller utmatte en eller begge partene. Det var dette som skjedde på Sri Lanka i 2009 da regjeringshæren nedkjempet og nærmest utslettet Tamiltigrene. Andre vil begrense seg til å mene at partene må få "kriget fra seg litt", slik at de lettere kan innse kostnadene ved krig. Men hvem er tjent med den "fattigdomsbomben" og kriminalitetsøkningen som uvilkårlig blir krigens resultat? Den moderne krigen kan nemlig være svært ødeleggende, selv om den "bare" og i hovedsak utspiller seg som borgerkrig. Med lettere tilførsel av penger, soldater og våpen utenfra varer borgerkriger i dag lenger enn før. Dessuten ser vi at krig i ett land lett smitter over på omliggende land, blant annet med økt ustabilitet, økonomisk nedtur og store flyktningestrømmer som resultat. Vi snakker gjerne om borgerkrigers grenseoverskridende virkninger. En annen virkning kan være at borgerkrigsområder skaper lommer av lovløshet og dermed ofte fungerer som brohoder for ulovlige internasjonale strømmer, blant annet av narkotika.

Oppgave: Lokale, regionale og globale konflikter

Forfatter: Inga Berntsen Rudi
Oppgave: Lokale, regionale og globale konflikter (124583)

Denne oppgaven er knyttet til eForelesningen om lokale, regionale og globale konflikter. Det lønner seg å se eForelesningen først, men du må også finne bakgrunnsstoff andre steder for å kunne svare på spørsmålene.

Se

eForelesning: Lokale, regionale og globale konfliktar / video
http://ndla.no/nb/node/119473

1. Hva er forskjellen mellom en interessekonflikt og en verdikonflikt?

2. Gi eksempler på en lokal konflikt, en regional konflikt og en internasjonal konflikt. Du må også ha med om de konfliktene du gir eksempler på er interessekonflikter eller verdikonflikter.

3. Finn en konflikt du vil skrive om. Presenter konflikten og drøft ulike løsningsforslag på den.

Gruppeoppgave: Internasjonale konflikter

Forfatter: Elisabeth Kristoffersen
Internasjonale konflikter (57018)

Dette er en gruppeoppgave om internasjonale konflikter. Dere vil ha tre skoletimer til rådighet. Fagtekstene i høyremenyen er utgangspunkt for spørsmålene nedenfor.

Alle landene som er lista opp til høyre, er land med konflikter som også blir internasjonale konflikter. Hva går konfliktene i disse landene ut på, og hvordan kan de løses? Hva er konsekvensene av disse konfliktene, og hva er bakgrunnene for dem?

Velg ett av landene til en presentasjon. Presenter landet, men husk å ta for dere spørsmålene ovenfor. Hold presentasjonen for resten av klassen.

Oppgave: Hva er terrorisme og grunner til det?

Forfatter: Erik Sølvberg, Fagbokforlaget
Hva er terrorisme og grunner til det? (3883)

Les teksten "Rettferdige opprør eller terror?" og svar på spørsmålene nedenfor.

1. Hva er terrorisme?

2. List opp de viktigste grunnene til terrorisme som er skissert i teksten.

Oppgave: Drøft terrorisme

Forfatter: Erik Sølvberg, Fagbokforlaget
Drøft terorrisme (9326)

Denne oppgaven er relatert til teksten "Rettferdige opprør eller terror?", men dette er en drøftingsoppgave som krever mer av deg. Kanskje må du også finne hjelp andre steder for å løse oppgaven.

Diskuter påstanden "å møte terrorhandlinger med liknende handlinger fører bare til mer terror".

Oppgave: Konflikthåndtering på kort sikt

Forfatter: Inga Berntsen Rudi
Konflikthåndtering på kort sikt (48399)

Les artikkelen "Likevel krig? – Konflikthåndtering: tiltak på kort sikt" og svar på spørsmålene nedenfor.

1. Nevn forskjellige måter å drive fredsmekling på.

2. Hvem driver fredsmekling?

3. Hva er humanitær intervensjon?

4. Hvordan tror du økonomiske sanksjoner virker? Hvilke fordeler og ulemper er det ved slike sanksjoner?

5. Søk på nettet etter en konflikt eller velg en fra Globalis som vi har lagt inn her på NDLA Samfunnsfag. Fortell hvilke tiltak for konfliktløsning som har blitt brukt i den konflikten.

6. Velg en konflikt som fortsatt pågår og kom med forslag til hvordan den kan løses.

Oppsummering: Internasjonale forhold

Forfatter: Elisabeth Kristoffersen
Oppsummering: Internasjonale forhold (58655)

Her får du en oppsummering av hva du bør ha lært etter å ha jobba med temaet Internasjonale forhold.

Norge og verden

Norge blir ofte kalt "annerledeslandet" blant annet fordi vi ikke er medlemmer av EU, og fordi vår økonomi ikke ble så berørt av finanskrisa i 2008 som økonomien til andre vestlige land. Vi er likevel ikke et land som er isolert fra resten av verden. Europa, USA, Afrika og ikke minst Asia er kontinenter som har stor påvirkning på Norge; politisk, økonomisk og kulturelt. Men selv om Norge er et lite land, er vi med og påvirker de politiske, økonomiske, sosiale og ideologiske forholdene på disse kontinentene også.

Makt

Makt i internasjonal sammenheng handler om hvilke muligheter man har til å få igjennom sine ønsker og behov. Politisk makt kan være at EU, FN eller andre internasjonale organisasjoner foreslår lover eller målsettinger som medlemslandene er forplikta til å følge. Norge er for eksempel medlem av NATO, som er en forsvarspolitisk allianse. Når FN ber NATO bidra med fredsbevarende styrker i Afghanistan, har Norge et visst ansvar for å bidra med militært personell, selv om dette kan føre til at norske soldater dør i en krig som kan virke fjern fra hverdagen vår.

Økonomi er en ressurs som gir makt. Store økonomier som USA og EU har makt nettopp fordi de er store. Når USA får økonomiske problemer, får dette ringvirkninger for alle land USA handler med. Derfor er for eksempel amerikansk økonomisk politikk relevant for andre land enn USA. Dersom vi er uenig i hvordan et land styres politisk, kan vi sammen med andre land utøve makt blant annet gjennom handelsboikott. Det vil si at vi ikke kjøper produkter fra dette landet, eller selger varer til det.

Terrorisme er en form for maktutøvelse der målet er å sette en sak i fokus gjennom vold som er rettet mot forsvarsløse mål. Ofte rammer slik vold også sivile. I de seinere åra har terrorisme nesten vært synonymt med ekstreme islamistiske organisasjoner som Al Qaida, men hvert år skjer det en rekke terrorhandlinger som er politisk motivert, og som er utført av andre grupper enn Al Qaida.

Globalisering

Selv om vi har eksempler på land i verden i dag som forsøker å isolere seg fra resten av verden, er dette så å si umulig. Norge kan ikke velge å ikke la seg berøre av finanskrisa eller terrorfrykt. Vi lever i samkvem med andre land på godt og vondt, og dette kalles globalisering. Selv om land har handla med hverandre i uminnelige tider, er globalisering et relativt nytt fenomen. Globalisering handler om flyt av varer, penger, informasjon, kommunikasjon, teknologi, mennesker, ideer og kulturuttrykk på tvers av landegrensene, og i et omfang som var umulig før de teknologiske nyvinningene som har kommet de siste 50 åra. De fremste teknologiske nyvinningene gir mulighet for Internett og enklere og billigere reiser.

Internasjonalt samarbeid

FN er den største internasjonale aktøren i fredsarbeid i verden. De arbeider for fred ved hjelp av mange forskjellige organer, blant annet fredsbevarende styrker og observasjonsstyrker. I tillegg arbeider FN for menneskerettighetene, noe som i seg selv kan sees på som et stort arbeid for fred. Mange mener at den fremste årsaken til krig og konflikt er økonomiske og sosiale forskjeller mellom ulike grupper i et samfunn, eller mellom nasjoner. FN har gjennom FNs tusenårsmål en målsetting om å halvere andel fattige mennesker i verden innen 2015.

Dette arbeidet er et godt eksempel på et internasjonalt mål som alle medlemslandene i FN ser fordelene av. Men samtidig er arbeidet for å nå et slikt mål veldig vanskelig. For hvorfor er noen land fattige, mens andre er rike, og hvorfor blir avstanden mellom de fattige og de rike bare større? Det er uenighet om hva som kan gjøres for å forhindre at avstanden mellom fattige og rike blir større, og for å redusere fattigdom. Sletting av gjeld til ikke-industrialiserte land og mer handel med disse landene blir sett på som en god start, samtidig som at dette ikke alltid er like enkelt å gjennomføre.

Bærekraftig utvikling

Bærekraftig utvikling handler om hvordan man kan skaffe livsgrunnlag til mennesker som lever på jorda i dag, uten å ødelegge livsgrunnlaget til framtidige generasjoner. Det vil si at man bør utvinne ressurser som er fornybare framfor ikke-fornybare, og at man må unngå varige ødeleggelser av for eksempel miljøet. Det er ingen hemmelighet at den industrialiserte verden har større utslipp per innbygger enn den ikke-industrialiserte verden. Mange u-land finner det urettferdig at de må ta konsekvensene av de vestlige landenes forbruk og rikdom. Spesielt overgangsland som Kina og Brasil ønsker at de industrialiserte landene skal dekke utgifter de har i forbindelse med å legge om produksjon og industri til å bli så bærekraftig og miljøvennlig som mulig.

Prosjekt Hvor har du det fra?

Kampanjen for journalistikken

Forfatter: Ragna Marie Tørdal
Kampanjen for journalistikken (137384)

Demokratiets vaktbikkjer

Et demokratisk samfunn er avhengig av dyktige journalister som formidler betydningsfulle nyheter og holder makthaverne i ørene.

– Uten journalister hadde samfunnet vært fattigere. Vi ønsker å oppnå større oppmerksomhet rundt journalistikken som en viktig bærebjelke i et fullverdig demokrati, sier prosjektleder Arnt Sommerlund i Kampanjen for journalistikken til nettavisa journalisten.no.

Journalistikken er under press

I dag er kvalitetsjournalistikken under press fra flere kanter. Overgangen fra papiravis til nettavis gjør at mange mediehus ser seg tvunget til å redusere antall journalister i redaksjonene. Samtidig øker tallet på kommunikasjonsmedarbeidere og medierådgivere. Betalt informasjon vinner fram på bekostning av journalistikk som har allmennheten som oppdragsgiver. Informasjon flyter fritt i sosiale medier uten at noen har mulighet til å etterprøve holdbarheten i det som blir formidlet.

Dette er saken

NDLA har innledet et samarbeid med Kampanjen for journalistikken.

Kampanjen setter fokus på journalistikk som en viktig bærebjelke i et demokrati.

Bak kampanjen for journalistikken står et samlet medie-Norge:

- Norsk Journalistlag
- Norsk Redaktørforening
- Norsk Presseforbund
- Landslaget for lokalaviser
- Mediebedriftenes Landsforening
- Fagpressen
- NRK
- TV 2

Grethe Melby

I en slik situasjon er det behov for å stille spørsmålet «Hvor har du det fra?», slik Kampanjen for journalistikken gjør. Bak Kampanjen for journalistikken står et samlet medie-Norge: Norsk Journalistlag, Norsk Redaktørforening, Norsk Presseforbund, Landslaget for lokalaviser, Mediebedriftenes Landsforening, Fagpressen, NRK og TV 2.

Samarbeid med NDLA

På vegne av Kampanjen for journalistikken tilbyr NDLA nå spesielle opplæringspakker for elever i samfunnsfag og mediefag. Opplæringspakkene tar utgangspunkt i tematikk rundt kildekritikk, ytringer i sosiale medier, journalistikk og presseetikk, og vises i fagmenyene under menypunktet «Prosjekt Hvor har du det fra».

– I en stadig mer kompleks og fragmentert mediehverdag ønsker vi å bidra til at unge blir bedre og mer kritiske mediebrukere gjennom kunnskap om kildekritikk – både i sosiale og redigerte medier, sier Arnt Sommerlund.

Kampanjen for journalistikken har hyret inn medielærer Grethe Melby fra Laksevåg videregående skole til å hjelpe til med å utarbeide de undervisningsoppleggene som nå publiseres på ndla.no. Opplæringspakkene består i tillegg av fagtekster og oppgaver produsert av NDLA selv.

Til nå har TV 2 bidratt med tre undervisningsvideoer. Vi håper at flere av mediebedriftene som støtter kampanjen, etter hvert kommer med egne bidrag.

Flere markeringer

Kampanjen for journalistikken har til nå i år hatt flere markeringer i regi av lokale journalistlag, mediehus og samarbeidspartnere, som markering av pressefrihetens dag 29. april, arrangementet Ungdommens PFU 6. mai og MBLs konferanse om unge lesere 18. september.

Flere mediehus inviterer nå elever og lærere til åpent hus. Samtlige 13 distriktskontorer i NRK har satt som mål at hver region/fylke skal arrangere minst ett tiltak i løpet av høsten, som er knyttet til målene i «Hvor har du det fra?» – Kampanjen for journalistikken.

Grethe Melby fra Laksevåg videregående skole utarbeider undervisningsopplegg for kampanjen, og publiserer disse på ndla.no

En bevisst mediebruker vil alltid stille spørsmålet:

Hvor har du det fra?

Kampanjen har sin egen blogg:

Kampanjen for journalistikken

Her kan du lese mer om de ulike arrangementene i regi av kampanjen.

Arnt Sommerlund er prosjektleder for Kampanjen for journalistikken.

Ytringsfrihet og trykkefrihet

Forfatter: Ragna Marie Tørdal
Ytringsfrihet og trykkefrihet i Norge (137243)

Ytringsfrihet / video
http://ndla.no/nb/node/109453

Ytringsfrihet og trykkefrihet

Et av de viktigste prinsippene i et demokratisk samfunn er at alle borgere har rett til å mene hva de vil, og å gi uttrykk for det i skrift og tale. I et autoritært samfunn vil både enkeltborgere og massemedier være underlagt sensur fra myndighetenes side.

Ytringsfrihet betyr at enhver norsk borger har rett til fritt å gi uttrykk for sine meninger i skrift og tale. Prinsippet om ytringsfrihet er gjennomført i de fleste demokratiske stater.

En viktig side ved ytringsfriheten er trykkefrihet. Store norske leksikon definerer trykkefrihet slik:

> *- retten til fritt, uten forhåndskontroll fra noen offentlig myndighet, å offentliggjøre sine tanker i trykt skrift. Virkelig trykkefrihet forutsetter videre ansvarsfrihet for de meninger som fremsettes, forutsatt at de ikke støter an mot straffelovgivningens bestemmelser om ærekrenkelser, sedelighetsforgåelser, brudd på taushetsplikt, oppfordring til å begå straffbare handlinger osv.*

I vårt land ble prinsippet om ytringsfrihet og trykkefrihet nedfelt i Grunnloven § 100 allerede i 1814. Her heter det at " *... Frimodige Ytringer, om Statsstyrelsen og hvilkensomhelst anden Gjenstand, ere Enhver tilladte.*"

I 2004 ble grunnloven endret slik at forbud mot forhåndssensur av trykte medier er direkte uttrykt i lovteksten.

Ytringsfrihetens grenser

På 2000-tallet har vi fått en ny debatt om ytringsfrihetens grenser i Norge. Kan det tenkes situasjoner der andre grunnleggende interesser og verdier kommer i strid med retten til frie ytringer?

Et eksempel er diskusjonen rundt publiseringen av karikaturtegninger av profeten Muhammed i den danske avisen Jyllands-Posten og norske Magazinet. Muslimer over hele verden reagerer sterkt på det de oppfatter som hån mot grunnleggende religiøse verdier.

Undervisningsopplegget er laget i samarbeid med Kampanjen for journalistikken – «Hvor har du det fra?».

Denne kampanjen har som mål å bidra til at unge blir gode og kritiske mediebrukere – gjennom kunnskap om kildekritikk, journalistisk metode og medieetikk.

Bak prosjektet står Norsk Journalistlag, Norsk Redaktørforening, Norsk Presseforbund, Landslaget for lokalaviser, Mediebedriftenes Landsforening og Fagpressen, samt NRK og TV 2.

Prinsippet om ytringsfrihet er også nedfelt i

Den europeiske menneske-rettskonvensjonen § 10

og *artikkel 1 i FNs*

Verdenserklæringen om menneskerettighetene

Amnestys blogg om ytringsfrihet

Reporters without borders

Aftenposten:

Ytringsfrihetens grenser

Diskuter i klassen

Høsten 2010 offentliggjorde WikiLeaks enorme mengder hemmeligstemplede dokumenter.

Hvor går grensen mellom ytringsfrihet og nødvendig hemmelighold med tanke på rikets sikkerhet?

Ytringsfrihet i dag

Forfatter: Jone Nikolai Nyborg, Ragna Marie Tørdal
Ytringsfrihet i dag (137246)

Ytringsfrihet / video
http://ndla.no/nb/node/133740

200 år med ytringsfrihet

I 2014 er det 200 år siden Norge fikk sin egen grunnlov. I Grunnloven heter det at "... ytringsfrihet bør finne sted". Hvordan står det egentlig til med ytringsfriheten i vårt land og i resten av verden i 2014?

Disse oppgavene er laget i samarbeid med *Kampanje for journalistikk.*

Kampanje for journalistikk har som mål å bidra til at unge blir gode og kritiske mediebrukere – gjennom kunnskap om kildekritikk, journalistisk metode og medieetikk.

Bak prosjektet står Norsk Journalistlag, Norsk Redaktørforening, Norsk Presseforbund, Landslaget for lokalaviser, Mediebedriftenes Landsforening og Fagpressen, samt NRK og TV 2.

Flere fagtekster og oppgaver

På NDLA finner du mye spennende stoff om ytringsfrihet.

Du finner lenker til dette stoffet nederst på denne sida under Fagstoff og Oppgaver. Husk å klikke på "Vis mer"-knappen slik at du ser alt innholdet!

Oppgave 1

Se videoen om ytringsfrihet som TV 2 har produsert for Kampanje for journalistikk.

a. Hva er sensur? Forklar begrepet.
b. Hva sier den norske grunnloven om ytringsfrihet og trykkefrihet?
c. Hvem bestemmer hva mediene kan publisere i Norge?
d. Hvorfor er en fri presse viktig for demokratiet?
e. Hvorfor er mediemangfold viktig?

Oppgave 2

Under andre verdenskrig måtte nesten alle familier i Norge levere inn radioapparatene sine. Les fagteksten Okkupasjon og motstand.

a. Hvorfor var det forbudt for nordmenn å ha radio?
b. Diskuter i klassen: Hvilke problemer ville dere få dersom de som bestemte i Norge, nektet alle tilgang til radio, TV, Internett og mobiltelefon?

Oppgave 3

I Tyrkia er sosiale medier som Facebook, YouTube og Twitter sperret for publisering. Finn ut hvorfor.

Ytringsfrihet i dag / oppgave

http://ndla.no/nb/node/137246

Oppgave 4

Filmen *Tvunget til taushet* følger tre srilankiske journalister som har avdekket krigsforbrytelser begått av regjeringsstyrkene i krigen mot de tamilske tigrene.

- Se filmen og les fagartikkelen *Tema: grunnlovsjubileet*.
- Skriv en avisartikkel om hvorfor undersøkende og uavhengig journalistikk er viktig i vår tid.

Vær Varsom-plakaten

Forfatter: Grethe Melby, Kampanjen for journalistikken
Vær Varsom-plakaten (137240)

Alle som jobber med journalistikk, skal følge de etiske reglene i Vær Varsom-plakaten.

Presseetikk og PFU / video
http://ndla.no/nb/node/137030

Sjekk om du fikk med deg det som ble fortalt i videoen, før du går videre.

Yrkesetikk for journalister: Hva kan du? / h5p_content
http://ndla.no/nb/node/136923

Undervisningsopplegget er laget i samarbeid med Kampanjen for journalistikken – «Hvor har du det fra?».

Denne kampanjen har som mål å bidra til at unge blir gode og kritiske mediebrukere – gjennom kunnskap om kildekritikk, journalistisk metode og medieetikk.

Bak prosjektet står Norsk Journalistlag, Norsk Redaktørforening, Norsk Presseforbund, Landslaget for lokalaviser, Mediebedriftenes Landsforening og Fagpressen, samt NRK og TV 2.

Grav i PFU-basen

Forfatter: Grethe Melby, Kampanjen for journalistikken
Grav i PFU-basen (137181)

Bruk PFU-databasen!

Alle saker som behandles av Pressens Faglige Utvalg, legges i en database, slik at det er mulig for alle å gå tilbake i arkivet og studere de sakene som har blitt behandlet.

Her blir sakene presentert, både hva den som klager mener er galt, og hvordan redaksjonen svarer på klagen.

Til slutt kan du lese uttalelsen fra PFU, som er utvalgets avgjørelse.

Søk i PFU-basen

Disse oppgavene egner seg til fordypning, enten i grupper eller ved at elevene samarbeider to og to og forbereder en muntlig presentasjon for resten av klassen.

Undervisningsopplegget er laget i samarbeid med Kampanjen for journalistikken – «Hvor har du det fra?».

Denne kampanjen har som mål å bidra til at unge blir gode og kritiske mediebrukere – gjennom kunnskap om kildekritikk, journalistisk metode og medieetikk.

Bak prosjektet står Norsk Journalistlag, Norsk Redaktørforening, Norsk Presseforbund, Landslaget for lokalaviser, Mediebedriftenes Landsforening, Fagpressen, NRK og TV2.

Tid

2 timer

Vanskegrad

Vanskelig – gruppearbeid

Oppgave1

Finn saker etter punkter i Vær Varsom-plakaten.

- Gå til PFUs database over saker som har blitt behandlet, på www.pfu.no.
- Klikk på «Avansert søk». Da får du opp alle punktene i Vær Varsom-plakaten. Hak av ett av punktene som du mener er interessant, o klikk på «Start søk».
- Gå helt ned på lista til de nyeste sakene, og velg den nyeste saken som har et rødt symbol ved siden av seg. Det betyr at PFU har fel redaksjonen.
- Les saken, og presenter hva saken dreier seg om, for klassen eller en medelev.
- Seinere kan du gjøre det samme med en sak med grønt symbol, som betyr at PFU ikke har felt redaksjonen.

Oppgave 2

Finn saker etter årstall.

- Gå til PFU sin database over saker som har blitt behandlet, på www.pfu.no. Klikk på «Bla gjennom». Da får du opp en liste over årstallene for når det har vært behandlet saker i PFU.
- Velg 2014, og velg en av sakene som har et rødt symbol. Det betyr at PFU har felt redaksjonen.
- Les saken, og presenter hva saken dreier seg om, for klassen eller en medelev.
- Seinere kan du gjøre det samme med en sak med grønt symbol, som betyr at PFU ikke har felt redaksjonen.

Oppgave 3

Finn saker etter redaksjon.

- Gå til PFUs database over saker som har blitt behandlet, på www.pfu.no. Klikk på «Avansert søk». Da får du opp alle punktene i Vær Varsom-plakaten, men over dette finner du flere søkefelt. Klikk på redaksjon og velg enten NRK eller TV 2. Klikk på «Start søk».
- Gå helt ned på lista over de nyeste sakene, og velg den nyeste saken som har et rødt symbol ved siden av. Det betyr at PFU har felt redaksjonen.
- Les saken, og presenter hva saken dreier seg om, for klassen eller en medelev.
- Seinere kan du gjøre det samme med en sak med grønt symbol, som betyr at PFU ikke har felt redaksjonen.

Ran på bensinstasjonen

Forfatter: Stein Vegard Olaussen, Kristin Eriksen Vold
Ran på bensinstasjonen (68905)

Nyhet 4 / video
http://ndla.no/nb/node/68000

Oppgave: Kriminalreportasje

1. Vær varsom-plakatens publiseringsregler har flere paragrafer som handler om kriminalreportasjer.
   - Blir noen av dem brutt i dette innslaget, og i tilfelle hvilke?
2. Knut Keiko Kaasastul ble i desember 2008 tiltalt for medvirkning til ett av de to drapene på Vollheim gård i Søndre Land. Fem personer sto tiltalt for ett eller begge drapene, og saken var i lang tid bredt omtalt i de fleste norske medier under vignetter som ”Søndre Land-saken” eller ”Drapene på dødens gård”.

   Kaasastul ble i tingretten i mars 2009 dømt til 17 års fengsel. I januar 2010 ble han imidlertid frikjent etter andre gangs behandling i lagmannsretten. Dekningen av denne saken ble behandlet i Pressens faglige utvalg (PFU sak 85/10).

   - På hvilket grunnlag ble saken klaget inn for PFU?
   - Hva kom PFU fram til i denne saken?
   - Hvordan argumenterer PFU for dette vedtaket?

Ressurser

PFU-sak 085/10

Vær Varsom-plakaten

Tidsbruk

10 min (oppgave 1)

30 min (oppgave 2)

Egenvurdering

Oppgave 1:
Sammenlign svaret ditt med sidemannens. Har dere vurdert saken likt?

Oppgave 2:
– Har du gått grundig gjennom uttalelsen fra PFU i sak 85/10 og streket under alt som er relevant i forhold til oppgaveteksten?

– Har du formulert PFUs argumentasjon med egne ord?

Kildekritikk

Forfatter: Jone Nikolai Nyborg
Hvor har du det fra? (133191)

Kildekritikk / video
http://ndla.no/nb/node/133437

Hver dag mottar du haugevis av informasjon fra foreldre, lærere, venner, ukjente, samt ulike medier. Men hvordan vurderer du kvaliteten på opplysningene du får servert? Er alt du får vite, riktig?

Kildekritikk

Medieredaksjoner og journalister jobber daglig med vurdering av informasjon. Det kalles *kildekritikk*. Mange profesjonelle nyhetsformidlere lever av sin troverdighet. Da er det svært viktig at det de publiserer, er korrekt.

Du trenger ikke å jobbe i media for å vurdere kvaliteten på informasjon. I skolesammenheng er det svært vanlig at man blir bedt om å forske på, skrive om eller presentere ulike tema for lærer eller klasse. Da kan det være lurt å kjenne til hvordan man kan vurdere kvaliteten på informasjon man finner på nett, biblioteket eller gjennom andre kilder.

Hvor har du det fra? / oppgave

http://ndla.no/nb/node/133191

Gode råd i jakten på informasjon

- Finn ut hvem som er avsender.
- Hvorfor er nettsiden etablert?
- Bruk alltid mer enn én kilde!

Denne våren har NDLA samarbeidet med *Kampanje for journalistikk*.

Kampanje for journalistikk har som mål å bidra til at unge blir gode og kritiske mediebrukere – gjennom kunnskap om kildekritikk, journalistisk metode og medieetikk.

Bak prosjektet står Norsk Journalistlag, Norsk Redaktørforening, Norsk Presseforbund, Landslaget for lokalaviser, Mediebedriftenes Landsforening og Fagpressen, samt NRK og TV 2.

Flere fagtekster og oppgaver

I faget medie- og informasjonskunnskap på NDLA finner du mye spennende stoff om journalistikk, kildekritikk og presseetikk.

Du finner lenker til dette stoffet nederst på denne sida under Fagstoff og Oppgaver. Husk å klikke på "Vis mer"-knappen slik at du ser alt innholdet!

Oppgave 1

Har du blitt presentert for en nyhet som senere viser seg å ikke være sann?

a. Hvordan avslørte du bløffen?
b. Hvordan kan man unngå å bli lurt? Del dine opplevelser og tanker med sidemannen.

Oppgave 2

Facebook kjøpte vinteren 2014 opp meldingstjenesten WhatsApp. Hvorfor gjorde de det?

a. Hva slags søkeord vil du bruke for å finne informasjon om dette?
b. Hvilke treff mener du er relevante og troverdige kilder?

Er kildene troverdige?

Forfatter: Stein Vegard Olaussen, Kristin Eriksen Vold, Ragna Marie Tørdal
Er kildene troverdige? (78134)

Det er en stille dag i redaksjonen. Plutselig dukker det opp en melding på Facebook fra en bekjent. Sparebanken Rett Vest er ranet! Du kaster deg i bilen og trør gassen i bånn. Samtidig sjekker du meldinger på Twitter og i den lokale nettavisen.

Kildeliste

Kilde 1: Bankansatt

Oppgave

Du er journalist i NRK Sørlandet og skal lage en nyhetssak om et bankran til nyhetssendingen på radio kl. 17.30 og til TV-sendingen kl. 18.40 samme dag.

1. Hvilke av disse kildene vil du sitere i nyhetsmeldingen på radio?

   Begrunn svaret ut fra det du vet om kilders troverdighet.

2. Skriv teksten til den nyhetsmeldingen du vil ha på radio.

3. Hvilke kilder vil du intervjue i TV- sendingen senere på kvelden?

   Begrunn svarene ut fra det du vet om kildekritikk og presseetikk.

Tidsbruk

Denne oppgaven kan løses i løpet av 1–2 timer.

Egenvurdering

– Har du foretatt en grundig vurdering av hvor troverdige de ulike kildene er?

– Har du tatt hensyn til hvor lang tid du har til rådighet til å lage de to

nyhetsinnslagene?

– Har du tatt presseetiske hensyn?

– Er nyhetsmeldingen din saklig og etterrettelig?

Kildeeksempel 1: Banksjef / video
http://ndla.no/nb/node/78120

Kilde 2: Vitne

Kildeeksempel 2: Vitne / video
http://ndla.no/nb/node/78121

Kilde 3: Facebook

Kilde 4: Twitter

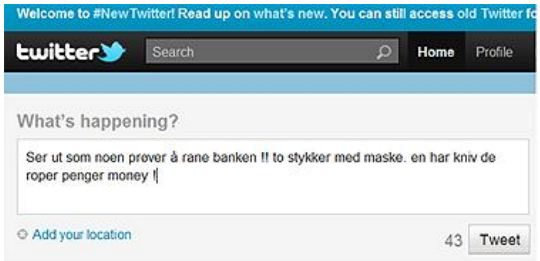

Kilde 5: Twitter

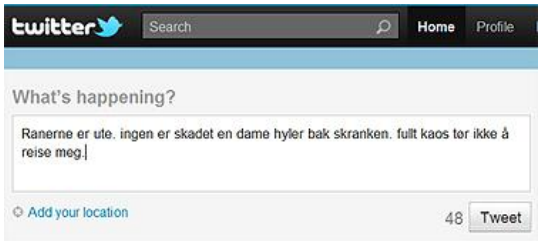

Kilde 6: Twitter

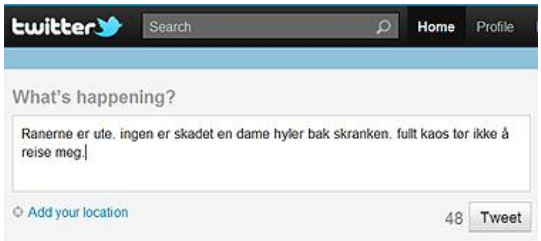

Kilde 7: Politiloggen

POLITILOGGEN

Fant stjålet bil på jorde

Les dagens politilogg her. »

VENNESLA:
15.00: fikk politiet melding om ran av sparebanken Rett Vest i Vennesla. Vitner hevder at to maskerte ranerne forlot stedet i en rød bil av ukjent merke.
SØGNE: Klokken 16.46 ble en rød Ford Focus funnet forlatt på et jorde nær Hellevika. Vitner hadde sett to jenter i bilen. Politiet jobber nå med å sikre spor i saken.

Sosiale medier

Forfatter: Ragna Marie Tørdal
Sosiale medier (134256)

Sosiale medier / video
http://ndla.no/nb/node/134178

Se TV 2-videoen om sosiale medier. Sjekk om du fikk med deg det som ble sagt, før du går videre.

Spørsmål til video om sosiale medier / h5p_content
http://ndla.no/nb/node/134255

Undervisningsopplegget er laget i samarbeid med «Hvor har du det fra?» - Kampanjen for journalistikken.

Denne kampanjen har som mål å bidra til at unge blir gode og kritiske mediebrukere – gjennom kunnskap om kildekritikk, journalistisk metode og medieetikk.

Bak prosjektet står Norsk Journalistlag, Norsk Redaktørforening, Norsk Presseforbund, Landslaget for lokalaviser, Mediebedriftenes Landsforening og Fagpressen, samt NRK og TV 2.

Hva er et sosialt medium?

Et sosialt medium er en nettbasert tjeneste som gjør det mulig for mange brukere å dele informasjon og kommunisere med hverandre. Brukerne skifter på å være sendere og mottakere.

Innhold i et sosialt medium er stort sett skapt av brukerne selv, men mediet kan også brukes til formidling av reklame eller annet innhold fra kommersielle leverandører. De fleste sosiale medier har moderatorer som kan fjerne uønsket innhold, men ikke redaktører som er ansvarlig for at det som formidles er korrekt, eller følger bestemte etiske standarder.

Eksempler på sosiale medier:

- Facebook
- YouTube
- Wikipedia
- Twitter
- Instagram
- Blogger
- Diskusjonsgrupper

Noen sosiale medier tillater brukerne å opprette vennelister og dele egen profilinformasjon med andre. På den måten kan det bygges store nettverk med personlig informasjon som lett kan brukes (og misbrukes) av andre.

Digital dømmekraft

Digital dømmekraft eller *nettvett* handler om å kunne skille sannhet fra løgn på nett, ivareta personvernet, og behandle andre med like stor respekt online som offline.

Gjennom sosiale medier kan informasjon spres raskere og nå flere mottakere enn gjennom vanlige redaksjonelle medier. Men det er viktig å være klar over at denne informasjonen ofte ikke er bekreftet av flere kilder. Det kan være løse rykter, eller bevisst desinformasjon fra aktører som ønsker å spre propaganda.

I TV 2-videoen møter vi ei jente som sendte et nakenbilde til kjæresten. Kjæresten spredde det videre til sine kamerater, som igjen sendte bildet videre. Publiser derfor aldri noe i sosiale medier som du ikke vil at alle skal se, eller som du ikke kan tåle å bli konfrontert med seinere i livet, for eksempel når du skal søke jobb.

Les mer

Les mer om nettvett og digital dømmekraft i fagteksten *Safer Internet Day.*

Denne teksten finner du sammen med andre aktuelle fagtekster og oppgaver under "Relatert innhold" nederst på sida.

Husk at du må velge "Vis mer" for å se alt innholdet.